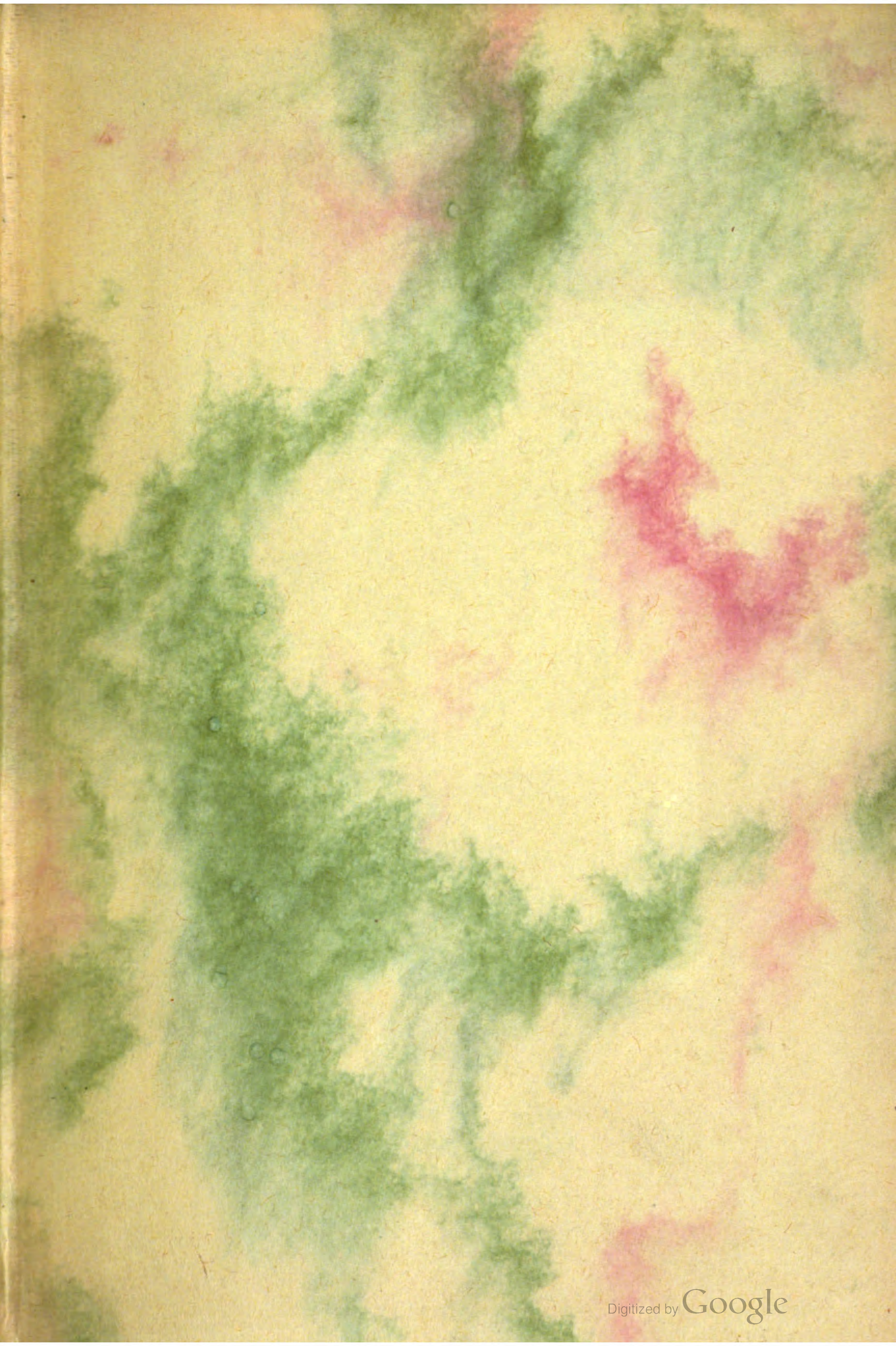
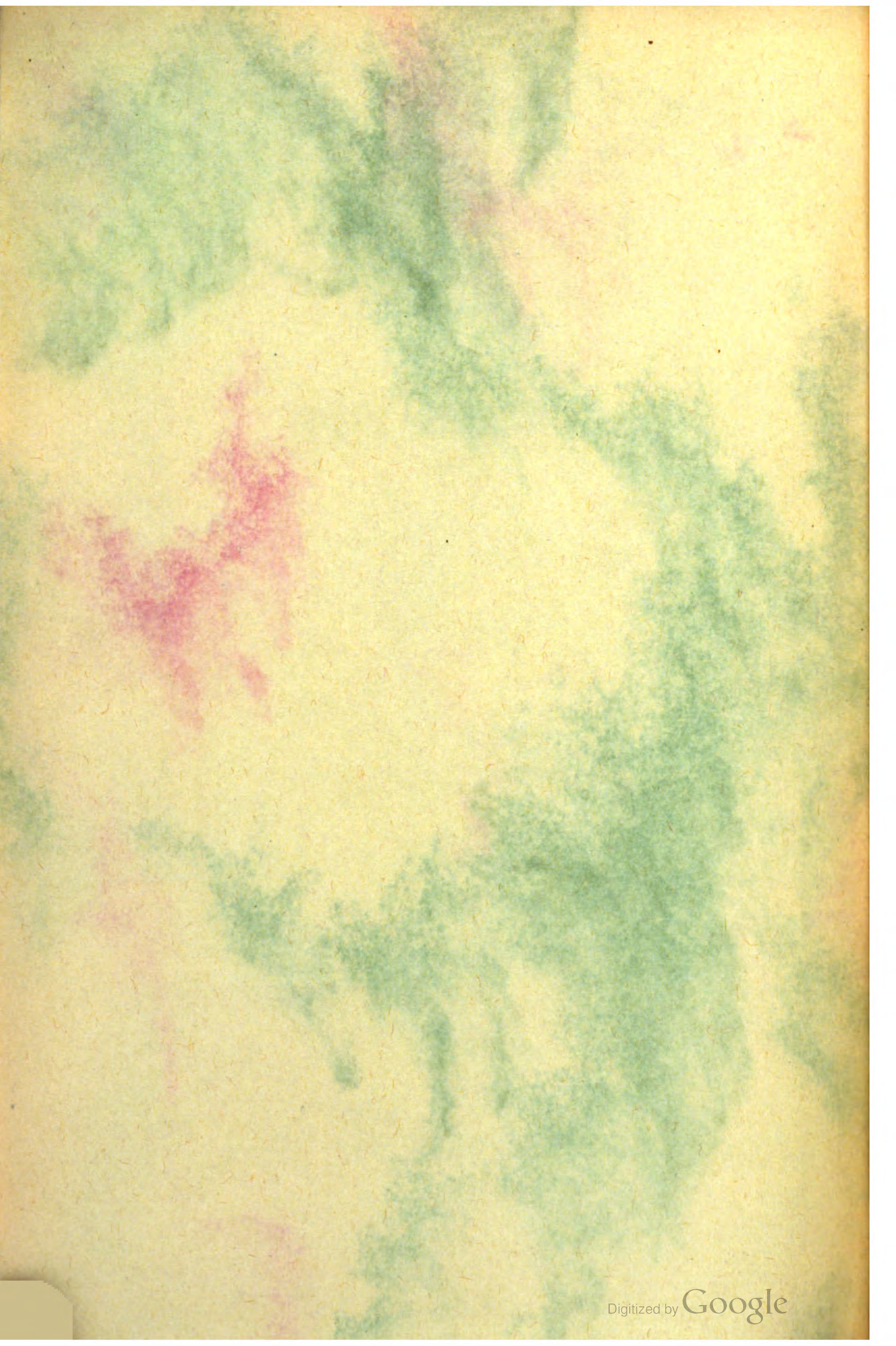
ELOF TEGNÉR

VALDA SKRIFTER

VI

ELOF TEGNÉR

VALDA SKRIFTER

VI

ELOF TEGNÉR

VALDA SKRIFTER

VI

RESEBILDER.

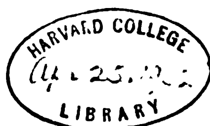
SPANSK GRANDEZZA. NÅGRA UNIVERSITETSFRÅGOR.

FRÅN FARFARSFARS OCH FARFARS TID.

REGISTER TILL HELA VERKET.

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1906

INNEHÅLL.

REGISTER

TILL

HELA VERKET.

RESEBILDER

I Italien (1868—69).

Venezia (1868).

»Die gnäd'ge Frau», som varit min värdinna under den kulna vintermånad, som jag tillbragt i Wien, slog ihop händerna af förvåning, då jag en vacker dag berättade henne, att jag ärnade öfvergifva »die Kaiserstadt an der Donau» och öfver Triest resa till Italien. »Dann möchten Sie mich gleich mitnehmen, Herr Doktor!» utropade hon, och jag tog hennes yttrande som en hyllningsgärd åt min goda smak att omsider »rädda mig» från »die Kaiserstadt» och hela det tyska väsendet. Men jag visste bättre hvad min frid tillhörde, när jag skulle utföra detta mitt uppsåt, än att jag skulle belamra mig med ett så obekvämt »Gepäck» som en bedagad fru från Wien; och icke ens utsikten att »Fräulein Louise» eller »Fräulein Mille» skulle få följa med sin mamma, skulle kunna ha förmått mig att gå in på hvad »die gnäd'ge Frau» så hastigt och lustigt föreslog.

Och därför befann jag mig lyckligtvis ensam — d. v. s. i sällskap med 4—500 andra passagerare, som alla voro mig obekanta —, då jag en morgonstund steg upp i den järnvägsträng, som öfver Semmering skulle föra mig till Triest. Semmeringbanan är en af de märkvärdigheter, som af ryktet icke kunna förstoras. Det är utan tvifvel en af världens förnämsta järnvägspassager, antingen man betraktar den med vanliga turistögon, som njuta af dess naturskönheter, eller med väg- och vattenbyggnadsingenjörsögon, som förstå att kritiskt granska de storartade viadukterna, tunnlarna, gallerierna och bryggorna öfver afgrunderna.

Från Donaudalen höjer man sig så småningom i sicksack upp till de Steiermarkska högfjällen och befinner sig på toppen af Semmering ett par tusen fot högre upp i vädret, än man var några timmar förut. Och när man icke färdas fram genom kolmörka

tunnlar — det är icke mindre än femton sådana, som man får passera —, har man öfverallt präktiga blickar från vagongfönstret i bergsnaturen rundtomkring. I djupet nere i dalen ligger en af dessa byar med sin kyrka, som lifligt erinra mig om mina vandringar i Schweiz; på bergstopparna resa gamla steiriska riddarborgar sina gråa murar mot höjden, och i fjärran visa sig hvita kedjor af Alper. Och sedan sänker man sig åter ner i Murs floddal, och man kommer till Steiermarks hufvudstad — slå upp geografien och se efter hvad den heter, signori, eller gissa namnet af denna fyndiga franska calembour: »*la ville des Grâces aux bords de l'amour*». Det är en för sin naturskönhet, sina kalkoner och kapuner berömd stad. Men äfven med bättre gasbelysning, än som bestods, hade man icke tillfälle att se mycket af den förra på aftonkvisten, och matsedeln i »Goldnes Ross» gaf mig ej tillfälle att öfvertyga mig om de senares förträfflighet.

Öfver bergen mellan Murs och Draus floddalar, förbi det romantiska Marburg och fram genom Saus skogbevuxna dal, där de höga fjällväggarna å ömse sidor jämnt och nätt lämna plats åt järnbanan och den skummande floden, for jag följande dagen allt längre mot söder. Och himmeln blef alltmera blå, luften blef allt ljummare, utsikterna vidgade sig, och innan man visste af det, hade man intrycket af att befinna sig i Södern så lefvande och klart för sig, att man med eller mot sin vilja måste jubilera. Jag bombarderade med utrop och reflexioner det älskvärda ressällskap jag nu fått: det var en ung dam från Wien, som var på väg till Alexandria och som förut flera gånger varit i Södern. I början tycktes hon vara förvånad öfver dessa häftiga utbrott, men snart smittade de äfven henne, och vi jubilerade i kapp från vårt gemensamma vagongfönster.

Det var också en sällsynt vacker dag äfven i dessa trakter: ingen molntapp fördunklade den mörkblå himmeln, Kärntheralperna med den 9,000 fot höga Terglou stodo så bländande hvita i solljuset, och luften var så ljum och vinden så smekande, som den endast kan vara, sedan man lämnat Alperna bakom sig. Det var vid Laibach, som jag första gången, en solvarm eftermiddag, erfor det oförgätliga intryck, som en nordbo ovillkorligen måste känna, då han första gången kommer till Södern.

Så blef det afton, just i lagom tid för att vi skulle kunna slippa att se den stora Karstöknen, hvarmed höglandet slutar och

som på detta håll sträcker sig ned till Adriaterhafvet; och när vi hunnit öfver den, låg Triest glimmande där framme i hafsbukten och speglade sina ljus i den blanka vattenspegeln. Tvärbrant stupar stranden ner, och järnbanan går uppe på brinken, högt upp öfver hafsytan: den friska hafsluften strömmar in genom fönstret, stjärnorna glimma där uppe. Snart ligger Miramar med sina olivlundar för våra fötter; några minuter, och vi äro i Triest och trampa Italiens jord, fastän ännu, Gud vet huru länge, den österrikiska flaggan svajar på kastellet där uppe på berget. Italienska surrar från alla håll, »signor» hör man sig kallas och rätar ovillkorligen på sig — det är dock något förmer att heta signor än »herr» eller »monsieur». Man ser sjömän i röda frygiska mössor och blusar, trasiga pojkar med svarta ögon och yfviga lockar, på hvilka hatten hänger så långt som möjligt tillbakaskjuten i nacken. Man hör skrik och oväsen från alla håll, positiverna surra i gathörnen. Man är i Södern, i Italien, i en af Medelhafvets största handelsstäder.

I Triest stannade jag en dag och njöt af allt det nya, som dess lif hade att erbjuda mig. Det är visserligen italienskt men mycket kosmopolitiskt: alla världens nationer och tungomål röra sig här i brokig förbistring. Och staden är till sin arkitektur, såsom alla stora handelsstäder, öfvervägande modern och följaktligen så föga italiensk som möjligt.

Men tvärs öfver Adriatiska hafvets blåa våg, midt emot Triest, ligger Venezia: det är en värld för sig, lika mycket som Triest är en värld för alla, det är lika mycket italienskt, som Triest är kosmopolitiskt; det utöfvade mera dragningskraft på mig än alla världens stora handelsstäder tillsammans. Alltså — till Venezia!

Vid ljuset af den uppgående solen for jag åter förbi Miramar högt öfver det blåa hafvet, först till Nabresina och sedan väster ut öfver den stora lombardisk-venetianska slätten, hvilken, så långt ögat når, åt alla håll utom åt norr utbreder sig vid foten af Alperna, som stå där så höga och allvarsamma och bilda gränsen mellan Nord och Söder. Det är ett enformigt landskap man far igenom: allting är snörrätt och linjeradt, fruktträden stå i långa raka linier på fälten, och chausséerna gå rakt på målet. Det är icke det pittoreska Italien, som man ser, då man från detta håll gör sitt intåg i detta underbara land. Men hvilken klang hafva icke namnen på de gamla städer, som man far förbi: Pordenone,

Udine, Conegliano, huru erinra de icke om att det är konstens hem, som här öppnar oss sina portar!

Jag kom till Venezia vid solnedgången. »Venezia la bella» i skenet af den nedgående aftonsolen — det passar ju bra för en af tidens tand så härjad skönhet, tänkte jag, då jag steg i gondolen, som skulle föra mig och mina saker till hotellet. Ty man hade sagt mig i Wien: »Venedig är så ruskigt, att det icke tål att ses vid dagsljus, palatserna äro förfallna, och det hela kan på sin höjd bli 'malerisch', när månen skiner därpå eller också någon af jordens dankar upplyser det.» — Ja, om man ville bedöma Venezia efter Wiens måttstock och jämföra dem sinsemellan i prydlighet, så hade man rätt. Men efter mitt förmenande är det icke Wien, som kommer att vinna på jämförelsen, lika litet som Italiens skönhet i sin helhet behöfver blekna inför den uppsminkade grannlåten för dagen i de civiliserade länderna norr om Alperna. Venedig och Wien — det är som Niobidgruppen och ett blad ur den nyaste modejournalen; de kunna egentligen icke jämföras.

»Venezia la bella» är skön ännu; hennes skönhet hör till dem, som icke förgå så hastigt. Det är sant, här är tyst och stilla; många af palatserna stå öde med tillspikade fönster och ohyflade bräder bakom marmorkolonnerna; århundradens stormar och regn hafva kommit marmorn att byta om färg, och den är nu svartgrå i stället för hvit; där och hvar har en staty fallit ner från sitt postament, och en kolonn står sönderbruten utan att hafva blifvit ersatt.

Men däri ligger den förnämsta tjusmakten hos denna stolta, öfvergifna skönhet, som en gång var hafvets drottning, att inga främmande händer lappat på hennes skrud eller försökt modernisera den. De svarta gondolerna fara så ljudlöst upp och ned på kanalerna; här finnas inga skramlande omnibusar eller fiakrar; man märker intet spår af det moderna »Verkehr», som utöfvar ett så nivellerande, kosmopolitiserande inflytande: det är minnenas stad, minnenas ur konstens, de fredliga värfvens och de krigiska bragdernas värld.

Naturen har själf sörjt för att, då Venezias storhet blef ett minne, ingenting skulle störa den andakt, som betraktandet af detta väcker hos främlingen.

I går promenerade jag i gondol på Canale grande i ett par timmar, och »barcajuolon» där uppe i bakstammen visade mig palatserna. »Där är Desdemonas hus, där är Palazzo Foscari, där Ponte di Rialto; här ligger Palazzo Pesaro — se, signor, huru ko-

lossalt stort, och allting är áf marmor —; där är Palazzo Vendramin-Calergi och där Casa d'oro, som har tillhört Taglioni, la celebre ballerina.» — Och så foro vi långsamt från Canale grande ut på lagunen, som låg där så spegelblank, och sågo i fjärran Tyroleralpernas hvita toppar lysa öfver fastlandet. Under järnvägsbryggan, som är den största i världen, nära en half mil lång, foro vi in i Canal mestre och kastade en blick in i Ghetton, judestaden, där en gång Shylock eller hans gelikar ha huserat. Och i dag har jag sett Dogepalatset med alla dess praktfulla salar och målningar af de stora venetianska mästarne, Tizian, Tintoretto och Paolo Veronese. Jag har varit nere i de underjordiska fängelserna, där en gång statsförbrytarne suckade, och sett den plats, där de afrättades, utan att man där uppe i den ljusa, glada världen fick veta något därom. Jag har stått på Ponte dei Sospiri, och jag har betraktat den plats, där »bocca di leone» var fästad för att mottaga de hemliga angifvelserna. Och i Marcuskyrkan har jag sett andäktiga venetianskor och gråklädda engelska turister trängas med hvarandra. Det är mörkt och tyst där inne i det snart tusenåriga templet. Från de förgyllda kupolhvalfven blicka de bysantinska helgonen allvarsamt ner, och genom de små fönstren där uppe i kupolerna tränger ljuset så sparsamt in, att man får ha ögonen med sig för att icke snubbla på det mosaikbelagda golfvet, hvilket tusenden af andäktiga och skådelystna, som här gått ut och in, så småningom hafva gjort likt ett upprördt haf; så fullt är det af hålor och ojämnheter.

Men där ute på piazzan ljuder musiken, och den eleganta världen håller sin »corso» på den vackra söndagseftermiddagen, och där är ljust och gladt, och solen skiner på de lysande toaletterna, uniformerna och de blanka bleckinstrumenterna, som raska »bersaglieri» traktera med så mycket eftertryck. Där tränges man med »signori» i mantlar, som draperas öfver axeln, pittoreskt såsom man endast förstår det i Södern; och damerna, som i tätt slutna led promenera upp och ned, med och utan kavaljerer, lysa i sina briljantaste toaletter och kokettera med en naiv oförbehållsamhet, som man icke möter i länderna norr om Alperna, där naturen liksom människan är kallare och så att säga mera reserverad. Jag har ännu sett för litet af Italien för att kunna bedöma, huru mycket sanning som ligger i det gamla påståendet, att Venezias kvinnor skola jämförelsevis med Italiens öfriga vara »bionde e grasse»; för

mig sågo onekligen de flesta både svartögda och spetsnäsiga ut. De motsvarade icke heller de fordringar på skönhet, som man är så benägen att göra, då man kommer till Italien.

Långt ute på piazzan sitta signori kring borden utanför kaféerna, och mellan kolonnaderna och i hörnen af palatsen stå trashankar, men italienska trashankar, äfven de draperade icke mindre pittoreskt än de eleganter, som deltaga i korson; de sträcka bedjande ut händerna till de förbivandrande, i synnerhet till dem, i hvilkas yttre främlingen röjer sig.

Roma (1868).

— — Det vore ett icke ointressant kapitel i en resekrönika att afhandla »gaturenhållningen i Rom». Bland de många växlande intryck, som den eviga staden gifver främlingen, är det tvifvelsutan ett af dem, som mest omedelbart tränga sig på honom, att denna skötes på ett alldeles egendomligt sätt. Man skulle vara frestad att påstå, att det förhåller sig med den som med Kellgrens »sköna, änglarena, ömma Lydia», att den »ej är till». Men de skyltar med påskriften: »Depositorio provisorio della immondezza», som där och hvar finnas målade på de hvitgråa murarna i de smärre gatorna, visa, att lokalmyndigheterna försökt att på ett liberalt sätt sörja för denna kommunalangelägenhet genom att frikostigt upplåta vissa delar af vissa gator till nederlagsplats för den eviga stadens »immondezza». Men det romerska folket har varit ännu liberalare: det har sörjt för att större delen af det moderna Rom har utseendet af ett sådant »depositorio», och detta icke blott »provisorio».

Jag ville önska, att jag kunde visa dem af mina landsmän, som icke haft tillfälle att på ort och ställe härom öfvertyga sig, den berömda »Via della Purificazione», sådan den tett sig under de fjorton dagar, som jag residerat här i huset n:r 22, ett hus till hvilket många generationer af skandinaviska konstnärer, som under de sista decennierna vistats i Rom, stå i ett förhållande af »hospitium antiquum».

Högt uppe från öfversta till nedersta våningen af husen hafva infödingarne hängt ut sitt linne till torkning utanför fönstren, och när man nere från gatan skådar upp i luften, ser man endast flikar af den blåa himmeln mellan skjortor och lakan och strumpor och allahanda »inexpressibles».

Det är ju i själfva verket ett rätt fördelaktigt intryck af det romerska sinnet för snygghet, som man erhåller genom betraktandet af alla dessa nytvättade plagg; men sänker man sin blick nedåt och går med lutadt hufvud, såsom det anstår en filosof, så blir man snart öfvertygad, att snyggheten icke är en af de moderna romarnes mera framstående dygder och att, om de med förkärlek omfatta någon filosofisk skola, så är det den cyniska. De äro i dag, som de voro på Goethes tid, »naturmänniskor, som under all konstens och religionens prakt äro på håret desamma, som de skulle vara i sina hålor och skogsödemarker». Och den som icke själf kan vänja sig vid att i någon grad blifva en liknande »naturmänniska», han gör bäst i att vistas så kort som möjligt i Rom. Ingen skall där sakna honom, ty han passar icke i stycke med omgifningen.

För den, som har den lyckan att icke genom vanor och uppfostran vara alltför mycket insnärjd i konstlade fördomar, går det emellertid snart nog att i vissa afseenden blifva naturaliserad; och mycket af det, som vid första ögonkastet endast föranledde en förnäm rynkning på näsan, blir på sitt sätt en tillökning i det intresse, hvarmed man betraktar den eviga staden och det folklif, som rör sig inom dess murar.

Den klassiska marken vore kanske icke så vördnadsbjudande, om den icke betäcktes af klassisk smuts, tiggaren icke hälften så pittoresk, om hans kläder vore »hela och rena», lifvet icke det brokiga, egendomliga, specifikt romerska lif, hvartill i hela världen icke finnes någon motsvarighet, ifall man icke där hade rättighet att afkasta något af den öfriga civiliserade världens styfhet och eviga enahanda.

Och därför är det kanske icke så orätt att midt bland de otaliga intryck af storhet och skönhet, som endast det eviga Rom förmår gifva, äfven ha ägnat någon uppmärksamhet åt det skick, hvari »Via della Purificazione» befinner sig. Sitt namn oaktadt, hör denna tvifvelsutan till dem af Roms gator, som i ofvan antydda hänseende äro som mest karakteristiska.

»Ödmjukt skall man buga» för att komma in i det välbekanta huset n:r 22 denna gata, och säker skall man vara på fötterna för att icke falla omkull i den branta, mörka trappa, som leder upp till »primo» och »secondo piano», hvarest den skandinaviska kolonien logerar. Men icke förty bor jag här som en prins: öppnar jag mitt fönster, så har jag till min enskilda disposition en loggia, en balkong fullsatt med grönskande och blommande växter, hvarest jag kan höra

fåglarna kvittra och klockorna ringa i det närbelägna klostret. Rundtomkring väggarna hänga gamla oljemålningar och handteckningar af konstnärerna, mina företrädare; ett par gipsmodeller, äfven kvarlåtenskap från någon af dem, som före mig varit gäster i »Purificazione», såsom huset vanligen för korthetens skull benämnes bland skandinaverna i Rom, erinra också äfven i denna hydda om att man befinner sig i konstens land. Och rundtomkring mig har jag konstnärer, alla skandinaver: en dansk poet, en norsk bildhuggare, en dansk arkitekt; och öfver mig residerar en af mina vänner, som har den afundsvärda talangen att i sin skissbok inregistrera allt hvad skönt och pittoreskt han ser. Det är endast musikens ädla konst, som icke är representerad i vår skandinaviska koloni; men den muntra Palmyra, vår tjänsteande, och Vincenzo, »padronans» förhoppningsfulla planta, hålla oss skadeslösa härför.

Roma, karnevalen 1869.

— — Munterheten kulminerade, såsom billigt var, i går: det var moccoli-aftonen, karnevalens sista afton. Vi hade under eftermiddagens lopp sett scenerna från de föregående dagarnas karnevalslif förnyas, och lifligheten öfverträffade vida självfva »Giovedì grasso», som annars betraktas som karnevalsdagen »par préférence». Vi hade sett det högtidliga tåget af Roms senatorer, klädda i den gamla spanska dräkten med pipkragar och korta kappor, företrädda af en lysande militärvakt i sina förgyllda vagnar begifva sig uppför Corson till Capitolium — »senatus populusque Romanus» visade sig för ett ögonblick i all sin stolta värdighet, men så snart tåget passerat, kastades denna såsom onyttig barlast öfverbord. Confettibutikerna samla omkring sig talrika afnämare, och bukettförsäljarne, som vandra upp och ned med sina varor fästade på långa stänger, äro öfverallt omgifna af infödingar och »forestieri», som köpslå och pruta på ett sätt, som man endast känner i Italien. Engelsmännen där uppe på balkongerna bedrifva confetti-kastandet »con amore», alldeles som en räfjakt eller parlamentsdebatt. Med särskildt därtill inventerade instrumenter öfverösa de under affärsmässigt allvar alla, som passera förbi. Och Albions döttrar visa sig föga mera misskundsamma än sina bröder: äfven de triumfera, när de lyckas att få en svart rock alldeles öfvermjölad eller en hög hatt grundligt stukad.

Men fastän karnevalen sålunda urartat nästan till ett confetti-krig, så är dock icke all romantik försvunnen ens hos Albions döttrar. Blickar man, äfven om man är en nermjölad vagabond med slokig hatt och blåa glasögon till skydd för det yrande gipsmjölet, med en bukett i handen upp till någon sådan confettiregnande balkong och gör min af att med buketten lyckliggöra någon af de skönheter, som där lysa i sina vackraste toaletter, så kan man vara säker om att confetti-regnet upphör; och förnyar man sin hyllning samma eller påföljande dag, så tör det hända, att traditionerna från karnevalens bättre dagar återupplifvas. Då slogs man icke med confetti, utom möjligen för att aflägsna obehagliga rivaler; man utbytte blomsterbuketter och huldrika småleenden, ömma blickar, slängkyssar och konfekt — veritabel konfekt, icke gipskulor som nu för tiden; och man gjorde under en karnevalsvecka mera kur för sin »donna» än annars under hela året.

Vackra okända med de gyllne lockarna på Palazzo Ruspolis balkong! Kände du månne igen den gentleman med ett något stråtröfvarmässigt yttre, som i kyrkan S:ta Maria in Araceli en gång räddade dig undan obehaget att trängas med trasiga campagnoler och skrynkliga, vederstyggliga romerska häxor? — Jag plundrade nu ett bukett-träd till din ära. Och jag gömmer såsom en dyrbar relik det stycke konfekt med sitt guldpappersomslag, som jag erhöll i ersättning; liksom jag förut gömt i mitt minne det vänliga »thank you» och den klara blicken från de blåa ögonen, då du från den plats, som jag förskaffat dig i kyrkan Araceli, lyckades få se den högtidliga procession, i hvilken »il felicissimo Bambino», kyrkans dyrbara bild af den nyfödde Frälsaren, på trettondedagen fördes tillbaka till kyrkans skattkammare efter att under julen hafva varit exponerad.

Men solen sjunker, och det uppsluppna lifvet är alltjämt i stigande: vagnar med pierroter och andra kostymerade figurer tränga sig genom folkmassan och bombarderas ursinnigt med confetti; grupper af det vackra folket från Trastevere, Campagnan och Albano i sina pittoreska dräkter dansa på de öppnare platserna saltarellan med öfvergifven lustighet. Allting är i rörelse, skrattar och skämtar, ropar och väsnas, larmet är bedöfvande, hela Corson är som ett enda stort rytande odjur.

I hast viker folkmassan åt sidan, i hvinande karriär och med dragna sablar jaga de påfliga dragonerna två gånger upp och ned

på Corson för att hålla denna tom till kapplöpningen. Det dröjer en stund, och man står i otålig förbidan, man tränges och knuffas på den smala trottoaren: då kommer med blixtens fart den lilla skaran af hästar, utsmyckade med guldpapper och karnevalsgrannlåt. — Ett ögonblick, och den är förbi, folkströmmen sluter sig ånyo tillsammans som kölvattnet efter ett fartyg, och man hör skrikandet och hojtandet, hvarmed de arma djuren ytterligare skrämmas och jagas framåt, allt längre nedåt Corson.

När så omsider de tre kanonskotten dånat från S. Angelo, så är karnevalens sista dag till ända. Men moccoli-aftonen tager sin början. Inga gaslyktor tändas vid Corson, då mörkret sänker sig öfver karnevalens lustighet, men tusen små lågor, som oupphörligt tändas och åter släckas, upplysa den på ett alldeles egendomligt sätt. Från öfversta till nedersta våningen i husen vid Corson utsträckas små brinnande vaxljus — »moccoli» —, och hvar och en af den brokiga skara, som tågar upp och ned på gatan, är försedd med en knippa af dylika och är lika ifrigt bemödad att hålla sitt ljus brinnande som att utsläcka sina medmänniskors. Hela världen blåser och viftar, otaliga ljus utsläckas i samma ögonblick som de äro tända, och det ropas triumferande: »Senza moccoli!» Men nya tändas oupphörligt, och hela Corson och dess byggnader se ut, som om de vore befolkade med idel lyktgubbar.

Damerna på balkongerna blifva i denna fantastiska belysning dubbelt förtjusande, confetti-kastandet har upphört, men buketterna kastas med större ifver än någonsin.

Efter halfannan timme slockna de små ljusen, och gasen återtager sitt herravälde, men folklifvet är därför icke slut: tvärtom, det är just nu, som det når sin kulminationspunkt. Nu äro de infödda romarne med, och karnevalslifvet på Corson får en annan karaktär. Engelsmännen och de andra »forestieri» draga sig så småningom tillbaka till hvila efter confetti-bataljerna, och man ser knappast andra främlingar än oskadliga artister och deras vederlikar. Men romarne själfva taga nu sin skada igen för de föregående dagarnas tvungna återhållsamhet: det förnäma folket, som man på eftermiddagen ser åka i granna ekipager på Monte Pincio, och fruktmånglarne och stöfvelputsarne svärma om hvarandra i stora skaror på Corson, skrikande, hvisslande, hojtande och bedrifvande alla slags upptåg i sina brokiga karnevalsdräkter. Där och hvar kommer man i ordväxling och till och med slagsmål. Jag såg

en jättelik figur i damkostym med skägg på hakan värja sig mot närgångna pierroter med hugg och slag, på ett sätt som alltför tydligt röjde förklädnaden. — Där kommer en gestalt i fotsid klädnad, prydd med en sockertoppsformig pappershatt af åtminstone två alnars höjd, som utmanande reser sig öfver mängden; en herre med allongeperuk och kostym à la Louis XIV lyfter sin käpp, och hälften af den stolta hufvudbetäckningen rullar till jorden; man växlar några artigheter af »imbecille», »brutta creatura» o. s. v., man nickar och gestikulerar — och så föres man bort af folkströmmen. — Där samlas en krets kring en trubadur, som under burleska åtbörder och med flödande tunga reciterar poemer i den mest sentimentala stil, stundom med parodiska förändringar: säkert är, att han aldrig kunde finna ett tacksammare auditorium än det, som nu under handklappningar och bravorop och inflickade skämtsamma anmärkningar rör sig omkring honom.

På teatrarna, som denna afton gifva sina sista representationer före påsk, spelar Pulcinella för ett jublande publikum, hvilket lika mycket som aktörerna på scenen deltager i styckenas utförande; till de stora balerna i Teatro Apollo och Argentina far man maskerad i dyrbara dräkter och hälsas i sin vagn med hurrarop och kvickheter från alla håll; osterior och trattorior och kaféer äro öfverfyllda med folk af alla klasser och åldrar och nationer; och otaliga äro de fogliettor, som den aftonen tömmas till ära för karnevalens sista dag.

Det lilla lag af glada skandinaver, som först långt efter midnatt åtskildes, medan ännu gator och offentliga ställen voro öfverfyllda af folk, hade trofast hållit tillsammans under confettiregnet, gemensamt kikat på balkongerna och med råd och dåd bistått hvarandra, då det gällde att visa de sköna sin hyllning, tillsammans skrattat åt Pulcinella på teatern och pokulerat på osterian, knuffats med andra »forestieri» — särskildt med de söner af »das grosse Vaterland», som kommit i vår väg — och beundrat de vackra folktyper från Rom och dess grannskap, som karnevalen lockat fram. Vi voro alla öfverens att, om man vill, så kan man äfven i vår tid ha roligt på en romersk karneval. Alla hade vi efter förmåga åtlydt den vänliga uppmaning, hvarmed så månget karnevalssamtal i det brokiga vimlet afslutats: »*Fate buon carnevale!*»

I Spanien (1869).

På vägen.

I Nîmes församlades den lilla skandinaviska kohort, som slutit sig tillhopa för att gemensamt göra en spansk rundresa. Det var ett rätt brokigt sällskap: en arkitekt, en entomolog, en rentier, som på samma gång var artist, samt undertecknad. Vi hade alla förut hvar på sitt håll i skilda världstrakter ensamma pröfvat reselyckan. Den danske arkitekten hade från vidsträckta resor i Grekland, Egypten och Palestina medfört, utom minnen och arkitektoniska teckningar, en stor reseerfarenhet och hade därjämte af en vördig spansk munk i »Propagandan» i Rom inhämtat de första elementerna af det spanska tungomålet. Det var dessa båda saker i förening, som utan tvekan bestämde honom till den ansvarsfulla hedersposten som chef för vårt »band». — Vår entomolog hade tillbragt vintern i Afrika och där gräft i ökensanden efter skalbaggar och skorpioner, då ej, såsom det någon gång händt i Afrika under denna vinter, han måst hålla sig inomhus för snö och yrväder. Ty äfven i Afrika känner man genom snöfall afbrutna järnvägs- och diligensförbindelser, och på gatorna i Alger slåss man med snöbollar — tout comme chez nous. — Vår artist hade sina skissböcker fulla med teckningar af landskap och konstverk från Italiens olika trakter, från hvilket land han nu för andra gången återvände. Han var, oaktadt ett franskt namn och norska besittningar, liksom förutnämnda medlemmar af vårt turistband, dansk till börd och till hug och sinne. — Äfven undertecknad seglade under dansk flagga, fastän jag under en längre tids vistelse i Tyskland ej undgått att blifva något germaniserad — åtminstone efter danska begrepp — och till och med, efter vår naturforskande väns åsikt, där förvärfvat mig ett »væmmeligt tydsk ansigt» och ej mindre »væmmelige tydske gebærder.»

Sådan var nu vårt ressällskaps sammansättning. Oaktadt olikheten i våra förutgående reseminnen hade vi ett gemensamt:

vi hade alla under längre eller kortare tid lefvat i Rom och bland konstnärerna där lärt oss, hur det går till att lefva »alla pittore», så som deras lif i Rom kallas i diametral motsats till »alla inglese».

Att resa »alla pittore» var hvad vi nu skulle försöka, enär det bäst öfverensstämde såväl med våra böjelser som med våra kassors tillstånd. Man tillåter sig då först och främst ingen synnerlig prakt i sitt yttre uppträdande, lika litet som någon kassaförstörande yppighet i mat och dryck; man finner det intressantare att i tredje klassens järnvägskupé eller på diligensens tak sällskapa med landets egna barn, äfven med fara att själf bli tagen för ett slags lazzaron, än att i första klassen sitta och betrakta långa, glåmiga engelska ansikten med röda polisonger.

Att själf se så mycket som möjligt och på nära håll af det för hvarje ort egendomliga och ej förnämt draga sig undan, att, såvidt ske kan, deltaga i det brokiga folklif, som Söderns länder hafva att erbjuda, borde vara en regel för alla turister men är hufvudsumman af *alla* reseregler för turister, som resa »alla pittore».

Men fastän en turist af detta slag sålunda ej tvekar att blanda sig midt ibland de samhällsklasser, som mest bevarat sin ursprunglighet, så förstockar han sitt hjärta och stänger sin pung för alla de tusental af angrepp mot den senare, för hvilka en resande alltmera blir föremål, ju längre han kommer mot söder. Hvarken tiggare eller värdshusvärdar, handelsmän eller gatsångare, guider eller droskkuskar erhålla mera än sin beskärda del, fastän det ofta kunde vara värdt en extra betalning att se de mångahanda olika sätt, som med otrolig uppfinningsrikhet användas för att af en stackars främling utpressa några fattiga »soldi» eller »cuartos».

När vi i järnvägskupén eller diligensen eller på någon offentlig plats i en stad på äkta spanskt sätt höllo våra måltider af bröd och ost och oranger och fikon, bland grupper af mantelhöljda, sombrero-beskuggade »caballeros» eller svartögda »señoritas»; eller när vi höllo våra intåg i de spanska städerna, belamrade med våra tornistrar, ränslar och nattsäckar, med stoiskt lugn afvisande oräkneliga gatpojkar, som slogos om att få bära våra effekter, och tjänstvilliga utskickade från stadens »fondas», hvilka öfverbjödo hvarandra i att prisa sina respektive härbärgens komfort och goda egenskaper, och när vi slutligen slogo oss ner i någon anspråkslös »casa de huespedes», som syntes oss tillräckligt obesmittad af modernt europeiskt hotellväsende — så erbjödo vi i yttre afseende åt-

minstone inga likheter med rika »inglesi» och lyckades verkligen ej sällan att blifva tagna för »pittori».

Figueras—Gerona.

— — — Vi rullade vidare framåt, och det begynte så småningom att dagas: vi befunno oss på det gamla Cataloniens mark, och genom regnet och morgondimman kunde vi börja skymta föremålen och kastade nyfikna blickar omkring oss i Spanieland. Innan det blef full dager, hade vi lämnat bergen bakom oss och foro genom ett bördigt, kuperadt landskap med rika, gröna fält och vidsträckta olivskogar, med träd af helt andra dimensioner än dem vi sett i Italien och Frankrike. Spanien är ju också olivernas land.

Så kommo vi till Figueras, den första mera betydande orten på spanska området: vi gjorde vår toalett vid en fontän på stadens torg, och i ett närbeläget kafé hade jag min första spanska språköfning med en nymornad svartögd tärna. Tecken och åtbörder fingo förtydliga hvad som fattades i ord. — Sedan sågo vi i den tidiga morgonstunden en af dessa spanska processioner, som erinra om att Spanien, alla nya idéer till trots och oaktadt upphäfvandet af alla kloster, ännu är katolicismens fastaste borg: en vördig präst, öfver hvars rakade hufvud en korgosse bar ett rödt jätteparaply, och en liten skara af andäktiga fromma, alla med ett slags hvita mantillas öfver den vanliga arbetsdräkten, med rosenkransar mellan händerna, mumlande sina böner och kastande misstänksamma sidoblickar på främlingarne, hvilka betraktade upptåget utan att såsom rättrogna katoliker vare sig blotta sitt hufvud eller göra knäfall.

Öfver bördiga fält i vårens grannaste grönska, genom skogar af fruktträd och pinier, gick det vidare i rask fart. Det tunga åkdonet kastades af vägens ojämnheter än åt den ena sidan, än åt den andra, mulåsnornas bjällror skramlade, och konduktören och pådrifvaren täflade att med gälla rop uppmuntra de långörade djuren. Vi foro öfver strömmar, där dessa vadade i vattnet upp till bringan och där vi hvarje ögonblick väntade att få ett fotbad genom diligensens botten. Regnandet och rännilarna utför bergens sluttning hade fyllt strömfåran med vatten, och man hade ej ansett nödigt att för sådana eventualiteter slå en brygga öfver densamma. Vi skulle mer än en gång få se, huru man på andra ställen

gjort motsatsen: uppfört storartade bryggor öfver flodbäddar, där man nu torrskodd lustvandrar och där i mannaminne ingen flod gått fram.

I samma mån som det led fram på dagen, fingo vi göra bekantskap med en af Spaniens mest framträdande egendomligheter. Rundt omkring vårt åkdon skockade sig, hvar vi färdades, horder af tiggare af alla åldrar och af båda könen. De följde oss långa stycken på vägen, bedjande på sitt för oss obegripliga språk om »*una limosnita por amor de Dios*», nästan aldrig utan att tillägga: »*Dios lo pagará á usted*». De stego slutligen upp på fotsteget för att på samma gång förkorta sin väg och ytterligare beveka våra hjärtan, alltjämt upprepande samma långa tiggarformel.

Vi fingo därigenom tillfälle att på allra närmaste håll se den spanska ansiktstypen, redan innan vi satt fast fot på Spaniens jord. Såg man den också här i sin förnedring, så kunde man dock ej undgå att märka, huru mycket af medfödd ädelhet som ligger i dessa mörka ansikten, genom hvilkas hud så föga af det röda blodet skimrar fram, och i dessa svarta ögon under de skarpt tecknade ögonbrynen och med den allvarsamma, främmande blicken.

Det var fram mot middagstiden som vi anlände till Gerona, hvarest vi skulle få se en spansk småstad på närmare håll. Som nästan alla sådana räknar den gamla anor. En götisk katedral öfverskyggar på en höjd dess andra byggnader; de krokiga, labyrintiska gatorna sträcka sig från stranden af Onarfloden uppåt berget, på hvars höjd ett gammalt kastell med sina murar och torn ligger och dominerar hela floddalen.

Gerona är till sin allmänna karaktär redan fullkomligt spanskt, fastän det ligger på gränsen af Frankrike: husen med sin pittoreska inredning, sina arkader och balkonger, sina gårdar och trappgångar, äro så mycket som möjligt olika hvad man ser norr om Pyrenéerna. På andra sidan Onar ligger stadens »alameda» med popplar och lummiga träd i snörräta alléer. I dess skugga lustvandra caballeros, stolt draperade i sina mantlar, och señoritas med den svarta spetsmantillan fästad öfver det glänsande svarta håret; präster i fotsida mantlar och stora hattar med uppvikta brätten saknas ej heller bland Geronas beau monde.

Har du någonsin bott i ett hus, om hvilket du vetat, att det daterar sig från 1200-talet? I Norden får man leta efter sådana,

och de få, som ej redan för århundraden sedan äro jämnade med jorden, lämna alla tvifvelsutan en mer eller mindre bedröflig bild af en hjälplös ålderdom, ärevördig visserligen såsom ruin, men ruinen är allt annat än inbjudande att logera i, om man ej känner någon särskild frändskap med ugglor och flädermöss.

I Spanien är det annorlunda. Människorna åldras där fortare än hos oss, men forntidens verk bibehålla sig där längre — oaktadt man skenbart gör sig ingen eller ringa möda med bevarandet däraf —, liksom äfven det egendomliga i klädedräkt, seder och bruk ej så hastigt förgår. Det är, som om släktet lefde långsammare, därför att individen lefver hastigare, och som om släktets skapelser, de monumentala verken, därför vore förgängelsen mindre underkastade.

»Fonda de España», hvaret vi slogo oss ned för en dag, var om ej ett monumentalt verk, så i besittning af en aktningsvärd monumental ålder: det daterar sig efter uppgift från trettonde århundradet. Icke förty bodde här hvarken ugglor eller flädermöss utan en hel mängd aktningsvärda söner af den Hesperiska halfön, hvilka vi sågo församlade kring hotellets »mesa redonda» vid »almuerzo'n» och »comida'n»; och för öfrigt fanns här rätt mycket af det 19:e århundradets komfort, vida mera än man skulle vänta i en fonda i en liten spansk stad vid foten af Pyrenéerna. Det var nästan för mycket, tyckte vi, när vi, efter att ha ätit fem rätter mat till frukost och med hufvuden något tyngda af det starka spanska vinet, tänkte på att vi efter några timmar skulle upprepa detsamma i ännu större skala. Men vi kommo öfverens att hädanefter strida till försvar för det spanska kökets alltför ofta kränkta ära: det är tvifvelsutan, liksom drottning Kristina, »bättre än sitt rykte». Jag vet ingenting, som ser mera lockande ut än ett dukadt spanskt middagsbord med sina pyramider af oranger, sina aprikoser, fikon och dadlar och all den rikedom af frukter, som endast Söderns sol kan frambringa. Och kändes än där och hvar en bismak af löken, den spanska nationalkryddan, i åtskilliga anrättningar, där man minst hade väntat den, var än »puchero'n» (så kallas i Spanien vanligtvis den världsberömda spanska »olla podrida'n», hvilken aldrig saknas vid en spansk anrättning) mera nationell än egentligen välsmakande — hvad mer, man kan af mångfalden välja efter behag och glädjas, att det äfven inom kökets värld finnes ett land, som undgått tidens nivellerande inflytande.

Vår första vandring gällde den ärevördiga katedralen. Den är karakteristiskt spansk till sitt inre: dagsljuset faller endast sparsamt in genom de målade rutorna högt uppe under de spetsiga hvalfven; midtelskeppet är några steg från ingången afstängdt genom en hög afskrankning, som omsluter större delen af dess längd och utgör gränsen mellan de åt den offentliga gudstjänsten och den enskilda andakten ägnade delarna af kyrkan. Kapellen längs sidoskeppen äro öfverfyllda med konstverk i den mest utsväfvande barockstil. Från denna urartade konstepok härrör äfven kyrkans fasad. Men huru barocken än utan och innan fyllt det ärevördiga templet med alstren af sin lättfärdiga konst, har den likväl ej mäktat beröfva det dess medeltidskaraktär: den ligger, utom i konstruktionen i sin helhet, bevarad i det mystiska dunklet, som omsveper allt med sin slöja och som har mera af medeltidens svärmande, oantastade katolicism än hela den katolska kyrkans liturgi med sina mässor, sina processioner och sina rökoffer.

De äro egendomliga för Spanien, dessa mörka katedraler: Spaniens söner och döttrar, som där så ifrigt och regelbundet förrätta sin andakt, skulle helt säkert anse det som ett helgerån att där släppa in mera af dagens ljus, och deras fromma tro och andakt skulle däraf störas. Det ligger måhända ett fastare stöd för katolicismen i Spanien, än man föreställer sig, just i dessa intryck af dyster högtidlighet, som nästan alla dess kyrkor gifva. Med dessa intryck för ögonen uppväxte Filip II och Iñigo Loyola; Calderons »*Autos*» och »*Vidas de Santos*» äro barn af samma anda, som ännu i dag tyckes dväljas inom dessa murar.

Barcelona—Tarragona.

Från Gerona bröto vi upp tidigt en morgonstund och befunno oss snart på väg mot Barcelona, för första gången görande bekantskap med en spansk »ferro-carril» och den komfort denna erbjuder åt sina resande på tredje klassen. Sällskapet var något blandadt men karakteristiskt: katalanska bönder med röda frygiska mössor, liknande de neapolitanska lazzaronernas hufvudbetäckningar — »gorri» kallas de här på landets språk —, med brokiga »mantas» öfver axeln och »cigaritos» i munnen, sutto i lifligt, högröstadt samtal rundtomkring oss. Äfven om vi varit starkare i spanskan, än vi voro, hade vi ej förmått uppfatta, hvad det var som så ifrigt af-

handlades, ty katalanskan är en från det vanliga skriftspråket ytterst afvikande dialekt. Ett konstnärspar afbröt för en stund samtalet och undfägnade oss mot vedergällning af några kopparmynt med en duett — eller rättare kvartett — af fiol och gitarr samt mans- och fruntimmersröster. Det var lifliga, raska melodier, om också prestationen var i förhållande till betalningen. Det föreföll mig som en välkomsthälsning till oss främlingar, hvilka nu som bäst höllo vårt intåg i serenadernas och gitarrens förlofvade land.

På afstånd sågo vi Montserrats sönderslitna höjder — det gör onekligen skäl för namnet, »mons serratus», det taggiga berget; det liknar på afstånd ett kolossalt piggsvin, så öfversålladt är det med taggar och spetsar. Redan af dess egendomliga skepnad är det förklarligt, att det varit målet för så mångas vallfärder. Och tvifvelsutan har det varit denna, som i första rummet gifvit anledning till alla de vidunderliga sägner och fromma legender, hvarigenom folkfantasien i Spanien gjort Montserrat och dess kloster odödligt.

I en af Montserrats klippgrottor fann en from biskop på 800-talet en madonnabild, hvilken, efter hvad som strax blef honom uppenbaradt, var ett arbete af evangelisten Lukas och blifvit förd till Spanien af S:t Petrus. Till denna undergörande madonna hafva otaliga skaror af pilgrimer vallfärdat — deras antal steg under den katolska trons glansperiod till 60,000 om året —, och ännu i dag besökes hon årligen af fromma troende. Inför henne nedlade en gång för tre och ett halft århundrade sedan en ädelboren spansk riddare sitt svärd och sin sköld och utbytte så sin riddardräkt mot eremitens kåpa. Med pilgrimsstafven i hand höll han en natt i madonnans helgedom den vapenvakt, genom hvilken han ville inviga sig till kyrkans riddare, sedan han nu kastat bort den världsliga riddarvärdigheten. Och han svek ej sin ed att lefva och dö som den katolska kyrkans försvarare. Ur dess häfder kan hans namn ej utplånas: han var Iñigo Loyola, jesuitordens stiftare.

Efter tre timmars färd stannade vi i Barcelona, Cataloniens hufvudstad, Spaniens andra stad, som i industri och handel står framom dess hufvudstad — Spaniens Göteborg, i hvars hamn alla världens flaggor svaja på skeppsmasterna. Men den har, som alla stora handelsstäder, en något kosmopolitisk anstrykning, snarare fransk än spansk, utan att dock sakna sina spanska egendomligheter. Barcelona är lifligt och gladt; dess »Rambla», den stora gata

som genomskär det i hela dess längd, kan jämföras med en af Paris' bulevarder, såväl med afseende på de präktiga moderna byggnader, som omgifva vissa af dess delar, som ock i lif och rörlighet.

Men viker man af från 'Ramblan' in i sidogatorna, som äro trånga och labyrintlika och erinra om äldre tider än vår, blickar man in i de ärevördiga medeltidsbyggnader, hvarpå Barcelona är så rikt, så märker man, att man ingalunda befinner sig i någon af det moderna Europas nivellerade städer. Och ej synnerligen långt från Ramblan och Plaza Real ligger Barcelonas katedral. Träd in, och du befinner dig så långt som möjligt aflägsnad från det nittonde århundradets brokiga lif. Det är trettonde och fjortonde århundradenas anda, som ännu bor inom dessa murar, det är medeltiden i allt sitt stränga allvar, som här möter dig.

Katedralen i Barcelona är en stolt götisk byggnad. Här som mångenstädes i Södern är det yttre lämnadt ofulländadt: kyrkans fasad har aldrig blifvit utförd. Det inre däremot är så mycket rikare utstyrdt och är af en dystert imponerande verkan. De höga hvalfven hvila på smärta pelare af en ovanlig höjd; spetsbågen framträder i sin renaste och djärfvast utvecklade form, fönstermålningarna utmärka sig för en äfven i Spanien sällsynt prakt i färg och omsorg i utförandet, kapellen och det från kyrkan afskilda koret äro utan och innan prydda med ornamenter och skulpturer från och med gotikens period till Churriguerras och hans efterföljares.

Hvem är Churriguerra? frågar du, och jag undrar ej på att hans namn är dig obekant. Det förtjänade sannerligen ej heller att gå utöfver Spaniens gränser, och den ryktbarhet, som det i Spanien åtnjuter, är en herostratisk. Churriguerras byggnadsstil är rokokon i sin ursinnigaste urartning; han har öfverträffat alla andra rokokomästare i konsten att låta den räta linien försvinna, att dekorera med snirklar och voluter, att öfversmeta allting med prålande förgyllningar och att anbringa affekterade, själlösa verk af bildande konst med fladdrande draperier, i narraktiga, förvridna ställningar och med åtbörder af till hälften akrobat, till hälften dansmästare. Hvad äro Zwinger i Dresden eller Borrominis kyrkor i Rom mot den rokoko-konst, som med sina alster har fyllt nästan alla Spaniens kyrkor, vore de af än så ärevördig ålder? Det värsta af allt är, att denna förfallets tid ej gått förbi utan att van-

dalisera hvad föregående åldrar hade lämnat. Ty här, som öfverallt, var rokokotidens smak lika intolerant och blind som förskämd. Och i Spanien har man i alla tider, liksom i denna dag, mindre än någonstädes haft betänkligheter att förstöra forntidens minnesmärken.

Men det var om Barcelonas katedral, som jag skulle tala, ej om Churriguerra och rokokon. Här finnas ej så få prof af denna konst, men den skymning, man skulle nästan kunna säga det mörker, som råder här, liksom i Geronas och öfver hufvud alla spanska katedraler, hindrar att se smaklösheterna i detaljer och gör det helas storartade anläggning så mycket mera imponerande.

Från en af dörrarna i sidoskeppet öppnar sig utsikten i katedralens klostergård med sina orangeträd och blommande törnrosor, sin plaskande fontän — »de las ocas», gåskällan, heter den prosaiskt nog — och de präktiga götiska arkaderna rundtomkring. Det är en makalös plats, denna klostergård; jag har sällan sett ett ypperligare motiv för en arkitekturmålare än här: den blåa himmeln, mot hvilken katedralens spetsiga torn tecknade sig så skarpt och tydligt, de mörkgröna orangeträden med sina gyllene frukter, de väldiga hvalfbågarna, hvilande på sina pelarknippen, springvattnet och den marmorklädda bassängen — det vore en tafla att måla! Gässen i bassängen (jag kan ej annat än instämma i en föregående resebeskrifvares klagan öfver att det verkligen ej var svanor) skulle ej få stå kvar som staffage; men en procession af biskopar och munkar med brinnade vaxljus i händerna, eller en rad af de stolta furstar och ädlingar, riddare af Gyllene skinnsorden, hvilka under den store konung Carlos I, sedermera kejsar Karl V, i Barcelonas domkyrka år 1519 höllo sitt ordenskapitel, det skulle passa i stycke med denna omgifning.

Det staffage, som slumpen fört på samma gång som oss till Barcelonas katedral och dess klostergård, var föga ägnadt att erinra om större tider: trasiga tiggare, mer och mindre vanskapliga och lemlästade, hade där tagit sin plats och visade, för att väcka medlidande, allt sitt elände och all sin vanskaplighet. Det är en för Spanien egendomlig födkrok att hafva mistat en arm eller ett ben, att vara blind eller lam. I andra länder sörjer man för att gifva krymplingar en fristad, där de kunna undvika att plåga sig själfva och andra med att visa sin skröplighet: i Spanien är det en pekuniär vinst att blotta sitt elände, och samhället öfverlämnar det helt och

hållet åt dessa olyckliga att skörda så mycken fördel däraf som möjligt.

Men tiggare och krymplingar utgöra inga egendomligheter för Barcelona. I själfva verket borde de väl vara minst talrika i dessa delar af Spanien, hvilka anses för dess rikaste och mest producerande trakter. Catalonien har blifvit kalladt Spaniens Lancashire, Barcelona dess Manchester, och i själfva verket erbjuda såväl Catalonien som dess hufvudstad en helt annan bild af välmåga och industri — efter spansk måttstock, förstås — än någon annan af Spaniens provinser, Valencia måhända undantaget. Barcelona har fabriker i mängd, och Cataloniens stolta folk utmärker sig framför andra spanjorer genom ett klart, praktiskt sinne, flit och duglighet. Där är något mera franskt än spanskt i detta, oaktadt detta folk vid många tillfällen visat, att det vill vara ingendera delen. Fråga en son af detta folk, om han är spanjor, och han svarar stolt: »*No, soy Catalano.*»

Catalonien har också sina egna minnen och sin egen historia; det miste sin fria författning först under Filip V i första århundradet. När Karl V såsom Spaniens konung höll sitt intåg i dess hufvudstad, blef han hyllad ej såsom konung utan som grefve af Barcelona, och han har till dess folk yttrat, att han föredrog att vara grefve af Barcelona framför att vara konung af Rom.

Barcelonas storhetstid inföll under medeltidens fyra sista århundraden: då var det en af Medelhafvets största handelsplatser, hufvudstaden för dess mäktigaste handlande folk, Venedigs och Genuas medtäflarinna; då stiftade Barcelona genom sin berömda lagkodex »Consulado del Mar» lagar för Europas handel och sjöfart. Men dess anor gå långt tillbaka i tiden; de lärde hafva velat härleda dess namn från »Barcas», blixten, den store kartaginensiske fältherren Hamilkars, Hannibals faders, tillnamn. Romarne omdöpte det till Barcino Faventia, och under romarnes, göternas och morernas växlande herravälde fortfor Barcelona alltjämt att vara en betydande ort. Minnen från dessa dess olika utvecklingsperioder anträffas i staden och dess omgifningar; viktigast äro dess minnesmärken från medeltiden.

Katedralen saknar ej medtäflarinnor bland Barcelonas talrika kyrkor. S:ta Maria del Mar och S:ta Maria del Pino äro praktfulla götiska byggnadsverk, däri katedralen öfverlägsna, att de hafva hufvudfasader med rikt skulpterade portaler. Den senare för-

varar därjämte dyrbara reliker: två törntaggar från Kristi törnekrona, ett stycke af den pelare, vid hvilken han var bunden i Pilati hus o. s. v. Det är något förmer än till och med katedralens Kristusbarn, som af konung Ferdinand VII, drottning Isabellas fader, förlänades med fältmarskalksvärdighet och distinktionstecken.

Barcelona har af ålder varit ett revolutionernas hem. Som bekant tog det liflig del i septemberrevolutionen 1868, och ingen af de skakningar, som Spanien under de senaste fyrtio åren genomgått, har lämnat Barcelona oberördt — flera af dem hafva gått ut därifrån. Nu var det stilla och lugnt, fastän de talrika proklamationerna på gathörnen med anledning af pågående valstrid i den bekanta uppskrufvade spanska proklamationsstilen lifligt erinrade om den politiskt upprörda tid, hvarunder Spaniens folk nu lefver. Men det är det egendomliga för detta folk såväl som för Söderns folk i allmänhet, att detta tillstånd ej kännes tryckande, förlamande, såsom det skulle verka hos Nordens trögare folk; lifvet rör sig lika gladt och sorglöst, som om i landet härskade den djupaste frid och endräkt. Kommer detta sig däraf, att revolutionstillståndet upphört att vara abnormt i Spanien och öfvergått till vana? Eller har det sin grund i det lynne hos Söderns folk, som funnit sitt uttryck i Horatii bekanta:

»Quid sit futurum cras, fuge quærere, et
quem sors dierum cunque dabit, lucro
appone» —?

Det är efter den lefnadsregeln, som såväl individen som samhället lefver i Spanien: den är på samma gång dess lycka och dess olycka, dess styrka och dess svaghet. —

Fyra timmars järnvägsfärd söder om Barcelona ligger Tarragona, och detta blef det närmaste målet för vår resa mot södern. Vi ankommo dit i ett strålande månsken, i hvilket den uråldriga staden på sin klippa öfver Medelhafvet tog sig utomordentligt pittoreskt ut. Men läget och en och annan ruin är det enda, som återstår, påminnande om de tider, då Tarragona, romarnes Tarraco, var Spaniens mest blomstrande stad, då det räknade en folkmängd större än Wiens och Berlins i våra dagar, de tider då Pompejus och Cæsar stridde om världsherradömet och det vägde något i vågskålen, om Tarragona ställde sig på den ena eller andra sidan. De tiderna äro länge sedan förbi, och kristna och morer

hafva hjälpt hvarandra att förstöra hvad romarne gjort för hufvudstaden i Hispania Tarraconensis. Ännu står en väldig byggnad, hvilken för den, som sett Roms ruiner, genast röjer sitt ursprung: det är Augusti palats — traditionen har omdöpt det till Pontii Pilati, hvilken berättas hafva varit romersk legat i Spanien. Och i klippan har man under romarnes tid uthuggit en amfiteater, hvars återstoder erinra om den tid, då »panis et circenses» var valspråket hos massan, så långt som de romerska själfhärskarnes spira nådde. I våra dagar ropar man i Spanien lika öfverljudt på »pan y toros», bröd och tjurar, och detta är kanske det enda i Spaniens närvarande förhållanden, som erinrar om romarnes tid.

Vi använde en vacker söndagsmorgon till beskådande af Tarragonas märkvärdigheter. Dess största märkvärdighet näst dess romerska ruiner är den gamla katedralen i en blandad romansk-götisk stil. Det var en af den katolska världens många kyrkliga högtidsdagar, och vi fingo se det ärevördiga templets väggar och pelare behängda med allahanda urblekta draperier och gobelängstapeter och en talrik mängd af svartklädda tarragonesiskor andäktigt knäböjande i koret och vid kapellen, under det att präster i fotsida dräkter och med svarta, fyrkantiga hufvudbonader mässade, korgossar svängde sina rökelsekärl och orgeln brusade genom de väldiga hvalfven.

Äfven Tarragonas katedral äger en klostergård med götiska arkader, med blomsterrabatter och cypresser — jag såg här för första gången det spanska sättet att handtera dessa träd: man klipper dem i form af långhalsade-flaskor med stora proppar eller binder topparna af två närstående träd tillsammans, så att de bilda äreportar. Det är onekligen mera kuriöst än vackert och innebär ett våld mot naturen. Men klostergården i sin helhet hör i arkitektoniskt afseende till Spaniens yppersta medeltidsverk af detta slag; den fröjdade, såväl som katedralen, synnerligen vår arkitekts hjärta.

Båda äro de ovanligt rika på verk af medeltidsskulptur: bland dem är synnerligen anmärkningsvärd en basrelief, som på ett humoristiskt sätt inskärper vikten af att vara försiktig mot den lede frestarens anslag. Dess första afdelning föreställer en högtidlig procession, där en katt, stel och orörlig, bäres på en likbår af en mängd råttor med en högtidlig, ehuru något skadeglad uppsyn, under det andra råttor i prästdräkter svänga rökelsekärl och full-

göra hvarjehanda ceremonier. Men i den andra afdelningen har bladet vändt sig: den döda katten har fått lif igen, störtat sig ned från sin bår och gör nu en vild jakt på råttorna, hvilkas högtidliga allvar är utbytt mot en förtviflad flykt; icke ens präster och officianter undgå den listige fiendens förföljelser. Det är ett förträffligt prof på medeltidens framställningskonst, där så ofta något af skalken tittar fram bakom den skenbara naiviteten och bristen på utvecklad konst.

Under mina vandringar genom Tarragonas krokiga, folktomma gator såg jag en figur, som lika outplånligt fäste sig i mitt minne som kattens misslyckade jordfästning i katedralens klostergård: det var en ensam pilgrim, som jag såg gå från hus till hus och samla allmosor. Han var klädd i den traditionella pilgrimsdräkten; musslor prydde hans hatt och hans fotsida bruna mantel, i handen förde han den långa, krumböjda vandringsstafven.

Är det icke, som om man i hast hade blifvit förflyttad fyra, fem århundraden i tiden, när man i denna omgifning, med hufvudet fullt af medeltidsintryck från katedralen, i en af dessa mörka, branta gator plötsligt står ansikte mot ansikte med en sådan gestalt?

Men det nittonde århundradets ande uppenbarade sig i form af en gäll hvissling från en lokomotivpipa, som helt plötsligt väckte mig ur mina medeltidsfunderingar och kom mig att hals öfver hufvud skynda mig att sluta mig till mina reskamrater, hvilka jag fann i full afmarsch till järnbanestationen, utrustade med hela sin packning liksom tappra soldater. En kvart senare sutto vi på en af »ferro-carrilens» bänkar och hade all möda att skydda oss mot den hvinande hafsvind, som blåste tvärsigenom vår vagn, hvilken man ansett onödigt att förse med fönster, enär den tillhörde tredje klassen. På åtskilliga spanska järnbanor har man på tredje klassen i stället för fönsterglas lärftsskynken, som knäppas för öppningarna, när det regnar eller stormar för mycket. Men här bestod man sig ej ens med denna lyx, och det hade troligen ej heller fallit någon af oss in att begagna oss däraf och stänga vår utsikt under vår färd mot Valencia.

Det var en makalös järnvägsfärd utmed Medelhafvets strand genom pittoreska bergstrakter och gröna slätter. Vi sågo vid Tortosa den brungula Ebrofloden, sådan som den visar sig vid sitt utlopp, och fingo till ressällskap en skara muntra, stojande

ynglingar i ypperliga valencianska folkdräkter — vi befunno oss här vid gränsen för Cataloniens område och voro snart inne i konungariket Valencia. De tätt åtsittande sammetsjackorna med sina broderier visade de kraftiga, smärta gestalterna; öfver axeln hängde vårdslöst men ändå med en viss grandezza den fransprydda valencianska »mantan», röd och hvit och blå; sandaler skyddade de för öfrigt nakna fötterna, och vaden betäcktes af blåa strumpor, som slutade vid fotknölen. Det var präktiga unga män: enhvar af dem kunde tjäna till modell för en målare eller bildhuggare, om det nämligen kunde lyckas att för några ögonblick hejda den för ett nordiskt öga nästan feberaktiga lifligheten i åtbörder och rörelser.

Förbi Castellon de la Plana, förbi Murviedro — »muros viejos», de gamla murarna, är det enda namn, som det moderna Spanien har bestått åt det romerska Saguntum, ryktbart från Roms och Kartagos strid och ännu i dag rikt på minnesmärken från romarnes tid, fastän för öfrigt en liten obetydlig ort — foro vi allt längre söder ut. Vegetationen antager en sydligare karaktär: fikonträden och granatäppleträden stå i sin fullaste fägring, kaktusbuskarna och palmerna erinra om Afrika, ris och majs och vin frodas i en yppighet, hvartill man i Europa ej finner någon motsvarighet, säden stod redan nu i april månad i ax. Vi befunno oss i »Huerta de Valencia», Valencias och Spaniens trädgård, en af världens rikaste trakter, som morerna kallade »Västerns paradis» och som ännu genom frukten af morisk flit och arbetsamhet är en paradisisk nejd. Här är Södern så yppig i vegetation och praktfull i färg, som man kan tänka sig; järnbanan går i bokstaflig mening genom skogar af fruktträd, orangerna dofta så skönt, när man far förbi, att man ovillkorligen frestas att räcka ut handen efter de gyllene frukterna. Men man flyger så hastigt åstad, att man ej hinner göra några ingrepp i äganderätten; det blir skymning och afton, och snart är det endast näsan, som njuter af de balsamiska dofterna. Efter tolf timmars järnvägsfärd stanna vi i Valencia, i Cids stad, det romantiska, mångbesjungna Valencia med sitt glada folklif och sina gamla minnen.

Valencia.

Valencia, Cid Campeadors stad — hvilken romantisk klang har icke detta namn! Näst Alhambra vet jag ingen plats i Spa-

nien, hvars blotta namn, innan man sett någondera, väcker så många romantiska föreställningar till lif och framkallar så många bilder från den spanska medeltiden, då kristna och morer stridde, då

»Rolands klinga skar sin egen ban
bland krokig sabel, blödande turban»,

då riddaren ägnade de sköna sin hyllning och deras ynnest var segrarens skönaste belöning. Det var i Valencia, som Cid lefde med sin maka Ximene och sina döttrar Donna Sol och Donna Elvira, det var dess murar, som han försvarade mot »Miramamolin, den store», det var där, som han slutade sitt hjältelif och ännu efter döden, fastbunden på sin ädla häst Babieça, i sin fulla vapenrustning, med sitt goda svärd Tizona i handen besegrade morernas konung Bucar.

»Lefven väl, I berg så sköna,
Teruel och Albarazin,
vittnen evigt om hans rykte,
om hans lycka, om hans mod;
lefven väl, I sköna höjder
och du utsikt hän åt hafvet!»

heter det till Valencias nejd i Poema del Cid.

Och likväl är det ganska litet i Valencia, som erinrar om Cid och medeltiden, och man skall hafva en stor fond af romantik inom sig för att ej finna sina förväntningar på Valencia svikna. Teruel och Albarazin stå där visserligen ännu på vakt vid den gröna Huertan, och utsikten öfver hafvet är lika skön i dag, som den var för 800 år sedan, men det är också de enda hållpunkterna för en fantasi, som vill drömma sig tillbaka i Cid Campeadors tid. Valencia är ej som Granada och Sevilla en stad med minnesmärken från gamla tider.

Men det, som ger Valencia sin karaktär i våra dagar, är dess läge i den yppiga Huertan, »trädgården», och det brokiga folklif, som rör sig bland dess invånare.

På »Plaza del Mercado», Valencias stora salutorg, dit vi letade oss genom de trånga, krokiga gatorna, hade Huertans invånare slagit sig ned i långa rader bredvid sina korgar med frukt och grönsaker och prisade sina varor med ljudelig röst. Fastän vi ej förstodo ett ord däraf, vattnades det i munnen på oss vid åsynen

af alla dessa goda saker. Här var folklif och munterhet och tillfälle att studera valencianska folktyper i sina pittoreska dräkter.

En gata i torgets grannskap skiner helt röd och hvit och blå af idel mantas, som hänga utanför bodarna för att locka köpare; och det är frestande att ej lyda de otaliga uppmaningarna: »Köp en manta, señor Frances!» »Musju! en vacker valenciansk manta!» Mantafabrikationen hör till Valencias egendomligaste industri, och af alla klädesplagg, som bäras i Europa, äro dessa tvifvelsutan de mest pittoreska. Med sina glada, lifliga färger hafva de nästan något orientaliskt, och det släkte, som bär dem, saknar ej heller sin orientaliska anstrykning.

Ett spanskt ordspråk säger om Valencias söner, att de äro »*mas judios que moros, mas moros que cristianos*» — mera judar än morer, mera morer än kristna — ett ordspråk som i en kastilians mun är allt annat än smickrande för Valencias folk. Men ett faktum är, att hos Huertans befolkning finnes mer moriskt än spanskt blod: den härstammar från morisker, som lyckats undgå Filip II:s förföljelser, och det är deras från moriska fäder ärfda flit och ihärdighet, som Valencia har att tacka för att dess trakt ännu är Spaniens rikaste och bäst odlade del. Men med arbetsamheten ärfde Huertans folk äfven orientaliska fel, sådana som hämndlystnad, list, grymhet och sinnlighet. Det säges, att ingenstädes i Spanien förekomma så många mord som här, och alla samhällsklasser gå här vanligtvis beväpnade — åtminstone med den långa »navajan», dolken, i bältet.

Då jag nu ej kunde taga med mig en valenciansk manta, beslöt jag att i stället, för kommande eventualiteter, utrusta mig med en valenciansk navaja och slutade min vandring kring Plaza del Mercado med att i dess grannskap söka förvärfva mig en sådan. Besegrad af den flödande vältalighet, som utvecklades af den korpulenta señora, som i ett af marknadsstånden dref handel med sådana — efter tillverkningsorten kallas de äfven albaceteknifvar och hafva formen af ovanligt långa, spetsiga fällknifvar med handtag af horn eller mässing —, befann jag mig snart som den lycklige ägaren af ej mindre än tre navajas, den ena längre och spetsigare än den andra; den längstas klinga och skaft voro hvardera öfver en half aln långa. Tyvärr fick jag aldrig under min resa tillfälle att göra bruk af denna fruktansvärda arsenal.

Midt emot Plaza del Mercado ligger »La Lonja de la Seda»,

silkesbörsen — icke en af dessa små, virkade tingestar, som man plägar få till julklapp af systrar och fästmör, utan en vidlyftig, pittoresk götisk byggnad, där ägarne till Huertans mullbärs- och silkesodling göra stora affärer. Högar af skinande gult silke ligga där inne utbredda till granskning under de luftiga hvalfven, som bäras af smärta, spiralvridna pelare, och Valencias silkespatroner sluta sina affärer i skuggan af orangeträden i Lonjans trädgård.

Lonjan är Valencias bäst bibehållna minnesmärke från medeltiden; den götiska stil, i hvilken den är byggd, är mera pittoresk än strängt stilmässig, och man kan ej misskänna ett moriskt inflytande, fastän det är svårt att uppvisa några moriska detaljer. Så förhåller det sig öfver hufvud med Valencia: i sin allmänna anläggning har det någonting af den karaktär, som de gamla moriska städerna i Andalusien, Cordoba, Sevilla, Malaga, men de byggnader torde vara snart räknade, som bevarat den bestämda prägeln af att tillhöra den tid, då islams bekännare härskade i Valencia. Och likväl räckte deras herravälde här öfver fem hundra år och var endast afbrutet af den korta tid, då Cid, i slutet af elfte århundradet, var Valencias diktator.

Längre, än arabernas byggnadsverk hafva bibehållit sig i Cids stad, har det berömda »Tribunal de las aguas», som ännu i våra dagar strängt tillämpar de en gång af morerna gjorda lagbestämmelserna för Huertans bevattning, ägt bestånd. Utanför Valencias murar flöt en gång floden Guadalaviar, och fem präktiga bryggor föra ännu öfver dess flodbädd, fastän denna är tom och torr som den dammigaste landsväg. Men Guadalaviars källor äro därför icke utsinade. I tusentals konstrikt byggda kanaler flyter dess och tvenne andra floders vatten ut öfver hela Huertan, och det är därigenom, som denna håller sig evigt grön och som dess växtlighet äfven under Spaniens brännande sol ingen tid på året upphör. Tack vare detta välsignade vatten, är det som Plaza del Mercado i Valencia kan året om bjuda på frukter och trädgårdsprodukter i större ymnighet än kanske något annat salutorg i Europa; tack vare detta, kunna Huertans invånare taga fyra eller flera skördar af sitt land och förse en stor del af Europa med ris och oranger, dadlar och mandlar och alla dessertens läckerheter.

Det är de flitiga morerna, som utfört detta verk: öfver hela det valencianska områdets slättland byggde de ett nät af kanaler

och afmätte noga, huru mycket af dessa kanalers dyrbara innehåll som vore nödvändigt för hvarje särskildt stycke land, och Huertans landtmän erhöllo så sin beskärda del och ingenting därutöfver.

Det är för att vaka öfver vidmakthållandet af denna vattnets fördelning, som »Tribunal de las aguas» eller »de los acequieros» ännu i denna dag håller sina sammanträden hvarje torsdag vid ingången till Valencias katedral, liksom under morernas tid, med den enda skillnad att katedralen då bar namnet af moské. Dessa domare, till antalet sju, utses bland Huertans landtmän; deras domslut gäller utan appell, och deras rättvisa skipas summariskt öfver alla dem, som endast en minut längre än det bestämda klockslaget haft sin dammlucka öppen och låtit vattnet rinna in på sin jord. — Så har det gått till i Valencias trädgård ända sedan den stormäktige Almustansir Billahs tid.

Morerna, detta flitiga, idoga folk, hade varit värda ett bättre öde än att skymfligt förjagas från det land, som de gjort så rikt och där de efterlämnat så många spår af sin civilisation.

Det torde kunna påstås, att morerna i Spanien voro medeltidens förnämsta kulturfolk, och deras invasion var af en stor civilisatorisk betydelse för Spanien.

De folkslag, som där gjorde slut på romarnes välde, kommo som förstörande eröfrare. Icke så morerna, ty de ägde redan en långt framskriden kultur och utvecklade den alltjämt. Helt säkert hade ej Spanien kunnat upplefva den storhetsperiod, som inföll under sextonde och förra hälften af sjuttonde århundradet, om goterna obestridt fått härska i Spanien under medeltiden. Det var ur striden mellan den kristna och den moriska bildningen, som den egendomliga spanska kulturen framgick, och det var segern öfver de orientaliska inkräktarne, som väckte det spanska nationalmedvetandet till lif. Men de bildningselement, som den nya spanska kulturen tillägnade sig från morerna i Spanien, voro ingalunda den minsta delen eller de minst fruktbärande. Likaså kan hvad som återstår af materiellt välstånd i Spanien i väsentlig mån betraktas såsom hvilande på morernas arbete. Utan dem hade kanske ännu i denna dag Valencias Huerta legat lika öde och förbränd af solen som Castiliens slätter. Utan dem vore valencianens brokiga manta kanske lika trasig som kastilianens bruna kappa.

Men äfven under det kristna väldet hade Valencia en blomst-

ringsperiod inom litteraturen och konsten. Under den stora spanska litteraturepoken i sextonde och sjuttonde århundradena bildade sig en särskild dramatisk skola i Valencia, hvars berömdaste författare blef Guillen de Castro. Ämnet för sitt bekantaste verk hade han hämtat från sångerna om Cid, hans fädernestads största minne. Och äfven Valencias målarskola förvärfvade sig under denna tid ett blad i den spanska konstens häfder: den var den första i nyare tiden, som till Spanien öfverflyttade den italienska renässansens konst.

Rodrigo Borgia, en valencian till börden, hade i slutet af femtonde århundradet under namn af Alexander VI bestigit den påfliga stolen — hans och hans ätts minne hör som bekant till de mest skuldbelastade historien känner. Mellan Valencia och hans spanska hof i Rom underhölls en ständig förbindelse. Valencias katedral äger ännu verk af italienska konstnärer ur Lionardo da Vincis skola, hvilka genom Alexanders försorg kommit hans fädernestad till del. Och den ständiga förbindelse mellan Italien och Spanien under sextonde århundradet, som de politiska förhållandena medförde, måste framför allt i Valencia, till följd af dess läge och lifliga handel, utöfva inflytande.

Det är ett gammalt f. d. karmeliterkloster, från hvars klostergård tolf smärta palmer höja sina luftiga kronor högt öfver de omgifvande byggnaderna, som sluter de förnämsta alstren af Valencias målarkonst inom sina murar och på samma gång är provinsens målarakademi. Det är en ganska ansenlig konstsamling: den räknar öfver 700 nummer och upptager vidlyftiga salar och korridorer. Men för den, som kommer med minnen från målningsgallerierna i Rom och Florens, är en vandring i denna depå för provinsen Valencias konst föga tillfredsställande. Bland alla dessa målningar, till större delen förstörda af tiden och af okunniga restauratörer eller ock redan från början misslyckade, är det kanske endast tio eller tolf, som förmå att fängsla vår uppmärksamhet.

De flesta af dessa äro verk af Vicente Joanez, i Spanien kallad med det stolta namnet »Spaniens Rafael», grundläggaren af skolan i Valencia. Han hade i Italien studerat under Rafaels lärjungar och utbildat en stil, som påminner om Giulio Romano men därjämte har något egendomligt smältande i färgen och ett slags ljuf vekhet i uttrycket. Hans kristusbilder — museet i Valencia äger flera sådana — uttrycka en himmelsk mildhet och kärleksfullhet,

och en »Concepcion» (jungfru Marie bebådelse), äfven därstädes befintlig, hör också till de taflor, som lämna ett varaktigt minne.

Joanez är Spaniens störste målare under 1500-talet — kanske öfver hufvud den störste före Velasquez och Murillo. Men hans efterföljare i Valencia, Ribalta, fader och son, Espinosa, Oriente och en mängd andra, hvilkas namn ej trängt utöfver Spaniens gränser, visa i allmänhet att konsten här, äfven under tider för en kolossal produktivitet, var en drifhusplanta och att man ej förstod att självständigt utbilda, hvad man lärt af de stora mästarne i Italien. En valenciansk målare har förvärfvat sig europeisk ryktbarhet, men hans namn tillhör nästan mera den italienska konsten än den spanska: det är Ribera, kallad Spagnoletto.

Valencia har haft dugliga målare och en stor konstnär: Joanez, men har ej genomlefvat någon konstperiod inom måleriet: det är i Sevilla, Murillos och Zurbarans stad, som man skall se den spanska konsten i all sin härlighet.

Men denna konsthistoriska diatrib har redan blifvit alltför lång. Vi begifva oss från karmeliterklostrets dunkla korridorer ut till »la Glorieta», där Valencias vackra värld lustvandrar och där särskildt i dag en talrik skara nyfikna har församlat sig för att åskåda en kavalleritrupps öfningar på fälten utanför. Det är en präktig plats med lummiga träd och en plaskande fontän. De raka alléer, som eljest vanligen tillhöra Spaniens »alamedas», äro här utbytta mot anläggningar i en mera omväxlande smak.

Vi slå oss ned på en bänk att betrakta folkvimlet och beundra Valencias döttrar, såväl dem, som med mantillan öfver den stolta nacken och klädda som till bal taga emot sina uppvaktande kavaljerers hyllning, som kvinnorna ur den tjänande klassen, i brokiga dräkter, med det glänsande svarta håret uppfästadt kring en hög, förgylld silfverkam eller en pil.

En ung man i prästdräkt tog plats på bänken bredvid oss och försökte inleda ett samtal, hvilket emellertid gick klent nog, då hans språkinsikter ej sträckte sig längre än till spanska och portugisiska och vi ännu i ingendera voro synnerligen försigkomna. Jag kunde emellertid ej underlåta att uttrycka min beundran för Valencias tärnor — »hermosas donzelllas» framstammade jag på min brutna spanska. Han gjorde en ogillande åtbörd och pekade småleende på sin prästdräkt. Han hade ej rättighet att se den skönhet som vi beundrade — han var celibatär! — Men vårt samtal

fortsattes sedan i all vänskaplighet: då han hörde, att jag var ända från »Suecia», väckte detta hans stora nyfikenhet, och han började tala om de höga bergen, som utgjorde den största märkvärdigheten i denna del af »Alemania» — han tänkte uppenbarligen på Schweiz! — Det var ett rätt underligt samtal: af hans flödande spanska vältalighet förstodo vi hälften eller fjärdedelen, och vår andel i konversationen bestod till större delen af ett »si» eller »no» eller en och annan afbruten mening, hvilken genast vållade hans högsta förtjusning och kom honom att emfatiskt förklara, att »*Usted habla muy bien español*» — ers nåd talar utmärkt väl spanska. Hans vältalighet fördubblades, då vi skildes; han tackade oss för det intressanta samtalet och öfverhopade oss med artigheter, vid hvilka vi stodo helt handfallna och förlägna. Det var den spanska höfligheten, som vi här för första gången gjorde bekantskap med. Hvad förslår den svenska artigheten, som ju äfven åtnjuter ett välförtjänt rykte, mot denna?

La Mancha.

Det var en lång färd från Valencia till Cordoba genom Murcia och La Mancha till Andalusien: det är tre fjärdedelar af hela Spaniens utsträckning i bredd, som man skall flyga igenom. Och på hela denna långa färd finnes ingen plats, som lockar till ett längre uppehåll: från den yppiga Huertan kommer man ut i torra, förbrända ödemarker, och de små spanska städer, som järnbanan berör, Almansa, Albacete, Alcazar, äga intet, som inbjuder främlingen till besök. Alltså till Cordoba, så fort som ångans krafter förmå föra oss!

De folktomma gatorna och de små låga husen i den lilla staden Almansa, vår första station på vägen, gjorde i månskenet ett obeskrifligt ödsligt intryck. Här är allting fullkomligt ur-spanskt, den moderna civilisationen har ej trängt hit, hvarken med sina förmåner eller svagheter: Almansas enda »Casa de huespedes», där vi togo in, kunde ej skaffa sängar till mer än två af oss, de öfriga måste bivackera på golfvet; fönster voro där en okänd lyx: i stället har man träluckor, hvilka om natten tillstängas för små fyrkantiga hål i väggen, som man försett med galler för att vara fullkomligt säker.

I husets port höllo mulåsnor med sin höga packning, och lurfviga åsnedrifvare språkade i köket med den tjocka värdinnan, som rörde i en gryta öfver den muntert flammande elden och med ljudlig stämma utdelade befallningar åt sina tjänsteandar. Dessa kunde hvar för sig tjäna till modeller för Dulcinea de Toboso, och vårt härbärge hade en gård alldeles enahanda med den, hvarest den tappre riddaren af La Mancha gjorde sin berömda vapenvakt.

Fastän det nittonde århundradets civilisation gjort det möjligt att flyga öfver dessa trakter i en järnvägsvagong — låt vara af tämligen primitiv beskaffenhet — i stället för på en Rosinante, så är dock allting i Almansa såsom det var för tre hundra år sedan, och en främling från ett aflägset land hör väl till sällsyntheterna här — utom i vagongfönstret. Icke förty betraktade man oss med äkta spansk värdighet och lät ej störa sig i sitt lugn: intet onödigt fjäsk för att tillreda vår aftonmåltid. Först i sinom tid, när det fann sig lägligt för »la padrona de la casa», kallades vi från vårt sofgemak, där vi suttit i tålmodig förbidan samlade kring en osande oljelampa, till det rum innanför köket, hvarest den stolta anrättningen var dukad. Vi erforo, att hungern är den bästa kryddan, och gingo sedan att bivackera efter att väl hafva bommat för våra fönsterluckor.

Vi tillbragte morgontimmarna följande dag, innan ännu hettan blifvit för stark, med att vandra omkring i staden. Vårt residens tronade stolt med sina två våningar öfver de andra envåningshusen, som med sina hvita murar, sina små fönstergluggar och sina täcken af rör framför den breda dörröppningen, genom hvilken man då och då fick en blick in i ett almansahushålls hemligheter, alla visade samma bild af fattigdom och brist. Vid ändan af den långa gatan låg stadens torg och ej långt därifrån dess kyrka, den enda byggnad som på något sätt förtjänar uppmärksamhet i Almansa. Kring torget var lifvet koncentreradt: här fanns till och med ett kafé och en barberarstuga, men fattigdomen hade äfven på de produkter, som på torget utbjödos, satt sin prägel. Jag såg under min vandring endast bönder och tiggare; antingen utgöres stadens befolkning endast af sådana, eller också håller sig dess beau monde inomhus hela förmiddagen i sina palats med träluckorna framför gluggarna. Icke ens en präst upptäckte jag, och jag såg ingen mer än mig själf och mina reskamrater i europeisk

dräkt. Och likväl uppgifves Almansa hafva omkring 9,000 invånare, nära lika många som Jönköping och Uppsala!

Omsider klockan två e. m. anlände det järnbantåg, som skulle föra oss vidare mot väster; vi togo afsked af vår tjocka värdinna och betalade en räkning, som antydde, att huru primitivt allting annat var i Almansa, så hade man dock hunnit långt förbi den patriarkaliska gästfrihetens tider.

Det var kväfvande hett och dammigt i järnvägsvagongen, och de trakter, som vi foro öfver, hade alltjämt samma ödsliga karaktär. Vi befunno oss i La Mancha, Don Quixotes fädernesland, och sågo där och hvar en väderkvarn breda ut sina vingar och erinra om, huru den tappre riddaren en gång mot dem fällde sin fruktansvärda lans. Vi stannade några timmar i Chinchilla för att invänta det tåg, som skulle föra oss direkt till Cordoba öfver Alcazar.

Det var ett underligt litet näste, detta Chinchilla. Det ligger högst pittoreskt uppe på en bergsknalle, som dominerar de omgifvande öde slätterna. Byggnaderna äro som staplade ofvanpå hvarandra i de branta, slingrande gatorna, som aldrig vetat hvad stenläggning vill säga. Men det är ej endast ofvan jord, som Chinchillas invånare bo: i själfva bergets sidor hafva de gräft in sina boningar, och man öfverraskas att, då man vandrar uppför den i sicksackformiga terrasser lagda vägen mot bergets höjd, finna framför sina fötter en mängd skorstenar, som sticka upp ur marken. Man vandrar måhända på taket af någon hedervärd chinchillaborgares hus, och vore man okynnig, så kunde man genom skorstenen när som helst fördärfva hans »puchero», som ryker öfver elden där nere i köket.

På torget höllo en del af dessa troglodyter i aftonens skymning sin folkförsamling. Det var dystra, mörkt blickande gestalter med dukar virade omkring hufvudet och trasiga bruna mantlar öfver axeln. Innan kort hade vi en hel legion af tiggare af alla åldrar församlade omkring oss, hvar vi drogo fram. »No tengo padre», skreko barnen; »Dios lo pagará á usted», suckade de gamla och sträckte ut sina knotiga lemmar.

Vi räddade oss från torget — »Plaza de la Constitucion» kallades det, liksom den största platsen i alla spanska städer —, där vi några ögonblick beskådat Chinchillas kyrka, som är ett vackert prof på tidig spansk renässanskonst och erinrar om större tider än

den närvarande. Men också genom de trånga, branta gatorna blefvo vi öfverallt förföljda af bedjande rop och trasiga gestalter. Och så begåfvo vi oss på väg tillbaka till järnbanestationen, som är belägen en halftimmes väg från staden.

Det hade blifvit afton, och månen lyste öfver de öde fälten. Mot horisonten syntes låga, enformiga höjdsträckningar, där och hvar stucko en väderkvarns vingar upp som två ofantliga läderlappsöron; bakom oss låg Chinchilla på sin klippa, mörkt och hotande, och rundtomkring oss var allt öde; i det dallrande månskenet syntes ingen växtlighet, intet lif, intet spår af människoverksamhet. Vi mötte en ensam herde med sin hjord af får. »Buenas tardes, señores!» sade han allvarsamt och fortsatte sin väg utan att se sig om efter oss.

Det var en ny sida af Spanien, icke mindre karakteristisk än den, som Cataloniens och Valencias rika, lifliga nejder visat oss, men så mycket som möjligt olik det intryck, som vi medfört därifrån. Så har det sett ut här i det inre af Spanien i århundraden, och så skall det måhända se ut hundra år efter oss; det är en kvalfull dvala, en sömn till döden. Söderns sol bränner La Manchas och Castiliens fält men framkallar ingen växtlighet; dess folk äro som den jord de trampa: det finnes hos dem intet af det lif, som tillhör Söderns folk, elden i deras inre har förbränt dem, deras näringssafter äro förtorkade; i dåsig liknöjdhet lefver släkte efter släkte i samma tillstånd, som de ärft från sina fäder.

Det intryck, som mötte oss vid järnbanestationen efter denna ensamma, ödsliga vandring, var af en helt annan art. Det iltåg, som för passagerare mellan Valencia och Madrid, anlände, och den brokiga blandning af olika tungomål och nationer, som det medförde, erinrade oss åter, att vi befunno oss i det nittonde århundradet. Här, genom denna ödemark, går den stora stråkvägen för alla Spaniens turister och affärsresande: blonda engelska misser, turbanprydda muselmän från Alger, lifliga fransoser sutto fredligt tillsammans kring borden i järnvägsstationens buffet och sörplade i sig den starka spanska chokladen och kaffet. Men vi höllo oss ej till denna mera fashionabla afdelning af de resande utan begåfvo oss i en tredje klassens vagn bland bönder och trashankar från Valencia, Murcia och La Mancha och rustade oss till att göra något af det, som mest pröfvar en resandes tålamod och krafter: en nattlig järnvägsfärd på tredje klassen i Spanien.

Man har att föreställa sig en öppen vagong med ovanligt trånga afskrankningar och smala säten — dessa äro vanligen betäckta med en smutsskorpa, men i nattens mörker ger man ej så noga akt därpå. Här placeras de resande med största möjliga omsorg så trångt som möjligt, och det är nästan utan exempel, att en plats får förblifva obesatt; ofta händer, att öfvertaliga passagerare skuffas in. Inklämd mellan sina medpassagerare och deras klädesbylten, vinsäckar och matförråd — det gränsar till det otroliga, hvad som tillåtes att föra med sig i en järnvägskupé i Spanien — har man nu att tillbringa sin natt, utan möjlighet att bekvämt röra en enda lem; och man får skatta sig lycklig, om man slipper att tjäna till hufvudgärd åt en trashank till granne eller att blifva svedd af hans blossande cigarrito. Men det synes, som om den spanska lustigheten kulminerade under sådana nattliga färder: utan ringaste hänsyn till sömniga medpassagerare sjunger man med full hals, pratar, skämtar och låter vinsäckarna gå från mun till mun. Där reser sig en herre i manta och spetsig hatt från sin plats och håller en politisk oration med spansk vältalighet och spanska lungor till järnvägsvagongens publik, och denna afbryter honom med skrän och skrattsalfvor. Där gräla kvinnor med gäll och högröstad ton med hvarandra och med personer af det motsatta könet. Och barnen — ty sådana saknas aldrig — instämma med gallskrik i det allmänna oljudet. Det är allt annat än behagligt.

Vid midnattstid bytte vi i Alcazar om tåg och kommo i den nya trängen ur askan i elden: en hel familj inkvarterade sig i vårt sällskap, först pappa och mamma och tre skrikhalsar till ungar jämte den yngstes amma och sedan farbror eller farfar och bylten, korgar och knyten i oändlighet samt diverse för en sängkammare oundgängliga möbler. Man inrättade sig fullkomligt »à son aise»; jag protesterade med armar och ben och på dålig spanska men måste med resignation foga mig i mitt öde, svepa mig in i min respläd och vända näsan mot väggen.

I denna omgifning höllo vi vårt intåg i Andalusien. Vi passerade under nattens mörker La Manchas slätter och befunno oss i dagningen bland Sierra Morenas vildt romantiska bergstrakter, från hvilka vi så småningom sänkte oss ned mot de vida grönskande fält, där Guadalquivir rullar fram sina gula böljor och urgamla städer ligga och glimma med sina hvitglänsande hus i sol-

skenet. Vi voro i Andalusien, »Spaniens blomma». Långsåt den bruna Sierran foro vi i Guadalquivirs grannskap förbi Andujar och Pedro Abad, förbi olivlundar och palmer; allting bar ännu vårens eller den tidiga sommarens grönska. Men det var ej som Valencias Huerta, det är ej odlingen, som gifver detta landskap sin karaktär; hvad en slösande natur vill skänka finnes här men föga spår af människors arbete, åtminstone från en senare tid. Och likväl är det dessa trakter, som araberna en gång gjorde till världens mest kultiverade; här låg det västerländska kalifatets hufvudstad, Europas största stad under den tidiga medeltiden, den andliga och materiella kulturens förnämsta säte under nionde till elfte århundradena: här låg Cordoba.

Córdoba.

Vid foten af Sierra Morena, på den stora grönskande slätten, ligger det gamla Cordoba, men det är numera blott en »magni nominis umbra». Morernas hufvudstad, Omajadernas residens, räknade en gång, efter hvad som påstås, en million invånare. I våra dagar har deras antal sjunkit till 40,000, och man vore frestad att tro, att detta antal vore för högt beräknadt, då man vandrar genom de stilla, folktomma gatorna, där man ser så föga af våra dagars lif.

Men Cordoba hör likväl till de platser, till hvilka främlingen vallfärdar; i all sin närvarande litenhet är det kanske den af de spansk-moriska städerna, som på det mest storartade sätt erinrar om forntidens dagar, just därför att det sedan arabernas tid ej har spelat någon roll i den nya kulturen. Dess döda stillhet lämnar vandraren i ro att drömma sig tillbaka till Cordobas storhetstid.

Och för den, som kommer från Norden, är Cordobas totalintryck i hög grad öfverraskande: här är det, som orienten först träder en till mötes. Dessa hvitrappade hus med så få fönster som möjligt, dessa blomsterprydda gårdar med arkader och plaskande springvatten, dessa platta tak med sina »miradores», dessa trånga, labyrintiska gator, som tyckas anlagda utan annan plan än att lämna så litet rum som möjligt öfrigt för solstrålarna att verka — detta allt ser man för första gången i Cordoba. Man är här i en ny värld: det är, som om man finge kasta en blick öfver till länderna söder om Medelhafvet. Man är i Spanien men på samma

gång i Afrika: europeisk är snyggheten och det sinne för prydlighet, som öfver hufvud ej förnekar sig i Andalusien, europeiska äro byggnadssättets alla detaljer; men till det hela, anläggningen i sin totalitet, söker man förgäfves i andra trakter af det civiliserade Europa någon motsvarighet. Vår vidtbereste arkitekt kände igen denna omgifning: han hade sett dess urbild i Kairo, Damaskus, Jerusalem.

Och likväl har tiden gått förhärjande öfver Cordoba: de minnesmärken, som i egentlig mening härröra från arabernas tid, äro ej talrika. Där och hvar möter man under sina vandringar ett hus med hästskobåge och morisk stuckdekoration, inbäddadt mellan nyare byggnader, och tvenne af de 900 bad, som Cordoba ägde under muselmännens tid, finnas ännu i behåll, ehuru vandaliserade och vanställda. Men alla dessa smärre minnesmärken från forntiden försvinna inför det jätteverk, som där ännu kvarstår såsom det mest storartade monument, som islams bekännare hafva efterlämnat i Europa och som ännu slår betraktaren med häpnad: inför *Cordobas moské*, som i våra dagar bär namn af katedral.

Den var en gång för den västerländska islamismen hvad Peterskyrkan i Rom var för den katolska världen. Cordoba var västerns Mecka, till dess helgedom vallfärdade rättrogna pilgrimer från alla delar af islams världsvälde. Abd-er-rahman I, Omajadernas stamfader, densamme som först gjorde sig fri från kalifatets i Bagdad öfvervälde, var det som grundlade detta kolossala byggnadsverk. Till dess utsmyckning hafva romarnes verk i Spanien, Frankrike och Afrika måst lämna sina bidrag; en kristen kejsare i Konstantinopel sände till dess uppförande såsom gåfva 150 antika marmorkolonner. Men den moriska konsten satte på detta byggnadsmaterial från den klassiska forntiden sin stämpel och använde det efter sina grundsatser. Moriska bågar uppfördes på de antika kolonnerna, skimrande mosaiker och fantastiska ornament prydde alla fasta ytor.

Det västerländska kalifatet föll, Cordoba blef kristet, dess moské blef en kristen kyrka, och den kristna konsten fyllde den med sina alster. Ur dess midt reste sig en kupol och en hög korbyggnad utsmyckad i renässansens praktfullaste stil. Munkar och präster mässade här, och moskéens *mihrab*, dess allraheligaste, hvarifrån imamen förkunnat profetens läror för de rättrogna, stod öfvergifvet. Minareten i helgedomens förgård störtades, och en af

det sextonde århundradets spanska konstnärer uppförde på dess grundvalar ett torn i barockstil.

Det är minnen från två årtusenden och deras religiösa kult, som Cordobas katedral sluter inom sina murar. Hvilket afstånd i tid, hvilka olika stadier i mänsklighetens utveckling betecknas ej af dessa kolonner från de antika templen, de fantastiska moriska hvalfbågarna och dekorationen och den nya tidens konst med sin slösande prakt och rikedom från Spaniens storhetsperiod!

Katedralens torn är ett verk af en förskämd smak, men det är likväl det enda, som för främlingen antyder, att han befinner sig inför ett kristet tempel. Hvem skulle eljest bakom dessa vidlyftiga, fästningslika murar af kolossala kvaderstenar, hvilkas enformighet endast brytes genom låga fyrkantiga torn och ett där och hvar kvarsittande stycke morisk stuckdekoration, eller innanför denna port med sin hvalfbåge i hästskoform kunna tro, att detta är den plats, som Cordobas folk ger namn af *katedral!* Sannerligen, det är så mycket som möjligt olikt alla traditionella föreställningar, som man fäst vid denna benämning.

Vi stiga in genom hästskohvalfvet och befinna oss i templets förgård, där fontänerna plaska och orangeträden blomma. Det är ett underbart intryck. Äro vi ännu kvar i det kristligt-katolska Spanien, eller kunna vi icke när som helst vänta att se en turbanprydd muselman förrätta sina tvagningar i fontänens vatten eller höra muezzin från en osynlig minaret angifva bönetimmen?

Jag vet ej, om det kom sig af orangeblommornas döfvande vällukt eller af ett slags magiskt inflytande af denna plats och denna omgifning, att jag alltid vid mina besök kände en oemotståndlig lust att slå mig ned som en muselman på de murade stenbänkarna längs byggnaden och där i orörlig stillhet öfverlämna mig åt kontemplation. Säkert är, att hela tillvarelsen här fick något drömlikt. I denna omgifning undrade jag ej längre öfver det muselmanska väsendets orubblighet och dess likgiltighet för det omgifvande lifvet.

Innanför templets murar synes det vid första ögonkastet, som om denna byggnad ej hade några yttre gränser. Så oändlig förefaller den skog af marmorkolonner, i hvilken vi befinna oss, så nya och omväxlande äro de perspektiv mellan de smärta pelarraderna, som vid hvarje steg öppna sig. Öfver kolonnerna, hvilka nogsamt röja sitt ursprung från olika tider och världstrakter, höja sig

dubbla hästskohvalf, och det hela betäckes med ett platt trätak, som, ehuru höjdt så mycket som möjligt genom de öfver hvarandra uppförda hvalfbågarna, likväl ej är mer än 35 fot öfver marken, en höjd som ej står i ringaste förhållande till den oerhörda utsträckning som byggnaden äger. Men just bristen i den förstnämnda dimensionen gör, att ögat så mycket mera fördjupar sig i åskådandet af den kolossala massan af kolonner. Genom dem är byggnaden delad i icke mindre än 29 skepp. Kolonnernas antal steg en gång till 1,200, och ännu i våra dagar, efter all vandalism, uppgår deras antal till öfver 850.

Man kan göra sig en föreställning om vidden af denna pelarskog, när man besinnar, att den lämnade utrymme i sin midt för att uppföra en ny katedral, utan att totalintrycket af de kvarstående kolonnernas oändlighet däraf synnerligen minskades. Utan tvifvel verkar likväl denna kristna tillbyggnad störande. Att den blef uppförd är en fläck för Karl V:s tidehvarf, fastän den är ett i och för sig ej ointressant exempel på den spanska öfvergångsstilen mellan gotik och renässans och är ett lysande prof på den s. k. plątereskstilens rikedom och prakt.

Under islams tid strålade allt af förgyllningar. Bjärta, brokiga färger bröto sig mot lampornas skimmer: dessas antal steg vid de rättrognas fester till 10,805, efter hvad krönikorna förtälja. Nu är den skimrande färgprakten borta; inga guld- och silfverlampor upplysa de öfverkalkade väggarna, ett halfdunkel råder ständigt inom pelarskogen. Det är endast moskéens allraheligaste, dess mihrab, hvarest fordom förvarades heliga reliker — profetens högra arm och koranen, skrifven af Otman och fläckad med hans blod —, som ännu bevarat något af färgglansen och af sin praktfulla dekoration. Arabiska tänkespråk ur koranen hafva här räddat sig undan förstörelsen och predika Mohammeds tro midt i det kristna templet.

Moskéen-katedralen är det, som i Cordoba drager all uppmärksamhet till sig, och den blef vanligtvis målet för våra vandringar under de tvenne dagar, som vi tillbragte i Cordoba. Af de 300 smärre moskéer, som Omajadernas stad en gång ägde, finnes ingen bevarad. På några grundvalar stå nu kristna kyrkor i götisk och renässansstil, till större delen utan konstnärligt intresse; andra äro för länge sedan jämnade med jorden. Utanför stadens murar ligger ett kapell, helgadt åt »Nuestra señora de la Fuensanta» — den

heliga källans madonna — ej arkitektoniskt märkvärdigt men likväl värdt det besök, som ett par af oss gjorde där en vacker morgonstund. Dess vestibul är behängd med taflor, till större delen gjorda af cordobanska handtverksmålare — »ämbetsmålare», som det heter på svenska — alla behandlande samma ämne: sjukas helande genom den underbara hjälpen af »Nuestra señora de la Fuensanta», och försedda med fromma tacksägelseinskrifter till hennes ära. Det är votivtaflor, som de fromma troende ägnat åt det hälsogifvande vattnets gudom. Den katolska kyrkan har lärt dem, att det är madonnan, som bor i den undergörande källan. Och ej blott votivtaflor har man här upphängt till den heliga jungfruns ära utan ock vax- och gipsafbildningar af vanskapliga armar och ben, som genom hennes gunst blifvit helade. Ett helt galleri af sådan mänsklig skröplighet pryder en vägg i kyrkans försal. Det största antalet af dessa hyllningsgärder åt den heliga källan härrör från vår tid och är att betrakta som en illustration till den katolska trons herravälde i Spanien under nittonde århundradet.

Detta slags konstlösa, fromma bildverk äro i själfva verket nästan det enda, som i Cordobas offentliga byggnader kan komma att i en framtid erinra om det tidehvarf, hvari vi lefva. Allting annat för tanken tillbaka på forna dagar. Från romarnes tid äger Cordoba den berömda bryggan öfver Guadalquivir, som med det moriska kastellet vid sin ingång bildar ett så ytterst pittoreskt helt. Staden i sin helhet är att betrakta som en kvarlefva från den moriska tiden, och månget namn bevarar, äfven där minnesmärkena länge sedan äro utplånade, hågkomsten af denna tids förgångna storhet. Så Alcazar, kalifernas stolta boning, af hvilken endast några murstenar finnas kvar, så ock dess trädgårdar, nu en sumpig plats vid flodens strand, där svin med välbehag vältra sig i smutsen. Från sjuttonde och adertonde århundradena härrör nästan allt annat, som kan göra anspråk på att hafva en monumental karaktär. Churriguerras konst har här i allt sitt barbari härskat under adertonde århundradet. Endast nittonde århundradets konst och industri har ej lämnat något minnesmärke efter sig i Cordoba. Jo ett: järnbanan med dess byggnader.

Vi voro i Cordoba inrättade på fullkomligt nationell spansk fot. Af en ung handlande från Cadiz, hvars bekantskap vi gjort under vår resa från Valencia, blefvo vi förda till ett privat härbärge, som helt säkert aldrig förr hyst så långväga resande. Också

behandlades vi med utsökt artighet, om man äfven gjorde sig lustig öfver vår okunnighet i spanskan. Vår spanske vän hade vid sin ankomst fört vår talan, och vi förde med honom vårt samtal på engelska; vår värd slöt däraf, att han endast med tecken och åtbörder kunde meddela sig med oss. Att middagstimmen var inne antydde han med att ställa sig i dörren till våra rum, gapa och klappa handen mot munnen; och vi hörde, huru han för vårt bordssällskap, allvarsamma cordobanska borgersmän, berättade, att ingen af oss kunde ett ord spanska, hvilket naturligtvis hos dessa väckte den största förvåning och ej så litet förakt för vår bildningsgrad. Några spanska ord, som en af oss yttrade till uppassaren, höjde oss kanske en smula i deras ögon, utan att likväl någon röjde lust att inlåta sig i närmare bekantskap.

Vi läto de spanska anrättningarna, oaktadt hvitlöken och oljan, oss väl smaka och gjorde sorgliga iakttagelser öfver vår nordiska glupskhet i jämförelse med våra spanska medgästers återhållsamhet i mat och dryck. Af Europas folk äro spanjorerna de största kostföraktarne; de nöja sig med sin magra urkokta »puchero» — denna består, i förbigående sagdt, af »garbanzos» (ett slags stora bönor), oxkött, fläsk, kål, rofvor och en mängd andra grönsaker, hvilka alla kokas tillsammans med köttet i en gryta åtskilliga timmar. Blandningen serveras varm i det sönderkokta, hoprörda skick, hvari den kommer ur grytan. Härtill äro emellertid att lägga de i sitt hemland föga aktade frukter, som det varma klimatet i så rikt mått frambringar och som uppe i Norden så ofta väcka vår afund.

Sitt eldiga vin smaka spanjorerna sällan, och de förstå hvarken att odla eller att bevara det; en vinkällare efter europeiska begrepp i en enskild mans ägo torde i Spanien höra till sällsyntheterna. Den ädle »hidalgon» med sina sexton anor hämtar sitt vin från närmaste bondkrog, densamma där tiggaren stillar sin törst. Ansenliga kvantiteter vin tömmas årligen ut som orent vatten, endast för att bereda plats till förvaring af den nya vinskörden. Vinlöfven hållas i detta foderfattiga land ofta i lika värde som drufvorna. Detta hindrar ej att t. ex. xeres-vinet, som exporteras till det öfriga Europa, äfven i sin hembygd hålles ganska dyrt och till och med är svårt att få äkta. Men det är ej spanjorerna, som förtära detta. Som oftast stiga de upp från sin måltid och hafva lämnat sin vinkaraff, som aldrig saknas på bordet, orörd.

Men vi hunno aldrig att i detta afseende blifva naturaliserade spanjorer; särskildt i fråga om frukterna och vinet ådagalade vi mången gång, att hvad oss beträffar,

»uti ätande och drickande
är än uti vår tid en gnista kvar
af götisk kraft och utaf forntids allvar»,

för att tala med Vitalis.

Vår vän från Cadiz lämnade oss redan dagen efter vår ankomst, och vi voro då, åtminstone såsom det syntes, husets enda gäster. Det var en rätt egendomlig inblick i ett andalusiskt familjelif, som vårt uppehåll här erbjöd oss. Det var hederliga, fridsamma människor, vårt värdfolk, men stundom blef samtalet mellan familjens medlemmar så högröstadt, att man i Norden skulle hafva stämplat det som en formlig träta. Familjen bestod af man och hustru, båda utrustade med en korpulens, som gaf en viss jovialitet åt deras personer, och frun därjämte med ett par mustascher, som mången underlöjtnant skulle kunna ha afundats henne; därtill af tvenne döttrar, alltid med törnrosor i det svarta håret, för öfrigt ingalunda motsvarande de fordringar på skönhet, som man har på Andalusiens döttrar. Familjens vanliga vistelseort var gården, »pation», som här under sommarmånaderna liksom i Österlandet betraktas som boningsrum; de unga tärnorna drogo sig alltid blygsamt undan, när »los ingleses» nalkades. — »Välkomna åter, caballeros!» önskade värd och värdinna, när vi tågade åstad. Det torde komma att dröja, innan någon af oss kommer tillbaka till Cordoba. Skulle den lyckan en gång hända mig, så skall jag ej underlåta att söka upp det vänliga hvita huset med dess fryntliga invånare.

Sevilla.

Det var en kväfvande varm dag i slutet af april månad, som vi tillryggalade den tämligen enformiga vägen mellan Cordoba och Sevilla. Äfven här var lyckan oss huld: efter att under en timmes tid med vårt bagage ha ströfvat omkring i stadens krokiga gator och spejat efter den Casa de huespedes, på hvilken vi hade fått anvisning — det var ej det lättaste, ty för att undvika att betala skatt för värdshusrörelse hade man icke därstädes anbragt någon skylt eller annat tillkännagifvande —, befunno vi oss omsider

inkvarterade i ett sevillanskt borgarhus, liknande det i Cordoba. Några studenter vid universitetet i Sevilla och en fransk dentist, som lefvat i Spanien i många år — »depuis que Louis Napoléon est empereur», upplyste han med en mörk blick —, voro våra medhyresgäster, och den senare påtog sig med mycken ifver att vara vår tolk och ciceron. Han tyckte uppenbarligen, att vi voro nästan landsmän, efter vi kommo från länder norr om Pyrenéerna och trots vårt anspråkslösa skick hade något, som antydde europeisk civilisation, och han var outtröttlig i att föra oss oskadda fram genom denna stad »af skurkar och röfvare». Sådan var nämligen hans uppfattning af Sevillas befolkning, fastän han visligen aktade sig att yttra den på spanska till våra gemensamma värdinnor eller till vår muntra, sjungande kvinnliga tjänsteande, en kristnad gitana (zigenerska) med spelande svarta ögon, bronsfärgad hy och ett illparigt småleende kring de tunna läpparna.

Sådan var den omgifning, i hvilken vi skulle tillbringa nära fjorton dagar. Så lång tid anslogo vi nämligen till Sevilla, och vi funno den ej för lång. Sevilla är ovedersägligen en af södra Europas på samma gång intressantaste och angenämaste städer: forntid och nutid locka i lika grad ens uppmärksamhet, skönheten träder en till mötes hos dess befolkning, i konstens minnesmärken, i Murillos och den sevillanska målarskolans arbeten, i den moriska och den götiska byggnadskonstens verk — båda stå här som annars ingenstädes vid hvarandras sida. Att lämna en skildring af allt det myckna, som här fängslar främlingens intresse, lockar hans fantasi, smeker hans skönhetssinne, detta skulle fordra volymer; jag måste inskränka mig till några löst utkastade allmänna intryck.

Det, som ger Sevillas byggnadssätt sin karaktär framför alla andra europeiska städer och först väcker främlingens beundran, är dess »*patios*». En sevillansk patio är ett stycke af en österländsk saga, midt i vår prosaiska verklighet och midt i Sevillas prosaiska, hvitrappade hus med deras brist på arkitektoniska ornamenter och all annan omväxling än balkongerna i öfre och fönstergallerna i nedre våningen. Det är i Andalusien som i Orienten: det är ej byggnadens utsida, som är hufvudsaken; gårdsplatsen, pation, är det, som företrädesvis utsmyckas och kräfver omsorger.

Men från österlänningens afundsjuka misstänksamhet, som gömmer de skatter och den prakt, hvilka hans hus rymmer, och ej

unnar främlingen en blick ditin, äro Andalusiens söner och döttrar långt aflägsnade. I stället kan den nyfikne genom den lätta gallerporten af tunna järnskenor, fantastiskt hopslingrade, se in i nästan hvarje boningshus; och det är svårt för främlingen att ej låta nyfikenheten segra. Där inne ser det så obeskrifligt lockande ut: blomsterparterrer och springbrunnar, pelargångar och marmorgolf, tama dufvor, som bada sig i springvattnet och gunga i buskarnas och trädens grenar; och så deras sköna ägarinnor, hvilka lika litet hafva något emot att låta sig beskådas som det öfriga! Pation är hufvudsaken i ett sevillanskt hus: innanför arkaderna ligga endast sofrum, som vanligen få sitt ljus genom glasdörrar utåt gården. Under sommaren — d. v. s. nio månader af året — är denna möblerad som ett boningsrum, i de ansenligare husen med soffor och länstolar, piano och allt det bästa af europeisk komfort, som husets alla våningar äga. På aftonen kasta kulörta lyktor sitt skimmer öfver blomsterprakten och marmorkolonnaderna; man får höra gitarren klinga och sångerna ljuda och kan se det andalusiska lifvet i all dess ystra glädtighet.

Äfven vi i vår borgerliga Casa de huespedes hade våra rum innanför en sådan patio, visserligen anspråkslösare utstyrd än kanske de flesta andra men ändå — en patio i Sevilla. Under de första aftnarna af vår vistelse ljöd här sång och gitarrspel och dansades af husets ungdom, och glädjen stod högt i tak långt ut på natten. Sedermera upphörde man med dessa nattliga samkväm, till vår stora obelåtenhet, ehuru det uppgafs, att det skedde af grannlagenhet mot »los ingleses dinamarqueses», hvilkas nattsömn man ej ville störa. Sådan var, i förbigående sagdt, den allmänna kategori, under hvilken vi gingo hos husets invånare: dinamarques var blott ett species af ingles, hvilket åter är liktydigt med utlänning; man gjorde sig icke underrättad vare sig om våra namn eller vår lefnadsställning, oaktadt vårt tämligen långvariga besök. Vi voro alldeles som Ulysses på feakernas ö.

Det är dessa »patios», som göra en vandring genom Sevillas gator så underhållande. Dessa hafva för öfrigt samma karaktär som i de andra spansk-moriska städerna: krokiga, mörka, labyrintiska och omgifna af bländhvita hus. Här uppe i Norden finns det städer, där man af omtanke för invånarnes ögon förbjudit denna färg på byggnader; mycket mera vore en sådan försiktighet af nöden i Spanien, där det skarpa ljuset gör den hvita färgen

nästan outhärdlig för ögat. Jag kände ofta oroande förnimmelser i mina ögon och gjorde den iakttagelsen, att jag ingenstädes sett en sådan mängd af blinda och enögda personer som i Sevilla. Att man så ofta möter t. ex. blinda tiggare har till en del sin grund i den förut anmärkta omständigheten, att kroppslig skröplighet i Spanien betraktas som en lönande födkrok och att man så mycket som möjligt för den till torgs; men ögonsjukdomarnas allmänhet beror nog delvis också på de skinande hvita murar, som alltjämt möta ögat.

Det lif, som nu rör sig i dessa gator, är i ej mindre grad egendomligt för Sevilla. Dess befolkning är urtypen för Andalusiens folk i dess helhet: det lättsinniga, öfverdådiga, praktälskande, fåfänga och skrytsamma, som åt andalusiern gifvit namn af »Spaniens gascognare», har man här rikt tillfälle att studera; och de fel, som tillhöra sevillanarens skaplynne, motvägas af lika många älskvärda egenskaper, som försona dessa. Först och sist hör skönheten till dessa försonande egenskaper; det medfödda behaget, ridderligheten i hållning och åtbörder gör, att man förliker sig med yttringarna af fåfänga, det mest i ögonen fallande af dessa fel. Och detta gäller om samhällets alla klasser, från de mest aristokratiska, hvilka man ser i granna ekipager och med galonerade betjänter färdas på Sevillas promenadplats, till de lägsta, dessa bruna, kraftiga gestalter, hvilka bära sina bördor och drifva sina mulåsnor med en uppsyn så stolt och full af värdighet, som vore de konungar och åsnorna deras ansvariga ministrar.

Här är man i det land, där alla mer än annorstädes äro födda adelsmän; man kan ej veta, huru långt stamträd tiggaren, som nyss bad om en allmosa, kan uppvisa. Och det är ej en slump, att man i Spanien kallar hvarenda trashank »Ers nåd» (Usted, egentligen en sammandragning för Vuestra Merced) och hvarje någorlunda välklädd person »ädle riddare», *noble caballero*. Ingen skrifver sitt namn utan att låta världen veta, att han är herre; öfver huru mycket eller litet, lämnas osagdt, men herre är han, och det bär »syn för sagen». *Don* Pedro Garcia, skräddaren i Sevilla, som annonserar för sina kunder i stadens tidningar, skrifver sig med samma stolta titel som *Don* Filipe II, konung af Spanien och Nederländerna, och hans glorvördige fader, *Don* Carlos V, kejsare öfver det heliga romerska riket.

Min anmärkning rörande bördsstoltheten och adelsfåfängan

gäller Spanien i sin helhet, men det är i Andalusien och särskildt i Sevilla, som man ser mest illustrationer till dessa allmänna fakta. Andalusierns stolta självmedvetenhet har dock ingenting af kastilianens frånstötande liknöjdhet och tröghet: han är liflig, skämtsam, artig, talar mera än han handlar och delar sin tid om möjligt mellan tjurfäktningen, siestan, promenaden på alamedan och toaletten.

När en sevillansk »caballero» i aftonens skymning draperar sig i sin mantel, så vet han visserligen mycket väl med sig, att ingen annan nation har rättighet att drapera sig såsom den ärorika spanska nation han tillhör, men företrädesvis tänker han dock på att vecken måtte falla smakfullt och ledigt, så att han kan visa sig i en så vacker dager som möjligt för de sköna »señoras», som lustvandra på alamedan eller i Calle de Sierpes.

De för Sevilla mest karakteristiska figurerna äro likväl »majon» och »majan», ynglingen och ungmön af folket, hvilka man här får se i all sin härlighet och grannlåt. Solfjädern, blommorna i håret, mantillan och de brokiga färgerna i klädedräkten äro lika oskiljaktiga från en andalusisk »maja», som den platta runda sammetshatten öfver det kortklippta svarta håret, det röda skärpet om lifvet och den korta jackan med de rika broderierna och tofsarna äro det från »majon». Men fastän den nationella dräkten sålunda bibehålles och utstyres så lysande som möjligt, så följa likväl Sevillas lejon och lejoninnor ur den arbetande klassen med uppmärksamhet de franska modernas växling och upptaga så mycket däraf, som synes dem vara förenligt med god smak och en andalusiers värdighet. Det gäller här mer än annorstädes, att det är kläderna som göra mannen — och äfven kvinnan, om man så vill.

Dock, Sevillas döttrar skulle ej behöfva befara att se sin skönhet fördunklas, äfven om de ägnade mindre tid åt sina toalettgöromål. Den, som har sett den romerska kvinnotypen, har sina fordringar på kvinnlig skönhet högt ställda, men det är svårt att afgöra, åt hvilkendera typen man bör gifva företrädet, den romerska med de energiska, ädla, skarpt tecknade dragen, där allting erinrar om att det en gång var detta släktes förfäder, som behärskade världen, eller den sevillanska, där allting är mjukare, yppigare, mera smältande, men där på samma gång elden flammar ur det svarta ögat och en ädel stolthet röjer sig i hållningen, äfven om afsikten att behaga ej kan misskännas.

Måhända ligger skillnaden däri, att Roms typ har mera plastisk, Sevillas mera målerisk skönhet. Den romerska skönheten fyller mera skönhetslärans lag om oafsiktlighet: den är till blott för sin egen skull och föraktar att söka fängsla åskådaren. Den sevillanska känner i grund alla konstgrepp för att med sina företräden behaga, eröfra, berusa, och estetiken måste för detta brott mot dess lagar räcka segerpalmen åt den eviga stadens döttrar. Men den som en gång träffats af en af dessa förtrollande, fastnaglande blickar bakom solfjädern — häri ligger den största hemligheten af en spanjorskas konst att behaga —, han har tvifvelsutan protesterat mot estetikens fordringar på skönhet, när konstverket är af kött och blod liksom han själf.

Och däri har Sevilla företrädet, att skönheten är mindre sällsynt här än i Rom. På intetdera stället är den i egentlig mening vanlig: Sevillas döttrar äro visst icke alla skönheter, lika litet som Roms, och skönheten är öfverallt på jorden en förnäm gäst. Men Sevilla synes den dock hafva valt till favoritställe, och de, som fått dess goda gåfva på sin lott, begära ingenting hellre än att visa den. Ingen försummar gärna aftonens promenad eller glömmer att under dagens lopp vid toaletten rusta sig för sitt segertåg på aftonen. Lifvet i detta rika, välsignade land har så mycket utrymme för »de glada behofven»: toaletten är ett af de gladaste, och den tid, som där användes, räknas tvifvelsutan till den viktigaste och nyttigast använda.

Hvad äro också Pratern i Wien, Cascinerna i Firenze eller Bois de Boulogne vid Paris mot Sevillas stora nyanlagda promenad, utmed Guadalquivir, mot »Las Delicias», som själf utgör en fortsättning af Sevillas alameda? Det är en praktfull anläggning och gör äfven såsom sådan heder åt Sevillas trädgårdskonst. Vi sågo denna plantering, såväl som allt hvad vi hittills sett i Spanien, under sin fullaste blomstring; fjorton dagar senare hade det varit för sent, fastän vi blott voro hunna till de första dagarna i maj. Redan nu började rosorna att fälla sina blad. »Det er jo allerede Efteraar», suckade en af mina reskamrater.

Men det är ej anläggningen, som är hufvudsaken i Sevillas »Delicias»: det är den lysande, brokiga skara, som där till fots, till häst, till vagns klockan 5—7 hvarje afton rör sig upp och ned. Hvilken lyx i ekipager, hvilka toaletter, hvilka pittoreska folkdräkter och hvilka skönheter! Man far klädd som till bal i de öppna vagnarna; i

detta klimat behöfvas inga prosaiska öfverplagg, som afundsjukt dölja skönheten och behagen. Till häst, på frustande andalusiska springare med yfviga manar, följa de uppvaktande riddarne. Eldiga blickar växlas, och solfjädern är i oafbruten rörelse, detta den spanska kvinnans vademecum, som ingen förstår att handtera som hon och som kunde förtjäna ett särskildt kapitel för sig. Det hela är en fest, arrangerad endast med skönhetens medel och hvarje dag återkommande.

Och vid sidan af Sevillas »jeunesse dorée» i sina eleganta riddräkter tumlar sig äfven mången »majo» med sin runda hatt och sitt röda skärp, äfven han på en andalusisk springare, denna utstyrd på nästan österländskt sätt med hög, stoppad sadel och breda stigbyglar, i hvilka hela foten hvilar. Turbanklädda söner af Afrika äro icke heller sällsynta gäster i Sevilla och på dess promenad och deltaga till häst och till vagns i kavalkaden. Det är köpmän från Tanger och Marocko, som kommit att besöka sina fäders land.

Till fots, vid sidorna af kör- och ridvägen, röra sig framåt brokiga skaror, äfven de prydda som till fest; äfven här utvecklas all den tjusningskraft, som ligger i de svarta ögonen, äfven här beundrar främlingen den skönhet, som tillhör Sevillas folk.

Men det blir afton, och skuggorna skymma; dunsterna från Guadalquivir göra det vådligt att längre dröja i Las Delicias. Då strömmar den brokiga skaran in till staden. En timme senare finner man en stor del af samma sällskap lustvandra i Calle de Sierpes, Sevillas förnämsta gata, trång och smal men strålande upplyst från butikerna. Dessa vittna om att Sevilla är en stad, som följt med sin samtids handel och industri.

Eller ock begifver man sig till teatrarna: här är den eleganta världens mötesplats, och här söker man om möjligt öfverträffa sig själf, sådan som man visade sig på promenaden. Jag såg en afton i Teatro San Fernando »Barberaren i Sevilla» gifvas af ett italienskt operasällskap. På ett lämpligare ställe kunde man väl knappast få se denna opera. Och det var den berömde sångaren Tamberlick, som utförde hufvudrollen. Men jag tillstår, att jag ändock ägnade mycket liten uppmärksamhet såväl åt den ryktbare tenorsångaren, hvars röst för öfrigt syntes vara något passerad, som åt Rossinis mästerverk: det var publiken, som på Sevillas teater var det förnämsta skådespelet; så betraktade den uppenbarligen också sig själf. Och hvilken publik var icke denna! Det är endast Se-

villa, som kan visa logerad efter logerad fyllda med så mycken skönhet, så mycken elegans, så många karakteristiskt utpräglade typer.

Aftnar och nätter i Sevillas teatrar, i Calle de Sierpes, i Las Delicias — jag skall aldrig glömma eder! Det var ett intryck af en oafbruten feststämning; mina minnen härifrån stå i en skärare glans än från något annat ställe på jorden. Där är något skimrande, så att säga, i dessa intryck; de brokiga dräkterna, den strålande upplysningen i Sevillas hufvudgata och teatrar, de tindrande stjärnorna där ofvan och de svarta ögonens glöd, som man möter öfverallt omkring — det är som bilder från en ljusare, gladare värld.

Sevillas minnen.

Quien no ha visto Sevilla,
No ha visto maravilla —

»den, som icke har sett Sevilla, har icke sett ett underverk», säger man stolt i Sevilla, liksom man i Napoli säger: »*Vedi Napoli e poi muori*» och liksom wienaren självbelåtet utropar: »*s' gibt nur a' Kaiserstadt, s' gibt nur a' Wien*». Och det är sant, Sevilla är en underbar stad: dess minnen från forntiden vore i och för sig tillräckliga att locka främlingen att vallfärda hit, äfven om det karakteristiska lif, som i våra dagar rör sig i Andalusiens största stad, ej framför hvarje annan plats i Spanien måste utöfva en stark dragningskraft.

Sevillas äldsta historiska minnen äro förenade med Julius Cæsars namn; det romerska Hispalis var en betydande ort redan innan vandaler och goter blefvo dess herrar. Från romartiden äger Sevilla kvar den berömda vattenledningen från Carmona, »Caños de Carmona», som ännu i dag förser Sevilla med dricksvatten, och tvenne kolossala kolonner vid ingången till »Alameda vieja», äfven kallad Herkules-alamedan, därför att den ena af dessa kolonner prydes med en staty af Herkules, stadens föregifne grundläggare. Sevillas förstad Triana förvarar ännu i sitt namn minnet af kejsar Trajanus, hvilken liksom tvenne andra af Roms imperatorer, Hadrianus och Teodosius, ledde sin härkomst från det romerska Italica, beläget i Sevillas omedelbara grannskap.

Men Sevillas romerska minnen blekna inför dess minnen från de tider, då morerna härskade här: Hispalis var blott en svag an-

tydan af hvad Eschbilieh skulle blifva under Omajadernas, Almohadernas och Almoravidernas välde. Då steg invånarnes antal till 400,000, och 12,000 byar lågo då spridda på Sevillas slätt och längs Guadalquivir—*Wadi-el-kebir*, den stora floden, hette den på arabernas tungomål. Från den tiden förvarar Sevilla också sin förnämsta märkvärdighet, de moriska konungarnes stolta boning, *Alcázar*.

Hvem har ej hört talas om Sevillas Alcazar och dess trädgårdar? Det är jämte Alhambra det, som i våra dagar bäst kan gifva en föreställning om det praktfulla i morisk byggnadskonst. Och likväl har det under ett halft årtusende undergått den ena förstöringen och förändringen efter den andra. Det är endast en sal: »*sala de la media naranja*», den halfva orangens sal (så kallad för formen på en kupol), som ännu i sitt nuvarande skick är af moriskt ursprung.

Kristna konungar hafva här haft sin bostad efter morerna; men en af dem, Pedro den grymme, var så hänförd af beundran för Österlandets konst, att han lät hämta konstnärer från det ännu moriska Granada och i morisk stil lät utvidga Alcazar. Så uppstod den största af dess gårdar: *pátio principal*, urbilden för alla Sevillas förtjusande patios, med luftiga arkader, med fantastiska hvalfbågar — hvilkas spetsiga former dock röja inflytande af den götiska konsten — och denna praktfulla dekoration af alla ytor, af dörrar, väggar och hvalf, där linierna i fantastiskt spel jaga hvarandra utan att binda sig vid bestämda former eller uttrycka bestämda föremål. Det är samma rika, omväxlande, färgskimrande dekorationer, som vi i våra dagar beundra hos verk af Österlandets industri, hos indiska schalar, hos turkiska mattor.

Man kommer ovillkorligen att tänka på att det är ett nomadfolk, som skapat denna konst, ett folk som en gång lefvat i tält, behängda med brokiga dukar och belagda med brokiga mattor, och som sedan i sina byggnader velat gifva åt stenen samma karaktär som åt den brokiga väfnaden. De smärta, luftiga kolonnerna efterbilda tältets stänger och synas i själfva verket mera lämpade för att bära en lätt väfnad än murade massor.

Men intrycket är sagolikt, underbart. Hvad denna konst har skapat tyckes ha vuxit fram omedelbart ur en stämning, ur fantasiens fria lek. Och likväl är det ett verk af fin konstnärlig beräkning och ett skarpt förstånd, och det materiella arbetet visar en

teknik så invecklad och kräfvande ett tålamod i utförandet, som våra dagars konst visserligen skulle rygga tillbaka för. Några af dessa salar hafva i en senare tid åter utstyrts i den brokiga färgprakt, som ursprungligen tillhört dem, andra betäcktes ännu af det kalkskorpans dödsdok, som vandalismen under förflutna sekler iklädt dem. Andalusien har, långt sedan vandalernas folk upphörde att härska här, gjort skäl för den härledning, som påstår, att dess namn ursprungligen haft formen *Vandalusia*, vandalernas land.

Alcazars trädgårdar äro ett verk från Karl V:s tid och röja, jämte de omgifvande gallerierna, renässanstidens smak. På hvilken annan plats i Europa som helst skulle dessa anläggningar vara föremål för vår beundran, men här förbleknar deras skönhet; de kunna ej mäta sig med morernas verk i konstnärligt intresse och egendomlighet, de hafva intet af den fläkt ur sagorna i »Tusen och en natt», som *Pátio de las doncellas*, *Sala de los embajadores* och hvad de allt heta, dessa skimrande salar, från hvilka krönikorna förtälja så mycket om blodiga tvister och romantiska kärleksäfventyr. Den kristne konung Pedro den grymme — i Sevillas folksägner spelar han samma roll som »Papa Sisto» i Rom — och hans älskarinna, den sköna Maria Padilla, äro dessa berättelsers hufvudpersoner, men folksagan har gjort Maria till en sultana i Don Pedros harem. Hennes sängkammare och hennes badrum förevisas, och i sammanhang med det senare omtalas en anekdot, som visserligen har föga af romantik men är så mycket mera betecknande för det andalusiska lynnet. När sultanan badade, heter det, stodo Don Pedro och hans hofmän såsom åskådare och hembjödo den sköna sin ridderliga hyllning genom att dricka ur det vatten, hvari hon badat. En gång vägrade en af hofmännen att fullgöra denna hyllningsgärd; då den stränge härskaren vredgad frågade om orsaken, svarade han: »Min konung, det skulle kunna hända mig, att om villebrådets sås förefölle välsmaklig, jag skulle få lust att smaka villebrådet själft.»

Midt emot Alcazars till det yttre fängelselika murar ligger Sevillas andra stora märkvärdighet, dess världsberömda götiska katedral. Det är en af Spaniens och Europas största götiska byggnader, Sevillas mest lysande minnesmärke från den kristna medeltiden. På grunden af den moské, där morerna bekände profetens tro, ville man, efter hvad Sevillas annaler förtälja, bygga

en kyrka, större än någonstädes funnes, så stor och skön att eftervärlden skulle inför densamma häpna och förstummas. Och det är ett väldigt monument öfver Spaniens storhet under medeltiden; såväl dess yttre som dess inre äro af en högtidligt imponerande verkan. Men Sevillas katedral har vuxit upp på morisk grund, den moriska konstens förebilder hafva stått för nära, för att den skulle kunna blifva ett lika fulländadt konstverk i götisk byggnadsstil, som den är väldig och imponerande genom sin massa. Den saknar i synnerhet i sitt yttre den karaktär af lätthet och djärft sträfvande mot höjden, som är den götiska konstens princip i nordligare länder; den har ej den högresta gestalt som de franska katedralerna eller Kölnerdomen. Dess hela anläggning visar samma förkärlek för vidsträckta, öppna rum, pelargångar bredvid hvarandra, som t. ex. moskéen-katedralen i Cordoba ännu företer. Sevillas katedral upptager, inberäknadt sidokapellen, ett nära nog kvadratlikt rum, den är nästan lika bred som lång. Detta vållar naturligtvis, att oaktadt den svindlande höjd, till hvilken hvalfven äro uppförda, byggnaden ej kan erhålla karaktären af ett alla liniers sträfvande mot och samlande i den högsta spetsen.

Anblicken af de fem skepp, i hvilka byggnadens inre genom sina i förhållande till höjden ovanligt smärta pelare är deladt, gör emellertid ett storartadt intryck. Och den prakt, hvarmed allt är utstyrdt, från golfvets svarta och hvita marmorbeklädning till hvalfvens målade rutor, genom hvilka den magiska dager, som mer än annorstädes tillhör Spaniens götiska kyrkor, tränger; kapellens skatter af bildande konst — Murillo saknas ej i sin födelsestads katedral —, korets och korstolarnas utsmyckning i götisk och renässansstil, för att ej tala om de dyrbarheter som katedralens skattkammare äger — allt sådant gör denna till Sevillas stora centralpunkt, dit främlingen ofta återvänder och där han oupphörligt finner något nytt att studera och beundra.

Från morernas tid härrör ännu katedralens gård, *Pátio de las naranjas*, och ingången till denna prydes ännu af en port med en väldig hästskobåge. Och högt öfver våra hufvuden reser sig La Giralda, klocktornet, Sevillas stolthet, äfven det ett verk från morernas tid. Giraldan är det, som man ser först och sist i Sevilla; mot den blåa himmeln ses dess höga, luftiga gestalt afteckna sig på hvarje någorlunda fri plats. Andalusiern kallar den med sin rundhändta vältalighet för världens åttonde underverk; det är det

högsta torn i Spanien. Morisk, götisk och renässanskonst hafva här efter hvarandra arbetat på dess fulländning, man ser i dess utsmyckning bokstafligen, huru det ena lagret af olika konstriktningar lagt sig öfver det andra. Mohammed Geber, som, på grund af sitt namn, åtnjutit en visserligen oberättigad berömmelse såsom algebrans uppfinnare, skall hafva varit en af Giraldans byggmästare och hafva användt det till anställande af astronomiska observationer. Nu prydes byggnadens spets af en bronsbild, föreställande »tron», på samma gång symboliserande den katolska kyrkans seger öfver de otrogna och — tjänstgörande som väderflöjel. Vore den katolska kyrkan mindre stationär, så skulle man häri kunna se en maliciös anspelning. Efter denna har hela tornet fått namnet *la Giralda*, hvilket på spanska betyder väderflöjel. Till Giraldans topp för en jämnt sluttande uppgång utan trappsteg i tornets inre; det berättas, att exdrottning Isabella en gång i sin ungdom utfört den bedriften att tillryggalägga denna väg till häst. Från tornets höjd har man en vidsträckt utsikt öfver staden och dess förstäder — Sevilla är stort, det märker man, när man står där uppe — och öfver den oändliga slätt, som här söder om Sierra Morena breder sig ut mot oceanen. Fälten stodo ännu gröna, men man sökte förgäfves samma rika växtlighet som i trakten af Valencia; med undantag af planteringarna i Las Delicias spanade man fåfängt efter några trädgrupper i det oändliga landskapet.

Jag har talat om alcazaren och katedralen, som ligga midt emot hvarandra och representera hvar sin skilda tidsålder och hvar sitt kulturstadium. Jag vill ej ytterligare trötta läsarens tålamod med beskrifning af andra minnesmärken från gamla tider, som främlingen i Sevilla ej underlåter att besöka: börsen, *la Lonja*, en tung byggnad från Filip II:s dystra tid, och *Casa de Pilato*, en i sextonde århundradet uppförd efterbildning af det hus, som traditionen betecknat såsom Pilatus' bostad i Jerusalem; ej uppehålla mig vid den stora tobaksfabriken, en kolossal slottslik byggnad i versaillesstil, som sysselsätter 4,000 cigarrarbeterskor, ett urval af Sevillas fulaste kvinnor — ty äfven fulingar finnas i Sevilla jämte skönheterna. Jag vill ej försöka skildra lifvet i Triana, Sevillas förstad på andra sidan floden, zigenar- och röfvarbandens tillhåll, dit man ej gärna vågar sig, sedan solen gått ned — »Gå icke dit, där bo endast 'gitanos' och 'hombres de cuchillo', män af knifven»,

sade våra värdinnor varnande. Men det finnes en plats i Sevilla, dit man först och sist styr sin färd, det är dess målargalleri. Detta får ej lämnas oomtaladt i en skildring från Andalusiens hufvudstad; där erinras man bäst om det, som nästan är hufvudsaken i Sevilla: att det är Murillos stad.

Murillo.

Det är kyrkan i ett gammalt kloster »de la Merced», som inom sina murar rymmer den sevillanska skolans mästerverk. Näst efter Madrids målargalleri är Sevillas det största i Spanien, och Spaniens störste målare, Murillo, kan man studera här bättre än i hufvudstaden. Men han är ej den ende store konstnär, som Sevilla frambragt; före honom arbetade de båda Herrera, far och son, som med en djärf och energisk pensel förebildade Velasquez' maner, och målargalleriet i Sevilla förvarar värdefulla taflor af dessa mästare. Velasquez var själf en son af Sevilla men är här ej representerad. Ej heller träffar man Alonzo Cano, Spaniens Correggio, mästaren i ljus och skugga, med den fint utbildade konstnärliga tekniken, äfven han först här utbildad till målare. Zurbaran däremot har här efterlämnat ett storaradt verk: det är den helige Tomas af Aqvinos apoteos, denne målares förnämsta arbete, värdt att jämföras med det yppersta, som någon konstriktning frambragt. Det är något af en idealiserad Luther i helgonets kraftiga, energiska uttryck; komposition, teckning och färg i detta arbete visa Zurbaran som stor konstnär, ej blott som värdig föregångare till Murillo. Men det är också nästan endast detta hans verk, som gör ett så helgjutet intryck.

Den store Bartolomé Estéban Murillo, hvars staty står på platsen utanför, är ändå den mästare, som här nästan enväldigt härskar öfver främlingens uppmärksamhet. Företer också målarkonsten i Sevilla bilden af en fortlöpande utveckling, och saknar Murillo ej sina föregångare, så är dock det steg, som han tagit framför dem alla, ett jättesteg. Och det är ej blott sina samtida landsmän, som han öfverträffat. Högt öfver sin samtids konst äfven i andra länder står han, och sedan den stora konstperioden i Italien under sextonde århundradets början har världen ej sett en målare som han. Hvilken skillnad på hans och de samtida holländska historie- och genremålarnes verk! Huru fri från all

öfverdrift, allt oskönt, huru säker i teckning och smältande i färg, huru fri i detaljens behandling är han icke i jämförelse med äfven de största af dessa! Murillo är en kraftig naturalist liksom de nederländska konstnärerna, men han äger därjämte italienarnes smältande färg och sinne för sköna former. Och han är något vida mera än en medelväg mellan dessa båda riktningar; han är sig själf såsom ingen annan målare, och jag vet nästan ingen konstnärsindividualitet, som man lär sig mera älska och beundra.

Det hvilar öfver alla hans verk, äfven där han drifvit sin realism till det yttersta, en obeskriflig doft af poesi och känsloinnerlighet. Skönare och sannare än han har ingen förstått att måla verkligheten; Sevillas folktyp har bättre och trognare än någon annan hvar som helst på jorden genom denne mästare blifvit förevigad. Man vandrar i Sevilla ännu i denna dag rundt omkring omgifven af lefvande Murillos; kvinnor, barn, tiggare hafva troget bevarat den typ, som de ägde på den tid, då han lefde här och från den omgifvande verkligheten hämtade ingifvelserna till sina verk. Måhända hade han ej heller blifvit hvad han var, om han ej lefvat med denna värld för ögonen, en värld så rik på skönhet och på pittoreska effekter. Verkligheten hade icke annorstädes med så föga direkt idealisering kunnat erhålla det skimmer af idealitet, som midt i hans realism aldrig förnekar sig.

Det var en märkvärdig företeelse, denna konstens realism i Spanien under sextonde och sjuttonde århundradena. Det är tydligt, att Murillos tiggarbarn och genrebilder ur de lägre folkklassernas lif äro barn af samma anda, som inom litteraturen framkallade romanen *al gusto picaresco*, Mendozas och Quevedos skildringar af de sociala förhållandena i samhällets lägsta klasser, och som skänkt oss Cervantes' odödliga folklifstaflor i Don Quijote. Sancho Panza är en figur så sann, så lefvande, så gripen ur verkligheten, att den bildande konsten endast i Murillos verk kan uppvisa motsvarigheter därtill. Picaresk-författarnes och Murillos storhet är genremålarens, deras största verk äro bilder ur verkligheten.

Men Murillo, utan tvifvel som bildande konstnär dem vida öfverlägsen som författare, afspeglar jämte denna realistiska tidsriktning äfven en annan af sin samtids och sitt fäderneslands egendomligheter: det är katolicismens religiösa hänförelse, hvilken i senare tid ingenstädes varit så rotfäst som i Spanien. Det är denna fromma tro, som Murillo så mästerligt förstått att uttrycka i kons-

ten, att man obetingadt måste gifva honom plats bland de största religiösa målare, som konsthistorien känner. Och hans religiösa målningar äro dock på samma gång genrebilder; hans madonnor och hans helgon med sin fromma hänförelse äro gripna ur verkligheten.

Renässansens stora mästare i Italien idealiserade verkligheten och skapade i sitt religiösa måleri den stora, ideala stil, som i alla tider måste tjäna till mönster för konsten inom denna sfär; Murillo målade den honom omgifvande världen, men denna värld var from och troende, var fästad vid sin religion med omedelbar, naiv hänförelse. Så fromt blickade under Murillos dagar mången spansk kvinna mot höjden, som han framställer den heliga jungfrun i sina odödliga »concepcioner»; så varmt troende, så innerligt försjunken i Gud, som han målat den helige Antonius, den helige Franciscus och otaliga andra helgon, var mången af de ordets förkunnare, som han såg omkring sig. Däri ligger hemligheten af Murillos storhet, såsom på en gång religiös målare och genremålare.

Sevillas målargalleri, som äger icke mindre än tjugufyra taflor af Sevillas store konstnär, förvarar just ett bland de mest lysande exemplen på denna egendomliga art af målning. Det är den tafla, som Murillo själf satte högst bland sina verk, som han kallade »*mi cuadro*»: den helige Tomas af Villanueva gifvande allmosor åt de fattiga. Där är en gripande sanning i framställningen af tiggarnes elände och på samma gång en from andakt i deras uttryck; helgonets ansikte har på samma gång ödmjukhet och majestät: han är en människa, sådan som han gick och stod ibland oss, men därjämte medveten om sin gudomliga uppgift och kräfvande de troendes vördnad och tillbedjan. Af Murillos berömda »concepcioner» — hela världen känner åtminstone genom afbildningar den, som finnes i Louvren i Paris — äger Sevillas samling fyra, alla röjande samma uppfattning och ägande samma typ; det är sköna spanska kvinnor med blicken fromt riktad mot himmeln och handen tryckt mot hjärtat, kringjublade af förtjusande änglabarn och med foten hvilande på en nytänd måne. Detta sista är enligt spanska inkvisitionens föreskrift, på den grund att den heliga jungfrun visat sig på detta sätt för en from jesuitermunk i Valencia. Äfven till den sköna konsten trängde tanketvångets och ofrihetens tyranni, utan att det dock förmådde hämma den konstnärliga verksamheten.

I dessa framställningar af den heliga jungfrun och af Kristusbarnets och änglarnes oskyldiga glädje kulminerar Murillos fina sinne för sköna, omedelbart tilltalande former. Men hans madonnor, ej mindre än hans tiggare, äro sevillanska typer, ofta till och med porträtter af sköna samtida, utan att de därför sakna hvad man kan fordra af dem såsom religiösa målningar. Fromheten och innerligheten talar ur hvarje blick, ur hvarje åtbörd, såväl hos Murillos madonnor som hos hans helgongestalter. S:t Franciscus, som omfamnar den korsfäste Frälsaren, eller S:t Felix med Kristusbarnet på sin arm, eller Antonius från Padua tillbedjande Kristusbarnet, som med hela barnslighetens och oskuldens behag står framför honom i hans uppslagna bok, alla äro de taflor af den högsta fulländning såväl i fråga om färg och tekniskt utförande som i ämnets uppfattning och framställning.

Jämte målargalleriets samling äger Sevilla åtskilliga verk af Murillo, dels i enskilda personers ägo, dels i katedralen — hvars S:t Antonius anses för hans yppersta arbete —, dels i hospitalet La Caridad, hvars kyrka är att betrakta som ett litet murillomuseum. Här finnas tvenne stora målningar af Murillo, som visa honom såsom mästare ej blott i framställning af enstaka figurer eller grupper utan i storartad komposition: det är de fem tusen männens bespisande och Moses vid hälleberget i öknen. I synnerhet den sistnämnda af dessa hör till det förnämsta af alla tiders konst. Den genreartade uppfattning, hvartill ämnet i så rikt mått gifver anledning, har gifvit denna tafla det spanska namnet: »la sed», törsten, och sannare hafva aldrig vattnets vederkvickande verkan eller törstens lidande blifvit målade. Här finnes en oändlighet af fint tänkta och mästerligt återgifna motiv: modern, som i törstens kval går så långt i själfviskhet, att hon låter sitt barn förgäfves tigga om en dryck ur bägaren, hästarna och hundarna, som trängas med sina herrar om att nå detta välsignade vatten, en grupp af barn, af hvilka det ena dricker och det andra i otålig förbidan sträcker sig så långt fram som möjligt för att ej vänta mer än nödvändigt. I fonden står Moses, och bredvid honom reser sig den mörka klippa, ur hvilken det friska, lifgifvande flödet väller fram. — Under sin hembygds brännande sol hade Murillo lärt att skatta det friska vattnets välsignelser, och han hade ej behöft söka länge efter förebilder i verkligheten till hvad han här målat. Det är också en poetiskt tänkt och fint utförd bild ur verk-

ligheten, och det finnes kanske ingen tafla, som visar Murillos konst bättre i sin egendomlighet än denna. Särskildt röjer han här sitt mästerskap i framställningen af kvinnans och barnets skönhet: utom Rafael har ingen såsom han förstått att måla barnagestalter; Murillos »niños» höra ju också till det, som man i Spanien prisar mest hos hans verk.

La Caridad har utom dessa och åtskilliga andra taflor af Sevillas store mästare äfven den märkvärdigheten, att denna stiftelse berättas vara grundad af den genom Molière och Mozart, Byron och Grabbe världsbekante Don Juan af Sevilla, »*el burlador de Sevilla*», som han kallas i Tirso de Molinas spanska drama. Enligt den spanska legenden slutade Don Juan sitt tygellösa lif med att gå i kloster för att genom fromma botöfningar söka försona sina brott. Han ligger begrafven i La Caridads kyrka; själf satte han denna inskrift på sin grafvård: »Här hvilar den störste syndare, som världen burit.»

En tjurfäktning.

Lyckan var oss så huld, att man under vår vistelse i Sevilla föranstaltade »*una extraordinaria corrida de toros*» till förmån för de ynglingar, som för året träffats af konskriptionen. Genom inkomsten ville man lösköpa dem ur krigstjänsten. För detta ändamål hade en af tjurarna blifvit skänkt och åtskilliga af toreadorerna lofvat att afstå från sin lön — »*trabajaran gratis atendiendo al benéfico objeto*» — hette det i programmet. Med sex tjurars död skulle Sevillas vapenföra ungdom lösköpas från skyldigheten att försvara sitt fädernesland och större delen af Sevillas befolkning få en festlig dag. Ty tjurfäktningarna och de kyrkliga processionerna äro de enda fester, som man känner i Spanien, och de förra äro utan jämförelse de förnämsta af dessa.

Det är en vacker söndagseftermiddag, som vi, jämte åtskilliga tusen sevillanare, befinna oss vid den stora, öppna cirkus, som bär namn af »Plaza de toros» och som är en af Spaniens förnämsta byggnader till detta ändamål. Ingången belägras af otaliga tiggare och gitanos från Triana och Sevillas alla smygvrår; bönfallande anropa de de förbivandrande om en allmosa »para ver los toros» — att åse en tjurfäktning hör till lifvets nödtorft i Spanien!

Det inre af en »plaza de toros» har i sin utstyrsel och inredning mycket, som erinrar om en romersk amfiteater. Det är ej heller

så alldeles utan, att det hela med all sin moderna spanska karaktär har något, som påminner om skildringar af den gamla världens gladiatorsspel: kämparne som tåga fram och hälsas med bifallsrop af den församlade mängden, den entusiastiska befolkningen, hvars stämning och spänning har något som elektriserar och smittar, och den blåa himmeln med sitt strålande solljus — ty äfven denna hör med till totalintrycket.

Man har väntat en stund och därunder haft tillfälle att se sig om bland sitt medpublikum. Det är i yttersta grad blandadt: från de fattigaste, som för sin ringa inträdesafgift fått plats i solskenet, till de caballeros och señoritas, som ha sin plats i »sombra», skuggan under första våningens betäckta arkader, och utstyrda i sina mest praktfulla toaletter betrakta den brokiga massan nedanför.

Här gäller, som man ser, ett alldeles motsatt förhållande med afseende på platsernas värde mot annorstädes: de högre och mera aflägsna platserna äro de bästa, därför att de lägre ej äro utan fara. Det inträffar nämligen, att tjuren i sitt raseri hoppar öfver den barriär, som skiljer arenan från åskådarplatserna, och sålunda befinner sig i omedelbart grannskap af de åskådare, som fått sina platser på de lägre raderna. Eller ock att en oskicklig matadors skarpslipade svärd stannar i tjurens kropp, utan att han faller; under de våldsamma ansträngningar, som han gör för att befria sig från det hvassa vapnet, händer det då lätt, att detta hoppar ur såret och slungas upp bland åskådarne.

Detta hindrar dock ej, att de lägsta platserna äro öfverfyllda med folk. Till sevillanskornas heder vill jag nämna, att den vida öfvervägande delen af publiken tillhörde det manliga könet; vår värdinna förklarade till och med på vår förfrågan, hvarför de ej bevistat »corridan»: »*No mi gusta*», jag tycker inte om det.

Publiken börjar bli otålig och stampar och klappar händerna. Då uppenbarar sig på arenan en herre i svart dräkt på en hvit häst; det är en *alguasil*, rättstjänare; han styr kosan bort till den grant utstyrda loge, hvarest stadens högsta myndighet, *alcalden*, tjurfäktningens president, har sin plats. Han lyfter där på hatten och anhåller i valda ordalag, att föreställningen måtte få begynna. Till svar erhåller han en stor förgylld nyckel nedkastad på arenan, och detta är signalen till skådespelets begynnelse.

Alguazilen försvinner, musiken blåser upp en triumfmarsch —

denna gång var den hämtad från en af Offenbachs operetter —, och in tåga till häst och fots hjältarne i det blifvande dramat: *capas* eller *chulos*, pittoreskt draperade med sina brokiga dukar, afsedda att reta och skrämma det blifvande offret, för öfrigt obeväpnade; de beridna *picadores*, lansförarne, hvilkas angrepp kunna såra men ej döda, och *banderilleros* med sina små, hullingförsedda spjut, som skola fästas i tjurens nacke. Sist komma *espadas*, männen af svärdet, hvilka, sedan offret under dramats tvenne första akter blifvit vederbörligan förberedt, i den tredje skola gifva det nådestöten.

Det är en ansenlig skara, alla dessa olika slags *toreros;* alla äro de klädda i andalusiska *majo*dräkter af siden och sammet i de bjärtaste färger och öfversållade med paljetter och broderier; espadans eller *matadorens*, den förnämste konstnärens, mästarens, dräkt är praktfullast af dem alla.

Till kännetecken af sitt yrke bära de, äfven utom scenen, alltid en flätad hårpiska i nacken och höra i allmänhet i hvardagslag till stadens förnämsta »majos».

Det ser onekligen praktfullt ut i solskenet, deras intåg på arenan: äfven de styra först vägen till auktoriteternas loge och nedlägga för dem sin hyllning, innan de skrida till verket.

Nu ljuder en gäll trumpetsignal, allas ögon riktas mot *el toril*, afstängningen hvarifrån tjuren skall komma; den larmande mängden, *aguadorerna* och orangeförsäljarne förstummas för ett ögonblick, och omsider är stunden kommen: djuret, prydt med en brokig blå och röd bandvippa, *la divisa*, lunkar sakteligen in på scenen och kastar förbluffade blickar hit och dit, ovisst hvart det skall vända sig, och synbarligen illa till mods vid anblicken af den stora publik, inför hvars ögon det nu skall uppträda såsom handlande person. Det gör några lopp hit och dit: chulos utveckla de brokiga dukarna så nära som möjligt inpå tjurens ögon, och han gör förtviflade anlopp mot sina fiender, som alltid skickligt vika undan och slutligen lyckas att bringa honom i raseri.

Plötsligt ställer sig en picador till häst i hans väg med lansen måttad mot den breda nacken: denna sänkes ett ögonblick, och nästa ögonblick ligga häst och ryttare kullstörtade, och blodet strömmar ur hästens bringa. Men in i tjurens nacke trängde samtidigt picadorens lans. Retad och ursinnig gör tjuren nya anlopp, och dukarna komma i rörelse för att afleda hans uppmärksamhet från

den för tillfället slagne fienden. Så länge tjuren ännu fortsätter att angripa picadorerna och deras hästar, skall denna skådespelets första akt fortsättas; nya hästar anskaffas i stället för dem som stupa. Vid hvarje anlopp borrar tjuren sina horn mer eller mindre djupt i hästens inälfvor, och häst och ryttare störta samman. Den senare, skyddad genom tjocka, stoppade benkläder, är likväl snart åter på benen igen och bestiger en ny häst, om den gamla är död.

Det hör till picadorens konst att, under det hästen sjunker till marken, lösgöra sina fötter ur de breda andalusiska stigbyglarna och hoppa af, så att han ej kommer under hästen i dess fall utan har denna mellan sig och tjuren.

Är hästen endast halfdöd, så ställes den naturligtvis på benen igen och bestiges ånyo; fastän blodet strömmar ur såren och inälfvorna kanske släpa på marken, måste den tjänstgöra, tills den störtar, antingen af sig själf eller för en ny stöt af tjuren.

Det är det ohyggligaste af allt att se det sätt, hvarpå de arma hästarna behandlas; förstörelsen går vida mer ut öfver dem än öfver tjurarna. Jag såg i Sevilla fem hästar på en gång ligga på arenan, fällda af en enda tjur.

Det ligger en fruktansvärd kraft i en retad tjurs anlopp. En gång har jag varit vittne till huru samtidigt häst och karl af hans långa, spetsiga horn spetsades mot barriären, ungefär som man slår en spik genom en bräda. Hästen dog ögonblickligen efter en krampaktig ryckning, och ryttaren bars bort, om död eller lefvande, vet jag icke. Men publiken jublade och applåderade: »Bueno toro, bueno!» Och bifallet blef allt ifrigare, ju större blodsutgjutelsen var. Man räknade uppenbarligen sådana händelser som den nyssnämnda till glanspunkterna.

Det faller af sig självt, att de hästar, som användas till tjurfäktningar, endast äro gamla krakar, förut bestämda att afdagatagas, och att picadorens farliga konst företrädesvis utöfvas af sådana toreros, som ej hafva synnerligen mycket att vinna eller förlora här i världen. Af alla tjurfäktare äro picadorerna de, som åtnjuta det minsta anseendet, fastän deras yrke, åtminstone för oinvigda, synes erfordra lika mycket, om ej mera mod och själsnärvaro än espadans. Men espadans (matadorens) handtverk betraktas som en fri och ädel konst: furstar och ädlingar nedstiga på arenan såsom espadas och taga undervisning i denna ädla idrott; det gifves berömda

mästare häri, hvilkas namn fortlefva från generation till generation och äro odödliga i »tauromakiens» annaler.

Som oftast var det endast med svårighet det lyckades picadorerna att drifva sina hästar fram och vanligen endast sedan dessas ögon blifvit bländade.

Har nu emellertid »el toro» fått sitt vederbörliga antal lansstyng och ej längre är hågad att inlåta sig i strid med hästfolket, så är första akten slut, och en ny trumpetsignal kallar fram de snabbfotade »banderilleros», männen med de lätta, grannlåtsprydda spjuten, hvilka utan skydd af något annat än sin egen vighet och smidighet springa rakt mot tjuren och sätta sina vapen fast i hans hals, på samma gång som de genom en hastig vändning åt sidan veta att undgå hans anfall.

De små vapnen äro rätt oskadliga och mera ägnade att reta än att fördärfva; endast de med fyrverkeripjäser försedda banderillas motsvara i grymhet picadorsstriden: då de explodera, falla gnistorna fräsande ned i såren, och papperet fortfar att brinna, oaktadt alla tjurens bemödanden att skaka af sig de obekväma bihangen i nacken. Men det hela ter sig i själfva verket rätt behändigt och utgör ett slags hvila för nerverna. Man slipper att längre se hästarna spetsas, om man också får uthärda att ännu se en och annan af dem släpa sig omkring scenen under sin ryttare, med inälfvorna hängande och med blodiga sår.

Publiken jubilerar omåttligt, när den ser sitt offer i raseri resa sig på två ben och försöka att blifva plågoredskapen kvitt. Herrarne med de röda dukarna vifta oupphörligt och göra allt för att hindra det stackars plågade djuret att sjunka tillsammans i förtviflan.

Så ljuder den tredje trumpetstöten: på scenen träder ensam fram ur den öfriga hopen espadan, mannen som ensam med svärdet i hand skall möta det retade djuret. Jämte sitt skarpslipade vapen med det eldröda fästet bär han öfver armen en röd duk. Stolt skrider han fram öfver arenan, blottar sitt hufvud för de mäktiga där uppe i den förnäma logen och anhåller i ett knapphändigt tal att få döda djuret, och då detta med en nådig nick blifvit honom beviljadt, kastar han sin hatt ifrån sig och träder sin vredgade motståndare till mötes.

Det är det stora ögonblicket; nekas kan icke, att, huru barbariskt och grymt det hela än är, det likväl är något stolt i att se en ensam man med lugn och fast hållning träda fram och utmana en

motståndare, som visserligen är försvagad genom blodförlust och bragt ur fattning genom de otaliga angreppen men likväl ännu fruktansvärd genom sitt raseri. Och det är på sitt sätt en ärlig strid. Mannen får ej anfalla först eller lömskt bakifrån stöta sitt vapen, och han bär sin röda duk ej blott till skydd utan egentligen för att reta eller förmå sin fiende till angrepp.

Men i samma ögonblick, som tjuren sänker sina horn och då man i nästa sekund väntar att se mannen slungas upp i luften eller ligga genomborrad för tjurens fötter, i samma ögonblick har han tagit säkert sikte, med en snabb rörelse svängt sig åt sidan och ofvanifrån stött sitt skarpa vapen djupt in i tjurens kropp. Är han då riktigt lycklig eller säker på sin hand, så sjunker djuret ögonblickligen tillsammans, och striden är slut. Af de sex tjurar jag denna gång såg fällas, hände det blott med tvenne, men de föllo också för den berömde Antonio Carmonas, kallad El Gorditos, Spaniens störste nu lefvande tjurfäktares, hand.

I annat fall möter espadan honom på nytt med ett nytt svärd — klingan stannar vanligtvis vid stöten kvar i kroppen — och försöker sin lycka än en gång. Och den slutliga utgången är icke oviss: falla skall det arma djuret.

Då detta skett, stämmer musiken upp en segermarsch, och espadan hälsas med applåder eller hvisslingar, alltefter sitt visade välförhållande. El Gordito gjorde efter sina bedrifter ett formligt triumftåg rundtomkring arenan: öfverallt hälsades han med jubel och bravorop, och hattar, solfjädrar och cigarrer nedkastades till honom. I synnerhet af den sistnämnda varan erhöll han ett sådant öfverflöd, att en af »chulos» måste gå efter och samla upp dem i sin hatt.

En annan dörr till arenan öppnas, och in störta nu i fyrsprång spann af mulåsnor, grant utstyrda med bjällror och tofsar, hvilka spännas för tjurens och hästarnas döda kroppar; under musikens klang släpas offren ut genom sanden, lämnande en blodstrimma efter sig, och föras sedan ögonblickligen till auktionsplatsen för att säljas och styckas — de på detta sätt dödade tjurarnas kött anses nämligen som en stor läckerhet. Sedan sopar man nödtorftligen arenan och håller sig beredd att se samma skådespel förnyas.

Och en ny tjur kommer: chulos vifta med sina dukar, picadorer spetsa och spetsas, banderilleros borra sina hullingförsedda spjut i tjuren, espadans svärd fäller honom, och publiken jublar och

är entusiasmerad — alldeles som första gången, med den skillnaden att entusiasmen stiger för hvarje nytt offer och står på sin höjdpunkt, när omsider den sista tjuren ligger död på platsen och det börjar blifva skumt och skuggorna träda i stället för det bländande solljuset.

Vi sågo på detta sätt sex af dessa djur mishandlas och dödas. Det är ohyggligt, grymt, barbariskt; men jag bekänner uppriktigt, att den sista tjurens strid gjorde ett mindre pinsamt intryck på mig än den förstas, vare sig att nerverna vande sig vid blodsutgjutelsen eller att man smittades af de medåskådande. Liksom dessa lärde man sig betrakta tjuren såsom hufvudfigur och allt annat som bisaker; det var hans individualitet, sådan den under striden uppenbarade sig, som man studerade, och ju kraftigare denna yttrade sig, desto mera växte intresset, på samma gång som man med ett slags oförklarlig förblindelse ej hade öga för denna intressanta individs lidanden. Det, som midt i allt detta måste tilltala äfven den, som icke kan försona sig med skådespelets grymhet, är den utomordentliga smidighet, det behag och det herravälde öfver sina rörelser, som samtliga toreros utveckla under dess lopp. Chulos, som svänga sina röda dukar och med en otrolig vighet hoppa öfver barriären, när tjuren förföljer dem, eller en banderilleros blixtsnabba anlopp eller espadans fint beräknade rörelser äro i sitt slag något, som på samma gång förtjänar beundran, såsom konstskicklighet, och smeker ögat. Visserligen kunde man önska, att denna färdighet användes på värdigare sätt, och man måste medgifva, att det spanska folkets bildningsgrad ej kan vara synnerligen stor, då en sådan folkförlustelse ännu kan fortfara att vara dem den käraste och mest eftersökta. Likväl torde slik grymhet ej vara så alldeles utan motsvarighet äfven i andra länder. Hvad är t. ex. en parforcejakt annat än en likartad grymhet, olik företrädesvis däri att den räcker längre? Eller boxningskampen, som florerar i det bildade, filantropiska England, är den väl ett synnerligen ädlare nöje?

Hvar tid och hvart land har sina egendomliga nöjen och sysselsättningar. Jag vill ej försvara de spanska tjurfäktningarna eller önska dem införda annorstädes; men de tillhöra Spaniens egendomligheter, och det gläder mig, att jag haft så godt tillfälle att se denna egendomlighet.

I Ryssland och Finland (1871).

Kyrkor och gudstjänst i Petersburg.

Hvem har icke hört talas om *Isakskyrkan* i Petersburg? Och har icke mången i sin föreställning därvid gjort sig en bild af någonting brokigt, skimrande, halfbarbariskt, ett mellanting mellan en turkisk moské, en indisk pagod och en kristen kyrka, med lökformiga kupoler, slingrande ornamenter och fantastiska utbyggnader? Den förgyllda kupolen är ju världsberömd. Men jag bekänner, att jag tänkt mig den såsom en jättestor förgylld lök, hvilande på en minaret.

Ingenting är oriktigare. Isakskyrkan är ett af det moderna Europas förnämsta byggnadsverk och har i sin utsmyckning ingenting, som erinrar om Orienten; allting är enkelt, allvarligt och värdigt, och den effekt, som denna kolossala byggnadsmassa åstadkommer, är alltigenom en imponerande. Den är för den grekiska katolicismen hvad S:t Peter i Rom är för den romerska, och äfven i det yttre erbjuda dessa båda jättemonumenter åt de tvenne trosbekännelserna flera jämförelsepunkter.

Peterskyrkan öfverträffar visserligen i dimensioner vida sin motsvarighet i Petersburg, förnämligast därigenom, att den har sitt ofantligt utdragna långskepp, under det att Isakskyrkan har bibehållit den grekiska korsform, som ursprungligen var ämnad äfven för S:t Peter. Också i höjd öfverträffar denna vida Isakskyrkan. Härtill kommer, att den sistnämnda saknar det bihang af kolonnader, som nu en gång hör med till intrycket af S:t Peters dom, utifrån sedd. Isakskyrkans yttre har därjämte genom materialets mörka färg och bronsgrupperna och statyerna i gafvelfälten och kring kupolen en allvarligare karaktär, än marmorprakten och Söderns ljusa himmel förläna åt S:t Peter.

Men det första intrycket af det inre af de båda kyrkorna är i många afseenden likartadt. Sedan jag stod under S:t Peters-

kyrkans kupol och blickade uppåt i det omätliga rummet öfver mitt hufvud, har jag icke erfarit något liknande intryck utom under Isakskyrkans väldiga hvalf. De jättelika, marmorklädda pelare, som uppbära dess kupol, finna endast i Peterskyrkan sin motsvarighet, och de rum, som inneslutas af dessa pelare, skulle på det ena stället såväl som på det andra kunna vara rätt ansenliga tempel hvar för sig.

Den inre utsmyckningen med marmor, förgyllningar, freskomålningar och mosaiker är här måhända ännu rikare än i den romerska metropolitankyrkan, och det alltjämt rådande halfdunklet höjer snarare än minskar intrycket af den ofantliga rikedom, som här är hopad. Det rokokoartade i Peterskyrkans inre dekoration och i de flesta verk af bildande konst, som där förvaras, har här gifvit rum för den bysantinska konstens allvarligare, om också fantasifattigare typer; de bysantinska helgonen blicka allvarsamt ned från ikonostasen, altarbilderna och hvalfven.

Kupolens ofantliga hvalf är prydt med en freskomålning af Rysslands berömdaste konstnär, Bruloff. I förbigående sagdt vilja både fransmän och tyskar göra Ryssland äran stridig att vara Bruloffs fädernesland: de förra påstå, att han egentligen bär det franska namnet Bruleau, de senare döpa honom till Brülau och vilja annektera hans minne för »das grosse Vaterland». Kupolmålningars vanliga öde har äfven träffat Bruloffs verk, hvilket föreställer den heliga jungfrun mellan tvenne helgon jämte samtliga den kejserliga familjens skyddspatroner: sedt nedifrån kyrkans golf, är det nästan onjutbart. Så mycket större effekt gör däremot den hvita dufva, som från kupolens öfversta, öppna spets med utbredda vingar synes sväfva ned öfver de andäktigas hufvuden.

På ikonostasen — i alla grekiska kyrkor den praktfullt utstyrda skiljeväggen mellan kyrkan och det allraheligaste, dit blott prästen får inträda — kulminerar Isakskyrkans prakt och dyrbarhet. Idel guld och silfver, kolonner af malakit och lapis lazuli göra ett intryck af nästan fabelaktig rikedom. Kolossala helgonbilder i mosaik på gyllene grund, utförda af Rysslands förnämsta konstnärer, vittna om en konstnärlig förmåga och ståndpunkt, som man visserligen icke väntat att finna i Ryssland. Det rent tekniska utförandet af Isakskyrkans mosaiker kan täfla med äfven det bästa i den berömda påfliga mosaikfabriken i Vatikanen. Utomordentlig är den finhet och noggrannhet, med hvilken dessa mosaiker, så-

väl de större som de mindre, äro utförda; det är en konstgren, hvarigenom Ryssland skulle kunna intaga samma ställning på Europas bijouterimarknad som Rom och Florens. Såvidt jag vet, förirra ryska konststycken af denna art sig dock sällan utanför Ryssland: äfven här har jag nästan endast sett dem använda till religiösa ändamål.

Det är söndag. Klockorna ringa öfverallt i den stora kejsarstadens kyrkor, och andäktiga troende strömma till de talrika helgedomarna. Vi styra våra steg till Isakskyrkan för att här se det egendomliga skådespelet af en rysk mässa i den grekisk-katolska världens metropolitankyrka.

I dessa väldiga rum röra sig massor af rättroende ryssar; inga bänkar eller bönstolar upptaga platsen, de andäktiga stå eller ligga på knä, och hela menigheten är i en oupphörlig rörelse, bugande, nigande, korsande sig och kyssande marmorgolfvet, icke, såsom man skulle förmoda, på gifna tecken eller vid särskilda ställen i ritualen utan, såsom det synes, efter hvars och ens individuella intryck af de heliga orden.

Bakom ikonostasen brusar kyrkosången i mäktiga toner; ingen kyrka i Europa kan bjuda på något liknande. De väldiga basrösterna ljuda så högtidligt under de luftiga hvalfven; det är nästan, som låge där något öfvernaturligt i dessa starka, djupa toner, såsom komme de från en annan värld och manade till andakt och ödmjukhet.

Sången tystnar, och en pop med långa, hängande lockar och skägg, hvilka saxen icke fått vidröra, bestiger predikstolen. Han talar raskt men monotont — åtminstone för våra öron, som ej begripa ett ord af hvad han förkunnar och som endast längta att åter få höra den underbara kyrkomusiken.

Vi använda tiden till iakttagelser på de olika yttringarna af andakt i vår omgifning. Särskildt frapperar en egendomlig hedersvakt omkring ikonostasen: en rad af vackra ynglingar i kostym à la Louis XV. Deras uppmärksamhet synes likväl mera riktad på de vackra uniformerna och de unga damerna i grannskapet än på prästens ord.

Men predikan blir ej heller lång, sången ljuder ånyo, och långsamt öppna sig ikonostasens dörrar: genom öppningen framskimrar från det målade fönstret i kyrkans allraheligaste dess kolossala kristusbild, som utgör en af Münchener-glasmåleriets förnämsta

triumfer. Där inne, i skimret från det målade glaset, synas prästerna i sina guldstickade skrudar röra sig i högtidlig procession; och sången skallar djup och högtidlig ut öfver den församlade menigheten. Det är omöjligt att tänka sig ett vackrare och mera effektfullt slut på en gudstjänst än detta; den romerskt-katolska kulten har ingenting härtill motsvarigt. Den protestantiska är utom räkningen; det nyktra förståndets och de yttre sinnenas och känslans svärmande religioner kunna icke här hafva några jämförelsepunkter.

De ryska kyrkorna stå, liksom de romersk-katolska, öppna hela dagen, äfven söckendagar, och jag har ännu aldrig sett någon af dem tom. Soldater och generaler, furstar och tiggare, tjänstflickor och damer i sammet och siden ligga här sida vid sida och förrätta sin andakt för någon af de många helgonbilderna. Vid ingången till kyrkan köpa de vaxljus, som de tända till ära för sitt skyddshelgon och fästa i kandelabern framför dess altare; här knäböja de, vidröra marken med pannan, korsa sig otaligt många gånger under frammumlande af sina böner, stiga slutligen uppför trappstegen till altaret och kyssa helgonets bild med en innerlighet, som en älskare eller älskarinna kunde afundas.

Många af dessa bilder äro försedda med ett slags öfverdrag af silfver, som likväl i reliefartad upphöjning visar teckningen innanför och genom hvilket blott helgonets ansikte blickar fram; det är fromma troende, som gifvit sina skyddspatroner denna dyrbara beklädnad. Den synes dock ej blott sitta som prydnad: jag har på en af dessa taflor, som ännu ej erhållit något öfverdrag, sett att de troendes kyssar nästan utplånat färgen i dess hörn, så att det arma helgonet var i fara att mista sitt ena ben. S:t Peters tå i Peterskyrkan i Rom, världsberömd för sin icke-befintlighet, har många motsvarigheter i Ryssland.

Ingen rättroende ryss går förbi en kyrka eller ett af dessa små öppna kapell, som finnas där och hvar på besöktare platser, utan att blotta sitt hufvud och göra korstecknet. Utanför kapellet vid Gostinnoi-Dvor, Petersburgs stora basar, stod jag en afton och iakttog otaliga bevis på de frommas tro. Många af de förbigående stannade framför den lilla upplysta helgedomen, knäföllo på gatan utanför — utan att låta störa sig af trafiken rundtomkring eller af det ruskiga höstvädret —, korsade sig och gingo sedan vidare; andra köpte ett vaxljus och förrättade sin andakt där inne i det lilla, trånga rummet, där sex personer knappast kunde bekvämt

röra sig. I synnerhet utmärkte sig en köpman i fotsid kaftan och höga stöflar för den utomordentliga andakt, med hvilken han läste sina böner. Jag såg honom efter hvarje bön från sin knäböjda ställning kasta sig framstupa, kyssa golfvet och sedan ett ögonblick liksom frågande betrakta helgonets ansikte, innan han med ökad ifver började ånyo. Detta upprepades nära trettio gånger, innan hällregnet och stormen förmådde mig att söka skydd i ett närbeläget kafé. Vår bedjande vän i det öppna kapellet tycktes ej känna vare sig storm eller regn. »Det är utan tvifvel någon stor galgfågel, som antingen nyss gjort något fult streck, för hvilket han ber om förlåtelse, eller också har något sådant i görningen, för hvilket han på förhand vill ha aflat» — anmärkte något skeptiskt min petersburgske ciceron, tysk till börden. Kanske hade han rätt; kanske var det för ett barns, en mors räddning han bad. Hvem vet det?

Vid sidan af denna stränga verkhelighet ser man i Petersburg prof på en tolerans i religiöst afseende, hvartill man sällan annorstädes finner motsvarighet. Vid Nevski-perspektivet och vid flera af Petersburgs hufvudgator ligga bredvid hvarandra armeniska, grekiska, protestantiska, romersk-katolska, anglikanska kyrkor och judiska synagogor. Och främlingen, som nyfiket betraktar de för honom okända ceremonierna i den grekiska kulten utan att deltaga i dem, löper ingen fara att här, som i vissa romersk-katolska länder, betraktas med ovänliga blickar af de rättrogna. Den blandning af olika nationaliteter och trosbekännelser, som Petersburg sluter inom sig, kan ej heller annat än befrämja denna tolerans. Jag har här en gång tillbragt några timmar i en liten förtjusande aftoncirkel; den ena af de unga damerna var en rättroende grekinna, den andra var romersk-katolik och den senares fästman protestant; husmodern tillhörde den ryska kyrkan, hennes man var luteran. Och detta är i Ryssland, den religiösa fanatismens och verkhelighetens förlofvade land!

Petersburgs offentliga kyrkor och kapell uppgå till ett antal af omkring 200. Om man undantager en och annan af dem, som tillhör främmande religionsbekännare, göra de i allmänhet föga heder åt den ryska byggnadskonsten. En mängd kupoler, förgyllda eller himmelsblå med gyllene stjärnor, hvit- eller gulrappade murar, barockt anbragta kolonner utmärka det yttre af nästan alla Petersburgs kyrkor, och det inre är så brokigt, smaklöst och öfver-

lastadt som möjligt. Det är en underlig blandning af grekisk, bysantinsk, gammalrysk och renässansbyggnadskonst, som gör ett allt annat än tillfredsställande intryck. Den grekiska korsformen, i hvilken de alla äro byggda, bidrager, där arkitekten ej, såsom vid Isakskyrkan, förstått att samla linierna till enhet, att framkalla intrycket af något kaotiskt, osammanhängande, lösligt hopfogadt.

Om Isakskyrkan, oaktadt alla olikheter i öfrigt, genom sina proportioner i någon mån erinrar om S:t Peter i Rom, så kan detta däremot icke sägas om den kyrka, som innan Isakskyrkans fullbordande — och två decennier hafva ännu icke sedan dess förflutit — var Petersburgs förnämsta tempel, om *Kasan-kyrkan*, ehuru denna tydligen vill vara en efterbildning af Bramantes och Michelangelos jätteverk. Den är på sin höjd en parodi, om man kan tala om parodier i den allvarsammaste af alla konster. Allting är smått, kupolen, de halfcirkelformiga pelargångarna vid sidorna, bildverken — smått visserligen icke till alnmåttet men till proportioner och totalverkan.

Men det inre har mångahanda af intresse, särskildt den undergörande madonnabilden från Kasan, som fromma händer hafva utsmyckat med dyrbarheter och juveler till ett värde af, såsom det uppgifves, öfver 100,000 rubler. Inför denna hade Katusoff-Smolenskoj, »Rysslands räddare», hvars staty pryder platsen utanför kyrkan, förrättat sin andakt, innan han drog ut i kriget mot Napoleon 1812. Talrika fanor och troféer från eröfrade städer i Tyskland, Frankrike och Turkiet äro upphängda öfverallt på kyrkans väggar och pelare. Ikonostasen och altarskranket, allt af massivt silfver, är äfven det en trofé från krigen 1813 och 1814. Det är kosackerna, som till madonnans ära här utställt resultaten af sina plundringar i Tyskland och Frankrike. Mången hederlig tysk och fransk borgares matskedar, ljusstakar och kaffepannor tjäna här i omsmält form till den kasanska madonnans förhärligande och lända till de krigares pris, som plundrade till Guds moders ära.

Det gifves utom den helige Isaks och den kasanska madonnans katedraler en tredje kyrka i S:t Petersburg, som främlingen ej försummar att besöka: det är *Peter-Paulskyrkan*, synbar öfverallt i trakten af Nevan genom sin höga, spetsiga, nästan sylformiga tornspira, liksom Isakskyrkans kupol skimrande af förgyllning. Det är Petersburgs fästningskyrka. Den ligger inom citadellets murar

och bastioner på samma ö i Nevan, där en gång det svenska Nyenskans låg. Inom dess murar hvilar stoftet af Petersburgs store grundläggare, Rysslands reformator, Sveriges besegrare. Peter den store börjar raden af de ryska kejsare och medlemmar af det kejserliga huset, som här ligga begrafna i enkla, ornamentslösa kistor och utan andra grafvårdar än släta sarkofager af hvit marmor, å hvilka endast namnen i all korthet finnas angifna. Enklare ligga väl inga af Europas monarker jordade, och intrycket häraf är så mycket mera i ögonen fallande, som Peter-Paulskyrkan, Rysslands Riddarholmskyrka, icke mindre än andra kyrkor i den ryska hufvudstaden är öfverlastad med rokoko-grannlåt, förgyllningar och freskomålningar. Fanor, eröfrade i krig i Europa och Asien, hänga här som i Kasankyrkan ned från väggar och pelare, nycklar från eröfrade städer ligga på en och annan af de kejserliga sarkofagerna eller äro jämte svärd och sköldar såsom troféer upphängda bredvid fanorna. Bland kyrkans dyrbarheter visas åtskilliga föremål, arbetade af Peter den store: en kandelaber, ett kors af elfenben, på lediga stunder svarfvade af samma starka hand, som styrde Rysslands öden in på en ny bana. Ett kapell vid sidan af kyrkan är helt och hållet ägnadt åt tsar Peters minne; eröfrade fanor skugga öfver föremål, som tillhört honom och af honom varit begagnade. Särskildt faller i ögonen en af honom konstruerad roddbåt — begynnelsen till den ryska östersjöflottan!

Man behöfver ej ha varit länge i Petersburg för att finna, att dess grundläggare äfven är dess nationalheros; öfverallt har man med trogen omvårdnad sörjt för bevarandet af allt, som rör hans minne. Men tsar Peter behöfver här inga ärestoder, inga reliksamlingar, för att man skall erinras om hvad han verkat på de ryska själfhärskarnes tron: hela den stolta kejsarstaden är ett monument öfver hans järnvilja; det samhällsskick och den bildningsståndpunkt, som flyttat Ryssland från Asien till Europa, bära vittne om hans väldiga härskarsnille.

Imatra.

—— Äfven vi skulle till Imatra, fastän hösten redan beröfvat landskapet dess fägring och jagat badgästerna och turistskarorna hem till de väl ombonade rummen med de täta dubbelfönstren och de värmande ryska kakelugnarna. Vi betalte vår räkning på hotellet

i Viborg, stego upp i vår med tre hästar förspända kalesch, och sedan gick det framåt i rask fart.

I Finland likaväl som i Ryssland förstår man konsten att köra fort. Tack vare den viborgske vän, som följde med oss, trotsande de oblida höstvindarna och den långa resan — det är 60 verst (6 sv. mil) från Viborg till Imatra —, lyckades det oss att vid skjutsstationerna erhålla friska hästar, oaktadt vår fullkomliga oförmåga att meddela oss med de finska gästgifvarne och skjutsbönderna. Och tack vare det värmande och lifvande innehållet i de buteljer, som vid afresan instoppades där och hvar i vår resvagn, kändes det icke kallt, vare sig utom oss eller inom oss.

Ju längre fram det led i den månskensljusa höstkvällen, ju flera af dessa ensamma hus i den mörka skogen, där de blossande pärtorna vänligt lyste ut genom fönstren, som vi flögo förbi, desto mera upptinade vår meddelsamhets källor; och vid midnattstiden hade vi med oss i vagnen ett litet brusande Imatra af munterhet, humoristiska infall, upp- och nedvända betraktelser. De hvitmålade verststolparna nickade helt vänligt åt oss, då vi foro förbi, och tycktes stå så nära hvarandra, att de skulle helt bekvämt ha kunnat räcka hvarandra handen. Mannen i månen där uppe bland de sönderslitna skyarna smålog så fryntligt genom grantopparna öfver våra hufvuden. Och så hvirflade granar och björkar och klippor och verststolpar i lustig dans omkring för våra ögon utmed randen af silfverblanka sjöar och oändliga mossar.

Då hördes på afstånd genom skogen ett doft brusande: det var vattenfallet vid Imatra, som höll sin midnattspredikan för de tysta granarna och de branta klipporna. Och månen seglade där uppe och lyssnade andäktigt till den väldige predikanten.

Så har Imatra predikat i årtusenden, utan att dess stämma mistat sin styrka. Det var en skyldig gärd af tacksamhet, att den stumme åhöraren i det blå strödde sitt silfver däröfver.

Vi voro mindre tacksamma än mannen i månen: innan han gått sin kos för att skina öfver andra världstrakter, sofvo vi sött i det stora hotellet på berget ofvanför vattenfallet. Det ligger där som »Albergo della Sibylla» ofvanför Anios fall vid Tivoli, men det har ej dettas ärevördiga ålderdom. Och trötta resande hafva icke skäl att beklaga sig öfver att det är ett verk från i går, nytt och komfortabelt: inga nedrökta väggar, inga stickande halmmadrasser, inga små svarta sängkamrater, inga osande oljelampor.

Morgonsolen fann oss åter betraktande det väldiga naturskådespelet. Imatra är intet Staubach, ingen Trollhätta, icke ens ett Laufen: det är på samma gång mindre och oändligt mycket mera. Det är en enda oafbruten fors af öfver två tusen fots längd, där Saimens vattenmassa kastar sig utför en höjd af ett hundra fot, innan den genom Vuoxen föres ut i Ladoga; sammanpressad mellan trånga klippväggar brusar, hvirflar och sjuder den i det förfärligaste uppror. Det är som en af urvärldens jättar, som i raseri ville kasta af de bojor, i hvilka oblida makter slagit honom; bergen på ömse sidor tyckas skakas i sina grundvalar, allt som kommer i hans väg sönderkrossas, förintas med oemotståndlig makt. Allt — utom granitklipporna, som under årtusenden hållit jätten i sina band; de tyckas hånle åt hans fruktlösa bemödanden, och han spottar i vredesmod upp i deras gråa, skrofliga anleten.

Men solen stiger allt högre på himmeln; och vi måste vända Imatra ryggen. Näppeligen torde väl någon af oss någonsin förgäta den månskensnatt eller den morgonstund, som vi tillbragte,

»där Vuoxens bölja rullar,
där Imatra i skum sig klär».

Vår väg gick åter genom dunkla skogar, förbi ensliga torp och ödsliga hedar. Från kyrkbacken vid Juotseno blickade vi vida omkring i det höstliga landskapet med sina sjöar, sina höjder och dalar; vid Lauritsala sågo vi en flik af den mångbesjungna Saimen med de tusen holmarna och skären och hunno så till Villmanstrand

»— — på näset,
där hans farfar bet i gräset»

— Otto von Fieandts nämligen, i Runebergs dikt. En hastig blick öfver den vänliga lilla staden, en stor biffstek i »Societetshuset» och sedan i fyrsprång vidare, för att hinna med järnbantåget från Simola till Helsingfors. Tack vare den väldige »sportsman», som vi medfört från det »hästfödande Skåne» och hans vältaliga, oförtrutna allokutioner till hästarna — de förstodo vida bättre hans kosmopolitiska språk än den finske skjutsbondens — tack vare hans bemödanden, hunno vi också till Simola två minuter före tågets afgång.

I Italien 1889—90.

Emilia november 1889.

Emilia — ett vackert namn, buret af många intagande kvinnor och ungmör i Norden! Men det är icke någon af dem, icke ens någon af deras mörkhyade systrar i Södern, som gifvit namnet åt denna på naturens fägring tämligen vanlottade del af »la bella Italia». Det är den romerske konsuln Æmilius Lepidus, hvars namn vi här återfinna; eller kanske rättare den af honom genom det forna Gallia cispadana anlagda Via Emilia. I ett par af landskapets största städer — kanske i flera — kan man den dag i dag är vandra på »Via Emilia» och tänka på den gamle romaren, som lämnat detta minnesmärke af romarväldets civilisationsarbete.

Vackert är det, som sagdt, icke, detta Emilia, lika litet som dess grannar, Lombardiet och Venetien. Det är omöjligt att tänka sig något slätare än dessa fält, som i en väldig trekant sträcka sig mellan Apenninerna och Alperna; Skånes slätter äro i jämförelse därmed ett alplandskap. I linieräta rader stå fruktträden uppmarscherade öfver majs- och risfälten, så långt ögat når. Den, som under våren eller sommaren färdas fram här, kan glädja sitt öga åt anblicken af vinlöfsrankorna, som hänga såsom festoner mellan fruktträden, och åt den lifliga grönskan därunder. Nu är festskruden aflagd: vissnade hänga vinrankorna från de aflöfvade träden bland den torra majshalmen. Och öfver det hela hvälfver sig en blygrå, regndiger himmel, som håller hvad den lofvar, ty i två månader har regnet nästan oaflåtligt strömmat ned.

Vår Herre har bestämt dessa sanka nejder för öfversvämningar; och äfven svenska tidningar hafva väl, förmodar jag, haft att berätta om de förhärjelser, som denna regniga höst anställt i norra Italien. Fälten se från kupéfönstret ut som stora kärr och sjöar, byarna ligga kringflutna, och boskapen klifver plaskande omkring i det dyiga vattnet, där det icke är för djupt att finna fot-

fäste. Det enda afbrottet i denna sumpiga enformighet äro de många stora och små vattendrag, som i ilande fart söka sitt utlopp i Adriatiska hafvet, på utfartsvägar, som i vanliga fall ligga torra.

Det är novemberstämning här som i Norden, endast litet slaskigare:

grått i grått,
vädret rått,
trist och vått.

Men i andra afseenden är det dock icke »tout comme chez nous». Det kan ändå löna sig att i november på en italiensk järnväg — d. v. s. på en som icke är af de allra bekvämaste — fara genom detta enformiga landskap, hvilket så föga motsvarar hvad man i Norden väntar söder om Alperna. Här i detta platta land, till området knappt så stort som Skåne, ligga gamla städer, af hvilka några en gång varit hufvudstäder i själfständiga riken — visserligen icke just stormakter, fastän deras härskare stundom äfven spelat ej obetydliga politiska roller. Öfver dessa städers namn hvilar sedan århundraden en glans, som ännu i dag höjer dem öfver provinsstadens nivå. Ferrara och Ravenna, Parma och Modena, Bologna — hvilken minnets ära omstrålar icke dessa namn! Minnen från den tid, då flera af dessa städer voro bildningscentra ej blott för Italien utan för Europa, minnen från furstesläkterna af huset Este, minnen om Tasso och Ariosto — men också minnen om Lucrezia Borgia och hennes broder Cesare.

Och vill man till Emilia från Venetien annektera det närbelägna Mantua, eller från Mark Ancona det lilla Urbino, äfvenledes i grannskapet, så möta oss namn, som täfla med det lysande Ferraras, namnen Gonzaga och Montefeltre. En gång, i renässanstidens blomstring, då Guidobaldo da Montefeltre och Isabella Gonzaga tillsammans härskade i Urbino, gällde detta furstehof såsom Italiens yppersta i fråga om förfinad bildning.

Större glans än furstehofven spridde dock konsten öfver dessa städers namn. Från Urbino utgick Rafael Sanzio; Correggio, behagens målare, smyckade Parmas kyrkor och palatser; i Mantua lefde ett århundrade före honom Andrea Mantegna, den stränge sanningssökaren, som fattade konsten ej blott som en snillets fria lek utan tog den på fullt allvar. Till Ferraras gäster hörde Tizian, och i Bologna fann konsten ännu efter Rafaels och Michelangelos tid en efterblomstringsperiod.

Längre tillbaka i den gråa forntiden gå Ravennas minnen, och — hvad som är dess egendomlighet — dessa minnesmärken äro bevarade. Vid sidan af urgamla byggnadsverk från den äldsta kristna tiden reser sig där östgötakonungen Teodoriks minnesvård, erinrande om sagorna om Didrik af Bern och om de dystra gestalterna i Nibelungenlied. Där hvilar äfven han, som i sin person, så att säga, sammanfattar hela Italiens medeltida bildning, han, hvars höga, ensliga gestalt i skarpa konturer aftecknar sig mot den nya tidens bleka morgonhimmel — Dante. Förskjuten från sitt fädernesland, fann han här en fristad och en graf.

Vördnad för Emilias minnen! Söker än ögat förgäfves en hvilopunkt på denna släta mark, där naturen liksom tyckes hafva hvilat ut sig efter att hafva staplat upp Alper och Apenniner — så dröjer dock tanken gärna vid dessa kulturens minnesmärken.

Men ej blott den tid, som varit, äfven den tid, som är, förtjänar uppmärksamhet. Det moderna Italien är värdt att lära känna ej mindre än det gamla: det håller ännu på med sin pånyttfödelse — den politiska nämligen. Och äfven i mången af dessa mindre städer, långt aflägsnad från landets centrum och till sin politiska tillvaro blott en »magni nominis umbra», märkas pulsslagen af det nästan febrilt verksamma lif, som rör sig inom den italienska statskroppen — på samma gång den yngsta och den äldsta af Europas stormakter.

Yngst till sin allmänna karaktär bland dessa städer och i det hela fattigast på minnen är Parma, ehuru dess anor gå tillbaka till romartiden och ehuru dess katedral, hvarest Correggio utfört sina berömda freskomålningar, är en ärevördig byggnad från den äldsta medeltiden. Men Parma har ej medeltidsstädernas trånga gator och labyrintiska plananläggning; jämfördt med andra italienska städer ser det helt modernt ut. Här rör sig en liflig handel och köpenskap. Stora guldgula ostar titta ut från viktualiebodfönstren; tacksamt erkännes, att parmesanosten äfven på ort och ställe motsvarar sitt rykte. Ost och filthattar, det är det moderna Parmas specialiteter.

Det, som emellertid vid mitt besök i Parma uppslukade intresset för både osten och filthattarna och Correggio och Parmas andra minnen, var — »Lotta elettorale». Tänk icke på någon gammal väninna i huset med namnet Lotta, icke heller på de i sin tid så berömda »elektoralbaggarna»! Det är fråga om något vida

mindre fridsamt än så. Hon har rasat ganska vildt i hela Italien under den sista tiden, denna »Lotta»; det är för hennes skull, som alla offentliga och enskilda byggnader äro tapetserade med plakater i alla regnbågens färger; för hennes skull hafva broschyrkolportörer i veckor skrikit sig hesa i gathörnen. Valstriden — så skulle vi kalla henne på svenska — kunde förtjäna sitt eget kapitel: den visar det vakna lifvet i det unga Italien. Ingenstädes finner man dagens frågor lifligare kommenteras och tidningar flitigare studeras. Personer af alla samhällsklasser synas här med tidningsbladet i hand — ett lösnummer kostar aldrig mer än 5 centimer — och politisera väldeligen. Det är, som om det för detta folk ännu hade hela nyhetens behag både att känna sig fritt och att — kunna läsa innantill.

Parma har sin Via Emilia, romarvägen, men också, som nästan alla Italiens städer, sin Corso Vittorio Emmanuele, sin Via Cavour, sin Strada Garibaldi. Med rätta ärar Italien sina befriare. Till dem räknas också Mazzini, som äfven gifvit sitt namn åt gator i många städer. I Genua har man, i förbigående sagdt, rest hans staty i skinande hvit marmor — den borde ha varit röd! — på samma plats som Viktor Emanuels. Monarken och republikanen, som båda ville samma stora mål, Italiens enhet, ehuru de ej kunde komma öfverens om medlen, synas här endräkteligen tillsammans. — Äfven Parma har sin staty af »il re galantuomo»: i konstnärens intresse kunde man ha önskat, att hans uppgift varit mindre omöjlig. Aldrig har väl ett människoansikte eller en mänsklig figur mera trotsat plastikens lagar än Vittorio Emmanueles. Eftervärlden, som alltid skall ära hans minne, skall häpna öfver denna nästan djuriska fulhet och öfver hans samtids underliga moder, som ökade intrycket af dragens oregelbundenhet i stället för att minska det.

De tappra riddarne af huset Gonzaga härskade i Mantua; Ferrara och Modena hämtade sin glans af det lysande huset Este. Sedan 1500-talets midt regerades Parma af släkten Farnese — en ras af bastarder och nepoter, påfven Paul III:s afkomma. I sju generationer sutto de på den lilla statens tron, innan ätten dog ut — af fetma! Sedan efterträddes »i Farnesi» af »i Borboni», de spanska Bourbonerna, som, äfven de, sett sina bästa dagar, ehuru det hos dem alltid fanns något af »noblesse oblige».

Man ser i Parmas målargalleri porträtter af dess regenter. Bland de fula bilderna af Farnesernas uppsvällda, ignobla ras, dröjer ögat med välbehag vid Alessandro Farneses ridderliga gestalt — hans, som i sex år var Parmas hertig men aldrig såg sitt rike, därför att han i Nederländerna och Frankrike under de spanska fanorna mätte sina krafter med tvenne af tidehvarfvets största fältherrar, Morits af Oranien och Henrik IV. Hans moder Margareta af Parma, kejsar Karl V:s dotter, har äfven såsom Nederländernas ståthållarinna efterlämnat ett hedradt historiskt minne, medan hennes make, Ottavio Farnese, Parmas regent, med föga berömmelse gått till eftervärlden.

Margareta af Parma är ej den enda kejsardotter, som burit Parmas hertigkrona. I vårt århundrade har Parma regerats af en kejsardotter, som själf varit kejsarinna. Det var Marie Louise, österrikisk ärkehertiginna, en gång kejsarinna af Frankrike, Napoleons gemål, konungens af Rom moder. I sin ungdom kastad som segerbyte åt eröfraren, föll hon med honom — men föll i samtidens ögon djupare, därför att hon efter hans olycka skyndade att lösgöra sig från de band, som bort vara henne heliga. Föga sympatisk är hennes bild tecknad i Frankrikes historia, ehuru hennes minne där är på ett vackert sätt hugfäst genom namnet »les Marie-Louises», som gafs åt de unga hjältar, ännu nästan i barnaåldern, Frankrikes sista uppbåd, som fot för fot stridde om dess jord 1814 mot de förbundnas härar.

Här i Parma bevarar man i tacksamt minne »Maria Luigias» namn. I trettiotre år styrde hon sitt lilla rike: hvarken under Farnesernas eller Bourbonernas tid hade det haft så goda dagar. Hon lefde för att göra sina undersåtar lyckliga; hennes enskilda välgörenhet var storartad; frikostigt understödde hon offentliga inrättningar, sörjde för sitt hertigdömes kommunikationer o. s. v. »Era amatissima, la Maria Luigia», sade mig en af dem, som minnas hennes tid; det tillades äfven: »era una bella matrona». Hade hon lefvat 1859, så hade hon säkert vikit för ropen på Italiens enhet; men i hennes land, så försäkrades mig, hade ingen hand höjts för att förjaga henne, såsom blef fallet med hennes bourbonske efterträdares änka. Han själf hade förut fallit för mördarhand. — Med sin ungdoms lidande hade Marie Louise köpt rätten till ålderns frid och tacksamhetens ära. Efter stormarna och hjältedikten följde för henne fredens idyll i det lugna Parma.

Men det är tid att jag lämnar Parma. Och Correggio? Hans »putti» i Convento di S. Paolo, och hans sprattlande änglaben i domens kupol? Och målargalleriet och allt, som det står stjärnor för i Bædeker — skulle det ej vara mera värdt att tala om för mina läsare än Parmas gamla hertigar och hertiginnor?

Kanhända; men sista upplagan af Bædeker finnes nog att få köpa.

Emilia den 30 november.

Det går lätt nog att, som jag i mitt första bref föreslog, annektera Mantua till reseminnena från Emilia. Man sätter sig en aftonstund i en järnvägskupé i Parma och far på en liten bibana öfver Suzzaro; och på ett par timmar är man i Mantua, på Venetiens område. Man märker ingen skillnad i landskapet, om icke att man här i ett aflägset fjärran kan skönja Alperna i norr, liksom man i Emilia kan skönja Apenninerna i väster.

En präktig gammal stad, detta Mantua! Och solsken på novembermorgonen, för första gången på länge. Huru Italiens blåa himmel ser ut, höll man på att glömma här under regnskurarna; den smala, djupblå strimman där uppe i höjden mellan de höga husen i den trånga Via Sogliari var en angenäm öfverraskning för vandraren, då han styrde ut från »Albergo dell'Aquila d'Oro» på sin morgonvandring. Så ser en italiensk medeltidsstad ut! Arkader på ömse sidor om gatorna, spetsbågiga och rundbågiga om hvarandra, där och hvar med insatta rester af antika marmorkolonner; ett virrvarr af smala, labyrintiska gator, som sätta lokalsinnet på hårda prof; små öppna platser med gamla eller nya offentliga byggnader; kyrkor med barockfasader på medeltidsarkitektur, inbyggda mellan profana hus af brokigt utseende. Där och hvar resa sig väldiga, fyrkantiga torn af underlig form, helt omotiverade för nordiska begrepp om symmetri.

»Buon giorno!» ropade man helt amikalt till främlingen, som letade sig fram öfver »Piazza d'Erbe» bland grönsaksstånden och korgarna med gyllene frukter. Med väldiga brösttoner, sådana som endast åstadkommas af italienska lungor, bjöd man ut sina varor på torgen och i gathörnen. Men man hvarken tiggde eller bjöd ut hvad man hade att sälja med denna påträngande envishet, som i Italiens mera besökta städer ofta gör, att man skulle önska att ej bära främlingsskylten i sitt ansikte och i sina kläder.

Man såg kvinnor med brokiga dukar på hufvudet och högröstade karlar med rundskurna italienska banditkappor draperade öfver vänstra axeln — ty det var ganska friskt i novembermorgonen, fastän solen, Italiens sol, lyste däröfver. Det var lif, det var färg, det var godt lynne, det var oförfalskad natur, midt i ett gammalt odlingscentrum. Vid hvarje steg var det något, som man ville måla, med pensel eller penna — om man blott kunde! Fastän regn och dimma hållit på att komma en att glömma det, var ändå äfven detta ett stycke af det land,

»dove sorridere
volle il creato».

Mantua berömmer sig af att vara Virgilii fädernestad. Berömmelsen lärer vara något apokryfisk; men romarskaldens minne hålles här i stor vördnad: man har en »Piazza Virgiliana» med en öppen arena, som nämnes »Teatro Virgiliano»; och i stadens arkeologiska museum visar man bland andra antikviteter en »sella curulis», som rättroende mantuaner förmena hafva användts såsom skrifstol af Eneidens författare. Säkert är emellertid, att Mantua kan skryta af att nämnas i Virgilii dikt och att det är han, som gifvit första förklaringen af Mantuas namn. Det är, berättar han, drottning Manto, dotter af siaren Tiresias, hvars namn här möter oss: hennes son, konung Ænus, som grundlade staden och hvars graf finnes här, nämnde den till sin moders ära Mantova. — Virgilii gode vän Dante menar, att det var Tiresias' dotter själf, som anlade den goda staden. Huru än härmed må förhålla sig, visst är, att det var länge sedan, mycket länge sedan.

Ära åt damerna! Efter Manto kommer bland Mantuas minnen den tappra marchesan Matilda af Canossa. Det var heller icke i går, som den manhaftiga frun stridde om Mantuas besittning med den tyske kejsaren och, efter att ha varit fördrifven därifrån, året före sin död där höll sitt triumferande intåg. Respekt hade hon med sig, den stolta markgrefvinnan, det fick kejsar Henrik IV erfara. Ännu i våra dagar har Bismarck förklarat, att han har respekt för att »gå till Canossa».

Först två hundra år sedan Matilda af Canossa härskade i dessa trakter är det, som Mantuas berömda fursteätt Gonzaga börjar sitt herradöme där — det var i början af 1300-talet. I fyra århundraden styrdes Mantua af denna krigarsläkt: i början tappra »con-

dottieri», njutningslystna despoter, hvilkas historia är fläckad af brodermord och hustrumord, men äfven, under mildare tiders skick, män af statsklokhet samt af vitter och konstnärlig bildning. Till slut gick det med denna dynasti som med de assyriska konungarnes ätt: de tappra krigarnes ätteläggar blefvo veklingar. Den siste Gonzaga, som under spanska successionskriget gjorde slut på sitt lilla rikes självständighet, var ett slags Sardanapalus — i liten måttstock, förstås.

Men i den tidiga renässansperioden, under 1400-talets senare hälft och 1500-talets början, infaller Mantuas blomstringsperiod under Luigi och Gianfrancesco Gonzagas tid. Den sistnämndes hustru Isabella d'Este var en af renässanstidens för lärdom berömda furstinnor; från hofvet i Ferrara hade hon medfört dess traditioner. I den väldiga gamla Gonzaga-borgen i stadens nordöstra hörn, nu kallad »Castello del Corte», har Andrea Mantegna målat en familjebild af Luigi Gonzagas hus: honom själf, hans hustru och barn. Kraftiga män med skarpt tecknade, skägglösa ansikten, talande om mod och handlingskraft; smärta ynglingar med långt rundskuret hår under små baretter, åtsittande trikådräkter, praktfulla vapen och spetsiga skor; kvinnor med rikt sirad klädebonad och med bestämda, nästan manliga drag, den stolta marchesans värdiga landsmaninnor. Den store konstnären har här lämnat icke blott bilden af en ätt utan af ett tidehvarf, ett bland de mest lysande i den mänskliga odlingens historia.

I Andrea Mantegna hade Mantua sin store konstnär. Det hade äfven sina skalder, liksom Ferrara, ehuru deras namn ej gått öfver världen som Ariostos och Tassos. En af dem, Arrivabene, besjöng Luigi Gonzaga i poemet Gonzagide; men fursteätten räknade själf vittra författare bland sig. Gianfrancesco Gonzaga prisades ej blott för klassisk lärdom utan ock för sin skaldegåfva, och i ett senare släktled nämndes Rodomonte Gonzaga såsom lycklig skald, ehuru han ännu mera beundrades för sin utomordentliga kroppsstyrka. Med den gjorde han lycka vid kejsar Karl V:s hof och under Spaniens fanor.

Denne Rodomonte Gonzaga ägde en syster, Giulia, »una gentildonna», berömd för sin lärdom, sin dygd och sin »öfvermänskliga skönhet» — »sovrumana bellezza», heter det i den italienska källa, ur hvilken vi antecknat hennes lefnadssaga. Vida spridde sig ryktet om detta under; det kom äfven till den väldige sultan Soli-

mans öron. Han, kristenhetens fruktade fiende, beslöt att äga den kristna furstedottern. Han utrustade ett korsarfartyg, och hans krigare — hvilkas anförare var den berömde amiralen Barbarossa — landstego och omringade det slott, där den sköna prinsessan bodde. Dess utgångar bevakades af mordiska muselmän i turbaner och fotsida kläder; krokiga sablar blixtrade mot den ädla Giulias fåtaliga försvarare. Soliman syntes säker om sitt rof. Men Gonzagernas ättling vågade sitt lif hellre än att falla i de otrognas händer och föras till sultanens harem. Hon störtade sig ut från ett af slottstornens fönster, och — genom ett under — hon blef räddad. Hon flydde, och förföljarne nådde icke hennes snabba springare. På Kyrkostatens område fann hon trygghet; inom ett klosters helgade murar slöt hon många år därefter sin lefnad.

Är det icke som en episod ur Ariostos riddardikt? Och dock timade dessa tilldragelser ett par år sedan Rolands skald lagt tillsammans sina ögon. Det var 1534, under Solimans, Karl V:s, Luthers och Gustaf Vasas dagar. Så var det i Italien under renässanstiden: man ej blott diktade romantiska äfventyr om saracener och prinsessor i riddarborgar; man lefde dem, äfven efter riddartidens slut.

Castello del Corte är Gonzaga-ättens medeltidsborg; från nyare tidens början äger Mantua i Palazzo del Tè ett annat minnesmärke af denna fursteätts konstsinne. Det var Federigo Gonzaga, Mantuas förste hertig — före honom nämndes furstarne i Mantua »marchese» —, som lät uppföra detta lustslott. Rafaels lärjunge Giulio Romano, som länge lefde i Mantua, hade här ett fritt fält för de stundom bisarra ingifvelserna af sin rika konstnärsfantasi.

Palazzo del Tè, till det yttre rätt oansenligt, är i sitt inre smyckadt med den rikaste bildprakt. Efter mönster af sin store mästares, Rafaels, fresker i Villa Farnesina i Rom har Giulio Romano här framställt scener ur antikens glada gudavärld. Det är Amor och Psyke, det är Mars och Venus, det är gästabudet i Olympen, det är Faëtons misslyckade himlafärd, glada, liffulla gestalter, omgifna af renässanstidens fina arkitektoniska ornamentik, som möta ögat i takhvalfven och på väggarna i Palazzo del Tè. Icke alltid hålla dessa glada alster af en fritt skapande inbillningskraft sig inom skönhetsliniens gränser, och utförandet svarar icke

alltid mot uppfinningen. Särskildt gäller detta om »i giganti», jättarne, som ville storma Olympen — kolossala figurer, tio alnar höga, som med all möjlig realism i framställningen vräkas ner längs åt väggarna från Olympens hvalf där uppe i taket! Men det hela andas en lefnadslust, en yster glädje åt fantasiens fria lek, som endast tillhörde detta tidehvarf.

Nu står Palazzo del Tè öfvergifvet, men det vårdas och underhålles af staten såsom ett konstminne. Ingen skall neka, att det unga Italiens regering med omsorg vårdar landets minnesmärken från äldre tid. Intet får förfalla. Äga de många slotten och klostren, som ej längre bebos af furstar och munkar, icke den märkvärdighet, att de böra bevaras såsom konstminnen, så tjäna de dock allmännyttiga ändamål. Om Italien fordom haft för många furstar och präster — dem förutan hade det säkert ej betydt så mycket för Europas odling —, så hafva de dock icke förgäfves uppfört sina väldiga byggnadsverk. Den nya tiden tager dem i bruk för sina behof och flyttar in i deras ställe. Hos landets representanter behöfver Italiens regering ej tigga anslag till nya byggnader för statsändamål, såsom hos oss. Den forna staten Mantuas arkiv, »Archivio Gonzaga», stadens antikvitetsmuseum, dess offentliga bibliotek och dess högre lärdomsskola hafva alla kunnat inrymmas i en enda vidlyftig byggnad — »una fabbrica», sade min tillfällige ledsagare. Hvad fabricerade man där? — frågade jag, ej ihågkommande att »fabbrica» betyder ej blott en fabrik utan äfven en byggnad rätt och slätt. Men han svarade med ett smålöje: »Era una fabbrica de' preti» — det var en prästfabrik! Det gamla jesuitkollegiet kunde väl så kallas; och plats var där sannerligen för denna fabrikation i stor skala.

Äfven om Sverige finnas några minnen i »Archivio Gonzaga», inom detta forna jesuitkollegium. Antonio Possevino, den ryktbare jesuiten, som i den katolska kyrkans och den italienska lärdomens historia intager en ärofull plats såsom den katolska kyrkans missionär till de nordiska länderna, till »Moscovia», Polen och Sverige — Possevino var en mantuan. I Sverige, där hans apostoliska mission hade föga framgång, känner man endast Possevino såsom delaktig i Johan III:s katolska reaktionsplaner; och hans minne hålles i föga vördnad. Här finnas nu emellertid ett par bref från den lärde patern, daterade Stockholm; äfven från Johan III finnas bevarade bref till Possevinos suverän, hertigen af Mantua. En be-

rättelse om sin resa i Sverige har han äfven efterlämnat, ehuru ej af den vikt som hans berömda »Moscovia», hvilken väckte hans samtidas förvåning och häpnad.

Talrikare representerad i denna samling af gamla aktstycken är drottning Kristina af Sverige, genom en mängd bref från hennes vistelse i Italien. Då hade huset Gonzagas glans redan bleknat; men den svenska exdrottningen och det mantuanska furstehofvet komplimenterade hvarandra med all den högtidlighet, som 1600-talets kurialstil fordrade. Något annat än komplimanger innehålla just icke dessa bref. Intressantast är en skrifvelse till den glada hertiginnan af Mantua, Isabella Chiara, en habsburgsk prinsessa, moder till Mantuas siste hertig och, liksom hennes son, i historien känd för sin allt annat än dygdiga vandel. Drottning Kristina ber från Rom, att hertiginnan till hennes komiska skådespelartrupp måste afstå en »primadonna» och en »zanno» (pajazzo); »Sua Serenità» hade »simili soggetti in abbondanza».

Luigi Gonzaga och Andrea Mantegna, Johan III af Sverige och Antonio Possevino, Isabella Chiara och drottning Kristina — det är minnen från tre århundraden, som dessa namn framkalla, minnen om tidernas växling.

Emilia, december 1889.

Ett hvitt snöpuder betäcker Emilias platta former. Det missklãder icke, ehuru belysningen är den grå, snömättade vinterhimmelns. Pudret är ett erkändt skönhetsmedel för bedagade skönheter — »Quelquefois il faut aider la nature», anförtrodde mig en gång en fransk fru vid en table d'hôte här i Italien. Långsamt, så att jag har tillfälle att göra mina iakttagelser öfver landskapet och undra öfver de långa processioner af gråa oxar, ända till sex par spända framför hvarandra, som draga plogen i den frusna marken, för mig ett »omnibus»-tåg öfver de ödsliga fälten till Ferrara.

När jag i pojkåren läste Xenofons Anabasis, då föreföll det mig alltid som en underlig uppgift, att de tio tusen grekerna på sitt återtåg så ofta stötte på hvad som kallades »en stor och öde stad». Jag hade då ännu knappast sett någon stor stad, och säkerligen föreföll mig ingen af de små städer jag sett såsom »öde». Jag hade, framför allt, ännu ej sett — Ferrara. Det unga Norden har ej att uppvisa dylika minnesmärken af förgången civilisation,

som bibehållit den stora stadens utsträckning och omfång men från hvilka det rörliga lifvet flytt.

»E una città molto nojosa» — en mycket tråkig stad, hade man sagt mig, när jag tillkännagaf min afsikt att begifva mig till Ferrara. Och man hade rätt. Långa, folktomma gator, utan pittoreska perspektiver, inga öfverraskande brutna linier; inga arkader uppbära som i Mantua och Bologna de orappade tegelstensmurarna. Här finnas palatser med namn, som locka fantasien men hvilkas yttre skick ofta medför intrycket af sviken förväntan och som icke ens erbjuda bilden af ett pittoreskt förfall — Palazzo Schifanoja, Palazzo Bevilacqua, Palazzo Leoni. — Främlingen är en sällsynt företeelse här i Ferrara i våra dagar; och droskkuskarne, som sitta och frysa, draperade i sina mantlar på kuskbockarna, hafva föga förtjänst. Lyssnar man till de ifriga anbuden: »Una vettura, signore!», kan man ej tvifla på att vännen på kuskbocken menar uppriktigt, när han säger efter väl förrättad färd: »A rivederla!» Det är icke hvar dag, som Ferraras kuskar få köra en »forestière» på dess öde gator, allra minst under denna tid på året.

Huru såg det månne ut här, under Estehusets blomstring på 1400- och 1500-talet, på Ercole d'Estes och Bojardos tid, på Ariostos och Lucrezia Borgias, på Alfonso II:s och Tassos tid? Husen och gatorna äro med få undantag desamma, ehuru de senare bytt om namn i våra dagar, efter Italiens befrielse; men staden räknade 100,000 invånare i stället för nu knappa 30,000. Främlingar lände hit till det lysande furstehofvet från norr och söder — icke på järnväg men till häst och till fots eller i tunga karosser med talrikt följe, i brokiga dräkter, med svärd och dolk vid sidan — vapnen sutto vid den tiden löst i skidan. Kanske hände det äfven då, att den bleka vintersolen förgäfves sökte genomtränga molnen; men man älskar att föreställa sig, att det alltid var färg och solljus öfver den stad, där Ariosto diktade sina äfventyr om Orlando och Angelica, om Ruggiero och Bradamante och där Tasso sjöng om den underbara trädgård, där

»per ogni fronde amore spira».

»Il cavaliere e la donzella» på den tiden gingo ej och fröso i päls, de breda vattengrafvarna kring Esternas ärevördiga borg voro ej täckta af is som nu. Eller kan man väl tänka sig, att Lucrezia Borgia åkte skridskor eller Tasso kastade snöboll? —

Utanför mitt hotell har jag sett en lång rad af kärror, lastade med — isstycken! I djupt begrundande stodo framför dem spända allvarliga små åsnor, kloka, tåliga, älskvärda djur, hvilkas dåliga rykte bland människors barn endast kommer af lumpen afundsjuka vid tanken på huru föga vi förstå att tillägna oss deras resignerade lefnadsvishet. De sade ingenting — det var endast en gång i Gamla testamentet, som en åsna begick den oförsiktigheten att tala —, men jag såg på dem, att de tänkte, medan de stodo och fröso i sina raggiga pälsar: Isstycken, hvad gören I här?

Stillös är vintern i Ferrara. Stillöst är det äfven, att man på Estehusets gamla slott, det mest imponerande af Ferraras minnesmärken, som i en sällsynt grad ger den fulländade bilden af en medeltidsborg, resande ur de djupa vallgrafvarna sina fyrkantiga, krenelerade torn, midt i den omgifvande staden — stillöst är det, att den nya tiden, till minne af att Garibaldi en gång tillfälligtvis haft sin bostad inom dessa gamla röda murar, här har anbragt en skinande hvit marmortafla med den prunkande inskriften: »A tanto nome s'inchina riconoscente l'umanità» — tacksamt bugar sig mänskligheten inför ett sådant namn. På platsen utanför predikar Savonarola, en af Ferraras ryktbara söner, äfven han i marmor, med stora gester för droskkuskarne. Utanför den närbelägna katedralen — jämte Esteborgen, stadens förnämsta medeltidsbyggnad, med en fasad, som är en pärla af romansk byggnadskonst — står Viktor Emanuel i brons med en dokumentrulle i handen: »il re galantuomo» talar till sitt trogna folk i Ferrara om frihet och om ett stort enigt fosterland. Jag ville gärna låta dem byta plats, dessa båda statyer.

Den nya tiden och den gamla — ära åt dem båda! Men när minnena från forntiden och från i går, så att säga, skära sig mot hvarandra, så är det ej det nyaste, som vinner på sammanställningen. Det gamla — det nämligen, som en gång öfverlefvat förgängelsen — vinner med hvarje århundrade, det nya behöfver ännu växa till sig; och barnet får icke söka att knuffa undan sin fader.

Här i denna stolta borg — som nu inrymmer hvad man i Sverige skulle kalla landshöfdingämbetet, jämte telegrafbyrån — residerade Ferraras hertigar under tre århundraden.

»Italien nennt keinen grossen Namen,
den dieses Haus nicht seinen Gast genannt»,

heter det i Goethes Tasso. Tre af det sista århundradets största skalder hafva besjungit minnen från denna borg. Byron har diktat om Parisinas blodiga öde, Victor Hugo om Lucrezia Borgia, Goethe om Tasso och Leonora d'Este.

Dessa murar kunna förtälja om hertig Niccolò d'Estes blodiga hämnd på sin otrogna hustru, Parisina Malatesta. De mottogo ett par manslåldrar senare Alfonso I:s brud, Lucrezia Borgia, Italiens skönaste kvinna, om hvars gyllene hår och strålande ögon samtiden talade med hänryckning — Italiens Maria Stuart, utan dennas olyckliga slut men hos eftervärlden drabbad af ett öde, som varit ändå bittrare än den skotska drottningens. Hon var, då hon vid tjuguett års ålder kom till Ferrara, för andra gången änka, redan då ett offer för sin faders och sin broders illgärningar och onda rykte, sedan orättvist smädad och brännmärkt inför samtiden och historien. Här i Ferrara förde hon ett stilla och äradt lif, om också ej alltid gladt. Ariosto sjöng här hennes lof: forntidens Lucrezia hade, sade han, i dygd blifvit öfverträffad af sin nya namne. Han hade, hofman som han var, ej vågat detta smicker, om tron på Lucrezia Borgias brottslighet varit så allmän, som hennes ätts fiender ville låta påskina. I våra dagar har en mera beståndande upprättelse än den samtida skaldens kommit den sköna och olyckliga furstinnans minne till del, genom den tyske häfdatecknaren Gregorovius, som bättre än någon annan känner Italiens medeltidshistoria.

Ariosto är Ferraras största litterära minne; det hedras ännu såsom sådant. Stadens största offentliga plats nämnes Piazza Ariostea: den ger dock, som Ferrara i sin helhet, en bild af ödslighet och tomhet. Öfvergifvet och gräsbevuxet ligger detta öde fält i en af stadens utkanter; enslig höjer sig på en jättehög kolonn skaldens minnesstod. Främlingen, som vill beskåda detta minnesmärke, löper ej fara att störas i sina betraktelser. Han står där uppe, Rolands sångare, med lyran i hand, en kraftig gestalt, klädd i tidehvarfvets pittoreska dräkt. Den höga kolonnen, på hvilken bilden hvilar, har haft sina växlande öden, visande tidehvarfvens skiftning. Ursprungligen bestämd till ett monument öfver Ercole d'Este, under hvars regering Ariosto växte upp i Ferrara, har den, innan den fick sin nuvarande bestämmelse, under några år burit Napoleon I:s staty, medan han härskade i Italien. Restaurationens mikroskop. Den sköna Lucrezia Borgia var ej ett intressant

himmelshöga fotställningen i det stilla Ferrara. Med legitimitetens rätt står Ariosto på Ercole d'Estes kolonn.

I en annan utkant af staden ligger Ariostos boningshus, en oansenlig tvåvåningsbyggnad af orappadt tegel, utan all arkitektonisk utsmyckning. Endast en latinsk inskrift, författad af ägaren själf, pryder dess fasad. Man skulle kunna öfversätta den så här:

Litet, men stort nog för mig, mitt hus ligger ingen i vägen.
Snyggt, om ock blygsamt, det är, fritt från inteckning och gäld.

Synnerligen poetisk är icke inskriften, icke ens i originalet; men den visar skaldens förnöjsamma sinne. »Messer Ludovico» var en lycklig man; han lefde och dog i sin fädernestad, hedrad och afhållen af stora och små, men i små villkor, som han själf ej önskade förändra. Hans lekande inbillning skapade omkring honom en större värld än den yttre verkligheten. Bekant är hans godlynta svar, när någon uttryckte sin undran, att han, med sin blygsamma bostad för ögonen och sin ringa omgifning, kunde så lefvande skildra praktfulla slott och palatser. »Det kommer sig däraf», sade han, »att det går mycket lättare att samla ihop ord än murstenar.»

Huru annorlunda ter sig ej den olycklige skald, som en generation senare än Ariosto spridde glans öfver Ferraras hof! Tassos namn är Este-husets sista stora minne. Skuggorna hade då redan börjat falla öfver renässansens dag. Skaldens olyckliga öde kastar väl ingen skugga på Alfonso II:s namn; men Tassos brutna tillvaro betecknar öfvergången till en annan tid, då lefnadsglädjen flydde ur furstehofven, då förkonstlingen trädde i stället för den omedelbara ingifvelsen och då äfven Italiens politiska tillvaro sjönk till intet.

Intet yttre minne talar här om Tassos vistelse i Ferrara, om man ej såsom sådant vill räkna det underjordiska hvalf, som traditionen länge, med orätt, utvisat såsom hans fängelse. Han var ej, såsom Ariosto, en af Ferraras söner: hans vagga hade stått vid Vesuvens fot, vid Sorrento; hans skaldegåfva var vuxen på vulkanisk grund, liksom det ädla vinet med det sorgsna namnet, Lacrimæ Christi, som växer i hans hembygds närhet.

Våra dagars historiska forskning, som tvättat bort brännmärket ur Lucrezia Borgias sköna ansikte, har ock fritagit Alfonso d'Este

från att hafva behandlat Tasso med grymhet, därför att denne vågat höja förmätna blickar till hans syster, prinsessan Leonora. Till sagans område har den historiska kritiken nu förvisat den romantiska berättelsen, odödliggjord af Goethe, om Tassos och Leonoras kärlek. Helt nyligen har en italiensk forskare — Solerti är hans namn — gifvit en framställning af Leonora d'Estes historia, hvilande på noggranna studier i Estehusets arkiv. Han ger en annan bild af denna kvinna, än den man föreställt sig.

Låtom oss höra hvad den allra nyaste forskningen om henne förtäljer i sagans ställe.

Hon var ej en af dessa varmblodiga kvinnor från »cinquecento» med svärmande intresse för konst och litteratur, hvilkas minne skalderna bevarat. Hon var, såsom hennes efterlämnade papper visa, raka motsatsen. Sällan syntes hon vid hofvets fester, dels på grund af böjelse för enslighet, dels till följd af en sjuklighet, som redan i hennes tidiga ungdom bestämde henne att förblifva ogift. En obetydlig person var hon icke, oaktadt sin tillbakadragenhet; men det var icke vittra yrken, som sysselsatte henne, när hon ej låg på sjukbädden: det var praktiska bestyr, vidlyftiga räkenskaper och omtanke om hennes broders, den slösande kardinal Luigi d'Estes dåliga affärer, hvilka hon sökte ordna.

När den tjugutvåårige Tasso, såsom anställd i kardinalens hof, kom till Ferrara, var prinsessan Leonora redan tjugunio år gammal. Då nio år därefter den katastrof inträffade — Tassos första inspärrande —, som enligt traditionen skulle berott på det våldsamma utbrottet af hans lidelse, hade den sjuka prinsessan nått trettioåtta års ålder. Redan dessa siffror göra historien osannolik; och det visar sig därjämte af hvarjehanda nu i ljuset framdragna aktstycken otvetydigt, att Tasso aldrig till Leonora, som han sällan såg, stått i något annat förhållande än den underdånige hofmannens. I tidens stil har han väl i smickrande dikter besjungit sin beskyddares systrar — han har dock oftare sjungit Lucrezia d'Estes, hertiginnans af Urbino, lof än hennes syster Leonoras —, men det är uppenbart, att han egentligen vände sig till den kloka prinsessan för ordnandet af sina trassliga penningförhållanden.

Ingen straffande rättfärdighet utan omtanke om den olycklige skaldens eget väl var det, som föranledde hertig Alfonso att inspärra honom. Samtiden kände väl Tassos sinnesförfattning: den nämnde honom »il savio pazzo», den vise dåren. I våra dagar ha

ej blott litteraturhistorien och biografien tagit Tassos minne om hand utan ock läkarvetenskapen. I medicinska tidskrifter hafva tyska och italienska läkare diskuterat om arten af Tassos själssjukdom. Den har nämnts »melancholia errabunda»; hans irrande lif, den fruktan för förföljelser och fiender, som ständigt manade honom att fly, synas göra namnet berättigadt.

Sjukdomen bröt ut kort efter afslutandet af »Gerusalemme Liberata», och den synliga anledningen till skaldens fruktan och misstänksamhet voro de småsinta anmärkningar öfver hans lefnads stora verk, som den samtida påfliga inkvisitionen och kritiken uttalat. Harmonien i strängaspelet var brusten. Af dem, som fått »sångens gåfva», var Tasso ej den förste och blef ej den siste, som visade, att denna är

»en gudadryck, som snart sitt käril spränger».

Så försvinner det romantiska skimret under vetenskapsmannens mikroskop. Den sköna Lucrezia Borgia var ej ett intressant moraliskt vidunder utan — åtminstone i Ferrara — en aktningsvärd husmoder; Leonora d'Este en ekonomisk gammal fröken, som delade sin tid mellan sjuksängen och räknetaflan; Armidas sångare en stackars dåre, som för sin och andras säkerhet måste hållas inspärrad.

Och dock — huru läkarvetenskapen än må bestämma arten af Tassos »lypemania», huru nykter och verklighetstrogen den nya bilden af Leonora än ter sig — ett stort verk har dock traditionen om Tasso och Leonora framkallat. Det är Goethes odödliga skådespel, Torquato Tasso, som innehåller mera tankedjup än hela Tassos konstrika hjältedikt och mera insikt i ett människohjärtas hemligheter än volymer af psykiatriska verk. Goethes Tasso visar för alla tider, huru

»det är och blir en annan makt, som styrer
förståndets män och fantasins martyrer».

Firenze, nyårsafton 1889.

Om man i Florens händelsevis skulle bo vid Lungarno, så har man från sina fönster en utsikt, som man svårligen tröttnar att betrakta. Längsåt Arnos södra sida sträcker sig i vackra brutna linier en rad af kullar, delvis bevuxna med olivträd — den längst borta i väster belägna höjden heter också Monte Oliveto, Oljo-

berget. Där och hvar afteckna sig mot himmeln på krönet af dessa kullar cypresser och pinier: uppe på höjden i Giardino Boboli lyfter midt emot mitt fönster en väldig ensam pinie sin krona, som en liten grön ö, sväfvande i luften. Jag brukar kalla den »min egen pinie» — »il mio proprio pinocchio», i brist på annan fastighet här i detta gamla härliga Firenze.

Öfver dessa höjder har man i senare tider anlagt en promenad, som bär det enkla namnet »Viale dei Colli» — kullarnas väg. Äfven i Italien har denna väg få motstycken i rikedom på vackra utsiktspunkter. Där färdas man, om man så hafva kan, i eleganta ekipager, liksom i Hyde Park i London och i Bois de Boulogne vid Paris, såvida man nämligen ej föredrager den släta marken längsåt Arno i »le Cascine». Där ser man onekligen mera af den eleganta världen — ty här finnes verkligen en sådan, mycket modern och mycket elegant, ehuru den för det mesta bär främlingsmärket. Florens är under vintermånaderna en favoritplats för Albions och Amerikas rika söner och döttrar.

Men man kan också gå uppför Viale dei Colli till fots, och det var hvad jag gjorde en vacker eftermiddag. Solen lyste så klart öfver de silfvergrå olivträden på sluttningen; stenekarna, lagerträden och cypresserna, som ej äro underkastade vinterns förhärjelse, se i solskenet helt sommarlika ut. Så gjorde äfven de putsade gräsmattorna i de vackra villorna bakom järnstaketen, och vinden fläktade så ljumt, himmeln var så blå, och bergen i fjärran på andra sidan slätten manade så inbjudande till en liten sommarutflykt — i december.

Slutpunkten och glanspunkten af Viale dei Colli är San Miniato och den närbelägna Piazzale Michelangelo, så benämnd, därför att det var därifrån, som den store konstnären under en kritisk tid såsom ingeniör ledde arbetena med Florens' befästning. Till minne häraf har man här rest en i kolossal storlek utförd kopia af Michelangelos David, som med sin stenslunga i handen kastar hotande blickar ned öfver slätten. San Miniato, fordom ett franciskanerkloster, har en kyrka med en härlig marmorfasad och gamla freskomålningar. Rundt omkring ligger Florens' kyrkogård: marmorkapeller, marmortaflor, marmorstoder hvart man ser — i Italien är det ej blott de stora, som njuta marmorstodens ära efter döden. Men en dag som denna ser man i de dödas stad häruppe ej länge på marmorn och på människohänders konstverk: ögat fängslas af

något vida förmer, af en tafla, målad af den störste af alla konstnärer.

Solen sjunker småningom ned bakom Monte Oliveto och kastar en rosig afskedshälsning öfver Arnos sköna dal, öfver katedralens väldiga kupol, öfver Palazzo Vecchios fästningslika fyrkant med det smäckra tornet, öfver hela det gamla och nya Florens. Snart ligga staden och dalen insvepta i en rosenfärgad dimma; i norr och öster framträda de blåa bergens fina konturer allt tydligare, medan de öfvergjutas af denna varma, violetta färgton, med hvilken endast Söderns sol kan måla. Ännu en stund, och de närmaste bergsryggarna, som syntes begränsa horisonten, stå åter mörka och allvarsamma. Men då träda ur fjärran fram, skimrande i aftonglöden, de snöhöljda toppar bland Apenninerna, som resa sig så högt, att de kunna mottaga den sjunkande solens sista strålar, långt sedan kvällens skymning bredt sig öfver Toscanas rika slätt. Och sedan glänser månen fram öfver San Miniatos marmorkyrka: en smal, nytänd måne, sådan som den, på hvilken Murillos madonna med Jesusbarnet i famnen hvilar sin fot, medan änglabarnen jubla rundt omkring.

Och nere i dalen höras klockorna klinga, ej blott från den väldiga domen utan från alla de oräkneliga små templen på bergssluttningarna. Så göra de ock denna afton i solnedgången uppe i Norden och öfver hela den kristna världen. Det är — julafton.

Där hemma i Norden tändas vid denna tid julljusen i trefna hem i stad och på land; julgranarna vinka genom fönstren med de nystrukna gardinerna en vänlig julhälsning äfven åt den ensamme vandraren, som händelsevis är hemlös på julaftonen. Frid och lycka önskar man hvarandra öfverallt; sorger och bekymmer ville man så gärna i afton visa bort från hela mänskligheten. Barnen samla som bäst sina minnens skatt för kommande dagar, en rikedom som varar längre än de förgängliga julgåfvorna; och i de gamlas sinnen stiga i julkvällen kära barndomsminnen fram, bilder från hem som varit, från släkten som gått, från längesedan svunna tider.

»Il santo Natale» här i Södern medför ingen julgran, och den saknar här utan tvifvel den hemmets fridfulla helgd, som vi lärt oss älska där uppe i Norden. Men det vore dock ett mistag att föreställa sig julen här som en blott kyrklig fest. Äfven här är den en familjens högtid; lifvet och rörelsen i alla bodar, julannonserna

och reklamerna vittna, att julklappar ingalunda äro en uppfinning, som är Norden förbehållen. Helt indignerad svarade min lilla tioåriga bordsgranne, då jag något spefullt frågade henne, om julklappar verkligen brukades här: Ma che! Man ger julklappar tre gånger: både vid jul och vid nyår och vid Befana — så heter, med en förvridning af Epiphania, trettondagen här. Särskildt »Befanafesten» anses såsom barnens fest, och julaftonen får här dela med sig af den glans, som den ensam har i Norden. Man önskar hvarandra här som hos oss god jul: »Mille felicitazioni!» »Buona festa!» ropas från många håll, äfven till främlingen, som på julaftonen vandrar på Florens' gator. Vanligtvis åtföljes välönskningen af framräckandet af en sliten hatt för att uppfånga den väntade soldo, hvarmed den skall betalas.

Julottan har i katolska länder sin motsvarighet i midnattsmässan — »la messa di mezza notte». — Att höra en midnattsmässa i Florens' ärevördiga katedral, att se Brunelleschis väldiga kupol strålande i julljusens festliga belysning, att i midnattsstunden höra kyrkosång, utförd med den katolska ritualens hela ståt — det låter ju lockande för en främling, icke sant?

Klockan tolf på midnatten såg man bland de många personer af alla samhällsklasser, som vimlade på Florens' gator, några få, som styrde kosan till en af domens bakportar. Där inne rådde mer än skymning, nästan mörker, utom kring högaltaret, hvarest de höga vaxljusen voro tända i silfverljusstakarna och präster och kyrkobetjänte i hvita, röda och gula mässkrudar sysslade. Det väldiga kupolhvalfvet var höljdt i det djupaste mörker. Utomkring altarrunden rörde sig i midnattstimmen nyfikna åskådare, som kommo och gingo, medan där innanför prästerna unisont mässade sina entoniga recitativ, rökelsekärlen svängdes och vaxljusen flyttades än hit och än dit. Endast då och då förnummos några afbrutna toner från orgeln; af musik eller melodi hördes intet, ljuden från de sträfva präströsterna förtjänade ej detta namn. Ingen utanför altarrunden röjde någon lust att stämma in i denna entoniga sång: i den katolska ritualen är gudstjänsten prästens sak, icke menighetens. Menigheten förhöll sig också pliktskyldigast ganska passiv: sedan den en stund sett på ljusen och hört på prästerna, trefvade den sig ut igen, kanske för att gå till kyrkan »La Santissima Annunziata», som lär haft råd att bestå sig bättre eklärering, kanske också för att fortsätta julnattens fest på ett af de kaféer, som ännu stå öppna

och där glada sällskap nu som bäst intaga sina supéer. Folklifvet rör sig ännu långt efter midnatt; butikerna äro öppna, tidningskolportörerna bjuda ut sina nyheter, och tändsticksförsäljarne ropa: »Cerine, Signori, due scatole per un soldo, due per uno!»

Huru annorlunda är icke en julotta i Norden! Den fattigaste landtkyrka har klädt sig i sin mest strålande festskrud, äfven sömniga stadsinvånare, som sällan gå i kyrkan, hafva försakat sin morgonslummer. Från tusen munnar ljuder vid orgeltonerna:

Var hälsad, sköna morgonstund!

Afundsjukt ställer sig ej prästen mellan folket och den Gud, för hvilken det vill böja sig i andakt. Det är oändligt mera stämning, lyftning och andakt i en julotta i Sverige än i »la messa di mezza notte» i Florens' katedral.

Så tänkte jag, när jag i olikhet med de flesta hört mässan till slut och skulle återvända hem. Men där uppe tindrade himmelens stjärnor i julnatten, liksom hemma i Norden. Hvad betyder inför denna illumination, om man tänder flera eller färre ljus under kyrkohvalfven, eller om man firar kristendomens årsfest under den ena eller den andra formen? Öfver dem alla strålar samma ljus, som för nitton århundraden sedan tändes i Betlehem; det är endast strålbrytningen, som är olika.

Stoftets former äro många,
det gudomliga är ett.

* *
*

På Florens' gator rådde på årets sista söndag en ovanlig rörelse. Musikkårer trumpetade, där och hvar syntes skaror, föregådda af brokiga fanor, bana sig väg genom åskådarhoparna; den italienska trikoloren smyckade enskilda och offentliga byggnader.

Där borta vid Via S. Spirito, på Arnos vänstra strand, ligger ett gammalt hus med en minnestafla, som förtäljer, att Francesco Ferrucci föddes här 1489. Förbi detta hus defilerade det småningom samlade tåget, inför detta namn sänktes hyllande fanorna. Sedan styrde man färden till Palazzo Vecchio; under de rikt sirade arkaderna vid dess gård hade man rest ett minnesmärke åt honom, som för fyra århundraden sedan föddes i huset vid S. Spirito. På

marmortaflan öfver det lejon, som här med hotande uppsyn bevakar Firenzes baner, läses i en vältalig inskrift, att glansen af Ferruccis död kastat sitt ljus ej blott öfver Florens' frihet, som föll med honom, utan ock öfver den frihet, som skulle återuppstå. Det är Italiens nu lefvande störste skald, Carducci, som författat inskriften. Florens' »sindaco», som bär det frejdade namnet Guicciardini, öfverlämnar monumentet med ett tal, hvari han nämner den man, hvars minne här hugfästes, 1500-talets Garibaldi. Och sedan håller en af Italiens ryktbaraste talare och skriftställare, l'onorevole Bovio — deputerade i Italiens riksdag nämnas aldrig utan hederstiteln »onorevole» — ett offentligt föredrag till hans minne i den stora »Sala del consiglio» i Palazzo Vecchio, dit de många baneren föras. Vid talarens plats höjer sig staden Florens' baner, il gonfalone, hvitt med den röda blomman i midten, liljan, efter hvilken Firenze har sitt namn.

»Hvarje barn i Florens känner Francesco Ferruccis saga», sade talaren. Jag undrar om detsamma gäller mina svenska läsare? Jag tviflar; i hvarje fall kan det icke skada att erinra om hvem han var, den man, hvars fyrahundraåriga födelseminne man med så mycken ståt firar i Florens.

Det var år 1530. I Florens sågos redan då de konstens minnesmärken, som ännu i dag väcka beundran. Stolt reste sig Brunelleschis kupol bredvid Giottos campanile, och Ghiberti hade prydt baptisteriet med de bronsdörrar, som nämndes »paradisets portar». Masaccio och fra Angelico da Fiesole hade längesedan målat sina fresker och Andrea del Sarto med härliga bilder smyckat Florens' byggnader; Lionardo da Vinci och Rafael hade varit gäster i Mediceernas stad; Michelangelo Buonarroti lefde där ännu; men Lorenzo il Magnifico hade gått till sina fäder. Hans och hans vise farfaders, den gamle Cosimo de' Medicis, lysande tid, under hvilken en stor del af denna Florens' härlighet vuxit upp, var förbi. Med Lorenzos andre son, Leo X, hade Mediceernas tradition flyttat till Rom; hans äldste son och efterträdare hade skymfligt blifvit förjagad ur samma Florens, öfver hvilket Mediceernas namn spridt så mycken glans. Den republikanska frihetsandan lefde kvar: om man utan skrifven lag erkänt de stora männen af Mediceernas ätt såsom republikens öfverhufvud, så ville man ej böja sig för deras obetydliga efterkommande.

År 1530 satt åter en Medici på påfvetronen men en bastard —

ej blott till kroppen utan till sinnet. När Rom tre år förut undergick den förfärliga sköfling genom Georg von Frundsbergs tyska landsknektar, som ensamt varit nog att göra det tyska namnet förhatligt, inspärrades Klemens VII i fängelse; men lössläppt och förödmjukad skyndade han att sluta förbund med kejsar Karl V, sitt lands fiende. För att till härskare i Florens kunna insätta sin son Alessandro Medici, bastard i andra ledet, son af en morisk slafvinna, förde han i förening med kejsarens här under Filibert af Oranien vapen mot sin fädernestad. Florens belägrades. Det försvarade sig hjältemodigt under långa månader; det var då, som Michelangelo lade bort mejsel och pensel och i stället blef den hotade stadens fortifikationsgeneral. Den föll omsider för öfvermakten; vid Gavinana stod det afgörande slaget, där Florens' republikanska frihet för alltid gick förlorad.

Det var under denna belägring och under fälttåget mot Florens' fiender, som Ferrucci förvärfvade sitt rykte och sitt namns ära. Det har sagts om honom, att hans krigföring under denna korta tid mot en mångdubbel öfvermakt skulle hafva varit nog för att bereda honom ett odödligt namn såsom fältherre. Men det som gjort honom till en florentinsk folkhjälte är hans heroiska slut den blodiga dagen vid Gavinana. Slaget var förloradt, delvis genom förräderi; men Ferrucci ville ej öfverlefva Florens' frihet: »Voglio morir!» ropade han och fortsatte striden, till dess han föll med svärdet i hand. Hans död bildar den ärorika slutscenen i den långa hjältedikten om Florens' belägring.

Francesco Ferrucci och hans florentinare äro ett tacksamt ämne för en af det nya Italiens talare. Påfvedömet, som förbinder sig med främmande inkräktare och förgriper sig på landets frihet — det är just hvad som i århundraden varit Italiens olycka: det var mot dessa fiender, som Italiens befriare i vårt sekels midt stridde och segrade — liksom Florens' hjältar vid den nyare tidens början. Detta blef ock hufvudtemat i festtalarens föredrag: den gamla frihetens siste härförare var ock den förste, som stridde för det nya Italiens frihet.

Han är en verkligt stor vältalare, l'onorevole Bovio. Hans väldiga stämma fyller den ofantliga Sala del Consiglio i Palazzo Vecchio; med fulländad talareffekt apostroferar han Savonarolas bildstod, som synes midt emot talarstolen och vid hvars fot Giordano Bruno-föreningen ställt sitt svarta, silfversmyckade standar.

Församlingen, tätt packad, lyssnar andlöst till hvarje ord; och när talaren slutat, vilja bifallsropen aldrig ända. En sådan talarkonst finnes icke i Norden; så uppmärksamt lyssnar man icke heller — icke ens när det gäller ett fosterländskt minne.

Färgrikt och pittoreskt tedde sig lifvet på Piazza della Signoria utanför, när efter slutad högtidlighet de många fanorna i lysande färger af spridda grupper fördes fram genom den böljande människomassan. Eftermiddagssolen, som lyste fram ur de tunga regnmolnen, kastade sitt ljus på de brokiga skarorna och in i Loggia de' Lanzis luftiga arkader, där den förgyllde marmorbilderna från Greklands och Roms forntid och från renässansen: Ajaxgruppen och Tusnelda, Donatellos Judit, Benvenuto Cellinis Perseus och andra konstverk.

Firenze den 24 januari 1890.

En af Florens' längsta gator, sträckande sig från Arno-bron Ponte alla Carraja ända till Porta Romana, heter Via de' Serragli. Ville man öfversätta detta namn med Seraljgatan, så skulle man kunna tro, att Mediceernas stad varit så väl försedd med seraljer som något muselmanskt residens; så lång är gatan och så många höga, ogästvänliga murar utan fönster omgifva den på ömse sidor. Men seraljerna hafva aldrig varit legaliserade i Florens, lika litet som annorstädes i Västerlandet; och det pikanta namnet betyder rätt och slätt vägen till bommen, stadens »barriera», genom hvilken förr i världen, mer än nu, rörde sig en liflig samfärdsel. Allra minst borde man tänka på Österlandets seder i detta afseende, när man ger sig ut genom Porta Romana i afsikt att söka upp Florens' Certosa, kartusianerklostret, som ligger några kilometer utanför stadens område.

Pittoreskt reser sig La Certosa på höjden af en af dessa vackra, spetsiga kullar, som gifva ett så egendomligt växlande behag åt Florens' landskapliga omgifning. Gröna trädgårdar, oliv- och vinplanteringar omsluta kullens fot: på toppen synes en hopgyttrad byggnadsmassa — snarlik en medeltidsfästning med tinnar och höga gaflar —, i hvars midt reser sig ett spetsigt klocktorn, öfverskyggande det hela. »Här växer ett utmärkt vin», upplyste droskkusken, medan vi knogade uppför den lilla höjden. »Men de dricka upp det själfva, munkarne där uppe», sade han och såg helt illparig ut. »E sono grassi, grassi, gli frati», tillade han föga vörd-

nadsfullt. Han fann tydligen, denne son af det nya Italien, och med rätta, att »gli frati» spelat ut sin roll. La Certosa hade dock i hans ögon sin raison d'être, den att han fick föra dit en och annan nyfiken främling.

Kartusianerklostret vid Florens är på intet sätt jämförligt med den pärla af tidig renässanskonst, som kallas »La Certosa di Pavia» och som är ett af hela Italiens vackraste konstminnen. Men äfven detta är dock ett ansenligt byggnadsverk och förtjänar ett besök, icke minst därför att man här får se hvad som nu i det moderna, reformerade Italien hör till sällsyntheterna — nämligen munkar i orubbadt bo. I Pavias Certosa finnes icke en enda; det vårdas och visas såsom »monumento nazionale» af särskilda väktare, klädda i militärisk uniform, som vanligt i Italien. Här däremot tages främlingen om hand af en vördig »frate» med rakadt hufvud och hvit kåpa, allvarlig och högtidlig. Under hans ledning får man besöka ej blott kyrkan med dess kapeller och grafkor utan ock refektoriet, en och annan munkcell och till och med »la farmacia», där man gör — chartreuse-likör. Ty äfven här, som i La grande Chartreuse vid Grenoble, har man det hemliga receptet till denna berömda dryck. För den, som kommer från Sverige, har den kanske mindre af nyhetens behag än för de flesta andra.

Andrea Orcagna, den store målaren i den florentinska renässansens byggnader, var äfven en stor byggmästare: Loggia de' Lanzi vid Piazza della Signoria vittnar därom, och icke mindre detta kloster. Också det är till en stor del byggdt af Orcagna. Vackra öppna arkader omgifva de fridfulla klostergårdarna, som dels utgöra en begrafningsplats för de fromma bröderna, dels äro trädgårdar. Arkitekturen gör all heder åt Orcagnas konst. Och ej blott hans stora namn utan också Brunelleschis och Donatellos möter man bland dem, som arbetat på La Certosas förhärligande. Florens' förnämsta konstnärer ansågo det en gång för en ärofull uppgift att ägna sig åt utsmyckandet af denna fristad för den strängaste och mest försakande af alla munkordnar.

De stränga ordensreglerna hafva i senare tider undergått åtskilliga modifikationer, och i våra dagar, när hela institutionen endast lefver på nåder, är det väl sannolikt, att de fromma fäderna icke alltid taga det så noga med klosterlifvets försakelser. Kanske hade han icke så orätt, min vän på kuskbocken. Likväl var

detta långt ifrån det intryck, som jag erfor af min samvaro med den allvarsamme, hvitklädde efterföljaren af den helige Bruno. Hans väsen var lika fritt från salfvelse, som hans gestalt var fri från att vara »grasso» eller bära spår af att njuta för mycket af La Certosas goda vin. Hans medbröder, där de skymtade tysta och spöklika i klostergångarna, sågo ännu mera späkta och gulbleka ut; från kapellet, där mässan lästes, ljödo rösterna djupa och allvarsamma. Det var söndag, och den gemensamma middagsmåltiden väntade. Det är endast på söndagarna, som en af dagens måltider får vara gemensam; och medan de fromma bröderna stilla sin hunger med bröd och grönsaker, hållas från predikstolen i refektoriet uppbyggliga föredrag. Endast på söndagarna, två timmar nämligen, få La Certosas invånare tala sinsemellan; hela veckan för öfrigt skola de tillbringa i tigande självbetraktelser.

Femtio af dessa hvitklädda tigande bröder hafva en gång tillsammans bott i dessa tysta gårdar. Hvar och en hade sin afskilda värld för sig: en egen bostad, utgörande ej mindre än tre små celler med det nödtorftigaste bohag, och en egen liten trädgård att efter behag odla. Nu äro af de femtio endast aderton kvar, och af dessa äro fem, såsom främlingsförare, befriade från det stränga tysthetslöftet. Men för öfrigt, försäkrade man mig, går det till nu som fordom, och man har intet högre mål än att vara en värdig efterföljare af den helige Bruno.

Från en loggia i en af dessa klosterceller har man en härlig utsikt öfver den omgifvande nejden. Florens ligger där nere i dalen med sina medeltidsbyggnader, sina torn och sin väldiga dom-kupol; på bergsluttningen midt emot synes det vänliga Fiesole. »Ni har det ju bra här!» — sade jag till min följeslagare. »Si, signore», svarade han; »jag ville icke byta.»

La Certosa di Firenze har ett egendomligt historiskt minne från en upprörd tid: det har varit påfveresidens, nämligen för den påfve, som djupare än någon annan fick tömma förödmjukelsens kalk. Det var Pius VI (Braschi), han som en gång i Peterskyrkan i Rom läste mässan samtidigt för Josef II af Österrike och för Gustaf III af Sverige, en påfve i det adertonde århundradets stil, en personligen älskvärd och vördnadsvärd man. På gamla dagar blef han ett af franska revolutionens offer: franska direktoriets härar besatte Rom, och den gamle påfven bortfördes i fångenskap; här i detta kloster tillbragte han en del af åren

1798—99. Härifrån släpades han vidare omkring, till dess han i Frankrike fann slutet för sin ålderdoms lidande. Man visar ännu här Pius VI:s enkla bostad med bohaget bevaradt från hans tid. Såsom kartusian lefde han dock icke: han mottog här besök af storhertigen af Toscana, och han styrde härifrån romersk-katolska kyrkan — nämligen den del däraf, som ville lyssna till dess fångna öfverhufvuds förmaningar.

Men ute vid klosterdörren smäller han med piskan, min unge vän med hatten i nacken och med det rödblommiga florentinska ansiktet. Han tycker visst, att jag uppehåller mig för länge hos de hvita munkarne; och så tycker kanske läsaren också. En stund efter rullade vi in i Florens och sågo den eleganta världen göra sin korso vid »Le Cascine». Det är mer än fem kilometer, som man tillryggalägger till Le Cascine från klostret där utanför Porta Romana: det är några århundraden.

* *
*

Pisa, februari 1890.

På det gamla Pisas republikanska forum reste sig en gång det ryktbara »Torre di fame», hungertornet, i hvilket, enligt hvad Dante berättar, en pisabiskop en gång lät sina fiender hungra ihjäl. Platsen heter nu »Piazza dei Cavalieri», Riddartorget. Dess förnämsta byggnad är »Palazzo dei Cavalieri», och dennas fasad prydes af en rad marmorbyster af riddersmän; vid dess sida ligger »Riddarkyrkan», »la gloriosa chiesa dei cavalieri di S. Stefano».

Riddarne af den helige Stefansorden i Pisa hafva just ej vunnit världsrykte, men Pisa är ändå stolt öfver deras minne såsom sin speciella egendom; och med tillfredsställelse visar man, huru den nämnda kyrkan är smyckad med troféer, hemförda till Pisa från stefansriddarnes fejder med de otrogna. De förskrifva sig dock ej från Pisas lysande period, dessa troféer, ej från den tidiga medeltiden, då den nu så stilla och fredliga staden vid Arno såsom sjömakt täflade med Genua och Venedig och då Pisas krigare stridde med saracenerna på Sardinien och Korsika. Efter medeltida mönster är dock detta ridderskap bildadt; men först under senare delen af 1500-talet, af Cosimo I, Toscanas förste storhertig af mediceernamnet. Han hade därmed för afsikt, säger ordens historiograf, att, »fastän Toscanas gränser voro trånga, äfven till

fjärran länder utbreda dess makt och dess rykte». Tempelherrarne och johanniterriddarne, då förjagade från Rodus, skulle värdigt efterträdas af det nya andliga ridderskapet. Dess stadgar utarbetades efter mönstret af dessa ryktbara andliga riddarordnars. Ordensdräkten var hvit med ett rödt kors, liknande johanniternas, och dess iklädande skedde med stora kyrkliga högtidligheter. Strängt var föreskrifvet, att de nya riddarne med tillförlitliga dokument skulle hafva uppvisat sin adliga börd genom sexton anor. Så aristokratisk hade den jämförelsevis unga köpmanssläkten Medici nu blifvit, i sin främste representant.

Det hela var redan vid tiden för sin tillkomst en konstgjord antikvitet, vittnande om den anda af förkonstling, som efter den egentliga renässanstidens slut äfven i konsten och litteraturen fann så många uttryck. På dessa områden nämndes denna riktning »manierism»; inom statslifvet och kyrkans område kännetecknas den i Italien af despotismen och jesuitväldet. Alldeles utan betydelse blef dock icke det nya pisanska ridderskapet, i hvilket för öfrigt intogos riddersmän från hela Italien och äfven från andra länder. Turkarnes framträngande på Medelhafvets kuster var under 1500-talet en hela kristenhetens sak; och S:t Stefansriddarne gjorde, dels på egen hand, dels i förening med Venedigs flottor, härtåg mot de otrogna. De deltogo i det berömda slaget vid Lepanto, och stridde på Afrikas och Balkanhalföns kuster; deras annaler nämna med stolthet sjöhjälten Inghiramis bedrifter såsom ordens ärofullaste minne.

Men långt sedan striderna mot muselmännen upphört, ägde Stefansorden bestånd, liksom Malteserorden, ett skal utan kärna, lefvande på sina minnen och på sina rika »kommenderier». Dess insignier blefvo en blott ordensdekoration, eftersträfvad af italienare och utlänningar, som kunde uppvisa sina sexton anor — ty därpå hölls oeftergifligt till det sista. I stefansriddarnes vidlyftiga matriklar sökte jag förgäfves något svenskt namn. Slutligen urartade ridderskapet alltför mycket — »era un scandalo», sade den vänlige vårdaren af dess stora arkiv, hvilken invigde mig i ordens historia, tilläggande: »liksom nu för tiden italienska kronorden!» — När Italien blef ett land och ett folk, upphäfdes denna riddarorden; men ännu 1859 invigdes dess siste riddare.

* *
*

I stefansriddarnes praktfulla ordenskyrka firades för ett par dagar sedan med stor högtidlighet en sorgegudstjänst öfver honom, som, enligt en minnesskrift som i kyrkan utdelades, syntes vara »un cavaliere antico», hertig Amedeo af Aosta.

Under ett af dessa knippen af turkiska fanor med halfmånen, segerbyten från 1500-talet, som pryda Stefanskyrkans väggar, lyckades jag att få en plats, hvarifrån jag bekvämt kunde åse skådespelet. I kyrkans midt, omgifven af vaxljus i väldiga kandelabrar, höjde sig en katafalk med furstehatten och det florbehängda svärdet på purpurhyenden: karabiniärer med dragna svärd och trekantiga hattar, satta på tvären öfver hufvudet och prydda med röda och blå plymer, höllo med martialisk uppsyn vakt vid katafalkens fyra hörn, orörliga som bildstoder. Bakom, vid högaltaret, sysslade präster och korgossar i brokiga skrudar; snart ljödo från skrofliga präststrupar unisont mässans enformiga recitativer. Men sedan ritualens första del var afslutad, klingade genom kyrkan de lifliga tonerna af en smattrande militärmusik: ett regementes hela musikkår hade fattat posto bakom högaltaret och stämde upp en pompös »marche funèbre».

Trummorna dundra, blåsinstrumenten klämma till med det starkaste fortissimo; då slås kyrkdörrarna upp på vid gafvel, och in skrider ett underligt tåg, företrädt af ett korsprydt svart baner och tvenne silfverlanternor med brinnande vaxljus: svarta gestalter i långa kåpor med hättor, som betäcka hela hufvudet, så att endast ögonen spöklikt blicka fram ur tvenne hål i den svarta skruden, skrida fram till katafalken. Till den fotsida dräkten höra radband vid bältet af en ofantlig, bredskyggig svart hatt, som nu bäres hängande på ryggen. Det är »l'arciconfraternità della Misericordia», som nu håller sitt intåg. Det är detta brödraskap, som tagit initiativet till hyllningsfesten åt Amedeo; det är i dess namn, som den nämnda minnesskriften — i stenstil — utdelas till alla i kyrkan närvarande. Sedan de svarta bröderna bildat häck i kyrkans midt, blotta de sina ansikten genom att draga upp kapuschongerna öfver hjässan. De bleka ansiktena se i denna mörka infattning ej mindre spöklika ut.

Detta »ärkebrödraskap» för välgörenhet, som här i Pisa uppträder med så mycken ståt, är i Italien vidt utgrenadt och omfattar samhällets alla klasser. En blick på ansiktena under de svarta hättorna öfvertygar lätt därom. »La misericordia», barm-

härtigheten, tanken på den lidande och sörjande mänskligheten, särskildt när det gäller död och begrafning, förenar utan åtskillnad arbetaren och kapitalisten, den rike ynglingen och handtverksgesällen; den grofva arbetsdräkten och det nyaste modet döljas båda af den svarta kåpan. Ingen skall i det betäckta ansiktet kunna läsa för hvem eller genom hvem, som barmhärtigheten anropas. Det är vackert och sant demokratiskt: liksom sorgerna och lidandet ej göra »anseende till personen», så göres det ej heller med hjälparne i nöden. Den underliga dräkten har häri sitt försvar; tanken på den vackra uppgiften försonar ock med det något teatraliska uppträdandet här i kyrkan.

Orgelns toner ljuda i lekande melodier; vacker sång, körer och solonummer, utföras af osynliga röster från orgelläktaren; militärorkestern spelar ännu en dundrande marsch. Det är full konsert, och en ganska vacker konsert — »stupendo» kallades den i en pisatidning dagen efter. Beskäftiga ordningsmän röra sig af och an, utdelande svartkantade minnesblad öfver den bortgångne fursten och små hvita vaxljus. I ett nu synes kyrkan upplyst af ett mildt skimmer från tusentals små ljus. De svarta hättebröderna, den eleganta damen här bredvid, veteranen från Italiens frihetsstrid med medaljerna utanpå öfverrocken, ynglingar och barn — alla hålla de små ljus i handen. Under tystnad träda några af brödraskapet med sin fana fram till altaret, prästerna mässa sitt »requiescat in pace», och sedan dessa vid musikens toner högtidligt tågat rundt omkring katafalken, bestänkande den med vigvatten, är skådespelet slut. Kapuschongerna dragas åter öfver brödernas ansikten; de inbjudna honoratiores, »il prefetto» (landshöfdingen), »il sindaco» (borgmästaren), kommenderande generalen, några »onorevoli» (riksdagsmän) tåga mellan de svarta gestalterna ut ur kyrkan. Och sedan ordnar sig dessas långa procession, som i det klara solljuset ute på Piazza dei Cavalieri gör en ännu underligare effekt bland den böljande människomassan än inne i kyrkan.

* *
*

Hvad skall jag för öfrigt berätta från Pisa? Det lutande tornet, den ärevördiga katedralen, det berömda baptisteriet, camposanto'n med sina freskomålningar — »dödens triumf» som, när jag

första gången var i Pisa, opåtaldt gällde som Andrea Orcagnas mästerverk men som nu tillskrifves »okänd mästare», Benozzo Gozzolis glada vinskörd och andra bilder ur Noas historia — allt detta står kvar i orubbadt majestät på den stilla gräsbevuxna platsen i Pisas utkant invid den tinnkrönta stadsmuren. De äro tusen gånger beskrifna, dessa härliga minnesmärken af medeltidens konst. Jag såg några glada barn leka i gröngräset vid foten af baptisteriet, bland de blommande tusenskönorna, medan klockorna från den lutande campanilen sände sin vesperhälsning ut öfver den gamla staden och nejden utanför stadsmuren. På ett marmorblock satt en ensam munk, försänkt i betraktelser. Han, såväl som platsen i sin helhet, såg ut att vara kvarglömd från en annan tid.

Pisa är för öfrigt — sina medeltidsbyggnader oräknade, och de nämnda äro ej de enda — en rätt prydlig, delvis modern stad, ej alltför olik alla andra städer. Höga hus, mest i ladustil, med gröna fönsterluckor, omgifva Lungarno — ty Pisa har, liksom Florens, sin Lungarno, som äfven här är den förnämsta promenadplatsen och främlingskvarteret. Där och hvar synas dock palatser från medeltiden midt i de moderna husraderna eller offentliga byggnader med den oundvikliga mediceiska vapenskölden, de sex kulorna. I stadens inre delar möter man mellan de höga husen pittoreska gatuperspektiv, och i Via di Borgo böljar under arkaderna ett rörligt italienskt folklif. Men eljest är Pisa en stilla stad, nästan alltför städad för att vara fullt italiensk. Det är nu genomfartsorten för den mest direkta förbindelsen mellan Rom och norra Europa; och dess järnvägsstation är en af de lifligaste i hela Italien. Inom stadens murar märker man just ej synnerligen mycket denna kosmopolitism, ehuru främlingarnes antal ej är ringa.

Pisa, liksom Florens, är under vintermånaderna en favoritplats för engelsmän, nämligen sådana som vilja vistas i Södern men undvika det jäktande pariserlifvet på Rivieran eller de större italienska städernas buller — äfven för sjuklingar, som i Pisas fuktiga klimat söka återvinna hälsan. Vid table d'hôten i hotell Victoria föreföll det, som om alla andra språk än engelskan vore bannlysta — ja, nästan engelskan också, ty tystnaden rådde. De allvarsamma engelska gentlemen med långa skägg och distingerade ladies med långa tänder, som där enligt landets sed klockan sju på aftonen intogo sin middag, bytte ej många ord med hvarandra. Ett på genomresa stadt par redogjorde halft hviskande för sina intryck af

dagens — arbete. De sågo medtagna ut: »We have done a good deal of work to-day», sade den bleka frun med glasögonen. Men mycket återstod ännu, sade hon: den obarmhärtiga resehandboken, som hon flitigt studerade och citerade, fordrade samma mödor för morgondagen.

Så samvetsgrant borde alla taga sin »sightseeing», i all synnerhet de som skrifva resebref. Men »non omnia possumus omnes».

Lucca, februari 1890.

Mellan Pisa och Lucca ligger det vackra Monte San Giuliano — det berg, som skyddar Pisa för nordanvinden och väsentligen bidrager till dess milda klimat, på samma gång som det åt de båda grannstädernas läge ger sitt egendomliga behag. För att komma till Lucca från Pisa måste man göra en stor sväng kring berget och har tillfälle att beskåda det från flera håll.

Lucca ligger, liksom Pisa, på slätten, men det är ej blott Monte San Giuliano, som begränsar dess utsikt: på alla håll är Lucca-slätten omgifven af berg. Den gamla stadens läge är förtjusande. Man kan gå rundt omkring dess till promenadplats förvandlade fästningsmurar och bastioner och ej se sig mätt på denna nejd, som förenar slätt- och berglandskapets behag. Längst bort i norr skimra Carraras berg bländhvita i solskenet; jag lämnar därhän, om det är carraramarmorn eller snön — vi äro ännu blott i februari! — som ger dem deras glans; och hvart ögat vänder sig, ser det i horisonten dessa fina, mjuka berglinier med sina vackra färgstämningar, som äro för Italien egendomliga och som aldrig göra intrycket af att de skymma utsikten för det fjärrskådande ögat.

Innanför Luccas stadsmurar och fästningsportar — ty äfven dessa senare finnas i behåll här som i de flesta toskanska städer — ser det prydligt och inbjudande ut. Utan att, såsom många andra städer i södra Europa, hafva bevarat medeltidskaraktären, har Lucca likväl mera däraf i behåll än grannstaden Pisa; och det ser lifligare och gladare ut på dess trånga gator. Lucca har gamla kyrkor med rikt smyckade fasader i svart och hvit marmor, hvilka värdigt kunna ställas vid sidan af Pisas berömda katedral. Äfven Lucca har en berömd katedral, ehuru ej något lutande torn; och dess S. Michele, nyrestaurerad och skimrande i sin brokiga marmorprakt, hör med sina öppna, öfver hvarandra uppstigande gallerier till de praktfullaste minnesmärken af den för Toscana

egendomliga romanska stilen. Ännu ärevördigare är den urgamla kyrkan San Frediano, med sin kolossala mosaikbild på fasaden: den erinrar om byzantinernas tid.

På torget utanför S. Michele var det lifligt och muntert. Sirligt trippade unga lucchesiskor af den tjänande klassen omkring på röda, broderade trätofflor med koketta höga klackar, med korta kjolar och röda strumpor, och prutade med gummorna vid grönsakskorgarna om priset på »broccoli» och »insalata». Midt på torget hade en konstmakare slagit upp sina rariteter, hvilka han förevisade med flödande vältalighet. Särskildt prisade han förtjänsterna hos »il segretario», en trädocka med ena benet defekt och med den kvarsittande stumpen instucken i en butelj för att hålla jämvikten. »Il segretario» stod midt på torget; och föreställningen började med att konstmakaren gick fram och — snöt sekreteraren: »il povero diavolo ha l'influenza», sade han. Och luccapojkarne skrattade och klappade händerna, och äfven gammalt folk drog på munnen åt det goda lynnet i de tokroliga upptågen. Men hon, den lilla lucchesiskan med det kloka ansiktet och de röda strumporna, gjorde en knyck på nacken och svängde sig föraktligt bort på sin trätoffelklack. Bättre kunde man använda sin tid i det idoga Lucca än att lyssna till detta meningslösa pladder, tyckte hon; och så tyckte jag med, snart nog. — Men jag medförde ett friskt, färgrikt morgonintryck från platsen utanför den gamla marmorkyrkan, där Luccas frihetshjälte Burlamachi från sin piedestal allvarsamt blickar ned på det rörliga lifvet rundtomkring.

Långt sedan Pisa blifvit Florens underdånigt och långt sedan Florens blifvit ett despotiskt styrdt hertigdöme, bevarade Lucca sin republikanska frihet. Ända till slutet af förra århundradet var detta lilla Lucca en själfständig stat — på dess stadsport synes ännu vapenskölden med den stolta inskriften »Libertas» —; det hade sin »gonfaloniere» och sina »anziani», sin senat, alldeles som under medeltiden. Först de franska revolutionskrigen gjorde slut på den gamla republiken; och restaurationen medförde ej dess återställande. Lucca och Piombino blefvo ett hertigdöme för sig, som en Bourbon sattes att regera; och så kom 1859 den stora dag, då äfven detta skenlif af politisk själfständighet tog slut men till ersättning bjöds att gå upp i den stora nya stat, som blef en af Europas stormakter.

* *
*

Den 1 maj 1658 var det ovanligt lifligt på den goda staden Luccas gator. Den lilla republiken väntade främmande, storfrämmande till och med: en drottning — visserligen en drottning utan rike men ryktbarare än de flesta som suttit i orubbadt bo kvar på sina troner — drottning Kristina af Sverige.* — — —

Ett hundra tjugufem år senare, under Lucca-republikens sista tid, finna vi åter, huru frågan om en svensk monarks besök satte de välvisa »anziani» myror i hufvudet. Det var 1783, under Gustaf III:s vistelse vid baden vid Pisa. Han lefde där, som bekant, under strängaste inkognito, hvilket äfven iakttogs vid hans besök i Toskanas hufvudstad Florens.

Pisas bad, vackert beläget vid foten af Monte S. Giuliano på vägen till Lucca, bevarar ännu minnet af den svenske konungens vistelse där. Badortens skildrare och historiograf, den italienske läkaren Nestri berättar, att konungen med sin svit upptog alla boningsrum, »del palazzo», stora och små, och uttalar den förmodan, att Gustaf III, kommande från den iskalla Norden, bör hafva funnit Italiens vinter likna juni månad i Sverige — en förmodan hvars riktighet eder ödmjuke tjänare på grund af bitter erfarenhet ett hundra sju år efteråt måste på det allvarligaste bestrida.

Detta grannskap och tanken på möjligheten af att den främmande monarken en vacker dag kunde komma och öfverraska Lucca med ett besök lämnade nu dess »gonfaloniere» och senat ingen ro. I statsprotokollen för november och december 1783 är frågan härom ofta på tapeten. Man inhämtade råd från republikens ambassadör i Florens: han afrådde alla åtgärder, då det storhertigliga hofvet så samvetsgrant respekterat inkognitot. Men man beslöt dock för säkerhets skull att af statskassan anslå 600 scudi till oförutsedda utgifter med anledning af det hotande grannskapet; och man afsände en beskickning till »bagni di S. Giuliano» för att hos konungen framföra republikens komplimanger och beklaga, att den ej på annat sätt kunde visa sina vördnadsfulla tänkesätt. Gustaf III mottog ambassaden välvilligt och svarade, att han vore mest nöjd med att få behålla sitt fullkomliga inkognito.

Emellertid gjorde Gustaf III helt oförmodadt den 11 november ett hastigt besök i Lucca. Härom tiga dock de i öfrigt så utförliga anteckningarna i Luccas statsarkiv. Förmodligen tyckte

* Här följer i det ursprungliga resebrefvet den skildring af drottning Kristinas besök i Lucca 1658, som finnes tryckt i Bd V, s. 297 ff.

luccheserna, att sedan öfverraskningen var gjord, det ej var vidare skäl att därom orda i protokollen. Svenska samtidas anteckningar hafva dock bevarat minnet af detta turistbesök, som egentligen företogs för att se gonfalonieren i all sin ståt vid de ceremonier, med hvilka Sankt Martini dag firades. Konungen lyckades göra denna utflykt med bevarande af sitt inkognito och någorlunda obemärkt.

Men saken var ej därmed slut. Sedan den svenske monarken lämnat Pisa och grannskapet, finner man, att hans namn ännu spökar i Luccas senatsprotokoller. Gonfalonieren anmälde nämligen, att många medborgare uttalat sitt klander mot republikens styrelse, därför att vederbörlig uppmärksamhet ej blifvit ägnad den märkvärdige främlingen; hvilket skulle i protokollet till framtida efterrättelse antecknas.

Sådana äro Luccas svenska minnen. De erinra om fru Lenngrens glada skildring af förberedelserna till »Grefvinnans besök»:

»Bevars, hvilket fläng både utan och innan!» —

och erbjuda kulturbilder i smått. Den gamla republiken med sina stora fäderneärfda former var som ett privat hushåll; men dess hushållsangelägenheter skrefvos upp i senatens stora böcker af en president med det stolta medeltidsklingande namnet »gonfaloniere».

Välvilligare och gästfriare hjärtelag hade emellertid Luccas senat än den rådsherre i Genua, som vid Gustaf III:s befarade besök i nämnda stad ett halft år efteråt, på vägen till Paris, afgaf ett i Genuas statsarkiv bevaradt utlåtande, hvarur vi antecknat följande gyllene ord: »Jag anser, att det vore en högst önsklig sak, att konungar ville låta bli att resa. Men jag ser nu, att detta är en sed, som antagits af alla, äfven de som bo allra längst bort; och därför, när dylika omständigheter inträffa, måste republiken tåligt underkasta sig denna beskattning.»

Detta var 1784. Skulle månne samme man ha haft skäl att vidhålla sin åsikt, om han lefvat hundra år efteråt? Och hvad skulle våra dagars monarker säga om hans fromma önskan, att de måtte hålla sig hemma i sitt land? Frågan är fri.

Siena, mars.

»Det gamla är i sig själft adligt», säger en af våra berömda författare någonstädes. Är detta sanning, så äro vi där uppe i Norden, i jämförelse med Italien, jämmerligen ofrälse, såväl de bland oss, som hafva 64 anor, som de af våra förfäder utförda verk, som hafva några århundraden på nacken. Nåväl, Norden är icke sämre för det och icke heller nödvändigt mindre intressant; och vi kunna kanske också en gång bli gamla och förnäma. Men i hvarje fall är det fara värdt, att när Norden en gång blir ett gammalt kulturland som Italien, då finnes där bra mycket mindre i behåll af hvad seklerna hopat än här. Det är Söderns varma sol och dess klara himmel, som hafva förtjänsten af att forntidens minnesmärken här så länge bevarats; i Nordens köld och dimmor hafva dessa svåra fiender, som hindra dem att gifva bilden af — en »väl konserverad ålderdom». I Södern, som i Norden, har man, tidtals åtminstone, på vandalers vis farit fram med forntidsminnena; men hvad som här lämnats i fred af ofromma händer, det hjälper naturen till att bevara, under det att den i Norden underlättar människornas förstörelseverk.

Den gamla stad, hvars namn läses här ofvan, är just ett sådant väl bevaradt stycke »gammal adel», utan att dock vara endast en kuriös fornlämning. Härligt ligger Siena, stjärnformigt byggdt, på höjden af tre sammanstötande bergsryggar, som resa sig högt öfver dalarna rundtomkring; och öfver dessa har man fri utsikt till den vackra bergstrakten, där de högsta topparna ännu skimra snöhvita. Det är medelpunkten i ett rikt och idogt landskap, och allting tyder där på välmåga och trefnad. Vid stadsportarna, pittoreska minnesmärken från medeltiden, liksom de fullständigt bevarade stadsmurarna, tränges landtfolket med sina grönsakskorgar och sina åsnor; och på de trånga mörka gatorna — trånga men rensopade! — är det lifligt nog. Visserligen är Siena ej längre den stolta, stridbara republiken, som på 1300- och 1400-talen räknade 100,000 invånare och som i vapnens lekar, såväl som i konstens, täflade med Florens. Nu är det en provinsstad men med en i sällsynt grad bevarad prägel af »grandezza». Tiden och de långa krigens förhärjelser — underligt nog var Sienas blomstringstid en nästan oafbruten kedja af blodiga fejder — hafva lämnat den gamla skönheten nästan oberörd, eller åtminstone äro spåren om-

sorgsfullt igensopade. Det hela har en karaktär, konsekvent genomförd, i sitt slag storartad, och man skall resa vida för att träffa dess motsvarighet.

Hela världen känner Sienas katedral. Den ligger i stadens centrum, högst uppe, där de tre bergåsarna sammanlöpa, och dominerar hela nejden. Den är ett af den italienska gotikens berömdaste verk; dess nyrestaurerade, i olika färger skimrande marmorfasad lämnar till och med den nya domfasaden i Florens långt bakom sig. Samma färgprakt möter ögat innanför portalerna: ljuset faller genom de målade rosettfönstren in på de brokiga pelarna och marmorväggarna, och högt uppe under hvalfven blickar en lång rad med påfvehufvuden i terrakotta ner på den besökande, på golfvets marmormosaiker, på den underbara predikstolen, på freskomålningarna och marmorstoderna.

Men om man genom afbildningar kan få en föreställning om Sienas dom, så måste man själf se dess »Piazza del Campo», stadens mest karakteristiska plats. Nu är den visserligen, enligt gällande, föga om historiskt sinne vittnande sed, omdöpt tilll »Piazza Vittorio Emmanuele»; men jag låter den behålla sitt gamla namn, det som den burit under Sienas blomstringstid. Redan Dante talar om »il campo di Siena»; och hvad mera är, platsen såg på hans tid ut ungefär som nu. Det är en väldig halfrund, hvars ena sida begränsas af det stolta »Palazzo pubblico» med sitt höga smärta torn, »torre del Mangia», ett motstycke till Florens' »Palazzo Vecchio» men ännu mera pittoreskt. Rundt omkring platsen resa sig kolossala, fästningslika medeltidsbyggnader, med tinnar och spetsbågiga fönster; och på torgets ena sida sprutar »Fonte Gaja» sitt klara vatten i marmorbassängen — ej en fontän i barockstil, som nästan alla andra fontäner i detta land, utan i en stil, som passar till omgifningen.

Hit, till »Piazza del Campo», utmynna de flesta af stadens gator: uppför branta backar och genom öfvertäckta gångar måste man klifva för att komma till katedralen och till Sienas hufvudgator. Vill man åt andra håll, så händer det, att man får klättra ned i hålvägarna. Siena är alldeles ingen bekväm stad för vanliga lustvandrare, och åtskilliga af dess gator torde vara omöjliga att befara med vagn. Men hvar man kommer, mötes man af öfverraskningar: ett gammalt palats eller en medeltidsborg med götiska fönsteröppningar reser sig i en smal gränd, där man minst väntar ett

arkitektoniskt praktstycke; en pittoresk utsikt öppnar sig öfver stadens på motsatta sidan af den djupa ravinen belägna delar, eller ock, högre upp, ett panorama öfver de blånande bergen i fjärran. Man behöfver ej vara konstnär för att tjusas af dessa bilder, men för konstnären är Siena ett förlofvadt land.

Det har så varit sedan gamla tider, och Siena har, såsom bekant, ärofulla minnen i Italiens konsthistoria, minnen som gå längre tillbaka än själfva Florens'. Från den egentliga renässansens blomstringstid har visserligen Siena ej så många lysande namn att uppvisa; men medeltidsmåleriet, med sin naiva karaktär och sitt omsorgsfulla utförande af de fromma och uttrycksfulla bilderna å den gyllene grunden, florerade redan på 1200-talet här som annars ingenstädes. Konsthistorien känner de gamla sienamästarnes namn, om de också icke ingått i det allmänna medvetandet. Och i Siena blef redan tidigare än annorstädes sed att rikt utsira sina byggnader med freskomålningar; rikedomen på sådana från målerikonstens begynnelse är förvånansvärd. Det väldiga Palazzo pubblico (från 1200-talet) är nästan från golf till tak prydt med målningar: bilder ur Sienas historia, allegoriska framställningar och bilder ur den heliga historien. Det finnes här en rikedom i uppfinning och en kärleksfull omsorg i utförandet, inför hvilken en senare tids konst står med skammen, huru långt man än i frågan om behärskandet af de yttre medlen hunnit framför de gamla mästarne, med deras stela teckning och deras ofullständiga kännedom af perspektivet.

En stor målare under renässanstidens blomstring har Siena frambragt: hans namn skulle nämnas vid sidan af Rafaels, Correggios och Tizians, om han lefvat som dessa i furstehofvens och bildningens centra. Det var Sodoma. Endast i Siena kan man lära känna denne älskvärde konstnär med den rika skönhetskänslan och det fina sinnet för liniens skönhet; men här har han också frikostigt strött omkring sig alstren af sin ädla konst. Härligare ynglingagestalter eller änglabarn har ingen målat. Men han kunde måla ej blott ynglingar och barn och lifsglädje: se hans lidande Kristus i Sienas målningsgalleri med den sorgsna blicken och den

ädla hållningen, och du skall tycka dig höra, huru den halföppnade munnen hviskar: »Fader, förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra!»

Tiden har skonat Sodomas fresker så pass, att man ännu med glädje kan njuta af dem och ej, såsom när det gäller Lionardos »Nattvard» eller Correggios »Assunta» (i Parmadomen) eller Rafaels Loggior måste beundra på god tro. Men fyra århundraden hafva snart förflutit sedan Sodomas tid, och de hafva ej heller lämnat hans verk utan förgängelsens spår. Såsom genom ett under hafva däremot några andra freskomålningar i Siena blifvit bevarade i sin ursprungliga färgprakt: det är de berömda bilderna i »Cappella Piccolomini» i katedralen, Pinturicchios verk, till hvilket traditionen äfven knyter den unge Rafaels namn. Med stolthet sade mig kustoden, att man ingenstädes i världen finge se så väl bibehållna fresker som dessa; och jag är, så vidt min erfarenhet sträcker sig, benägen att gifva honom rätt. Delvis äro dessa fresker bibehållna, såsom hade de varit målade i går. Murarnas beskaffenhet, fuktighetsgraden, solljusets fördelning m. fl. dylika omständigheter kunna, jämte omsorgsfull vård, därtill hafva bidragit. Vill man bereda sig en föreställning om färgprakten och glansen af renässanstidens utsmyckning af sina byggnader, så är här rätta platsen. Så såg det ut i den glada, soliga tiden, då allting tycktes jubla i ungdomsglädje, då skönheten satte sin stämpel på allt och då man bildade sin konst med friska krafter och naiv lefnadslust.

Det är bilder ur påfven Pius II Piccolominis historia, som dessa fresker framställa, hans, som var humanismens föregångare på påfvetronen, som under namnet Eneas Sylvius var berömd inom litteraturen, innan han blef påfve, och som af Tysklands kejsare varit krönt såsom latinsk skald, en af Sienas ryktbaraste söner. Det är bilder, som utom sitt konstvärde äga ett betydande historiskt intresse. En af dessa målningar föreställer påfven, kanoniserande Sienas ryktbara helgon, Katarina. Han sitter på sin tron med tiaran på hufvudet, omgifven af präster och munkar och med sin hand välsignande Kristi fromma brud, som vid tronens fot hvilar i dödens sömn. Nedanför synas grupper af åskådare, och konstnären har roat sig med att här framställa porträtter af sina samtida vänner bland konstnärerna, jämte sitt eget. Man igenkänner Rafaels och Andrea del Sartos, Pinturicchios och Fra Bartolommeos drag. Hvilket tidehvarf, hvilka namn och hvilka minnen!

Siena kan vara stolt af dessa minnen, om det också ej har mer än half äganderätt till de stora konstnärernas namn.

* * *

Obestridd är Sienas äganderätt till den heliga Katarinas minne. Till skillnad från andra helgon af samma namn kallas hon Sancta Catharina de Siena; och det hus, där hon växte upp och som var hennes faders egendom, visas ännu, fullt af föremål erinrande om längesedan svunna tider, utsmyckadt af fromma och konsterfarna händer till det jungfruliga helgonets ära. Hon var, då hon vid trettiotvå års ålder slutade sitt verksamma lif, en af Italiens ryktbaraste kvinnor; eftervärlden har i henne ej blott vördat den fromma jungfrun, åt hvilken hennes landsman gaf helgonvärdigheten, Kristi trolofvade brud, såsom legenden benämner henne, utan ock en af den unga italienska litteraturens första klassiska författare från »trecento».

Den heliga Katarina af Siena var samtida med vårt svenska helgon S. Birgitta, vår svenska S. Katarinas moder, och de lefde båda samtidigt i Italien, ehuru S. Birgitta — »la principessa di Nericia», såsom hon alltid nämnes i de många italienska handskrifterna af hennes verk — var många år äldre. Furstlig börd kunde Katarina ej, såsom hennes nordiska samtida, göra anspråk på: hennes fader, Giacomo Benincasa, var färgare i Siena, och efter honom bär ännu den branta gata, där man finner »sponsæ Christi Catharinæ domus» namnet Via Benincasa. Men furstar och prelater togo råd af den unga kvinnan, hvars rykte hastigt spridt sig; och hon, dominikanernunnan, som ägnat sig åt barmhärtighetsverk och andaktsöfningar, kom att under senare delen af sitt korta lif spela en politisk roll. I diplomatisk beskickning afgick hon till Avignon, där påfven Gregorius XI residerade, och hon förmådde den helige fadern att efter mer än sjuttio års frånvaro flytta påfvestolen från Avignon tillbaka till Rom. Före Katarina hade äfven Birgitta ifrigt uppmanat påfven att återvända, och det säges, att de båda fromma kvinnornas föreställningar haft ett väsentligt inflytande på påfvens beslut, som dock först efter Birgittas död verkställdes. Helgonet från Norden har sålunda mött Sienas helgon i gemensam sträfvan. Liksom Birgitta hade Katarina äfven uppenbarelser, under hvilka hon försattes i ett extatiskt tillstånd. Samtiden betraktade dem båda

som sierskor, och världsrykte vunno båda, ehuru den svenska sierskans »revelationer» tvifvelsutan vunno det vidsträcktaste. Äfven vid den heliga Birgittas namn har den katolska legenden i Italien fästat hederstiteln »Sposa novella del S. Salvatore»; men den bildande konsten har med förkärlek fästat sig vid Katarinas, den unga himlabrudens, mystiska trolofning med Jesusbarnet. I målningsgallerier norr och söder om Alperna ser man ofta denna trolofningsakt framställd i bild af italienska mästare.

Här, i denna medeltidsomgifning, passar den heliga Katarinas minne väl. Siena ansågs redan före hennes tid stå under den heliga jungfruns speciella beskydd: »Sena vetus civitas virginis» nämnes staden i gamla urkunder. Men äfven en annan af Sienas döttrar har förvärfvat världsrykte, ehuru det snarare tillhör Österlandet och är af helt annan art, vida skildt från helgonskimret och fromhetens ära. Hon hette i Siena Margherita di Nunni Marsili, och lefde halftannat århundrade efter S:ta Katarina. Men historien och dikten känna henne under namnet Roxolane och såsom den store Soliman II:s gemål. Bortröfvad och såld som slafvinna kom hon i sultanens harem; där blef hon ej blott genom sin skönhet utan ock genom sin klokhet hans favoritsultana. Den mäktige härskaren, för hvars vapen kristenheten darrade, kejsar Karl V:s fruktansvärde motståndare, fann i den unga kvinnan från Siena sin behärskarinna. Hon ägde ett välde öfver honom, som samtiden tillskref användande af trolldomsmedel; och hon bevarade hans kärlek till det sista. Men sin ställning begagnade hon, så berättar den turkiska häfden, utan hänsyn; list och grymhet, palatsintriger och mord fläcka Roxolanes historia, och ännu har ingen nyare forskning försökt rentvätta hennes minne. — I Siena har hon ej efterlämnat något minnesmärke; men sultanan bör icke glömmas bland den gamla stadens minnen. Hon hör dit, såväl som de tre påfvarne Pius II, Pius III och Alexander VII — densamme som på ett så lysande sätt mottog drottning Kristina af Sverige — och de trettiofem kardinaler, hvilka alla Siena med stolthet nämner såsom sina barn.

På Sienas gator möter man — äfven nu, midt i vintern — kvinnor af folket med ofantliga guldgula halmhattar: när vinden

lyfter upp deras breda skyggen, kommer man ovillkorligen att tänka på den gyllne helgonglorian kring S. Katarinas hufvud och på de gamla sienamästarnes taflor. Härmed vill jag dock ingalunda hafva sagt, att kvinnorna i Siena mer än annorstädes närma sig helgonidealet. Ej ens skönhetsidealet hinna de, ehuru deras rykte för fägring är stort i Italien. Äfven här i detta land är dock skönheten — den mänskliga nämligen — en förnäm gäst. Och när den infinner sig och sätter sin prägel på ett kvinnoansikte, så är det blott för en kort tid, vida kortare än i Norden. Men den gamla rasens märke, den i bestämda linier tecknade profilen, enkannerligen näsan, hafva de flesta italienska ansikten. »Potatisnäsorna» höra till den »ofrälse» Norden —men också »fraîcheuren» och denna sistnämndas varaktighet. När någon gång hos någon utvald detta slag af »liniens skönhet» förenas med den friska färgen och det ungdomligt rena uttrycket i ett nordiskt kvinnoansikte, så bildar detta en skönhetstyp, hvartill Södern ej har motsvarighet — icke ens Siena.

I Albanerbergen mars 1890.

Marie bebådelsedag är i Italien en festdag men icke en af det moderna italienska samhället erkänd helgdag. I Vatikanen hålles »la santissima Annunziata» i helgd, och rättrogna katoliker — sådana finnas flera än man tror — försumma ej att gå i Santa Maria sopra Minerva och höra på mässan, som utföres af påfliga kapellet. Men där utanför på Roms gator går lifvet sin vanliga gång. San Giuseppes fest, som infaller den 19 mars, är i själfva verket en större högtid än hans gemåls, huru stor vördnad man än i detta land hyser för madonnan. Den helige Josef är ett af Roms mest populära helgon. För den, som ej känner djupare till saken, synes hans dyrkan dock egentligen bestå i att äta »fritelli» — pösmunkar — liksom man hos oss äter fastlagsbullar på fettisdagen.

Men om »la santissima Annunziata» icke särskildt högtidlighålles i den katolska världens hufvudstad, så firas den däremot så mycket mera i den lilla staden Grottaferrata på Albanerbergens sluttning. Det sker med den stora årliga vårmarknaden, kallad »la fiera di presciutti» — skinkmarknaden. Dit strömma bergsboar och campagnoler för att göra sina uppköp till den stundande påskens högtidligheter och till sommarens behof — hufvudsakligen

dock, synes det, för att skaffa sig en glad dag och fira en vårfest, såsom man i Sverige firar första maj.

Den 25 mars i år var en vacker, ehuru något blåsig vårdag. Campagnan låg ljusgrön och leende med sina långsträckta ruiner af romerska vattenledningar och medeltidsborgar. Snön på Albanerbergens topp hade under de sista veckornas starka regn försvunnit. Sabiner- och Volskerbergen däremot prålade ännu i solskenet med sina hvita snötoppar.

Framför oss ligger Frascati med sina hvita hus spridda på Albanerbergets sluttning, domineradt af den väldiga Villa Aldobrandini, och högre upp tronar den icke mindre berömda Villa Ruffinella. I Italien hedras äfven oansenliga byggnader inom stadsmurarna med namnet palazzo; stora slott, såsom dessa, få däremot, när de ligga på landsbygden, nöja sig med den anspråkslösa benämningen villa.

Villa Aldobrandini låter ju förnämt; men vida förnämare anor än Aldobrandinernas slott har Villa Ruffinella: man anser, att här var platsen för Ciceros Tusculum. Det är alltså klassisk mark vi trampa, här såväl som i Rom: här hade de förnäma romarne sina villor. Sulla och Pompejus, Lucullus och Crassus, Hortensius och Cicero höra till Frascatis och dess omnejds minnen. Längre upp på bergssluttningen vittra kvarlefvorna af det urgamla Tusculum med sin amfiteater.

Af forntidens härlighet är nu föga i behåll; men det som är lika härligt i dag som på Ciceros tid, det är utsikten från dessa höjder öfver Campagnans vida slätt med den blänkande hafsstrimman i himlabrynet, öfver Sabiner- och Volskerbergens kedjor med sina ständigt växlande dagrar, öfver Soractes taggiga kägla, som enslig reser sig från slätten.

Men det är icke Cicero och hans Quæstiones Tusculanæ, som lockat oss ut i dessa nejder, det är marknaden i Grottaferrata. Äfven Frascati är i feststämning öfver hvad som tilldrager sig i grannstaden. Karabiniärerna — statspolisen — såväl som Frascatis egna polisbetjänter äro i stor parad med plymer i de trekantiga hattarna, epåletter och kordonger på bröstet — de se minst ut som generaler; hästar och åsnor såväl som kvinnor och barn äro icke mindre grant smyckade med pappersblommor i lysande färger.

På vägen till Grottaferrata nedanför Villa Aldobrandini är trafiken utomordentlig. Här möter man i eftermiddagssolskenet

återvändande marknadsfolk — glada måleriska gestalter, campagnoler och bergsbor, barn med öronfördärfvande trumpeter och tamburiner, åsnor och grisar, formän med tungt lastade vagnar.

Se på henne, den välfödda matronan, som sitter så bredbent grensle öfver den lilla åsnans rygg, med marknadsuppköpen och den sista ätteläggen i famnen! Hon är icke ensam i sitt slag; på det sättet rida damerna alltid i Albanerbergen, och ätteläggar, som äro för stora att hålla i famnen, sitta bakom sin mamma på åsneländen; åsnorna gå lika stadigt och tålmodigt på sina smala ben, om de bära en eller två ryttare. Därför ser man ganska ofta långbenta ryttare parvis på de små tåliga djurens ryggar.

Där kommer i rask fart en tung kärra med två ofantliga hjul, högt lastad med tunnor och lådor. Högst uppe tronar den oumbärliga hunden med de uppstående öronen. I skydd af sin vridbara, trasiga sufflett vräker sig forbonden bekvämt, med sin långa cigarr i munnen, tyngd af Grottaferratas goda vin. — Fotgängarne insvepas i damm och skynda undan skrikande och skrattande. Kvinnorna balansera med underbar talang sina bördor på hufvudet, antingen de bestå af kopparkittlar eller tomma vinfat, bylten eller — paraplyer. En gumma gick verkligen och stoltserade med ett par dylika plagg ofvanpå de gråsprängda hårflätorna. Alla bära kulörta pappersblommor i bjärta färger — visst icke i brist på lefvande vårblommor, ty sådana strör Söderns Flora just nu ut ur sitt ymnighetshorn, utan därför att det hör till på Annunziatadagen. De göra en förträfflig koloristisk effekt i den brokiga taflan med de rörliga figurerna och den vackra landskapliga omgifningen.

Skakande i en något primitiv omnibus med fladdrande skynken till tak och väggar, tågade vi in på den lilla staden Grottaferratas knaggliga gator. Marknaden hade nått sitt kulmen; kommersen syntes för dagen afslutad — det var festen, som pågick. Rödmosiga, skinande och belåtna sitta väl ännu matronorna kvar vid restlagret af varor — detta lager är för öfrigt just ej så olika hvad man vid motsvarande tillfällen får se i Sverige: lerkärl och kopparkittlar, träskedar och kvastar —, men ingen stannar vid den provisoriska handelsboden eller lyssnar till de kringvandrande försäljarnes rop. Det lönar sig sannerligen inte att skrika här, ty hela menigheten, som rör sig utefter Grottaferratas trånga gata ned mot det pittoreska gamla klostret med fästningstornen, skriker af

fullaste hals. Dagen är glad, och i Södern känner man icke till »stille Freude», lika litet som »stille Wuth».

Där synes en tät klunga hopad kring ett par morraspelare, som öfva hvarandras finger- och räknefärdighet, under upphäfvande af hesa rop: quattro! sette! etc. — uppenbarligen i högsta spänning.

Där laga sig några, som redan fått nog, till affärd på åsneryggen; men jämvikten i hufvudet är icke den bästa, och det händer, att ryttaren, i stället för att stanna i sadeln, tager en öfverhalning och faller ned på andra sidan, utan att det stör åsnans filosofiska lugn; det bidrager blott till de kringståendes förlustelse.

Här öppnar sig ingången till ett kolsvart svalg utan fönster; ingången siras af några trädgrenar och en röd och hvit flagga. Detta betyder, att här säljes landets vin, och om man icke visste det på förhand, så skulle man ändå icke kunna tvifla därpå. Här råder den fullkomligaste jämlikhet; hvarje ålder, hvarje kön fuktar här strupen med drufvans saft. Endast den nyfödde världsborgaren där borta söker vid sin moders bröst en mindre hetsig dryck.

Äfven vi prisade med gärningar Grottaferratas goda vin men satte oss utanför ingången i ett slags löfsal, dock tills vidare utan löf. Ett bräde, lagdt öfver två vintunnor, var vårt bord, och bänken var så smal, att vissa delar af våra kroppsliga ledamöter ej undgingo att däraf erfara djupa intryck. Men vi skulle icke ha satt oss så där till allmänt beskådande. Som svampar växte tiggare upp ur jorden kring gli Tedeschi: fruktansvärdt fula käringar, blinda och lemmalytta gubbar på kryckor, vanskapliga uslingar med defekta armar och ben, trasiga pojkar med hungrig uppsyn — alla belägrade vårt festliga lag. *Fa carità, signore, e la Madonna vi dia salute! Un soldo, signore!* — Det var en afskräckande profkarta på mänskligt elände midt i den glada vårfesten. Men man måste förstocka sitt hjärta, vända bort sina ögon, svälja sitt vin och — bryta upp.

Aftonen började skymma, då vi lämnade Grottaferrata och dess larmande lif. På kuskbocken till vår vagn ville en betydligt beskänkt medborgare nödvändigt klättra upp. Han gjorde upprepade försök men blef varligt afvisad af vår kusk, som också smakat på vinet i Grottaferrata och visste hvad de mjuka rörelserna och de buktande benen betydde. Med nykterheten var det klent beställdt på marknadsaftonen, »tout comme chez nous». Men romarnes ätteläggar äro ett vida fredligare släkte än de nordiska barbarerna. Man skrattar och omfamnar hvarandra; jag såg två gamla skäggiga

karlar kyssas så ömt, som om en af dem varit den fagraste tärna. Men att gräla och slåss hör visst icke till rusets nödvändiga konsekvenser här i Italien. Drufvans safter göra människan mindre bestialisk än det vin, som destilleras i Norden — ur potatisen.

Vi lämnade vår vän med de buktande knäna på gatan bland det glada marknadsfolket, de fundersamma åsnorna och formännen, som nu packade in varorna på sina höghjuliga kärror. Vi kastade en afskedsblick på det fästningslika Basilianerklostret, den krigiske påfven Julius II:s byggnad, af hvilken vi sett endast det yttre, och så bar det af till en annan liten stad i Albanerbergen, till Marino — icke den berömda republiken San Marino, som ligger uppe i Apenninerna, utan det gamla Castrimoenium, som ännu i dag, åtminstone från ena sidan, ser ut som ett befästadt och ointagligt läger. Högt uppe på en klippa, som nästan tvärbrant reser sig från dalen, ligger det pittoreska gamla nästet. Branta trappor föra dit upp, och äfven innanför de gamla stadsmurarna bestå gatorna allmänt i dylika halsbrytande »salite». Här finnas urgamla gråa hus men också en ganska modern hufvudgata, kyrkor med barockfasader, en högst pittoresk mossbelupen fontän med strömmande vatten samt ett »palazzo», som tillhör ortens feodalherrar, den mäktiga romerska släkten Colonna: i århundraden stridde de om Marinos besittning med en annan romarsläkt, Orsini. I kyrkorna finnas målningar af Domenichino och Guido Reni: och här i det stilla Marino, dit marknadsbullret ej trängt, kunde man väl hafva ro på sig att gå och beskåda konstens verk.

Men utom det att det redan hunnit bli afton, så är detta icke vårt ärende. I Bædeker heter det om Marino: »berühmt durch einen vortrefflichen, aber nicht leichten Wein». Vi måste ju studera denna »Berühmtheit» och kontrollera Bædekers uppgift! Ja, förträffligt var det, detta mörkröda vin, där inne i den svarta osterian, och nog gick det, oaktadt hvad Bædeker säger, lätt att svälja det i djupa klunkar. Och om det sedan skulle kännas litet tungt, så hvad betydde det? Vi skulle hvarken stiga till häst eller till åsna med risk att göra en öfverhalning, ej heller klättra upp på kuskbockar som våra upprymda vänner i Grottaferrata. Kommo vi lyckligt utför de branta trapporna, så kunde vi i lugn åka på järnväg och vakna vid elektriska ljuset vid Piazza delle Terme — järnvägsstationen i Rom.

Båda delarna lyckades, och den glada vårfesten i Albanerbergen var ett soligt minne.

Palermo den 10 maj 1890.

Monte Pellegrino ligger som ett väldigt gammalt fäste och vaktar ingången till Palermobukten, »la Conca d'oro», den gyllene snäckan. Det blåa Medelhafvet sköljer dess fot, och dess bruna hjässa brännes af Siciliens strålande sol.

Dit upp begåfvo vi oss i eftermiddag, sedan solstrålarna börjat falla mindre lodrätt. Vid bergets fot väntade våra förut beställda åsnor. I skuggan af ett olivträd funno vi dem och åsnedrifvaren, en målerisk figur med ett mera orientaliskt än sicilianskt ansikte. Till skydd för solen hade han under hatten hängt sin hvita näsduk — med broderadt namn — och hans mörkskäggiga ansikte fick härigenom en beduinsk anstrykning. För öfrigt var han fåordig och allvarsam som en orientaL

Uppför berget går det i sicksack. Utsikterna vidga sig öfver Medelhafvet, öfver Conca d'oro, öfver landtungorna och bergen på andra sidan. Plötsligen ljuder ropet: Etna!

Det var en hvit trekant, som allt tydligare stack upp och aftecknade sig mot den blåa himmelen. Det kan man kalla berg, som synes från Siciliens östra ända till dess västra!

Så kommo vi upp till Santa Rosalias grotta och kyrka, vid foten af själfva bergstoppen. Santa Rosalia var en normandisk prinsessa, som räddade sig undan världens fåfänglighet hit upp i en bergskrefva och dog här i »odeur de sainteté» på 1100-talet. Någon annan »odeur» efterlämnade hon icke, ty då man 500 år efteråt fann henne, var hon »vel konserveret», som det heter i Böghs visa. Och hon fördes då i triumf till Palermo och gjorde helt plötsligt slut på pesten där, en gång på 1600-talet. Icke under, att man hedrade hennes minne och byggde henne ett kapell och ett kloster — munkkloster nämligen, där munkarne vördade hennes minne i brist på annat fruntimmerssällskap.

Kapellets och klostrets fasad sitta liksom fastklistrade på bergväggen; och när man kommer in, mötes man af den öfverraskningen, att den dekoration i barockstil, som man åstadkommit vid ingången, helt plötsligt öfvergår i Vår Herres egen dekoration. De målade väggarna fortsättas af klippans skrofliga yta, och det murade hvalfvet aflöses af den blå himmeln, från hvilken Santa

Rosalia i osynlig måtto blickar ned, förmodligen utan att förarga sig öfver de fromma barockbyggmästarnes små försök. »Litet men välment», tycker hon förmodligen; så måste ju allt därofvanifrån förefalla, ehvad vi gjort det mer eller mindre väl. — Längre in i grottan, dit himmelns ljus ej tränger, finnes ett altare med helgonets liggande bild, förgylld och marmorklädd. Från grottans tak droppar vattnet, och underligt formade blyrör uppfånga takdroppet från stalaktithvalfven.

Upp till höjden på bergets topp kunde åsnorna ej gå; men ett par af oss stormade dit på egna ben. Där uppe finnes en optisk telegraf och signalapparat för de få seglare, som plöja hafvet på Siciliens nordkust. Från byggnadens tak skådade vi vida omkring i det blånande fjärran. Etnas snöhvita hjässa höjde sig långt borta öfver allt annat. I nordost syntes de Lipariska öarna och Stromboli, ett stycke längre bort den klippiga ön Ustica. Palermos grönskande dal ligger i djupet för våra fötter, och Cap Zaffaranos klippor begränsa Conca d'oro på andra sidan. Och sedan rundt omkring det skimrande blåa hafvet — Odysséens »vinfärgade» haf!

Medan vi där uppe njöto af denna härliga anblick, knöt vår målare nere på osterian vid foten af Santa Rosalias kapell bekantskaper med eremitagets invånare: han trollade fram ett härligt sicilianskt vin och öppnade värdinnans hjärta, så att hon tog emot de återvändande bergklättrarne med välvilja. I skuggan af den enkla byggnaden njöto vi vid bägaren hvila och svalka, vi såväl som våra åsnor, medan den pittoreske åsnedrifvaren spelade dragharmonika och några halfvuxna pojkar dansade saltarella. Den gråskäggige målaren bjöd upp den sextioåriga värdinnan till dans, men hon afslog med en hållning värdig en drottning.

Och eftermiddagssolen sjönk och färgade Monte Pellegrinos topp violett; Santa Rosalias kloster skimrade ännu hvitare mellan skuggorna; jägarne, som från Palermo drogo upp på bergstoppen för att i morgongryningen skjuta vaktlar, började ankomma, ridande på åsnor med geväret på sadelknappen. Det var pittoreskt; om något förtjänar detta namn, så var det hela detta sceneri.

Men återtåget måste anträdas: och det blef en värdig afslutning på färden. Det var, som om dagen ville koncentrera all den skönhet, hvarmed den var mäktig att måla, innan den gick ned öfver denna paradisiska nejd. Alla färger fingo den högsta intensitet: guldglans, ultramarin och purpur, hvart man vände ögat;

och figurerna framträdde i all sin klassiska skönhet. Ingen målare skulle våga att måla en tafla med så lysande färger, som anblicken af »la Conca d'oro» och Medelhafvet denna afton företedde, om han också kunde det. — Och rundt omkring oss trängdes de muntra skuttande getterna, som nu drefvos ned af sina herdar från betesmarkerna; skällorna ringde helgmålsringning till naturens stora sabbat.

Palermo den 11 maj.

Medaljens frånsida! Färgprakten i går afton och de klara konturerna voro förebud till sirockostormen i dag.

Afrika sänder med ökenvinden denna hälsning till länderna söder om Alperna, men på Sicilien märker man först hvad den vill säga. Det blåser, stundom nästan orkan, men utan svalka; himmeln är gulgrå, luften fylld med stoft, torr och upphettad som i en bakugn. Allting hänger med hufvudet, människor, djur och växter; man känner sig bedröfligt slö och idiotisk. Har man en gång erfarit sirockons verkningar, så blir man benägen att ursäkta sydlänningens lättja.

Glödande vind och skyar af damm följde oss, när vi på morgonen foro ut till Cap Zaffarano och Soluntos fornlämningar. Hvita som mjölnare kommo vi tillbaka, efter att hafva farit längs hafsstranden till Bagheria, där de rika palermitanerna hafva sina villor, och efter att hafva besett Solutos fenicisk-grekiska fornlämningar högt uppe på berget — ansenliga och intressanta, äfven en sirockodag. Det är det enda grekiska forntidsminnet i det gamla Panormus. Naturen är grekisk; men konstens verk gifva ett romantiskt drag åt den klassiska jorden.

Här i Palermo föra saracenernas moskéer och normannernas guldglänsande kyrkor tanken till romantikens gyllene ålder; och minnena från kejsar Fredrik II:s, den ridderlige Hohenstaufens dagar, öka det romantiska skimret. Normannernas byggnadsverk med sina pittoreska arabisk-götiska former och sina underbara gyllene mosaikbilder äro Palermos och det närbelägna Mon Reales största märkvärdigheter. Cappella Palatina i Palermos gamla slott, kyrkan la Martorana och domen i Mon Reale förtjänade ensamma en resa hit: världen har icke att uppvisa motsvarigheter till denna fantastiska prakt. De mana fram för oss ett tidehvarf, då normannerkungarne uppmuntrade Orientens konst, medan Europa

samtidigt sände korståg på korståg för att utrota Islam och dess bildningsformer.

Sedan kommo fransmän och spanjorer och härskade på Sicilien — de sistnämnda voro som sirockon. Det moderna Palermo är till sin karaktär mera spanskt än någonting jag sett utanför Spanien. Churriguerras barockkonst är här öfverträffad. Slösande dyrbarhet i marmormosaiker af den vanvettigast förvridna smak möter man öfverallt i Palermos kyrkor. Karl V:s bildstod och andra spanska monument, särskildt de fyra statyerna i skärningen af stadens båda hufvudgator, visa konstsirockons utmärglande slapphet, medan kyrkornas dekoration visar dess feberfantasier.

Men mera värd att minnas än alla konstens verk är blicken från Mon Reale öfver den härliga Palermodalen med dess citron- och orangeskogar. Fruktträden med de mörkgröna bladen och de gyllene frukterna stå så tätt, att de, sedda uppifrån, verka som en enda mörkgrön matta öfver hela dalbottnen. — Växtligheten i Villa Tascas trädgård med sina palmer och lianer och bamburör var fullkomligt tropisk; och orangeblommorna doftade så starkt i solnedgången, medan springvattnet plaskade och bergen i synranden målades med de underbaraste färgskiftningar.

Från den frodiga sydländska naturen ned i kapucinerklostrets katakomber! Det var ett ohyggligt intryck. Palermitanerna, höga och låga, hade ända till 1880 för sed att låta de dödas kroppar insättas i klippgrottor med torr luft och, sedan de där blifvit vederbörligen uttorkade, dels lägga dem på öppna hyllor, dels hänga dem kring väggarna i kapucinerklostrets källare. Det ser ut som en »danse macabre», när dessa hemska figurer i de svarta kåporna, med namnet skrifvet på en lapp på bröstet, under tidernas lopp kommit att hänga på sned med hufvud, armar och ben. Icke grafvens frid är det, som man erfar i detta benrangelsmuseum. Ohyggligast äro de gestalter, där skinn och skägg ännu delvis sitta kvar, medan på andra ställen af samma dödskalle benet kryper ut ur skinnet.

Spöklikt vandrade den urgamle munken i kapucinerkåpan omkring med sitt hvita skägg och visade oss dessa lämningar af hvad Palermo ägt. Säkert tyckte han, att »il governo» varit tyrannisk, som förbjudit fortsättningen.

Girgenti den 12 maj 1890.

På benen klockan 5 på morgonen. Vi foro under en sirockoluft, som dock med förmiddagssolen alltmer höjde sig, till det urgamla Akragas, romarnes Agrigentum. Vägen gick genom ett blomstrande landskap, tvärs öfver Sicilien. Vid Termini lämnade vi hafsstranden, vid Roccapalumba och Caldara bytte vi om tåg. På det sistnämnda stället och sedan hela vägen befunno vi oss i ett landskap af stora synvidder och omväxlande linier — ett berglandskap men som ej kändes trångt.

Pittcreskt reser sig det moderna Girgenti på en klippa, tätt sammangyttradt kring katedralen på bergstoppen. Detta var i forntiden platsen för Akragas' Akropolis, den borg som behärskade den öfriga stora staden. 800,000 människor, säges det, bodde på den vackra slätten mellan borgen och den gamla stadsmuren. Nu har Girgenti endast på sin höjd 25,000 invånare och är en provinsstad, pittoresk men mer än lofligt smutsig och fylld med tiggare af hvarje ålder och kön. Vi gjorde ett försök att slå oss ned i »Albergo Empedocle», ett nationellt hotell, men måste snart uppgifva tanken att stanna där — näsa och ögon protesterade alltför mycket; vi drogo i stället åstad till det högst europeiska »Hôtel des temples» utanför staden.

Hvilket landskap! Hvilken rytm i dessa berglinier, hvilken färg öfver detta skimrande haf och öfver dessa berg, som begränsa Girgentigolfen! Midt i den grönskande slätten resa sig på kullar de båda bibehållna templen, »Juno Lacinia's» och »Concordia's», med sina brunt gyllene kolonnader; i deras närhet ligga de väldiga ruinmassorna af Herkules' och Jupiters tempel, och enstaka kolonner sticka där och hvar upp ur den frodiga grönskan. All denna härlighet sågo vi från våra fönster i »Hôtel des temples», som enkom därför är placeradt på en kulle på bergssluttningen. Ett litet stycke ofvanför hotellet har man den vackraste utsikten öfver det hela.

I eftermiddagsglansen var det obeskrifligt. Här förstår man hvad *grekisk* skönhet betydde, huru enkel, huru stor, huru fri denna skönhetstyp var — stor och fri såsom de blånande bergen och det oändliga hafvet, som ju också hör till det grekiska landskapet. Ur denna omgifning synas tempelkolonnaderna växa upp såsom naturens fria lek; de äro organiskt sammanvuxna med landskapet.

Vi vandrade igenom hela raden af tempelruiner längsåt Agrigents södra stadsmur, sågo himmeln lysa så blått, så blått mellan kolonnaderna och sågo andra kolonner i långa rader ligga som jättar, kullfallna och sönderslagna men bestrålade af samma varma sol, som lyst öfver den gamla stadens blomstringsperiod. Hvilken anblick måste icke dessa tempel på stadsmuren hafva erbjudit seglarne på det Joniska hafvet, när Akragas, fyra hundra år före vår tidräkning, stod i sitt högsta flor!

Semiterna i Kartago lockades af dess glans men tålde ej dess skönhet. Himilco och Hannibal voro de första, som förstörde denna Greklands förnämsta västliga utpost och förde dess skatter öfver hafvet. Sedan kommo romarne och fortsatte. Hvad är dock väl nu Tunis mot Girgenti? Själfva Rom måste ännu gifva dess läge och dess ruiner priset.

Mot aftonen sträfvade vi upp till stadens högsta punkt, Akropolis-katedralen. Från norra sidan har man ett storartadt panorama öfver berglandskapet. Äfven härifrån synes Etnas hvita hjässa i horisonten. Katedralen är barock, såsom nästan alla Siciliens kyrkor, huru gamla anor de än hafva. Den har en berömd tafla af Guido Reni och en ännu berömdare grekisk marmorsarkofag med bilder af den älskogskranka Fedra och Hippolitus, jägaren, som under jakten finner sin död. Graciösa gestalter, vida graciösare än Mme Agar, som jag i min ungdom såg spela Racines »Phèdre» på Théâtre Français.

Vårt uppträdande på Girgentis smala, backiga gator var tydligen en uppseendeväckande tilldragelse. Unga och gamla tiggare följde oss med allahanda tilltal på sitt obegripliga tungomål — den moderna sicilianskan ingår icke i min bildning, lika litet som i någon annans af sällskapet. Den originellaste formen af tiggeri mötte oss dock vid utträdet ur katedralen. Två blinda gubbar med fioler hade fattat posto på kyrktrappan, en tredje nedanför. De båda förstnämnda, med skinande ansikten, stämde vid vårt utträde upp en gnisslande triumfmarsch; den tredje affyrade ett skott ur något primitivt instrument, som han laddat med krut. Stor salut således för »gli Inglesi»! Dessa skyndade dock undan med händerna för öronen, sedan de strött efter sig några soldi.

Girgenti har gifvit mig ett så koncentreradt intryck af hvad Siciliens natur och fornlämningar kunna bjuda, att jag känner mig försonad med mitt öde att ej hafva fått se vare sig Segestas eller

Selinunts ruiner. Jag hade från början önskat att från Palermo få styra färden till dessa ställen, oaktadt resans besvärlighet. Från Castelvetranos järnvägsstation skulle jag till häst eller åsna ha färdats öfver Selinunt till Girgenti — två dagsresor genom öde berg. Nu satte sig mitt ressällskap däremot, och färden blef mindre originell. Den pittoreska behållningen blef ändock tillräcklig, och den kontanta säkert också ganska stor, äfven utan att taga med i räkningen möjligheten af röfvaranfall i obygden — resehandboken varnar för sådana.

Siracusa den 18 maj 1890.

Återigen i vagongen och på väg tvärsöfver Sicilien, från Girgenti förbi Canicatti, Caltanisetta, S:ta Catarina o. s. v. till Catanias grannskap vid Siciliens ostkust, hvarest en bibana för söder ut till Siracusa — en tolf timmars dagsresa, som kunde ha blifvit varm, dammig och tröttsam, om ej lyckan varit med oss. Men lyckan var oss gunstig. Det härligaste väder följde oss öfverallt; hvarken damm eller andra moln skymde det vackra landskapet, som ännu stod i sin första sommarfägring, med blommor kantande järnvägsspåren och med klöfverfälten prålande i den grannaste bjärtröda färg. Värmen var ej mera tryckande än hos oss en vacker sommardag.

Från Girgenti stiger man öfver Aragona upp i bergsdistrikten, där man på långa sträckor har svafvelgrufvor och vid järnvägsstationerna ser vagnar lastade med stora gula svafvelstycken. Här uppe är det styckevis ödsligt nog, men utsikterna i detta vulkaniska landskap, hvarest ännu små kratrar utsända svafvelrök, äro alltigenom storartade, fria, grekiska. Bergigt är hela landet, fastän man i dess midt åter sänker sig ned från höglandet. Där och hvar ligga små städer som örnbon på klippspetsarna: två af dem, Castrogiovanni och Calascibetta, tyckas, så att säga, förfölja oss ett par timmar och visade oss vid järnvägens många svängningar olika faser af sitt pittoreska läge, där de slagit sig ned på två klippor, skilda från hvarandra genom en dal.

På eftermiddagen sänkte vi oss ned mot låglandet i öster; men från slätten sågo vi Etna resa sig i hela sitt väldiga snömajestät. »Kolossal!» — kunde man utropa utan att vara tysk. Alla Siciliens öfriga berg försvinna till pygméer i jämförelse med denna väldiga symmetriska kägla, med sin snötopp, sina olika trädregioner och sin

sydliga vegetation vid foten. Det är en mikrokosmos i fråga om klimat, såsom också färgskiftningarna på dess yta antyda.

Med ögonen sneglande på Etna, som öfverväldigar uppmärksamheten framför allt annat, foro vi i aftonbelysningen fram genom Cataniaslätten, hvarest oranger, citroner och nespoli buro sina gyllene frukter i det dunkelgröna bladverket och geraniumshäckar med röda blommor målade förgrunden. Vid Bicocca, anknytningspunkten för Siracusabanan, tio minuter utanför Catania, voro mina medresandes skissböcker framme och pennorna i gång. Medan den svenske arkitekten ritade af naturens stora byggnadsunder, Etna, anträffade den norske målaren en svartlockig ung man, som var en fullständig skönhetstyp — »rasende vakker», sade han, — och som mot ett glas godt vin från järnvägsbuffeten lät sig afritas, icke så litet stolt öfver det uppseende han väckt. En siciliansk Apollo!

Eljest är skönheten ingalunda allmän bland detta blandningsfolk, allra minst bland kvinnorna, nästan ännu mindre vanlig än i Neapel. Icke ens den gamla rasens märke, näsan, äga dessa sicilianska mörkhyade kvinnor; snarare synes negerblodet eller afrikansk rasblandning hafva bestämt deras typ.

I »Casa Politi» — ett patriarkaliskt hotell, som, tack vare sin nordtyska värdinna, har en viss prägel af nordisk hemtrefnad — har jag nu här i Siracusa tillbragt några stilla, sommarvarma, himmelsblåa dagar. Jag har vandrat öfver de öde fälten, där en gång det stora gamla Syracusa låg; jag har seglat med fiskarbåtar till Neptunus' grotta och till Anapoflodens mynning; jag har badat i det klara, blåa hafvet, och jag har sett det dagliga lifvet i det moderna Siracusa.

Detta sistnämnda samhälle har en utpräglad provinskaraktär men gör dock intryck af ett aktningsvärdt framåtskridande. Befolkningen förefaller hederligare här än i någon annan af de många medelhafsstäder jag sett. Tiggare finnas nästan inga; båtkarlarne här äro änglar i jämförelse med neapolitanerna, och de bronsfärgade fiskarpojkarne med sina nakna ben äro högst älskvärda företeelser.

Nedanför »Casa Politi», som har den mest pittoreska gård med ett jättestort pepparträd, slingerväxter och måleriska trappor, breder hamnen, Porto Grande, ut sin skimrande blåa yta, nu nästan utan fartyg, och det »honungsrika» Hyblas bergsryggar afteckna sig i klassiskt rena linier mot horisonten i väster. Längre mot norr höjer

sig den mot hafvet långsamt sluttande bergplatå, på hvilken det antika Syrakusa låg utbredt — Epipolis, Akradina, Neapolis och Tyke. Toppen utgöres af Dionysii fäste Euryalus. I förgrunden nedanför mina fötter sträcker sig längs stranden af Ortygia (den ö, på hvilken det moderna Siracusa ligger och solar sig) den vackra »Passeggiata della Marina», från hvilken man ser all denna härlighet och dessutom Etnas snöiga majestät långt borta i norr.

Här, vid »Passeggiatans» början, plaska fiskarna i bassängen kring Aretusas källa, här breda palmerna i den lilla parkanläggningen ut sina solfjäderskronor, här blomma rosor och slingerväxter, här står Arkimedes' marmorbyst midt bland grönskan — och hit strömma skaror af lika klädda små skolbarn ut på lofstunderna. Här i närheten af Arkimedes' bild har jag suttit i den svala skuggan på förmiddagarna och skrifvit och läst — en del af dessa dagboksblad äro här nedskrifna, medan solen lyste varmt från den blåa himmelen men skuggan och Medelhafvet gåfvo svalka åt mig och andra dagdrifvare i Siracusa.

Öfver det gamla Syrakusas väldiga område, kolossalt såsom det höfdes en af forntidens största städer, öfver hufvud Greklands största stad i alla tider, hvilar en stämning som öfver Roms Campagna. Ödslighet och historiska minnen! Men förstörelsen här är ännu fullständigare än i Roms Campagna, som har sina ruinfragment och sina vattenledningar. På hela den klipplatå, där en gång hufvudstaden i Hierons, Dionysii och Agatokles' rike reste sina tempel och kolonnader, finnes ofvan jord knappast något murverk i behåll.

Men öfver de öde fälten med sina strödda stenblock klingar en oförgänglighetens ton — minnet af den grekiska odlingens största namn. Eschylus och Pindarus, Plato och Arkimedes, Teokritus och Stesikorus, alla höra de till Syrakusas minnen under dess blomstringstid. Och minnet åldras icke, lika litet som murgrönan och våren, som hvarje år smyckar Akradinas Latomier med sin grönska och sina blommor, eller som solen, som lyst öfver dess växlingar, eller det mörkblå Medelhafvet, som begränsar synranden i dag liksom den dag, då Atens eller Kartagos flottor sökte innestänga Trinakrias drottning.

En plats finnes dock i Siracusa, som äfven i det yttre ger en föreställning om hvad Syrakusa var. Det är den grekiska teatern, ej mödosamt murad af lösryckta stenblock utan huggen i klippan,

i halfrund, med många rader sittplatser öfver hvarandra. En sådan anblick, som den man njuter från höjden af denna amfiteater en aftonstund, när skuggorna dämpa det starka solljuset, är utan jämförelse med något annat jag sett. Om något utanför det egentliga Grekland kan gifva en föreställning om Greklands skönhetsvärld, så är det denna plats. Just så skall det se ut: stort, enkelt, med naturen till bundsförvant, klippan anordnad till åskådarbänkar, i regelbundna linier, men på samma gång tjänande till dekoration, och det oändliga hafvet till fond. I mellanplanet grönska orange- och citronlundarna; några steg härifrån ligger »Latomia del Paradiso» vid »Dionysii öra»; och Ortygias ö eller udde skjuter ut i hafvet med sina byggnader, sitt gamla saracenfäste och sina mer och mindre bofälliga »palatser», badande i aftonglansen.

Jag nämnde »Latomia del Paradiso» — ett stenbrott, icke så pittoreskt genom sina klippformationer som Siracusas andra stora stenbrott, »Latomia dei Cappucini», men ryktbart för sin underbara vegetation. Medan den beskäftige »guardia delle antichità» — för öfrigt en hygglig och instruerad karl, liksom alla den italienska regeringens tjänstemän af denna klass, som jag sett, vanligtvis pensionerade »carabinieri» — medan kustoden visade »Dionysii öra» för ett annat sällskap och lät dem höra dess eko, trängde vi olofvande in på »Paradisets» enskilda område.

Vi träffade en trädgårdsdräng, som vid vårt höfliga tilltal ej hade hjärta att göra, som ängeln med det flammande svärdet gjorde med våra första föräldrar i deras paradis. Men betänklig såg situationen ut, när »padronens» hotande stämma hördes nedifrån trädgården: ängeln hade lämnat sitt arbete i trädgården för att följa de främmande vandrarne. Vi skyndade att visa oss för lustgårdens herre och komplimenterade honom på vår allra bästa italienska för det paradis, i hvilket han låtit oss skåda in. Han svarade visserligen: »Questo paradiso per me è un inferno»; men det var endast den sista mullringen af en bortflyende åska. Sedan lyste solen mot oss så vänligt som möjligt; och trädgårdens härligheter, nespoli och oranger, granatäppleblommor, jasminer och rosor lades för våra fötter. Med egen hand gick den vänlige ägaren och skar af sina vackra rosor i olika färger och presenterade hvardera af oss en smakfull bukett, som dessa dagar smyckat matsalsbordet i »Casa Politi». På våra tacksägelser förklarade han, att

det vore han, som vore oss tack skyldig, för att vi funnit nöje i att se hans »lilla paradis»!

Så vänliga borde alla människor vara: då kunde jorden vara ett paradis äfven efter syndafallet och äfven utanför denna härliga plats, som frambringar allt hvad som kan alstras af Söderns sol och värme och fruktbara jordmån, i förening med ett exceptionellt läge, så att säga i jordens innandöme.

En af dessa dagar rodde vi uppför Anapo och Cyane för att se papyrusen växa vild och skåda Anapodalens tropiska vegetation. Vi befinna oss här söder om Afrikas nordligaste udde; och så synnerligen underligt är det i själfva verket icke, om något erinrar om det solbrända landet på andra sidan Medelhafvet.

Papyrusen växer i stora stånd på ömse sidor om den smala, forsande Cyane, och ett par enstaka palmer ser man i Anapodalen. Men det pittoreska är försvunnet, till väsentlig del genom anläggning af en kanal för reglering af vattenståndet i träsktrakterna vid Cyanes källa. Vårt värdfolk, gubben Politi och hans gumma, voro högst förtörnade öfver denna vandalism af »il governo» — »hanno distrutto tutto; niente più di pittoresco!» Jag kunde ej vara af deras mening om det förgripliga i att uttorka träsket på bekostnad af det pittoreska i landskapet, fastän jag måste medgifva, att min Cyane-resa i viss grad var en sviken förväntan.

Men det var också endast här, som jag kände mig besviken; i allt annat har Siracusa, såväl som Sicilien i allmänhet, öfverträffat förväntningarna. Här bör icke finnas plats för hvad tyskarne kalla »Touristblasiertheit».

Taormina den 22 maj 1890.

I det lilla Taorminas utkant ligger det gamla klostret San Domenico, med sina vackra klostergårdar från renässansens tid. Med min reskamrat, arkitekten, begaf jag mig hit på morgonstunden; en gråskäggig kustod öppnade de öde salarna, hvilkas gamla invånare här som annorstädes äro utdrifna. Svalt och tyst är här; en söndagsstämning hvilar öfver det hela, ehuru ej just lik vare sig den protestantiska eller den katolska världens söndagar. Det är det förflutnas söndagsfrid, som blickar in genom gallren på kolonnaderna i »chiostro'n» och slumrar i grönskan på den öfvergifna gården, där småfåglar kvittra och förvildade törnrosor växa bland anspråkslösa tusenskönor.

»Här är oss godt att vara», sade arkitekten och började rita; och jag tyckte så med. Kustoden tillstadde oss för ett par francs att få betrakta oss som herrar i det öde huset några timmar; och jag sitter här i klosterkyrkans sakristia och skrifver vid ett gammalt marmorbord och i en högkarmad länstol från 1600-talet.

Alldeles i kloster har jag ändå icke gått här i Taormina. »Hotel Naumachia», uppfördt på den plats, där forntidens taorminaboar åskådade fingerade sjödrabbningar, är min ordinarie bostad. Den är i längden en angenämare vistelseort, än detta gamla kloster skulle vara.

»En mossbelupen hydda
står vid Etnas fot —»

så sjöngs det i en gammal visa förr i världen. (En annan läsart säger »Heklas fot» — hvilkendera som är den riktigaste, må de lärda afgöra.) »Hotel Naumachia», som liksom Taormina i sin helhet ligger vid det väldiga Etnas fot, borde för att vara i stil med sin omgifning vara »mossbelupet» men är i stället ganska modernt. Vid dess table d'hôte talar ena bordhalfvan engelska, den andra tyska. Midt emellan sitter Skandinavien; dess ena hälft förhåller sig neutral, medan den andra delar sina gracer åt båda hållen.

Härligt är det om morgnarna att se solen stiga upp bakom berget, där den grekiska teatern är uthuggen i klippan — från min säng ser jag detta skådespel, sedan jag klockan 5 öppnat mina fönsterluckor. Ännu bättre är det att på aftonen gå upp på taket och se hela Etnas långa linie i hvitt och purpur och hafvet med sina segel och sin blanka yta, i hvilket uddar och klippor skjuta ut i långa, förnämt svängda linier. På andra sidan hafvet skymta Calabriens berg; och rundt omkring i förgrunden ligger det pittoreska, medeltidsmässiga lilla Taormina med stadsportar, tinnkrönta murar och gamla ruinerade palats med gotiska fönster. Högt uppe på en svindlande brant reser sig den gamla saracenborgen Castello di Taormina. Huru skall man komma dit, utan att kunna klättra som en fluga?

Ja, Taormina förtjänar sitt rykte som ett af världens vackraste naturscenerier. Men grekisk är icke denna skönhet, som Girgentis och Siracusas, oaktadt det Joniska hafvet böljar äfven här utanför och den grekiska teatern är Taorminas största märkvärdighet af människoverk. Romantiskt skönt är det däremot, i högre grad än

något annat jag sett. Vår Herre formade ej i stora rytmiska linier, då han skapade Taormina, såsom när han byggde Grekland. Djärft upptorna sig här bergsspetsarna; i öfverraskande former skjuta klippblockens linier undan hvarandra, hvar för sig kräfvande uppmärksamhet och fängslande ögat som självständiga subjekter.

Och människoverken här höra, med all vördnad för forntidens minnesmärken, företrädesvis till den romantiska medeltiden. Den grekiska teatern, med sitt härliga läge på udden och sin utsikt åt Etna å ena sidan och Calabriens berg å den andra, är ej på långt när så grekisk som Siracusas; den romerska pålappningen och förbyggnaden störa dess intryck. Och vid Taorminas långa, smala hufvudgata ligga byggnader med spetsbågiga portaler och fönster, erinrande om riddartiden, sedan korset segrat mot halfmånen i de strider, då

»Rolands klinga skar sin egen ban
bland krokig sabel, blödande turban».

Saracenerna hafva gräft sina grafvar i klippan nedanför Taormina och de hafva rest sina borgar inom och utanför dess murar; från otillgängliga klippspetsar blicka deras gråa ruiner hotande ned.

Vi företogo i går eftermiddag, två engelsmän och två svenskar, en expedition på åsnor till bergen ofvanför Taormina Saracenborgen med Taorminas namn lämnade vi å sido; högre upp ligger ett annat »castello» från samma tid med en annan, större utsikt. Det är i den lilla byn Mola.

Hvilket näste och hvilket förfall! Att Mola's borg ej trotsat årtusendets inverkan, är lika naturligt, som att Etna är lika stort och Medelhafvet lika blått, som då detta fäste byggdes. Men att nästan allt i denna by bär ruinens prägel och att ändå i dessa ruiner bo människor och, som det synes, lyckliga människor — det är mera anmärkningsvärdt. Pittoreskt är det emellertid bland dessa gråa murar och i dessa gator, som utgöras af trappsteg. Särskildt är stads- eller borgporten ofvanför den branta trappan i utomordentligaste grad målerisk. Tvärbrant stupar berget ned på dess ena sida: fästet och Molas gråa, fattiga hus gyttra sig på den andra tillsammans för att få plats på klippspetsen.

Vi stego af åsnorna och drucko vin, svart, starkt, sicilianskt vin på en osteria hos en kvinna med barnet på armen. Där var mera städadt inom detta Mola-hus, än man af dess yttre skick kunnat vänta. Utanför, på trappan midtemot, låg, ogeneradt af bergvandrarne, ett stort, kolsvart svin och sof som — ett svin.

Dels beridna, dels till fots fortsatte vi den steniga, branta stigen till Monte Venere — Venusberget — högt ofvanför Mola. Toppen hunno vi ej, ty det började lida mot aftonen, och det var ej rådligt att passera utför dessa ättestupor i mörkret. Men utsikten till det purpurfärgade Etna och till Calabriens berg, till det silfverblanka hafvet och till städerna och byarna på ostkusten af Sicilien sågo vi i den sjunkande aftonsolen. I skymningen trafvade vi i en lång rad in genom Taorminas södra stadsport, just lagom att vid hotell Naumachias table d'hôte stärka oss efter strapatserna.

Jag bör icke glömma de tre halfvuxna pojkar, som skrikande på sin obegripliga sicilianska, följde oss hela vägen, okvädande och misshandlande åsnorna och hvarandra, allt i äflan att på bästa sätt vara oss till nöjes.

Åsnornas lott här i detta land är ett varnande exempel för allt beskedligt folk. Det enda dumma jag funnit i dessa vackra, älskvärda, begåfvade djurs uppförande, är att de icke protestera mot sina plågoandar. Gör sammaledes, och du blir på samma sätt behandlad! Men sätter du dig på bakbenen och visar, att du ej låter hundsfottera dig, så vörda människors barn din självständighet, äfven om du är mycket mindre begåfvad än din långörade frände.

Utan svårighet blir man här i detta lilla Taormina bekant med hela befolkningen. Pojkarne på den långa, lifliga hufvudgatan känna mig och ropa genast sitt »buon giorno», så fort min hatt med den hvita näsduken öfver brättet (mot solhettan) synes på afstånd. Begära de därefter, såsom stundom händer, dock visst icke regelbundet, »un sordo» — så säga syditalienarne i stället för »un soldo» — och få intet, så äro de lika glada ändå. Äfven gammalt folk — det är underligt, att man här egentligen ser barn, gummor och äldre män — hälsa vänligt sitt »buon giorno» eller »buona sera», när man möter dem. Inlåter man sig i samtal med stora eller små, såsom jag brukar, så får man alltid höfliga och vänliga svar och ser drag af en naturlig belefvenhet, som Nordens barbarer alldeles sakna.

Förtjusande aftonpromenader har jag gjort ned åt dalarna vid hafsstranden mellan frodiga vingårdar, fantastiska kaktushäckar med köttiga, handlika blad, ljusgröna mandelträd och silfvergrå oliver. Jag har sett män och kvinnor skörda sitt hö och de sistnämnda bära det i ofantliga knippen på hufvudet uppför klippbranterna, sett getter klättra på stenblocken, sett ryttare på fredsamma åsnor med tung packning långsamt färdas utför de steniga stigarna. Jag har badat vid stranden på vägen åt Letojanni och vid Giardini Taormina; och jag har på min fromma gångare med den raggiga getskinnssadeln i paradisets dräkt ridit omkring på stranden för att soltorka mig, i brist på handduk. Här är allt natur, frid och naivitet.

Taormina är idyllen, efter Girgentis och Siracusas somnade hjältedikt — Teokrit efter Homer.

Napoli, annandag pingst 1890.

I närheten af den lilla staden Avellino på det neapolitanska området ligger det gamla klostret Monte Vergine, »jungfruberget», en hos dessa trakters naivt katolska befolkning vida berömd ort. Det äger en undergörande madonnabild, och pingstdagen firas af tusentals pilgrimer med att vallfärda dit. I forntiden stod på samma plats ett Cybele-tempel: hvem vet, om icke den hyllning, som i våra dagar ägnas madonnan, i rätt nedstigande led härstammar från Cybeles dyrkan? Kristendom och hedendom äro här ej till arten skilda: det som är ändradt är endast namnet på de gudar, hvilkas bilder man tillbedjer.

Äfven hufvudstaden, det folkrika, larmande Neapel, sänder sin betydliga kontingent till de pilgrimsskaror, som vallfärda upp mot Monte Vergine. I sin helhet sägas de stundom kunna uppgå till ett antal af 70—80,000 personer; några af dessa tusental tåga ut från Neapel.

Om vallfärden och högtidligheterna vid Monte Vergine denna pingstdag har jag intet att berätta, ty jag såg ingenting däraf. Jag vallfärdade i stället till de dödas stad, det stilla Pompeji, från hvars öde boningar den antika världens lefnadslust och skönhetskänsla ännu talar på samma gång som förgängelsen. Men annandag pingst — som, i förbigående sagdt, icke är en officiellt erkänd helgdag under den nya italienska regimen — kunde jag ej undgå att i Neapel hafva åtskillig erfarenhet af pilgrimståget. De åter-

vändande Monte Vergine-fararnes hemfärd genom Neapels gator är den stora händelsen på annandag pingst och lockar tusentals nyfikna ut längs den vidsträckta kajen och till andra platser, där pilgrimerna draga fram.

Är detta ett pilgrimståg? Hvar äro de fromma botgörarne, hvar krucifixen, hvar all den kyrkliga ståt, som åtföljer madonnans dyrkan? En karnevalsfest är det — nogare bestämdt en häst-karneval, ehuru jag vill låta vara osagdt, om de stackars hästarna finna sig så synnerligen roade af upptåget. Om de vallfärdande neapolitanarne af madonnan fått hjälp och aflösning från sina synder och därför nu göra sig en glad dag, då de återvända från sin bortgöring, så synes det, som om hästarna i stället finge umgälla både sina egna och sina herrars synder.

Pilgrimerna vallfärda nämligen — i droskor! Och ingalunda i ordnad procession utan snarare i kapp, medan pisksmällarna ljuda och kuskarne skrika åt hvarandra och åt de fredliga åskådarne af spektaklet. Vagnarna äro på neapolitanskt vis öfverfyllda; från många af dem fladdrar en röd eller blå fana med madonnans bild; och under den heliga jungfruns baner råder ett lustigt lif i de skramlande åkdonen. Kvinnorna hafva sin bästa och brokigaste grannlåt på sig och bära de blanka, svarta hårflätorna samlade i en knut på det obetäckta hufvudet; karlarne i ljusa sommarkläder hafva ofta spetsiga fjädrar i hatten. — Men anmärkningsvärdast är ändå hästarnas utstyrsel. I allmänhet ser man ingenstädes i världen så mycken grannlåt och så mångahanda beslag på hästarnas seldon som här i Neapel; men annandag pingst blänka de små lifliga djuren i sin mest lysande skrud. Grannlåten — så föreställa sig väl Söderns naiva barn — gör nog, att piskrappen kännas mindre hårdt. Höga fjäderbuskar smycka hästhufvudena; konstgjorda blommor och brokiga band i lysande färger äro anbragta på lämpliga och olämpliga ställen; seldonen, ofta utstyrda med pälsbräm — i sommarvärmen! — äro så beslagna med blänkande mässing, nickel och nysilfver, att man måste undra, hur de små trafvarna kunna röra sig i denna tunga rustning.

Men ingen trötthet förmärkes. I rasande fart rusa de fram genom gatorna; de grannaste hälsas med jubelrop af den åskådande mängden, och pilgrimerna se så innerligen förnöjda och segerstolta ut, när deras ekipage gör lycka. Det är menige mans korso. Den äger rum blott en gång på året; men den är både gran-

nare och gladare än den, som hvarje afton äger rum på Chiajan utanför Villa Nazionale, där den förnäma världen åker i landå efter stora fullblodshästar, utstyrda med »distingerad enkelhet».

Vallfärden till Monte Vergine är förevändningen; den glada karnevalsfärden upp och ned genom Neapels gator synes vara det egentliga ändamålet. I hvarje fall är den ett uttryck af lefnadslusten hos detta sorglösa folk. Dess religiösa behof medföra ingen grubblande självbespegling. Madonnan är deras goda väninna, som gärna unnar dem att vara glada. Hon dömer ej för strängt deras små »fuffens» och låter dem ej sakna maccaroni, om de blott göra hennes bild i Monte Vergine sin vederbörliga uppvaktning och för öfrigt hedra henne, t. ex. genom att efter råd och lägenhet utstyra sina hästar med fjädrar och band.

Karnevalen fortsättes i spridda grupper äfven följande dagen. Då visa sig antagligen sådana, som ej fått rum i vagnarna på vallfartsdagen men som ändå vilja göra sig och madonnan den glädjen att åka omkring och visa sig i all den härlighet, som de förmå åstadkomma.

Salerno den 2 juni 1890.

Utefter foten af Vesuvius och in öfver slätten vid Pompeji, i dalen mellan Sorrento-uddens berg och Apenninernas kedja, löper järnbanan till Salerno. Man far igenom ett leende landskap, grönt och lummigt hvart man ser, italienskt och ändå nordiskt. — Nordiskt? Ja, min reskamrat och jag öfverraskade oss båda med tanken, att dessa skogsklädda berg erinrade oss om Norden. Ej till sina konturer, ty i Norden äro vi fattiga på sådana linier, men genom den grönskande skogsdräkt, som smyckar dem från hufvudet till fotabjället. Detta hör, såsom bekant, i Italien till sällsyntheterna, bergen äro här i regeln skalliga. Men Söderns ljus och liniens skönhet gör, att de ej äro mindre vackra för det.

Från Salerno-järnvägen går en bibana rakt söder ut till Pæstum genom det sumpiga slättlandet mellan hafvet och bergsryggen. Denna trakt prålar nu i försommarens härligaste grönska och gör alldeles icke intrycket af att på grund af sitt osunda läge vara öde och undflydd af människor. Tvärtom, den förefaller rik och odlad, landthus och vigner ligga spridda på den gröna slätten och se så inbjudande ut, som om malaria aldrig funnits i dessa trakter.

Pæstums gamla tempelruiner äro tusentals gånger beskrifna,

och jag skall ej öka skildringarnas antal. I viss grad funno vi oss besvikna af första intrycket. I landskapligt afseende kunna Pæstums grekiska minnesmärken ej jämföras med Siciliens. Girgentis tempelruiner och Siracusas teater hafva en infattning af grekiska landskap, som Pæstum saknar. I ännu högre grad saknar dess naturomgifning Taorminas romantiska skönhet. I stället — så säga de vanliga skildringarna — äger Pæstum en omgifning af imponerande ödslighet, hvilken gör intrycket af de väldiga tempelbyggnaderna i den stränga doriska stilen ännu mera majestätisk. Men ödslighetens stämpel saknades för mina ögon alldeles. Åtminstone nu, i försommarens frodiga tid, hvilade ingen Campagna-stämning öfver Pæstums landskap.

Intrycket af det väldiga Neptunitemplet, som genom två och ett halft årtusende bevarat sina kolonnader nästan oskadda, behöfver dock ej lida däraf, att blommorna och gräset frodas kring dess fot. Snarare kan man säga, att grannskapet af det alldeles bredvid belägna andra templet, den s. k. Basilikan, äfven den ett urgammalt grekiskt byggnadsverk, i någon mån stör intrycket. Basilikan saknar Neptunitemplets stora och ädla proportioner och har ändå, så att säga, anspråk på att vid dess sida göra sig gällande.

Det är den grekiska konstens barndom, fri och storslagen i sin enkelhet men utan den perikleiska tidens glada skönhet och inskränkt till det enklaste och naturnödvändigaste i plan och utsmyckning. Att Greklands byggnadskonst hämtat sina mönster från Faraonernas land, är här ögonskenligt; de tunga stenmassorna, som i synnerhet i templets inre se hopträngda ut, erinra ovillkorligen om Egyptens gudatempel. Vore den brokiga målningen kvar på dessa pelarkolosser och deras kapitäler, så skulle släktskapen sannolikt vara ännu mera påtaglig.

Men hafvet och himmeln skimra så blått mellan de solbrända, brungula pelarraderna, och det hela har sin ädla resning mot höjden; det är ändå Grekland — ej det glada men det stora Grekland!

Två timmar räckte väl till för att bese Pæstums trenne tempel och kvarlefvorna af dess åldriga stadsmur. Hela den gamla stadens område var betäckt af frodig grönska; betande boskap bildade staffaget i det arkitektoniska landskapet. — Ett återvändande tåg förde oss på eftermiddagen till Salerno.

Här i Salerno var det fest eller, rättare sagdt, skulle det bli fest på aftonen. Öfver stadens hufvudgata voro uppförda ställningar, behängda med tusentals små glasburkar för oljelampor till aftonens illumination; gaslysningens bekvämligheter syntes vara okända. Åskådarläktare voro uppförda, och några salerniter af det yngre släktet syntes i all bekvämlighet afprofva platserna. En triumfbåge med madonnans bild stod färdig, rikt sirad med brokiga skynken och blomsterkvastar; på en af dess afsatser under hvalfvet satt en ung salernit högt uppflugen och — sof.

Detta var dock icke förberedelserna till »Festa dello Statuto», grundlagsfesten, som just denna dag firades i alla Italiens större städer. Salerno har sin privatmadonna, likaväl som Monte Vergine; och det var henne, som festen gällde. Hvad bryr sig väl detta folk om något så okroppsligt, lärdt och abstrakt, som »lo statuto», grundlagen? Skall det vara »festa» — och det måste det vara några gånger om året —, så skall det på fädrens vis ske till madonnans eller helgonens ära. Här i denna trakt af Italien är man ännu oberörd af hvad som skrifves i tidningar med moderna åsikter; här roar man sig på samma sätt, om grundlagen är ingen — som i kung Bombas tid — eller demokratisk, med tillämpning à la Bismarck — som i Crispis. På det hela är det här likgiltigt, om dynastien heter Bourbon eller Savojen. Madonnans och helgonens bilder har man påtagligen för ögonen och kan hedra dem med knäfall eller korstecken och kluta ut dem med granna kläder; men konung Umberto har man väl knappast sett i Salerno, och ännu mindre har man sett — en grundlag! — Sådan är religionen och politiken hos det släkte, som det moderna Italien nu skall uppfostra till ett modernt, tänkande och konstitutionellt folk.

»Musju!» skreks det från alla håll under våra vandringar på stadens trånga, labyrintiska gator. Droskkuskar skreko i kapp och körde i vägen för oss med sina vagnar för att förmå oss att begagna dem i stället för egna ben. Käringar, som sutto på gatan och kammade sitt hår, tiggde om »sordi» för sina dibarn — i Italien hafva käringar dibarn, ty de flesta kvinnor öfver 25 år äro käringar. Pojkar släpade sig fram med krokiga ben, stödda på kryckor, och tiggde såsom krymplingar. Jag svängde min käpp och ropade: Spring! Och kryckorna kastades, och benen kommo i gång, friska och färdiga. Bakom min rygg skrattade de sedan åt upptåget, som de funno obegripligt roligt, fastän det misslyckats, och

okvädade oss på sitt obegripliga tungomål. Det var — kältringlif, ungefär som förr i världen i Neapel, hvars polisuppsikt gjort underverk, sedan jag först såg det för tjugu år sedan. Hit har denna civilisationens frukt ej ännu kommit; här lefver man ännu i det fria naturtillståndet.

Vi sågo Salernos gamla katedral, normannerkonungen Robert Guiscards verk, nästan jämnårig med Lunds domkyrka, smyckad med marmorkolonner och skulpturprydda grekiska sarkofager, förda hit från Pæstum. För kardinalers och ärkebiskopars stoft hafva dessa antikens verk utan betänkande tagits i anspråk; den katolska kyrkans prelater synas hafva trott, att de därigenom kristnade den hedniska mytologien. Nog tager det sig likväl underligt ut att öfver en sarkofag med bilder, föreställande Proserpinas bortröfvande, läsa namnet på en kardinal från 1500-talet, eller ännu mer att se ett jublande backuståg smycka en katolsk biskops hvilorum!

Robert Guiscards vän och samtida Gregorius VII, den väldige påfven med det tyska namnet Hildebrand, han som satte i scen medeltidens kyrkliga världsherradöme, hvilar i denna katedral. Men den ryktbare påfvens graf har intet samtida minnesmärke, och i en backussarkofag har man ändå ej tyckt att han borde hvila. I sin nuvarande form är det kapell, hvari hans stoft förvaras, ett verk från 1850-talet af Pius IX. Denne har låtit pryda kapellets väggar med freskomålningar och — ställt sin egen bild på det altare, under hvilket Gregorii ben förvaras! En barnslig fåfänga, som har sitt straff med sig. Hvem kan se Pio nono på Gregorii graf utan att tänka på huru det verk, som medeltiden grundlagt, under Pius IX ohjälpligen omintetgjordes? Den påfve, som drömde om att med kyrkans makt behärska världen och som för en tid lyckades göra drömmen till verklighet, och han, som efter många stora ord och fantastiska protester lefde sina sista år som en självgjord »fånge i Vatikanen» — hvilken ödets ironi, att de sammanförts här i Salernos gamla tempel!

På Marinan, äfven »Corso Garibaldi» kallad, som sköljes af Medelhafvet, håller Salernos fina värld sin korso i vagn och till fots. Officerare med spända pantalonger släpa sablarna efter sig, och långa rader af långrockade elever vid stadens prästseminarium lustvandra i all tysthet, medan kältringarna skrika och tigga, droskkuskarne gräla, kringvandrande månglare bjuda ut sitt kram för

tiodubbla värdet och vi äta middag på gatan vid ett bord utanför »Caffè Europa».

Amalfi den 3 juni 1890.

Vägen från Salerno till Amalfi löper ett par mil utefter medelhafsstranden, huggen i den ofta lodrätt stupande klippväggen. Det är utan tvifvel en af världens härligaste vägsträckningar. När dess fortsättning, vägen från Amalfi till Sorrento, blir färdig, äga dessa trakter en turistled utan motsvarighet i Europa. Men det går icke fort att utföra allmänna arbeten i detta land, och därför slutar körvägen tills vidare vid Amalfi, fastän man redan en rund tid hållit på med fortsättningen.

Förbi det vänliga Vietri med sina snygga, hvita hus, som ligga utspridda i en bergskrefva norr om Salerno, foro vi i aftonbelysningen. Meningen var, att vi i månsken skulle beskåda Amalfivägens härligheter. Men regnets gud hade annorlunda beslutit. Under den tre timmar långa färden utöste han sin vrede i häftiga regnskurar, så att vi fingo sitta inkrupna i vagnskuren och nöja oss med en titt då och då, vid vagnens svängningar, ut öfver det mörknande hafvet och de hvasst tecknade klippkonturerna. Men månen syntes ändå, trefvande sig fram där uppe på fästet mellan molnen; och när vi klockan half tio stego ut ur vår bur utanför »Albergo della Luna» vid ingången till Amalfi, trädde han fram i all sin strålande fullhet och lyste öfver hafvet och uddarna samt öfver det gamla medeltidskastellet nedanför hotellet — i forntiden var detta sistnämnda ett kapucinerkloster. »Månskenshotellet» gjorde alltså denna gång skäl för sitt namn.

Här uppe i det gamla klostret ha vi slagit oss ned. En mera romantisk bostad har jag aldrig haft. Vi jublade högt, när vi, efter att hafva klättrat uppför den höga trappan, på syditalienskt vis anbragt utvärtes på sned längs efter husgafveln, trädde in i klostergården. Där lyste månen in på de spetsbågiga arkaderna med sina smärta kolonner. Där doftade liljor och rosor i kvällsstunden; där var tyst och fridfullt; man hörde endast det sakta vågskvalpet från hafvet, som på tre sidor omgifver denna klippudde, där munkarne på 1300-talet byggde sin fristad. Och till vårt förmak hörde en murad altan, där vi kunde sitta och se ut öfver Amalfiviken med dess berg och dess glimmande ljus och öfver det oändliga Medelhafvet, skimrande som silfver i månskensglansen.

»Albergo della Luna» är ej det enda af Amalfis kloster, som blifvit omskapadt till hotell. Utanför staden på bergssluttningen åt andra sidan ligger stadens förnämsta hotell; det heter helt enkelt »Kapucinerhotellet», och namnet angifver dess historia. Det är ett mycket större kloster än vårt; från höjden där uppe har man en härlig utsikt öfver »tutto il mondo», hela världen, försäkrade vår kusk. Men jag ville ändå inte byta. Här i »månskenshotellet» är oss godt att vara; här är också en utsikt, som ej skäms för sig. Vi äro nästan de enda gästerna hos den vänliga värdinnan och hennes hjälpare, den gamle kocken med hvita mössan och förklädet, som på aftonen brukar taga sig en florshufva af det goda ravello-vinet. Han kunde gärna vara brodern-köksmästaren, om här ännu vore kloster. Huruvida hans »padrona» skulle lämpa sig att vara nunna, vill jag däremot låta vara osagdt.

Amalfi är den största af de små städer eller köpingar, som inom mindre än en mils omkrets ligga tätt efter hvarandra i bukten mellan Capo d'Orso och Conca; Majori, Minori och Atrani heta de öfriga. Dit bör också räknas den gamla saracenstaden Ravello, som klättrat högt upp på bergkammen ofvanför. Mycket stort är Amalfi ändå icke numera; den folkmängd af 50,000 invånare, som det ägde under medeltiden, har nu smält ihop till 7,000. Men ansenligt ser det ut, där det ligger amfiteatraliskt på bergssluttningen — liksom för öfrigt samtliga de nämnda småstäderna. De likna alldeles icke fiskarbyar, som man föreställer sig. I stället se de bländhvita och nyputsade husen ut som samlingar af villor för rikt folk — helst på afstånd; på nära håll finner man, huru det pittoreska stundom tager ut sin rätt på elegansens bekostnad. Det är dock svårt att förstå, hvilka som bebo de vackra villorna i Amalfi och Atrani, ty på gatorna ser man egentligen endast män och kvinnor af folket.

Hvilket folklif en aftonstund på torget i Amalfi! Det var taflor, hvartill jag ännu ej sett motsvarighet i Italien, taflor som bjödo på allt hvad ett målaröga kan begära eller hvad som kan locka en kulturforskande etnografs nyfikenhet. Jag är hvarken målare eller etnograf; men det folklif jag i afton sett på torget och på den jättehöga trappa, som därifrån leder upp till den gamla normanniska katedralen, gaf mig en bild, som sent bleknar.

Väderbitna fiskare röra sig med myndig och tvärsäker uppsyn — de äro Amalfis bästa folk, det ser man på dem. Kvinnorna

och barnen sitta i måleriska grupper på torget och domtrappan; de nyfödda plantorna, som ännu suga modersbröstet, äro med såväl som de mera försigkomna. Brunstekta pojkar med nakna ben skrika, väsnas och tigga: »un sordo, musju!» Kring den plaskande fontänen samlas stadens pigor för att hämta sitt vattenförråd och skvallra; vattenkrukorna — de hafva ännu den antika formen — bära de på sina hufvuden. Barnen klättra upp på fontänen, rida grensle på marmorfigurerna och suga direkt i sig vattenstrålarna, som spruta rundt omkring fontänens midtelfigur, den helige Andreas' nakna martyrgestalt. En gråskäggig munk med den bruna kapucinerkåpan snusar och utbyter förtroenden med feta matronor; men ensamma för sig bilda två präster en grupp, skild från menigheten, på domtrappan — typiska figurer i svarta fotsida dräkter och med trekantiga hattar, i lifligt samtal, gestikulerande med fingrar och paraplyer. Hafvets och landets frukter bjudas ut med gälla skrik ur fulla lungor; — men dagen lider mot sitt slut, och köplusten är mindre än lusten för skvaller, kurtis och »il dolce far niente».

Naiva, okunniga, lyckliga folk! I detta härligaste af alla klimat går det så lätt att lefva: här ser människan i naturen endast den milda gifvarinnan, ej den tunga, motspänstiga materien, som hon med sitt arbete först måste besegra. Ögonblicket är detta folks lif, det är bekymmerslöst som fågeln i luften eller som det jollrande barnet. Så hafva de lefvat, njutit, skrikit och gestikulerat, släkte efter släkte: ingen behöfver sörja för morgondagen, och ögonblickets fulla lif lämnar ej plats för några tankar på hvad som varit eller hvad som är utanför synkretsen.

Betydelselöst, om man så vill, är detta lif, jämfördt med det inåtvända lifvet i Norden, där tystnaden, mörkret och ensamheten lämna tankarna i fred att spana mot framtiden eller att grubblande skåda tillbaka. Men äro dessa barn på denna soliga strand därför mindre lyckliga? Och skall det medföra någon välsignelse att påtvinga dem den moderna kulturen med vanor och behof, som ej äro deras? Skola de vara mottagliga för »folkupplysning»? — Frågan är obskurantisk, hvilket jag dock icke vill vara; men den tvingar sig på en i denna omgifning.

Mina dagboksblad från dessa härliga trakter äro redan för många; men jag kan ej sluta utan att hafva talat om det skönaste

af allt skönt, Ravello. Upp igenom den gröna Atranidalen foro vi en solig förmiddag till den urgamla bergsstaden, som ligger där som ett örnbo på bergstoppen och ser ut öfver det blåa Medelhafvet — ett vårdtorn, från hvilket saracener, normander och deras efterföljare kunnat speja långt i fjärran efter fientliga flottor.

Hvilka berg, hvilken grönska! I dalbottnen oafbruten lund af orange- och citron-, af mandel- och fikonträd, på sidorna vinberg, prålande i den vackraste vårfärg, på höjderna lummiga kastanjeskogar. Och på bergskammarna ligga gamla torn och fästen från saracenernas dagar och det stora klostret San Lorenzo från senare tid; midt emot Ravello ligger på andra sidan det pittoreska Scala — huru det gått till, att denna by klättrat uppför det branta berget, förefaller ofattligt.

Ravello har gamla kyrkor från den äldsta medeltiden med bronsportar och mosaikprydda marmorpredikstolar samt öde, branta gator, där intet larmande gatlif stör illusionen, att man befinner sig några århundraden tillbaka i tiden. Men hvad det har framför allt annat är — Palazzo Ruffalo.

Där är man i Södern och i Orienten på en gång; midt i den grå forntiden och samtidigt midt i dagens blommande vår, som breder sitt skimrande täcke öfver de gamla saracenska murarna. Det är ett stycke Alhambra men vida ålderdomligare, med en liten fantastisk, kolonnprydd gård och ett gammalt murgrönsbevuxet torn från saracenernas tid. Här bodde en gång, efter de otrognas tid, en påfve under medeltiden; ett par konungar af Neapel hafva också haft det gamla slottet till sin bostad. Nu äges det af en rik engelsman, sedan det gått genom många händer och skiftande öden. Saracenernas slott är nu »Villa Reid».

Ett paradis! Murgrönan, vinlöfven, de blommande rosorna slingra sig öfver murar, kolonner, klipputsprång. Rosor — hvilka rosor! — och liljor på höga, trädlika stammar dofta nästan bedöfvande; en växtlighet, hvarom man i Norden ej drömmer, frodas i rikaste färgprakt i villans trädgård, som växer »vild och likväl ansad». Från dess terrass ser man nere i djupet det blåa hafvet med de hvita seglen och hela den härliga stranden. Hvarje ögonkast mötes af nya taflor, som man ville prägla i minnet, med motiv från arkitekturens uråldriga minnesmärken, från den yppiga växtvärlden, från klipporna och hafvet.

Ej ens från djurriket — oss själfva och trädgårdsdrängarne

oräknade — saknades taflor. Aldrig glömmer jag den älskvärda gamla åsna, som med sina vemodiga ögon betraktade mig, mellan det att hon betade på den grönskande gräsplanen bland palmerna och nespoliträden i skuggan af det väldiga, fyrkantiga saracentornet. Hade hon fått stryk i världen — och hvem har ej det? —, så njöt hon nu, i idyllens frid bland naturens härlighet, lugnet efter stormen. Eller kanske var det blott en rast »mellem Slagene», lugnet före den nya stormen? Chi lo sa?

Spoleto den 26 juni 1890.

Rom var stekhett och tungt; alla svettades, alla talade om feber och malaria såsom den romerska sommarens oundvikliga följeslagare. Från middagstiden till fram emot solnedgången höll man sig inomhus med tillslutna persienner och fönsterluckor; de rättrogna romarne, som visste hvad klimatet och landets sed kräfde, höllo siesta.

Så blef det midsommarafton. Midsommaren i Norden samlar till dans kring majstången och vistelse i det gröna; i Rom firas San Giovanni med ett slags folkfest utanför Laterankyrkan. Men ett par vilsekomna nordbor tyckte, att de ville se något mera af vår Herres fria natur än det kvalmiga Roms ruiner och dess ruinerade befolknings fester. Bort öfver den brunbrända Campagnan, bort till Umbriens svala bergstrakter!

Först bär det af till Italiens berömdaste och vackraste vattenfall, Terni.

»Le Marmore» — så kallas kaskaderna, förmodligen på grund af sin hvitskimrande yta — är ej någon Trollhätta, knappast större än vattenfallet vid Huskvarna nära Jönköping; men höjden är ansenlig, och klippväggarna, utför hvilka Velino kastar sig för att förena sig med Nera, äro högst pittoreska. Det är en älskares förtviflade språng utför klippbranten för att nå sin sköna — och det lyckas! Äktenskapet blir fruktsamt: därom vittna den yppiga grönskan och den rika odlingen i Ternis sköna dal, där Velino och Nera vandra tillsammans en stilla och välsignad lefnadsbana. Men det är ej blott jordbrukaren och landskapsmålaren, som glädjas öfver deras äktenskap: äfven fabriksidkare suga deras tillgångar, nästan mer än som är billigt. Skorstens- och fabriksbyggnader resa sig i dalgången och i Ternis utkanter. Med stolthet visade oss vår kusk alla dessa »stabilimenti»; men han tillade också, att de

minskat kaskadernas vattenmassa till hälften af hvad den fordom varit. Säkert är, att ömtåliga näsor gärna skulle önskat några af dessa »stabilimenti» borta. Då luktar det bättre i Norden en midsommarafton i det gröna!

Terni är emellertid en framåtskridande liten stad med ungefär samma invånarantal som Lund; det har, i motsats till de flesta italienska småstäder, en mängd nya hus jämte de gamla. Vi sågo stadens domkyrka, och jag blef god vän med dess kustod. Ett scipiohufvud, alldeles blankrakadt — »för värmens skull», sade han och plirade så vänligt på främlingens hjässa, där naturen sparat utgifter till barberare. — Vi sågo den gamla kyrkan San Francesco med dess vackra klostergård. En skrytsam minnestafla upplyser, att den under kung Vittorio Emmanueles tid börjat återställas från sitt djupa förfall. Men ännu, synes mig, har man långt igen, innan det ärevördiga minnesmärket blir hvad det borde vara. Några freskomålningar på muren sades oss vara utförda af — »Dante», ett nytt namn i det italienska måleriets historia! Då jag yttrade mina tvifvel, pekade en af dem, som släppt in oss och följde oss i kyrkan — de voro ett halft tjog, gummor, gubbar, män och barn — på den nyssnämnda braskande inskriften, hvarest talades om »Dantes tid och stil»! Så uppstå konstnärsrykten.

För öfrigt har Terni en betydlig garnison. Hela officerskåren åt middag på vårt hotell; hyggliga, vackra, väl uniformerade unga män men om hvilka man torde kunna säga detsamma som om Axels Maria:

»Mer farlig syns du, ungersven,
för Nordens mör än för dess män.»

Därjämte har staden en gata, som är uppkallad efter Ternis störste son, den romerske historieskrifvaren Tacitus, och en romersk amfiteater, som nu är — biskopens trädgård. I en nisch i teater-, nu trädgårdsmuren hade en rödkindad och glad italiensk bondkvinna inredt sin anspråkslösa boning.

På stadens gamla vallar, numera en fint inredd park, promenerade vi och skådade, ehuru förgäfves, efter dess »beau monde». Men i stället sågo vi, sedan solen gått ned, lysflugorna som små rörliga blänkfyrar ljudlöst kretsa i dalen och kände doften af »liljor och rosor och dejeliga blader» så härlig, som endast en sommarkväll i Södern kan bjuda.

Detta var midsommarafton i Terni. Midsommardagen i Spoleto var ändå bättre, ehuru, om man så vill, ännu mera olik en midsommardag i Norden. »La festa di San Giovanni» högtidlighålles dock äfven här; och öfver hela den gamla staden hvilade en söndagsfrid, som man ej kunnat önska sig bättre i Norden på den aflägsna landsbygden. Det är för öfrigt något af samma stämning äfven på hvardagarna i detta stilla, fridfulla Umbrien; åtminstone i hvad jag sett däraf. Förnöjsamhet och stilla lycka, icke Syditaliens stojande lif och bullersamma upptåg, lika litet som Roms storstadsäflan eller Toscanas och Norditaliens moderna »struggle for existence». Och härlig är naturen: omväxlande berg och dalar på Apenninkedjans sluttning. Sådant är Umbrien — San Francescos och S:ta Chiaras och Pietro Peruginos land. Gammal odling möter ögat öfverallt i detta Italiens hjärta, och den resande kan icke med skäl klaga öfver brist på bekvämlighet, ehuru Europas turistström tills vidare lämnat de flesta af Umbriens städer oberörda.

Särskildt synes detta sistnämnda vara fallet i Spoleto. Ankomsten af »forestieri» är här ett evenemang; men stadens fridsamma invånare sakna all erfarenhet i konsten att använda detta evenemang till sin fördel. Ingen tigger, och ingen gör försök att på annat sätt förtjäna något af främlingens slantar. Man får gå i fred, begapad men oantastad, ehuru höfligt bemött, när man begär upplysning af någon. Den, som rest i Italien, vet, huru ovanligt detta är.

Härligt ligger det gamla Spoleto, berömdt i historien redan från Hannibals krig, fordom hufvudstaden i mellersta Italiens största furstendöme, nu en stilla provinsstad med omkring 11,000 invånare men rikt på minnesmärken från större tider. Högt öfver staden tronar den väldiga borgen »La Rocca», uppbyggd på 1300-talet af påfvarne, som då härskade i Spoleto.

En af deras efterföljare, den illa beryktade Alexander VI, gjorde för en kort tid Spoleto till hertigdöme för sin dotter, den ej mindre ryktbara Lucrezia Borgia. Mellan det giftermål, som nyss ändats genom hennes makes död för hennes broders hand, och hennes förmälning med Alfonso d'Este, residerade den sköna tjuguåriga furstinnan här uppe i Spoletos borg såsom regentinna å sin faders vägnar. Några storverk från hennes regenttid — den räckte

blott några månader — har historien ej att omtala men ej heller några illdåd.

Traditionen är dock starkare än historiens vittnesbörd. Vid foten af »La Rocca», på den från romartiden stammande via- och akvedukten »Ponte della Torre», som förbinder Monte Luco med staden, kom jag i en liflig diskurs med en af Spoletos vänliga invånare om den sköna och olyckliga Lucrezia. Hvem han var, vet jag icke; sannolikt en högre ämbetsman med litterära intressen, som hade bra reda på Spoletos minnen utan att dock vara historiker. Att Lucrezias minne genom tysken Gregorovius nu var rentvättadt från en mängd obevisade anklagelser, kände han icke; och ville ej tro, att den tyske professorn kunde ha rätt. »Traditionen säger motsatsen», sade han och skakade tviflande på hufvudet; han gladdes icke ens åt möjligheten, att hon, som en gång residerade där uppe på »La Rocca», kunde ha varit, såsom Geijer sade om drottning Kristina — »bättre än sitt rykte».

»La porta della fuga d'Annibale», ett pittoreskt hvalf i en af stadens branta gator, erinrar med en skrytsam inskrift från 1500-talet om Spoletos försvar (217 f. Kr.) mot den puniske hjälten; en minnestafla på vägen till »La Rocca» talar om dess sista vapenskifte, 1860, då staden eröfrades af Viktor Emanuels trupper och den påfliga besättningen under irländaren O'Reilly måste uppgifva fästningen. Skrytsam är äfven denna inskrift, såsom de flesta, hvilka återkalla minnet af Italiens »risorgimento» för trettio år sedan. De italienare i Piemonts här, som föllo vid Spoleto, äro naturligtvis »eroi» — hjältar; deras tappra motståndare, som dock stredo för den lagliga ordningen, kallas här »mercenarii della tirannide», tyranniets legoknektar. Det är ett stötande drag i det nya Italiens historia, ursäktligt under stridens hetta men som ej bort hugfästas i marmorn, detta ofördragsamma skryt med hjältedater — mot bröder. Italiens enhet vore mera konsoliderad, än den är, utan dessa utlåtelser.

Men återvändom till resedagboken. Klockan 12 på midsommardagens middag rådde liflig rörelse och muntert samspråk i den vackra förhallen till Spoletos uråldriga katedral, från hvars fasad Kristus, Maria och Johannes blicka ned i guldskimrande mosaik. Mässan var ännu icke började; menigheten samlades i kyrkans förhall, liksom på kyrkbacken i Sveriges landsbygd. Jag vandrade in för att se Fra Filippo Lippis berömda freskomålningar i kyrkans

kor. Där satt en präst i full ornat med gredelin sidenkåpa — kanske domprosten själf — och läste i en af korstolarna. Jag ansåg anständigheten fordra, att jag frågade, om det var tillåtet att bese korets freskomålningar. Denna höflighet är kanske ej så alldeles vanlig hos turister, som här i Italien eljest midt under mässan gå ogeneradt omkring i kyrkorna —, den katolska kulten gör detta i själfva verket mindre störande än i de protestantiska kyrkorna med sina fasta bänkar och sin på ett par timmar i veckan koncentrerade kyrkliga andakt. Min uppmärksamhet tog prelatens hela hjärta. »Var så god!» svarade han och gaf mig hvarjehanda upplysningar på det vänligaste sätt i världen; och sedan instruerade han en korgosse att följa mig och min reskamrat och visa kyrkans öfriga märkvärdigheter. Under tiden började gudstjänsten; prästerna mässade, menigheten knäböjde, orgeln lät då och då höra afbrutna toner. Men vi vandrade omkring, åtföljda af en kyrkans tjänare, på en af dess prelaters befallning och sågo så de skatter, som Spoletos dom gömde inom sina murar. Så tolerant hade svårligen en svensk domprost varit!

Ett annat hyggligt exemplar af det katolska prästerskapet i Spoleto träffade vi samma dag i en liten kyrka, sammanbyggd med en till Drusi och Germanici ära rest triumfbåge från romartiden. Under jorden skulle finnas en krypta med urgamla freskomålningar från den tid, då longobarderna härskade i Spoleto; och vi tågade ned i underjorden, lysta af en liten »sagristano» med ett vaxljus i handen och följda af den vänlige prästen, en ännu ung man med ett solskensansikte och ett naivt troende uttryck. Illa hade tiden farit fram med målningarna från 1000-talet; och kryptan såväl som trappan dit ned voro nu använda som magasin för tomlårar och annat skräp.

Men så mycket praktfullare var templet ofvan jord, en byggnad utstyrd i hvitt, rödt och guld från barocktiden. Där visade man oss — den helige Isaks graf. Isaks? Ja, men ej patriarkens utan Isak abbas', som på 500-talet lefde som anakoret på Monte Luco ofvanför Spoleto. Vi sågo ej endast hans graf utan honom själf i full ornat. Ett af kyrkans altare öppnades på vår vänlige vägvisares befallning: där låg helgonet, klädd i splitterny sidenkåpa med mitra och kräkla och rödblommigt vaxansikte och långt (naturligt) blondt helskägg — ett mästerstycke från någon modern

fabrik af vaxbilder. — Man var stolt öfver sin Isak, och vi unnade hans präst gärna sin glädje.

Ännu en tredje vänlig prästman gjorde jag i går bekantskap med i Spoleto: det var kyrkoherden i »S. Agostino del crocefisso», en utanför staden belägen kyrka, som en gång varit ett romerskt tempel, hvars kolonner och friser ännu finnas i behåll. Han var stolt öfver sin kyrka, äfven han, och med rätta. Han omtalade, att den berömde arkeologen, il commendatore Rossi året förut varit där och haft så mycket intressant att förmäla om det romerska templet, att — »jag gärna skulle ha varit utan middag, om jag fått höra på honom längre». Om han därjämte skulle kunnat vara utan snus, vill jag låta vara osagdt. Näsan, såväl som hela hans habitus för öfrigt, var lik våra egna gamla landtprästers.

Men den varma midsommarsolen sjunker ned bakom de vackra bergen, som i väster begränsa Spoletos rika dal. Från platsen utanför S. Pietro sågo vi solnedgångens praktfulla illumination af »La Rocca» och den gamla staden vid dess fot, af kyrkogården med sina cypresser, af S. Pietros romanska fasad med sina fantastiska djurornamenter från den äldsta medeltiden, af höjderna och dalen med den rika grönskan och de vänliga boningarna.

En sommardag med söndagsfrid hade nått sitt slut; och sedan gick månen upp och lyste öfver sommarnattens stillhet och tystnad, där de bevingade ljusen blänkte och skuggorna föllo svarta mellan den gamla stadsmurens utsprång och trädgrupperna i »la passegiata pubblica» utanför.

Assisi den 27 juni.

Assisi är i turistvärlden vida mer berömdt än Spoleto; till den helige Francescos stad, smyckad af Cimabue och Giotto, prisad af Dante och Goethe, vallfärdar man från hela kristenheten. Och med rätta: det lilla Assisi är ej blott en pittoreskt belägen medeltidsstad som så många andra i detta land af urgammal kultur. Där hvilar öfver dess stilla gator och dess gamla tempel något af medeltidens svärmeri; det hela är som ett enda stort minnesmärke öfver den katolska världens största historiska helgon.

Det var i korstågens sista period, vid den götiska byggnadsstilens begynnelse, som den helige Francesco lefde och verkade här i Assisi, när han ej som missionär drog omkring med sina apostlar, predikande läran om ödmjukhet, fattigdom och försakelse af lifvets

njutningar. Han var själf en *fredlig* korsfarare. Ej blott inom Italien verkade han; han drog äfven ut i de otrognas land och hann, säga hans biografer, ända till »Babilonia», hvars sultan, de kristnas förbittrade motståndare, böjde sitt grymma sinne för den fattige munkens läror. Francesco af Assisi är, kan man säga, ett stycke götisk arkitektur förmänskligad: det himmelssträfvande, det luftiga, så att säga okroppsliga i denna byggnadsform, där murarna reduceras till det minsta möjliga och allt upplöses i fantastisk ornamentik, kan väl sägas äga sin motsvarighet i den helige Francescos person.

Naturligtvis var det ej han, som skapade den religiöst svärmande hänförelse, som i medeltidens midt grep Västerlandets folk med en så underbar makt. Det var en tidsströmning, liknande den som ett par århundraden senare yttrade sig i beundran för den antika världens skönhet, och längre fram i svärmeri för den politiska frihetens ideal i den tid, som närmast föregick vår egen och dess tröstlösa pessimism. Men den helige Francesco är denna svärmande kristendoms mest typiske representant under medeltiden; och hur än franciskanermunkarne under seklernas lopp glömt sin stiftares föreskrifter, säkert är, att denna ordens stiftande var en tilldragelse af stor betydenhet äfven för tider långt efter den helige Francescos.

Olik alla andra reformatorer, gick han sin väg fredligt och äfven ärofullt framåt, sedan han tåligt fördragit det begabberi, som i början mötte honom, den rike köpmanssonen från Assisi, för hans själfvalda fattigdom. Påfvarne och furstarne ärade honom mot slutet af hans bana; ingen anklagelse för kätteri höjdes af någon nitälskande prelat mot den stränge reformatorn, hvars hela vandel dock var en kritik af kyrkans samtida tjänares vandel. När han, sjuk och nästan döende, kom tillbaka till sin fädernestad från sitt fredliga korståg i Österlandet, så mottogs han af sina landsmän med större ärebetygelser, än som vederfarits någon annan. Och det dröjde ej mer än två år efter Francescos död, innan grundstenen lades till den väldiga kyrkobyggnad och till det stora franciskanerkloster, som skulle bevara hans minne och innesluta hans ben. Det skedde med pomp och ståt: påfven Gregorius IX begaf sig till Assisi, förklarade honom för ett af den katolska världens helgon och lade personligen grundstenen till den stora byggnaden. Till kostnaden för dess uppförande sändes rika bidrag från kejsar Fredrik II och från kejsar Balduin i Konstantinopel, från Öster-

och västerlandets konungar och furstar. En af dem, konung Johan af Jerusalem, uttryckte önskan att själf bli begrafven i den åt det nya helgonets minne invigda kyrkan.

Genom hvilken trollmakt kunde det lilla Assisis ödmjuke son under ett par årtionden hafva så eröfrat världen? Han var vid sin död endast 44 år gammal; och det var en tid af råa seder och blodiga fejder, då kriget utgjorde nästan det enda samfärdsmedlet. Man känner intet om hans skrifter; uppgiften om hans poetiska författarskap är af kritiken förvisad till sagans område, och inga boktryckare hade ännu på hans tid mångfaldigat det skrifna ordet. En väldig predikant, som den helige Bernhard, var han ej; åtminstone känner traditionen intet därom. Huru visste de kristna i Österlandet, i Marocko, i Bömen — från alla dessa håll hyllades hans minne — i denna tid utan kommunikationer något om den fromme munken? Det förefaller gåtlikt.

Det ser ut, som om samtiden behöft en typisk representant för det religiösa svärmeri, som låg i dess grundlynne. I den helige Francesco fann den en sådan, och genom ärandet af hans person ville den försona hvad som brutits mot hans föredömen och lära.

»Frater Elias», S. Francescos vän och hans efterföljare såsom ordens chef, var den, som förestod det stora byggnadsverket vid »la chiesa di S. Francesco». Han var en man af stor administrativ och praktisk duglighet och lyckades inom få år få arbetet i det yttre färdigt. Det underbara i byggnadens konstruktion — tre kyrkor öfver hvarandra — och den korta tiden för dess fullbordande hafva gjort, att brodern Elias i folktraditionen blifvit ansedd såsom en trollkarl. Historien känner honom väl: han var äfven en politisk person, med växlande öden, som under tidens strider mellan påfven och kejsaren, mellan Guelfer och Ghibelliner, användes såsom underhandlare, som länge lefde vid kejsar Fredrik II:s hof och som — så berätta samtida — slutligen till den grad glömde sin föregångares ordensregler om fattigdom, försakelse och späkning, att han i klostret i Assisi lefde kräsligt som en rik prelat och till och med försökte sig i konsten att — göra guld! Sedan hans tid inträdde också skillnaden mellan franciskanerna »af den stränga observansen» och de öfriga.

Så fort försvann helgonglorian kring Francescos stiftelse och från dem, som skulle hafva vård därom. Med förvärfvandet af furstegunsten, makten och rikedomen — visserligen ej den enskildes

men ordens — försvann tanken på stiftarens sätt att betrakta världens fåfänglighet.

Men i konstens intresse kan eftervärlden ej annat än vara »frater Elias» och hans efterföljare tacksam, att de ej så föraktade den yttre glansen, som S. Francesco själf gjort. Assisi blef under nära ett århundrade, genom arbetet för utsmyckandet af hans kyrka, ett konstnärligt centrum för hela Italien. Här samlades från olika håll konstnärer, karakteristiska för den tid, i hvilken de arbetade, naiva i sin framställning, ofullkomliga i behärskandet af de tekniska hjälpmedlen men fulla af idéer; groteska, stundom råa men alltid uttrycksfulla, stundom i sin bildliga framställning djupsinniga. Cimabue var den ryktbaraste af dem, som på 1200-talet målade i S. Francescos kyrka; men vid öfvergången till det följande seklet kom Giotto, som fortsatte hans verk och här bildade en konstskola.

Det är en rikedom utan like af medeltidskonst, som denna kyrka innesluter. Man kan gå där timme efter timme och se på dessa gamla freskomålningar, som ännu delvis äro ganska väl bevarade, och häpna öfver de gamla mästarnes rikedom på uppfinning och beundra deras naivt åskådliggörande framställningssätt. Det är Dantes tid, som man här ser. Dante, Giottos vän, säges själf hafva gifvit idéen till några af dessa bilder. På en af dem igenkännes Dantes välbekanta profil, med den skarpa näsan och den dystra, asketiskt frånstötande minen: hans vän målaren har här, liksom på en af väggarna i Palazzo Bargello i Florens, åt eftervärlden bevarat hans drag.

Man finner denna bild i en af de fyra berömda hvalfmålningarna öfver kyrkans högaltare, den som framställer kyskhetens dygd —de andra föreställa dels lydnadens och fattigdomens förpliktelser, dels helgonets apoteos. Dante föreställes uppmuntrad af S. Francesco att stiga upp mot den höjd, där Kyskhetens dygd, klädd i nunnedok, tronar i en tinnbekrönt fästning, omgifven af tvenne änglar. På samma tafla ses vingade kvinnogestalter, äfven de i nunnedräkt, jaga bort Amor; och vid kärleksgudens sida, väpnad med båge och pilar, synes Okyskheten, en afskräckande figur med långa öron och borstlikt hår; bakom den sväfvar dödens bild. — I samma anda framställes S. Francescos mystiska bröllop med Fattigdomen: denna symboliseras af en i trasor klädd barfotad kvinnogestalt, som ej saknar fägring. Vid hennes sida synas Hoppets och Barmhärtighetens bilder: den förra klädd i grönt, den senare

i hvitt, med en rosenkrans på hufvudet och ett hjärta i handen. Dessa dygders motsatser framställas genom tre afskyvärda gestalter, klädda i rika dräkter: Girigheten knyter båda händerna hårdt om sin penningpung; Roflystnaden håller falken, roffågeln, på sin högra hand; Trolösheten svär falskt, läggande handen på bröstet.

Är det icke som ett stycke af »La Divina Commedia»?

I öfverkyrkan hafva Giotto och hans lärjungar målat scener ur helgonets lif — historiemålningar, utförda af personer, som varit så godt som samtida med helgonet. För kostymerna och tidskaraktären äro de af det högsta historiska värde, oaktadt det stundom naivt otympliga i framställningen. Naivast är den bild, där S. Francesco framställes utdrifva djäflarne ur Arezzo: helgonet knäböjer utanför stadsmuren med upplyftade händer, och de onda andarnes anskrämliga figurer skynda sig i väg upp i luften från torn och skorstenar! Drastisk är framställningen af scenen mellan den unge Francesco och hans fader, då den förre, gripen af ingifvelsen om försakelsens höga uppgift, lämnar honom tillbaka sin rika klädnad. Den rike krämarens förbittring öfver denna dårskap målar sig lifligt i hans ansikte, och med möda håller Francescos moder faderns arm tillbaka från att gå till handgripligheter. Rörande är framställningen af den heliga Chiaras afsked af Francescos döda lekamen, då han fördes förbi nunneklostret S. Damiano till sitt hvilorum; hon och hennes fromma systrar knäböja vid hans bår.

Santa Chiara, Clarissinerordens stifterska, är Francescos kvinnliga motsvarighet. Hon var af ädel börd: Favorino, grefve af Sassorosso, ett slott på berget Subasio ofvanför Assisi, var hennes fader. Adertonårig, så berättar historien, flydde hon från sin faders slott för att följa den helige Francescos föredöme. I »Portiuncula», helgonets bönehus nere i dalen vid bergets fot, mottog hon af hans hand invigningen till sitt heliga värf, och genom hans inflytande grundlades också det nya nunnekloster, som fick hennes namn. Hon öfverlefde sin mästare i tjugu år, blef liksom han kanoniserad, och till hennes ära byggdes äfven en kyrka, kallad S. Chiara, öfver hennes graf, ännu i dag en af Assisis förnämsta, rikt smyckad med freskomålningar af Giottos efterföljare.

I Assisis katedral stå på ömse sidor om högaltaret hennes och S. Francescos marmorbilder, utförda af moderna konstnärer, Dupré och hans dotter. I en konstnärs hand, som ej själf har naiviteten,

blir den fromma uppsynen, oaktadt all teknisk fulländning, lätt till skenhelighet. Så har det här skett med den helige Francescos bild. Huru annorlunda i den terrakottabild, som, efter hvad uppgifves, utförd af Luca della Robbia, förvaras i S. Maria degli Angeli, kyrkan som uppbyggdes på den plats, där helgonet uppgaf andan! Där ser man fromheten och trosinnerligheten: konstnären är ej barn af en skeptisk tid såsom Dupré, ehuru hans sätt att behandla de tekniska hjälpmedlen röjer ett stort framsteg framför Giotto och hans efterföljare.

Jag nämnde S. Maria degli Angeli. Det är en praktfull kyrka i sen renässansstil, belägen på slätten nedanför Assisi. Äfven här mötes man af idel minnen från helgonets dagar. Kyrkan omsluter S. Francescos ofvannämnda »Portiuncula», enligt sägnen uppbyggd af honom själf. Här blomma i en liten trädgård de rosor utan törnen, som bära S. Francescos namn och erinra om det under, som för hans skull skedde med dem. Berättelsen därom är icke så märkvärdig; anmärkningsvärdare är, att sakristanen på min fråga, hvad egentligen »legenden» om »rosenundret» förtäljde, tillrättavisande svarade: »non la *leggenda*, ma la *storia* di San Francesco!»

Men det är tid, att jag lämnar helgonet och Assisis helgonminnen. En del af hvad jag här antecknat har jag hämtat ur Cristofani's *Storia d'Assisi*, en bok som jag lyckades förvärfva på ort och ställe. Historien huru därmed tillgick saknar icke sitt intresse. Ingen mindre person än stadens »sindaco» gjorde sitt inflytande därvid gällande till min förmån.

Till Assisis historieskrifvares ära har dess »municipio» på det hus, där han bodde — han afled för några år sedan —, uppsatt en »pietra», en af de i Italien mer än annorstädes vanliga minnesstenarna. Men det syntes omöjligt att få köpa hans verk i Assisi! En boklåda fanns visserligen på stadens torg — ej vid torget, ty den var i ordets egentliga bemärkelse en låda, enligt gammal sed en sådan, som förekom i marknadsstånden i vårt kära fädernesland, där man sålde psalmböcker, som ej skulle »läsas utan sjungas». På min fråga, om det ej funnes någon annan, svarade man förvånad: »Ma che! Hvem skulle väl köpa böcker här?» Men då jag för ett par af stadens borgersmän på torget uttryckte min lifliga åstundan att få läsa Cristofani's bok, steg jag uppenbarligen i deras aktning, och de funderade ut, att ett exemplar sannolikt torde

finnas på stadens rådhus. Min lyckliga stjärna ville nu, att »sindacon» i all sin myndighet kom spatserande öfver torget. Mitt ärende framfördes; det upptogs välvilligt, och jag eskorterades till »Palazzo del Municipio», hvarest en af tjänstemännen fick order att för min räkning framtaga boken.

I »Sala del Consiglio» slog jag mig nu ned att studera — exemplaret, som förelades mig, var ouppskuret! —, och medan jag studerade i rådhussalen, skickades en rådhusvaktmästare ut i staden att leta upp ett exemplar till köps för min räkning, hos författarens änka eller annorstädes. Efter en stund återkom han: änkan hade intet exemplar att afstå, men hos en f. d. boktryckare hade han påträffat ett något defekt exemplar af första upplagan (sista upplagan utkom 1875), som jag kunde få köpa. — Medge, att ej alla magistratspersoner skulle göra sig så mycket besvär för en vagabond, som man gjorde i Assisi! Jag köpte naturligtvis med tacksamhet boken (för några lire) och har haft rätt mycket nöje af den. Det är en krönika, flitigt gjord och ej utan anspråk på att vara något mer än en krönika. Naivt hållen, som vederbör i Assisi, är denna bok rätt betecknande för italienskt sätt att skrifva historia ännu i våra dagar.

Gubbio den 1 juli 1890.

Här vid foten af Central-Apenninen, på en ort, som i forntiden var berömd men dit nu »sällan någon länder», har jag god tid att teckna mig till minnes hvad jag sett af Umbriens hufvudstad, Perugia.

Den ligger en timmes järnvägsresa från Assisi. Man ser S. Francescos stad helt tydligt från Perugia, jämte ett par andra af Umbriens små vänliga städer, Spello och Foligno, belägna liksom Assisi på bergssluttningen, på andra sidan dalen. Huru är det möjligt, att dessa små städer, här i denna fridfulla natur, kunna hafva varit fientliga mot hvarandra? Assisi och Perugia förde i medeltiden ofta krig mot hvarandra; och Foligno stod än på den ena sidan, än på den andra. Större och mindre potentater hade än den ena, än den andra af dessa stadsrepubliker till bundsförvant i sina härjningståg mot de öfriga.

Så skedde, enligt hvad krönikorna förtälja, både före och efter den helige Francescos tid; helgonet själf förde ju i sin ungdom, innan han blifvit omvänd, i Assisis här vapen mot Perugia. Att Um-

briens fridsamma folk nu, af någon som helst anledning, skulle kunna förmås gripa till vapen, förefaller osannolikt för den, som ser dess idylliska lif i våra dagar.

Perugia gör i vissa afseenden ett modernt storstadsintryck, i synnerhet jämfördt med Assisi. I »Hotel Brufani» omgifves man af all det nittonde århundradets hotellkomfort; endast engelska talas vid table d'hôten. Konserter hållas på aftonen ute på Piazzan. Äfven Piazzan och Corson äro högst moderna.

Men i Corsons andra ända ligger det väldiga »Palazzo del Governo», en byggnad från 1200-talet med vackra götiska fönster och portaler, gripar och lejon; platsen utanför prydes af den lika gamla »Fonte Maggiore» med berömda bildverk af toskanska bildhuggare. I närheten ligger också »Collegio di Cambio»; genom dess fönster utåt Corson kan man skönja dess rika dekoration af freskomålningar. Pietro Perugino heter mästaren, som gjort dem. Han har hämtat sitt namn af sin födelsestad men gaf åt denna glansen af sitt och sin lärjunges, Rafaels, rykte. — Perugia är icke alldeles en modern dussinstad!

Af de italienska städer jag sett äro Perugia och Siena till sitt läge hvarandra mest lika. Men Perugias läge eller, kanske rättare, utsikten från Perugia är mera stortartad. Från mina fönster ser jag en alldeles kolossal rundmålning: det är halfva Umbrien med sina dalar och bergshöjder, som här breder ut sig. De likna ett haf af stelnade jättevågor, dessa höjdsträckningar. I synnerhet i månsken tager sig denna stora utsikt underbart ut — och just nu är det midsommarens vackraste månsken. Det kan nämligen löna sig för månen att skina i Södern äfven vid midsommartiden; i Norden synes den ju knappast.

Långt borta på en af de utskjutande berguddar, på hvilka Perugia reser sig ur Tiberdalen, ligger den gamla kyrkan S. Pietro de' Casinensi. I fråga om rik utsmyckning är den för Perugia hvad S. Francesco är för Assisi. Men det är renässanstidens glada konst, som man där ser, ej medeltidens allvarsamma bilder. Kyrkan är ett museum af taflor af berömda mästare; dess färgrika dekoration i hvalfvet öfver koret och dess praktarbeten i trämosaik på korstolarna göra åskådaren glad till sinnes men fängsla ej.

Ej heller Perugino, den ryktbare målaren, med hvilken lokalpatriotismen drifver mycken afgudadyrkan här i Perugia, är i stånd att fängsla i längden. I stadens målningsgalleri äro han och hans

föregångare talrikt representerade — utan tvifvel en högst intressant samling. Men Pietro Vannucci, kallad Perugino, är dock en bra tam konstnär, jämförd med dem, som målade i Assisi två hundra år förut. För öfrigt är det underbart att se, huru ofta man på Perugias gator möter typer från Peruginos taflor, hvilket visar, dels att han studerat efter lefvande modell, dels att rasen är seg. Han målar sina figurer vida korrektare än Giotto och andra Dantes samtida. Men han uppfinner vida mindre. Egentligen är han en fantasilös konstnär: hans figurer, som stå så vackert med ett »Standbein» och ett »Spielbein», äro i själfva verket ganska enformiga.

Och nu är jag här i detta gamla Gubbio. Jag har färdats hit på en af det italienska postverkets diligenser, förspänd med tre hästar, den främsta försedd med bjällra och plymer, till Umbertide, och därifrån vidare en bit på järnväg.

Gubbio, Iguvium, Eugubium, de eugubinska taflornas stad, är arrangeradt nästan som en teaterdekoration på sluttningen af ett ganska högt berg. Det ser vida ansenligare ut, än det är: »Palazzo de' Consoli» och »Palazzo pretorio» jämte de många kyrkorna gifva den lilla staden ett högst imposant utseende, betraktad från dalen, där järnvägen stryker fram förbi ruinerna af den romerska amfiteatern. Men invärtes har den småstadens jämmerliga typ — småstadens utan framtid.

»Albergo del Giardino», dess förnämsta hotell, där jag nu bor, omgifven af insekter som flyga och som hoppa, är primitivare än de flesta svenska bondgästgifvargårdar — utom i fråga om mat och sängkläder. I synnerhet i sistnämnda afseende är man alltid ytterst nogräknad i Italien. Och landets härliga klimat gör, att om matsedeln ej är omväxlande i fråga om kötträtter, så saknas aldrig sallad, frukter och vin. Sådant bjuder man ej på i svenska bondgästgifverier. Dessa företräden få ersätta hvad som brister i möblernas beskaffenhet och i golfvens och fönstrens renlighet. — För öfrigt är det här inrättadt på en högst privat fot. Rummet, som blifvit mig upplåtet, är egentligen gästgifvarfamiljens enskilda. Till den här befintliga byrån springa värdinnan och hennes döttrar in och hämta sina tillhörigheter; och deras symaskin — tänk att dylika hittat vägen till Gubbio! — står här vid sidan af skrifbordet.

Klockan sex på eftermiddagen höll en ridhäst utanför mitt hotell jämte en vägvisare med ett något banditaktigt utseende;

han hade varit med, sade han, om Garibaldis och »risorgimentons» tid. Genom stadens mörka, backiga gator tågade vi ut ur stadsporten och under oändliga gråa murar upp mot klostret S. Ubaldo på bergshöjden. Där uppe residerar nu en ensam »frate» med tonsur och brun kåpa, som ödmjukt frågade mig, om han finge visa helgoriets ben. Den helige Ubaldo, stadens skyddspatron, var en gång dess biskop, och hans ben hvila här. Men jag betackade mig för helgonrelikerna, sedan jag från hästryggen inne på klostergården öfvertygat mig om att stället ej hade någon arkitektonisk märkvärdighet. — Klostren i Gubbio, sju eller åtta till antalet, alla nu reducerade med afseende på invånarne, äro i allmänhet ointressanta. — Nej, upp till toppen!

Det lönade också mödan. Panoramat är storartadt, om också ej fullt så vidsträckt som Perugias. Men bergen hafva större och djärfvare former; vi hafva ryckt »Central-Apenninen» in på lifvet och befinna oss på en af liktornarna på hans fot. Där står han, väldig, hvasskantad och blåsvart mot aftonhimmeln, bildande en så bestämd gräns för horisonten, att intet blånande fjärran därutöfver låter sig tänka. Himmeln är mulen; den kalla vinden blåser molnen framför sig i ilande fart öfver de ännu obetäckta blåa strimmorna af himlahvalfvet. De solglimtar, som då och då titta fram, kunna ej förtaga berglandskapets ödslighet och kyla.

Jag har tillbragt en förmiddag med att beskåda Gubbios märkvärdigheter: »Palazzo dei Consoli», väldigt och pittoreskt, och de berömda eugubinska taflorna, obegripliga för mig såväl som för många forskare, som äro lärdare än jag. Man kan trösta sig med att dessa gamla koppartaflor bekvämligare kunna studeras i faksimiletryck än här på ort och ställe i de gamla skåp, hvilka redan för fyra hundra år sedan enkom inrättades till deras förvarande.

Intressantare för mig än dessa och andra rariteter, som tillsammans med dem förvaras i stadens municipalbyggnad, var denna byggnad själf. Gubbios stadsfullmäktige ha i detta gamla palats en sessionssal, hvartill ingenstädes i vårt land torde finnas motsvarighet. Municipalråden i Italien äro också helt andra potentater än våra svenska stadsfullmäktige; de italienska städerna och hvad som hör till deras självstyrelse hafva framför Nordens städer ej allenast ålderns företräde utan äfven en viss yttre glans.

Öfver hufvud är det ej blott municipalråden, som i detta land

hafva praktfulla lokaler; äfven allt annat, som hör till det offentliga lifvet, är utstyrdt med en lyx och en prakt, som väcker förvåning, särskildt i betraktande af de italienska privatvanornas ekonomi. På sitt sätt är detta vackert och beror på traditionen om det offentligas betydelse framför individen, en tradition som vi i Norden alltför mycket sakna. Men å andra sidan vittnar det offentligas lyx om bristande insikt i förvaltningens hemlighet. Vore det offentliga här mindre praktfullt, så vore det enskilda säkert icke så utfattigt, som det tyvärr är.

Pesaro den 5 juli 1890.

Af de fem städer, som under exarkatets tid nämndes »Pentapolis maritima», har jag nu sett två, Ancona och Pesaro, och farit förbi två, Fano och Sinigaglia, på vägen hit utmed Adriatiska hafvet. I den femte, Rimini, hoppas jag äfven få göra ett kort besök. Längs med stranden löper järnvägen; man ser intet annat än det vida hafvet och den blåa himmelen och några sandreflar i förgrunden, mot hvilka vågsvallet bryter sig. Förgrunden är ackurat — Skånes sydkust. Men kulören är annorlunda.

Min väg till Ancona från Gubbio gick öfver Fossato. Där borrade sig järnvägståget i en lång tunnel genom Central-Apenninen. När vi hunnit ut på östra sidan, kändes hafsluften. Klockan åtta voro vi i Ancona och sågo månen skina på Adrias haf, på masterna i den stora hamnen, på den romanska domen där uppe på toppen af Monte Guasco.

I Ancona tillbragte jag en dag af regnväder och sirocko. Den gamla staden är på det hela föga intressant, oaktadt sin vackra gamla katedral och sin väl bibehållna triumfbåge till Trajani ära. Den har föga af det karakteristiskt italienska i sitt yttre, oafsedt några medeltidsbyggnader, men äger ej heller den moderna handelsstadens kosmopolitiska färgrikedom. Af Orienten, som vi dock här äro ganska nära, ser man föga spår; beröringen med främmande sjöfarande synes ej hafva haft annan verkan än en viss denationalisering. Hafvet, det djupblå Medelhafvet, är alltid skönt; men eljest är naturen vid Ancona ej något utomordentligt, ehuru den tyska resehandboken påstår, att Anconas läge är »von aussergewöhnlicher Schönheit». De båda berg, som flankera staden och dess hamn, Monte Guasco och Monte Astagno, förefalla som ett par obetydliga

kullar för ögon, som vant sig vid Umbriens eller Abbruzzernas bergformer, för att ej tala om de berg, som omgifva det Joniska hafvet.

Här i Pesaro finnes ursprungligheten bättre bevarad. Det moderna Pesaros förnämsta lockelse är dess »stabilimento di bagni», badanstalten, som likväl ännu, oaktadt sommarhettan, är föga besökt. Här i detta varma land börjar, besynnerligt nog, badsäsongen först i augusti. Tidigare på sommaren, säga italienarne, är vattnet »troppo freddo», för kallt, om också dess temperatur visar öfver 20 grader. Italiens ostkust är här hvad västkusten är för oss; dess salta bad äro härliga, och man kan ej klaga på bekvämligheterna. Badpaviljonger äro byggda långt ut i hafvet, där man under skyddande tälttak kan sitta och andas hafsluft och där sällskapslifvet och kurtisen på aftnarna florera, med och utan musik.

För öfrigt är Pesaro en småstad med omkring 11,000 invånare, snygg och prydlig med gamla palatser vid trånga gator, med en splitter ny »tramway» till badanstalten och en tolfårig konduktör, klädd i hvitt med röda snören, outtröttlig i att blåsa trumpet. Längs ena sidan af stadens piazza har man uppfört — en fasad, icke en byggnad utan en vägg, vid hvars båda ändar i nischer stå statyer af tvenne berömda pesarioter: dess »svan», Rossini, och författaren Perticari. Jag bekänner, att den senares storverk äro för mig okända. Och midt emellan dem har man satt upp en hel rad med marmortaflor till ära för hjältarne från 1859 och 1860, Vittorio Emmanuele och Garibaldi o. s. v., med inskrifter affattade i den vanliga braskande stilen. Gud vet, om någon hvälfning åtföljts af så mycket skryt som den italienska befrielsen! Det verkar till slut tröttande; önskligt vore, att det ej har samma verkan på italienarne som på främlingen.

Men vid samma piazza ligger också den gamla Sforza-borgen från 1400-talet, nu prefekturpalats. Där hölls en gång ett lysande hof af renässanstidens furstar i Pesaro, tillhörande husen Sforza och Della Rovere; där residerade också med sin hofstat, en gång hela tio månader, drottning Kristina af Sverige, antagligen den sista suverän, som här hållit hof. Det var under tiden mellan hennes resor till Frankrike åren 1656 och 1657.

Kristinas minne är icke glömdt i Pesaro, om också intet yttre minnesmärke erinrar därom. Ej blott residerade hon här, ett föremål för pesarioternas nyfikna beundran; utan hon tog med sig härifrån tvenne af Pesaros ädelbornaste söner, bröderna Santinelli; och

hon blef anledning till att en mörk skugga kommit att hvila öfver detta namn. Grefve Ludovico Santinelli, den yngre brodern, blef på hennes tillskyndelse sin landsman Monaldeschis bödel. I den blodiga gärningen biträddes han af två andra officerare från Pesaro, Tombese och Pex.

Samtiden — och äfven eftervärlden — häpnade öfver illdådet och det grymma sätt, på hvilket det verkställdes. Men sådant var dock 1600-talets Italien, att Santinelli, Tombese och Pex, sedan de lämnat den svenska drottningens tjänst, kunde återvända till Pesaro och lefva i sin fädernestad i samma aktade ställning som förut. Den glans, som sedan gammalt hvilade öfver Santinelli-namnet, har utan tvifvel bidragit härtill, kanske också grefve Ludovicos personliga egenskaper. Han var en vitter och bildad man liksom hans äldre broder, Kristinas maggiorduomo, markis Francesco Maria Santinelli, som var en af 1600-talets berömda författare. Det var de båda brödernas vittra begåfning, som föranledde, att den snillrika drottningen önskade fästa dem vid sitt hof; men det blef, tyvärr, ej »snillets glada lekar», som gjorde deras namn ryktbart i hennes historia.

På Biblioteca Olivieriana, Pesaros offentliga bibliotek, som äger högst värdefulla samlingar till stadens historia, har man samlat åtskilligt rörande dessa Kristinas samtida. En af Olivierianas bibliotekarier, markis Antaldi, som visade mig dessa samlingar, berättade mig äfven, att han genom arf ägde rättighet att utom den nämnda markistiteln äfven bära namnet — marchese Santinelli.

Urbino den 5 juli 1890.

Den resande, som ankommer till Pesaro, omgifves genast vid sitt utträde ur järnvägsstationen af svärmar af kuskar, som underbjuda hvarandra för att få föra honom till Urbino. Rafaels, Guidobaldo Montefeltres och Isabella Gonzagas stad ligger fyra till fem timmars väg därifrån uppe i bergstrakten. Urbino är berömdt ej blott genom sina historiska minnen utan ock för sin naturskönhet, och Pesaro är den vanliga genomfartsorten för det fåtal turister, som hitta hit till denna sida af Italien.

Solen brände hett på eftermiddagen, då jag satte mig på kuskbocken till den diligens, som underhåller förbindelsen mellan Urbino och Pesaro. I rask fart bar det ut genom de trånga gatorna fram genom Fogliadalen, där skördearbetet pågick. Endast små-

ningom höjde sig vägen, och först mot resans slut, sedan kvällsolen sänkt sig, började den egentliga stigningen upp mot Urbinos berg.

Min granne på kuskbocken var en orolig sälle: än haglade piskrappen på de stackars hästarna under rop och svordomar, bland hvilka »porca madonna!» var favoritordet. Än lät han piskan hvila och inlät sig i samtal med mig och andra resande, än steg han af — ofelbart vid alla krogar, och de voro ej få — och lät diligensen och de resande vänta, till dess det föll honom in att åter intaga sin plats.

Ruset är en kosmopolitisk inrättning, gällande i samma former för hela världen. Dess stadier såg jag under denna färd, typiska som om de varit i Norden: den stojande munterheten i början, som aflöstes af sentimentaliteten — han klagade för mig med tårar i ögonen öfver att han vid 9 års ålder förlorat sin moder och nu, vid 42 år, vore »en förlorad människa». Sedan blef han religiös och talade om »la madre di Dio», och på min erinran, att han nyss kallat henne »porca madonna», bedyrade han, att jag hört miste och att han aldrig brukade »bestemmiare». Nya krogar och nya buteljer af det goda vinet — det var verkligen utmärkt, detta Fogliadalens vin; äfven jag smakade därpå —; och mannen blef grälig och oresonlig. Han började skälla ner sin far, som behandlade honom illa, och sin hustru, som vore »una puttana», o. s. v. Och så brast det lös med pisksmällar och »porco Dio, porca madonna!» igen. — Efter framkomsten till Urbino frågade jag en nykter postiljon, som medföljt, huru det hängde ihop med den onyktre, som tydligen ej blott tillfälligtvis tagit sig en tår på tand. Han svarade med en beklagande min: »Ha una moglie cattivissima!» — han har en mycket dålig hustru. — Vi få väl alltså söka ursäkta honom. Förgäfves frågar man sällan: où est la femme?

Men Urbino? Ja, där uppe ligger det med sina gamla murar och torn. När vägen gjort sin sista sicksacksvängning, öppnar sig en härlig utsikt öfver den omgifvande nejden. Landskapet är storartadt, och aftonglansen målar det i de praktfullaste färger. Det är Apenninerna, mina gamla vänner, som jag sedan december i fjor nästan alltid, utom på Sicilien, haft i horisonten — ehuru under olika namn. Nu ser jag dem för sista gången på nära håll. I djärfva och växlande former torna de sig öfver hvarandra:

det är ej längre det vänliga Umbriens kullar man ser, ej heller Latiens klassiska linier — men mera pittoreskt än båda.

Och så rulla vi in i den lilla staden i skuggan af det väldiga Palazzo Ducale, som behärskar allt. De små oljelamporna börja tändas i de mörka gatorna, där allting är så stilla och tyst; uppför trapporna till stadens gästgifvargård — hotell är för storståtlig benämning — trefvar jag mig i skumrasket, och det dröjer länge, innan jag får tag i någon »cameriere». Men för öfrigt var det ingen fara, hvarken för logis eller undfägnad; och när jag vid fotogenlampans belysning i »sala di pranzo» njöt min »costoletta alla Milanese» och min »insalata», befann jag mig i ett muntert, för svenska begrepp ovanligt högröstadt sällskap. Det var husets stamgäster: jag ansåg dem i början för hvad vi i våra universitetsstäder skulle kalla »yngre akademiska lärare» — ty Urbino har ett universitet, med omkring 100 studenter! Men det upplystes, att det var järnvägsingeniörer. Urbino skall nämligen ha en järnväg, äfven det, och kanske får det också en sådan om en tio eller femton år. Det går icke så fort med dylika företag här i Italien som hos oss; tid är här — *icke* pengar, och beslut och handling äro här — *icke* ett.

Jag använde en solig dag att skåda Urbinos märkvärdigheter. Dess största är utan tvifvel den, som jag redan nämnt, dess härliga läge. Det praktfulla slott, som Federigo Montefeltre, Urbinos förste hertig, på midten af 1400-talet byggde för sig och sin ätt, är ett litet lekverk, jämfördt med Apenninerna. Men allt skall dömas efter sin art, och dömer man Urbinos Palazzo Ducale efter människoverks art, så är det onekligen ganska förnämligt.

Högt öfver stadsmurarna resa sig slottstornen, belägna med utsikt öfver dalen och berglandskapet ofvanför på andra sidan. De äro mera pittoreska, dessa spetsiga torn, än byggnaden i sin helhet, hvilken företrädesvis väcker beundran, sedd på nära håll. Utifrån, sedt på afstånd från platsen vid domen, är detta slott endast en stor, röd tegelstensmassa; först granskningen i detalj visar dess skönheter. Hvarje fönster och hvarje dörr äro nämligen infattade i praktfulla ramar af skulpterad marmor i ungrenässansens rikaste ornamentik; och dörrarna själfva äro ett mästerverk af trämosaik, som väl kan kallas »stupendo», såsom det italienska favorituttrycket lyder. Man vet ej, hvilket man mest bör beundra, den tekniska

skickligheten i utförandet eller den konstnärliga uppfinningen och den säkra teckningen i denna öfverdådigt rika utsmyckning.

I sitt slag är hvad FE. D. (Federicus Dux) — så läses öfver alla dessa fönster, om de ej blifvit färdiga, innan uppbyggaren blef D[ux], ty i sådant fall står där FE. C[omes] — låtit utföra här i Urbino utan motsvarighet i Italien. Det är ett monument af det lysande hof, som här hölls af fursteätten med Montefeltre-namnet, ett minnesmärke, som står, långt sedan de lärda och vittra män och kvinnor, som en gång här samlades, äro glömda och deras verk blott äro kända såsom litterär-historiska kuriositeter.

På hertig Federigos, på Guidobaldos och Isabella Gonzagas tid — d. v. s. under senare hälften af 1400-talet — var väl Urbino icke större än nu, snarare mindre. Stadsmurarna äro desamma, de trånga, branta gatorna äfvenså, fastän dessa nu bytt om namn, större delen af husen stå nog också kvar sedan den tiden, ehuru de icke förete några anmärkningsvärda medeltidskännetecken — här lika litet som i Ferrara, med hvilket Urbino har ett visst syskontycke, bergsstadskaraktären oräknadt. — Orappade röda tegelhus, utan all arkitektonisk utsmyckning, utan dessa spetsiga gafvelrösten, som göra Nordens medeltidsstäder så pittoreska. Det är egentligen i anläggningen, som medeltidskaraktären igenkännes.

Ett sådant hus är också det, i hvilket Rafael föddes. Det äges nu sedan 1873, genom en rik engelsmans gåfva, af »R. Accademia Raffaele» och bevaras — nämligen en af dess våningar — såsom ett nationalminnesmärke. Men den, som tror sig här finna rafaelsreliker, blir grymt besviken. Icke ens så mycket som en originalpennteckning af hans hand eller en trästol från hans tid! Väggarna klädas af kopparstick och fotografier af hans verk samt af kopior efter porträtter af den store mästaren.

Men dessa väggar—äro de månne verkligen desamma, som sågo honom födas? Genljöd hans barnaårs joller i dessa höga, luftiga salar? Det synes osannolikt, att den fattige målaren Santi, hans fader, bodde så präktigt, nämligen i afseende på dimensionen af rummens höjd och bredd; och det anses äfven, att inredningen är totalt förändrad. Sannolikt är det hela ombyggdt.

I allmänhet är Urbino förvånande fattigt på rafaelsminnen. Det gör ändå ingenting: han är likväl Urbinos största minne. Fastän han redan i sin tidigaste ynglingaålder lämnat sin fädernestad, var det dock i denna sköna natur, under intryck från hans

faders konstnärshem och af den rika utsmyckningen af Palazzo Ducale, som hans konstnärsgry väcktes.

Jag vandrade i den soliga förmiddagsstunden den vackra vägen ut till klostret S. Bernardino utanför Urbino. Där ute ligger stadens nyanlagda kyrkogård; men i klosterkyrkan ligga Federigo och Guidobaldo Montefeltre begrafna, såväl som den sistnämndes gemål, den sköna och vittra Isabella Gonzaga. Hertigarnes minnesvårdar äro från barocktiden och prydas af deras porträttbyster, utförda efter samtida bilder. Federigos energiska ansikte med örnnäsan och de djupt liggande ögonen är karakteristiskt; det visar condottieren, som blifvit en bildad man. Guidobaldo ser däremot ut som en grubblande lärd. Hans sköna gemål fick jag icke se. En grafsten med hennes namn är det enda minnesmärket öfver den berömda furstinnan. Jag bekänner, att jag varit mest nyfiken att göra hennes bekantskap. Men den välvillige gamle munken, nu klostrets ende invånare, som visade mig kyrkan, tyckte att såväl hon som hela Montefeltreätten icke just var någon »connaissance à faire».

Hvad voro de väl egentligen, dessa berömda furstar i den italienska medeltidens slut, dessa bärare af namnen Gonzaga, Malatesta, Sforza, Montefeltre? De förde krig, dels för egen räkning, dels för andras, och de höllo hof, där man diktade nylatinsk poesi och där bildande konstnärer funno användning för sitt snillle. Men deras riken voro af små dimensioner, somliga mindre än många svenska herresäten. De bestodo egentligen i en befästad borg på en bergshöjd, och kring denna eller vid dess fot hade vuxit upp en stad, omgifven af murar, mer eller mindre i stånd att motstå en belägring. Härtill hörde också ett större eller mindre landområde, odladt efter råd och lägenhet men ofta tjänande till valplats för blodiga fejder, härjadt och ödelagdt. De voro, i något större skala, detsamma som Tysklands rofriddare.

Men krigets blodiga sport aflöstes i detta härliga land och under inflytelsen af forntidens kultur tidigare än i länderna norr om Alperna af en annan och ädlare sport — litteraturens och konstens. Det blef en sak på modet att öfva och beskydda »det stilla vettets yrken», utan att rustningen därför beständigt hängdes på väggen; det uppstod en täflan mellan furstarne inbördes och mellan stadskommunerna, som bevarat sin själfständighet. Så blef Urbino berömdt, så Mantua, så Rimini, samtidigt med Florens,

Siena och Perugia; och furstenamnen gingo till odödligheten säkrare på detta sätt än genom krigiska bragder i de små fejderna mellan diminutiva grannstater.

Montefeltrenamnet aflöstes af Della Rovere, och hertigar af denna ätt regerade Urbino till 1600-talet, då påfven Urban VIII (Barberini) införlifvade det lilla hertigdömet med Kyrkostaten. Sedan var det påfligt ända till »risorgimentons» dagar. Af påfvedömet finnas utom i stadens dom få minnesmärken i Urbino; hvad som funnits har man naturligtvis sörjt för att undanröja, på det att det ej skulle stöta ögonen så mycket vid sidan af de oundvikliga minnestaflorna öfver risorgimentons hjältar.

Men blodet är tjockare än vattnet. En påfve, Klemens XI (Albani), var en infödd urbinat; och huru lojalt än Urbinos municipio varit mot den nya italienska staten, så har dock den minnestafla, som till hans ära blifvit uppsatt på stadens rådhus, fått sitta kvar. Men nedanför denna tafla, uppsatt 1722 och enligt inskriften ägnad »patri patriæ, principi munificentissimo», synas två andra: den ena ägnad åt Vittorio Emmanuele, »fondatore della nazione, padre della patria», den andra åt Giuseppe Garibaldi, »vindice del diritto dei popoli, campione della libertà». Klemens XI skulle nog betackat sig för sällskapet, om han blifvit därom tillfrågad; hans efterträdare på Petri stol skulle säkert finna denna nya treenighet vara en styggelse.

Men på den gamla byggnaden läses utom dessa inskrifter äfven, liksom på Palazzo Ducale, midtemot, FE. D. — Federicus Dux: det är ändå hans tid och hans samtidas namn, som gifvit Urbino dess glans. Hvad vore det lilla Urbino utan Palazzo Ducale och Rafaels minne?

»Ludit in humanis divina potentia rebus,
Et sæpe in parvis claudere magna solet.»

Så lyder inskriften på Rafaels hus.

Rimini den 6 juli.

En titt in i Rimini! Det kan Francesca di Rimini's och Paolo il Bellos, Sigismondo Malatestas och Isottas stad vara värd, äfven om den ej hade sitt »stabilimento di bagni», som jämte Pesaros är det största på Italiens ostkust.

Riminis förnämsta märkvärdighet är dess »Tempio dei Mala-

testa». Namnet är betecknande: »Malatesta-ättens tempel» kallas också San Francesco och är stadens katedral! Men såväl den helige Francesco som kristendomen äro där alldeles undanskymda. Renässanstiden har efterlämnat många konstnärligt mera betydande verk än de kapell och grafmonument, som här finnas från Malatesta-ättens dagar, men knappast något, där man tydligare ser, huru antikförgudningen mot medeltidens slut höll på att alldeles tränga den kristna världsåskådningen åt sidan. Dygderna och vetenskaperna framställas här efter antikens modeller i marmor, men madonnans och helgonens bilder äro sällsynta. I ett af dessa grafkor föreställes, huru den lysande fursteätten samlas i Minervas tempel; ärkeängeln Mikael på den vittra furstinnan Isottas, Sigismondo Malatestas gemåls, grafvård är framställd med hennes drag. Från ett af Sigismondos poemer till hennes ära äro lånade framställningar af planeter och andra underliga saker, allt i marmorreliefer. Man ser bevingade genier utföra musik — men endast den mest naiva tro kan anse dessa högst profana figurer i denna omgifning för änglar. Det är bilder från Riminis blomstringsperiod på 1400-talet, och de visa renässanstidens glada världsåskådning. Om Minervas tempel ej är på sin rätta plats i den kristna kyrkan — och redan samtiden tyckte så, säges det — så innebär namnet Malatesta-templet en kritik däröfver.

Kyrkvaktaren sade mig, att i Rimini ännu lefva ättlingar af Malatestas släkt, hvilka bära det en gång så lysande furstenamnet. Men för öfrigt äga de endast fattigdomens arfvedel. Jag undrar, om det gör dem stor glädje att gå hit i förfädrens tempel och se deras härlighet. Känna de sin samhörighet med dem, så borde det också kännas bittert att ej längre som den store Sigismondo hafva plats i den helgedom, som eftervärlden nämner »Tempio dei Malatesta». Men det kan också lära dem att — »du skall inga andra gudar hafva för mig».

SPANSK GRANDEZZA

Spansk grandezza.

(1894).

När kejsar Karl V, »konung öfver Spanien och Indierna, öarna och fastlandet i Oceanhafvet», på S:t Severini dag den 23 oktober 1520 lät kröna sig såsom tysk kejsare i Aachen, så erbjöds åt hans undersåtar ett skådespel af en äfven under renässansens blomstring sällsynt prakt. Tysklands furstar hade här stämt möte med Flanderns och Burgunds ridderskap, och i den unge dubbelmonarkens följe syntes en lysande samling af spanska stormän och riddare, »grandes, señores y caballeros». De, som vid det högtidliga intåget syntes i kejsarens svit, voro, säger den spanske historieskrifvaren Prudencio de Sandoval, »alla klädda i praktfulla dräkter af guld- och silfverbrokad med rika broderier och bräm och redo rikt utstyrda hästar». Och kröningen försiggick i Karl den stores uråldriga tempel; den unge monarken, sitt århundrades statsklokaste furste, var vigd att regera de riken, i hvilka »solen ej gick ned».

Men utan strider hade denna minnesvärda högtidlighet icke aflupit. Det var på vippen, att en stor del af de tyska furstar, som inställt sig för att hylla den nye kejsaren, hade lämnat kröningsstaden. De spanska ädlingarne i kejsarens följe hade härtill gifvit anledning. Saken gällde ingalunda den inbördes maktställningen mellan Tyskland och Spanien; men den var inför tidens åskådningssätt icke mindre viktig. Tvistefrågan var, huruvida de stolta spanjorerna skulle vid kröningen begagna sin rätt att inför Spaniens konung visa sig med betäckt hufvud eller underkasta sig den etikett, som bjöd, att det heliga romerska rikets furstar i kejsarens närvaro blottade sina hufvud. Denna hattfrågas lösning fordrade vidlyftiga underhandlingar. Slutligen lyckades det kejsarens klokhet och hans öfverhofmarskalks, hertig Fadrique d'Albas öfvertalningsförmåga att förmå de uppretade spanska riddersmännen att i likhet med de tyska furstarne blotta sina huf-

vud. De nedlade likväl en energisk protest mot hvarje konsekvens af detta steg, som kunde leda till godkännande af dessa furstars fordran på likställighet med dem i andra afseenden.

Det var den spanska »grandezzan», som här i den nyare tidens början för första gången på ett uppseendeväckande sätt gaf sig luft utanför Spanien. De följande seklerna lärde Europa att känna dess anspråk: vid hofven, i diplomatiska förbindelser och i det enskilda lifvet. Rangtvisternas historia har många kapitel, hämtade från de spanska grandernas uppträdande. Öfver hela Europa blef den spanska högdragenheten ett ordspråk, och det var, långt före Offenbachs dagar, ej fritt, att man utanför Spanien skrattade åt »en äkta spanjor» och hans anspråk.

Men den spanska grandezzan, ej blott i den öfverförda bemärkelsen af högdragen stolthet utan såsom en samhällsinstitution med sina rättigheter och sedvänjor, har lefvat kvar in i vårt århundrade. En svensk antecknare, Sveriges sändebud i Spanien vid Ferdinand VII:s hof, grefve Jakob De la Gardie, har i sin dagbok bevarat åtskilliga drag af denna kvarlefva af spansk storhet, sådan den tedde sig i vårt århundrades andra årtionde, sedan Spanien genomgått sin första revolutionskris. Ett och annat i hans anteckningar är upplysande för detta ämne och torde icke sakna sitt intresse för nutida läsare. Först må vi dock erinra oss något af hvad andra källor berätta om grandezzans uppkomst och blomstring.

* *
*

En gammal spansk författare, don Pedro de Medina, kejsar Karl V:s samtida, utgaf på 1540-talet en »Libro de grandezas y cosas memorables de España». På första sidan i denna bok om Spaniens härligheter läser man, att intet land finnes, som kunde göra Spanien rangen stridig att vara det främsta land på hela jordens rund, dess hufvud — »cabeza y principio de toda la universal redondez de la tierra». Säkert tviflade ingen samtida spanjor på riktigheten af detta påstående; men don Pedro citerade dock till dess bestyrkande både Plinius och Ptolemeus, och han fullföljde sin bild så, att om Spanien kunde betraktas såsom Europas »hufvud», så vore Pyrenéerna dess »nacke» och Europas öfriga kontinent dess »kropp».

Med dessa förutsättningar var det vid tiden för Karl V:s kröning i själfva verket ej så underligt, att de stolta ädlingarne i den spanske konungens följe, sedan de passerat ett godt stycke nedanför Europas »nacke», Pyrenéerna, tyckte, att de både symboliskt och geografiskt befunno sig i — Nederländerna. Och de voro ej blott representanter för världens främsta land, Europas hufvud, utan därjämte, såsom det gängse uttrycket lydde, »nobles come el rey». Många af dem ledde sina stamträd upp till Kastiliens och Aragoniens konungar. Helt naturligt, om de uppträdde med stolta later inför det tyska ridderskapet och romerska rikets furstar!

Aristokratisk är den uppfattning af adelskapet, som röjer sig i det spanska ordet »hidalgo». Detta ords etymologiska betydelse är: »son till någon», »hijo de algo», en man hvars härstamning är känd, i motsats till »hijo de nada», »son till ingen», en plebej. Men adelskapet var långt ifrån grandezzan. »Hidalgos» gjorde sedan urminnes tider dels personlig, dels vasalltjänst åt »ricos hombres», rikemännen; det är ifrån dessa *rikemän*, som *stormännen* uppkommit. Detta namn erinrar onekligen mera om penningens aristokrati än om bördens; men anornas mängd gaf småningom äfven ökad glans åt guldet. Namnet »ricohombre» aflöstes af benämningen »grande»; men ännu i förra århundradet skref sig en af Spaniens berömdaste statsmän, grefven af Aranda, »rico hombre de naturaleza en Aragon, grande de España».

Dessa stormän voro under medeltiden till sin ställning ej alltför olika de mäktiga aristokratsläkterna annorstädes i Europa: de innehade statens högsta ämbeten, voro självskrifna medlemmar af rikets råd, voro skattefria mot rusttjänstskyldighet; stundom hade de ock rättighet att själfva utskrifva trupper och utan suveränens hörande använda dem efter eget godtfinnande. Titlarna af hertig, markis och grefve började först utdelas mot medeltidens slut; men därmed var också första steget taget till omskapandet af de själfständiga stormännen till en titel- och hofadel utan politisk betydelse. Ferdinand och Isabella, »los reyes catolicos», började i denna riktning hvad som kejsar Karl V och Filip II fullbordade.

Utan betydelse för grandernas ställning inom deras eget land blef ej heller det nyss skildrade uppträdet i Aachen. Med vanlig slughet begagnade kejsaren tillfället att införa en ny rangordning inom den spanska höga adeln. Tio eller tolf af de uräldsta, rikaste och förnämligaste ätterna bildade där grandernas första klass, hvil-

ken utan särskild utnämning bibehölls i sina gamla rättigheter. Andra och tredje klassen utgjordes af den tituläradel, som särskildt utnämndes af kejsar Karl och Filip II. Under senare tid förlänades äfven värdigheten »grand af första klassen» till medlemmar af yngre adliga ätter; och redan kejsar Karl började utdela värdigheten af spansk grand äfven till icke-spanjorer. Allt detta undgick icke att betydligt sänka kursen för den stolta titeln och sätta de högt sväfvande anspråken i misskredit.

Men i samma mån som den politiska makten gled den spanska högadeln ur händerna, så höll den så mycket strängare på sitt ädla blod och sina uråldriga företrädesrättigheter. Femtonhundratalet var Spaniens storhetstid. I den krigiska ära, som då omstrålade de spanska vapnen, hade många medlemmar af de spanska stormanssläkterna sin andel, och stoltheten öfver Spaniens bedrifter och stormaktsställning växte, ej minst hos dem, som äfven yfdes af fädrens ära. I Frankrike hämnades man på den spanska stoltheten, som stundom uppträdde på ett utmanande sätt, genom skämt öfver »le segnor espagnol» och hans »rodomontades»:

»Je suis l'espouvantail des braves de la terre,
Toutes les nations fléchissent sous ma loy;
Je ne veux point la paix, je n'aime que la guerre,
Et Mars n'est point vaillant, s'il ne l'est comme moy»,

heter det i en fransk skämtdikt från 1500-talet. Men en spansk riddersman var dock ännu länge ett slags idealtyp för höfviskt skick och förnäma later, hvilka Europas aristokrati gärna sökte efterlikna — på samma sätt som hofvet i Versailles under följande århundraden gaf urbilder för ädel hållning och förfinadt umgängeslif.

Endast för sin egen konung veko dessa stolta grander, som under Spaniens storhetstid syntes vid Europas hof. En och annan af dem ansågs äga grundade anspråk på Spaniens konungatron till följd af sin kungliga härstamning. Vid hvarje nytt tronskifte inlämnade hertigarne af Medina Celi en protestskrifvelse — dock endast pro forma —, hvilken, äfvenledes endast pro forma, öfverlämnades till och underkändes af »Kastiliens höga råd». Det stolta huset härstammade faktiskt från Alfons X:s äldste son, Fernando La Cerda, och hans gemål, dotter till Ludvig den helige af Frankrike. Till de aragoniska konungarne ledde ätten Cardona sina

anor; hertigarne af Ossuna härstammade från Alfons VI:s dotter doña Sancia, hvars hand stamfadern förvärfvat genom att rädda hennes faders lif ur morernas händer. Till den ärorike Ciden, Rodrigo Diaz el Campeador, ledde släkterna Mendoza och Frias sitt ursprung. Den berömda ätten Medina-Sidonia härstammade från hjälten Guzman, som för sin konung i striden mot morerna offrade sin sons lif och i hvars vapen därför lästes inskriften: »mas pesa el rey que lo sangre»: tyngre väger konungens tjänst än blodets röst. Och Guzmans egna anor, berättade traditionen, gingo tillbaka till Spaniens gotiska konungar: den gotiska härstamningen skulle hafva gifvit namnet dess form.

Huru stolt klinga icke, äfven för deras öron som ej fördjupat sig i de spanska ätternas mer eller mindre mytiska genealogier, dessa historiska namn: Astorga och Pimentel, Albuquerque och Lerma, Aranda och Santa-Cruz, Bejar och Alba de Tormes!

Rent skulle blodet vara: om ej alla kunde stamma från konungar eller från goterna, Spaniens äldsta kristna, så skulle dock stamträdet vara utan fläck. Framför allt fick intet moriskt, ännu mindre något judiskt blod flyta i de spanska grandernas ådror.

Så var det ännu under Karl V:s tid; men så blef det icke under hans efterföljares. Filip II fortsatte sin faders verk, och det gick utföre med grandezzan. Inför den enväldige konungen försvann hvarje skymt af politiskt inflytande hos denna adel, som i hofuppvaktning och personlig konungatjänst fann sin egentliga lifsluft; i tidernas längd uppblandades det blåa blodet på ett betänkligt sätt. Bland de spanska granderna blef ett öfverflöd på legitimerade bastarder; och genom giften knötos familjeförbindelser, som ej motsvarade anspråken på rena anor. De flesta af Filip II:s nya grander härstammade från en döpt jude, Ruy Capon; det stolta huset Toledo hade en morisk anherre. På samma gång sträfvade man att inom släkten kvarhålla de vid hvarje titel fästa godsen. Från den ena släktlinien öfvergingo de till den andra; giftermål ägde rum, som afsågo att samla på en hand så många »grandezzor» som möjligt — d. v. s. titlar med tillhörande gods. Så hade t. ex. en hertig af Medina Celi 1711 ej mindre än sju »grandezzor», han var fyra gånger hertig, två gånger markis och innehade utom sina fyra hertigdömen och två markisat ett grefskap.

Allt detta var mera gynnsamt för rikedomens bevarande än hälsosamt för rasernas renhet; allra minst var det nyttigt för deras

bestånd. Stormännen krympte samman; de stolta krigarnes ättlingar blefvo dvärgar, som ej kunde fylla upp deras rustningar; och de spanska grandernas öde syntes företecknadt genom deras konungars af habsburgska huset. Den store kejsarens spanska efterkommande dogo ut med Karl II, »berühmter Ahnen Enkel», men fysiskt och psykiskt lika oförmögen.

Men anspråken växte icke nedåt, i samma mån som deras bärare med sina stora namn och ackumulerade »grandezzor». Tvärtom: de grander, hvilka själfva eller hvilkas fäder rört sig i Filiparnes eller Karl II:s hof, sågo ned på dem, som upptagits i deras kast under Bourbonernas därpå följande välde. Och när i början af 1700-talet, då Bourbonernas dynastier härskade på båda sidor om Pyrenéerna, den spanske statsmannen kardinal Portocarrero, såsom det uppgafs, af personliga skäl understödde ett påbud om likställigheten af Spaniens grander med »les ducs et pairs de France», så framkallade detta en energisk protest, som i den spanska högadelns namn frambars af hertigen af Arcos.

* *
*

Hvilka voro då dessa företrädesrättigheter, på hvilka så stora anspråk byggdes? Politiska voro de icke, såsom de engelska lordernas, den polska adelns eller det svenska riddarhusets; men de voro i grandernas ögon af icke mindre vikt. De voro af mångahanda slag, dels gemensamma för alla, dels tillhörande särskilda hus.

Några af dessa sistnämnda privilegier voro egendomliga nog; de ägde åtminstone ålderns helgd samt återkallade stundom minnenas ära. Att Cidens ättlingar, hertigarne af Frias, ägde rättigheten att låta sina betjänter bära röda strumpor, liksom konungens egen betjäning, var ett urgammalt och högt skattadt utmärkelsetecken. Andra inneburo direkta minnesgärder åt förfädrens berömliga gärningar. Så fick hertigen af Arcos årligen på Kristi himmelsfärdsdag den dräkt, som konungen burit: det var till minne af den ätteman, som räddat Alfons den stores lif. Samma dag lämnades drottningens kläder till grefvinnan af Palma. Hertigen af Infantado fick på en bestämd dag årligen tvenne jaktfalkar; samma dag gick konungen svartklädd för att hedra minnet af en bland hertigens förfäder, som offrat sitt lif för en spansk konung.

Hertigen af Hijar hade rättigheten att trettondedagen bjuda konungen på middag. »Men», berättar den ofvannämnde svenske antecknaren, som själf sett denna ceremoni utföras i hertigens hus, »kl. 12 sändes en hofvagn med sex mulor, körda af konungens lifkusk. En mayordomo går upp och gör konungens ursäkt, att han icke mår väl, och lämnar som present till hertigen den klädning, som konungen den dagen ärnat bruka. Hertigen beklagar, att han ej får uppvakta konungen, och skänker en penningsumma, motsvarande klädningens värde, till kusken och betjäningen.»

Huset Gandia hade andra företrädesrättigheter, som ej härrörde från konungens nåd utan voro ärfda från en annan ännu högre potentat. Det var påfven Alexander VI, Cesar Borgias fader, om hvilken historien ej har mycket godt att förtälja och som, så påfve han var, var den erkände ättefadern till huset Gandia, hvilket af denna höga härstamning hämtade mycket af sin glans. Dess medlemmar ägde rättigheten att i sina slott hafva tvenne gudstjänstkapell med tillhörande präster, patronaträtt till åtskilliga gifvande kanonikat samt slutligen privilegium att, jämte gäster och tjänstfolk i huset, aldrig behöfva neka sig njutningen att — äta kött i fastan och på fredagarna!

Det sistnämnda privilegiet innebar dock åtminstone en reell förmån, som säkerligen i ett annat land än det kostföraktande Spanien skulle hafva betraktats med en viss afund. Men de röda strumporna på hertigens af Frias betjänter äro dock mera i stilen af äkta spansk grandezza än denna påfliga dispens. Numera behöfver man, äfven om man är rättrogen katolik, för att slippa fasta icke vara grand af Spanien, endast hafva dålig mage.

Jämte dessa undantagsförmåner, af hvilka en och annan, såsom vi sett, åtnjötos ända in i vårt århundrade, funnos de för grandernas hela kast gemensamma. De voro samma andas barn och bestodo väsentligen i tomt ceremoniväsen. Äfven detta var dock genom sin ålder vördnadsbjudande för det Spanien, som längre än något annat land fasthöll vid fäderneärfda bruk. Om granderna buro rustning som under »los reyes catolicos» eller buro femtonhundratalets korta kappa, höga ringkrage och riddarkedjan med blixtrande ädelstenar; om de dolde sin dvärglika kroppshydda i rokokotidens sidendräkter eller i vårt århundrades guldbroderade och kraschanerade uniformer — samma vikt fäste de och deras samtid dock vid dessa företrädesrättigheter. Detta sträckte sig in

i tidehvarf, som alltför tydligt borde hafva erinrat om att det hela blott var — »magni nominis umbra».

Den för alla spanska grander gemensamma hederstiteln var »excelencia», och granderna voro så öfvertygade om sin egen höghet, att de vägrade gifva annat än excellenstitel åt furstar i andra länder, hvilka gjorde anspråk på titeln »Altesse», »Durchlaucht» eller »Hoheit». Till och med tyska kurfurstar fingo någon gång uppbära den smäleken att kallas »excellens» af spanska grander.

Af Spaniens konung benämndes de med de förtroliga namnen »du» eller »min kusin», »mi primo». Ingen ansågs kunna ställa sig mellan dem och konungen: till hans person ägde de fritt tillträde; inga hofämbeten kunde beklädas af andra än grander. Åt dem och deras fruar ägnades samma militära hedersbetygelser som åt prinsar af blodet. Då de passerade fästningar, ställdes till deras förfogande hedersvakt. Detta gällde dock naturligtvis icke i arméen tjänande grander, hvilka likväl äfven i tjänsten af sina förmän nämndes excellens. En företrädesrättighet, som ej bör glömmas — ehuru säkerligen ingen gärna underkastade sig dess tillämpning —, var »el garrote noble», privilegiet att blifva strypt, icke hängande i galgen utan sittande på en stol.

För grandernas fruar steg den spanska drottningen upp; de hade rättighet att vid hoffester sitta på en estrad med kuddar. Äfven deras »cavalieri serventi», som uppvaktade sina härskarinnor vid ceremonidagar och som kallades »embevecidos», »kärleksdruckna», ansågos hafva vissa rättigheter, äfven om de ej själfva tillhörde grandernas klass. Man öfversåg att de visade sig med betäckt hufvud i konungens närvaro. De ansågos hafva glömt allt annat för sina damer.

Hufvudprivilegiet framför alla, äfven i rent bokstaflig mening, var dock just rättigheten att hafva hufvudet betäckt i konungens närvaro. Ceremonien vid denna »cubertura», betäckning, utgjorde, så att säga, investituren till grandvärdigheten. Därmed tillgick ännu i vårt århundrade på följande sätt. En nyutnämnd grand af Spanien infördes af sin padrino (fadder) i grandernas församling, där konungen och samtliga hans ståndsbröder inväntade honom med betäckta hufvud. Till etiketten hörde trenne djupa nigningar (ej bugningar) för konungen. Den nyutnämnde, med hatten i hand, anhöll, efter en tacksägelse för den honom bevisade nåd, att få sätta på sig hatten, »el sombrero», nämligen om han ej var

utnämnd till grand af första klassen. Sådana ägde nämligen rättighet att genast efter nigningen betäcka sina hufvud. Anhållan beviljades i nåder, hatten sattes på hufvudet, och den lycklige var »cubierto».

Till ceremonielet hörde vidare fina nyanseringar vid hattens aftagande och påsättande, alltefter grandernas olika stånd och värdighet. Första klassens privilegium känna vi; de stodo med »sombreron» på hufvudet och lyfte endast på den i början af konungens tilltal och sitt svar. Andra klassens grander fingo ej själfva tilltala konungen med betäckt hufvud men behöllo hatten på, under det att konungen tilltalade dem; och tredje klassens grander fingo vackert stå med hatten i hand, så länge konungen talade med dem. Deras privilegium framför profanum vulgus bestod i att vara betäckta, fastän konungen fanns i samma rum. Skillnaden var, som man finner, väl ägnad att låta tredje klassen känna sin underlägsenhet!

Viktigare än dessa fina distinktioner var dock skillnaden i konungens tilltal. Sade han: »Hertig af N. N., var betäckt för er själf och edra efterkommande», så innebar detta, att grandezzan var ärftlig. Äfven personlig grandezza utdelades nämligen, och då hette det endast: »Var betäckt!»

Ogärna sågo de, som erhållit rättigheten att vara »cubiertos», betäckta, att några andra syntes i konungens närvaro begagna sig af detta hattprivilegium. Men det tillstaddes dock åt riddare af »Gyllene skinnet» samt, på grund af den djupa vördnaden för kyrkans myndigheter, åt påflige nuntien, ärkebiskopen och ordensgeneralen. Men ej utan missnöje upptogs det, om främmande makters sändebud, till och med ambassadörer, vid grandernas församling inför konungen, liksom de, visade sig med betäckt hufvud.

Medlemmarne af de äldsta husen af grandernas aristokrati tilltalade hvarandra med det förtroliga »du»; men denna förtrolighet utsträcktes icke till grander af yngre datum, äfven om de tillhörde första klassen eller innehade statens högsta ämbeten. Detta iakttogs ända in i vårt århundrade med sträng noggrannhet; sjuttonhundratalets grander från Bourbonernas tid voro härigenom på sitt sätt utstötta från gemenskapen med de äldre, ehuru de å andra sidan i förhållande till den öfriga världen bildade en imponerande korporation och kände sig solidariska.

Ett enda undantag från regeln om denna rangskillnad mellan

grander af gamla och nya ätter känner historien. Det var hertigen af Wellington, hjälten från spanska frihetskriget mot Napoleon. Han blef grand af Spanien under titel hertig af Ciudad Rodrigo; såsom en utomordentlig hedersbetygelse ansågs följande händelse. En dag kort efter hans utnämning infunno sig sex af de äldsta granderna i den nye grandens förmak. När denne kom in, sade hertigen af Ossuna, som förde ordet: »Vi äldsta härvarande grander hafva beslutit att, ehuru i strid mot våra gamla bruk, men med afseende på eders excellens' utmärkta förtjänster, gifva eder 'du'-titeln. Vi begära detsamma af dig tillbaka.» Säkerligen betraktades detta af de stolta och andryga herrarne såsom den största heder, som från spansk sida kunde visas den Pyreneiska halföns befriare, segraren vid Salamanca och Vitoria.

I självfva verket låter denna de gamla ätternas exklusivitet sig förklara. De spanska konungarne af bourbonska huset voro nämligen frikostigare med utdelandet af grandvärdigheten, än som var nyttigt för dennas hållande i helgd. Mot slutet af 1700-talet urartade det, såsom det har blifvit yttradt, till en »verklig orgie af titelutdelning». Hvad borde bärarne af Spaniens historiska namn, hertigarne af Medina Celi eller Medina Sidonia, markis d'Astorga eller grefven af Aranda säga om ståndsbröder med namn, sådana som »Gracia Real», »markis de la Garantia» eller »markis del Real Trasporte»? Den förstnämnda titeln bar ock alltför tydligt stämpeln att ej vara annat än en kunglig nådebevisning; markisen af »la Garantia» hade medfört underrättelsen om att en garantitraktat blifvit sluten mellan hofven i Neapel och Madrid, och markisen af »El Real Trasporte» hade fått sin titel till minne af en resa med kungliga familjen från Neapel till Barcelona, företagen i djupaste fred och utan alla faror!

Titelväsendets förfall kulminerade med Manuel Godoys utnämning till »principe de la Paz», fredsprins, efter freden i Basel 1795. Hans konung, den enfaldige Karl IV, som öfverlämnat hela sin kungliga myndighet till denne man, den sedeslösa drottningens älskare, och såg sitt konungarike och sig själf dragas ned i djupaste förnedring, hade också gjort mera än någon föregående för att nedsätta de häfdvunna föreställningarna om den spanska grandezzan.*

* Ur De la Gardies anteckningar kan följande porträtt af den föga berömlige monarken förtjäna bevaras: »Karl IV var en hederlig men högst enfaldig man. Som

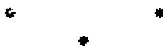
Med bitterhet i sinnet hade granderna sett den unge gardesofficeren Godoys upptagande i deras klass såsom hertig af Alcudia. Ännu mer förargades de öfver hans utnämning till »principe», en titel som i Spanien endast burits af infanterna. Men icke ens »el principe de la Paz», som under halftannat årtionde med oinskränkt makt styrde det spanska konungaparet och deras rike och som hos sig samlade alla Spaniens högsta värdigheter, kunde helt och hållet trotsa grandernas ärfda anspråk på vissa företrädesrättigheter. Att åt sin betjäning förvärfva rättigheten att bära röda strumpor liksom hertigens af Frias var länge ett mål för hans ärelystnad, men — det lyckades aldrig.

Fredsprinsen föll, ett föremål för nationens afsky; den svage Karl IV och hans skamlösa gemål såväl som deras ovärdige son Ferdinand, prins af Asturien, bragtes af Napoleon i säkerhet, sedan hans härar öfversvämmat Spanien. Josef Bonaparte sattes på Karl V:s och Filip II:s tron. Den nya tidens anda skulle nu sätta sin stämpel på det gamla kulturlandet, som syntes hafva sofvit bort ett par århundraden. Förvaltningsreformer infördes, klostren indrogos, feodala rättigheter och — i sammanhang därmed — grandvärdigheten afskaffades.

Men landet ville icke veta af dessa välsignelser, påtvungna af främmande inkräktare, och Spaniens folk stridde sin sexåriga hjältemodiga kamp, under hvilken Napoleons stjärna bleknade. Fegt hade dess konungasläkt öfvergifvit sitt folk, men med rörande trohet kämpade spanjorerna för konungadömets rättigheter. Det blef en strid »för tronen och altaret» samt de fäderneärfda inrättningarna; prästerna, som så länge hållit Spaniens folk under sitt välde, blefvo insurrektionens ledare. Äfven spanska riddersmän stredo tappert för sitt fosterland under dessa »gerillans» dagar; men det är ej många af de spanska grandernas namn, som återfinnas i frihetskrigets hjältedikt. Den krigiska andan hade sedan Filip II:s tid vikit ifrån såväl konungahuset som dess närmaste omgifning bland landets ädlaste ätter.

alla furstar af bourbonska huset stod han aldrig stilla utan trampade jämt. Metodisk i alla sina göromål; jagade för- och eftermiddagen, skänkte sällan åt allmänna ärenden mer än en timma om dygnet, spelte l'hombre hvar afton i tjugufem år med samma personer . . .» Han misstrodde alla kvinnors dygd utom sin drottnings och plägade säga, att ingen äkta man kunde vara säker mer än drottningens, hvars yttre ställning gjorde otrohet omöjlig. — Hela Spanien visste dock, att drottning Marie Louise härvidlag gjort — det omöjliga!

Så kom restaurationens tid. Konung Ferdinand höll sitt intåg i Madrid, hälsad med jubel af sitt trogna folk, hvars hopp han bittert skulle bedraga. Strängt straffades de, som under de revolutionära förhållandena ställt sig på konung Josefs sida, men ej mindre noggrann efterräkning hölls med de medlemmar af cortes, hvilka bidragit till stiftandet af 1812 års liberala författning, som Ferdinand VII besvurit men hvars upphäfvande blef hans första regeringsåtgärd. Inkvisitionen och tortyren återställdes, arresteringar af Spaniens bästa patrioter, vid hvilkas gripande konungen stundom själf personligen uppträdde som fånggevaldiger, följde tätt på hvarandra, angifvarsystemet och prästernas hemliga välde florerade. I det utarmade landet återupplifvades alla monarkiens gamla former, till hvilka hörde ett vanvettigt slöseri med statens medel. En naturlig konsekvens af alla dessa retrograda åtgärder var äfven grandezzans återupplifvande — en relativt oskadlig, om ock föga tidsenlig åtgärd.

Det är under denna tid, under konung Ferdinand VII:s första regeringsår, som grefve Jakob De la Gardies ofvannämnda dagboksanteckningar äro nedskrifna. Han själf kunde icke misstänkas för revolutionära sympatier. Hans förmodade ultralegitimistiska ståndpunkt ansågs tvärtom hafva föranledt hans aflägsnande från Sverige. Kronprinsen Karl Johan ville för en tid hellre hafva den svenske aristokraten i Spanien än i Sverige, ehuru de politiska uppdrag han hade att anförtro honom i det aflägsna landet ingalunda voro af vikt. Men med all grefve De la Gardies vördnad för legitimitetens rätt voro dock de skådespel, som den spanska restaurationen erbjöd, honom för starka. Han hade vuxit upp i ett land med lagbunden frihet och med utbildadt rättsmedvetande.

Den tafla hans dagboksanteckningar gifvit af de spanska förhållandena 1814 och 1815 är mörk och nedslående. Åkerbruket var efter kriget så godt som nedlagdt, industrien i djupaste förfall, statens såväl som de enskildas hushållning vidunderlig. Den svenske ministern blef öfverlupen af tiggare af alla klasser: präster, officerare — till och med af öfverstes grad —, sekreterare i

det kungliga kansliet och ministrarnes betjäning, alla kommo de och begärde dels understöd, dels drickspenningar.* Vid regeringsärendenas behandling röjde sig hänsynslöst godtycke, grof vårdslöshet och en häpnadsväckande okunnighet. De detaljer denna dagbok berättar om förföljelser och arresteringar af misshagliga personer erinra om de gamle romerska kejsarnes värsta tider.

Det skulle föra oss för långt att anteckna annat än hvad som står i sammanhang med vårt ämne. Äfven ur de yttre formerna för det lif, som i detta land rörde sig på samhällets höjder, äro bidrag att hämta till tidens bild.

Först något om den ståt, som mötte betraktaren hos konung Ferdinand själf — urkällan till och höjden af all grandezza.

Den första högtidlighet, som De la Gardie bevistade efter sin ankomst, var en »besomano», då konungen tillstadde 2,000 af sina trogna undersåtar att kyssa sin kungliga hand. Bland dem såg man hofmän och statsministrar, arméens officerare och soldater, munkar och präster, till och med små barn på sex till åtta år. Alla tågade de fram till den plats i tronsalen, där konungen stod i stor uniform, omgifven af sin stora vakt och corps diplomatique; alla föllo på knä och kysste monarkens och de båda infanternas — hans broders och farbroders — händer. En annan dag var det »besomano» för damerna. Äfven de föllo på ett knä och kysste den kungliga handen. »De flesta voro gamla och fula», säger antecknaren, »utstyrda med juveler och styfkjortlar, hvilket hörde till etiketten.» — Med skäl fann De la Gardie, att ceremonien, särskildt den sistnämnda, med sina knäfall såsom inför Gud, erinrade om Österlandets slafviska bruk.

När konungen for på teatern »inkognito», var han åtföljd af hela sin vakt, 150 man, som uppställdes framför teaterhuset, och äfven när han gästade enskilda hus, så följde vakten med såsom objudna gäster. Hofbetjäningens löner uppgingo till 4 millioner realer om året; 400 skålp. kött användes dagligen till konungens bord, dit dock aldrig några gäster bjödos. Och när han bjöd sig själf till gäst hos någon af sina grander, så gick allting till i samma stil. En fest med illumination, gifven i hertigens af Medina Celi

* Bland De la Gardies papper finnes en promemoria öfver de drickspenningar, som man vid nyåret väntade af ett utländskt sändebud i Madrid. Summan uppgår till 2,000 realer, däribland till statsministrarnes och kanslitjänstemännens betjäning öfver 1,300 realer, vidare till hofbetjäningen, gardesmusiken o. s. v.

palats för konungen under hertigens frånvaro, kostade denne mellan 5 och 6,000 pesos duros (omkr. 20,000 kr.). För bordet, beräknadt för trettio personer, hade trettiofyra kockar arbetat i tvenne dagar. — Ståtligt gick det till, när konungen återkom till slottet i Madrid, äfven från korta lustresor, såsom till Escorial. Då bildade trupperna haie till en längd af tre svenska fjärdingsväg, säger De la Gardie; gardesregementen och drabanter fyllde slottets borggård och trappor. Vid nedersta trappsteget mottogs konungen af hela hofvet och Spaniens grander, alla knäböjande, när monarken steg ur vagnen. Hofvet gick framför konungen uppför trappan; granderna följde honom, två och två. I en af slottets salar stod corps diplomatique, som fått vänta i tre timmar för att bevittna denna högtidliga akt, jämte en mängd »munkar, präster och civila ämbetsmän, alla dessa på knä, kyssande konungens hand, då han passerade».

Det kan förtjäna nämnas, att det hörde till ceremonielet för de utländska makternas sändebud, att dessa tre gånger i veckan inställde sig för att uppvakta hans majestät, »en ceremoni», anmärker antecknaren, »som måste för konungen vara likaså ledsam som för oss».

Stundom kunde dock denna styfva etikett aflösas af den mest ogenerade frihet från alla former. Konungen kunde roa sig med att i skjortärmarna deltaga i lekar och kroppsöfningar, och det hände honom, hvad som säkert aldrig händt hans förfäder på Spaniens tron, att dansa med den kvinnliga betjäningen på hofvet vid en bal, som han gaf åt sitt tjänstefolk.

De la Gardie själf hade personlig erfarenhet både af etiketten och dess frånvaro. Hans första audiens ägde rum med all vederbörlig högtidlighet under införande af grefve de Canillas, »l'introducteur des ambassadeurs», som gjorde de reglementerade nigningarna inför konungen m. m. En bjärt motsats härtill bildade afskedsaudiensen. Under sitt ettåriga vistande i Madrid hade det svenska sändebudet förvärfvat många vänner inom den spanska högadeln. Han var äfven personligen väl tagen af konung Ferdinand, som vid många tillfällen synes hafva visat honom särskild uppmärksamhet. De la Gardie hade från Karl XIII öfverlämnat serafimerorden till Ferdinand VII, hvilket synbarligen smickrat honom. Han bar ständigt denna dekoration jämte de spanska ordnarna. Af utländska ministrar var De la Gardie den ende, som

fått den äran att sitta vid konungens bord, och han hade till och med fått visa sig med betäckt hufvud någon gång i konungens närvaro, hvilket allt, enligt hans egen uppgift, ej undgått att väcka afund.

Vi låna nu De la Gardies egna ord för skildringen af afskedsaudiensen hos konung Ferdinand. Genom något förbiseende af ceremonimästaren, grefve de Canillas, befann sig konungen afklädd, då De la Gardie på utsatt timma före middagen infann sig på slottet; och i stället för »l'introducteur des ambassadeurs» träffade det svenska sändebudet endast en kammartjänare.

Denne, berättar De la Gardie, gjorde å konungens vägnar en mängd ursäkter och sade: »Konungen har befallt mig att fråga, om ni vill träffa honom utan ceremoni eller om ni fordrar, att det sker i stor gala. Jag svarade, att det sätt, som bäst passade H. M:t, alltid skulle för mig vara det angenämaste. Han återgick med detta svar, och en momang efteråt blef jag införd i ett helt litet kabinett, där konungen redan vid dörren mottog mig på det mest ämabla sätt. Han var helt oklädd, tog mig i handen, förde mig i inre rummet, gjorde mig tusen ursäkter öfver sin glömska, sin kostym och sättet, hvarpå han mottog en främmande minister. Och säkerligen har ingen främmande minister på det sättet blifvit mottagen af en kung i Spanien, där etiketten i sådana fall är strängare än annorstädes. H. M:t var klädd i tofflor, vida lärftspantalonger, utan halsduk och endast en liten hvit tröja utanpå skjortan. Sedan jag en halftimma varit ensam med konungen, som sagt mig de artigaste saker, försäkrat mig om sin vänskap och sin önskan att här se mig åter... frågade jag, hvarest och när H. M:t tillät mig att presentera legationssekreteraren Lorichs» (såsom chargé d'affaires under ministerns frånvaro). »Konungen svarade: 'Därpå tänkte jag ej: en sådan audiens som denna passar ej utan mellan goda vänner. Tror ni, att jag kan taga emot er sekreterare, klädd så här?'»

De la Gardies svar var värdigt hofmannen från l'ancien régime. Han svarade: »Le roi d'Espagne est toujours bien vêtu, quand il lui plaît de recevoir du monde.» För Lorichs kunde det endast vara så mycket mera smickrande att blifva mottagen på ett sätt, »que V. M. a daigné appeler amicale». Legationssekreteraren blef också mottagen »sans cérémonie».

Ferdinand VII visar sig här, som man finner, afklädd all grandezza men är nästan älskvärdare i tofflor och nattröja, än då

han visar sig vid »besomano»-ceremonien eller vid utdelandet af rättigheten till en nyutnämnd grand af Spanien att vara »cubierto». Äfven en dylik ceremoni, hållen i full öfverensstämmelse med urgamla bruk, hade nämligen De la Gardie bevistat och noga beskrifvit.

Samma blandning af för mycket och för litet i etikettsväg mötte äfven i umgängeslifvet i den spanska hufvudstadens allra högsta kretsar. Den svenske envoyén, som, ifall Sverige haft några »grander», väl skulle ha räknats till dem och som äfven kunde skryta af kunglig härstamning, om ock endast på sidolinien, blef en nästan daglig gäst hos hertigen af Frias, markisen af Villafranca (af huset Medina Sidonia), grefvinnan af Benavente, änka efter hertigen af Ossuna, m. fl. Denna sistnämnda innehade fem grandezzor på en gång och härstammade från det af påfven Alexander VI grundade huset Gandia. Den största gästfrihet var rådande i dessa förnäma hus; men umgängeslifvets seder voro icke de, som De la Gardie kände från den kopia af hofvet i Versailles, hvilken Gustaf III infört till Sverige. Att officerare, iklädda uniformssyrtuter, på baler i societeten spelade kort med damerna med cigarr i munnen, fann han vara underliga »fasoner»; ännu mera, att en och annan bland damerna rökte cigarr. »Då de märkte mig», säger han, »smögo de likväl undan cigarrerna.» Han tillägger: »Den spanska artigheten mot damerna är nu mera i språket än i deras sätt att vara; och herrarne hafva så mycket mera orätt, som damerna här äro charmanta och lika ämabla som vackra.»

Sedan gammalt en damernas riddare och själf med sitt ståtliga yttre väl ägnad att förvärfva deras ynnest, återkommer De la Gardie ofta till loford öfver den kvinnliga delen af den spanska aristokratien. Han fann damerna ojämförligt mera bildade och intresserade för allmänna frågor än männen och därjämte »oändligen ämabla och vackra, af den skönaste växt och i en beständig strid mellan den yttersta grad af bigotteri och det största koketteri». — »En spansk dam», sade en gång en vacker fru till honom, »skulle snarare förlåta sig själf en otrohet mot sin make, till och med att hafva svikit sin älskare, än att hafva försummat en mässa.» Med den äktenskapliga troheten synes det hafva varit klent beställdt; men den skildring, som lämnas af Spaniens grander i början af detta århundrade, torde förklara saken.

Till figuren liknande dvärgar, voro dessa stormän skilda från

det öfriga folket såsom en särskild kast. Sju åttondelar af de grander, som syntes i Madrids societet, voro under det vanliga måttet. Men medvetandet af den ärfda storheten var dock lika vaket. En bland de allra minsta af dessa grander, men på samma gång en af de allra mest högättade och rikaste, var markisen af Astorga, grefve af Altamira — för öfrigt i motsats till sina ståndsbröder en kunnig och i allmänna värf använd man. Han berättas hafva svarat konungen, då denne skämtat öfver hans dvärglika växt — han var blott fyra fot lång: »Ja, ers majestät, här hos eder är jag lika så liten, som jag är stor hemma hos mig och i tio af ers majestäts provinser.»

I tio af Spaniens landskap ägde således markisen af Astorga besittningar. Liknande var förhållandet med flera af hans ståndsbröder. Men det var under grandernas värdighet att ägna någon uppmärksamhet åt dessa ofantliga egendomars förvaltning. Denna öfverlämnades åt administratorer: på deras ärlighet berodde, huru mycket som stannade i deras egna fickor och hvad som kom ägaren, hvilken för det mesta bodde i Madrid, till godo. Kriget hade lämnat djupa spår efter sig och betydligt minskat stormännens inkomster. Men oaktadt detta och oaktadt underslefven, kunde t. ex. hertigen af Frias beräkna att från administratorerna på de fjorton godsen få sig tillsänd en årlig inkomst af 10 millioner realer (omkr. 2 mill. kronor). Detta var dock betydligt mindre än hertigens af Medina Celi inkomster. I följd af kriget hade de minskats med 4 millioner men utgjorde dock fortfarande den lilla vackra summan af 14 millioner realer! Likväl efterlämnade den närmast föregående innehafvaren af denna ofantliga egendom en privatskuld af 40 millioner.

Följande anteckningar ur De la Gardies dagbok gifva en föreställning, huru denne hertig, den förnämste af Spaniens grander vid den tid, då franska revolutionen skakade de feodala rättigheterna i alla land, använde sin rikedom.

Hos hertigen af Medina Celi var allt ställdt som vid ett kungligt hof. Endast adelsmän ägde tillträde till den stora våningen i hertigens palats; adelsmän och adliga damer samt pager utgjorde hertigens och hertiginnans betjäning. 57 ridhästar stodo ensamt för hertigens räkning; 60 personer voro i hans tjänst i Madrid och bespisades dagligen från hans kök. Då han i egenskap af drottningens förste stallmästare följde hofvet till Escorial, Aranjuez eller

S. Ildefonso, gjorde detta ingen ändring i hans hus i Madrid. Bordet var alltid lika serveradt, rummen lika eklärerade. Ombyten af mulor stodo alltid på hvarannan mil hela tiden han var frånvarande från Madrid, ifall han skulle få det infallet att återvända till staden. »Som de flesta förnäma härstädes den tiden, förde han en ganska dissolu lefnad, hade mätresser i mängd, och — som allt var ovanligt och besynnerligt hos honom — han tog äfven dessa på rekommendation. Han begynte alltid med att ge dem magnifika juveler, köpa hus åt dem, med ett ord, etablera dem, innan han ville nedlåta sig att se dem. Oftast tyckte han ej om dem, när han såg dem, men depenserna voro likväl gjorda.»

Hans son, arftagaren till huset Medina Celis titlar och rikedomar, var faderns motsats, snål till ytterlighet. Han bodde på landet och sysselsatte sig med betalandet af faderns skulder. Men åt sina egendomars upphjälpande eller åt förbättringen af sina underhafvandes villkor ägnade han icke en tanke. »Han lämnade allt detta», säger De la Gardie, »som spanjorerna anse som en småsak och de förnäma och dumma granderna för vida under deras värdighet, helt och hållet i administratorernas händer.»

En viss patriarkalism ersatte i någon mån omtanken om egendom och underhafvande. Inga tjänare afskedades; tjänsterna gingo i arf från föräldrar till barn. Men en följd häraf blef också, att tjänstfolkets antal var oerhördt. Markisinnan af Villafranca uppgaf själf, att i hennes palats i Madrid jämte familjen bodde 122 personer i hennes tjänst; likväl hade ett särskildt hus måst köpas för att inrymma stallbetjäningen.

Men värre än slöseriet och liknöjdheten var den djupa okunnighet, med hvilken Spaniens grander föregingo dess folk. Antecknaren berättar förvånande exempel därpå. Ett må anföras. Grefvinnan af Benavente, i hvars hus De la Gardie var en välkommen gäst och som af honom prisades såsom en af den spanska aristokratiens äfven i politiska frågor kunnigaste och mest upplysta damer, gifte bort sin dotter med markisen af Comarazza, en högättad och rik medlem af grandernas brödraskap. När giftermålskontraktet skulle upprättas, befanns det, att den ädle markisen ej kunnat rätt skrifva sitt namn; urkunden måste för hans skull omskrifvas! Och huru tillbragte han sitt lif, denne spanske storman? »Han satt hela dagen på kaféet Santa Cruz de Malta eller i en hattmakarbod vid Puerta del Sol, åt glasser, rökte cigarrer och sof

i ett hörn.» — »Hvilken lefnad», utbrister antecknaren, »för en som har immensa egendomar, spridda kring hela Spanien men hvilka han aldrig sett utan låter styras af glupska administratorer, som förstöra dess underhafvande och knappt gifva ägaren tredjedelen af de inkomster, som de hafva!»

I sammanhang med hvad här berättats som bevis på den spanska högadelns okunnighet, må nämnas hvad som tilldrog sig mellan den svenske envoyéen och Spaniens krigsminister, general Ballesteros. Denne var nu visserligen icke grand af Spanien utan hade själf med svärdet och ej utan ära gjort sin bana. Men i ett annat land än Spanien skulle det dock hafva varit omöjligt att från regeringskansliet och i en ministers namn en vidlyftig not afsändts till ett främmande sändebud, där namnet på det land denne representerade förväxlades med ett annat — »la Suecia», Sverige, med »la Suiza», Schweiz. I en officiell skrifvelse uppmanade nämligen general Ballestero grefve De la Gardie att skyndsamligen draga försorg om att 27 — schweiziska soldater, som befunno sig i Spanien, blefve hemskickade. De la Gardie begaf sig personligen till krigsministern för att förklara honom, att detta ej kunde tillkomma Sveriges representant. Men det hade sig ej så lätt att förklara saken, ej ens sedan De la Gardie på en stor karta öfver Europa visat Sveriges och Schweiz' belägenhet. Han var ej säker, att den tappre krigaren ändå fått saken klar för sig, då denna diplomatiska underhandling var slut och De la Gardie lämnade krigsministeriet.*

Vi återvända till granderna och till den svenske antecknarens slutbetraktelse öfver dem, hvilkas bekantskap han gjort.

»Les grands d'Espagne», säger han, »äro med ganska få undantag ett från hela spanska nationen alldeles afskildt släkte med omätlig rikedom och odrägligt högmod. För min del har jag visserligen intet skäl att klaga; tvärtom har jag af de flesta, jag kan till och med säga af alla, blifvit bemött med en utmärkt höflighet, ja med den mest förekommande godhet; men jag talar här endast om deras sätt att vara sinsemellan. Intet kan vara odrägligare än att se och höra deras sätt att vara med personer, hvilkas börd de anse under sin. Då de tala om likar heter det 'nos otros';

* Den, som nedskrifver dessa rader, gjorde vid ett besök i Spanien omkring femtio år efteråt, under ett samtal med en spansk präst, samma erfarenhet som den svenske ministern. »La Suecia» och »la Suiza» voro för honom samma sak.

om andra yttras 'los particolares' (de afskilda), äfven om de äro af gammal adel eller höga ämbetsmän, grånade i statens tjänst.» Efter några anmärkningar om grandernas yttre litenhet och okunnighet — så mycket mera anmärkningsvärd såsom rasmärke, som »de spanska damerna i allmänhet sätta föga noggrannhet i helgden af den äktenskapliga troheten» — fortsätter antecknaren: »Jag skulle evigt förebrå mig den anmärkning jag här gjorde, om jag ej på samma gång tillade, att många undantag kunna och böra göras: föga hvad högdragenheten och utseendet beträffar, men flera i hvad som rör kunskaper och belefvenhet; torde hända ock, stundom, i hvad som rör de utmärkt vackra fruarnas trohet.»

Så tedde sig Spaniens grander för svenska ögon i början af vårt århundrade. Omisskänneligt är, att deras tid då nalkades sitt slut. Förgäfves hade Spanien ej bevittnat de omhvälfningar i samhällsinrättningar och tänkesätt, som franska revolutionen medfört öfver hela Europa. Spanien har af dessa hvälfningar fått sin beskärda del under nittonde århundradet, större än som varit hälsosamt för dess normala utveckling. Ännu i våra dagar bäras väl de stolta titlarna; och »grander af Spanien» finnas såväl bland den spanska aristokratien som bland det öfriga Europas högadel. Men de uråldriga ceremonierna och bruken äro för det mesta lagda åt sidan; anspråken på företrädesrättigheter framför andra samhällsklasser framträda ej med så stora later, och de skulle ej erkännas såsom berättigade. Det är ej heller sannolikt, att dessa företrädesrättigheter, med all den ålderns ära som tillhör dem, någonsin skola komma att återupplifvas, huru mycket än legitimitetens och anornas idé kan sägas vara representerad hos den späde ättling af husen Habsburgs och Bourbons nya förbindelse, som nu sitter på Karl V:s tron i Madrid.

Men — om grandernas tid är ute, så skadar det icke att minnas, att den en gång varit och att grandezzan, om också endast i allmännare mening, ej vikit från Spanien Om grandernas »sombreros» till slut i regeln betäckte tomma hufvud, om de spanska riddarordnar, till hvilka de ansågos födda, prydde trånga bröst, som ej ens värmdes af fosterlandskärlekens eld, när Spaniens folk stridde

sin frihetsstrid mot inkräktaren — så hafva dock storhetstraditionerna haft sin betydelse. De hafva blifvit någonting i viss mån karakteristiskt för det ärorika landet söder om Pyrenéerna och på sitt sätt bidragit att däröfver sprida romantikens skimmer. När man där ser mannen af folket, ja tiggaren, draperad i sin trasiga mantel, skicka sig med en värdighet och en hållning, som om han härstammade från Kastiliens framfarna konungar, så vore man färdig att anse alla spanjorer som födda grander och anspråken hos dem, som ensamma ville representera aristokratien, såsom usurperade.

Detta är den gamla rasens medfödda »grandezza», som de latinska folken äga framför Nordens men som, understödd af traditionens makt, särskildt blifvit spanjorernas kännemärke, sönernas af det land i Europas yttersta väster, där en gång österländsk och västerländsk kultur stridde om väldet. Den af dessa kulturformer, som vek platsen, har lämnat djupa spår efter sig; ett af dem är den yttre värdigheten i hållning och skick. Men därtill komma historiens minnen och tidehvarfvens minnesmärken.

Har man en gång sett morernas verk i Valencia och Sevilla, Cordova och Granada, så förstår man, att det kunde anses som en ära att hafva stridt mot sådana motståndare. I Burgos, Cidens stad, med dess praktfulla katedral, träda den spanska riddartidens ärorika minnen till mötes och bjuda vördnad; och öfver det dystra Escorial sväfvar Filip II:s ande, självhärskarens, som under Spaniens storhetstid med oböjlig viljekraft fortsatte sin berömde faders verk. Storhetens adelsmärke, grandezzan, hafva dessa minnesmärken till öfvermått. Tiden har bevarat dem utöfver de århundraden, då den kast af berömda fäders barn, som framför andra gjorde anspråk på storhetens hederstitel, småningom förvandlades till dvärgar med små själar och lastbara seder, medan bland Karl V:s och Henrik IV:s efterkommande till innehafvare af den spanska konungatronen föddes en rad af monarker sådana som Karl IV, Ferdinand VII och Isabella.

Men oförgängligare än dessa historiska minnesmärken och ännu mera oförgänglig än den samhällsinstitution, af hvars egendomliga former några drag här antydts, är den storhetstyp, som tillhör Spaniens imponerande, om än stundom ödsliga natur. De stolta historiska namnen falla i glömska jämte de anspråk, som vid dem varit fästa, och Escorial och Burgos komma en gång

att ligga i ruiner. Men söderns himmel skall hvälfva lika blå öfver det gamla kulturlandet mellan Atlanten och Medelhafvet, mellan Pyrenéerna och Sierra Nevada.

Det har också i sitt yttre ett drag af »spansk grandezza», som ej bör förgätas.

NÅGRA UNIVERSITETSFRÅGOR

Några universitetsfrågor.

(1898.)

Våra högskolors verksamhet såsom undervisningsanstalter, ordnandet af deras examensväsen, anskaffandet af nödigt material för häfdandet af deras ställning såsom representanter af svensk vetenskaplig forskning — allt detta har under de senaste årtiondena utgjort och utgör fortfarande föremål för lifligt meningsutbyte. De redogörelser för våra båda statsuniversitets utveckling under nyaste tid, som utgåfvos såsom festskrifter vid regeringsjubileet 1897, bära också vittne, att deras behof i de flesta afseenden blifvit frikostigt tillgodosedda. Såsom bildningsanstalter behöfva de i fråga om utrustning icke stå tillbaka för sina motsvarigheter i rikare kulturländer. För så vidt stadgar och reglementen med afseende på undervisning och examina kunna bidraga till universitetsstudiernas höjande, har man åtminstone icke felat genom uraktlåtenhetssynder.

Medan man lagstiftat rörande examina och lärareplatser samt beviljat anslag till högskolornas institutioner, har man äfven sökt nödtorftligen förbättra de minnesmärken från början af deras ordnade verksamhet, som på 1600-talet nämndes »constitutioner» och som, sedan de i midten af vårt århundrade undergått behöfliga redaktionsändringar, burit namnet »universitetsstatuter». Den revision af 1852 års statuter, som anbefalldes 1874 och hvars resultat föreligger i de ännu gällande statuterna af den 10 januari 1876, var egentligen föranledd af insikten, att en reform vore nödig med afseende på ordnandet af universitetens befordringsväsen. En allmännare granskning af statuterna från 1852 medgafs dock, där så kunde anses behöfligt. Den kommitté, som för ändamålet tillsattes, bestod uteslutande af professorer från universiteten under ordförandeskap af Uppsala universitets prokansler. »Varsamt» gick kommittéen till väga vid sitt arbete, med aktning, såsom det heter i

dess betänkande, för »den sekelgamla och vördnadsbjudande institutionen och ännu mer för dess bepröfvade förträfflighet».

De reformer, som vunnos i följd af kommittéens arbete — i vissa fall genomfördes de af regeringen längre än kommitéen föreslagit —, voro också ej synnerligen genomgripande. Utom skapandet af en ny och välbehöflig auktoritet i befordringsfrågor, den sakkunniga nämnden, inskränkte de sig väsentligen till filosofiska fakulteternas delning i tvenne sektioner, till införande af val af rektor och medlemmar af det »mindre konsistoriet» samt till en förändring af detta senares verksamhet i vissa afseenden. — Den kort därefter genomförda ombildningen af adjunktsinstitutionen, hvilken på sin tid hälsades såsom »universitetens reform», var icke föreslagen af statutkomittéen.

Men äfven dessa ändringsförslag, så blygsamma de voro, väckte lifligt motstånd hos förfäktarne af det »sekelgamla» bestående, icke minst i de punkter, som syntes kunna innebära fara för att universitetet skulle kunna »göras till valrike» eller att den makt, som af ålder tillhört »Amplissimum Consistorium Majus», skulle minskas.

»Varsamheten» hos dem, som i första hand skulle handlägga dessa ömtåliga organisationsfrågor, var förklarlig: kommittéens professorer kände sina kolleger i de akademiska konsistorierna. Följden blef, att hela den gamla organisationen bibehölls i all sin ålderdomlighet, med kansler och prokansler, med konsistoriernas och fakulteternas kollegiala myndighet. Knappast yttrades tvifvel om lämpligheten af dessa anordningars bibehållande. De stamma från de tider, då universiteten bildade korporationer för sig, med egna former och med en självstyrelse, som en gång afsett att skydda dem från angrepp utifrån. Att dessa korporativa former, med hvad de äga i behåll af självstyrelse ännu i våra dagar, måste tillhöra universitetens innersta väsen och att de på något mystiskt sätt sammanhänga med forskningens och vetenskapens frihet, var — och är kanske för mången ännu — en obestridd trosartikel.

Saken torde dock kunna betraktas äfven från andra synpunkter. Att forskningens, tankens, undervisningens frihet från allt tvång är ett lifsvillkor, och det förnämsta, för en högskolas förkofran, lärer ingen i våra dagar vilja bestrida. Hvarje försök att göra inskränkning härutinnan skulle säkert misslyckas under vårt statsskick och med vår tids offentliga kontroll. Men universiteten be-

höfva därför icke numera sluta sig såsom i ett befästadt läger inom sig själfva för att oanfäktade ägna sig åt den fria tankens tempeltjänst. Med samhället, som i vårt land numera väsentligen underhåller dessa lärdomssäten, måste de nödvändigtvis träda i växelverkan för danande af män för det medborgerliga och offentliga lifvet såväl som för statstjänsten.

Och staten kan också fordra ej blott att kontrollera deras verksamhet utan ock att så ombilda deras organisation, att den icke alltför mycket afviker från hvad som erfarenheten visat vara lämpligt och tidsenligt annorstädes. Visa sig de vördnadsbjudande gamla formerna hinderliga för utvecklingen och tröga vid tillämpningen, så må de utbytas mot nya. Det låter kanske tänka sig, att vetenskap och lärofrihet kunna trifvas äfven vid statsuniversiteten, om de sakna både det »större» och det »mindre» konsistoriet, både kansler och prokansler, om de kollegiala formerna upphäfvas, under en monarkisk akademisk styrelse såväl som under en republikansk.

En styrelse måste dock finnas: huruvida en lämpligare form skulle kunna tänkas för dess ordnande än den som nu gäller, därom skola vi tillåta oss att framställa några blygsamma frågor. Det hör till de problem, som från den enskilda diskussionen förr eller senare måste föras in i den offentliga. Endast med statsuniversiteten och deras förhållanden komma vi i denna uppsats att sysselsätta oss.

* *
*

Samtidigt med kommittéen för universitetsstatuternas revision verkade den stora »löneregleringskommittéen», hvars arbete, framlagdt i betänkanden till riksdagarna 1875—1880, blef af genomgripande betydelse för de flesta af våra till hufvudstaden förlagda ämbetsverk. Äfven denna kommittés uppgift var från början väsentligen inskränkt, nämligen till löneregleringsfrågan; men en senare föreskrift bjöd att låta hvarje förslag till lönereglering åtföljas af »noggrann pröfning af hvarje sysslas behöflighet och lämpliga anordning». Lönefrågan blef sålunda på samma gång en organisationsfråga; och kommittéen, hvars medlemmar icke uteslutande utgjordes af tjänstemän, gick vid detta värf till väga med vida mindre »varsamma» händer än statutkommittéens professorer.

Den reform af ämbetsverken, som så länge stått på dagordningen, blef därigenom för en tid, åtminstone delvis, genomförd. Förr eller senare måste förhållandena medföra, att äfven denna anordning göres om, och kommittéens arbete hade äfven sina brister. Men hvad som i dess många betänkanden behåller sitt värde, är dels utredningarna rörande våra centrala ämbetsverk, dels fastslåendet af vissa allmänna organisationsgrundsatser, hvilka länge torde blifva beståndande.

Kommittéen hade sina moståndare, naturligt nog, inom de kretsar, hvilkas intressen och traditioner dess verksamhet syntes ställa på spel. Man finner ej sällan, att dessa betänkanden åtföljas af reservationer, just från de vid hvarje särskildt ämbetsverks behandling adjungerade representanterna för ämbetsverket i fråga, i hvilka det bestående, åtminstone i en eller annan detalj, försvaras. Men i sin helhet kan denna kommittés verksamhet icke rättvisligen beskyllas för att hafva haft en radikal karaktär. Helt säkert äro de lätt räknade, som skulle önska se de gamla förhållandena återställda, med invecklade former och hvarjehanda mekaniskt arbete, hvilket stundom syntes hafva tillkommit för att skaffa sysselsättning åt mängden af illa aflönade tjänstemän.

Redan långt före tillsättandet af denna löneregleringskommitté hade man kommit på det klara med svagheterna i den kollegiala styrelseform, som mångenstädes af ålder varit tillämpad. Om kollegiala öfverläggningar varit lämpliga vid pröfning af vissa ärenden eller för afgörandet af tvistiga frågor, så hade erfarenheten visat, att vid verkställighetsåtgärder dessa gamla former oftast varit till hinders och att en chef jämte sous-chefer, alla ansvariga för hvar sin afdelning, kunnat fungera vida bättre än ett kollegium. Åtskilliga ämbetsverk hade redan på 1830-talet organiserats efter denna sistnämnda grundsats med särskilda styresmän, som direkt kunde förhandla med regeringen och i verkets angelägenheter ägde beslutanderätt. Den kommitté rörande ämbetsverkens organisation, som afgaf sitt utlåtande 1859, hade ytterligare bidragit till upplösande af de kollegiala formerna.

1874 års löneregleringskommitté reducerade dem till ett minimum. Den gjorde gällande den åsikt, att där kollegiala former af särskilda anledningar bibehölles, detta borde ske under den största möjliga enkelhet; och att i ämbetsverk, där de olika afdelningarna vore så talrika, att deras chefer kunde bilda ett kollegialt »plenum»

med verkets styresman till ordförande, pleni befogenhet borde inskränkas till ärenden af allmännare art, medan de öfriga föredroges af vederbörande afdelningschefer särskildt inför styresmannen. Vid dylik föredragning inför verkets chef ägde denne ensam beslutanderätt, men vederbörande afdelningschefer skulle äga rätt att till protokollet få anteckna sin afvikande mening. — Från ärenden, som i »plenum» skola förekomma, blefvo enligt kommittéens förslag uttryckligen undantagna frågor om befordran till *ledamot* af verkets styrelse, äfven där andra befordringar till underordnade tjänster ansågos böra kollegialt pröfvas.

Huru vidt vår nuvarande universitetsorganisation skiljer sig från dessa allmänna grunder för ämbetsverkens anordning, faller i öppen dag. Det kollegiala systemet, annorstädes utdömdt eller i möjligaste måtto inskränkt, sitter där i orubbadt bo, nästan oberördt af nyare tiders ordning. Det »större konsistoriet», i Uppsala bestående af 38, i Lund af 30 ledamöter, det »mindre konsistoriet»,på hvartdera stället utgörande 9 ledamöter, fakulteterna, som utgöra fyra eller rättare fem särskilda kollegier, af hvilka det största (filosofiska fakulteten i Uppsala) räknar 32 och de minsta (teologiska och juridiska fakulteterna i Lund) 6 ledamöter, samt slutligen drätselnämnden, bestående på hvartdera stället af 5 ledamöter — dessa *åtta* rådplägande församlingar utgöra den vidlyftiga apparat, med hvilken universitetsangelägenheter skola behandlas. Ganska många ärenden måste passera tre eller fyra af dessa kollegiers skärseld, innan de äro färdiga att genom rektor befordras till den närmaste instansen, prokanslersämbetet, hvarifrån de vidare gå till universitetets kansler. Sedan denne afgifvit sitt yttrande, kunna de omsider förläggas till regeringens afgörande.

Ledamöterna i samtliga dessa kollegier utses — i motsats till den vid ämbetsverkens organisation ofvan omtalade grundsats — genom val. Såsom val måste nämligen äfven betraktas tillsättandet af fakulteternas och konsistoriernas ledamöter, hvilket sker genom det större konsistoriet. Nödvändigheten att bilda ett korrektiv vid dessa val af ordinarie lärare har emellertid medfört skapandet af ytterligare en genom val utsedd nämnd — de sakkunnigas, hvilken vid dessa befordringar skall afgifva yttrande. Hithörande frågor måste passera 5 (säger fem) instanser, innan de hinna fram till rege-

ringen. — Genom val utses också rektor och universitetens chef, kanslern.

Det måste medgifvas, att om ärendenas lämpliga behandling är beroende på mängden af myndigheter och personer, som äga att handlägga dem, så är genom detta vidlyftiga maskineri därför sörjdt på det omsorgsfullaste sätt. I hast afgöras sannerligen inga hithörande ärenden. Ordnandet af för landets väl och ve genomgripande förhållanden, stiftandet af dess viktigaste lagar, införandet af nya ekonomiska system, valet af en konung eller en tronföljare kräfva mindre tid i vårt offentliga lif än den, som stundom under dessa vidlyftiga formers användning fordrats för att tillsätta en extraordinarie eller ordinarie professor.

Är detta nu också alldeles nödvändigt? Skall ett universitets förvaltning nödtvunget röra sig med former, som inom andra områden af statens organism äro utdömda? Ligger någon fara för högskolornas sjunkande till en lägre nivå genom undanröjandet af dessa kvarlefvor från tider med annan riktning och andra behof än vår? Kräfver universitetsidéen deras behållande, ej mindre än den historiska traditionen? Har erfarenheten i andra länder visat, att de icke kunna undvaras, utan att vetenskapens framsteg äfventyras?

Den i vårt land bestående universitetsförfattningen är republikansk. »Den lärda republiken» är ètt uttryck med urgammal häfd, hvilket ännu i våra dagar kan sägas äga sitt berättigande, icke minst i vårt land. Om också våra högskolors å annan ort bosatte kansler betraktas såsom deras chef, så torde den åsikten inom de akademiska konsistorierna vara allmän, att myndigheten på ort och ställe kollegialt utöfvas af dem. Rektors myndighet är i förhållande till konsistoriet egentligen ingen annan än den han såsom tillfällig ordförande vid deras öfverläggningar kan utöfva; prokanslern kan icke omedelbart ingripa i det akademiska lifvets gång, den frånvarande kanslern af naturliga skäl ännu mindre.

Att nu denna konsistoriella republikanism ingalunda bidrager till universitetslifvets lugna förlopp, är ett allmänneligen kändt faktum, i våra dagar lika obestridt som förr. Under intrycket af att vetenskapens fredliga idrott skulle öfvas mera ostördt under mindre republikanska former har säkert mången önskat en förändring. Tvifvelsutan finnas de bland våra universitetsprofessorer, som anse

det som en hederstitel att vara en »framstående consistorialis». En och annan har ansett de konsistoriella ämbetsplikterna så höga, att uppgiften att verka såsom vetenskapsman och lärare fått träda i andra rummet. För de flesta torde dock saken te sig annorlunda. Inför forskningens höga uppgifter och undervisningens framtida ansvar böra små förvaltnings- och personfrågor förefalla såsom underordnade.

Att slippa att ägna sin tid åt deltagande i en månghöfdad styrelses förhandlingar och att i stället se denna aflösas af en med vederbörlig myndighet utrustad chef på ort och ställe måste inför denna betraktelse framställa sig såsom ett önskningsmål.

Det har visat sig, att under de nuvarande universitetsförhållandena ett slags frågor, befordringsfrågorna, utdelandet af förtroendeuppdrag eller, i korthet sagdt, personfrågor i allmänhet, på ett alldeles särskildt sätt förmå sätta sinnena i rörelse. Ekot däraf plägar återskalla öfver land och rike. Det synes därför icke vara ur vägen — enligt den betraktelse, som torde hysas af »de stilla i landet» eller åtminstone i konsistorium —, om dessa personfrågors kollegiala behandling afskaffades och i allmänhet alla personliga val genom större och mindre valkollegier kunde upphöra. Principen är delvis genomförd på andra områden. Knappast någonstädes borde erfarenheten så lifligt tala för dess tillämpning som inom de akademiska konsistorierna och fakulteterna.

Vi skola, under jämförelse med förhållandena i andra länder, taga de olika leden af vår universitetsorganisation i skärskådande. Vi göra början med konsistorierna.

Ingenstädes i Europas äldre universitetshistoria finner man, att ett *konsistorium* tillhört den ursprungliga organisationen. I stället var det fakulteterna, under universitetsrektorns chefskap, som utgjorde högskolornas representation, och på de flesta ställen hafva fakulteterna behållit en relativt självständig ställning. Den utveckling hos oss, hvarigenom konsistoriet erhållit sin supremati inom den akademiska världen, har i själfva verket få motsvarigheter. Särskildt gäller detta det s. k. större akademiska konsistoriet, samtliga de ordinarie professorernas församling.

Själfva namnet akademiskt konsistorium är okändt i universitetsvärlden utanför Sverige, Finland och Danmark. Men hvarken vid Köpenhamns eller Helsingfors' universitet utgöres det akademiska konsistoriet af samtliga ordinarie professorer: på det först-

nämnda stället består konsistoriet af 16 ledamöter, hvaraf 5 väljas af den allmänna »lärareförsamlingen», som omfattar samtliga på stat uppförda (»normerede») universitetslärare jämte dessas vikarier.[1] Helsingfors' universitets konsistorium utgöres af 12 ledamöter, representerande de fem fakulteterna efter fullmaktsålder. Dessa delegationer skulle således närmast kunna anses motsvara våra »mindre» konsistorier. Kristiania universitet, som i allmänhet saknar den vidlyftiga fäderneärfda apparaten, har alldeles ingen motsvarighet till det större konsistoriet. Dess »akademiska kollegium» består af fakultets-dekanerna och två af filosofiska fakultetens professorer, hvilka själfva utse sin ordförande.

I Tyskland, hvarest vårt undervisningsväsen i allmänhet sökt sina mönster, nämnes i regeln professorsförsamlingen — i hvilken dock flerstädes äfven e. o. professorer äro ledamöter — »Plenum» eller »grösserer Senat». »Senaten» i vanlig mening utgöres af rektor, fakultetsdekanerna samt ett större eller mindre antal delegerade professorer, jämte »der Universitätsrichter» (Syndikus), som skall vid rektors sida upprätthålla disciplinen. Endast vid universiteten i Jena och Erlangen utgöres »senaten» af hela »plenum». De franska universiteten känna ingen plenarförsamling, liknande våra större konsistorier, men däremot en »conseil général des facultés». Vid sidan af de italienska universitetens »assemblea generale» (äfven omfattande e. o. professorer), finnes en »consiglio accademico» af rektor och fakultets-dekaner o. s. v.

Det skulle föra oss för långt att redogöra för de mångskiftande formerna för universitetens lokala självstyrelse i andra länder. I de flesta torde väl hafva bibehållits flera ålderdomliga element, än som äro nödvändiga; men genom praktiska anordningar hafva olägenheterna däraf gjorts mindre kännbara.[2]

De svenska akademiska konsistoriernas egendomlighet torde väl knappast kunna anses medföra någon fördel. Det s. k. »mind-

[1] »Lärareförsamlingen» yttrar sig om universitetets allmänna frågor: »dens Erklæringer og Andragender om slige Sager betragtes som det endelige Udtryk af Univ:s Mening og Önske.» (Kgl. Kundgj. 18 sept. 1850.)

[2] Egendomligast te sig formerna vid universiteten i Oxford och Cambrigde. Primärförsamlingen för alla val, hvilken i Oxford kallas »convocation», i Cambridge »senate», omfattar alla äldre och yngre män, som innehafva lärdomsgrader vid dessa högskolor. Dessa församlingar uppgå till den respektabla siffran af omkring 6,000! Ett mindre valkollegium af dessa utgöres af på stället bosatta graduerade universitetsmedlemmar. Dessa kollegiers medlemsantal på hvartdera stället uppgår till omkring

re» konsistoriets inflytande är så ringa, att allt hufvudsakligen beror på det »större»; och det ligger i sakens natur, att styrelser, som räkna 30 à 40 medlemmar, svårligen kunna bli verkligt effektiva. Då denna styrelse dessutom icke är framgången genom val af någon primärförsamling af universitetets öfriga medlemmar, vare sig lärare eller lärjungar, utan dess ledamöter intaga sin plats i kraft af sitt ämbete, hafva dess anspråk att vara styrande så mycket större utsikt att blifva bestridda af dem, som äro utestängda från hvarje befattning med styrelsen och från val af universitetets förtroendemän. Det är i själfva verket en obillighet, att den svenska universitetsorganisationen icke känner en allmän universitetsförsamling, omfattande samtliga lärare och tjänstemän. Att universitetet öfver hufvud skall äga en kollegial representation med beslutanderätt, kan med skäl anses olämpligt; men skall en sådan finnas, bör den icke bestå af självskrifna ledamöter.

Det torde väl utan öfverdrift kunna sägas, att våra konsistorier hvarken till sin sammansättning, sin uppgift eller sin arbetsmetod äro tidsenliga. Kanske äro de i sin verksamhet, liksom drottning Kristina, enligt Geijers ord, »bättre än sitt rykte». Men detta är, som bekant, icke det bästa — vare detta sagdt med all skyldig vördnad för de enskilda konsistoriimedlemmarne nu och fordom! Utan saknad torde mången se konsistorierna försvinna från den akademiska skådebanan: genom deras förvållande har den stundom förefallit som en — krigsteater.

Om konsistorierna kunna anses såsom en främmande utväxt på universitetsstammen, så hafva däremot, såsom nämndt är, *fakulteterna* sitt fulla historiska berättigande. De anses ännu öfverallt såsom nödvändiga led i en universitetsorganisation. Beskaffenheten af de ärenden, som där skola handläggas, nämligen så vidt de röra ordnandet af undervisningen, granskning af kunskaps- och lärdomsprof och dylikt, göra äfven den kollegiala formen här nästan nödvändig. Enahanda frågor behandlas kollegialt äfven vid andra undervisningsanstalter. Men visserligen kunde och borde åtskilliga ändringar och inskränkningar i fakulteternas verksamhet äga rum, för att icke de konsistoriella föredömena där skola komma att tillämpas.

500; äfven våra konsistorier måste träda i skuggan för dessa. — De trängre delegationer, som af dessa kollegier väljas (hebdomadal council, council of the senate), bestå af hvarjehanda förtroendemän, föreståndare för colleges, proctors o. s. v.

Den verkställande makten skulle representeras genom *rektor*. Rektorsbefattningen har af ålder, ända sedan universitetens uppkomst i den gråa medeltiden, varit ansedd såsom ett högt och förnämligt ämbete. Kändt är, att en påflig bulla tillerkände rektor vid högskolan i Bologna rang framför kardinalerna. Detta ämbete har vida äldre anor än både konsistoriet och kansleriatet: ännu efter reformationen hade Köpenhamns universitets rektor rang framför dess kansler, som var ett af rikets råd.* En rektor vid medeltidsuniversitetet var dess främste man: hans uppgift var att häfda den vetenskapliga fristatens självständighet såväl i förhållande till kyrkan som staten. Från denna tid härleder sig den stolta titeln »magnificus», som ännu vid Europas flesta universitet bäres af rektor.

Tiderna hafva sedan ändrats. En »rector magnificus» är, särskildt i de germanska länderna, numera blott en »magni nominis umbra». I synnerhet i Sverige är han numera en ganska liten potentat. Den disciplinära myndighet, som är honom förbehållen, kan väl vid vissa tillfällen i ungdomens ögon gifva rektorsämbetet en imponerande värdighet, men om kollegerna i konsistorium låta sig imponera, beror det på rektors personliga egenskaper. I själfva verket är hans makt så begränsad både uppåt och nedåt, att hans ställning snarare är att vara mellanhand mellan de högre och lägre akademiska myndigheterna än en styresmans. De täta rektorsombytena — enligt de äldsta konstitutionerna ägde de rum hvart halfår — hafva från början gjort sitt till att minska rektors inflytande. Att rektor numera väljes för en tid af två år, i stället för att värdigheten förr årligen växlade i tur och ordning, torde hafva föranledts af önskan att öka ämbetets myndighet. Men det kan ifrågasättas, huruvida det verkligen lyckats. Den som så

* Såsom ett kuriosum må, vid tal om rangförhållanden, anföras, att Köpenhamns universitets rektor, ehuru betydligt reducerad till sin maktfullkomlighet, dock fortfarande åtnjuter rang lika med generalmajorer (2 rangkl. 5). En »rector magnificus» i Sverige däremot finnes icke i denna egenskap upptagen i den »Hjälpreda vid placeringar», som är den vedertagna ledningen för rangförhållanden inom de klasser, som innehafva tromans värdighet. Han »hänföres dock» till 18:e rangklassen (mellan öfverste och öfverstelöjtnant vid icke-rangregementen). Sic transit gloria mundi! Det är långt aflägset från kardinalsglansen. — I sammanhang härmed må erinras, att universitetsprofessorer i Sverige hafva samma rang som kaptener, borgmästare i 2 och 3 klassens städer, jägmästare m. fl. I Danmark och Norge hafva de rang med öfverstelöjtnanter.

ofta skall ställas under omröstning, med därtill hörande debatt, kan svårligen räkna på att bevara sitt inflytande obestridt. Framför allt ligger dock svagheten i rektors ställning däri, att han nödvändigt skall vara en af universitetets professorer och icke af dem kan påräkna att betraktas såsom något annat än »primus inter pares».

Vid Danmarks, Finlands, Tysklands och Österrikes universitet har rektor ungefär samma ställning som hos oss; i Italien och Spanien tillsättes han för längre tid af regeringen, äfvenså i Ryssland.

Vid det norska universitetet hjälper man sig utan någon rektor alls, så vida icke »kollegii formand» skall anses såsom sådan. Förhållandena vid de engelska universiteten äro, såsom bekant, ytterst egendomliga. Rektorstiteln är där rent dekorativ och lämnas såsom en hedersbetygelse åt någon framstående medborgare; »the vice chancellor» i Oxford och Cambridge kan snarare i sin person sägas förena både kanslers och rektors myndighet.

I det unga landet på andra sidan Atlanten har man hvarken kanslerer, vice-kanslerer eller rectores magnifici. »The board of trustees», som för statsuniversiteten inom unionens olika stater utses bland dessas representativa män — bland dem alltid statens »governor» —, tillsätter universitetets »president», som är dess styresman på platsen. Medan »trustees» företrädesvis handlägga de ekonomiska ärendena, hvilar den egentliga styrelsen såväl i undervisnings- som personfrågor hos »the president». Han är icke professor — kan möjligen hafva varit det — men plägar utses bland statens främsta och mest ansedda män. Hans samhällsställning kan vara affärsmannens, advokatens o. s. v.; såsom universitetschef åtnjuter han arfvode och ämbetsbostad.

Prokanslers-institutionen hos oss har, namnlikheten med vicekansler oberäknadt, annorstädes ingen motsvarighet.* Dess egenskap att vara ett bihang till biskopsstolarna i universitetsstäderna, ej mindre än inskränktheten af därmed förenade åligganden, torde göra detta ämbete öfverflödigt. De prokanslern åliggande

* Kristiania universitet ägde, till dess kansleriatet afskaffades 1845, en prokansler, som var hans ställföreträdare på platsen. Den äldste af fakulteternas dekaner hade detta uppdrag. Under 1700-talet ägde Köpenhamns universitet en prokansler, som var ledamot af konsistoriet men där intog sitt säte under rektor och vid förfall för honom förde ordet.

utlåtanden rörande akademiska befordringar tjäna endast att öka antalet af de redan för många instanser dylika mål hafva att passera. Å andra sidan är det i det hela likgiltigt, om detta tillägg till ärkebiskopens och Lundabiskopens titel bibehålles eller icke.

Universitetshierarkiens öfversta spets intages, såsom bekant, i vårt land af en för statsuniversiteten och för statens medicinska högskola gemensamt vald *kansler*. Stadgandet om gemensamheten är en relativt ny föreskrift (sedan 1893), men faktum är gammalt, sedan 1820-talet. Emellertid är det nu genom lag fastslaget, att åtminstone två af dessa anstalter icke kunna hafva kanslern bosatt på ort och ställe.

Kanslersbefattningen är en kvarlefva från de tider, då universiteten bildade särskilda, af staten föga uppmärksammade korporationer, och då det var af vikt för dem att i rikets högst uppsatta män äga inflytelserika gynnare. Kanslern skulle vara högskolans »patronus», såsom han också i vårt grannland Danmark länge benämndes. Innan departementalstyrelsen 1840 infördes i Sverige, var det också utan tvifvel fördelaktigt, att dessa utanför hufvudstaden belägna vetenskapliga anstalter ägde sin särskilde målsman för att bevaka deras intressen.

Under en lång följd af år innehades dessa förtroendeämbeten af Sveriges kronprinsar. Det låg i sakens natur, att befattningen med universitetsangelägenheterna under denna tid väsentligen hvilade på kanslerssekreteraren, då dessa göromål omöjligen kunde blifva en hufvuduppgift bland en tronföljares mångahanda bestyr. Sedan dess hafva dess angelägenheter alltjämt varit anförtrodda åt män, som hört till vårt lands yppersta; och all heder förtjäna de tvifvelsutan för det sätt, hvarpå de — alltid med kanslerssekreterarnes biträde — skött sitt icke aflönade honnörsämbete. Men i någon grad måste det äfven gälla alla dem, som spela de främsta rollerna i det offentliga lifvet, att kanslersgöromålen ej kunna blifva en hufvuduppgift. Att de stundom för samvetsgranna män känts betungande, därom vittna uttalanden i kanslern L. De Geers »Minnen», hvarest äfven uttalas den åsikt, att förändrade förhållanden inskränkt ämbetets befogenhet af initiativ.*

I själfva verket innebär ett chefskap, som utöfvas på afstånd, ohjälpliga svårigheter för den som vill personligen ingripa i det helas utveckling, huru stor än förmågan och intresset må vara hos

* Se L. De Geer, Minnen, II. 277 o. f.

dess innehafvare. Aflägsenheten från hvarjehanda små förhållanden på platsen må kunna synas medgifva en friare öfverblick och en objektivare betraktelse. Men inga främmande ögon, icke ens de mest betrodda ställföreträdares, kunna ersätta styresmannens egen granskande blick, inga ämbetsskrifvelser den personliga beröringen; inga beskrifningar förmå meddela samma omedelbara intryck som en vistelse midt ibland dem, hvilka man är satt att styra, med möjligheten att ständigt hafva de omgifvande förhållandena för ögonen. Endast så kan man fullt rättvist pröfva personernas duglighet, inse anstaltens brister och förtjänster och kontrollera dess yttre behof.

I intet land finnes motsvarighet till ett på afstånd verkande kanslersämbete, så anordnadt som i Sverige. I våra närmaste grannland, Norge och Danmark, saknas hvarje tillstymmelse därtill, sedan »patronatet» vid Köpenhamns universitet afskaffades 1805 och kansleriatet vid Kristiania universitet, hvilket innehafts af kronprinsen Oscar, efter hans tronbestigning lämnades obesatt. I Finland är storfursten-tronföljaren den dekorative kanslern; men ämbetet utöfvas af en i Helsingfors bosatt, af kejsaren utnämnd vicekansler. Äfven i England och Skottland väljas kanslerer, men detta sker, liksom rektorsvalen, blott såsom en hedersbetydelse åt högt uppsatta män; den vid universitetet bosatte vicekanslern (i Skottland benämnd »the principal») är, såsom nämndt, dess verklige styresman. Vid de tyska universitet, där öfver hufvud en kansler (kurator, vicekansler o. s. v.) finnes — de äro långt ifrån alla — är denne alltid bosatt på ort och ställe; stundom är hans ämbete föga ingripande. I Ryssland är ett universitets »kurator» äfven eforus öfver alla inom samma distrikt belägna lägre undervisningsanstalter. Han är utrustad med en stor maktfullkomlighet och utnämnes af regeringen.

* * *

Om dessa förhållanden måste anses såsom brister i vår universitetsorganisation, så är det ingalunda här afsikten att framställa förhållandena vid universiteten såsom i allo otillfredsställande. All ära åt det redliga och samvetsgranna arbete, som där frodas nu som förr! Det visar, att där den rätta hågen finnes, där bryter

den sig egen väg äfven genom hindren. Genom mera tidsenliga anordningar borde dock vägen jämnas. Huru skall detta kunna ske?

Om det får anses vara ådagalagdt, att vår nuvarande organisation är ett tungt och föråldradt maskineri, att våra universitet sakna en verklig styrelse på ort och ställe, att man ansett nödigt att lätta på de gamla formerna äfven i äldre kulturländer än våra, utan att vetenskapligheten lidit, äfven där de reducerats till ett minimum — så skulle det väl kunna låta tänka sig, att man äfven här kunde undvara dem.

Universiteten behöfde säkert icke sjunka till ämbetsverk eller mista det ringaste af sin själfständighet på områden, där den icke får släppas, nämligen på tankens och lärofrihetens, om deras organisation ombildades i öfverensstämmelse med de grundsatser, som arbetat sig fram till giltighet inom andra statsanstalter. En chef med beslutanderätt, bunden af vederbörlig instruktion och med skyldighet att samarbeta med föredragande afdelningschefer — hvarför skulle icke denna organisationsform kunna tillämpas äfven på universitetet?

Vi skola tillse, huru en sådan organisation borde kunna åstadkommas, utan att dock ingå i frågans närmare detaljer.

Hvartdera universitetet synes böra äga sin aflönade styresman, bosatt på ort och ställe och i sin person förenande den myndighet, som hittills handhafts af de mindre och större konsistorierna, rektor, prokansler och kansler. Denne styresmans benämning är mindre viktig: för att antyda, att hans ställning icke vore ringare utan snarare af större vikt än den nuvarande högste styresmannens, torde dennes benämning *kansler* lämpligen kunna bevaras.

I likhet med chefer för ämbetsverken borde kanslern tillsättas af Kungl. Maj:t i statsrådet, utan föregående val eller förslag från universitetet. Grundsatsen om alla personfrågors uteslutande från kollegial behandling skulle således äfven här tillämpas. Svårt är att inse, hvarför universitetens medlemmar skola välja sin chef, snarare än t. ex. hofrätterna välja sin president eller ämbetsverkens generaldirektörer utses genom val af deras tjänstemän.

Kanslern torde utses bland landets i offentliga värf pröfvade män utan anseende till samhällsställning. Naturligtvis bör hans verksamhet hafva ådagalagt intresse för vetenskapliga och litterära värf samt för undervisningsfrågor; men han bör ingalunda vara vare

sig vetenskapsman eller pedagog. Betänkligt kunde det till och med vara att anförtro ämbetet åt någon, som själf i utsträcktare mån plägat uppträda på litteraturens vädjobana eller ännu tillhör det lärda skrået. Rättrådighet, opartiskhet och sundt förnuft, förenade med allmän bildning och i det offentliga lifvet pröfvad erfarenhet, äro väsentligare fordringar för denna chefsplats än lärdom och öfverägande teoretiska intressen. Därtill komma sådana egenskaper, som hos alla styresmän äro oumbärliga och som röja förmågan att göra sig gällande såväl hos underlydande som hos regeringen.

Med annan statstjänst borde detta ämbete icke lämpligen kunna förenas, åtminstone icke med ett sådant, att kansleriatet kunde komma att betraktas såsom bisak. Platsen skulle i följd däraf vara anständigt aflönad och den yttre ställningen motsvara en generaldirektörs eller hofrättspresidents. Såsom en sinekur eller bekväm reträttplats finge den icke betraktas, om det också icke borde möta hinder, att t. ex. ett afgående statsråd kunde utses till kansler. Föregående statstjänst borde icke heller vara nödig, ehuru en viss förtrogenhet med den byråkratiska formen icke kunde skada. Endast i sällsynta undantagsfall och på grund af särskilda personliga egenskaper borde en professor, som vid sidan af sin akademiska verksamhet på ett framstående sätt deltagit i det offentliga lifvet, kunna utses till universitetskansler, men han skulle naturligtvis samtidigt upphöra att vara professor.

Kanslerns åligganden skulle icke inskränka sig till den allmänna tillsyn öfver universitetets verksamhet på dess skilda områden, som nu på ett mera platoniskt sätt utöfvas af konsistorium, rektor, prokansler och kansler. På bestämda dagar, helst alla söckendagar, borde han vara att träffa på sitt ämbetsrum. Det skulle icke blott vara hans rättighet utan äfven hans skyldighet att personligen noggrant följa undervisningens och förvaltningens gång. Föreläsningar och seminarieöfningar skulle han bevista — icke blott någon gång för nöjes skull eller af privatintresse för föreläsaren eller ämnet — utan så, att han vunne personlig kännedom om hvarje föreläsares lärareegenskaper och metod. Genom besök på universitetens institutioner borde han göra sig förvissad om det sätt, hvarpå de under sina föreståndares ledning fylla sina ändamål, och lära känna deras behof. Åt de till ekonomi och förvaltning hörande ärendena borde ägnas särskild uppmärksamhet och noga

tillses, att medelväg hålles mellan njugghet och slöseri med högskolans medel. Att den disciplinära myndigheten såväl öfver lärjungar som lärare skulle utöfvas af kanslern på ett så verksamt sätt som möjligt, samt att han vid alla tillfällen inför regeringen samt eljest offentligt och enskildt skulle vara universitetets självskrifne representant eller draga försorg om att det blefve värdigt representeradt, faller af sig självt.

I alla frågor, som icke enligt sin natur eller gällande föreskrifter skola hänskjutas till Kungl. Maj:ts afgörande, skulle kanslern äga beslutanderätt utan att äga skyldighet att därom meddela sig med någon rådplägande församling af den art som det större eller mindre konsistoriet. Inför honom skulle undervisningsärendena föredragas af de olika fakulteternas eller sektionernas dekaner, ekonomiska och förvaltningsärenden af dels räntmästaren, dels sekreteraren; hvarjämte föreståndarne för universitetets institutioner skulle äga att inför kanslern föredraga dessas angelägenheter. Samtliga dessa föredragande skulle äga rätt att skriftligen anmäla sin afvikande mening och att få denna jämte kanslerns skrifvelse i ämnet öfversänd till regeringen. Kanslern vore det naturligtvis obetaget att, där han ansåge så nödigt, till öfverläggning sammankalla samtliga universitetets lärare och tjänstemän eller större och mindre afdelningar af dem. Öfverläggningarna vid fakulteternas och drätselnämndens sammanträden — dessa rådplägande församlingar torde nämligen böra fortbestå — skulle kanslern hafva rätt att bevista samt, om han så önskade, såsom ordförande leda.

Det måste medgifvas, att dessa uppgifter, samvetsgrant fattade, väl kunna anses äga den omfattning, att de kräfva en mans fulla verksamhet — kanske i högre grad än de flesta chefers inom ämbetsverken. Vid för kanslern inträffande förfall eller vid kanslersledighet borde af Kungl. Maj:t tillförordnas en vicekansler, efter samma grunder som vid kanslersutnämning. Gäller det blott ett kortare vikariat, så må den därtill lämpligaste bland fakultetsdekanerna kunna tillfälligtvis förordnas. — På Kungl. Maj:t ankomme att för öfverläggningar i sådana ärenden, som böra likformigt behandlas vid båda universiteten, sammankalla kanslererna. Den centrala regeringsmakten kan utan svårighet förebygga olägenheterna af att den 1893 föreskrifna gemensamheten af kanslersämbetet skulle försvinna.

Fakulteterna borde fortbestå såsom kollegiala myndigheter

men deras verksamhet noggrant begränsas till frågor rörande undervisningen och examina. I alla hithörande ärenden skulle fakulteterna vara skyldiga att till kanslern ingifva förslag, då de ej själfva äga beslutanderätt, samt noggranna redogörelser. Fakulteternas dekaner, hvilka på kanslerns förslag af regeringen kunde förordnas för längre tid — t. ex. fem år — utan afseende på tjänstålder eller andra hänsyn än dugligheten såsom ordförande och afdelningschefer, skulle vara härför ansvariga. De böra vid sidan af den ofvan omförmälda föredragningen inför kanslern lämna honom ett verksamt biträde vid öfvervakandet af undervisningens gång.

Däremot torde från fakulteternas handläggning in corpore alldeles böra afskiljas alla befordringsfrågor. För närvarande lära de af många betraktas såsom en af fakulteternas hufvuduppgifter; och mera än något annat hafva dessa frågor visat sig äga förmåga att förbittra deras kollegiala förhandlingar.

Några tankar om befordringsväsendets ordnande kunna i detta sammanhang finna sin plats.

För hvarje befordran till akademisk lärare bör, liksom nu, inhämtas yttrande af sakkunnige; men deras utlåtande bör, i motsats till hvad som nu äger rum, föregå hvarje annan behandling. De sakkunnige, tre till antalet, utses på kanslerns förslag för hvarje särskild befordringsfråga af Kungl. Maj:t. Åtminstone en af dem bör tillhöra den fakultet inom hvilken ledigheten yppat sig.* Finna nu de sakkunnige lämpligt att föreslå platsens tillsättande utan föregående ledigförklaring genom kallelse utan ansökan, så må kanslern genast utan vidare omgång föreslå den af dem förordade till platsens erhållande. I annat fall kungöres den till

* Detta sistnämnda är af särskild vikt för bedömande af undervisningsskickligheten hos vederbörande. Såsom befordringsgrund bör nämligen icke uteslutande den vetenskapliga skickligheten, ådagalagd genom lärda arbeten, tagas i betraktande. Särskildt är det en nödvändighet vid tillsättande af lärarplatser i de mindre fakulteterna, som afse att utbilda yrkesmän och endast undantagsvis vetenskapsidkare, att undervisningsskickligheten beaktas vid valet af lärare.

ansökan ledig, och samma sakkunnige yttra sig öfver de sökandes kompetens och relativa skicklighet. I båda fallen åligger det kanslern att ledsaga de sakkunniges utlåtande med sitt eget; och det bör naturligtvis vara honom obetaget att inför regeringen söka göra sin mening gällande, om den är afvikande från de sakkunniges, vare sig i fråga om lämpligheten af utnämning utan ansökan eller rörande sökandes skicklighet eller deras inbördes företräde.

Såsom en bestämd regel vid handläggandet af alla befordringsfrågor bör gälla, att den kortaste vägen, kallelsen, väljes, såvidt detta med det helas väl visar sig öfverensstämmande, utan afseende på eventuella sökandes intressen — allra minst sådanas, som icke äga utsikt att vid frågans behandling erhålla annat än ett s. k. »meriterande förslagsrum». Därigenom skulle förekommas alla de långa provisorierna och detta vikariatsväsen, som nu ohejdadt måste florera till följd af den föreskrifna procedurens långsamhet, till förfång för undervisningen, till ökande af docentproletariatet, till framkallande af bitterhet vid befordringsfrågors behandling — för att icke tala om de ofta återkommande svårigheterna vid beredandet af skäligt arfvode åt vikarierna.

Ingen verklig fara för platsernas besättande med mindre kompetenta lärare torde under en klok ledning af det hela hota genom denna anordning. Det har någon gång händt, både att sakkunnige uttalat sinsemellan afvikande meningar, att fakulteten förordat en kandidat, konsistoriet en annan, samt att prokanslern och kanslern äfven förordat hvar sin. Hvad ledning har i själfva verket Kungl. Maj:t vid platsens tillsättning af hörandet af dessa många »vederbörande»? Hvilken harmoni skall slutligen framgå af dessa dissonanser? Skulle icke de sakkunniges och kanslerns utlåtande kunna göra till fyllest?

I sammanhang med dessa förslag till ändring af befordringssättet må här framkastas några tankar rörande lärarplatserna. Den nuvarande organisationen torde äfven i detta afseende kunna förenklas.

Hvarför skola de akademiska lärarne delas i professorer, e. o. professorer och docenter? Någon annan anledning, än att denna uppdelning finnes vid de tyska universiteten, kan ej påvisas. Alla vid universitetet fast anställda lärare med vetenskaplig uppgift må kallas professorer; docent- och e. o. professorsgraderna kunde bort-

falla. Extra ordinarie lärare borde visserligen kunna anställas, men i mindre antal, i regeln begränsadt af det verkliga behofvet af undervisning; särskilda undantagsfall kunde tänkas. Hvarje graduerad person borde äga rätt, såsom t. ex. i Danmark, att docera, d. v. s. att på universitetet efter därom gjord anmälan meddela enskild undervisning. Äfven dylik kan och bör kontrolleras af kansler och fakultetsdekaner; men dessa enskilda kollegiegifvare böra alldeles icke anses innehafva anställning vid universitetet eller universitet hafva skyldighet att åtaga sig ersättning i någon som helst form för deras arbete.

Enligt årets (1898) statskalender utgöra de vid de båda statsuniversiteten anställda docenterna tillsamman 108, af hvilka icke mindre än 49 tillhöra det mindre universitetet i Lund, och af dessa sistnämnda äro *tolf* utnämnda år 1897! Uppenbart är, att detta icke kan bero på något verkligt behof för undervisningen eller på platsernas lukrativa egenskap. I stället torde väl en dylik anställning pläga eftersträfvas dels såsom en i de små universitetsstäderna skattad social utmärkelse efter aflagdt doktorsprof, dels såsom en bekväm expektansplats på något bättre vid eller utanför universiteten, hvartill docenturen kan räknas såsom en merit. I tur och ordning plägar ett docentstipendium vankas efter några års väntan — i Uppsala finnas 18, i Lund 15 dylika —, kanske äfven något professorsvikariat med rättighet att uppbära tjänstgöringspenningar. Inkomst kan äfven, åtminstone i Uppsala, vinnas genom kollegiepenningar, där ej vederbörande professor förbehåller sig själf de enskilda kollegierna. Men äfven med dessa förmåner är docentbanan törnbeströdd och den akademiska befordringens väg en lång besvärsbacke.

Af de förhoppningsfulla unga män, som funno ett mål för sin sociala ärelystnad i docentkallelsen, hafva efter ett eller annat lustrum af fåfäng väntan icke sällan blifvit missnöjda, som, när de hunnit medelåldern, se sig distanserade af jämnåriga på andra banor — äfven om de icke blifvit förbigångna på den akademiska banan af mera gynnade samtida. Universitetet kan oftast ingenting göra för dessa lärare, som åldrats under tillfälliga uppdrag vid lärosätet samt under förbidan på »something to turn up», liksom den berömde Mr Micawber hos Dickens. Några stanna kvar af gammal vana till framskriden ålder, gifva kollegier och lyckas kanske vid sidan af docenturen få någon liten anställning i lärdomsstaden. Men de

flesta draga sina färde från universitetet, mer eller mindre skuldsatta, med större eller mindre del af sin kraftiga ungdomsålder bakom sig, till olika lefnadsställningar, som oftast anspråkslösa nog. Ej sällan torde det ske med en bitter känsla af sviket hopp; och förhållandena vid universiteten få, stundom med full rätt, bära skulden för dessa nederlag.

I själfva verket borde det vara alldeles tvärtom. Låt unga män med vetenskapliga anlag efter slutade examensstudier först öka sin erfarenhet och vidga sin synkrets i andra verksamhetssfärer än universitetens! Låt dem sedan, om forskarhågen är rätt brinnande, söka sig dit, när tillfälle bjudes — från skolan, från kyrkan, från ämbetsverken eller det praktiska lifvet! Såväl universiteten som vetenskapsidkarne själfva skulle vinna på en dylik växelverkan, för att icke tala om de yrken, som nu tjäna till försörjning för dem, som hafva misslyckats i sin akademiska bana.

Extra lärare komma tvifvelsutan att fortfarande behöfvas vid universiteten; men deras antal bör noga begränsas, och för deras arbete bör anständig ersättning gifvas. Åt dylika extra lärare skulle kunna anförtros dels vikariat för ordinarie, dels seminarieundervisningen, åtminstone på dess lägre stadier, äfvenså de uppgifter, som vid åtskilliga naturvetenskapliga och medicinska institutioner redan nu tillhöra särskilda tjänstemän under namn af laboratorer, assistenter o. s. v. Särskildt för seminariernas utveckling torde användandet af dylika yngre krafter vara att förorda, naturligtvis under vederbörlig kontroll af seminariernas föreståndare, hvilka därigenom möjligen skulle få mera tid till vetenskapligt författarskap och kunna ägna mer än tre timmar i veckan åt katederföreläsningar.

Innehafvare af dylika extra lärarplatser kunde benämnas »stipendiater» eller »assistenter». Därtill borde förordnas unga doktorer, som begagnat sig af sin rätt att enskildt »docera» och visat framstående skicklighet. Deras aflöning borde ej understiga 2,000 à 2,500 kr.; förordnandet kunde sättas till bestämd tid, t. ex. fem år, och borde få förnyas, om så funnes lämpligt. Ur kretsen af dessa stipendiater skulle i regeln kunna väljas vikarier vid förefallande behof. Men genom ett förnuftigare ordnadt befordringsväsen skulle behofvet af vikarier betydligt inskränkas och förordnandena i regeln icke behöfva utsträckas flera månader, än de nu upptaga år. Endast vid långvarig otjänstbarhet — före pensionsåldern! — eller

till följd af för längre tid lämnadt offentligt uppdrag för ordinarie lärare skulle längre vikariat ifrågakomma; men då kunde särskilda åtgärder vidtagas.

För öfrigt borde det väl icke anses såsom en så stor olycka, om undervisningen vid vissa af lärostolarna någon kortare tid finge ligga nere af brist på lämpliga vikarier. Hellre detta än dess uppehållande på olämpligt sätt! Landet äger flera högskolor; ungdomen bör vänja sig, här som i Tyskland, att vända sig dit, där undervisningen bäst står att få. Undervisningens uppehållande vid tillfälliga förlägenheter att ordna vikariatsförhållandena torde väl, enligt gängse uppfattning, knappast alltid betraktas såsom oundgänglig; men examinationen — däri ligger svårigheten! Det är ungdomens rätt, säger man, att när som helst få aflägga examen i vissa ämnen, och universitetet är skyldigt att tillse, att examinanderna ej behöfva vänta förgäfves. — Detta är konsekvensen af högskolans uppgift att därjämte vara ett examensinstitut; och nekas kan icke, att anspråken kunna äga sitt berättigande, såsom förhållandena nu gestalta sig. Men med god vilja torde väl i vanliga fall äfven examinationsväsendet kunna ordnas utan att därför hålla vikarie på stat. Vid särskilda vikariatsbehof torde det ena universitetet kunna låna lämpliga krafter från det andra eller från andra läroverk och vetenskapliga anstalter.

* *
*

Några förslag rörande ordnandet af förvaltning, ekonomi med därtill hörande tjänster må ej heller saknas, ehuru de endast antydningsvis kunna gifvas.

De tjänstemän — icke lärare — vid universitet, som nu utnämnas af Kungl. Maj:t, torde böra tillsättas, efter ansökan och på vanliga befordringsgrunder, på förslag af kanslern. Sådana äro: universitetens räntmästare, sekreterare och bibliotekarier. Tjänstemännen vid de särskilda inrättningarna utnämnas på förslag af vederbörande institutionsföreståndare af kanslern.

Universitetssekreteraren ansvarar under kanslerns uppsikt för all till verkets förvaltning hörande expedition, räntmästaren för de ekonomiska ärendenas skötsel. Den förstnämndes göromål skulle, om den här framställda organisationen genomfördes, utan

tvifvel blifva betydligt förenklade, ehuru han i sin person äfven finge förena n. v. kanslerssekreterarens åligganden. Det kunde därför ifrågasättas, om icke den genom aflägsnandet af alla befordringsfrågor äfvenledes förenklade protokollsföringen inom fakulteterna, hvilken nu skötes af särskildt aflönade notarier, kunde uppdragas åt denne tjänsteman.

Äfven den ekonomiska förvaltningen torde kunna förenklas genom förläggande af en del af dess detaljer till vederbörande landtränteri. Antalet af tjänstemän vid universitetens kansli och räntekammare torde i följd häraf kunna inskränkas. De utgöra f. n. i Uppsala ej mindre än 8 ordinarie och 11 e. o. tjänstemän, i Lund 4 ordinarie och 1 extra ordinarie. Den ekonomiska förvaltningens ansvarige chef borde vara räntmästaren, som inför kanslern föredrager alla hithörande ärenden, på sätt ofvan omförmäles. Vid räntmästarens sida står en drätselnämnd af 4 personer, som efter hans hörande utses af kanslern, hvilken dock icke är bunden af hans förslag. Till ledamöter i drätselnämnden kunna utses äfven personer, som icke tillhöra universitetet; men åtminstone tvenne af dem, utom räntmästaren, som är nämndens självskrifne ordförande, böra vara lärare eller tjänstemän därstädes.

Genom indragning af de s. k. rektorsarfvodena, kanslerssekreterarelönerna, en del af docentstipendierna, aflöningar åt öfverflödiga tjänstemän vid kansli och räntekammare, fakultetsnotarier m. fl. besparingar* torde kunna vinnas tillgång till täckande af de nya kanslerslönerna. Dessa torde, tjänstgöringspenningar inberäknade, icke böra sättas lägre än 10,000 kr. — Lönegraderna för professorer, inberäknadt tjänstgöringspenningar, föreslås till fem: 5,000, 5,500, 6,000, 6,500 och 7,000 kr. med ökning hvart femte år. Efter fyllda 65 år borde ingen få kvarstanna i tjänst och därför uppbära lön men i stället vid afgång erhålla en pension af minst 5,000 kr., vare sig att högsta lönegraden uppnåtts eller icke. För räntmästare och bibliotekarier, hvilka nu äro likställda med professorer, borde samma bestämmelser gälla; äfvenså för sekreteraren. — Löneregleringen borde regelbundet underkastas revision och ny stat uppgöras för bestämda tider, t. ex. hvart tionde år. De årligen återkommande »riksdagspetita» borde kunna inskränkas till undan-

* Det kunde ifrågasättas, huruvida icke besparing kunde vinnas genom indragning af de s. k. exercitiemästarnes löner. Deras »exercitier» äro för universitetens uppgift främmande och kunde öfverlämnas åt enskild företagsamhet.

tagsfall, om anspråken kunde framställas i sammanhang med dylika periodiska regleringar.

Kanske skola dessa »universitetsfrågor» af många anses hafva blifvit väckta af otidigt nyhetsbegär, röjande brist på vördnad för »sekelgamla» traditioner. Andra skola till äfventyrs dela åsikten om önskvärdheten af en reform och hålla före, att den borde gå i den här antydda riktningen. Kunna de förslag, som här framställts och mot hvilkas enskildheter mycket torde kunna invändas, föranleda ett allmännare meningsutbyte i en ej alldeles oviktig fosterländsk angelägenhet, så är deras egentliga ändamål vunnet.

En slutanmärkning må tillåtas. Vördnaden för former, som gångna århundraden bildat, trädes ej alltid för nära genom deras omskapning. I själfva verket gäller om dylika minnesmärken från gamla tider detsamma som om ålderstigna tjänare, vare sig statens eller enskildas. Man hedrar ej deras ålderdom genom att låta dem tjäna kvar för länge. Låt dem, när tiden är inne och innan de ringaktas såsom otjänstbara, aflösas af nya! Vid universiteten användes förr om de åldrade lärde, som lämnat sina lärostolar, det vackra ordet *emeritus*. Låt den gamla universitetsorganisationen få denna hederstitel! Den skall betraktas med mera vördnad, sedan den ej längre står i vägen för den nya tidens utveckling.

Lika litet som vetenskapen i någon fråga sagt sitt sista ord, lika litet kunna anstalter till dess främjande alltjämt fortbestå under samma former och yttre förållanden.

FRÅN FARFARSFARS OCH FARFARS TID

I. FRÅN BRYTNINGSÅREN KRING SEKELSKIFTET 1800

Diplomat, poet och filosof.

Under nära fyra årtionden af det nu slutande århundradets förra hälft var envoyéen Carl Gustaf von Brinkman en i vida kretsar af Sveriges hufvudstad känd man. En stor del af sin föregående lefnad hade han, delvis såsom diplomat, tillbragt i främmande land. Någonting exotiskt, så att säga, tillhörde sedan dess hans väsen: en tid betraktade också Brinkman själf Tyskland såsom sitt egentliga fädernesland.

Men svensk var han dock till själ och sinne. En af hans berömda tyska vänner, Wilhelm von Humboldt, plägade enligt Brinkmans egen berättelse säga om honom, att så fort det gällde en anmärkning mot Sverige, hade han »nun einmal einen Sparren». Beskyllningen att hafva en skruf lös plägar sällan betraktas såsom en hederstitel, men så ansågs den i detta fall af Brinkman.

När han 1810 för beständigt bosatte sig i sitt fädernesland, hvilket han lämnat redan vid elfva års ålder, var han en till åren kommen man, 46 år gammal; men han lefde mera än en mansålder därutöfver. Svenska samtida under Karl Johans dagar kände väl den åldrande diplomaten, fin, vitter, spirituell, med mångsidiga intressen och umgängets rika gåfvor. Han stod i förtrolig beröring ej blott, såsom han själf uttryckte sig, med »rikets herrar, utan ock med rikets snillen». Öfverallt, där tillfälle syntes vara att bringa en hyllning åt hvadhelst som i det skönas eller »snillets värld» ådrog sig uppmärksamhet, var han färdig att frambära sina offer med gammaldags sirlighet och romantisk entusiasm. Han gaf dem, med en förundransvärd gåfva att tala och skrifva, på vers och på prosa, och fyllde därmed ett oändligt antal bref och biljetter. Många af dessa hyllningsgärder förtjänte att lefva längre än stunden. Vid långa besök, vid tecirklar i sitt ungkarlshem, med blommor och knäfall ägnade han de sköna sin platoniska dyrkan. Till sin vittra väninna »Stella» sände han sina förtroliga

meddelanden på icke mindre än 3,369 särskilda blad — man har verkligen räknat och numrerat dem. »Till den blåögda» sjöng han icke blott:

»Strålar ej dess blåa öga
allt det sköna, ljufva, höga,
som i själens himmel bor?»

utan äfven:

»Kring Hilda, sångmön och behagen,
blomstrar än ett nyfödt paradis.»

Och Fredrika Bremer, den älskvärda författarinnan till »Teckningar ur hvardagslifvet», uppvaktade han med följande karakteristiska rader i ett större poem:

»Hvem nu vördar ej dig som en hög mildleende gästvän?
Blef ej ditt 'hvardagslif' snillets förtroliga hem?»

Fredrika Bremer har själf på sitt målande sätt i ett bref beskrifvit Brinkmans första inträde i hennes hem, kort efter utgifvandet af hennes första »teckningar» — Brinkman var då 66 år gammal: »Franzén kom med Brinkman, som var rent af litet galen. Han gjorde mig ordentligt sin kur. Jag blef öfverhopad med grannlåter. Brinkman citerade oupphörligt min bok och påstod, att jag icke läst den ordentligt. Han slutade med att falla på knä», berättar hon vidare, »och gick efter en visit, som räckt i tre timmar.»

Den spirituelle skalden med det romantiska draget förstod sig icke på att åldras; och med åren framträdde mer och mer hans egenheter, kanske äfven hans svagheter. Hans tungas och pennas rörlighet spelade honom månget spratt på ålderdomen; hans lefvande intresse för stora frågor fick stundom maka åt sig för ett icke mindre lifligt intresse för den omgifvande lilla världens och nästans små angelägenheter. Till skick och väsen var han olik alla andra. Med sina goda sidor och sina svagheter torde han på 1820- och 30-talen hafva räknats till Stockholms original. Härtill bidrog väl äfven hans yttre: den lilla tunna gubbgestalten med den fina, fågellika apparitionen.

Han *ville* icke åldras. I sin dikt »Lefnadsafton» säger han:

»O nej, om lagern vissnar bort,
om lifvets dag blir mörk och kort,
slår dock med ynglingspuls mitt hjärta.»

Och stucko än de yttre egenheterna i ögonen på det yngre släkte, som endast såg den gamle Brinkman, hvilken lika litet som någon annan med ynglingasinne gick fri från ålderns skröpligheter, så är det dock lätt att äfven i åldringen igenkänna samma lifliga, varmhjärtade, ädelsinnade personlighet, som röjer sig i hvad han från yngre dagar lämnat åt eftervärlden.

Både den gamle och den unge, både den svenske och den tyske Brinkman var en märklig man. När hans bref småningom dragas fram ur arkivens gömmor, skall detta bestyrkas. Om hvad han eljest uträttat icke är af den beskaffenhet, att det kunnat bereda honom en plats i historien, så har hans epistolära lefnadsverk sitt beståndande värde. Det afspeglar och ger lefvande uttryck åt en ovanlig mångfald af skiftande företeelser på historiens, litteraturens och det sociala lifvets områden under mer än ett halft århundrade.

När Brinkman föddes, sutto Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika på Sveriges tron; när han 83-årig under Oskar I:s regering gick ur tiden, stod Europa på tröskeln till det stormiga revolutionsåret 1848, hvilket äfven sände små stormilar mot Norden. Han hade upplefvat den första stora franska revolutionens och de väldiga krigens sorgespel, sett Gustaf III, som först anställt honom i Sveriges statstjänst, falla för mördarhand och sett hans son jagas ur riket. Själf hade han varit med i kritiska tider på ansvarsfulla platser: i Paris bevittnat Bonapartes statskupp den 18 brumaire och med ängsligt hjärta öfvervarit kejsarmötet i Tilsit, där Finland såldes, såsom han redan då riktigt anade. Till sina personliga minnen kunde han äfven räkna Stralsunds belägring under pommerska kriget.

Och samme man hade i sina ynglingaår med sin barndomsvän Schleiermacher under filosofiska studier arbetat sig från herrnhutisk pietism fram till friare åskådningar; af Schleiermacher hade han hedrats med tillägnan af dennes bekanta skrift »Über die Religion». Redan såsom en ung man hade han uppträdt med ett band »Gedichte» under pseudonymen Selmar; och då han senare utgaf en ny tysk diktsamling under sitt eget namn, tillägnade han den åt Goethe, liksom han med en dedikation till filosofen J. H. Jacobi inledde sitt därpå utgifna arbete »Philosophische Ansichten». Hos Goethe och Schiller, såväl som hos Jacobi, hade han

gästat; den gamle Klopstock hade han vid upprepade besök lärt att älska. Med J. H. Fichte, den varmhjärtade patriotfilosofen, och med den tyska romantikens mest bemärkta män, Jean Paul, bröderna Schlegel, Tieck, stod han i personlig beröring eller brefväxling, likaså med Fr. Schlegels äfven som författarinna bekanta hustru Dorothea Mendelsohn. De berömda vetenskapsmännen Alexander och Wilhelm von Humboldt hörde till hans nära vänner. Af de preussiska statsmän, med hvilka han trädde i beröring, stod han närmast Stein och Hardenberg: med dem delade han hänförelsen för Tysklands frigörelse från det främmande oket. Sedan ungdomsåren hörde han till Fr. v. Gentz' förtrogna.

Det är onekligen en samling af i Tysklands odlingshistoria lysande namn, som man finner bland dessa Brinkmans umgängesvänner — män som väl kunnat vara i stånd att utöfva inflytande på hans bildning och åskådningssätt. Han dolde ej heller sin tacksamhetsskuld till Tyskland. Under en del af sitt lif kände han sig, såsom sagdt är, lika mycket tillhöra sina tyska vänners fädernesland som Sverige. Till Goethe skref han från Paris, att hans vistelse bland fransmännen öfvertygat honom, att svenskarne till karaktär och språk vore »unverkennbar urdeutsch». I ett bref till sin vän Gentz från 1807 — Brinkman var då Sveriges representant vid preussiska hofvet — talar han såsom en äkta Germanias son om »wir Deutschen» och »unsere Litteratur». Och längre fram, i ett bref till samme man från 1818, skrifvet sedan Brinkman för alltid lämnat Tyskland, uttryckte han lifligt sin saknad öfver att icke hafva fått återse hvad han kallar »die eigentliche Heimath meines Geistes und Herzens, wo jener am reichsten geblüht, dieser am schönsten geschlagen». Där hade han lefvat i de mest förtroliga förhållanden med sin själs närmaste fränder, personer hvilka delvis tillhörde de bästa och ädlaste i hans tid. »En hel stjärnhimmel af sköna och vemodiga minnen», tillägger han, »hvälfver sig öfver det södra halfklotet af min inre värld, medan endast bleka stjärnor lysa sparsamt öfver den nordliga hemisfären.»

Vemodigt tänker han i sitt gamla fädernesland, såsom vi se, tillbaka icke blott på hvad han i Tyskland lärt, tänkt och upplefvat, utan ock på att det var där, som hans hjärta »am schönsten geschlagen» — säkert icke endast för de abstrakta idealen. Det svärmeri, som den *unge* Brinkman ägnade åt de tyska damerna, var natur-

ligtvis icke mindre lifligt, om också kanske lika platoniskt, som den *gamles* hyllning åt hvad Stockholm ägde intagande bland hans kvinnliga samtida.

Tidigt på 1790-talet blef Brinkman medelpunkt i ett sällskap i Berlin, som han kallade »Damen-Thee», en umgängesform just efter hans sinne. Småningom vidgades kretsen af dem, för hvilka hans »hjärta slog». Ej blott hofdamer, som på samma gång voro skaldinnor, såsom Amalie v. Imhoff — sedan under namnet Amalie v. Helvig äfven ett föremål för Geijers och Atterboms beundran —, har han besjungit. Utom för »Amalie» har han strängat sin lyra för »die deutsche Fürstin Augusta» (Fredrik Vilhelm III:s syster, prinsessa af Preussen, kurfurstinna af Hessen), för »Luise» (grefvinnan v. Voss), men äfven för »Henriette» (Herz, stiftarinnan af »das Tugendbund») och många andra kvinnor af mindre lysande samhällsställning. Två af Berlins mest firade skönheter, skådespelerskan Friederike Unzelmann och fru Marianne von Eybenberg (hemligt gift med fursten af Reuss), hörde till dem som han beundrade. »Han steg», säger en tysk författare, »ända ned till Pauline Wiesel», en skådespelerska med skönhet och talang, ehuru han erkände, att »ihr genügen unheilige Myrten». Äfven med henne stod han i brefväxling.

Varmast var han dock fästad vid Rahel Levin, judinnan, som genom sina personliga egenskaper kom att intaga en så enastående ställning i Berlins umgängesvärld, sedermera Varnhagen von Enses mångomskrifna maka. I hennes hus blef Brinkman en trägen gäst, och där intog han en särskild ställning bland de många, då eller sedermera ryktbara män och kvinnor, som stämde möte på Rahels »Zauberboden». Hans yttre ställning hindrade honom icke att öppet visa sig såsom »die kleine Levins» vän, äfven när han förnam yttringar af misstro mot henne från byråkratiskt håll. »Die kühne Wohllust des Selbstdenkens entzündete sich in mir an der Altargluth ihrer höheren Welt- und Lebensansicht», skref han om henne. Orden skulle förlora på att öfversättas!

Det var under dessa intryck af de rikare förhållandena i det nya fäderneslandet, som Brinkman vid kortare tillfälliga vistelser i Sverige kände sig främmande. Till »Augusta» skref han, att han här kände sig »skeppsbruten» —

— »den Gestrandeten lockt keiner Najaden Gesang.
Mir nicht wölket der Rauch sich empor aus der heimlichen Hütte.
Mir, dem Entfremdeten, glüht nicht der vertrauliche Heerd»,

— och han kom till det resultatet, att för honom

— »die Heimath blüht, wo mich die Muse begrüsst».

Det är den *tyske* Brinkman, som här talar, en svärmande »Schöngeist» i tidens stil, kanske till följd af sin allsidigare bildning ej så dunkel och tungrodd som de tyska romantikerna, men dock behärskad af samma grundstämning.

Skulle denne man kunna vara i stånd att såsom en högt betrodd ämbetsman föra Sveriges talan i viktiga frågor? Kunde han skrifva diplomatiska depescher och noter så väl som »Elegien», »Sinngedichte» och estetiserande filosofi? Kunde han tala politik med män såväl som säga spirituella artigheter åt damer? Skulle han, som böjde sig för det skönas allmakt hos »Eulalia» och »Luise», icke vara färdig att äfven ödmjuka sig för den makt, som mötte honom och hans fosterland med krigets hot, medan kanonernas brak och jämmerskri från underkufvade folk genljöd öfver Europa?

* * *

När Brinkman 1791 först inträdde på den diplomatiska banan, var han ingen yngling. Den 27-årige mannen med sin tyska universitetsbildning, sin vittra begåfning, sin språktalang och sin ovanliga lätthet att föra pennan stod i många afseenden säkerligen framför de flesta unga diplomatämnen, som gått den vanliga vägen genom utrikeskabinettet till utländska beskickningar. Efter ett års tjänstgöring i Stockholm förflyttades han såsom legationssekreterare till det för honom kära och välbekanta Berlin och fick efter beskickningschefens död en längre tid förestå legationen därstädes. Han sändes 1798 till Paris såsom legationssekreterare, men i själfva verket med uppdrag att kontrollera Sveriges officielle representant, den för regeringen föga behaglige baron Staël v. Holstein. Brinkman skulle, enligt kanslipresidenten Ehrenheims instruktion, från Paris föra en själfständig brefväxling med kabinettet; »om baron Staël syntes dragas af vissa fördomar och illu-

sioner, skulle Brinkman hindra, åtminstone så mycket som möjligt är, deras inflytelse i ärendenas skötsel».

När Staëls ställning blef ohållbar och han i juni 1799 rappellerades, fick Brinkman till årets slut förestå legationen. De depescher, han under dessa ovanligt händelserika månader skref till kanslipresidenten, hafva i senare tid blifvit fullständigt tryckta af den franske historiske samlaren Léouzon le Duc. De hafva af honom vitsordats såsom utmärkta genom »en egendomlig klarsynthet, samvetsgrann opartiskhet och en på djupet gående tankeskärpa», hvarjämte de af honom anses meddela fakta, »hvilkas betydelse undgått den allmänna uppmärksamheten». — Anställningen i Paris förde Brinkman i nära personlig beröring med Staël v. Holsteins snillrika fru. Ehuru Brinkmans ställning icke från början var ägnad att göra denna beröring synnerligen vänskaplig, blef hans förbindelse med M:me Staël dock sådan, som man kunde vänta af personer med så utprägladt litterära intressen; och han underhöll med henne en långvarig brefväxling.

I Paris bevittnade Brinkman, som nämndt, statskuppen den 18 brumaire och såg, huru Bonaparte först fattade maktens tyglar. Han skulle få erfara, äfven personligen, huru af den unge republikanske generalen skulle växa upp den härskargestalt, hvars skugga under det följande årtiondet föll öfver hela Europa. Allt mörkare skulle äfven Sveriges öde te sig, allt tyngre arbetet att hålla den rätta kosan under de politiska förvecklingarna. Att vara svensk diplomat, medan Napoleon dikterade lagar för Europa och medan Sverige styrdes af Gustaf IV Adolf, blef icke det lättaste.

Att börja med var det dock icke så svåra prof, på hvilka han sattes. Efter någon tids vistelse i fosterlandet finna vi Brinkman 1801 åter i Berlin såsom legationssekreterare. Han vistades i den svenske envoyéen Lars v. Engeströms gästfria hus, och Berlin blef därigenom i dubbel mening hans hem. Engeström betraktade han såsom sin vän och välgörare och underhöll med honom, sedan deras banor skilts, länge en förtrolig brefväxling, hvilken äger historiskt och personligt intresse. Den varmt fosterländske och bottenärlige v. Engeström var i själfva verket till sitt skaplynne och väsen en slående motsats till sin legationssekreterare. Han svärmade icke såsom Brinkman och var hvarken vitter eller spirituell; men de båda männen kommo förträffligt öfverens, oaktadt alla olikheter. Den något tungrodda prosan och den flygande fantasien trifdes

i detta fall väl tillsammans, därför att bådas målsmän voro goda patrioter. I sina bref, hvilka han stundom förtroligt undertecknade med »Lasse», kunde Engeström på sitt trohjärtade, om ock något klumpiga sätt slå hufvudet på spiken till svar på Brinkmans flödande utgjutelser. Obefogade voro icke alltid »Lasses» varningar mot Brinkmans lätt antändbara entusiasm, vare sig att det gällde krig eller fred eller hänförelse för Sveriges unge, olycksfödde monark eller — hyllning åt damerna. »Vous avez une correspondance de femme beaucoup trop étendue», skrifver han en gång längre fram. »Je vous dis avec feu Bellman:

Min gunstig herr gesäll! Nu bör ni kunna se,
hvad sattyg hänget med sig för!»

Men medgifvas måste, att det i denna brefväxling är Brinkmans bref, som erbjuda det största intresset.

Ett par år lefde Brinkman nu sitt berlinerlif med de utsträckta umgängesförbindelserna, med diplomater och lärda, med aristokratiens och hofvets damer, med Rahel Levin och hennes krets. Han gaf ut »Gedichte» och förberedde utgifvandet af sina »Philosophische Ansichten», ökade sin boksamling, skref bref och biljetter och hade en angenäm tillvaro. Men sedan v. Engeström mot slutet af 1803 lämnat sin beskickning i Berlin och bosatt sig på sitt gods i Polen, är det som Brinkmans befattning i Berlin börjar blifva ansvarsfull och mödosam. Såsom Sveriges chargé d'affaires hade han under 1804 och förra hälften af 1805 sig anförtrodd vården af dess angelägenheter vid preussiska hofvet. Det var under denna tid, som den politiska horisonten alltmera mörknade och som Gustaf IV Adolf, ständigt i vredesmod öfver tidens ondska, började sin halsstarriga isoleringspolitik.

Mot usurpatorn på Frankrikes tron var det, som Gustaf Adolf först vände sin vrede; men därnäst följde, som bekant, förtörnelsen öfver den fredsälskande konungen af Preussen. Med misstänksamhet hade Gustaf Adolf åsett Preussens undergifna hållning gent emot Frankrike och trodde redan 1803, att svenska Pommerns besittningstagande kunde blifva priset för Preussens neutralitet, medan det öfriga Europa väpnade sig till strid. I syfte att förebygga en öfverrumpling var Pommerns generalguvernör v. Essen

betänkt på försvarsanstalter och skref bref på bref till Sveriges representant i Berlin angående rykten om Preussens planer.

Brinkman kunde icke annat än betrakta dessa rykten såsom uppdiktade och klagade öfver Essens oro. »Om vi ej på två års tid», skref han 1805, »äro brouillerade med Preussen, så är det icke mitt fel.» I bref till Engeström kallade han Essens bref i detta ämne för »101 volumes d'un éternel roman» om en hemlig öfverenskommelse mellan konungen af Preussen och Bonaparte, och i bref så väl till Essen som till konungen försäkrade han, att dessa föreställningar saknade all grund. För Toll förklarade han anledningen till sin bestämda öfvertygelse härom. »Jag känner törhända bättre än någon annan den energi, som råder uti preussiska kabinettet och som af filosoferna kallas 'vis inertiæ'», samt citerade Armfelts ironiska yttrande om den »vackra preussiska arméen, som kommer att blifva odödlig genom den passionerade kärlek till freden, som dess högste chef har».

Men om Brinkman hade rätt däri, att ingen krigsfara hotade Sverige från den fredlige konung Fredrik Vilhelm III, så kunde han icke ana, att konung Gustaf IV Adolf skulle göra allt för att själf framkalla den. Det var hvad som skedde på våren 1805, såsom bekant är. Det är från denna tid, som Brinkmans egentliga diplomatiska vedermödor taga sin början; och det är om denna episod, slutet af hans vistelse i Tyskland 1805—1808, som här skall något utförligare berättas.

* * *

I slutet af mars 1805 kunde Brinkman bland andra berlinnyheter berätta, att sju storkors af hederslegionen ankommit från Napoleon, hvaribland ett till konung Fredrik Vilhelm och ett till prins Louis Ferdinand af Preussen. Då han den 23 april vidare skref till L. v. Engeström helt förtröstansfullt: »Så länge jag lefver, har jag försökt undvika gräl som människa och som diplomat, och det är ej svårt, bara man ej har ett tomt hjärta och en tom hjärna» — då visste han icke, att hans konung dagen förut undertecknat ett bref till sin »Herr bror och kusin» i Berlin, hvilket ej kunde undgå att framkalla »gräl», huru gärna hans ombud i Berlin ville undvika dylikt. Skrifvelsen åtföljdes af den preussiska svarta örns-

ordens insignier, hvilka Gustaf IV Adolf icke längre ville bära, då han icke kunde erkänna »riddarvärdighet i Napoleon Bonapartes och dess likars personer».

Demonstrationen var ett bland de många uttrycken för konungens vrede mot korsikanen, som mördat hertigen af Enghien, usurperat kejsartiteln och i »Le Moniteur» smädat honom själf. Att vreden på detta sätt vände sig mot den oskyldige konungen af Preussen, skulle varit öfvervägande löjligt, om detta icke stått i ett tragiskt sammanhang med hvad de fyra följande åren medförde. Den ryske diplomaten Winzingerode tog saken från den löjliga sidan. Högt skrattande kom han till Sveriges bekymrade representant, enligt dennes berättelse, och sade: »Ni väcker min afund öfver ett så hedrande uppdrag. Huru ville jag kasta dem deras roffågel i synen, om jag fått ett dylikt!»

Men Brinkman, som i egenskap af Sveriges chargé d'affaires nu hade att uträtta uppdraget med »roffågeln», som så oförmodadt kommit flygande, fann det hvarken nöjsamt eller hedrande, ehuru han visserligen icke för sin del, lika litet som hans monark, var benägen att erkänna Napoleon Bonaparte vare sig som kejsare eller riddare. Han måste emellertid lyda. De första åtta dagarna efter var han, enligt sin egen berättelse, allvarsamt sjuk. Trogen sin åsikt, att man borde »undvika gräl», sökte han, såvidt i hans förmåga stod, att mildra intrycket af den utomordentliga åtgärden. Han skref ett långt och vackert bref till preussiske statsministern, Hardenberg, hvilket välvilligt mottogs; och Brinkman började hoppas, att preussiska hofvet skulle låta saken passera med så lindriga följder som möjligt. Hardenberg hade gifvit honom någon förhoppning, att den diplomatiska förbindelsen icke skulle blifva afbruten. Men detta omöjliggjordes dels genom en i tidningarna införd officiös skrifvelse från Sverige, förolämpande för Preussen, dels genom sidoinflytande af den franskvänlige preussiske diplomaten Lombard. Preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, fick plötsligt befallning att resa därifrån utan att taga afsked; och Brinkmans uppdrag att vara svensk chargé d'affaires i Berlin tog i följd däraf hastigt slut. I Stockholm ansågs han till och med hafva öfverskridit sin befogenhet genom det bref han skrifvit till Hardenberg.

Personligen rönte Brinkman bevis på såväl Fredrik Vilhelms som Hardenbergs välvilja; och man lät honom förstå, att man med nöje skulle se honom stanna kvar i Berlin såsom privat resande

utan internationalt uppdrag. »Men när stenar kastas mot fönstren», skref Brinkman, »hjälpa inga pappersgardiner hvarken utan- eller innanför.» Han fann lämpligast att lämna sitt älskade Berlin och begaf sig till Mecklenburg, där han under sommar- och höstmånaderna 1805 fann ett hem på herresätet Giewitz hos grefvinnan v. Voss, till hvars intima umgängeskrets i Berlin han hörde.

Med svenska kabinettet stod han fortfarande i förbindelse. Konungen väntade af honom, att han från Mecklenburg liksom förr skulle postdagligen lämna underrättelser rörande hvad som »negocieras i Berlin» — ett uppdrag, som på 16 mils afstånd för en afvisad diplomat icke var det lättaste. Brinkman kände sig, skref han i september 1805, »mort politiquement et un peu moralement».

Under tiden underhandlades om bildandet af den nya koalitionen mot Napoleon, och Sveriges deltagande däri afgjordes genom konventionerna med England och Ryssland den 31 aug. och den 3 okt. 1805. Konung Gustaf Adolf begaf sig till Pommern för att själf öfvertaga ledningen af det krig, som från Norden skulle bryta löst mot den öfvermodige segraren. — Att upplifva det ömkliga minnet af Gustaf Adolfs s. k. pommerska fälttåg från hösten 1805 till våren 1806 ligger utanför vår uppgift. Dess onyttiga demonstrationer riktades snarare mot Preussen än mot Frankrike, oaktadt Preussen från början ingenting bättre begärde än att få förblifva i fred och sämja med Sverige. Vid sträfvandet härtill vände man sig från Berlin, såsom vi skola se, till Brinkman såsom mellanhand, och han gjorde sitt bästa. Att detta icke lyckades honom, berodde icke på bristande god vilja eller skrifkunnighet.

I sin landtliga fristad på Giewitz hade han emottagit ett bref från kabinettssekreteraren Wetterstedt med förslag, att han skulle begagna sin ledighet från officiell anställning till en resa åt Rhentrakten och södra Tyskland för att där kunskapa rörande Frankrikes förehafvanden. På det bestämdaste undanbad sig Brinkman ett sådant spionuppdrag, som icke kunde medföra annat än vådliga följder och som konungen knappast kunde vidkännas. I stället begaf han sig i tysthet till Berlin och samlade där materialen till en framställning af den politiska ställningen.

Det var inga obetydliga nyheter han fick att berätta. Bonaparte hade börjat sitt krig mot Österrike och Ryssland — det var det fälttåg, som förde till trekejsarslaget vid Austerlitz. Franska

trupper hade genomtågat preussiskt område, och Preussens fredsälskande monark hade visat sig benägen att närma sig de mot Bonaparte koaliserade makterna. Det syntes, då nu de franska örnarna voro i antågande, vara ett gemensamt intresse för Sverige och Preussen att utplåna de misshälligheter, som den preussiska svarta örnen framkallat.

I den bästa afsikt, ehuru i en föga lämplig form, gjorde nu visserligen Gustaf Adolf ett försök att återknyta förbindelserna. Han sände sin adjutant, grefve Löwenhielm, till den preussiske konungen med ett bref, hvilket först i afskrift skulle meddelas statsministern Hardenberg. Där vidrördes icke frågan om svarta örnsorden, men förslag väcktes om gemensamt uppträdande under de rådande förvecklingarna. Löwenhielm fick emellertid icke tillfälle att öfverlämna sitt bref. Audiensen uppsköts under förevändning af brådska med mottagandet af ryske kejsaren; och Löwenhielm återvände då enligt befallning hastigt till Stralsund. Att han icke genast blifvit mottagen väckte stor förtrytelse hos Gustaf Adolf och stort bekymmer hos dennes omgifning.

Anledningen var väl den, att man i Berlin väntat något slags ursäkt för den förolämpning, som visats konung Fredrik Vilhelm; dessförinnan kunde ej blifva tal om ett gemensamt uppträdande. Såsom Brinkman visste att berätta, fann man i hofkretsarna, att »konungen af Sverige ville sätta sig på sina höga hästar och taga sakernas ledning». Att Löwenhielm, »l'ambassadeur très-extraordinaire», på ett något pockande sätt uppträdt i Berlin, bidrog väl äfven till beskickningens snöpliga utgång. Det synes emellertid, som om man i Berlin snart började betrakta åtgärden att afvisa det under omständigheterna önskvärda närmandet mellan Sverige och Preussen såsom förhastad; och från rysk sida understöddes ifrigt de bemödanden, som gjordes för att ställa allting till rätta.

Brinkman, som i sina bref till Engeström vidlyftigt redogjort för denna beskickning, vid hvilken man, enligt hans mening, å ömse sidor haft orätt, ansåg, att han utan svårighet och utan att nedsätta konungens värdighet skulle hafva ordnat allt, om blott saken anförtrotts åt honom. Nu begaf han sig till Stralsund för att uppvakta konungen. Dels ville han erhålla något besked angående sitt eget framtida öde, då hans diplomatiska bana nu syntes stängd; dels ville han närmare känna åsikter och stämningar i det svenska högkvarteret.

Där fann han konungen uppretad, ej blott mot Preussen utan ock mot Ryssland, och hela hans omgifning djupt bekymrad öfver hans beslut att nedlägga befälet öfver de ryska trupperna; engelska sändebudet Pierrepont var »en fureur». Själf uppgifver Brinkman, att han lyckats afvända konungens beslut att å nyo skicka Löwenhielm till Berlin med begäran om svar inom 24 timmar. Men på sitt eget anbud att på den enskilda underhandlingens väg söka återställa det goda förhållandet fick han till svar ett bleklagdt nej. Konungen förklarade, att han genom sitt bref med Löwenhielm velat söka en förevändning att visa sina vänliga tänkesätt och ådagalagt sin önskan att låta frågan om svarta örnsorden falla, såsom å ömse sidor obehaglig att vidröra. Hans närmande hade blifvit afvisadt på ett sätt, som röjde uppenbar missaktning, och det skulle icke åter upprepas. Under den närmaste tiden finge Brinkman icke ens såsom enskild person återvända till Berlin; ingen finge ens misstänka, att han kunde hafva något hemligt uppdrag att verka för ett närmande.

Bekymrad återvände Brinkman i december till Giewitz. Där mötte honom ett bref från ryske ministern i Berlin, Alopeus, med ett bilagdt bref från Hardenberg, afsedt att läggas under konungens ögon. Redan förut hade Alopeus i personlig audiens hos konungen, enligt Hardenbergs uppdrag, sökt undanröja missämjan, ehuru utan framgång. Nu vände han sig till Brinkman med ifrig anhållan om hans medverkan till försoning. Hardenbergs bref var affattadt i ordalag, synnerligen smickrande för Gustaf Adolf. Man väntade af honom endast ett ord om att han icke velat personligen såra konungen af Preussen. Denne ville gärna ställa en del af sina trupper under Gustaf Adolfs befäl. Brinkman afsände brefven till Stralsund jämte en egen depesch i ämnet. I bref till Fersen, Essen och Wetterstedt bad han om dessas understöd att beveka konungen.

Men allt var förgäfves. Genom kabinettssekreteraren Wetterstedt kom ett snäft svar till Brinkman, hvari konungens stil lätt igenkändes och hvars slutmening var, att han icke kunde göra något vidare steg till närmande. Ville konungen af Preussen vända sig direkt till honom, »så skulle den, som sändes, icke blifva mottagen på samma sätt som Löwenhielm i Berlin». Detta kärfva svar skulle nu Brinkman öfversätta på lämpligt diplomatiskt språk. Uppgiften var icke den lättaste, ty konungens värdighet finge icke

åsidosättas men å andra sidan det uppenbart vänliga närmandet icke på ett alltför stötande sätt afvisas. Det lyckades emellertid: konungen var nöjd med Brinkmans svar. Ett resultat af dessa underhandlingar vanns dock: det var att Brinkman nu fick tillstånd att såsom enskild person vistas i Berlin — enligt Armfelts uppgift på hans tillskyndan. Då Brinkmans gästvänner på Giewitz äfven skulle begifva sig dit, var han ej sen att begagna sig af tillåtelsen. I januari 1806 finna vi honom åter i Berlin.

Det var, som man ser, ingen lätt sak att underhandla med och för Gustaf IV Adolf. Att vara diplomat i hans tjänst var en tröstlös uppgift för de flesta. Men för Brinkman personligen ställde saken sig icke så, i synnerhet efter hans besök i Stralsund, huru resultatlöst detta än visade sig. »Min vistelse där», skref han från Berlin till Engeström, »var mig till stort gagn, ty mitt nit fick nytt lif genom min entusiasm, om ni så vill kalla den. Jag skall tjäna min konung med samma glödande ifver och självuppoffring som en älskare, som strider för den han brinner för.»

Här är det uppenbarligen mera poeten, som talar, än diplomaten. Egendomligt är att ur Brinkmans bref erfara hans personliga intryck af den unge monarken, hvars oförstånd gjorde hans omgifning så mycket bekymmer. Säkerligen delades dessa äfven af Brinkman, men han såg konungen och hans svagheter icke blott med kärlekens förlåtande öga, utan ock i det skimmer, som skaldens fantasi förmår breda äfven öfver det torftigaste. Några utdrag härom må följa. Lämna de inga inför historien fullt vittnesgilla bidrag till förståendet af Gustaf IV Adolfs personlighet, så äro de af så mycket större värde för Brinkmans karakteristik.

Besöket i Stralsund medförde Brinkmans första närmare beröring med konungen. Vänligt mottog denne den nitiske diplomaten, som omständigheterna hade försatt utom tjänstgöring och hvars ovanliga stilistiska gåfva icke kunde vara honom obekant. Han hade låtit Brinkman tills vidare behålla sin lön och hugnat honom med titel af regeringsråd. Då Brinkman, bekymrad för sin framtid, uttryckte sin önskan att lämna den diplomatiska banan och såsom verkligt regeringsråd inträda i pommerska regeringen, svarade konungen mycket nådigt: »Jag är icke rik nog på diplomatiska talanger för att nergräfva er i pommerska regeringen.» Han försäkrade därjämte, att det var både hans egen fördel och hans

skyldighet att draga försorg om den, som så väl tjänat. Naturligtvis bidrog denna kungliga nåd att öka Brinkmans lojala stämning. Men det var dock icke blott tacksamheten, som gjorde honom, enligt hvad han själf säger, »passionnément enthousiaste» för konungen. I öfversvallande hänförelse förklarade han, att hvarje uppoffring för konungens tjänst skulle vara för honom en njutning; hvarje spetsigt ord, äfven det oskyldigaste, som riktades mot konungen, kände han genomborra sitt hjärta. Han kände, enligt sina egna ord, »fanatisme pour le roi».

Och det var icke blott en rojalists hänförelse för monarken såsom sådan, regenten med gudomlig rätt. Revolutionen hade framkallat många sådana »preux chevaliers», som äfven utan att vara poeter läto sig »fanatiseras» i striden för monarkien och monarkerna. Brinkmans fantasi lånade konungen egenskaper, hvilka han anförde såsom stöd för den entusiasm han hyste för honom. De misstag, Gustaf IV Adolf begått såsom regent, förklarades därigenom, att han vore född »kontra-revolutionär» och att hans ståndpunkt varit gifven, långt innan Bonaparte uppträdt med sina våldsgärningar och på ett direkt förolämpande sätt. »Hans heder är fullkomligt utan fläck, i hans hjärta finns ingen känsla, som ej är ren och ädel. Han äger många älskvärda egenskaper, och, för så vidt jag förstår döma, är det alltför få människor, som tillräckligt uppskatta hans begåfning. Han uttrycker sig icke allenast väl, utan på ett högst utsökt sätt, med en verkligen ovanlig elegans och med en lätthet, till och med under en diskussion, som är sällsynt icke blott hos kungliga personer, utan i allmänhet hos personer af den högsta societeten. Han har i många afseenden vida öfverträffat mina förväntningar.»

»Min personliga tillgifvenhet för konungen», heter det i ett annat bref, »är orubblig och religiös, för att icke säga fanatisk, ty jag älskar honom såsom herrnhutarne älska Gud, med glödande hjärta och uppoffring af hvarje egen fördel och jordisk framgång.»

Det var icke att undra på att Brinkmans korrespondent Lars v. Engeström, den erfarne mannen med det nyktra förståndet, kände sig betänksam till mods vid dessa svärmande utgjutelser från sin poetiske vän, helst som just de senast anförda orden åtföljdes af bekännelsen: »Jag känner, att jag har mod tillräckligt för att säga sanningen, men det skall aldrig ske för att få rätt gent emot min konung.» I sitt svar anmärkte Engeström, att han skulle

önskat att bland skälen till Brinkmans tillgifvenhet för konungen »äfven finna fosterlandskänslan nämnd. Med smärta skulle jag märka, att detta ord saknades i en svensk mans ordförråd. All förtjusningsfeber är öfvergående.»

Brinkman hade under intrycket af sina personliga erfarenheter i Stralsund för Engeström lifligt uttryckt sin önskan, att han fått blifva konungens kabinettssekreterare, i stället för den unge, ännu oerfarne Wetterstedt, och uttalat sin öfvertygelse, att han såsom sådan skulle kunnat göra verklig nytta och undanröja många stötestenar. Engeström anmärkte härvid helt torrt: »Konungen är icke mottaglig för inflytande af andra. Jag tviflar icke på att ni visat skicklighet och grannlagenhet i edert uppförande. Likväl har intet ondt kunnat förebyggas, och vårt förhållande till Preussen skulle svårligen kunnat vara sämre än det är.» — Engeström hade rätt. Såsom kabinettssekreterare skulle Brinkman föga hafva förmått hos Gustaf Adolf. Wetterstedts företrädare, Lagerbielke, som utan tvifvel var både honom och Brinkman öfverlägsen såsom diplomatisk tjänsteman, hade på denna plats gjort sorgliga erfarenheter och kunde nog hafva menat uppriktigt, då han förklarade för Brinkman, att han »hållit för mycket af honom för att önska honom denna plats».

Men å andra sidan gjorde Engeström säkert den »fanatiske» konungadyrkaren orätt, då han trodde, att denne understödde Gustaf Adolfs hugskott och benägenhet för våldsamma åtgärder. Då Engeström ansåg sig böra förmana honom att vara försiktig och icke »het» i sina uttryck, protesterade han på det ifrigaste. »I den kinkigaste ställning, i ögonblick af hetta och ondska å båda sidor, vittna mina depescher och mina noter, att jag alltid sökt öfversätta passionens språk uti sundt förnuft.» Detta gällde icke blott den lilla tvisten med Preussen, utan äfven Bonaparte: Brinkman hade alltid »sökt bibringa konungen fogliga tänkesätt, om också min personliga åsikt varit öfverensstämmande med H. Maj:ts moraliska hat». Längre fram gjorde han den ganska sunda och alldeles icke öfverspända reflexionen, att »politiken bör blott räkna, ty känslan må vara eldig eller sval, så blir två gånger två alltid fyra; och konungens fel har ofta varit, att han blott räknat med hjärtat och en högt spänd inbillning».

Man äger ingen rätt att tvifla på att Brinkman, såväl som konungens hela omgifning i Pommern, verkligen sökt motverka

hans krigslust. Under våren och sommaren 1806 vistades Brinkman i konungens högkvarter i Greifswald och hade, enligt sin berättelse, under fyra månaders tid dagliga samtal med honom. För de åsikter, han då sökte bibringa konungen, har han lämnat Engeström en utförlig redogörelse. Han framhöll osäkerheten af förbundet med England mot Napoleon: »dess styrelse skulle erkänna Bonaparte som påfve, om England erhöll nya handelsförmåner, och skratta åt vår rena ifver för Bourbonerna». Han erinrade, att man i politiken ofta nödgades handla annorlunda än i enskilda sammanlefnaden och att hela Europa erkänt kejsarinnan Katarina, som mördat sin gemål för att usurpera hans tron. Han yttrade vidare, att en konung såsom förmyndare för sitt folk ej vore berättigad att äfventyra dess egendom och välfärd på samma sätt som en enskild man sina själfförvärfvade inkomster; samt slutligen att konungen icke gjorde fullkomlig rättvisa åt sin hederliga och ädelt sinnade nation och ej erkände den lycka, som aldrig vederfarits hans store fader vid hans senare företag — att få styra utan minsta motsägelse.

Med sådana åsikter på läpparna, helst som de verkligen uttalades i så bestämd form, blef den »fanatiska» konungakärleken, huru djupt rotad den än var i hjärtat, ingalunda farlig för Sveriges utrikespolitik. Man skulle kunna säga, att Brinkmans entusiastiska konungakärlek var af lika platonisk art som hans hyllning åt damerna: den medförde inga konsekvenser i handling. Man bör hålla honom räkning för att han ej lät svärmeriet löpa af med förståndet och ej såsom konungen lät sig styras af »politiska känslor». »Min frimodighet», skrifver Brinkman, »förvärfvade mig bland mina vänner titeln af K. Maj:ts fältfilosof.» Det var filosofen hos Brinkman, som hindrade poeten att blifva diplomaten öfvermäktig.

Såsom nämndt är, vistades Brinkman de första månaderna af 1806 i Berlin utan anställning. Hans enskilda umgängesförhållanden hade icke väsentligen rubbats. Äfven med hofvets damer och herrar, till och med statsministern Hardenberg, såväl som med sina forna kolleger i corps diplomatique, stod han fortfarande i vänlig beröring. Berlin fann han ännu politiskt ointresseradt; den

allmännna meningen hade inga bestämda färger; ingen hyste någon tanke på politisk förföljelse eller partiväsen. Med förtrytelse förnam han likväl, att man gjorde narr af konung Gustaf Adolf och utspridde hvarjehanda rykten till hans förklenande. Bland de löjligaste var, att han skulle underhålla en kärleksförbindelse med grefvinnan Piper, född Fersen — »som kunde vara hans farmor!» utbrister Brinkman harmset.* Från konungens omgifning i Pommern erhöll han oupphörliga förmaningar att verka i försonlig anda, och han begärde intet bättre. Men konungen sörjde själf för omintetgörandet af alla försök i denna riktning. Hans gräl med preussiska hofvet fortsattes hela våren; det berömliga fälttåget i Lauenburg, hvilket land han för Englands räkning oombedd ville beskydda mot Preussen, medförde ju äfven den bekanta träffningen vid Schallsjön, i hvilken en dragon dödades och några blefvo sårade.

Någon trefnad kunde vistelsen i Berlin under dessa förhållanden icke medföra för Brinkman. I maj 1806 finna vi honom i konungens högkvarter i Greifswald, och Pommern blef för ett år hans vistelseort. Hans skrifkunnighet, särskildt i fråga om behandlandet af tyska språket, gjorde honom till en nyttig och högst behöflig medlem af kansliet, både det som var samladt kring konungen i högkvarteret och — sedan denne i september efter väl afslutadt »fälttåg» och landtdag i Greifswald återvändt till Sverige — hos generalguvernören v. Essen i Stralsund. Hos denne sistnämnde fick han formlig anställning och tillbragte i Stralsund den följande tiden ända till maj 1807.

Det var den tid, då Napoleon efter slaget vid Jena höll sitt segrande intåg i Berlin och hans trupper, sedan de öfversvämmat hela norra Tyskland, äfven trängde fram till Stralsunds murar.

Stralsund var sålunda under vintermånaderna 1806—1807 en belägrad stad. Brinkman, som under sin samvaro med konungen förvärfvat sig titeln af K. Maj:ts »fältfilosof», nämnde sig nu själf »poetisk-filosofisk belägringsskrifvare». I ett poem till generalguvernörens maka, friherrinnan v. Essen, f. Krassow, som tappert stannat kvar vid hans sida under belägringen,

— »den blida,
ömma, modiga Charlotte»,

har han besjungit »Stralsunds belägring».

* Hon var född 1757, således 21 år äldre än konungen.

»Ännu bland bestörta kungar
höjs en röst ur Vasas graf:
'Om ock brottets tordön ljungar,
stån, som klippor i ett haf!'
Än bland Sveriges störste söner
lyser *den*, hvars dygd och mod
jättebragders minnesstod
här med friska lagrar kröner.
Ännu lutad mot hans famn,
vörde vi en ung hjältinna,
värdig att bland svenska namn
sångens glans och ryktets vinna.»

I generalguvernörens familj blef Brinkman en förtrolig vän. På julafton uppvaktade han både baron Essen och hans lille son med »leksaker». De, som voro bestämda åt fadern, utgjordes af Brinkmans »Gedichte» — »mina poetiska leksaker», skrifver han, »blott såsom en skämtande julklapp, utan minsta anspråk på litterärisk(!) förtjänst». Äfven sina just då utkomna »Philosophische Ansichten» hade han ärnat skicka, »men fransoserna tyckas hafva uppköpt hela upplagan i Berlin», tillägger han.

Sveriges konung vistades i Skåne, belåten med *sin* kampanj och öfvertygad om framgången af sin rättvisa sak och om sin lyckliga stjärna. Hans kabinettssekreterare Wetterstedt skref till Brinkman i februari 1807: »Ni kan vara öfvertygad att Stralsund anses som en väldig fästning och Rügen såsom ointagligt, samt att tanken på att förlora det ena eller det andra varit bra aflägsen.» Och längre fram, då de svenska vapnen verkligen vunnit den enda större framgång mot fransmännen, om hvilken det Pommerska krigets häfder hafva att förtälja, berättade samme man, att konungen yttrat: »Jag har par principe ej velat öfverresa till Pommern, efter jag var i förväg öfvertygad om den ära de där församlade trupperna skulle vinna. Den hafva de nu vunnit, och de kunna åtminstone ej säga, att jag velat öfverresa för att dela den med dem.» — Naiva ord! Den krigiska ära, som var den stackars Gustaf IV Adolf beskärd, var sannerligen icke ägnad att fördunkla någon annans.

Inom Stralsunds murar hann belägringen icke att kännas alltför tryckande. J. af Wingård har i sina »Minnen» tecknat en liflig och målande bild af lifvet bland Stralsunds försvarare; Armfelts och Essens papper innehålla åtskilligt till historien om denna

belägring och ännu mera om hvad som därpå följde — fransmännens fördrifvande ur Pommern. Förloppet härvid är kändt af historien och ej mindre den oenighet mellan de båda svenska högsta befälhafvarne, generalguvernören Essen och generalbefälhafvaren Armfelt, som föranledde, att den i början lysande framgången plötsligt fick ett snöpligt slut. Den betänksamme Essen ansåg, säkert ej utan skäl, Armfelts djärfva framryckande öfver gränsen och hans planer på utsträckta operationer i förening med en preussisk truppstyrka såsom äfventyrliga. Armfelt å sin sida betraktade Essen och ännu mera hans närmaste man, öfverste Tawast — på spe kallad Xenofon-Tawast — såsom anledningen till att fullföljandet af den offensiva planen misslyckades: i det kritiska ögonblicket ansåg han sig hafva blifvit öfvergifven af dem.*

Till dem, som med sina råd stärkt Essen i hans benägenhet för försiktiga åtgärder, räknade den hetlefrade Armfelt äfven Brinkman. Om han under belägringstiden tyckt sig märka, att Essen var »un parfait général för sådana händelser, där mera bläck än blod gäller», så afser detta ironiska beröm det inflytande, som Essens kansli ansågs öfva på händelsernas gång. Detta kansli var, så väl som bostaden för generalguvernörens familj, inrymdt i källaren under residenset. I dess bombfria hvalf skref den af arméen föga aktade generaladjutanten Melin sina ej alldeles opartiska rapporter »bakom kakelugnen», ty »Melin vågade aldrig rida ut och se på en fransos», säger Armfelt. Där vistades också Essens »civila geheimeråd» v. Brinkman, hvars ord vägde icke ringa i allt hvad som rörde generalguvernörens vidsträckta befattning utöfver det rent militära. Enligt Armfelts åsikt sträckte sig hans inflytande äfven till krigsoperationerna. När nu Armfelts åtgärder för att anordna ett framryckande mot Stettin tillsammans med de väntade preussiska trupperna ogillades af generalguvernören, och då en af Armfelt utfärdad kungörelse i detta syfte blef annullerad, så tillskref han detta Melins och Brinkmans inflytande och gaf på sitt vanliga ohejdade sätt luft åt sin förbittring. »Svinhundar, låga smickrare, miserabla intriganter och usla maskar» — sådana epiteter bestod han Essens rådgifvare i bref till honom. Med dem ville han bryta »all tjänste- och medborgerlig relation».

---

* Se detta verk del III, sid. 82 ff.

Den uppretade krigarens drastiska språk var nog icke så illa menadt; och längre fram trädde han åter i vänlig förbindelse med det nu så summariskt affärdade »civila geheimerådet». Men Armfelt hade nog rätt, att denne icke var fallen för äfventyrliga åtgärder. På den »poetisk-filosofiske belägringsskrifvarens» krigiska mod hade han icke rätt att ställa alltför stora anspråk. Man kan icke undra öfver, om han såväl som Melin trifdes bäst i den bombfria källaren, i »hjältinnan Charlottes» sällskap, och fann det dåraktigt att såsom Armfelt utsätta sig för fransmännens oförsiktiga skjutande.

Samtiden dömde olika i frågan, huruvida Essen eller Armfelt hade rätt, och båda fingo sina försvarare. Att sympatierna från preussisk sida voro för Armfelt, är icke att undra öfver. Den tyske patrioten E. M. Arndt anser i sin »Schwedische Geschichte» honom hafva varit rätte mannen att nu göra slag i saken. Att Brinkman motverkat ett energiskt uppträdande från Sveriges sida, synes han äfven hafva antagit. Han tillmäter Brinkmans rådslag i fredligt syfte större betydenhet, äfven hos konungen, än de torde hafva ägt, samt gifver i sammanhang härmed en teckning af Brinkmans hela personlighet.* Uppfattningen är icke välvillig, men det faktiska innehållet af hvad Arndt påbördar Brinkman synes bestyrka dennes egen uppgift om hvad han sökt uträtta såsom konungens »fältfilosof».

I början af maj, efter afslutandet af vapenhvilan i Schlatkow mellan von Essen och marskalk Mortier, lämnade Brinkman Stralsund för att i Malmö uppvakta konungen. Några dagar därefter återvände han dit i konungens och Tolls sällskap, men icke för att kvarstanna. Den långa misshälligheten mellan konungarne af Preussen och Sverige hade omsider nått sitt slut. Ansikte mot ansikte med faran att förgöras af den gemensamme fienden, hade de funnit skäl att åter sluta fred och sämja. Konventionen i Bartenstein den 20 april medförde ett formligt förbund mot Frankrike; och en följd däraf blef utnämnandet af ett svenskt sändebud vid preussiska hofvet. Valet härvid föll, såsom naturligt var, på

* Han skildrar Brinkman såsom »ein leichter, zierlicher Luftling», fin, kvick, belefvad, men dock »ein Männchen», utan känsla för att det skall finnas stål i sinnet hos en man. Han anser, att Brinkman hos andra utbredde sin egen »paniska förskräckelse». Fåfäng och svag, »zwitscherte er dem König die Dinge nach seinem dünnen Schnabel vor».

Brinkman. I maj 1807 utnämndes han till envoyé e. o. och ministre plénipotentiaire vid detta hof. I midten af juni finna vi honom på sin bestämmelseort.

* *
*

Det var dock icke i Berlin, som han träffade det preussiska hofvet, icke ens i Preussens gamla hufvudstad, Königsberg, dit konung Fredrik Vilhelm och drottning Luise flytt undan den öfvermodige segraren, inför hvilken Berlin måst böja sig. I Memel, i preussiska monarkiens mest aflägsna hörn mot norden, hade de sökt och funnit en fristad. Samtiden hade med djupt deltagande och med beundran följt den populära drottningen på hennes äfventyrliga färd till Ostpreussen. Från sin sjuksäng i Königsberg, dit hon anländt den 9 december 1806, hade hon i januari 1807 förts till Memel öfver Kurische Nehrung, den smala öde landtungan mellan Östersjön och Kurische Haff, där intet skydd erbjöds mot de hvinande snöstormarna.

Utan knot och utan stora anspråk fann drottningen sig i de umbäranden, som denna förvisning medförde för det en gång så lysande hofvet. Hon var sin djupt nedslagne make en föresyn i mod och förtröstan och vann under sin vistelse i det aflägsna Ostpreussen sin omgifnings och småningom hela sitt folks hjärtan. I den tyska häfden står drottning Luise som en nationalhjältinna. Kring hennes person samlade sig ånyo det djupt förkrossade landets bästa förhoppningar. Hon blef som en symbol på dess pånyttfödelse, medan hennes närmaste misströstade — icke minst hennes kunglige gemål. Bittert klagade den gamla öfverhofmästarinnan, grefvinnan v. Voss, som nära 80-årig följt henne på den äfventyrliga färden: »Hvar finnes viljekraft, hvar energi, hvar förtroende till egen förmåga?... Finns det något tröstlösare än anblicken af denna hopplösa, utfattiga modlöshet?» Men hon tillägger: »Och min drottning! Hon, hvars egenskaper vördas, ja, som tillbedjas af ett helt folk.»

I Memel och längre fram i Königsberg — i början af 1808 flyttades hofvet dit — voro Brinkman och hans legationssekreterare d'Ohsson de enda officiella representanterna af en främmande makt. Brinkmans ställning, redan därigenom egendomlig, blef det ännu mera genom det lefnadssätt, som preussiska

hofvet under dessa sorgens år nödgades föra, ett lif där föga utrymme fanns för hvad som hörde till etikett och ceremoniel. Brinkman blef personligen nära bekant med hela konungafamiljen, deltog i den unge kronprinsens undervisning, innan denne i Niebuhr fick sin lärare, samt brukade sammanträffa med drottningen under hennes morgonpromenader i trädgården vid hans bostad, hvilken äfven var flera af de kungliga barnens. Äfven under senare tid stod han i brefväxling med några af dessa, hvilka hade »den Memeler Gartenfreund» i vänligt minne. Bland dem var kronprinsen, sedermera konung Fredrik Vilhelm IV af Preussen, och prinsessan Charlotte, sedan gift med kejsar Nikolaus af Ryssland. Denna sistnämnda har undertecknat ett af sina bref: »pour la vie votre ancienne écolière Charlotte». — Det var en stilla familjeidyll, passande för poeten mera än för diplomaten, ehuru upplefd under djupt sorgliga förhållanden.

Äfven i Memel och Königsberg fann Brinkman en umgängeskrets efter sitt sinne. Den ofvannämnda gamla öfverhofmästarinnan nämner honom i sin dagbok någon gång såsom deltagare i sitt »Abendthee», och själf brukade Brinkman, här som i Berlin, samla sina vänner till tecirklar, i hvilka han, såsom det heter i ett af hans bref till Gentz, »valde sällskapet efter en högre rangordning än den blott traditionella». Damerna voro naturligtvis där hufvudpersonerna: i det nyssnämnda brefvet prisar han särskildt grefvinnan Moltke (gift med öfverhofjägmästaren grefve Moltke) såsom »die wahrhaft hohe, *porzellanerdige(!)*» och »als treue Anhängerin unserer ewigen Grundsätze.» Mindre mystiska ord beteckna hans umgänge med statsmannen, ministern v. Stein och dennes hjälpare i reformens stora verk, Geheime Finanzrath Stägemann, äfven känd såsom skald. De vistades båda 1807 i Memel; så ock furst Radziwill, J. H. Fichte, Niebuhr m. fl., med hvilka Brinkman trädde i förbindelse. I Königsberg fanns äfven en svensk konsul, Koch, bolagsman i en stor handelsfirma, hvars främste man var Kommerzienrath Schwinck, befryndad med den ofvannämnde Stägemann. Särskildt i dessas krets synes Brinkman hafva känt sig hemmastadd. Vi skola längre fram se, huru han och den svenske konsuln drabbades af samma maktspråk.

Af politisk betydelse var ingalunda denna samvaro af representanter för tvenne lika vanmäktiga stater, af hvilka den ena redan låg i spillror och den andras tillvaro efter freden i Tilsit blef allvar-

samt hotad. Men i Brinkmans omgifning felades icke sympatier för »die tapferen Schweden», hvilka i det längsta höllo sig kvar i Pommern, och för den ståndaktige svenske konungen. »E. Ex. kan aldrig föreställa sig», skref Brinkman i juli 1807 till v. Essen, »hvilken oskrymtad entusiasm för konungen här öfverallt råder. Konungen, drottningen och prinsessorna gå så långt, att de finna operahusets nedrifvande sublimt.» — Major e longinquo reverentia!

Länge kunde dock denna beundran icke räcka. Länge tilläts icke heller det vänliga förhållandet mellan Sverige och Preussen att bestå. Kort efter sin ankomst till Memel fick Brinkman åtfölja konungen af Preussen till Tilsit. Redan i Pitkupöhnen, den lilla plats i närheten af Tilsit, där konungen först tog sitt högkvarter, förklarade Hardenberg för Brinkman, att Preussen såg sig ur stånd att längre upprätthålla den ett par månader förut slutna konventionen i Bartenstein. Freden mellan Ryssland, Preussen samt Frankrike slöts: Preussen låg stympadt för segrarens fötter och var icke längre något annat än en vasallstat under den franske kejsaren. Alexander, som lämnat den bundsförvant i sticket, hvilken mottagit hans heliga försäkringar att »tillsammans stå eller falla», drog sig ur spelet som Napoleons vän och allierade och med löftet om landvinning i Finland. Klart insåg Brinkman den nya situationen och skref »med darrande ängslan» till sin konung och Sveriges statsmän, att numera icke Pommerns, utan Finlands skyddande borde vara föremål för deras omsorger. Att Preussen, när Ryssland anfölle Sverige, skulle blifva tvunget att uppgifva sin vänskapliga förbindelse med vårt land, insåg han äfven, samt att den tid skulle komma, då konung Fredrik Vilhelm, som ej längre ägde någon fri vilja, med tårar i ögonen skulle underteckna allt hvad honom föreskrefves.

En vecka efter afslutandet af freden i Tilsit, där Brinkman bevittnat kejsar Alexanders »knäböjelse för den onde», skref han till v. Essen om honom och konung Fredrik Vilhelm: »Konungen af Preussen, denne olycklige men hederlige och beskedlige furste, önskar uppriktigt att undvika allt gräl med oss. Han högaktar konungen och är oändligt tacksam för hvad han gjort för Preussen, än mer för det hederliga tänkesätt han visat, den afsky han ådagalagt för den idéen att begagna en annans olycka till sin egen förmån. Också kontrasterar detta ganska vackert med kejsarens ned-

righet att till slut själf mottaga en del af rofvet.» Och längre fram, då Alexander verkställt sitt lömska öfverfall af Finland, gaf han sin fosterländska förbittring luft i de mest ohejdade uttryck. I jämförelse med honom vore själfve Bonaparte »ein ehrlicher Schurke», skref han till sin i Memel förvärfvade vän Stägemann. Denne hade 1806, under den öfversvallande preussiska hänförelsen för Alexander, Preussens räddare, ägnat honom ett ode, där det hette:

»Dann stellt im Tempel ihrer Heroen einst
dein Bild und Friedrich Wilhelms die Menschheit auf,
ein zähneknirschend Ungeheuer
fesselnd mit innig verschlungenen Armen.»

Brinkman sände honom följande parodiska förslag till en ny upplaga af detta ode:

»Auch stellt am Schandpfahl ihrer Verräther einst
sein Bild und Bonapartes die Menschheit auf:
ein zähneknirschend Ungeheuer
fesselnd mit Spott den gekrümmten Feigling.»

Till Engeström skref han på våren 1808: »Kejsar Alexander är och blir brännmärkt uti historien såsom vår tids afskyvärdaste usling; och mitt hat till honom öfverstiger oändligen det till Bonaparte. Den senare uppfyller sitt kall att såsom verktyg af en straffande försyn krossa ett ovärdigt släkte och förmodligen bereda en lyckligare framtid. Åt honom har konungen kastat handsken, och han för med oss på sätt och vis ett redligt krig. Men kejsaren, danad till något bättre, nedstiger frivilligt i djupet af oförlåtlig brottslighet och evigt förakt.»

I sitt dagliga lif i Memel och Königsberg fann Brinkman en god resonansbotten för dessa åsikter, om ock hatet där främst vände sig mot Napoleon. »Ach! wenn Gott ihn von der Erde wegnehmen wollte, dann wäre uns geholfen», suckade den gamla öfverhofmästarinnan en af dagarna efter hennes älskade drottnings möte med förtryckaren i Tilsit, dit hon måst följa med. — Och Brinkman gjorde, talför som han var, ingen hemlighet af sina meningar, kanske mindre än som anstått en vanlig diplomat, och tjänstvilligt framburos de hos vederbörande.

Vedergällningen lät också icke vänta på sig. I grefve von der Goltz, preussiske utrikesministern, hade Napoleon och Alexander

ett villigt redskap för sina befallningar. Han kallades, vanvördigt nog, »Tante Goltz», och Brinkman nämner honom i bref till sina vänner ännu mindre ceremoniöst »Tante Augusta» eller »die schöne Augusta».

Redan i januari 1808 hade befallning till preussiska regeringen ingått från Napoleons utrikesminister Champagny att afbryta all handelsförbindelse med Sverige; och den 6 mars 1808, efter utbrottet af Rysslands fientligheter mot Sverige, utfärdades och trycktes i Königsbergs tidning en preussisk kungörelse om förbud mot all förbindelse med Sverige och afstängning af preussiska hamnar för svenska fartyg. Ironiskt skref Brinkman till Stägemann samma dag: »Dass die unmittelbare Folge dieser *freundschaftlichen* Besitznahme von Finland eine freilich etwas *freundschaftlichere* Hafensperre von Ihrer Seite gewesen, versteht sich von selbst.» Emellertid visade man sig, genom Brinkmans bemedling, å ömse sidor benägen att göra detta förbud så litet tryckande som möjligt och såg, icke minst å svensk sida, välvilligt genom fingret med att det icke tillämpades. Brinkman fick icke ens officiell del af denna kungörelse. Fördelen var väsentligen på preussisk sida, då endast ett jämförelsevis ringa antal svenska fartyg lågo i preussiska hamnar.

Men världshärskaren i Paris tillstadde icke dylika undanflykter. Till Königsberg anlände hans ombud, franske generalkonsuln Clérembault, och omedelbart efter sin ankomst ingaf denne en officiell skrifvelse till preussiske utrikesministern (den 4 april), hvari han helt kort och brutalt fordrade, att svenske konsuln i Königsberg, Koch, skulle lämna staden inom 24 timmar och att det skulle åläggas svenske ministern v. Brinkman att inom 48 timmar följa hans exempel. I ödmjuka ordalag svarade v. d. Goltz den franske agenten, att så väl den svenske konsuln som den svenske ministern upphört att funktionera till följd af kungörelsen den 6 mars, hvilket ytterligare skulle för dem påpekas, men underlät att yttra sig rörande frågan om förvisningen från Königsberg.

Emellertid vågade man icke låta saken därvid bero. Under hand lät man Brinkman veta, att förständigande om hans afresa inom tvenne dygn yrkats; och legationsrådet Nagler framförde sedermera på ett half-officiellt sätt och i vittnens närvaro en muntlig hälsning med konungens af Preussen önskan, att Brinkman, »liksom af eget initiativ» lämnade platsen och begåfve sig till Pillau. Man lät honom äfven förstå, att det kunde hända, att han, om han

kvarstannade, finge undergå samma öde som ryske ministern i Stockholm, Alopeus: på Brinkman skulle man öfva repressalier för dennes häktning.

Häremot reste sig Brinkmans känsla af Sveriges och hans egen värdighet. Ännu var han icke rappellerad från sin beskickning; genom tredje person kunde han icke låta befalla sig att lämna sin plats; därtill fordrades antingen hans egen monarks befallning eller konungens af Preussen skriftliga tillkännagifvande, att han icke längre ansåge Brinkman som svenskt sändebud. I en officiell skrifvelse den 5 april protesterade han energiskt mot den ifrågasatta åtgärden att förvisa svenske konsuln, sedan denne nedlagt sina funktioner — något som i självfva verket var exempellöst äfven vid krigstillstånd. Med afseende på den genom tredje man gjorda framställningen om hans egen afresa och hotet om den antydda »désagrément personnel», som kunde drabba honom, om han kvarstannade längre, svarade han stolt och bestämdt: »Aucune insinuation pareille ne m'engagera jamais de me mettre en contradiction avec les devoirs de ma place.»

Den stackars preussiska regeringen hade intet val. Utrikesministern beklagade sig i bref till ryska sändebudet öfver Clérembaults anspråk; men till Brinkman afsände han den 8 april en officiell skrifvelse, i hvilken han i skrufvade ordalag och under många höflighetsbetygelser tillkännagaf, att omständigheterna icke medgåfve, att en svensk beskickning längre uppehölle sig i Königsberg. Konungen vore skyldig sig själf och sina förbindelser med Frankrike och Ryssland, helst som direkt framställning därom blifvit gjord från den förstnämnda makten, att meddela, att endast några dagar kunde lämnas Brinkman för att ordna sina angelägenheter, innan han begåfve sig till Pillau, hvarest han borde invänta ett svenskt fartyg för sin resa till Sverige.

Mot detta besked fanns ingen appell: några dagar senare finna vi Brinkman i Pillau, Königsbergs hamnstad, fortsättande sin brefväxling. Före sin afresa hade han dock i ett enskildt bref till v. d. Goltz förklarat, att han först genom emottagandet af dennes officiella skrifvelse blifvit underrättad att han icke längre vore erkänd såsom sändebud, och erinrat, att preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, icke såsom rappellerad, utan såsom tjänstledig lämnat sin plats där. Något krigstillstånd existerade icke mellan Sverige och Preussen. Enskildt fick han också svar med många höflighets-

betygelser och vänskapsförsäkringar; och Fredrik Vilhelm III sände sin hälsning, att han med smärta såge Brinkman aflägsnas, då han kände dennes tänkesätt och personliga, i högsta grad aktningsvärda egenskaper.

Från preussisk sida gjorde man sålunda hvad man kunde för att borttaga intrycket af att man velat skymfa Brinkman, och man gjorde ingen hemlighet af att det skett på befallning. Men denne kände djupt den missaktning, som vederfarits hans fosterland och hans konung, och sörjde öfver den förtviflade vändning allt syntes taga för Sverige. Till Stägemann skref han utförliga relationer om sakens förlopp, och i dem gaf han luft åt sin bittra stämning. Man antog, att konungen af Sverige om ett par veckor icke skulle finnas till: »Alltså behöfver man icke visa honom några hänsyn, om man därigenom kan köpa en fransk konsuls bevågenhet.» Om konungen af Sverige befunnit sig »auf der *Tiefe seines Jahrhunderts*», så vore han lättare att rädda. Bittert klagar han, att han overksam »i Pillaus hamn måste afvakta sitt fäderneslands skeppsbrott».

Öfver en månad måste Brinkman sitta i det ödsliga lilla Pillau under förhållanden, som ej voro de angenämaste. Afbrott i enformigheten gjordes genom besök af hans königsbergsvänner. En gång, berättar han, hade han ställt till en sammankomst med dem i Medenau. Detta »Stelldichein» räckte halfannan dag, som tillbragtes »selig und vergnügt». Det var hans afskedsfest.

Anledningen till den långa väntan i Pillau var, att den svenska fregatt dröjde att ankomma, som skulle afhämta Brinkman från Preussen, på samma gång som den öfverförde preussiska sändebudet Tarrach från Sverige. När örlogsfartyget omsider ankom, uppstodo nya förvecklingar. Tarrach hade beklagat sig, att dess befälhafvare begagnat tillfället att under öfverfarten på höjden af Danzig uppbringa ett preussiskt handelsfartyg, lastadt med hampa (hvilket är krigskontraband), oaktadt han förde Tarrachs genom folkrätten helgade person ombord och därför bort föra parlamentärflagg. Genom kommendanten i Pillau, general York, vände sig v. d. Goltz med föreställningar häröfver till Brinkman och antydde för honom, att han icke kunde vänta att få afresa, innan denna sak blifvit ordnad till preussiska regeringens tillfredsställelse. Brinkman kunde med skäl invända, att han sedan sex veckor upphört att vara svenskt sändebud och icke kunde göras ansvarig för hvad som

förelupit, samt förklarade, att hans kvarhållande säkert komme att medföra obehagliga följder för de många preussiska fartygen i svenska hamnar. En ny skriftväxling ägde rum, i hvilken Brinkman uttalade sig med värdighet och skärpa — »som en man, som icke har något vidare att förlora men som vet hvad han är skyldig sig själf och sin ställning». Han lofvade emellertid att, om han komme tillbaka till Sverige, göra hvad han kunde för återställandet af den tagna prisen — *om* något misstag från svensk sida verkligen ägt rum. Preussiska regeringen lät härvid bero; och skriftväxlingen slöt med ömsesidiga vänskapsbetygelser. Pillaus »See- und Hafengericht» fick särskild anvisning att lämna Brinkman all möjlig hjälp vid afresan, »enär han genom sitt uppförande under sin vistelse vid preussiska hofvet förvärfvat konungens synnerliga välvilja».

I slutet af maj 1808 befann sig Brinkman omsider i Karlskrona. Hans beskickning vid preussiska hofvet var afslutad. Det sätt, på hvilket han skildes därifrån, gjorde honom all heder: han stod med upprätt panna, medan de, som visade bort honom, blygdes öfver den förnedrande roll de nödgats spela. Denna diplomatiska episod är ett blad, om också ett litet, till historien om Preussens djupa förnedring.

Tyskland återsåg Brinkman aldrig, sedan han lämnat Pillau. Gärna hade han önskat återvända till Preussen såsom svenskt sändebud ett par år senare, efter tronhvälfningen och freden med Ryssland. Men »Tante Augusta» hade icke glömt den förödmjukelse, Brinkmans manliga uppträdande inneburit. Han lät svenska regeringen förstå, att Brinkman icke vore välkommen tillbaka, och åberopade till och med konung Fredrik Vilhelms eget uttalande i denna fråga. L. v. Engeström, Brinkmans vän från Berlin, var nu Sveriges utrikesminister och upplyste honom om saken: »Ni har yttrat er för skarpt mot Frankrike, och man fruktar att kompromettera sig. I franska beskickningen i Berlin hade ni inga vänner.» — Detta hade nog sin riktighet; det nya afvisandet bär blott vittne, att Preussen ännu ej kastat sina fjättrar.

Vi följa ej Brinkman på hans sista diplomatiska beskickning

till England, där han vistades från hösten 1808 till våren 1810. Äfven därifrån återkallades han på grund af de politiska förvecklingarna; men denna gång var det Sverige, som — genom den krigsförklaring mot England, hvilken Napoleon fordrade — måste underkasta sig samma tvång som Preussen 1808. Efter sin hemkomst 1810 lefde Brinkman i Stockholm, väl icke utan allt deltagande i statens och det offentliga lifvets angelägenheter, men dock mest som privatman.

Storverk, hvilkas minne i häfden bevarats, hade Brinkman icke uträttat, lika litet som hans verk såsom diktare och filosof vare sig i Tyskland eller i Sverige för längre tid tryggat hans minne mot glömskan. Snart nog, redan under hans lifstid, var hans namn glömdt i Tyskland, i hvars litteraturhistoria det, äfven genom hans personliga förbindelser, kunnat förtjäna en plats. I Sverige, där hans poetiska gåfva upplefde »una seconda primavera», hade man å andra sidan för den spirituelle gamle poeten förgätit diplomaten, som en gång med ära fört Sveriges runor. Svårligen tänkte man sig, när man såg den åldrande Brinkman, hvars hela lif syntes som en enda fladdrande vitter lek, att han stått — om ej just för kulor och krut, så dock ansikte mot ansikte med faror för sin person och sitt land, energiskt häfdande sitt fäderneslands fria ställning och sägande sitt fria ord i Europas stora angelägenheter under en af dess fruktansvärdaste omstörtningsperioder.

Men hand i hand med diplomaten gick äfven då poeten. När han skref sina depescher och sina bref i statens angelägenheter, så skedde det på ett sätt, som erinrade om det bekanta: »Même quand l'oiseau marche, on sent qu'il a des ailes.» När han i sina bref svärmade för Sveriges olycklige konung, när han förbannade Napoleon och Alexander, då kom fantasien och tog ut sin rätt. Fritt ansåg han sig kunna säga sitt hjärtas mening om Europas förtryckare. Han kunde härvid åberopa ett yttrande af en bland Tysklands största tänkare och patrioter, Brinkmans vän från ungdomen, med hvilken han ännu i ålderns dagar underhöll förbindelse — Schleiermacher. Kända äro dennes ord från lärostolen under arbetet för Tysklands återupprättelse: »Eine freie Rede ist für Napoleon das schärfste Gift.»

Fritt tal förde Brinkman gärna, stundom alltför fritt; och kunde hans ord verka såsom gift för fosterlandets fiender, så var det honom icke emot. Men »giftig» var för visso eljest icke hans rör-

liga tunga. Hans strömmande ord röjde hans sinnes och hans tankars lifighet och hans mångskiftande intressen. Åt hans personlighet förlänade denna ordets gåfva i tal och skrift utan tvifvel något egendomligt fängslande, vare sig att den röjde diplomaten, skalden eller filosofen.

Konungar i landsflykt i Sydsverige.

Icke en »sydsvensk» roman efter mönstret af Alphonse Daudets bekanta »parisiska» roman »Konungar i landsflykt» skall här berättas, utan några drag ur en sorglig verklighetshistoria.

Den berömde franske romanförfattarens broder, Ernest Daudet, känd såsom historisk forskare, har i sin bok »Les Bourbons en Russie» i ett sammanhang berättat den bedröfliga sagan om denna konungaätts öden under landsflyktens långa år, medan revolutionen och kejsardömet omskapade Frankrike. Episoder ur denna del af Bourbonernas historia, åt hvilka den franske författaren äfven ägnat någon uppmärksamhet, äro deras besök i Sverige åren 1804—1808. Åt Europas öden gåfvo dessa furstebsök ingen ny vändning, och den gästvänlighet och de sympatier, som visades »Ludvig XVIII» och hans hus af Gustaf IV Adolf, hedrade kanske mera dennes hjärta än hans förstånd. Men på de platser i Sydsverige, där de gästade, väckte dessa förnäma främlingars besök stort uppseende. — Ej blott Bourbonernas historieskrifvare, äfven samtida svenskar hafva i sina anteckningar därom bevarat ett och annat, som kan förtjäna återkallas i minnet, helst som ur dessa svenska anteckningar kunna hämtas åtskilliga smådrag till tidens bild.

Louis Philippe, hertig af Orléans, sedermera konung Ludvig Filip af Frankrike, var — den förste Bourbonen i Sverige. Han såg mera af vårt land än någon bland hans fränder ur den äldre grenen af huset Bourbon. Sedan hans faders, Orléans-Egalités, hufvud fallit på schavotten och han själf öfvergifvit franska republikens här, förde han ett kringirrande lif: han vistades i Schweiz, i Tyskland, i Amerika, i England, på Sicilien, innan han återvände till Frankrike. Under dessa vandringsår kom han äfven 1795, sista året af Gustaf IV Adolfs förmyndarstyrelse, till Sverige, likväl under strängt inkognito — ett inkognito som dock röjdes vid hans

besök i Stockholm på återvägen. Han utsträckte sin resa till Skandinaviens nordligaste trakter och genomreste Finland ända från Torneå. Dikten har utsmyckat denna äfventyrliga färd midt i den höga Nordens vinter med berättelsen om huru den franske fursten i Finlands ödemarker sammanträffat med en ung skön fransk kvinna, som funnit skydd hos en gammal finsk runosångare. Den förbindelse, som syntes skola blifva en följd däraf, afbröts plötsligt, då det upptäcktes, att denna ödemarkens ros var — dotter till Philippe Egalité och således hertigens af Orléans halfsyster. Senast har den franske författaren Léouzon-le-Duc bidragit att sätta denna romantiska sägen i omlopp.

Den 23-årige hertigen af Orléans var vid sitt besök här ingenting annat än en turist, men af ett den tiden vida mera än nu ovanligt slag. Men åtta år efteråt gästades Sverige af hans äldre fränder och af en bestämd anledning. Bland dem var Bourbonska ättens hufvudman, som här föranstaltat ett familjemöte. Under växlande öden hade han ömsom nämnts »Monsieur, konungens broder», »grefve af Provence» och »grefve de l'Isle». Då han satte foten på svensk mark, blef han plötsligt — Ludvig XVIII, konung af Frankrike och Navarra. Först här i Gustaf IV Adolfs rike, på Sveriges gästvänliga jord, förunnades det honom att offentligen bära den legitima titel, på hvilken han satte så högt värde. Endast inom sitt hof — och ett miniatyrhof omgaf honom ännu, ehuru det allt mer smält tillsammans — var han Frankrikes konung; eljest var hans ställning snarlik den, som intages af en biskop »in partibus infidelium».

I Kurlands hufvudstad Mitau hade kejsar Paul anvisat »grefve de l'Isle» en fristad under åren 1798—1800, och på dess slott hade den landsflyktige monarken hållit sitt hof. Han hade där sina »gardes-du-corps», en öfverhofpredikant, kardinal Montmorency, »döf och gammal, som ingenting sade, ingenting begrep, men hade en förträfflig aptit», en öfverhofmarskalk, den trogne d'Avaray, som han utnämnde till hertig, därtill kammarherrar och kammarjunkare. Under tiden lefde han helt och hållet på den nyckfulle ryske despotens allmosor. Och dessa voro icke ringa, helst om till de 600,000 fr., som lämnades till hofhållningen, räknades alla pensioner, som ur själfhärskarens enskilda kassa därutöfver utbetaltes till det landsflyktiga sällskapets underhåll. Hela vistelsen i Ryssland var, säger dess historieskrifvare, »une longue mendicité». —

Men sedan kejsar Paul kommit underfund med att »konungens i Mitau» representant i Petersburg tillät sig att skrifva hvarjehanda kritik öfver honom själf och ryska förhållanden, var det slut med hans välvilja, helst som vid samma tid ett omslag i hans politik inträffade. I början af 1801, midt under den bittraste vintern, förjagades den stackars konungafamiljen från Mitau, och det ryska underhållet indrogs.

Ingenstädes var detta landsflyktiga hof utan varaktig stad välkommet: det var, som en af dess anhängare skref, »ambulante comme un nuage», och öfverallt väckte det oväder. Med möda lyckades »grefve de l'Isle» att finna en ny tillflyktsort i Warschau, som då stod under preussiskt välde. Där lefde han och hans hof åren 1801—1804, öfvervakade af preussiska polisen och af Fouchés utskickade från Paris, men ej utan fruktan för lönnmordsförsök från sistnämnda håll. Äfven i Warschau var »hofvet» dock talrikt nog; det lär hafva uppgått till omkring 60 personer, och dess årliga kostnad kunde icke nedbringas under 400,000 francs.

Möjligheten af att denna hofhållning ändock kunde äga bestånd berodde på att den ryska pensionen efter Paul I:s död åter utbetaltes. Alexander I gjorde hvad han kunde för att skaffa bidrag till den landsflyktige kvasi-konungen äfven från andra håll. Af honom och af konung Fredrik Vilhelm III af Preussen ifrågasattes till och med årsunderhåll från Frankrike, mot villkor att tronpretendenten afsade sig alla anspråk för framtiden. Men det förslag härom, som väcktes genom Preussen, afvisades med förakt. »Jag känner icke hvad Gud har beslutat öfver mig och min ätt, men jag känner de plikter, till hvilka jag låtit mig födas», svarade Ludvig XVIII. »Jag härstammar från den helige Ludvig, och jag skall liksom han äfven under bojornas tyngd veta hvad jag är mig själf skyldig.»

Det synes hafva varit denna förolämpande framställning, som först föranledde grefve de l'Isle att vända sig till den unge konungen af Sverige för att slippa längre anlita Preussens gästvänskap. Det skedde i ett bref den 3 mars 1803, hvari han anhöll att i svenska Pommern få en fristad för sig och de sina. Han skref: »E. M:ts ädelmod är af mig för välbekant, för att jag skulle behöfva åberopa något annat skäl för beviljandet däraf; men det finnes dock en anledning därtill, för dyrbar för mitt hjärta, för att

jag icke skulle vilja med stolthet anföra den: jag var Gustaf III:s vän.»

Gustaf III:s ridderliga deltagande för det franska konungahuset hade medfört åt hans son arfvet af dettas förtroende. Gustaf IV Adolfs svar motsvarade grefve de l'Isles förhoppningar. Men någon flyttning till Pommern blef icke af på grund af politiska skäl. Följande året, 1804, sedan Napoleon efter hertigens af Enghien mord låtit utropa sig till kejsare, mognade hos den legitime franske tronpretendenten planen att vid ett familjemöte låta den landsflyktiga konungaätten inför Europa högtidligt protestera mot hvad som skett. Sveriges konung, som ännu vistades på sin långa resa i Tyskland, hade intet emot att, då fråga väckts att detta bourbonska familjemöte skulle hållas inom Sveriges gränser, öka antalet af sina demonstrationer genom anvisandet af plats därför, helst sedan Alexander, på tillfrågan, afböjt att det ägde rum i Ryssland.

Platsen blef, som bekant, Kalmar. Där sammanträffade i oktober 1804 konung Ludvig XVIII och hertigen af Angoulême — kommande från Warschau öfver Riga på ett förhyrdt handelsfartyg — med grefven af Artois, som från England begifvit sig till Göteborg och landvägen färdats till Kalmar. Till familjemötet voro äfven kallade hertigen af Orléans och prinsen af Condé, ehuru de uteblefvo.

Ludvig XVIII reste under sitt vanliga namn, grefve de l'Isle, hans måg, hertigen af Angoulême, under namn af grefve Chatellerault; grefvens af Artois inkognito-namn var grefve de Ponthieu. I Kalmar bortlades, som sagdt är, alla dessa pseudonymer. Där lekte man för några flyktiga veckor, att man å nyo var i Versailles.

Den goda staden Kalmar med sina minnen från medeltiden och sitt vasaslott räknade 1804 knappast två tusen invånare och företedde efter en stor eldsvåda fyra år förut en föga ansenlig anblick. Likväl var det mottagande, som Ludvig XVIII och hans följe där rönte, efter förhållandena lysande nog. Platsens högst uppsatta män voro tvenne gustavianer. Den ene var landshöfdingen, general Anckarsvärd, densamme som under namnet Cosswa utmärkte sig

vid 1772 års revolution och som sedermera gjorde sig känd såsom en af svenska skärgårdsflottans dugligaste officerare. Vid hans sida stod biskopen Wallenstråle, en prelat i den lätta stilen, som af Schröderheim i bref till Gustaf III karakteriseras såsom »glad, vällustig, alltid behöfvande, äregirig, med ett ord en skicklig biskop i mitt sinne, dessutom välsinnad i sin politik och kanske mest ortodox där». Båda behärskade franska språket, hvilket äfven var fallet med ett fåtal högre ämbetsmän och några af stadens och ortens damer, hvilka icke minst voro intresserade af detta utomordentliga besök. Bland stadens honoratiores voro äfven generalen friherre Roxendorff och borgmästaren, titulärlagmannen Roosval.

En utförlig redogörelse för konungabesökets tilldragelser, nästan dag för dag, lämnades i bref från den glade biskopen till hans granne på biskopsstolen i Linköping, sedermera ärkebiskopen Lindblom, och finns ännu i behåll. Äfven lagman Roosval och en annan yngre samtida, handlanden Rosén, hafva antecknat hvad som under dessa höstdagar tilldrog sig i det gamla Kalmar. Med ledning af dem har den flitige Sylvander i sin voluminösa historia om Kalmar behandlat denna episod; och en kortare framställning däraf har äfven, såsom nämndt är, blifvit lämnad i Daudets ofvannämnda arbete.

Den stackars landsflyktige kvasi-konungen förföljdes alltjämt på sina sjöresor af den mest afgjorda otur med vädret. Elfva dagar var han nu på väg från Riga till Kalmar.

Gästvänlig tedde sig icke den svenska kusten för grefve de l'Isle, då hans fartyg för stormen lade sig i skydd under Ölands ostkust den 23 september 1804 och han själf, illa sjösjuk, landsattes vid Gräsgård. Hans färd öfver Öland till Färjestaden vid Kalmarsund hade sina tragikomiska episoder. De kungliga främlingarne misstänktes att börja med att icke vara i rätta ärenden stadda. Det stora tremastade fartyget föreföll från stranden, som om det vore ute i smugglarärenden, och ortens länsman tillkallades för att få visshet härutinnan. Detta var emellertid lyckligt nog, ty i länsmannen Sven Nylander funno de landsflyktiga en man, som nödtorftigt kunde tjäna som tolk och beredvilligt blef deras vägvisare och resemarskalk. Han hade akademisk bildning och kallades »hofrättsauskultant» samt förvissade sig snart om sakens sammanhang.

Regnet strömmade ned. Den första fjärdingsvägen måste

H. M:t tillryggalägga vid sidan af länsmannen i dennes schäs, medan hans följe traskade efter till fots. Sedan lånades i en prästgård en täckvagn från Fredrik I:s tid, som länge tjänstgjort som — hönshus. Efter nödtorftiga spolningar och tvagningar förvandlades den nu till kunglig vagn. I en annan öländsk prästgård, Resmo, fingo de resande stilla sin hunger och erhöllo nattkvarter; men med ingen af dessa präster kunde de samtala och själfva göra begripligt sitt tack, vare sig för lånet af hönshuset eller för den rikliga middagsmåltiden. Länsmannens insikter i franska språket voro sålunda prästerskapets öfverlägsna, och genom sin praktiska rådighet uppträdde han som en räddande ängel under brydsamma omständigheter. Det berättas om en tredje prästman, med hvilken de resande sammanträffade utanför hans kyrka — dagen var en söndag och gudstjänsten nyss slutad —, att denne, förmodligen för att visa sin lärdom inför sin nyfiket gapande hjord, dristigt klifvit fram till det rullande hönshuset och börjat tala ett slags latin, förvissad att detta var ett för så högt uppsatta personer okändt språk. Hans förlägenhet blef ej ringa, då han erhöll svar på flödande latin, inför hvilket han förstummades. Ludvig XVIII var, som bekant, en lärd man med grundlig klassisk bildning. Sedan ölandsprästen gjort ett lika misslyckadt försök med franskan, drog han sig helt skamsen tillbaka, förmodligen utan att hafva ökat sitt anseende hos församlingen. Nytt nattkvarter och riklig undfägnad skaffades vid Färjestaden vid Kalmarsund, hvarest landshöfdingen inställde sig från Kalmar att välkomna de resande.

Omsider på morgonen den 25 september skedde de kungliga personernas landstigning i Kalmar. Vid hamnen mottogos de af stadens myndigheter. Landshöfdingen höll först en »välkomstharangue», sedan framträdde biskopen »ödmjukligen att å kyrkans vägnar välsigna dem på franska» och slutligen borgmästaren, som äfvenledes höll tal på franska. Trupperna paraderade, hurraropen skallade från den talrikt samlade människoskaran, damerna viftade från fönstren med sina näsdukar. Ludvig XVIII var både stolt och rörd. Han hyllades för första gången såsom en konung bland detta främmande, gästvänliga och lojala folk; han lät också ej längre kalla sig »le comte de l'Isle» utan antog konunganamnet. — För mottagandet af konungen och hans anförvanter hade Gustaf Adolf, stadd på resa i Tyskland, skyndat att gifva sina befallningar. En hedersvakt af 200 man från Kalmar regemente

med full regementsmusik var kommenderad till vaktgöring. Bostad var åt »konungen» anvisad i landshöfdingeresidenset, åt hertigen af Angoulême hos den rike handlanden Foenander och åt deras följe i stadens förnämligaste hus.

Konungen intog alla genom sitt vänliga väsen. Landshöfding Anckarsvärd skötte sitt värdskap till den höge gästens synnerliga belåtenhet. I bref till Gustaf IV Adolf betygade denne sin tillfredsställelse och tillade den önskan, att den unge Karl Anckarsvärd, landshöfdingens son, en sedermera i Sveriges politiska historia välbekant person, för hans skull måtte hugnas med snar befordran. Den gamle landshöfdingen själf skref efter gästernas afresa till sin vän grefve Jakob De la Gardie: »Jag hade tillräckligt både besvär och kostnad af mitt förnäma främmande; men jag kunde ej neka dem en viss intérêt, hvartill både deras olyckor och deras personliga egenskaper gjorde dem berättigade. Hurudana regenter de kunna blifva, lämnar jag därhän; men säkert är Ludvig XVIII en god människa med mycket kunskaper, ett förträffligt minne och mycket angenäm i umgänget, Angoulême en god prins, obeskrifligt höflig, glad och munter. Artois, vacker herre, synes mera tilltagsen, munter och lustig. Deras kavaljerer äro alla rätt hyggliga människor.»

Sitt intresse för Sverige och för den plats, hvarpå han befann sig, ådagalade den kunskapsrike kunglige gästen på mångahanda sätt. Ett minne däraf, som ännu finnes i behåll, är den minnessten vid Stensö, i närheten af Kalmar, där Gustaf Vasa landsteg vid början af sitt befrielseverk, som restes på den franske konungens föranstaltande och försågs med en af honom författad latinsk inskrift. Han nämner sig själf där »regno avito pulsus, in Suecia non exulans, sed Calmariæ gratissimo hospitio fruens».*

De franska gästernas antal var ej så alldeles obetydligt. Det uppgick till ett trettiotal personer, däribland ett par högt uppsatta hofmän: konungens öfverkammarherre duc de Pienne, densamme som sedermera under åtskilliga år vistades i Sverige, och hertigens af Angoulême kammerherre marquis de Vossé; vidare Abbé Floriol, konungens biktfader och på samma gång hans sekreterare; slutligen hans lifmedikus och hans lägre hofbetjäning. I Livland hade tills vidare stannat hofvets högsta, af ålder skröpliga dignitärer: öfver-

* »Förjagad från sina fäders rike men icke biltog i Sverige utan bemött med den älskvärdaste gästfrihet i Kalmar.»

hofpredikanten kardinal Montmorency och öfverhofmarskalken d'Avaray.

För alla eventualiteter, då man ej kunde veta, huru långt resan skulle komma att utsträckas, medfördes en stor statsvagn jämte andra åkdon samt köksattiralj. Det var icke utan, att man i Kalmar med en viss häpenhet såg allt detta landsättas från Riga-fartyget, då detta omsider för stormen kunde ankra i Kalmar hamn. Äfven en betydlig reskassa medfördes. Frikostigt utdelades kungliga drickspengar och gåfvor; ett belopp af 25,000 rdr bko växlades hos den rike köpmannen Foenander mot holländska dukater. Man klagade i det lilla Kalmar, att penningen till följd af detta oväntade tillflöde sjönk i värde, äfvensom öfver den starka åtgången af viktualier för det kungliga köket. Båda dessa omständigheter höllo på att för tillfället framkalla dyr tid. — Noga bevakades ingången till landshöfdingresidenset, där konungen bodde: här skulle åtminstone icke lönnmordsförsök kunna göras såsom i Warschau.

Så småningom ordnade sig det lilla hofvet i landshöfdingresidenset à la Versailles. På aftonen hölls »cercle», medan konungen satt vid spelbordet, hvarest all gammal etikett iakttogs af dem, som hade nåden att spela med H. M:t. Ej blott duc de Pienne och marquis de Vossé, äfven hertigen af Angoulême måste stående och med djupa bugningar gifva korten. Huru det gick till inom den societet, som konungen mottog, har biskop Wallenstråle på följande sätt skildrat i ett af sina sista bref: »När vi komma (klockan inemot 9), sitter H. M:t med sina tre herrar och spelar whist, hvilket varar till klockan half 11. Nous autres stå och se på, och då och då få vi en fråga, och därmed är det slut. Mången skulle tycka detta vara ledsamt, bra ledsamt encore, fastän det är en heder att vara kallad därtill. Så dag ut och dag in. Om ej konungen vore en så charmant herre, så oändligen nådig, affable, glad och munter och alltid densamme, så skulle vi väl leds ihjäl och tröttas opp.» När härtill kom, att H. M:ts kök icke bestod någon supé och att hela förfriskningen inskränkte sig till ett enda glas punsch och att biskopen hade podager — så får man icke undra på att dennes hofmannaegenskaper och lojalitet sattes på hårda prof.

Den 2 oktober firades konung Ludvigs namnsdag: stor uppvaktning af »stater och corpser», anförda af landshöfdingen, kunglig salut med kanoner, flaggning från alla fartyg. Biskop Wallen-

stråle framsade ett lyckönskningstal på fransk vers. På aftonen var stor mottagning på residenset. Då serverades visserligen icke heller någon supé, men punschransonen vankades i stora dricksglas med anledning af dagens betydelse.

Hertigen af Artois anlände först den 7 oktober. Han, liksom förut hans broder, hade blifvit fördröjd på resan. Såväl Ludvig XVIII som hertigen af Angoulême reste honom på skilda vägar till mötes. Den förstnämnde hade icke sett sin broder på 11 år, hertigen af Angoulême ej sin fader på 7. Återseendet i denna omgifning, så mycket som möjligt olik hofvet i Versailles, beskrifves som hjärtligt och rörande. — Hertigen af Artois hade icke, såsom hans äldre broder, behöft anlita en länsman såsom tolk under resan till bestämmelseorten. Från Göteborg hade han haft till ressällskap en ung baron Carpelan, son till landshöfdingen därstädes. I Kalmar bereddes åt hertigen af Artois bostad hos handlanden Holtz.

Sedan hertigen af Artois kommit, blefvo förströelserna något mera omväxlande. Jaktpartier tillställdes för honom och hertigen af Angoulême, hvarvid dock anmärktes, att de franska prinsarne sköto väl många bommar på hararna. Hertigens af Artois yttre bidrog att ställa hans broder konungen i skuggan. Denne sistnämndes ovanliga korpulens och svårighet att röra sig hade redan nu, vid ej fyllda 60 år, gifvit honom gubbens typ. Hans civila blå dräkt, som stundom utbyttes mot en grå rock med gula nankinsbyxor, instuckna i stöflarna, lär ej heller hafva verkat imponerande i de goda kalmarbornas ögon, ehuru rocken stundom pryddes af serafimerorden eller l'ordre du Saint Esprit.

För öfrigt visade man på gammalt svenskt vis de långväga gästerna den uppmärksamhet och gästfrihet, som man ansåg tillbörlig. De franska hofmännen gjorde sina besök och mottogos väl i stadens förnämligare familjer; biskop Wallenstråle gaf middag. »Jag menar», skref han stolt, »mig hafva gifvit dem en god idé om hela svenska ordo episcopalis, då jag vid desserten proponerade konungens och de två prinsarnes skål i äkta constantia, hvaraf vi förlossade tre flinka buteljer.»

Furstebesöket i Kalmar föranledde andra förnäma besök. Konung Gustaf Adolf visade sin landsflyktige gäst den uppmärksamheten att i särskild beskickning till Kalmar afsända det franska konungahusets gamle vän, riksmarskalken grefve Fersen, som af Ludvig XVIII mottogs på det sätt, som kunde väntas af den

minnesgode fursten. Äfven den unge engelske ministern Pierrepont inställde sig till uppvaktning i Kalmar en af dessa oktoberdagar.

Synnerligen uppmuntrande voro ej de underrättelser, som ingingo till Kalmar från Europas fastland. Allt mindre blefvo utsikterna till det korståg mot usurpatorn af Bourbonernas tron, hvartill deras familjemanifest, såsom de hoppades, skulle gifva signalen. Gustaf IV Adolf blef alltmera isolerad i sin politik. Innan grefve de l'Isle ännu lämnat Kalmar, erhöll han underrättelse, helt kort och godt, att konungen af Preussen, med hvars tillstånd och på hvars allmosor han de sista åren lefvat i Warschau, ej längre tillstadde honom att vistas där. Anledningen uppgafs vara dels familjemötet i Kalmar, dels förbindelserna med konungen af Sverige. Båda dessa fakta ansågos såsom fientliga mot Frankrike. Grefve de l'Isles vistelse i Warschau vore sålunda oförenlig med Preussens neutralitet. Han måste därför med sin familj, som ännu vistades i Warschau, vara beredd att åter börja att tigga gästfrihet. Den trygghet, det gästvänliga Sverige under dessa förhållanden kunde erbjuda, var för ringa, och det var till Ryssland, hvars nye härskare, Alexander, ej var Napleon så underdånig som konungen af Preussen, som »konungen utan land» å nyo vände sig. Föga välvilligt upptogs hans anhållan. Kejsar Alexander erbjöd honom att få bosätta sig i Kiev, ännu längre bort från händelsernas skådeplats, och först på den landsflyktiges enträgna begäran beviljades honom att tills vidare få åter slå sig ned på Mitaus gamla slott.

Resultatet af det bourbonska familjemötet blef, såsom bekant, intet annat än en proklamation, som förklingade ohörd i Europa. Ludvig XVIII hade, enligt ett bref till Gustaf IV Adolf, för att ej kompromettera honom, först ämnat datera denna »Östersjön»; men han fann omsider försiktigast att låta den gå ut i världen utan angifvande af platsen för dess författande. Den bar datum den 2 december 1804: dess årsdag 47 år efteråt, den 2 december 1851, dagen för Napoleon III:s statskupp, blef af en helt annan betydelse för Frankrikes och Europas historia.

Den gamla svenska unionsstaden kan icke sägas hafva ökat sin historiska märkvärdighet genom de oktoberdagar 1804, då Bourbonerna där hade sitt familjemöte. Men alldeles utan sitt

lokal- och kulturhistoriska intresse äro icke de anteckningar därom, som bevarats — icke heller utan värde såsom karakteriserande dessa »konungar i landsflykt». Där visas bland annat, huru man i deras krets i det längsta bibehöll framtidsförhoppningarna, det glada lynnet, godmodigheten och — den friska aptiten. Denna sistnämnda hörde, såsom bekant, till konung Ludvig XVIII:s egendomligheter. En inblick i dessa sidor af hans personlighet och på samma gång en liten kulturbild från besöket i Kalmar lämnar Wallenstråles skildring af den stora afskedsmiddag, som general Anckarsvärd gaf för de franska gästerna.

Det var den 20 oktober, sedan inpackningen af den kungliga köksattiraljen redan börjat och hofvets särskilda hushåll upphört. Konungen hade uttryckt den önskan, att festmåltiden måtte anrättas på svenskt sätt, och landshöfdingen hade tagit honom på orden. Middagen började med smörgåsbord; och konungen försåg sig enligt den samtida berättarens ord under utropet: »Oh, volontiers!» med en stor sup, som han svalde »i tre omgångar», och prinsarne följde hans exempel. Sedan följde »sillsallad, starkt kryddad», därpå hamburgerskinka och lybsk bringa, »så soppa med ris», heter det vidare, »och så stark, att man kunde få slag däraf, hvilken soppa de funno alldeles utmärkt. Konungen var vid det lyckligaste lynne och fann allt hvad han åt och drack alldeles ypperligt, åt af hvarje rätt och drack af hvarje vinsort.» Då cypervin frambars, yttrade konungen till biskopen: »Voilà, ardentis Falerni pocula», och då slutligen vid efterrätten varm punsch bjöds ikring, tömde han sin bägare under utropet: »Dulce est desipere in loco.» Slutligen blef H. M:t ganska upprymd, visade sig upprepade gånger i fönstret för den församlade folkmassan och ropade till den på svenska: »Tackar, tackar!» och slutade med att, sedan en af de närvarande lärt honom, huru »vive le roi de Suède» hette på svenska, från fönstret med punschglaset i hand ropa: »Lef' kong' af Sverg'!» och tömma sitt glas under åskådarnes jubel.

Detta må vara slut-tablån af Ludvig XVIII:s besök i Kalmar 1804. Två dagar efteråt var han åter endast »le comte de l'Isle». Sedan han i en bastant länstol hissats ombord på sitt fartyg — hans korpulens tillät honom ej att begagna fallrepstrappan —, slungades han åter i fjorton dagar under storm och ovä-

der omkring på Östersjöns vreda böljor, innan han kom i hamn på andra sidan. Han fick där söka tak öfver hufvudet hos en gästvänlig livländsk friherre von Königsfels på dennes egendom Blankenfeld. Hos honom hade han äfven gästat på vägen till Kalmar; där hade han också kvarlämnat sin öfverhofpredikant och sin öfverhofmarskalk, hvilka han nu återsåg. Där måste han äfven stanna, till dess han fått kejsar Alexanders tillstånd att slippa förvisningen till Kiev och att åter slå sig ned i Mitau. — Sin tacksamhet emot den livländske adelsmannen visade Ludvig XVIII längre fram, då han ej längre blott till namnet var Frankrikes konung, genom att förläna honom och hans ätt fransk greflig värdighet.

Från Warschau anlände på vårvintern de kungliga damerna till Mitau. Allt ställdes där nu på den enklaste fot. Hästar och vagnar såldes, hofpersonalen inskränktes till 12 personer. Alexander undandrog de landsflyktiga ej alldeles sin hjälp men gjorde ingen affär af dem, lika litet som de öfvermodiga britterna togo sig synnerligt af hertigen af Artois, när han återvändt från släktmötet i Sverige. Alexander förklarade 1807 om Ludvig XVIII, att han vore »l'homme le plus nul et le plus insignifiant de l'Europe».

I tyst förbidan och glömd af Europa satt »Ludvig XVIII, konung af Frankrike och Navarra», inför världen officiellt kallad grefve de l'Isle, med sin drottning och sin lilla familj i det stilla Mitau under åren 1805—1807. Under tiden steg Napoleons stjärna med sitt blodiga skimmer allt högre. Åskorna dånade vid Austerlitz och Jena, vid Preussisch-Eylau och Friedland, och freden i Tilsit krönte den väldige eröfrarens verk. Samtidigt »krigade» Sveriges konung också, nämligen på *sitt* sätt, i Pommern och Lauenburg.

Det var icke underligt, att grefve de l'Isle fann det kusligt i Mitau efter Napoleons och Alexanders fraternisering vid Tilsit, beläget blott få dagsresor från hans hittills så lugna fristad. Underligare var, att han ännu trodde sig kunna påräkna skydd och hjälp hos den stackars konungen af Sverige, som debuterat så föga

lysande såsom härförare. Men Gustaf IV Adolf hade ju, så att säga, påkallat Frankrikes konung såsom allierad. Under hertigens af Pienne befäl hade ett regemente af franska emigranter bildats, som i maj förenat sig med den svenska hären i Pommern. Det uppgick visserligen blott till — 19 man och hann ej någonsin högre antal än 35. Men man hoppades det bästa af framtiden. — I juli 1807 affärdade grefve de l'Isle såsom sitt sändebud grefve de Blacas till Stralsund och uttryckte sin lifliga önskan att, såsom orden föllo, få träffa »den konung, som förstår och talar samma språk som jag»; men han lät också märka, huru väl han insåg, att under omständigheterna Gustaf IVAdolf icke ensam kunde stå kvar »med svärdet ur skidan». Detta var emellertid, som bekant, just hvad som skedde: Sveriges konung var som »den ståndaktige tennsoldaten» i Andersens saga. Ludvig XVIII vore, sade han, välkommen till Stralsund. Där skulle de gemensamt operera med den kår af fransmän, som under liljornas hvita baner skulle bjuda spetsen åt usurpatorn. En svensk fregatt skickades till Libau att afhämta den landsflyktige monarken och föra honom till Pommern.

Men innan Ludvig XVIII och Gustaf IV Adolf personligen råkades, hade äfven den senares »ståndaktighet» måst gifva vika. Pommern med Stralsund och Rügen var i »usurpatorns» händer; och konungens snöpliga aftåg från Sveriges enda tyska besittning till Karlskrona hade fyllt hans sinne med förödmjukelse och vrede och gjort honom sjuk till kropp och själ. Ludvig XVIII:s vanliga otur med vädret gjorde att han efter fjorton dagars storm och kryssande i Östersjön aldrig kom till Rügen, som meningen var, utan landade i — Karlskrona den 16 september. En vecka förut hade konungen af Sverige anländt dit med fregatten »Bellona», och då »Thetis» med sina kungliga passagerare ombord kom i hamn i Karlskrona, var detta den första underrättelse, som mötte dem.

Konungamötet, som varit beramadt på tysk botten, kunde sålunda här äga rum — men under hvilka förhållanden! Det är svårt att säga, hvilken af de båda monarkerna, den landsflyktige konungen utan rike eller den slägne och så bittert förödmjukade, som var mest att beklaga vid detta deras första och sista sammanträffande.

Samvaron blef icke heller lång, och den yttre omgifningen

tillät det knappast. Gustaf IV Adolf bodde i »Kungshuset» i amiral Pukes våning; åt hans kungliga gäster hade plats i hast beredts i ett enskildt hus vid Ronnebygatan. Ståten var ringa. Karlskrona var för litet för två kungliga hof, men ingenting brast i det officiella erkännadet. Om fester kunde icke bli fråga på grund af konungens af Sverige sjukdom; och denne fann det lämpligt att helt simpelt — resa ifrån sin kunglige gäst. Det var redan den 19 september, efter blott tvenne dagars samvaro. Förevändningen togs af drottningens namnsdag, som skulle firas annorstädes. Gästvänligt var det icke; och Gustaf Adolf torde icke hafva visat sig synnerligen till sin fördel vid detta så länge väntade möte.

Men Ludvig XVIII lät sig intet bekomma; han stannade kvar ännu några dagar och höll sitt hof vid Ronnebygatan i Ruthska (Psarskiska) huset, med sin egen taffel, till hvilken befälhafvande amiralen, landshöfding Håkanson och andra dignitärer inbjödos. En gång mottog han inbjudning till amiral Puke. Dennes hustru har i en efterlämnad anteckning skildrat hans väsen såsom »värdigt och konungsligt, utom en besynnerlig oro, han hade i fötterna, att aldrig stå stilla... Men han hade oändligen mycket bonhommie och talade väl och upplyst. På sin snusdosa bar han sin olyckliga svägerskas porträtt.»

Hvart skulle »konungen af Frankrike» efter detta sorgliga sammanträffande med sin ende »bundsförvant» taga vägen?

Hela Europas fastland låg för segrarens fötter: huru länge den ståndaktige tennsoldaten kunde hålla sig uppe måste förefalla ovisst äfven för en sådan optimist som Ludvig XVIII. Återstod England: och han tvekade icke att genast fortsätta resan dit från Sverige. Beslutet härom var det enda resultatet af konungamötet; och samma svenska fregatt, som bragt de landsflyktiga till Karlskrona, skulle från Göteborg, dit resan fortsattes landvägen, föra dem till England. Denna färd genom Småland och Västergötland skedde, enligt Gustaf IV:s befallning, på svensk bekostnad, och öfverallt mottogos de med hedersbetygelser som kungliga personer.

Från Göteborg uttryckte Ludvig sin tacksamhet till Gustaf Adolf i ett bref af det vältaliga slag, som han var en mästare i att skrifva, antingen det gällde suppliker eller tacksägelser. Landsflykten hade gifvit honom öfning i uppsättandet af bådadera

slaget. Men det låter som en ironi, när han efter det bedröfliga sammanträffandet med den så djupt förödmjukade svenske konungen skrifver till sin »frère et cousin»: »Mången annan skulle säga, att man icke kan nalkas Eders Maj:t utan att känna sin kraft förnyas, utan att, så att säga, elektriceras. I min mun skulle denna sanning kanske förefalla omtvistelig, ty vänskapen kan misstänkas för öfverdrifter. Jag skall därför endast tala om min tacksamhet.» I sitt bref gjorde han äfven förslag om ordnande af sina diplomatiska förbindelser med Sverige: hertigen af Pienne skulle i Sverige tjäna såsom Ludvig XVIII:s sändebud. I Petersburg kunde han icke längre hafva något erkändt diplomatiskt ombud på grund af Alexanders och Napoleons förbund; men han anhöll, att grefve de Blacas, som vistades i Petersburg för att bevaka hans intressen, måtte få anses tillhöra svenska legationen därstädes.

Resan genom Sverige gick hastigt, men vistelsen i Göteborg blef, såsom nämndt är, genom motiga vindar utsträckt till flera veckor. I Jönköping var det landshöfdingen, baron Boije, som å konungens vägnar gjorde les honneurs för de resande. Af de svenskar, som under dessa motgångens dagar visat Bourbonerna gästfrihet, var han väl den ende, som fick återse dem i makt och ära. Det var då han kort efter restaurationen vistades vid badet i Spa. Ludvig XVIII — nu verkligen konung i sina fäders rike — försporde hans vistelse där och bjöd honom enträget till sitt hof, hvarest han mottog honom med stor utmärkelse. Duc de Pienne, som 1807 stannade kvar i Sverige och åtskilliga år lefde där som emigrant, var nu, under namnet duc d'Aumont, konungens öfverstekammarherre och i tillfälle att återgälda den svenska gästfriheten. —

I Göteborg bodde de kungliga personerna hos stadens rikaste man, den för sitt vanvettiga slöseri bekante John Hall, som i sin späda barndom låg i silfvervagga men i djupaste elände slutade sina dagar på ett vindsrum i Stockholm, efter att genom sin narraktiga högfärd och sina oändliga processer hafva tröttat samtiden. Äfven grefven af Artois hade på sin genomresa i Göteborg njutit Halls gästfrihet. Denne var genom sin personlighet äfven i sin rikedoms dagar föga skickad att mottaga så förnämt främmande; men i sitt afskedsbref från Göteborg till Gustaf Adolf nämner Ludvig honom med tacksamhet så väl som stadens lands-

höfding, baron Carpelan, biskop Wingård, borgmästaren Hummel, kommendanten Ehrenström och åtskilliga damer. »Om jag gjorde rätt, så borde jag nämna alla Göteborgs invånare, ty där finnes ingen, som icke har visat sig angelägen att förmå mig och de mina att glömma våra motgångar och lidanden.»

Tacksamheten må hafva öfverdrifvit uttrycken hos brefskrifvaren, och nyfikenheten må hafva haft sin stora del i det intresse, som i Kalmar, Karlskrona och Göteborg visades konungen i landsflykt. Men det sätt, på hvilket han och hans ätt i Sverige mottogos, visar dock — så vilja vi gärna tro — på vackra och älskvärda sidor hos vårt folk: ej blott känslan af gästfrihetens förpliktelser, utan äfven en viss ridderlig vördnad för olyckan, och en oegennytta, som ej fordrar betalning för hvad som gifves.

Annorlunda mottogs Bourbonerna i det rika England, där man knappast tillät dem att landstiga och prutade på det underhåll, som man ej ansåg sig kunna undgå att gifva.

* *
*

I bref till kejsar Alexander hade grefve de l'Isle underrättat om sin afsikt att begifva sig till England men på samma gång tillagt: »Min enda betänklighet är, att min återkomst (till Mitau) därigenom uppskjutes. Jag såväl som min brorson hafva i Kurland kvarlämnat dyrbara panter, som böra innebära en borgen för min längtan att återkomma för att med dem dela bevisen på E. M:ts vänskap och dess välgärningar.» Dessa försäkringar voro tvifvelsutan föga uppriktigt menade; och Alexander, nu nära förbunden med Napoleon, var alldeles icke angelägen att i sitt rike behålla vare sig pretendenten till Frankrikes tron eller de »panter», som han och hans ätt kvarlämnat i Mitau.

Vid första lägliga tillfälle skulle också de »kungliga damerna», som här åsyftas, Frankrikes biltoga drottning, Marie Joséphine Louise af Savoyen, och hertiginnan af Angoulême, Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes dotter, begifva sig till England. Äfven de måste taga vägen öfver Sverige och ökade sålunda antalet af de landsflyktiga Bourboner, som här kvarlämnat sitt minne. Det var på ett svenskt örlogsfartyg, fregatten »Eurydice» — detsamma som till Sverige öfverförde svenske ambassadören

Stedingk, på hvars vistelse i Petersburg kriget mellan Sverige och Ryssland hastigt gjort slut —, som hertiginnan af Angoulême gjorde sin resa till Karlskrona. Drottningen kom också dit, men på ett engelskt örlogsfartyg åtta dagar senare.

Hertigen af Angoulême var då i Karlskrona sin familj till mötes. Redan vid pingsttiden hade han kommit dit från England men under väntan gjort en utflykt till Skåne, till Lund,* Malmö och Landskrona. Från sistnämnda ställe åsåg han en liten oblodig sammandrabbning mellan engelska och danska fartyg. Sedan återvände han till Karlskrona, under sin resa öfverallt mottagen som en kunglig person, med parader, kanonsalut o. s. v.; och där fick han omsider den 6 juli hälsa sin gemål välkommen.

Af de kungliga damerna var hertiginnan af Angoulême den mest betydande — kanske den kraftfullaste personligheten af hela sin ätt. Kändt är, att Napoleon gifvit henne det vitsord, att hon var »den enda karl bland Bourbonerna». Nu var hon trettio år: af dem hade hon tillbragt tre i fängelse och tretton i landsflykt; hon hade, sedan hennes båda föräldrars hufvud fallit för giljotinen, sett sin ätt skingras öfver Europa och själf dragit omkring — från Wien till Mitau, från Mitau till Warschau och därifrån åter till Mitau. Nu skulle hon utbyta den ryska landsflykten mot den engelska. Hvilket lif för konungadottern, som sett dagen i Versailles! — Ej var det att undra, om hon, såsom säges i en anteckning från besöket i Karlskrona, redan såg »åldrad ut», ehuru hon med kunglig hållning förde sin höga gestalt. Många år efteråt, 1833, efter nya pröfningar, såg en berömd svensk författare henne som badgäst i Karlsbad. Han fick af hennes yttre det intrycket, att hon »liknade en förklädd dragon».

Om den lille oansenlige hertigens gemål sålunda hade något manhaftigt imponerande i sitt väsen, så var detta alldeles icke fallet med Ludvig XVIII:s gemål. Den ofvannämnda antecknarinnan, grefvinnan Puke, som under svåra omständigheter måste mottaga drotttningen i sitt hus i Karlskrona och som prisar hennes vänlighet och anspråkslösa väsen, gifver följande skildring af hennes yttre vid denna tid: »Hon var liten, kutryggig med lång näsa och intet drag, som påminde om minsta fägring; hon klädde sig också besynnerligt, mest uti en svart rock, hvilken hängde

* Hans besök i Lund på promotionsdagen 1808 skall i det följande närmare beskrifvas (se sid. 293).

som en säck omkring henne: hennes grånade hår var kortklippt. Ensam för sig själf gick hon mest barhufvad med slätkammadt hår åt båda sidorna. Dessemellan satte hon på sig ett slags karlhatt och hade om halsen en halsduk, knuten i ros under hakan. Så utstyrd liknade hon mera en gubbe än en prinsessa af Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes lysande hof.» Stora illusioner synes den goda gamla frun icke heller hafva gjort sig om framtiden, i olikhet med hennes make. Hon yttrade helt oförbehållsamt: »Ingen af oss är skapad att regera. Min gemål är för god; hans bror är föga älskad, Angoulême är för svag: kanske hans hustru, men hon liknar honom för mycket.»

* * *

Frankrike hade glömt den oansenliga »drottningen», då hon ett par år efteråt i England i november 1810 slutade sina dagar. Men hennes gemål, hans broder och dennes son, om hvilka hon fällt de sanna orden, att »ingen af dem var skapad att regera», förblefvo lång tid efteråt — »konungar i landsflykt». Två af dem beträdde dock åter sina fäders tron, och Ludvig XVIII, som 21 år varit konung utan rike, slutade dock sin bana såsom Frankrikes härskare. Så lycklig var ej hans broder: Karl X lefde sex år såsom konung i landsflykt, och hans son, hertigen af Angoulême, som varit Frankrikes dauphin och efter faderns död lät kalla sig konung Ludvig XIX, var såsom konung aldrig annat än landsflyktig. Till och med af hans egen ätt bestriddes honom konungatiteln. Han hade, oaktadt ej skapad för kronan, under sitt växlande lif dock hunnit visa prof på krigisk mandom mera än någon af hans farbröder. Mot Napoleon hade han tappert stridt; i Spanien hade han fört befäl öfver den franska här, som kufvade upproret mot den spanske Bourbonen Ferdinand VII.

På de landsflyktiga konungarnes lifslängd tärde dock icke de vidriga öden, som mötte deras ätt. Ludvig XVIII uppnådde 79 års ålder, Karl X 82, Angoulême 69 och hans gemål 73 års ålder. De tre sistnämnda funno i Österrike sin sista fristad och slutet på sina växlande öden. Hvilket mått af resignation skall det icke hafva fordrats af dessa konungar under deras lefnadsdagar!

Kanske vaknade någon gång under de långa år, som förflöto

efter Bourbonernas besök i Sydsverige, hos dem bland andra bilder ur det skiftande förflutna tanken på denna landsflyktsepisod. Kanske mindes de med tacksamhet de små torftiga platser, där det aflägsna landet visade dem sin gästfrihet, under naivare former kanske än annorstädes, men af uppriktigt hjärta. Kanske har Ludvig XVIII någon gång erinrat sig den glada dag i Kalmar, då han förklarade, att han kände sig »lycklig bland dessa hederliga svenskar», och då en af dem, en man som kände sin Voltaire, hedrade honom med att citera dennes ord:

»Un roi, qu'on aime et qu'on révère,
a des sujets en tous climats;
il a beau parcourir la terre
— il est toujours dans ses états.»

En minnesstod, som ej blef af.

Den 12 mars 1807 var en stor och lysande dag i Malmö. Kanonerna dånade från citadellet, trupper paraderade, den skånska adeln hade talrikt samlats i provinsens södra residensstad, hvarest konung Gustaf IV Adolf och hans drottning sedan november föregående år höllo hof. Och från den lärda grannstaden Lund hade infunnit sig en deputation, anförd af universitetets rector magnificus, teologie professorn Hylander. Den hade inställt sig, hette det i det kväde, som rektor öfverlämnade, för att deltaga i firandet af

— »den dag, som skänkte jorden
det skönaste hon ser,
då högst till himlen det förtjusta Norden
för sin *Fredrika* ber,

som tröstar kungen, då den lugna fröjden
ej trifs i spirans skygd,
och han står ensam på den kulna höjden
med oron och sin dygd.»

Det var den sköna och älskvärda drottning Fredrikas 26:e födelsedag, som högtidlighölls. Efter uppvaktningarna hölls allmän cour, och kl. 6 gafs af Knutsgillet stor bal på Knutssalen, bevistad af konungaparet med den åttaårige kronprinsen och den sexåriga prinsessan Sofia Vilhelmina. Den förstnämnde recipierades i Knutsgillet med ett »för tillfället lämpadt tal» af åldermannen, f. d. landshöfdingen friherre Thott.

Firandet af drottningens födelsedag var den mest lysande högtidlighet, som ägde rum under konungafamiljens halfårslånga vistelse i Malmö. Lysande och gladt var ingalunda det hof, där hölls, huru stora förberedelser än gjorts för att inrymma den talrika skaran af högre och lägre hofuppvaktning och mer och mindre högt uppsatta

personer, som med anledning af konungens malmövistelse uppehöllo sig där. Bland dem var äfven drottningens syster, hertiginnan af Braunschweig. Alla byggnaderna på norra sidan af Malmö stora torg lära ha disponerats för hofvets räkning; öfver Kansligränden var uppförd en brygga, som förband landshöfdingehusets öfre våning med huset på andra sidan gränden, o. s. v.

Men det var icke för att gifva fester, som detta utrymme kräfdes. Tiderna voro ej ägnade därför, och lika litet konung Gustaf IV Adolfs skaplynne. Paraden på torget försummade han aldrig, klädd i kraghandskar och stöflar à la Karl XII; men eljest sågo hans trogna undersåtar icke mycket af sin monark. Funno de det än oväntadt, att hans sparsamhet gick så långt, att han begagnade tvättade handskar och halfsulade stöflar, och var än Gustaf IV Adolfs stela, oåtkomliga personlighet långt ifrån det konungaideal, som man drömt sig i den aflägsna landsändan, dit sällan någon konung lände — så sågo de dock ej blott med häpen undran utan ock med gammaldags vördnad upp till sin konung. Drottningen hade vunnit allas hjärtan, innan i maj 1807 uppbrottet skedde från Malmö.

Festen den 12 mars 1807 var minnesvärd, ej blott såsom en kunglig paraddag. Den del af Skånes adel, som här stämt möte, hade samlats på uppmaning och i bestämdt syfte att hylla icke endast drottningen utan äfven konungen och »landsfadern». Några af Skånes förnämsta magnater hade satt sig i spetsen för insamling af bidrag inom Skånes »ridderskap och adel» för att på ett ståndet värdigt sätt hugfästa minnet af konungens »särskilda nådiga omvårdnad af Skåne och dess invånare». Förslagets upphofsmän torde hafva varit excellensen grefve Erik Ruuth, som efter en något stormig offentlig bana nu lefde i Skåne såsom godsägare, f. d. landshöfdingen friherre Thott, ägare till Skabersjö, riksrådet friherre Malte Ramel, kronprinsens guvernör, innehafvare af Öfvedskloster, och grefve Jakob Pontusson De la Gardie, kaptenlöjtnant vid drabanterna och herre till Löberöd. Den sistnämnde, skånska adelns förste grefve, torde hafva varit den, som fattat i pennan det cirkulär af den 28 februari 1807, som innehöll förslaget, att Skånes rid-

derskap och adel »till evigt minne af konungens välgärningar mot vårt land skulle vilja förena sig därom att låta uppresa en minnesvård å det i Malmö anläggande torg, som kommer att bära vår älskade konungs eget höga namn».

Såsom de främsta bland dessa välgärningar erinrades i denna skrifvelse om författningarna till landets uppodling genom enskiftets införande och beviljandet af exportfrihet af spannmål, utförandet af hamnbyggnader o. s. v. Skånska adeln borde icke lämna åt »efterkommande och framtida häfdatecknare den afundsvärda lott att erkänna och föreviga den omvårdnad, af hvilken vi själfva redan njuta de mest välgörande frukter». För detta ändamål borde nu åstadkommas ett sammanskott, ej öfverstigande 6 rdr b:ko för hvarje helt hemman, att utgå i trenne år.

Den summa, som på detta sätt skulle vinnas, borde icke blifva obetydlig. Enligt en beräkning, framställd i bref af en skånsk adelsman, borde den komma att uppgå till omkring 22,000 rdr b:ko, då icke mindre än 3,700 hela mantal af Skånes jord vid denna tid befunno sig i adelns ägo. För stora godsägare, såsom grefve Karl Klas Piper till Krageholm, Högestad, Kristinehof m. fl. egendomar, tillsammans utgörande närmare 130 hela hemman, blef det beräknade bidraget ej heller så alldeles obetydligt. Onekligen borde för det äskade beloppet kunna åstadkommas ett ansenligt monument öfver landsfaderns välgärningar och Malmös nyanlagda torg erhålla en prydnad, som förhöjde betydelsen af dess namn.

Förslaget var anmärkningsvärdt ur många synpunkter. Det bör väl icke förbises att det utgått från personer, som stått och stodo konungahuset nära; hos en och annan kunde det vara en yttring af hofmännens vördnad för kunglighetens höghet, kanske ock af personlig tacksamhet och tillgifvenhet. Båda torde hafva samverkat hos grefve Jakob De la Gardie, som vuxit upp vid hofvet och tidigt användts i ansenliga värf: han hade varit minister i Wien, landtmarskalk vid landtdagen i Greifswald och tillhörde nu såsom kaptenlöjtnant vid drabanterna, hvarmed följde generalmajors rang, konungens dagliga omgifning. Men om förslagets upphofsmän voro konungskt sinnade, så följde icke däraf, att genklang med sannolikhet kunde påräknas inom den samhällsklass, de tillhörde. Sveriges adel hade under Gustaf III hårdnackadt stridt mot enväldets införande, och konung Gustafs minne hade för de flesta varit lika förhatligt som »förenings- och säkerhetsakten».

Hvarken Reuterholms eller Gustaf IV Adolfs regering hade kunnat göra den nya styrelseformen mera populär än den varit från början. Ingen kunde skylla den unge konungen för att han, genom att gynna rikets första stånd, sökt godtgöra sin faders orättvisor.

Hvad särskildt beträffar de »ekonomiska författningarna» i Skåne, så var det ingalunda i främsta rummet dess stora godsägare, som därvid direkt hade fördelen. Enskiftesförordningen af den 31 mars 1803 medförde en genomgripande förändring af det skånska jordbruket, och dess betydelse kan icke öfverskattas. Men dess direkta verkningar tjänade mera allmogens bästa; de stora godsägarne fingo endast småningom skörda dess välsignelser, och öfvergångstiden medförde för många af dem svårigheter och bekymmer. Det var ingen hemlighet att det stora verkets fader ingalunda var — »landsfadern», utan en man ur den skånska adelns egen krets, friherre Rutger Macklean på Svaneholm; och de ekonomiska bekymmer, under hvilka denne genomfört enskiftet, hade väl äfven annorstädes haft sina motsvarigheter. Tjugu år innan enskiftesförordningen utfärdades, hade Macklean börjat sin reform. Konung Gustaf IV Adolf, eller rättare hans rådgifvare, skåningen M. Rosenblad, som kontrasignerat det viktiga lagbudet, hade i själfva verket endast trädt i Mackleans fotspår. Såsom en stor historisk bedrift kunde detta näppeligen skildras af samtiden, när denna ej ville stiga på koturnen.

I själfva verket var väl den demonstration af konungskhet, hvartill denna inbjudning allt detta oaktadt gaf anledning, ett bland de många bevisen på tidens ombildande makt och på omslaget i politiska meningar hos männen från Gustaf III:s dagar. Många af denne konungs bittraste moståndare, det fria statsskickets förfäktare, blefvo på äldre dagar ultra-rojalister; mer än en älskade att af yngre generationer nämnas gustavian. Var det den äfven i de enskildas lif nödvändiga reaktionen mot hvarje öfverdrift, som här gjorde sig gällande? Eller hade man af franska revolutionens omstörtningar lärt, att konungamakt och aristokrati måste känna sig solidariska i stället för att sinsemellan strida om makten?

Omkring 100 svar ingingo på det ofvan omtalta cirkuläret; ett sjuttiotal af dem finnas i behåll bland grefve Jakob De la Gardies papper, hvarest äfven andra dithörande aktstycken, bland andra cirkulärets koncept, finnas bevarade. Låt oss höra några af dessa

svar. Utan undantag voro de jakande; men bifallet hade dock sina nyanser.

Karakteristiskt nog skrifver hofkansleren, baron Zibet, ägare till Kvesarum, den vittre uppkomlingen, det absoluta konungadömets trogne tjänare: »Je n'ai jamais été dans l'opposition, et vous ne vous attendez pas à trouver en cette occasion un dissident.» I förbigående sagdt, är Zibet den ende, som begagnar franskan i sitt svar. — Nästan dityrambiskt utgjuter sig den i Malmö bosatte öfversten Korfitz Ludvig Cock: »Förtjusad öfver vår store och nådige konungs visa styrelse, öfver de välgärningar han låtit vederfaras Skånes inbyggare, brinner mitt hjärta af underdånigaste nit och trohet för dess dyra person. Himlen beskydde dess dagar; samtiden prisar och eftervärlden skall beundra honom.» Landshöfdingen i Kristianstad, baron Erik v. Nolcken, som lämnade en mera utförlig svarsskrifvelse, prisar nyttan af konungens ekonomiska författningar och gör följande sunda reflexion: »Väl uppbrukade och bebyggda fält skola visa förändrad utsikt af skånska egendomar och dess lyckliga inbyggare därigenom uppresa de oförgängligaste ärestoder, de där till eftervärlden öfverföra minnet af vår älskade konung.»

Men om de flesta tackade, som det i ett bref heter, för denna »glada och högst smickrande invitation», så fanns det äfven en och annan som erinrade om, att han »var en liten och högst obetydlig possessionat» eller att hans »lilla jordtorfva endast utgjordes af ett skatterusthåll». En skeptisk ton röjer sig i öfverjägmästaren Cronackers på Åkerslund svar, att han för sin del gärna inginge i företaget, äfven om han »aldrig för egen del finge erfara någon verkan af de välgörande anstalter, hvarmed vår allernådigste konung så visligen åsyftat hela detta landets lycka och välgång».

Men äfven motförslag framställdes. Ryttmästaren, grefve Axel Hamilton, stor godsägare i Kristianstads län, ville än ytterligare »bevara minnet af vår store konungs outtröttliga vård för riket på ett sätt, som trotsar brons och marmor». Han föreslog, att ett ytterligare sammanskott under tre på hvarandra följande år skulle äga rum för att därmed öka fonden af Malmö diskont. Den däraf uppkomna vinstutdelningen borde användas dels att löna — häradsjordegummor, dels att inrätta ett seminarium för skolmästare, dels till pensioner åt änkor efter män, som utmärkt sig för tapperhet i fält. Onekligen behjärtansvärda ämnen, ehuru af något olikartad

beskaffenhet! Mera begränsad var den uppgift, som majoren Berg von Linde, ägare af Axelvold och Dufeke, framställde såsom önskningsmål för insamlingen. Han ansåg, att konungen, »hvars hvarje lefnadsstund är utmärkt af välgörenheten och mildheten, skulle mera än alla minnesvårdar värdera», att de insamlade medlen ansloges till en understödsfond för dem, som blifvit olyckliga genom det pågående kriget. Detta förslag, framställdt i en synnerligen väl affattad form, hedrar sin upphofsmans framsynthet.

Hvarken i cirkuläret eller annorstädes omnämnes närmare beskaffenheten af den minnesvård, som man tänkte resa på det nyanlagda torget i Malmö. En af brefskrifvarne, förre landshöfdingen i Kristianstad, friherre Wrangel, ber att få »en idé om denna minnesvård». »Obelisker», tillägger han skämtsamt, »äro så utslitna i Danmark och Egypten, att jag hoppas, att det ej blir något så trivialt.» Han framkastar också tanken, att Helsingborg vore rätta platsen, icke Malmö, som vore »en cul de sac». »Utländingen» skulle i Helsingborg bättre få tillfälle att se, huru »svenska adeln känner värdet af sin konung och att han omfattar den med sin nåd». Otvifvelaktigt är det tanken på en staty, som föresväfvat inbjudarne, och traditionen har äfven bevarat minnet om förslaget att resa Gustaf IV Adolfs staty på det torg i Malmö, som ännu bär hans namn.

Huru skulle det hafva tagit sig ut, om detta förslag kommit till utförande? Skulle statshvälfningen 1809, som förjagade Gustaf Adolf och hans ätt, hafva tillåtit, att hans bild stode kvar i residensstaden vid rikets sydligaste gräns? Malmö skulle i sådant fall nu hafva ägt tvenne konungabilder: den väldige krigarens, som gaf Sverige sina naturliga gränser och gjorde Malmö till en svensk stad, den förste af de pfalziska Karlarne; och hans, som lät sitt rike stympas och förödas och hvars krigsbedrifter bestodo i ett barnsligt härmande af Karl XII:s yttre åthäfvor. Jämförelsen skulle ej hafva varit fördelaktig för den sistnämnde af de båda konungarne. Säkert är, att eftervärldens åtlöje drabbat dem, som varit Gustaf Adolfs-stodens tillskyndare, och det torde hända, att själfva Malmö, om det ej blott i det nya torgets namn utan ock i bild fått en ständig påminnelse om Gustaf IV Adolf, äfven fått uppbära sin del af åtlöjet.

Den, som räddade platsen från denna smälek, var emellertid ingen annan än — Gustaf IV Adolf själf.

Det var bland det klokaste han gjorde vid denna tidpunkt af sitt lif, och han förtjänar därför all heder. Huru härvid tillgick skall nu berättas.

* *
*

En deputation af trettio skånska adelsmän inställde sig å landshöfdingeresidenset i Malmö den 12 mars kl. $^1/_2$ 6 e. m. till audiens hos konung Gustaf IV Adolf. Dess ordförande var äldste grefven, den ofvan nämnde Jakob De la Gardie. Han var en man, som i hög grad hade de yttre gåfvorna för uppträdande vid högtidliga tillfällen: en ståtlig gestalt, en medfödd värdighet i sitt uppträdande och därjämte ordets gåfva i tidens frasrika, prunkande stil. Å deputationens vägnar höll han ett tal, hvari han »för konungatronen frambar skånska ridderskapets och adelns oskrymtade offer» och, under erinran om enskiftesförordningens och andra »visa författningars» frukter, framförde dess anhållan att »få resa en minnesvård till förevigande af E. K. M:ts välgärningar och deras undersåtliga erkänsla». Han slutade med följande vältaliga ord: »Unna oss, allernådigste konung, den tillfredsställande tanken, att, då våra efterkommande än efter seklers förlopp stanna vid en sådan minnesvård, skola de med lika rörelse som vi af erkänsla och tacksamhet säga: 'Denna restes icke blott af trogna och lydiga undersåtar åt en vördad konung; den helgades äfven af tacksamma barn åt deras och landets älskade fader'.»

Konungens svar, i sin kärfva nykterhet, verkar efter detta vältalighetsprof ungefär så, som hans egen hårdt tillknäppta uniformsfrack skulle tagit sig ut vid sidan af Gustaf III:s sidendräkt. Men det innehåller åtskilliga tänkvärda saker och saknar icke en viss enkel värdighet. Han tackar för detta uttryck af skånska adelns tillgifvenhet och förklarar, att han alltid i kärt minne skall bevara denna dag. Men han gör tillika den anmärkningen, att han önskat, att medlemmarne af det första ståndet samrådt i ämnet med sina »medständer», »ty», heter det, »om ridderskapet och adeln finner sig lyckligt genom de af mig vidtagna författningar, har jag anledning att tro det de andra stånden dela med dem lika tänkesätt». Vidare erinrade konungen om den »hjälte, som å nyo återvunnit Skåne till Sveriges krona och utan hvilken det nöjet, jag i dag erfar, kanske

varit mig betaget. Denne aktningsvärde man är fältmarskalken, grefve Stenbock, hvilken jag skulle önska att företrädet lämnades, och att åt honom en minnesvård uppreses, hvartill han äger en så ojäfaktig rätt. Min tillfredsställelse skall blifva fullkomlig, om denna önskan uppfylles.»

Detta konungens svar tyckes hafva kommit såsom en fullkomlig öfverraskning. Det mottogs säkerligen med blandade känslor af de skånska riddersmännen, särskildt den del af talet, som kunde anses innebära en förebråelse i anledning af deras själftagna målsmanskap för Skånes invånare. Men konungen hade uttryckt sin önskan om en annan form för den föreslagna hyllningen; och denna önskan var en befallning för de konungska ädlingarne. Skyndsamt skred man till verket för den nya planens realiserande. Följande dag utsågs en styrelse till sakens befrämjande; konungens önskan med afseende på platsen för den stenbockska minnesvården inhämtades, och den 14 mars uppvaktades monarken af den nya styrelsen, å nyo anförd af grefve De la Gardie.

De la Gardie höll återigen ett blomstrande tal. Han föreslog i styrelsens namn, att minnesvården öfver Stenbock måtte få resas i Helsingborg och att det öfverskott vid insamlingen, som torde uppstå därigenom, att provinsens samtliga inbyggare skulle uppmanas att däri deltaga, skulle användas till upprättande af ett krigsmanshus i Helsingborg för i fäderneslandets tjänst sårade krigare. »Om E. K. M:t», så slutar De la Gardies tal, »nådigst bifaller denna direktionens underdåniga begäran, våga de som råga af E. M:ts nåd begära, att detta krigsmanshus finge nåden bära E. M:ts höga namn och torget det af Stenbocken. Till efterwärlden skall då med namnet af den hjälte, E. M:t täckts kalla Skånes återvinnare, förenas namnet af den konung, som, vårdande likars nöd, nekade emottaga andra ärestoder än dem, han genom visa författningar dagligen reste i tacksamma undersåtars bröst och i minnet af kommande åldrar.»

Konungen biföll detta förslag, och saken syntes sålunda väl beställd, helst sedan han befallt generalguvernören Toll, som var närvarande, att gå i författning om de andra ståndens underrättande.

Men — fältmarskalken Stenbock fick då lika litet någon minnesvård i Helsingborg som Gustaf IV Adolf i Malmö. Den »Bulle-

tin», tryckt i Malmö i »Peter Sohms fältboktryckeri», som omtalar det skånska ridderskapets uppvaktning och konungens svar, bar det ominösa datum — *den 13 mars.* Det var blott tvenne år till den 13 mars 1809, och under den tiden fick man i Skåne så väl som i det öfriga Sverige viktigare saker att tänka på och annan användning för sina penningar. Generalguvernören Toll gjorde dock under år 1807 energiska bemödanden att bringa saken till verkställighet, och det har sitt intresse att se, huru långt den utvecklade sig.

»Ridderskapet och adelns» bidrag skulle enligt den utsedda direktionens beslut icke uppbäras, förrän resultatet af de ofrälse ståndens teckning blefve kändt. Men bland Skånes adel funnos de, som protesterade mot sakens nya vändning. Den ofvannämnde grefve Wrangel ansåg, att adelns »kordiala välmening blifvit allernådigst rättad genom förebråelsen för vår uraktlåtenhet att ej hafva proponerat de andra stånden att få med oss dela denna nådiga ära». Han afsade sig »allt slags utgift till annat ändamål än till K. M:ts minne» och förklarade ytterligare, att han aldrig skulle anse tillständigt att »bortväxla sin lifliga känsla för sin konung för någon annan person eller ämne». — I denna åsikt instämde äfven hans svägerska, änkefru majorskan Cock på Bjärsjöholm. Hon hade med öppet hjärta för sin konung samtyckt till »propetitionen» men förklarade nu, »då denna själens rörelse ej allernådigst på ett gynnande sätt blifvit emottagen», att hon afsade sig »alla tillskotter till minnesmärken eller hvad som helst».

Anmärkningsvärdast var dock det skäl, som anfördes af ryttmästaren grefve Axel Hamilton — densamme som velat utsträcka förbindelsen att lämna bidrag för hvarje hemman till ytterligare tre år för utbildning af häradsjordegummor, byskolmästare o. s. v. Han uppfattade nu saken sålunda, att konungen »med misstycke afslagit adelns anbud» och förklarade: »Så gärna jag omfattar alla möjliga tillfällen betyga min undersåtliga vördnad, så litet finner jag mig vid bidraga att återkalla minnet af det tidehvarf, då riket styckades och den anarki bereddes, konung Gustaf den tredje, g. i å. (glorvördig i åminnelse), i en lycklig stund slutade.» Den historiska uppfattningen af Magnus Stenbocks tidehvarf är lika

oväntad som yttrandet om Gustaf III hos en broder till memoarförfattaren Adolf Ludvig Hamilton, som framför andra samtida illa handterat hans minne.

Om än dylika protester mindre hade sin grund i nitälskan för att hedra Gustaf IV Adolf personligen än i sårad aristokratisk fördom, så torde dock konungen snarare hafva vunnit sitt mål att hedra den »aktningsvärde» Stenbocks minne, om han låtit adeln ensam taga saken om hand. Det för vår tids uppfattning så billiga påbudet, att samhällets alla klasser skulle få deltaga i hedrandet af ett fosterländskt minne, visade sig nu blifva ett hinder för planens realiserande, helst sedan adeln beslutit att låta med saken anstå, till dess »medständerna» yttrat sig. Resultatet af subskriptionen inom de tre ofrälse stånden — allting i det offentliga lifvet skulle ju ske ståndvis — blef en ren obetydlighet i jämförelse med det af adeln redan tecknade bidraget, och hela saken gick om intet, sedan den dragits ut på tiden och olycksåret 1808 var inne. Förmögenheten, makten, de sociala företrädena tillhörde ännu vid denna tid, särskildt i denna landsända, afgjordt adeln; och det var ingen, som bestridde den äran af att vara det »första ståndet», hvarken när det gällde fördelar eller — ännu mindre — när det gällde uppoffringar. Prästerskapet var relativt fåtaligt och föga vaket för deltagande i offentliga värf; förmögenheten hos borgerskapet i de skånska småstäderna var obetydlig; bönderna, tryckta af pålagor, voro föga upplysta och stodo sedan äldre tider i Skåne efter Sveriges allmoge i öfrigt.

De svar, som den nitiske generalguvernören erhöll på sin uppmaning till de ofrälse stånden i Skåne att bidraga till åstadkommandet af en minnesvård öfver Magnus Stenbock och ett krigsmanshus, som skulle bära Gustaf Adolfs namn, bestyrka dessa förhållanden. Från stiftsstyrelsen ingick i november det svar, att prästerskapet i stiftet »med underdånigaste vördnad i K. M:ts nådiga önskan igenkänt den ädla och milda omsorg för fäderneslandets ära och välgång, som med folkets underdåniga erkänsla och tacksamhet gått i arf åt hvarje afkomling af Vasarnes ätt». Men fastän »från hvarje pastorat» ingått uttryck af dessa lojala känslor, nödgades stiftsstyrelsen underrätta, att hela det belopp, som från prästerskapet kunde vara att påräkna, ej utgjorde mera än 700 rdr banko, att inom trenne år erläggas.

Icke stort bättre gick det med borgerskapet i städerna. Från

Lund, Landskrona, Kristianstad, Ystad och Simrishamn afgåfvos allmänna försäkringar om borgerskapets beredvillighet att lämna bidrag; men några sådana insändes icke, ej heller lämnades uppgift, att någon subskription blifvit vidtagen. Det lilla Engelholm tecknade en summa af 100 rdr banko, som »vid utmätningsansvar» skulle framdeles öfverlämnas. Enahanda belopp subskriberades i Skanör och Falsterbo, men Skanörs magistrat intygade genom sin ordförande, borgmästaren Cronsioe, att »ehuru denna summa torde förekomma mången såsom ringa, utgör dock minsta deltagandet däruti för de flesta af dessa städers invånare en betydlig börda.» — Från Malmö öfversändes en subskriptionslista å bidrag, tecknade i de »borgerliga societeterna», endast upgående till 256 rdr banko. Det största bidraget är Fr. Suells (50 rdr), därnäst kom borgmästaren Nordlindhs med 25. Erinras bör, att Malmö hade skäl att vara missbelåtet öfver det företräde, som lämnats Helsingborg, dess gamla rival vid Öresund. Helsingborg däremot omfattade, såsom det heter i magistratens svarsskrifvelse, »med glädje tillfället att få dessa minnesmärken hos sig förvarade». Af stadens inkomster anslogs för ändamålet 600 rdr banko. Inom magistraten tecknades $216_{,32}$; en handlande (P. Möller) tecknade ensam 200 rdr o. s. v. Hela det tecknade beloppet från Helsingborg utgjorde 2,010 rdr banko. — Med inbetalningen af de tecknade beloppen från alla håll skulle tills vidare anstå.

Slutligen komma vi till bondeståndet. I de skånska kyrkorna hade på generalguvernörens befallning genom länsmännens försorg kungörelse blifvit uppläst angående det väckta förslaget och allmogen uppmanats att genom utsedda sockenombud tillkännagifva sin åsikt inför ortens domhafvande vid närmast påföljande tingssammanträde. Genom vidlyftiga protokollsutdrag från häradshöfdingarne underrättades generalguvernören om hvad i saken förekommit, och hvad däri berättas lämnar mer än ett målande drag till bilden af den allmänna kulturståndpunkten i Sveriges sydligaste landskap.

I allmänhet kan man säga, att resultatet af den vidlyftiga apparat, som härvid sattes i rörelse, blef så godt som intet. Allmogen lät från många kyrkosocknar alldeles icke representera sig genom ombud. För flertalet af dem ställde sig frågan uppenbarligen icke annorledes än såsom en ny pålaga, för hvilken de flesta sökte, så godt de kunde, värja sig. Sockenombuden från Bjäresjö

yttrade ödmjukt, enligt Bara härads tingsprotokoll, »sig visserligen vara benägna att fullgöra K. M:ts nådiga befallning, men så vidt nu ifrågavarande kostnad ankomme på deras fria vilja, önskade de helst i dessa tryckande tider blifva därifrån befriade».

Nitiska domhafvande underläto icke att genom »tjänliga föreställningar» söka inverka på sockenombuden, men det lyckades icke alltid. En domhafvande har i protokollet om ombuden från fem socknar i Gärds härad med sorg antecknat, att »de vidhöllo ett ovärdigt och lastbart nekande att gå K. M:ts nådiga önskan till mötes». Vid tingssammanträdet i Villands härad, hvarvid ombud uteblefvo från elfva socknar, förmåddes de tillstädeskomna att gå in på en teckning för ett år af 1 rdr banko för hvarje mantal. Nymö sockens ombud förklarade sig dock genom sina kommittenters bestämda föreskrift förhindrade att lämna något bidrag. Härom antecknades i protokollet, att »af hela häradet Nymö bymän voro de enda, som velat blottställa sig för den vanära och skymf, som rättmätigt borde drabba den där varit obetänksam nog att undandraga sig att efter yttersta förmåga bidraga till uppfyllandet af K. M:ts nådiga önskan». Det var, som man ser, ej underligt, om allmogen stundom kunde tvifla, om det verkligen vore fråga om en frivillig afgift.

I ett par härad behjärtade man vikten af inrättandet af ett krigsmanshus — i ett af häradena med förbehåll för skånska krigsmän — men ville alldeles icke vara med om den onyttiga utgiften för stenbocksmonumentet. I de flesta af provinsens härad blef svaret nekande. Frikostigast visade sig de rika häradena på den skånska södra slätten, Oxie, Skytts och Vemmenhögs, hvilka, åtminstone att döma efter de insända protokollen, utan synnerliga invändningar förbundo sig att för hvarje hemman för en gång och i ett för allt erlägga en rdr banko. Enahanda beslut fattades visserligen äfven af några härad i Kristianstads län, men först efter många invändningar och erinran om andra tryckande pålagor och ogynnsamma år för landtbruket samt under åberopande af kommittenternas förbud.

Resultatet var sålunda allt annat än lysande, och af den entusiasm för konung och fosterland, som gifvit sig luft hos de skånska riddersmännen — om också på ett sätt som, det måste medgifvas, icke just hedrade deras omdöme och framsynthet —, förmärktes intet spår i samhällets bredare lager. De väl valda orda-

lagen med försäkringar om lojala tänkesätt i domkapitlets och äfven i det akademiska konsistoriets skrifvelser — ty äfven till universitetet hade, såsom till en stat i staten, afgått en inbjudning — kunde ej anses såsom annat än häfdvunna uttryck för underdånig vördnad.

Konungen förnam också utgången med missnöje. I sitt bref till Toll vid slutet af år 1807, sedan han erhållit del af dennes berättelse om sakens förlopp, uppmanade han generalguvernören att genom utfärdade kungörelser såsom »obehörigt» förehålla allmogen dess uraktlåtenhet att sända ombud till tingssammanträdena. Denna i en vresig ton hållna skrifvelse, högst karakteristisk för den olycklige konungens sinnesstämning vid denna tid, är det sista aktstycke i denna angelägenhet, som varit oss tillgängligt.

Om entusiasmen saknades hos Skånes allmogemän, så fanns i stället — det sunda bondförståndet. De hade i själfva verket goda skäl att betrakta dylika förslag med misstroende; och upplysningen var icke sådan, att de just kunde göra finare distinktioner. Och tiderna voro icke heller sådana, vare sig för låg eller hög, att tillgångarna kunde räcka till för hyllningsåtgärder. Att krigsmanshuset af några sattes såsom ett viktigare mål än stenbocksmonumentet, må man ej undra öfver, ej heller förtänka de skånska dannemännen den lokalpatriotiska bitanken, att sårade *skånska* krigare i främsta rummet finge där vårdas. Formen, under hvilken detta penningebidrag äskades, genom kronobetjäningens och domarmaktens tillhjälp, stötte kanhända allmogemännen i den tiden mindre, än man skulle hafva väntat; och alltför förvånade blefvo de säkert icke heller öfver det hårda tilltal, som stundom vankades från domarbordet. Mot öfvergreppen från myndigheternas sida satte de af gammal vana ett ödmjukt, men segt motstånd.

Ingen kan önska, att Sveriges folk å nyo finge genomlefva sådana olycksår som de sista af Gustaf IV Adolfs regering — bland de mörkaste och glädjelösaste i vårt lands historia. Och frånsedt de historiska tilldragelserna, kan svårligen någon vilja se de allmänna kulturförhållandena återvända, som denna bild från 1807 års Skåne afsett att framställa. Det sekel, som sedan dess förflutit, har fört oss ganska långt ifrån de åskådningar, som då gjorde sig gällande hos samhällets olika klasser och mellan dem inbördes. Det lojala sinnet kan finnas kvar äfven i våra dagar, om också den under-

dåniga devotionens långrandiga former äro borta; men kronobetjäningen och domarmakten användas ej längre att framkalla yttring af fosterländsk hänförelse. Och till fosterlandskärleken vädjar man, tack vare folkskolor och folkhögskolor, med erkännande af frivillighetens fulla grundsats icke förgäfves i Skånes gamla kulturbygd, äfven om den stundom framträder med betänksammare later, än andra lättrörligare element skulle önska.

Så är det stenbocksmonument, som vi nu vid 1900-talets början vänta att få se resa sig invid slagfältet i Helsingborg, en hyllning af vida djupare och folkligare betydelse, än så väl hvad som i detta afseende försöktes 1807 som »ridderskapets och adelns» förslag att på Malmö torg resa en ärestod åt sin till olycka födde monark. I motsats till stenbocksstatyn har Gustaf IV Adolfs bort förblifva — en minnesstod, som icke blef af.

En magisterpromotion i Lund under krigstid.

Det var 1808, olyckornas och sorgens år för Sverige. Sveaborg hade fallit, och i Finland striddes förtviflans kamp mot den ryska öfvermakten. I Norge hade den svenska hären jämt och nätt hunnit öfver gränsen, då den hejdades; och på danska öarna hade under årets första månader samlats en väldig truppstyrka under marskalk Bernadotte för att öfver Sundet landstiga i Skåne och söder ifrån börja verkställandet af den Sveriges delning, som den ryska hären under Buxhövden redan satt i gång i Finland. Huruledes faran afvändes och huru det besparades den franske marskalken, Sveriges blifvande kronprins, den nya dynastiens grundläggare, att som fiende beträda Sveriges jord, kan här ej behöfva erinras; lika litet som huru den olycklige monark, i hvars förvirrade hufvud planerna för Sveriges krig och politik korsade hvarandra, i fåvitsk halsstarrighet bortstötte den hjälp, som bjöds honom af Sveriges enda bundsförvant, England.

I Malmö, Sveriges förnämsta gränsort mot Danmark, såg det under detta år krigiskt ut. Trupper sammandrogos under befäl af fältmarskalken och generalguvernören Toll till den skånska armé, med hvilken, enligt konungens envist fasthållna plan, en landstigning borde göras på Själland och denna ö eröfras, huru illa det än gick annorstädes för de svenska vapnen. Malmö blef hufvudorten för truppinkvarteringarna, ehuru högkvarteret var i Lund, och längs hela skånska kusten spriddes såsom gränsbevakning smärre truppafdelningar, hvilka gåfvo lif åt eljest ödsliga bygder och hvilkas officerare förlänade en viss glans åt sällskapslifvet i de skånska småstäderna. Ännu äro i minne samtidas berättelser, huru unga damer från norra Skåne under detta krigets år skickades — till Skanör för att roa sig!

I Malmö var äfven, utom landtrupperna, stationerad en afdelning svenska kanonslupar till skydd för de handelsfartyg, som

genom Öresund vågade sig in i Östersjön, hvarest ryska och danska kryssare gjorde tjänst åt det franska kontinentalsystemet. På Malmö redd samlade sig under dessa örlogsfartygs skydd hela handelsflottor, uppgående till hundratals segel. Äfven engelska örlogsfartyg tjänade dem till eskort.

Fredligt kunde det under dessa förhållanden icke alltid aflöpa. Äfven utanför Malmö dundrade krigsfartygens kanoner, och Sundets böljor speglade skenet från antända fartyg. Så skedde den 9 juni 1808. En konvoj af nära 80 kofferdifartyg hade utlupit från Malmö redd, eskorterad af fyra engelska krigsfartyg, en »bombkitz» och tre briggar. Denna flotta anfölls, när den passerat Flintrännan, af en eskader af 28 danska kanonslupar och mindre fartyg. En af de engelska briggarna, »Turbulent», blef jämte 12 kofferdifartyg afskuren och måste efter tappert motstånd stryka flagg. Flera af de tagna priserna, som stött på grund, uppbrändes; de öfriga, jämte den engelska örlogsmannen, fördes med ett åttiotal fångar i triumf till Köpenhamn. Det var en liten, men säkerligen ljuf hämnd för det skändliga dåd, som England året förut begått mot Danmark genom borttröfvandet af dess flotta. — Den öfriga konvojen undslapp, till följd af det inbrytande mörkret, att dela samma öde och fortsatte, gynnad af vinden, vägen inåt Östersjön.

Medan detta lilla sjöslag utkämpades i Sundet utanför Malmö, lågo de svenska kanonsluparna stilla i dess hamn! Deras befälhafvare, öfverstelöjtnant Hjärne, anförde såsom ursäkt, att de svenska fartygen för storm måst förhalas inne i hamnen och icke kunde blifva färdiga att utlöpa förrän på aftonen. De gingo då en mil till sjöss, men skärmytslingen var slutad, och hvarken svenska eller danska fartyg syntes, hvarefter man återvände till Malmö för att hvila på sina lagrar. Den allmänna meningen i staden och i provinsen ropade högt mot eskaderbefälets förhållande: chefen ställdes inför krigsrätt och skildes från befälet. — Den danske öfverbefälhafvaren, kommendörkapten Krieger, befordrades däremot till kommendör.

* *
*

Malmös närmaste grannstad, det fredliga Lund, undgick icke heller att beröras af de krigiska tidernas intryck, om också ej så omedelbart som Malmö. Äfven från Lund kunde man se ut öfver Sundet och höra kanonerna dundra. Fjorton dagar efter den ofvan

skildrade träffningen skref en högt uppsatt man i bekymrad ton från Lund om en nyss utlupen konvoj, att man ännu visserligen hvarken »hört kanonad eller sett blixt; men jag bäfvar för denna afton, ty våra kanonbåtar hafva befallning att angripa, huru omständigheterna ock måtte vara!» — Någon sjöstrid blef icke af den dagen, men dagen förut hade en liten sammanstötning, ehuru oblodig, ägt rum utanför Landskrona.

Den lilla universitets- och stiftsstaden, hvars invånarantal under århundradets första år föga öfversteg ett par tusen,* fick emellertid en viss glans genom högkvarteret och närvaron af »h. exc. fältmarskalken och generalguvernören» med den lysande staben, ehuru detta alldeles ställde prokansleren, den gamle biskop Hesslén, och den »akademiska senaten» i skuggan. Med en viss ironi skref en af den tidens yngre akademici i ett enskildt bref en tid efteråt: »Högkvarteret är ännu i Lund. Lasaretten fulla af sjuka. Folkökningen i starkt tilltagande genom husarerna. Frekvensen ganska liten. Vetenskaperna i samma flor som riket. Gud hjälpe den goda saken!».

När det led mot midsommaren i samma juni månad, som erbjudit skådespelet af den nyss skildrade sammandrabbningen i Öresund, redde man sig i Lund att fira den lagerfest, som årens kretslopp åter medfört. Promotor, professorn och universitetsbibliotekarien Lidbeck, kunde i sitt latinska program till denna högtid prisa den stilla lärdomsstadens lycka. »Rundt omkring har vapnens dån genljudit; från alla håll hafva fiender trängt fram; men oss är det förunnadt att i glädje och lugn fira denna för alla kärkomna fest, som om vi lefde i djupaste fred. Må vi glädja oss öfver den festdag, som ler emot oss, och icke frukta den kommande, utan alltid minnas, att det alltid har varit vårt folks heder ej blott att handla med kraft, utan också att bära med styrka.» Och i det poem »till fruntimmerna», utan namngifven författare, som enligt den samtida berättelsen om lagerfesten utdelades, hette det:

Kriget rasar öfver Norden. Tiden
har löst bojan, där hvar furie stod.
Årets morgon är i storm förliden,
och dess middag rodnar än af blod.

---

* Ej blott Malmö utan äfven Ystad, Landskrona och Helsingborg hade vid denna tid större antal invånare än Lund. Malmö och Ystad voro i detta afseende ungefär jämnstarka.

Dock vi fira Pindens lugna fester,
dock vi bygga uppå krigisk strand
sångmöns altar, liksom lundens gäster
sjunga än, fast nejden står i brand.

Författaren till poemet var känd. Det var samme man, som ett par månader förut sjungit »Krigssång för skånska landtvärnet»:

Hvi pröfvas ej huggande
järnen ännu?
Hvi klyfvas ej skuggande
hjälmar i tu?

Men dagens fest fordrade andra ljud än de krigiska, och »Krigssångens» och »Sveas» skald hade äfven idyllens toner i sin lyra. Han skildrar nu, huru kärleken leder genom labyrintens gångar, huru skönheten mildrar den vilda kraften och jämnar fårorna på »lifvets allvarsamma panna»; han besjunger i ord, som erinra om hans äldre sångarbroder Franzén, det egna hemmets lycka,

på hvars tröskel endast vänskap stiger,
ur hvars fönster endast glädjen ler:
och den ängel, som vid porten niger —
goda flickor, är blott en af er!

Och »Pindens lugna fest» försiggick i vederbörlig ordning på midsommaraftonen, såsom sed var. Icke mindre än 70 unga män undfingo »summos in philosophia honores», af hvilka dock 28 promoverades frånvarande. Endast ett fåtal af de många, som bestego »Parnassen» i det åldriga templet och under musikens och kanonernas ljud lagerkröntes, sedan de dammiga folianterna högtidligt blifvit hopslagna såsom symbol af att de unga magistrarne nu slutat läxläsningen, hafva för sina namn fått en plats i eftervärldens minne. Några tillhöra dock den lokala häfden: professorerna vid Lunds universitet Bolmeer, Engeström och E. S. Bring voro deltagare i 1808 års promotion, likaså J. V. Zetterstedt, hvars rykte såsom entomolog gifvit honom ett namn bland specialister på samma område äfven utanför Sveriges gränser. *Ett* historiskt namn återfinnes i den långa listan af i promotionsprogrammet uppräknade filosofie kandidater. Bäraren af detta namn, K. J. Heurlin, kom att i Sveriges offentliga lif under Karl XIV Johans sista årtionde spela en bemärkt roll, och hans ryktbarhet tillhör

mera den svenska statens än kyrkans historia, ehuru han slutade som biskop i Växjö. Heurlin tillhörde under senare delen af sin lundatid, så väl som Bolmeer och Engeström, den bekanta umgängeskrets, som kallades »Härbärget» och hvars medelpunkt var Esaias Tegnér.

Nu var det han, adjunkten och vice bibliotekarien Tegnér, promotionsdagens skald, som i egenskap af filosofiska fakultetens notarie framställde magisterfrågan till primus, Anders Hagelberg. Naturligtvis begagnades vid både fråga och svar lärdomens tungomål; men valet af ämne röjde den tids anda, som ännu lefde kvar sedan Gustaf III:s dagar. Frågan gällde »om man med rätta kan påstå, att de sköna konsterna i icke mindre mån än vetenskaperna bidraga till människosläktets förädling?» Och magister Hagelberg besvarade frågan jakande. — Icke mindre värdigt en gustavianernas lärjunge var ämnet för promotors, Lidbecks, föredrag: dess syfte var att ådagalägga de lärdes förpliktelse att odla sitt modersmål. Skada blott, att denna förbindelse inskärptes — på latin! Det var ungefär som när tvenne af Svenska akademiens högt uppsatta ledamöter, N. v. Rosenstein och Armfelt, ett eller annat år förut rörande svenska språkets stafsätt brefväxlade — på franska.

* *
*

Till promotionsfesten voro inbjudna, utom kansler och prokansler, generalguvernören Toll och hofkansleren Lars von Engeström, som då befann sig på ett långvarigt besök i Lund. Båda voro förnäma gäster, ovanliga vid en akademisk högtid. Men själfva promotionsdagen ankom oförmodadt en tredje gäst, hvars börd och rang ställde alla de andra i skuggan. För promotor var dennes ankomst en öfverraskning, och han hade sålunda hvarken kunnat högtidligen inbjuda honom i sitt program eller uttänka den förändring i ceremonielet, som den högt uppsatte gästens närvaro syntes kräfva.

Den förnäme främlingen är oss sedan en föregående uppsats bekant: det var hertig François Antoine d'Angoulême, son till grefven af Artois* och gift med Ludvig XVI:s enda dotter. Han hade, såsom vi minnas, från England begifvit sig till Sydsverige

* Se ofvan sid. 272.

för att i Karlskrona möta sin egen och H. M:t konung Ludvig XVIII:s gemål och skulle nu med dem återvända till England, där den landsflyktiga konungafamiljen omsider skulle återförenas.

Hertigens personlighet var föga imponerande. »Han var liten och spenslig», säger om honom Lars von Engeström i anteckningen om sitt sammanträffande med honom vid detta tillfälle i Lund, »hade ingen starkt tecknad karaktär i ansiktet och syntes af något inskränkt begrepp.» Under samtalets gång hade hertigen, på tal om konungen af Preussen, hvilken han och hans familj i självfva verket hade föga anledning att prisa, till Engeström yttrat: »Vi kunna gärna vara öfverens om, att det för närvarande bland Europas monarker icke finnes någon, som är på höjden af sitt tidehvarf — excepté le vôtre», tillade han efter en liten paus. Hertigen af Angoulême hade nog skäl att göra »en liten paus», innan han kom sig för med denna artighet. — Stackars Gustaf IV Adolf! Huru ridderligt han än handlat mot Bourbonerna, så hade de nog fått erfara, huru litet han var »på höjden af sitt tidehvarf».

I självfva promotionsfesten synes främlingen med det lysande namnet icke hafva deltagit; men fältmarskalken Toll gjorde les honneurs och bjöd honom på middag, och promotionsbalen på aftonen hämtade, berättar stadens tidning, »Nytt och gammalt» den 29 juni, »af H. K. H. hertigens af Angoulême närvaro en lika sällsynt som stor ära». Och ännu vid det akademiska årets slut, i början på 1809, omförmäldes af afgående rektor — samme Lidbeck, som var promotor — såsom en af årets märkligaste och ärofullaste (»rarissimis et gloriosissimis») tilldragelser detta besök af den franske prinsen, »dux Engolismensis». Välvilligt hade han mottagit den hyllning, som ägnades honom af »Senatus Academicus», och med intresse hade han beskådat hvad lärdomssätet ägde af sevärdheter. Det lär på den tiden, domkyrkan och professorerna oräknade, icke hafva varit mycket.

Och promotionsbalen bevistade han, såsom sagdt är. Dit samlades de unga promoti med sina lagerkransar och de lärda fäderna. Alla akademici, som ej buro prästdräkt såsom prebendarier, voro klädda i den af Gustaf III införda »svenska dräkten»: svart jacka med rödt sidenskärp och hängande kappa med röda kanter. Så har man att tänka sig universitetets storheter från denna tid utstyrda: den berömde orientalisten Mattias Norberg, filosofen Fremling, fornforskaren Sjöborg, naturforskaren Anders Johan

Retzius, andra mindre ryktbara män att förtiga. Så tedde sig säkert ock vid denna akademiska fest filosofiska fakultetens notarie, han som vid promotionen på förmiddagen framställt magisterfrågan. Samma dag hade han skrifvit till sin svärfader om den stundande balen, som han med sin unga hustru ärnade bevista: »Den lär bli kvalmig och långsam. Omkring 400 personer äro bjudna och rummen små.»

Hvar ägde nu denna festlighet rum, där lärda ynglingar och män i »svenska dräkten» trängdes om utrymmet med högkvarterets officerare i styfva uniformer med höga kragar af tidens snitt och där nu till på köpet »dux Engolismensis» med sin uppvaktning fallit ned som från höjden? — Traditionen har bevarat minnet därom, och den låga byggnad, inom hvilken »Pindens fest» för dagen afslutades, finnes ännu i behåll. För dem, som känna topografien i det moderna Lund, är den välbekant. Från nordöstra hörnet af Tegnérsplatsen bakom Akademiska föreningen sträcker sig ett långt och lågt hvitt envåningshus inåt den gata, hvarest Lunds kulturhistoriska museum nu ligger i sin lummiga trädgård. En flygelbyggnad till detta låga envåningshus med gafveln vänd åt den öppna platsen har af många studentgenerationer nämnts »locus peccatorum», till minne af en dyster tilldragelse på 1820-talet, då en student föll för en annans hand. Men i själfva hufvudbyggnaden var det, som den fina och lärda världen nu stämde möte. Särskilda arrangemanger lära hafva varit vidtagna för att bereda plats åt de 400 inbjudna. Men underligt var det icke att den nyssnämnde brefskrifvaren befarade, att där skulle bli »trångt och kvalmigt». Hundra personer skulle med våra dagars anspråk på utrymme vid en dylik fest hafva öfverbefolkat hela huset.

Men man var den tiden — såsom i vissa hänseenden än i dag — van vid trånga förhållanden i lärdomsstaden. Man rörde sig sirligt i menuetten och hvirflade icke omkring i valstakt; man bugade djupt sitt friserade hufvud för sin nästa och knuffade honom icke ur vägen, såsom stundom händer på baler i våra dagar.

Hvem H. K. H. prinsen af Frankrike behagade föra i dansen

förmäler icke stadens nyhetsblad, hvars enda notis är den nyss anförda. Hennes högvördighet biskopinnan Hesslén, född v. Engeström, var 64 år gammal och förmodligen ur dansen; men hennes svägerska, den polska grefvinnan Rosalie Chlapovska, Lars von Engeströms hustru, var just ägnad att vid ett sådant tillfälle göra les honneurs för den illustre främlingen. I hennes ådror flöt också, sades det, kungablod; hon härstammade från Jagellonernas ätt. Hertigen hade också gjort henne äran af ett förmiddagsbesök, berättar hennes make. Promotors unga fru, den för sin härliga sångröst bekanta Brita Katarina Munck af Rosenschöld, fick kanske också sola sig i den hertigliga nådens solsken, helst som hennes make därjämte såsom rektor bar den akademiska purpurn. H. exc. generalguvernören Toll hade, som bekant såsom resultat af sina giljarfärder endast hemfört ett dussin korgar, men ingen fru, som kunde göra de nämnda försteget stridigt. — Eller kanske nöjde den förnäme gästen på promotionsbalen sig med att åskåda, huru de unga apollosönerna, med lagern kring de friserade lockarna, trådde dansen med landets döttrar, klädda i kejsartidens snäfva dräkter med korta, djupt urringade klänningslif.

Ty äfven hit till denna undangömda plats hade, såsom samtida bilder visa, de franska moderna trängt, liksom de franska idéer, som omskapat världen. Icke var det väl likt en hofbal i Versailles, det samkväm som hertigen af Angoulême bevittnade i den låga byggnaden vid Adelgatan i Lund, men det var snart 20 år sedan han såg sina fäders land, och skiftande öden hade sedan dess fört honom vida omkring i världen. Om storhetens anspråk hos honom och hans ätt voro desamma, så hade de dock fått vänja sig vid yttre förhållanden, som voro allt annat än stora. Den stilla lagerfesten i Lund bör i hans kringirrande lif hafva tett sig som en fredlig oas för ökenvandraren, en hållplats där han fått ett ögonblick hvila ut bland midsommarens blommor och grönska, medan stormarna rasade därutanför.

För många af de unga och gamla, som bevistat detta furstebesök i Lund, blef det ett minne för lifvet, så ringa betydelse det än ägde både för Lunds och för Sveriges historia. Det var uteslutande nyfikenhetens intresse, som den franske prinsen kunde ingifva; och de politiska sympatier, som här mötte honom och hans ätt, voro säkert ringa nog. Napoleon var äfven här dagens hjälte, vida mer än dessa Bourboner, för hvilkas sak Sveriges bestånd

blifvit ställdt på spel. Men för dem, som i den undangömda lärdomsstaden lefde för »det stilla vettets yrken» inom skyddet af Lundagårdens murar och under dess lummiga kastanjekronor, kan denna episod hafva verkat som en oförmodad blick öfver hvardagslifvets skrankor ut i en större värld. Hertigens af Angoulême bild torde för dem hafva aftecknat sig mot bakgrunden så väl af l'ancien régimes ramlande storhet som af det väldiga omskapningsverk, hvilket följt därefter.

I Dalby tingshus 1799.

När Holberg i »Den politiske Kandestöber» låter »Oldermanden for Hattemagerne» i Hamburg och hans »Contrapart» komma i håret på hvarandra med den påföljd, att kannstöparen-borgmästaren förskräckt gömmer sig under bordet — så hade säkert slagsmålet mellan parterna icke saknat sitt motstycke i verkligheten, om också domarne i regeln icke blefvo så förskräckta som Herman von Bremen. Till sällsyntheterna under äldre tider hörde icke heller, att de tvistandes advokater — Holbergs »Tingstude» — kommo i lufven på hvarandra. Vägen från det »missfirmliga skrifsättet» till handgripligheter var icke lång.

Det har funnits tider — så alldeles urminnes äro de icke —, då käppen äfven i svenska bygder spelade en viss roll innanför tingshusets murar och då den äfven af rättvisans handhafvare lär hafva användts till förenklande af förhandlingarnas gång. Stryk var »ultima ratio»; och helt och hållet utan nytta torde användandet af detta medel icke hafva varit, då det användts i rättan tid. Oftast var det väl allmogen, som därvid fick sitta emellan; men det hände också »bondadvokaterna», hvilkas yrke länge ansågs föga hederligt. Så skedde t. ex. på Mörarps tingsställe, samma år som öfverskriften angifver: majoren Ehrenborg tog då sin motparts advokat, juris docenten vid Lunds universitet Löfmark, i allvarlig upptuktelse. Advokaten fick 22 blånader; men majorens dräng, som biträdde vid exekutionen, fick också sin gröna livrérock sönderrifven i ryggen, efter hvad de tryckta rannsakningsprotokollen utvisa.

Birger jarls gamla påbud om tingsfriden kunde således efter århundradenas lopp väl åter behöfva inskärpas. Äfven i våra dagar kan det väl knappast anses öfverflödigt, att det i ännu gällande lag går igen i föreskriften, att domaren före tingsförhandlingarnas början »skall lysa ting och tingsfrid». Men att de, som

skola vaka öfver lagarnas helgd, på tingsstället sinsemellan handgripligen råka i delo, bör dock hafva hört till undantagen. Detta var dock hvad som hände i Dalby tingshus 1799; saken utagerades först 1801. Det är således ett hundraårigt minne, som här skall upplifvas.

Hvarken händelsernas vikt eller de handlande personernas betydenhet kan likväl — icke ens i jubileernas tidehvarf — göra detta uppträde förtjänt af att framdragas ur rättegångshandlingarnas glömska. Men såsom ett bidrag till kännedomen om huru det för hundra år sedan gick till i Skåne, kan det måhända hafva sitt intresse att höra hvad handlingarna därom förtälja.

* *
*

Sjuttonhundratalets sista år var dystert, icke blott på Europas kontinent, där »krigets åskor körde» värre än någonsin, utan också i vårt fädernesland. Visserligen rådde här fred med utlandet, och den unge konungen hade ännu ej börjat den utländska politik, som blef för honom och hans rike så ödesdiger. »Korsikanen», »Vilddjuret» hade ju först detta år efter återkomsten från Egypten tagit makten. Gustaf IV Adolfs fel var det icke, att år 1799 medförde missväxt och ekonomiskt betryck i hans land. Spannmålsprisen stego till en oerhörd höjd, och hungersnöd hotade både i stad och på landsbygd. Städernas handlande och landtbefolkningen stodo som fientliga makter mot hvarandra. Åtgärder att hindra allmogens brännvinsbränning ökade bitterheten hos allmogen, och kronobetjäningens förfarande vid brännvinsbeslagen retade ytterligare sinnena. Det blef ett lönande och eftersökt uppdrag att anställa dylika beslag.

I Göteborg, Linköping och Norrköping framkallade dessa förhållanden allvarsamma oroligheter, som måste dämpas med militärmakt, och äfven de lugna malmöborna ställde till ett upplopp, till hvars stillande inkommenderades manskap af skånska kavalleriet. Bönderna i Hököpinge slogo ihjäl en exekutionsförvaltare, som var stadd i den förhatliga förrättningen att göra brännvinsbeslag. Fängelserna fylldes i de nämnda städerna, dödsdomar afkunnades och utfördes. Stämningen var tryckt och glädjelös äfven i Skånes bygder, ännu när det 19:e seklets morgon grydde.

Det var en dag vid den, då som nu, i Skåne firade »mår-

tenshelgen» 1799 under pågående tingssammanträde med Torna härad, som den händelse tilldrog sig, hvilken här skall berättas. Tingsstället var, liksom i våra dagar, det vänliga Dalby på västra sluttningen af Romeleklintsåsen, med sin åldriga kyrka och sina minnen af urgammal kultur. Tingshuset och gästgifvargården voro belägna i hvarandras omedelbara närhet, såsom nästan öfverallt: domaren, nämnden och tingsmenigheten borde icke hafva för långt till den materiella undfägnaden efter ansträngningarna i domsalen.

Domhafvanden i orten var häradshöfdingen och titulärlagmannen Karl Hansson Hadders, en äldre herre med pudradt hår och prydligt uppfästa lockar vid öronen. Han åtföljdes af en hel stab af sekreterare och skrifbiträden: till dem torde äfven hans son, vice auditören H. Hadders, hafva hört. Med detta sällskap i fru Justitias tjänst sammanträffade vid middagsbordet på gästgifvargården en i orten mycket känd, om också icke så väl känd person: det var kronofogden i Torna, Bara och Harjagers härad, Gerhard Rydeberg. Han var den verkställande maktens representant inom samma område, där lagman Hadders utöfvade domarmyndigheten. Det var mellan båda dessa potentater, som konflikten utbröt.

Kronofogden — eller, som den skånska, i det öfriga Sverige okända seden bjöd att titulera honom, »befallningsmannen» — Rydeberg stod sedan länge på spänd fot med domaren. Han var en trägen kund vid häradenas tingssammanträden, dels å ämbetets vägnar såsom kärande, dels såsom svarande part, och synes hafva varit lika hänsynslös, i hvilken egenskap han än uppträdde. Han hade själf varit anklagad för förfalskningsbrott, våldsamheter mot allmogen och egennytta i sin ämbetsutöfning — till och med för olaga brännvinsbränning. Brännvinsbränningen hos allmogen var eljest det, som framför allt föranledde Rydebergs uppträdande såsom åklagare vid domstolarna. Han hörde till dem, hvilkas näringsfång det var att göra brännvinsbeslag. Att detta var lönande synes af hans egen uppgift, att han gjort en förlust på 500 rdr genom det hinder för denna verksamhet, som några dagars arrest medfört.

»Befallningsmannen» var uppenbarligen en af dessa bondplågare, som för några generationer tillbaka ohejdadt drefvo sitt ofog bland allmogen; och det var icke hans förtjänst, att han

undgått det öde, som bönderna i Hököpinge beredde den ofvannämnde exekutionsförrättaren från Malmö. Domaren i orten hade upprepade gånger varnat Rydeberg, af hvars framfart bland bönderna »alla orter i fögderiet gifvit genljud», och uppmanat honom att iakttaga ett »beskedligare umgänge med allmogen, den han likväl alltid och allestädes behandlat som slafvar». Enskildt uttryckte lagman Hadders sin förundran öfver att allmogen kunde därmed nöja sig: »Kronofogden vore en djäfvul», sade han enligt ett vittnesmål, »och finge han själf något understöd, så skulle han skilja honom från tjänsten.»

»Lagmannens» och »befallningsmannens» möte vid middagsbordet aflopp emellertid tämligen fredligt, ehuru den förstnämnde utlät sig, med tydlig hänsyftning på den senares mindre hederliga näringsfång såsom brännvinspolis: »Här gifvas människor, som först tillåta folk att bränna och sedermera hos dem göra beslag.» Sedan följdes de åt upp till tingshuset, där lagmannen skulle utlämna en af kronofogden begärd expedition. Då han, under anmärkning att man måste vara försiktig i anseende till »herr befallningsmannens egna sätt att umgås med folk», begärde kvitto, brast ovädret löst. Huru därmed tillgick, låta vi först häradstjänaren Buss förtälja.

Buss — förmodligen, att döma efter namnet, en gammal soldat — plägade vara något beskänkt vid tingssammanträdena men var för öfrigt en hederlig och trovärdig man. Han befann sig i ett rum bredvid lagmannens och »tog sig litet dricka», när herrarne kommo in. Han hörde då en ordväxling om ett »bevis, men som lagmannen talt något, började befallningsmannen svärja, om jag minnes rätt — djäfvulen anamma mig till kropp och själ! samt hörde jag att han sade: Ni kommenderar mig inte, eller jag låter inte kommendera mig... I detsamma hörde jag det small, och lagmannen med högre röst sade: Är ni galen eller besatt, som öfverfaller mig! — och befallningsmannen svor hiskeligen, samt hörde jag flera slag. Då blef jag rädd och gick in i skrifvarkammaren.»

Där sutto »skrifvarne» församlade. Äfven de hörde, att »det small» inne i domarens rum. Då han omsider öppnade dörren och tillkallade dem, skyndade de in och möttes af hvardera af de två öfverhetspersonerna med rop, att han blifvit öfverfallen af den andre. Dessas yttre skick och uppsyn vittnade nogsamt, att hand-

gemäng ägt rum: lagmannen hade hårlocken vid högra örat nedrifven, en skråma på högra kinden och märken efter käppslag på rockens krage och på axlarna, som varit dammiga af pudret. Befallningsmannen åter hade en sönderslagen käpp i ena handen, hans väst var till hälften uppknäppt, en blodstrimma syntes på halsen o. s. v. Hadders sökte mota ut sin antagonist, men denne satte sig till motvärn och förskansade sig bakom ett bord, där han beväpnade sig med ett tennstop och en papperssax. Ett af biträdena, »munsterskrifvaren» Cervin, sökte hålla Rydeberg och drog honom i hårpiskan, så att denna, som det heter, blef »illa tillpyntad»; okvädinsord, såsom »rackare och kältring», växlades; den yngre Hadders ryckte käppen ur Rydebergs hand och skyndade ut på trappan för att tillkalla hjälp. En af de vid tinget tjänstgörande länsmännen sprang ned på gästgifvaregården under ropet: »De mörda hvarandra!»

Uppståndelsen var, som man ser, icke liten. Några bönder af tingsmenigheten skyndade upp till valplatsen och funno »befallningsmannen» med tennstopet och papperssaxen bakom sin förskansning. När han såg »mannarna» från Torna härad komma in, fann han emellertid rådligast att begifva sig åstad. Hans sortie var emellertid i stil med hela uppträdet. I dörren till trappan vände han sig om, hötte med sin afbrutna käpp och skrek till sin vederdeloman: »Jag skall, ta mig tusande d—r, leka med dig, så länge någon bloddroppe finnes i ådrorna!» Han var, säger ett vittne, »mera lik ett rasande vilddjur än en människa, ty fradgan stod ut genom munvikarna».

* *
*

Sådant var efter de vidlyftiga vittnesberättelserna förloppet af lagmannens och befallningsmannens strid i Dalby tingshus vid »mårtenshelgen» 1799. Sedan följde rättegången — eller rättegångarne, ty tvenne sådana anhängiggjordes och utfördes slutligen, egendomligt nog, samtidigt inför olika domare. På grund af jäf mot lagman Hadders hade i maj månad s. å. af Göta hofrätt särskild domare förordnats i alla de brottmål, som Rydeberg kunde komma att instämma. Dessa voro ej få, dels brännvinsmål, dels andra angifvelser; vid urtima tinget den 10 december t. ex.

hade han ej mindre än sju. Förordnandet innehades af juris adjunkten vid Lunds universitet, titulärhäradshöfdingen Lars Weibull. Hos honom skyndade nu Rydeberg, samma dag som striden stått, att begära stämning å Hadders, hans son och ett af hans biträden, därför att de öfverfallit honom med hugg och slag samt smädelser. Lagmannen å sin sida anmälde dagen därpå hos Kungl. Göta hofrätt, att han blifvit våldsamt behandlad, och begärde särskild domare i målet, hvarjämte han med landshöfdingämbetets tillstånd lät införpassa Rydeberg i häkte. Det var en kapplöpning mellan parterna att hinna först fram till rättvisan.

Rydeberg hade, oaktadt han måste undergå några dagars arrest i Malmö, försteget. Den en gång för alla tillförordnade domaren i de af honom instämda brottmålen fanns på platsen, medan den af hans motpart från Jönköping begärde domaren ännu en tid måste låta vänta på sig — man hade ju inga järnvägar och telegrafer på den tiden. Rydeberg förklarades genast fri från arresten vid det urtima ting i Dalby den 18 november, där adjunkten Weibull började rannsakningen, som sedan fortsattes i Lund under tvenne rättegångsdagar i november och december. Weibull förklarade då, att han icke ansåg sitt förordnande upphäfdt, därför att motparten begärt särskild domare. Hvad som var ändå märkvärdigare var, att han, äfven sedan en dylik af hofrätten blifvit förordnad i det af Hadders anmälda brottmålet mot Rydeberg, ansåg sig befogad att fortsätta rannsakningen. Rydebergs mål mot Hadders vore, förmenade han, en från Hadders' angifvelse mot Rydeberg skild sak. — Ännu den 10 december, sedan den af hofrätten förordnade domaren börjat sitt värf, höllos samtidigt urtima ting på skilda håll i detta mål, ett under dennes, ett under Weibulls ordförandeskap.

Lagmannen och hans män bestredo naturligtvis från början den weibullska domstolens behörighet, och domaren utsattes under sin förrättning för hvarjehanda gyckel men hämnades med att bötfälla de uppstudsiga till höga belopp. Till dem hörde unge Hadders, som inför menigheten utlät sig till domaren sålunda: »Lyd mitt välmenta råd och afkläd det domsäte, hvartill en annan är förordnad!» En notarie vid namn Grothe ställde sig skyldrande med en käpp framför dombordet, bjöd domaren på snus »med högst oanständiga åtbörder»; då han utvisades, önskade han

»lycka till godt utslag», o. s. v. Lagman Hadders, hindrad af sjukdom, inställde sig icke inför denna besynnerliga domstol.

Omsider gjorde hofrätten slag i saken. Redan den 19 november hade den förklarat, att Weibull icke skulle taga någon befattning med detta mål; genom ytterligare bref af den 6 december fråntogs honom all befattning äfven med andra af Rydeberg instämda brottmål. Hela proceduren inför denne ordförande i rätten blef sålunda ogiltig; ny rannsakning vid urtima ting under ny domare och särskildt tillförordnad aktor ägde rum. Den 14 januari 1800 föll utslaget vid häradsrätten i Dalby.

Situationen var vid denna nya rannsakning förändrad; såsom naturligt var, vände sig saken så, att Hadders blef anklagaren, oaktadt Rydeberg i det längsta sökte behålla sin roll såsom sådan. Han lämnade inga advokatknep oförsökta, hans försvar öfverflödade af ohemula tillmälen och uppenbart sanningslösa beskyllningar. Han beskyllde motparten för att hafva lockat honom i ett försåt: nu ville Hadders »med ett utmäle, som endast anstår den listigare räfven, skyla ett illgrepp, en våldsgärning och ett till utseendet tillärnadt mord emot en ämbetsman, en medborgare, en fri undersåte, som bör njuta lagens helgd, medborgerlig säkerhet och personlig frid i tingshuset».

Lagmannen å sin sida sparade icke på beskyllningar dels mot Rydeberg, dels mot den domare, som enligt hans mening sökt vrida rättvisan till dennes förmån. För öfrigt talade han i den tidens vältaliga språk, som anstod på en gång lagens majestät och den kränkta oskulden. »Det kallas ädelmod att förlåta oförrätter», sade han. »För den, hos hvilken denna mänsklighetens vackraste förbindelse icke öfverväges af begäret efter hämnd, måste det alltid blifva ömt sårande att utföra en anklagares talan i sak, som går å lif.» Han skulle vara lycklig att få följa sin böjelse att förlåta det begångna brottet och fritaga kronofogden Rydeberg från följderna af det banesår, han velat gifva allmänna säkerheten. »Men jag har plikter mot samhället... Allmänna säkerheten, hvars kränkande är vådligt för hvarje enskild medborgare, fordrar såsom en följd af lagarnas helgd våldsverkarens exemplariska näpst till varnagel för dess likar.»

Den »näpst», som missgärningsbalkens 18 kap. 8 § stadgade för en förseelse som denna, var »exemplarisk» nog. »Hvar som för hugg och slag å någon domare... hafve förverkat sitt lif»,

hette det. Smädliga ord mot en dylik person straffades med böter och ärans förlust; den ej orkade böta straffades med vatten och bröd eller spöslitning. För sitt lidande och sin kränkta ära begärde nu Hadders ersättning med 800 rdr spec.; för den honom öfvergångna våldsamheten yrkade han, med åberopande af nämnda §, lifsstraff å sin vederdeloman.

Sådan var tidens lag och sed. Men rätten ansåg yrkandet icke kunna bifallas, då bevisningen, mot Rydebergs nekande och motanklagelse, icke var fullständig, ehuru »liknelser voro samlade mot honom, så att han syntes vara skyldig». Intet vittne hade sett, hvem som öfverföll den andre eller huru slagsmålet började. Målet lämnades därför »till framtiden, då det kan uppenbart varda».

»Framtiden» har ingenting kunnat uppenbara, mer än hvad samtiden visste, nämligen att »befallningsman» Rydeberg var en man, som nog förtjänte »näpsas», om också icke precis genom halshuggning. — Både Rydeberg och Hadders besvärade sig, såsom var att vänta, i hofrätten. Göta hofrätt stadfäste den 21 maj 1800 underrättens dom i hufvudsaken men ålade båda parterna böter: herrarne Hadders, far och son, dömdes för »okvädinsord» att böta, den förre 1 rdr, den senare 24 sk.; så väl Hadders som Rydeberg skulle för »missfirmeligt skrifsätt» mot hvarandra böta 6 rdr och Rydeberg därjämte för smädligt skrifsätt mot domare och aktor 20 rdr.

Denna utgång var i synnerhet snöplig för lagmannen: i stället för de 800 rdr spec., som han yrkat såsom ersättning för sitt lidande, fick han böta för okvädinsord och missfirmelse! — Endast en af hofrättens ledamöter, lagmannen och assessorn Mandorff, ville skärpa underrättens dom öfver Rydeberg. Han ansåg denne hafva förverkat sitt lif enligt missgärningsbalkens 18 kap. Men han ansåg dock, att Hadders' yttrande kunnat gifva anledning till Rydebergs våldsgärning, och hemställde därför, att K. M:t af gunst och nåd ville befria denne från lifsstraffet och i stället afstraffa honom med 28 dygns vatten och bröd, offentlig afbön åt Hadders och plikt för smädeligt skrifsätt.

Målet fullföljdes af båda parterna i högsta instanserna, och skriftväxlingen fortsattes öfver ett år, innan K. M:ts utslag omsider föll den 30 september 1801. I sina nya besvär sökte Rydeberg göra gällande, att han endast handlat af nödvärn »för att hindra

herr lagmannen att afhända mig lifvet, sedan han både med handkraft och käpp tillfogat mig slag och blodvite. Annat har jag icke gjort; och herr lagmannens eget samvete måste, när det omsider vaknar, vitsorda detta.» Jämte dessa bedyranden yrkade han dels underkännadet af Olof Buss' för honom graverande vittnesmål, dels hörandet af nya vittnen. Bland dem var en tvetydig individ vid namn Lindgren, som varit Hadders' betjänt; men som dennes utsagor befunnits sinsemellan stridiga och han själf endast ägde »ett oredigt begrepp uti kristendomen och på fyra år icke begått Herrans högvördiga nattvard» samt saknade godt namn och rykte, tilläts han icke att vittna. Lagman Hadders yrkade spöstraff å sin f. d. betjänt, därför att han låtit bruka sig som falskt vittne.

I sina besvär öfver hofrättens utslag erinrade Hadders om att Rydebergs »tänkesätt och företag leda till rebellion» och störande af allmänt lugn, hvarför han »icke åtnjuter det förtroende i borgerliga samhället, som endast tillkommer den redlige och dygdige medborgaren, för motsatsen hvaraf Rydebergs hela lefnadsvandel utgör ett fullkomligt ideal.»(!)

Säkert var, att detta »ideal» icke motsvarade hvad man kunde vänta af en rättskaffens kronofogde; och lagman Hadders fick rätt i sin förmodan, att hans antagonist icke längre skulle få utöfva sitt ämbete. Aktor i målet hade också hos K. M:t hemställt, att Rydeberg måtte blifva från tjänsten skild, då han vore ställd under framtidens dom, »därför att han icke kunnat befrias från den mot honom gjorda och med mera än halft skäl styrkta angifvelsen». Så skedde ock; i juni 1801 hade »befallningsmannen» redan fått sin efterträdare, och i de sista aktstyckena af processen nämnes han »förre kronofogden Rydeberg». Ostraffadt fick han således icke afvakta hvad framtiden kunde uppenbara rörande uppträdet på Dalby tingshus vid mårtenstiden 1799.

Lagman Hadders hade visserligen icke sett sin medborgerliga ära ökas genom denna strid, och ej heller hade han fått de 800 rdr sp., som hans lidanden, enligt egen uppskattning, voro värda. Men någon skugga i egentlig mening föll icke öfver hans namn, och han satt kvar vid sitt domarämbete i Torna härad till 1806, då han bytte domsaga med lagmannen J. Kröger. Denne var en älskvärd och i den gamla stiftsstaden under det följande årtiondet mycket bekant man. Det var om honom det skämtades:

»Att rim är orimligt, det finner nog jag,
nu, då jag skall rimma på *Kröger*.
Till vänster han borde på domedag,
men rimmet drar honom till höger.»

Så godmodigt hade icke lagman Hadders och kronofogden Rydeberg skämtat om »domedagens» öde i tingshuset i Dalby.

II. JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809

Jakob Cederström och revolutionen 1809.

Sveriges historiska litteratur lider, såsom bekant, ingen brist på samtida skildringar vare sig af katastrofen den 13 mars 1809 eller af dess förspel. Georg Adlersparre offentliggjorde i tredje bandet af sina bekanta »Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» ej mindre än åtta samtida svenska berättelser, sin egen inberäknad. Hans son, som i sina »Tidstaflor» dels ur sin faders papper, dels ur egen fatabur, framlagt hvad han ansett kunna tjäna till faderns förhärligande, har där meddelat en mängd längre och kortare skildringar rörande uppträdet på Stockholms slott den 13 mars och de närmast föregående veckornas händelser, af män som personligen deltagit däri: De la Grange, Ulfsparre, Hugo Hamilton, Norlin, Pantzarhjelm m. fl. Henning Wrangels dagbok, Björnstjernas anteckningar och Skjöldebrands memoarer, så vidt de genom Wieselgrens utdrag äro kända, innehålla framför andra material till kännedomen om revolutionens förspel i januari och februari. Trolle-Wachtmeisters dagboksanteckningar äro äfven ett aktstycke af värde till historien om statshvälfningens förberedelser.

Det senast offentliggjorda bidraget till dessa minnesvärda tilldragelsers historia är en berättelse af Hans Järta, införd i Historisk tidskrift 1894, förut i utdrag meddelad af Järtas biografer, L. De Geer och H. Forssell. Järtas framställning äger stort intresse, då han utan tvifvel var den mest betydande af de yngre bland dem, som voro invigda i revolutionsplanerna. Järta var dock, enligt sin egen berättelse, snarare en återhållande än en verkande kraft under förberedelserna, och han stod personligen ej i nära förhållande till de unga officerare, som utgjorde flertalet af revolutionsmännen i Stockholm.

Hufvudmannen för dessa sistnämnda var den då 27-årige löjtnanten, friherre Jakob Cederström, en man som i denna egen-

skap ofta nämnes såväl i Järtas berättelse som i andra samtidas anteckningar. Cederström, framför andra en initiativets man, hade invigt Järta i det »vådliga förtroendet» om de anslag, som voro i fråga, och meddelat honom hvarjehanda förslag, hvilka Järta fann »omogna». Men han yttrar dock om denne unge man: »Då jag ofta fann Cederströms ifver vara obetänksam, hade jag dock vid alla tillfällen orsak att högakta hans mod, hans ihärdighet och oegennyttiga afsikter. Troligen kostade honom revolutionen, hvaraf han sedermera icke sökte draga någon fördel, en icke obetydlig del af hans förmögenhet.»

Äfven Jakob Cederström, som sålunda med skäl kan anses såsom en bland de verksammaste af »1809 års män», har efterlämnat hittills otryckta anteckningar, hvilka tyvärr endast i fragmentarisk form blifvit bevarade och ej föreligga i en slutredaktion, som gör dem lämpliga till offentliggörande såsom historiskt aktstycke. En redogörelse för det väsentligaste af deras innehåll äger dock sitt intresse, icke minst för jämförelsen med Järtas anteckningar: i viss mån komplettera de hvarandra. Ingendera af dessa berättelser är nedskrifven samtidigt med de skildrade tilldragelserna. Järtas är daterad fjorton år senare (1823), och Cederströms torde vara nedskrifven på hans ålderdom, omkring 1850, således fyra årtionden efter revolutionen. Att de ej i alla detaljer öfverensstämma är sålunda ej underligt: de af Adlersparre och andra offentliggjorda samtida berättelserna, af hvilka några äro daterade kort efter revolutionens tilldragelser, förete ju äfven väsentliga olikheter. — Själf uppgifver Cederström, att han icke till sitt förfogande haft några papper såsom hållpunkter för sitt minne, då han under den ödesdigra tiden planmässigt förstört alla bref och aktstycken, som stodo i sammanhang med hvälfningen. Men å andra sidan var hans starka minne ett föremål för samtidas undran; och hans sanningskärlek och ärlighet äro höjda öfver allt tvifvel. Själf sade han till sin vän, den bekante kammarjunkaren L. F. Rääf: »Tror ni, att man någonsin glömmer sådant?»*

Närmast torde väl nedskrifvandet af dessa ej afslutade anteckningar hafva varit föranledt af önskan att beriktiga hvarje-

* Rääf har med anledning däraf i ett bref till Jakob Cederströms son intygat, att »presidenten C. med mera tillförsikt än de flesta människor kunde anförtro sig åt sitt utomordentligt starka minne, hvarpå riddarhuset afhörde ett förvånande prof, då han under sin lysande strid med statsrådet Sandströmer anförde utan anteckning

handa tendentiösa framställningar i den yngre Adlersparres, Crusenstolpes och andras skrifter om tilldragelserna 1809. Personliga anledningar härtill saknades icke, och den gamle revolutionsmannen hade upprepade gånger gripit till pennan för att protestera mot det vanställande af historiska fakta, som han ansåg hafva ägt rum. Hvarjehanda tidningspolemik blef häraf följden, under hvilken Cederström blef föremål för ett personligt angrepp af K. A. Adlersparre, hvilket med skäl väckte ogillande.

Att Cederström icke förr, oaktadt mångas uppmaningar, beslöt sig för att i en sammanhängande berättelse nedskrifva sina minnen, och att han uttryckligen föreskref, att intet däraf finge offentliggöras förrän femtio år efter de skildrade tilldragelserna, berodde på hans vid många tillfällen uttalade åsikt om otillbörligheten af att i strid med tryckfrihetslagens föreskrifter offentliggöra bref och handlingar. Utgifvandet af Granbergs »Historisk Tafla af Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår», del 3, af Adlersparres »Handlingar» och Crusenstolpes många publikationer m. m. ansåg han innebära ett öppet trotsande af denna lags bokstaf. Med öfverdrifvet nit ville han utsträcka lagens förbud äfven till historiska framställningar, hvilande på enskilda bref och aktstycken af nyare datum, och han ansåg sig förhindrad att i annan form än det tillfälliga beriktigandets frambära sitt vittnesbörd inför allmänheten. I detta afseende stod han ensam bland »1809 års män», hvilkas förnämsta målsmän inom litteraturen länge voro Adlersparrarne, fader och son. Kändt är, huru afundsjukt de för Georg Adlersparre gjorde anspråk på hederstiteln »fäderneslandets räddare» och huru gärna de ville förringa andras deltagande i den historiska bragden. Jakob Cederström delade med Hans Järta, säger denne sistnämnde, ödet att ej vara »väl omtyckt af Adlersparre själf och hans anhang». Ingendera länder detta till någon skam. Beklagas kan emellertid, att Cederström så sent började nedskrifva sina minnen från 1808 och 1809 och att endast ett fragment föreligger.

Några ord om författaren till dessa anteckningar, för hvilka här skall lämnas en redogörelse, torde icke vara alldeles öfverflö-

den stora massa af sifferbevis, som i ett dylikt ämne naturligtvis förekom. Med lika klarhet och ordning utvecklade han sina tankar, alltid blott ur minnet, vid de täta öfverläggningar, som höllos hos presidenten v. Hartmansdorff för att bereda riksdagsärendena». (⁸/₁₁ 1859.)

diga. Samtiden kände honom väl både såsom enskild och offentlig man; för ett yngre släkte torde minnet af hans lefnadsöden och verksamhet förtjäna återupplifvas.

Han var född 1782, son af kaptenen friherre Anders Cederström, som genom sitt gifte med en holländsk dam blifvit ägare af en ansenlig förmögenhet. Jakob Cederström var den yngste och mest begåfvade af trenne bröder. Redan i barnaåren fänrik vid Svea lifgarde, blef han 1805 löjtnant vid detta regemente och gjorde sitt första fälttåg i Gustaf IV Adolfs sorgligt ryktbara pommerska krig. Han gjorde sig därunder bekant såsom en käck officer, särskildt i egenskap af anförare för jägartrupper. Åt det »lätta infanteriet» såsom vapen och dess organisation ägnade han alltjämt, såsom vi skola se, ett särskildt intresse. För sitt goda hufvud, sin talegåfva, sin oförskräckthet och sin energiska vilja gjorde han sig tidigt bemärkt, men den framtidsrika militära bana, som syntes öppna sig för honom, hotades med ett plötsligt slut redan i början af hans andra fälttåg. Det var under en skärmytsling på norska gränsen 1808, som Cederström blef sårad i högra benet, hvilket måste amputeras. Detta föranledde hans försättande ur aktiv tjänst under det pågående kriget men blef äfven anledning till hans vistelse i hufvudstaden under vintern 1808—1809 och till hans energiska ingripande i revolutionens förberedelser. Ännu 1809 begagnade Cederström kryckor, hvilka sedan ersattes med det historiskt vordna »träbenet». Detta synes hos honom hafva nästan ersatt det ben, som den fientliga kulan beröfvat honom. Oaktadt invalid, kvarstannade Cederström i aktiv militärisk tjänst, deltog i fälttåget i Tyskland såsom anförare för sina jägarbataljoner, var med i Norge 1814 och avancerade slutligen inom arméen till generalmajor (1826).

Åren 1817—1831 var han landshöfding och militärbefälhafvare på Gottland. Hans ditsändande troddes stå i sammanhang med de befarade gustavianska stämplingarna på Gottland, hvilka föranledde den löjligt ryktbara rättegången mot Ihre och Bergelin. Revolutionsmannen från 1809, känd för sin hänsynslösa energi, ansågs vara rätte mannen att kväfva hvarje försök till den afsatta konungaättens förmån.

På Gottland utvecklade Cederström en ifrig och gagnande verksamhet samt förvärfvade stort anseende såsom administratör och oförtruten ämbetsman. Fråga var 1828 om hans inträde i

konseljen såsom statssekreterare för krigsärenden; men i stället förflyttades han tre år senare till den fredliga presidentplatsen i kammarkollegium.

Onekligen var detta en ovanlig ämbetsmannabana; men »generalen med träbenet», om hvars rörlighet under landshöfdingetiden på Gottland hans underlydande skämtsamt brukade säga, att »det var en lycka, att han ej ägde två träben i stället för ett, ty då hade ingen kunnat följa honom», visade sig vara en lika nitisk kammarkollegiipresident, som han varit jägarofficer, militärbefälhafvare och landshöfding. Till 1847 kvarstod han i tjänst och öfverlefde tio år sitt afskedstagande. År 1857 gick han, 75-årig, ur tiden på egendomen Tindered i Kalmar län, tillhörig hans vän friherre Adelsvärd.

Såsom revolutionsmannen från 1809 tillhör Cederström vår historia, men äfven såsom riksdagsman. Under åren 1809—1850 deltog han i alla riksdagar, och det svenska riddarhuset har ägt få mera ihärdiga och oförskräckta debattörer. Särskildt motsatte han sig hänsynslöst och energiskt hvarje anfall på grundlagen af 1809, i hvars tillkomst han ägde sin väsentliga andel. I konstitutionella frågor tillhörde han den konservativa sidan af riddarhuset, hvars typiske representant på 1840 och 50-talet var August v. Hartmansdorff. Det skulle föra oss för långt från ämnet att här inlåta oss på Cederströms långa och hedrande riksdagsbana, som med tiden gick alltmera åt höger. I ekonomiska frågor var han dock en ifrig framstegsman.

Hans Järta och Jakob Cederström, som möttes vid statshvälfningsplanerna 1809, följdes sålunda åt på äldre dagar i gemensamt hat mot »liberalismens styggelser». Men likväl trädde i det offentliga lifvets brytningar äfven skillnaden mellan de båda männen från 1809 i dagen: Järta, framför allt mannen af pennan, älskade icke den öppna fejden, medan det cederströmska krigarblodet stundom äfven i fredstid svallade öfver.

* *
*

Början af det stora krigs- och olycksåret 1808 fann Jakob Cederström på ett besök i Finland. Han bevittnade Björneborgs regementes mönstring, sedan underrättelse ingått, att den ryska invasionen var nära förestående. »Icke en enda man», säger han,

»icke en officer syntes bestört öfver underrättelsen, alla förklarade sig villiga att möta fienden.» Ännu på gamla dagar uttalade han den åsikt, att det ryska eröfringståget kunnat hejdas, »om konungen genast skyndat till Finland och, stödd på nationens offervillighet och hänförelse, vågat möta faran».

Att själf få deltaga i den ryska fejden var nu målet för den unge gardeslöjtnantens ifriga önskningar. Utsikt därtill erbjöd sig genom det anbud, som gjordes honom af general Aminoff att få befälet öfver en jägarbataljon, bildad af Åbo läns och Björneborgs sammanslagna jägarmanskap. Men det hedrande anbudet kunde ej mottagas, ty konungen förklarade på därom gjord framställning, att han behöfde sina gardesofficerare hemma i Sverige. »Ingen händelse i min lefnad har så bedröfvat mig som denna», skrifver Cederström, »men som knekt måste jag lyda.»

Med tungt hjärta återvände han till Stockholm, sedan han bevittnat huru den arméens flotta tillhörande Åbo-eskadern uppbrändes och huru andra hufvudlösa åtgärder anbefalldes af högsta vederbörande. I stället för Finland blef Norge bestämmelseorten för den återvände unge krigaren. General Armfelt antog honom till tjänstgöring i västra arméens stab och befallde honom att omedelbart afresa till Dalarne. Därifrån skulle han under öfverste Gahns befäl följa den bataljon af Dalregementet, som, förstärkt med fem ännu ej organiserade bataljoner Dalfriskyttar, genom Värmland skulle inrycka i norska Hedemarken.

Den gahnska diversionen, i sig själf en mindre välbetänkt del af krigsplanen mot Norge, misslyckades äfven därigenom, att de tillärnade friskyttebataljonerna af dalamän, till följd af brist på medel och på förutseende hos Dalarnes landshöfding Nordin, icke kunde bildas. Stormiga uppträden föreföllo vid ett af landshöfdingen utlyst sammanträde i Malung. Öfverste Gahn underhandlade å landshöfdingens vägnar under dennes sjukdom med de styfsinta dalamännen, men fruktlöst. De tågade hem igen, då landshöfdingen förklarade, att han ej hade konungens befallning att tillfredsställa deras penningefordringar. »Det blir på herr barons ansvar, att fem friskyttebataljoner komma att saknas i svenska arméens anfallslinie mot Norge!» utropade Cederström, som förde bud mellan Gahn och Nordin, förbittrad med anledning af detta Nordins svar.

Med den ena bataljonen af Dalregementet marscherades emel-

lertid åstad till norska gränsen. Redan några dagar efter fientligheternas öppnande blef Cederström, såsom nämndt är, urståndsatt att deltaga i fälttåget: i en skärmytsling vid Skarbokil den 11 april blef han illa sårad i ena benet, hvars nedre del den 8 maj måste amputeras på Karlstads lasarett. Fram på sommaren 1808 kunde han föras till Stockholm.

Fastän invalid följde Cederström med brinnande intresse händelsernas gång. Ett förslag till organisation af det så illa behandlade landtvärnsmanskapet utarbetades af honom under sommaren 1808 och öfversändes till konungen. Det gick ut på landtvärnets fördelning i jägarbataljoner, hvilka delvis, i anseeende till den stora bristen på befäl, själfva skulle få välja underbefäl och subalternofficerare. Förslaget upptogs välvilligt af Gustaf IV Adolf, som från Åland egenhändigt svarade, att han vid sin återkomst skulle afgöra saken. Sedan konungen återvändt, blef också Cederström uppkallad till honom och erhöll hans muntliga anbud att efter det inlämnade förslaget få organisera tre jägarbataljoner.

Då hade emellertid en händelse inträffat, som vållade Cederströms ohjälpliga brytning med konungen. Det var gardesregementenas bekanta degradering med anledning af reträtten från Viais till Helsinge. Cederströms anteckningar visa ögonskenligt, hvilken väsentlig faktor i afsättningsplanerna denna obetänkta och orättvisa åtgärd utgjorde. »Man häpnade», skrifver han, »och med skäl för de följder, en så skriande orättvisa skulle medföra, och den blef jämväl till en stor del orsak till att hela arméen blef afvogt stämd mot en konung, som i dag vanhedrat några regementen, hvilka ingenting brutit, utan manligen stridt, och hvaraf icke mer än en tredjedel af befälet var närvarande, där det föregifna felet skulle varit begånget.»

Särskildt vände sig officerarnes ovilja mot regementschefen baron Fleetwood, efter hvilken Svea lifgarde hädanefter skulle benämnas »Fleetwoodska regementet», och mot bataljonschefen major Tornérhjelm. Efter statshvälfningen 1809 upphäfdes degraderingen; men Cederström och hans regementskamrat, den häftige baron Henning Wrangel, reste Fleetwood och Tornérhjelm till mötes på deras väg till Stockholm och förelade dem valet mellan att skrifva sina afskedsansökningar eller att duellera: »Ville de slåss på pistoler, blefve det med mig», skrifver Cederström; »ville

de slåss på värja, blefve det med Wrangel.» De föredrogo att träda tillbaka, och afskedsmemorialen inlämnades.

Dessa tilldragelser hade timat i oktober 1808, och harmen glödde ännu lifligt i Cederströms själ vid hans audiens några veckor senare hos den från sitt föga ärofulla finska fälttåg återvände konungen. På dennes anbud till Cederström att få enligt sitt förslag organisera tre jägarbataljoner af landtvärnet svarade han med en fråga, om H. M:t tillät honom att göra detta som officer vid Svea lifgarde. »Konungen tog ett steg tillbaka», berättar Cederström, »och sade med allvarsam min: 'Svea lifgardet har upphört att vara'. Om jag icke ville tjäna vid hans Fleetwoodska regemente, ville han medgifva mig transport såsom major till hvilket annat regemente, som jag själf kunde önska. Hvarpå jag i underdånighet föreställde H. M:t, att stympad såsom jag var och ännu icke fullt läkt, kunde jag icke med hopp om framgång åtaga mig aktiv tjänstgöring i fält.» Ordväxlingen fortsattes, och konungen slutade med att i vredesmod gå sin väg. »Jag», säger antecknaren, »förfogade mig hem, och frågan om organisation af jägarne hördes icke vidare af.»

Äfven skriftligen protesterade den oförskräckte unge officeren mot degraderingen. Han kunde ej anse sig, skref han till konungen, såsom officer vid Fleetwoods regemente, det yngsta i arméen; äfven om Svea lifgarde försvunnit, kunde han ej hafva förverkat sina rättigheter såsom löjtnant vid gardet, så mycket mindre som han i strid mot rikets fiender mistat sitt ben, blifvit hedrad med svärdsorden och jämte 39 af regementets officerare varit frånvarande vid den affär, som föranledt degraderingsåtgärden.

Cederströms uttalanden ådrogo honom en skrapa, och hans onåd var gifven. Det må dock erkännas, att konungen i själfva verket, i betraktande af sitt despotiska och våldsamma lynne, förfor med oväntad mildhet mot den djärfve opponenten. För sin egen personliga del hade Cederström sålunda ej särskild anledning att beklaga sig, och orättvis är sannolikt den beskyllning, som mot honom framställdes, att personligt hat mot konungen vållat hans energiska arbete för åstadkommandet af Gustaf IV Adolfs afsättning.

* *
*

Vid Gustaf Adolfs torg i Stockholm, snedt emot operahuset, hade Cederström under vintermånaderna 1808—1809 sin bostad tillsammans med sina båda äldre bröder. Deras gemensamma hem blef snart en samlingsplats för en mängd officerare, som vistades i hufvudstaden eller kommo dit på tillfälliga besök. Bland dem blef Jakob Cederström snart en hufvudperson, dels på grund af sin personliga ställning såsom ekonomiskt oberoende — han ansågs hafva varit revolutionsmännens »bankir» —, dels på grund af det uppseende hans i kriget bevisade tapperhet och hans personliga uppträdande mot konungen väckt i militära kretsar, dels slutligen genom den djärfva uttalighet och det envisa fasthållande vid det en gång föresatta målet, som utmärkte honom.

Nästan alla officerare, som kommo med rapporter till Stockholm från Sveriges trenne arméer, den södra, den västra och den norra, besökte den cederströmska klubben. Då de återreste, voro de af Cederström försedda med upplysningar om sakernas skick eller med aktstycken, tjänande att inom arméerna fastslå öfvertygelsen om nödvändigheten af en tron- och systemförändring. Dock användes härvid stor försiktighet. »Hos mig förvarades», berättar Cederström, »aldrig någon handling, sedan den blifvit delgifven afresande officerare för afskrifters tagande; afskrifterna lämnades sedan vidare till andra o. s. v.» Bland de på detta sätt kringspridda aktstycken, ägnade att väcka och underhålla missnöjet inom den svenska hären, var naturligtvis allt, som rörde den gardesregementena tillfogade skymfen, af synnerlig vikt. Än mera oroväckande voro tvenne bref till general G. M. Armfelt, rörande de beslut, som fattats vid kejsarmötet i Erfurt angående Sveriges delning. Johannes von Müller, Armfelts vän från Wien, och den tyske diplomaten i fransk tjänst Otto hade båda samstämmigt underrättat, att Finlands öde vore besegladt genom öfverenskommelse mellan Alexander och Napoleon. Södra delen af Sverige skulle vid styckningen tillfalla Danmark. Armfelt gjorde ingen hemlighet af dessa bref. I afskrift eller original kommo de i Cederströms händer, och han drog försorg om att dessa hotande underrättelser utspriddes åt alla håll bland fosterlandets försvarare.

Ej blott officerare utan äfven andra missnöjda, som ägde en politisk bana bakom sig, drogos in i den cederströmska kretsen. »Jag hade», berättar han, »helt naturligen satt mig i beröring med de män, som vid 1800 års riksdag i Norrköping dels afsagt sig

adelskapet, dels ock inskränkt sig till en skarp opposition mot de lagliga formernas åsidosättande. Genom min nära frände Claes Claesson (förut Cederström) blefvo de bland dem, som bodde i Stockholm eller i grannskapet, anmodade att komma till mig. Därigenom blef jag bekant med Hans Järta, A. F. Skjöldebrand och David Schultz (förut Schulzenheim), genom Karl Anckarsvärd sedermera med Georg Adlersparre.»*

Naturligtvis gjorde dessa element i den cederströmska kretsen sitt till, att den — och, såsom vi sett, med rätta — betraktades som en härd för missnöjets utbredande. Polisen hade sina ögon på dem, som där gingo ut eller in; och efter värden på stället kallades deltagarne i samkvämen »jakobiner», en benämning som dock föga motsvarade deras politiska åsikter. Mängden af deltagarne var långt ifrån demagogiskt sinnad; många af dem nådde rikets högsta värdigheter och gjorde sig längre fram kända såsom konservatismens stödjepelare.

Järta, som med skäl anmärkte, att de i den cederströmska kretsen väckta förslagen till en statskupp voro »omogna», yttrar i sin berättelse, att där aldrig talades om annat än att sätta f. d. konungen ur stånd att förstöra riket, att planerna mot konungens person aldrig sträcktes längre än till arrestering, och att där aldrig yrkades någon förföljelse mot hans rådgifvare eller andra ämbetsmän. De anteckningar, vi följa, bestyrka Järtas uppgift. Cederström, måhända den ifrigaste af alla för konungens afsättning, erfor med förskräckelse det försåt mot hans lif, som var anlagdt på Åland, ett försåt hvarom hans vän och regementskamrat Henning Wrangel i sin ursinniga förbittring öfver gardenas degradering bättre än någon var underkunnig. Cederström sände genast en hälsning till Åland med allvarlig uppmaning att, »för allt hvad heligt var», afvända hvarje fara för konungens lif.

* J. L. v. Greiff, som den 13 mars på ett så afgörande sätt fullbordade Adlercreutz' verk, har ock någon gång besökt denna klubb, hvars medelpunkt, Jakob Cederström, var hans släkting men hvars syften han sade sig ogilla. Han yttrar om bröderna Cederström: »Att hos dem höllos sammankomster af ganska misstänkt natur, äfvensom att deras våning var eklärerad nästan hvarje natt, var i Stockholm alldeles ingen hemlighet. Cederströms egen betjänt var anställd i polisens tjänst.» »Jag visste, att han var det», berättar Cederström själf i en anteckning, »men behöll honom, emedan han var dum och hela hans åliggande för den kungl. polisen bestod i att upprätta förteckning öfver dem, som dagligen besökte mig, hvilket var mig mer än likgiltigt, helst min dörr, då jag var hemma, aldrig var låst natt och dag.»

För öfrigt var Sveriges belägenhet vid årsskiftet 1808—1809 sådan, att den väl både kunde föranleda frätande bekymmer i fosterländska hjärtan och öfverläggningar om förtviflade åtgärder till olyckornas afvändande. »Bland alla klasser af Stockholms invånare», skrifver Cederström, »var missnöjet starkt och uttrycktes högt. Det hemkomna landtvärnets ohyggliga utseende, den rysligt smittosamma sjukdom de medförde fördystrade alla känslor.»

Då i slutet af året finska arméen var tillbakadrifven till Torneå och ett stillestånd var beramadt med ryska arméen, var, enligt Cederströms ord, »redan allmänna öfvertygelsen stadgad därom, att ingen räddning för Sverige fanns med bibehållande af Gustaf Adolf såsom konung». »Konungens personlighet ägde inga sympatier för sig efter den våldsamma orättvisa, hvartill han gjort sig skyldig mot gardesregementena. Hans son var ett barn, hans farbroder en svag och sjuklig gubbe. Dessa utsikter voro mörka, nästan förtviflade»... »Konungen, undsluppen den fara, som han icke anade, hvari han sväfvat på Åland, under det hans högkvarter var på Lemlands prästgård, kunde icke förmås att i den nöd, han sig med riket befann, sammankalla rikets ständer, och hans rådgifvare saknade det mod, som fordrades för att nedlägga sina ämbeten, då konungen ej ville vidtaga denna enda möjliga utväg att bereda tillgångar till krigets fortsättande. Eller ock voro dessa rådgifvare lika rädda för rikets ständer som konungen själf. Konungens rådgifvare fruktade visserligen, att stämplingar förefunnos, hvilka åsyftade en revolution; men de anade icke, att afsikten kunde vara en förändring af såväl statsform som dynasti. Bland dem funnos de, som önskade ett utbrott, öfvertygade, att de ägde förmåga till dess lämpande efter sina enskilda afsikter och troende missnöjet ensamt afseende konungens personlighet, som de rätt gärna ville vara af med.»

De första månaderna af 1809 förflöto under ett skenbart lugn. Men de dolda krafterna voro i verksamhet, ej blott de, som ledde sitt ursprung från den misstänkta klubben vid Gustaf Adolfs torg, utan äfven andra på många håll i Sverige. Af fosterlandsälskande män uppgjordes planer, mer och mindre utförbara, mer och mindre välbetänkta, för Sveriges räddning från undergång, medan missnöjet växte och nödvändigheten af en hvälfning allt mindre beslöjadt uttalades.

Hvilka voro nu de planer, som sysselsatte den krets, mest bestående af unga krigare, som hade sin samlingsplats hos Jakob Cederström och kallades »jakobiner»? Hans anteckningar redogöra därför vidlyftigt nog. Till planerna för en statshvälfning knöto sig högtflygande förhoppningar för det fälttåg, som under 1809 skulle utkämpas och som borde utkräfva blodig hämnd på Ryssland för dess lömska öfverfall under det tilländagångna olycksåret. Om planerna i mycket voro omogna och förhoppningarna ej realiserades, så vittna de dock om fosterländskt sinne och okufvadt krigarmod i unga hjärtan. Några anteckningar förtjäna anföras.

Med de många officerare, som besökte Cederström, berättar han själf, »resonerades, dock alltid mellan fyra ögon, om möjligheten att bereda utväg till krigets förande påföljande fälttåg 1809, så att hvad som 1808 förlorats då måtte kunna återvinnas». Då sådant under Gustaf IV Adolf icke vore möjligt, måste han afsättas och hela hans ätt skiljas från tronföljden. Om man skulle blifva nödsakad att för tillfället antaga hertig Karl till konung, borde detta dock icke ske förrän efter antagande af en ny grundlag. Den våldsamt tillkomna »förenings- och säkerhetsakten» skulle upphäfvas och »nödiga rättelser af 1772 års regeringsform iakttagas, hvarigenom förnyelsen af slika konstgrepp som Anjalaförbundet förekommes». Sedan borde till tronföljare utses en man, utrustad med fältherreegenskaper, hvilken kunde föra Sveriges härar till seger och grundlägga en ny dynasti.

Så långt realiserades planerna, ehuru säkert ingen då anade, hvarifrån den nya regentättens stamfader skulle komma. Men den fälttågsplan för 1809, som säkert i denna militära krets diskuterades ej mindre lifligt än revolutionsförehafvandet, var uppgjord under förutsättningar, som väl svårligen kunde på allvar tagas i beräkning af andra än unga män med varma hjärtan och heta hufvud.

Dess allmänna drag voro följande. Under vintermånaderna borde på de norrländska varfven byggas 4 à 500 dubbla kanonslupar och lastdragare. Därjämte borde allt vapenfört manskap i de nordligaste provinserna under samma tid organiseras till lätt infanteri, med den norra arméen till kärna — denna borde nämligen fortsätta sitt tåg till Umeå. Dessa trupper skulle vid första öppna vatten på de nybyggda fartygen föras till Stockholm och där beväras. Sedan borde allt uppbjudas för att gripa till en »häftig

offensiv» tidigt på våren. Detta skulle ske genom Englands bistånd.

En traktat borde afslutas med England, hvarigenom Sverige skulle erbjuda detta land att för ett gemensamt anfall på Ryssland uppställa 100,000 man landt- och 30,000 man sjötrupper, mot det att England sände till Östersjön en flotta af 30 à 40 linieskepp och fregatter, jämte ett motsvarande antal mindre fartyg och en landstigningskår af 20,000 man infanteri och 3,000 man kavalleri, äfvensom lämnade Sverige subsidier för arméens underhåll, 200,000 nya gevär m. m. I förbifarten skulle den engelska flottan tvinga Danmark till separatfred. Denna engelska expedition skulle ställas under befäl af någon af Englands utmärktaste fältherrar, hvilken äfven skulle föra öfverbefälet öfver den svenska hären mot Ryssland. Sedan skulle han aflösas af den blifvande svenske tronföljaren, hvars krigiska duglighet, såsom vi sett, förutsattes.

Därefter skulle kriget föras på Rysslands bekostnad. »Anfallet», heter det i anteckningarna, »sker så tidigt på våren, att ryska hamnarna ännu icke blifvit fria från is. Samtliga ryska städer vid Östersjön och i Finska viken brandskattas eller förstöras, Petersburg icke undantaget; alla ryska fartyg, af hvad slag de vara må, förstöras.» Arméerna skulle landstiga i närheten af Petersburg, som genom fördämningar borde sättas under vatten. Den engelska flottan skulle hela kusten utefter följas af svenska skärgårdsflottan. England, som med skäl kunde anse det omöjligt att försvara Sverige, om detta inskränkte sig till *defensiva* åtgärder, skulle, därom gjorde man sig säker, med glädje deltaga i denna energiska *offensiv*. Så skulle Sverige och England i förening »på en gång», heter det, »befria Europa från den för dess själfständighet vådliga ryska maktens ständiga tillväxt».

Så segerviss gjorde man sig bland de unga män, till hvilkas mest högröstade talmän antecknaren torde hafva hört. Hans kryckor och stympade ben hade ej minskat lefnadsmodet och företagsamheten.

Historiens gång följde ej deras anvisningar: ryssarne gingo under den ödesdigra mars månad 1809 både öfver Kvarken och öfver Ålands haf, innan de norrländska varfven satt några kanonbåtar i sjön; och finska arméens sorgliga återstod kapitulerade i Kalix i stället för att bli kärnan i den nya svenska här, som i förening med den engelska flottan skulle fördrifva Ryssland från

Östersjöns kust, dränka tsar Peters stad med Ladogas böljor och gifva Europas politik en ny vändning.

De krigiska konklaverna ledde till intet resultat, ehuru talet om »offensiv», enligt antecknarens uppgift, vann liflig genklang hos de officerare, som invigdes i planerna. Alla voro ense om nödvändigheten att hindra konungen från befattningen med regeringsärendena, äfven den utmärkte man, som, utan att vara officer, någon gång - - sannolikt ej så sällan, som hans anteckningar gifva anledning att förmoda - - syntes i den cederströmska kretsen. »Järta», skrifver Cederström, »hvars snille och förmåga såsom skriftställare och jurist var lika känd som allmänt erkänd, fann lika med mig, att ingenting kunde göras utan aflägsnandet af hela Gustaf Adolfs ätt från tronföljden; att det var ett oeftergifligt villkor för framgång, att Gustaf Adolf icke till lifvet skadades, emedan då dess son under hertigen såsom regent genast varit konung; att sedan konungen blifvit arresterad, hertigen skulle åtaga sig att såsom riksföreståndare (icke såsom regent) sammankalla ständerna och öfvertaga styrelsen, till dess ständerna, samlade, i frågan kunde förordna. Han (Järta) åtog sig att uppsätta ett schema för den provisoriska styrelsen, tills ständerna sammankommit, och grunderna för den nya regeringsformen.» Denna borde, heter det vidare, äfven enligt Järtas åsikt, »med upphäfvande af säkerhetsakten lämna landet en stark konungamakt, biträdd af ansvariga rådgifvare».

* * *

Huru nu allt detta skulle ske, därom rådplagades ifrigt. Första målet blef att oskadliggöra konungen: att gripa honom ansågs vara den cederströmska klubbens egentliga syftemål. Redan i december 1808, sedan det åländska attentatet gått om intet, var tal om att arrestera konungen på färden mellan Stockholm och Haga samt att bortföra honom - - ett förslag som under januari och februari månader ständigt återupprepades. Genom Henning Wrangels journal äro de olika faser, som denna plan genomgick, kända, äfvensom genom Björnstjernas anteckningar. Vi erinra blott om Wrangels underhandling med Armfelt och Adlercreutz för att vinna deras bifall och deras till en början afböjande svar; om den middag, som J. Cederström, Björnstjerna och Wrangel gemen-

samt tillställde på Mon Bijou den 27 januari och där förslaget om konungens bortförande från Hagavägen till Vaxholms fästning tog fastare form; om K. H. Anckarsvärds ankomst till Stockholm från västra arméen med underrättelser om Adlersparres hållning till frågan om en statshvälfning, vidare om Skjoldebrands hemliga resa till Stockholm på uppmaning af Cederström och Wrangel samt om mötet på Beckers värdshus den 5 februari, då Skjoldebrands plan till konungens gripande antogs. Järta har i sina anteckningar skildrat sina öfverläggningar med Cederström, Anckarsvard och Skjöldebrand under de första dagarna i februari 1800, hvarvid han sökte afstyra företaget såsom obetänksamt och omoget. Särskildt har Järta redogjort för sitt uppträdande vid det möte i ett hus på Södermalm den 6 (5?) februari, dit Skjöldebrand kallat honom. Enligt Järtas uppgift skulle man där på hans råd hafva kommit öfverens, att den tilltänkta öfverrumplingen ej skulle utföras, innan man »hade säkrare understöd för en sådan revolution och vore öfverens om det därefter blifvande regeringsskicket».

Tålamodet brast emellertid de sammansvurna att hålla denna öfverenskommelse, om den nu verkligen blifvit ingången; och den 8 februari utsattes till dådets utförande. Huruvida Jakob Cederström, den förste hvilken Skjöldebrand besökte i Stockholm, varit med i konklaven hos Skjöldebrand på Söder, upplysa hvarken Järtas eller hans egna anteckningar, hvilka sistnämnda egentligen först med skildringen af tilldragelserna den 8 februari antaga den detaljerade berättelsens form.

»En middag», berättar Cederström, »för 24 personer tillställdes på Beckers värdshus till den 8 februari, då konungen skulle på förmiddagen vara på slottet, för att på hans återfärd till Haga bemäktiga oss hans person; och general Armfelt underrättades genom en ditsänd person, att hans närvaro i staden vore behöflig klockan omkring 3 eftermiddagen ofvannämnda dag. Lifregementets dragoner, som voro kasernerade i lifgardets till häst kasern å Kungsholmen, hade en skvadron sadlad, som skulle eskortera, och några bland officerarne voro till middag på Mon Bijou, för att genast efter underrättelsen från Beckers om arresteringen kunna rida genom staden och på Ladugårdsgärdet sluta sig till dem, som bortförde konungen. Afsikten var då att föra konungen till Vaxholms fästning, där kommendanten var underrättad och villig att emottaga såväl konungen som de eskorterande.

Emellertid inträffade, då de flesta af de 24 personer, som skulle äta middag på Beckers värdshus kl. 2 e. m., voro hos mig samlade kl. 1, att Hans Järta kom in och stannade framför mig och öfverstelöjtnant Skjöldebrand, sägande: 'Herrarne torde anse mig såsom civil person vara rädd att vara med eder i dag. Men detta är icke förhållandet. Jag har haft förtroendet att uppsätta form för den provisoriska styrelsen, som skulle ordnas till dess rikets ständer komma tillsammans.' Han drog därpå upp några ark skrifna papper ur sin stöfvel och sade: 'Se här är det arbetet! Men jag har kommit underfund med, att vi hafva falska bröder ibland oss. Öfverstelöjtnant Anders Fredrik Skjöldebrand och major Magnus Björnstjerna tro sig såsom adjutanter hos hertig Karl kunna styra Sverige. Jag förklarar dem därtill odugliga och förklarar eder därjämte, att om jämväl ni frångått hvad som öfverenskommet varit, så skall jag, i stället att biträda, anklaga eder.' Skjöldebrand hoppade upp från soffan och sade: 'Det är sant, att som det arbete, hvarom du talat och som du nu håller i handen, icke blifvit oss delgifvet, hafva jag och Björnstjerna kommit öfverens om att någon annan form för styrelsen tills ständerna samlas vore öfverflödig, än att vi blifva antagna såsom adjutanter af hertigen; och jag beklagar, att du förrän i morgon fått kunskap därom.'

Jag trädde då till Hans Järta och sade: 'Tror du, att om vi förmå arrestera konungen, vi skulle sakna nödig kraft att låta herrar Skjöldebrand och Björnstjerna med lifvet böta för sitt försök att tillvälla sig makten? Du kan vara alldeles lugn. Det var emellertid icke skadligt att i förväg få veta om saken, öfvertygad som jag är, att bägge dessa män af ett missförstådt nit uppgjort sin öfverenskommelse och att de med glädje frånträda den, då de nu se, att allt är efter öfverenskommelse färdigt.'*

* Jfr Järtas berättelse om detta ofta skildrade uppträde I en väsentlig punkt afviker Järtas uppgift om det yttrande han skulle hafva fällt. Det skulle ej hafva inneburit ett hot om angifvelse af sammansvärjningen utan en förklaring, att han beslutit att dela de sammansvurnas öde, om företaget misslyckades, men att förklara sig såsom deras motståndare, om det hade framgång. Den cederströmska uppgiften är den vanliga; och medgifvas måste, att det är svårt att inse, huru Järta genom detta argument skulle kunna hafva omstämt de förut så beslutsamma unga männen. Lyckades företaget, så var Järtas bebådade motstånd ej att frukta; misslyckades det åter, så var hans lif ej dyrbarare än hvars och ens eget. — Jfr äfven berättelsen hos Schinkel (IV: 407 o. f., såsom vanligt romantiserad), Björnstjernas An-

Hans Järta tog afsked, och då jag följde honom genom min sal, fann jag, att af där församlade personer voro endast några få kvar. Bergmästare Hedenberg, som af de bortgående fått veta, hvad som förefallit mellan Hans Järta och Skjöldebrand, kom inspringande och frågade mig och den sistnämnde, huru det var möjligt, att bland alla dem, som nyss här voro samlade, icke funnits några med nog kraft att kasta ut den lille Hans Järta genom fönstret. På min föreställning, huru obetänkt ett sådant tilltag skulle hafva varit, sansade den unge mannen sig. Jag sade honom då: 'Middagen, som är beställd på Beckers, måste förtäras; jag far dit, och det kan ännu vara möjligt att vi bli tillräckligt många.' Jag frågade Skjöldebrand: 'Följer ni med?' Han svarade ja. Bägge mina bröder, jämväl närvarande, följde ock. 'Herr bergmästare' sade jag, 'ni kan ännu träffa flera. Låt se, att herrn gör sitt bästa och kom själf!'

Han gick, och jämte honom kommo J. P. Lefrén, då kapten, nu generallöjtnant, K. v. Hohenhausen, då löjtnant vid finska gardet, nu generalmajor och statsråd, H. Wrangel, kapten vid Svea lifgarde, och hans bror K. A. Wrangel, så att vi voro 9 personer i stället för 24 vid middagen... Konungen brukade färdas med hingstridare, kusk, ridande page och en löpare bak på racken samt general Lewenhaupt, tjänstgörande kaptenlöjtnant vid drabanterna, bredvid sig. Det var således sex personer. Afsikten var icke att mörda någon af dem, som följde konungen, utan att afföra dem samtliga med honom till Vaxholms fästning; och som minst tvenne för hvardera af dem, som åtföljde konungen, voro nödvändiga för att kunna arrestera dem, ansågo vi oss för svaga i antal för att våga försöket. Likväl fogade händelsen, att konungen på Fredsgatan skickade sin löpare tillbaka till slottet att hämta något, som han glömt, och i Kungsbacken skickade han pagen upp till general Tibell, så att då konungen passerade Beckers, var han åtföljd endast af gamle general Lewenhaupt, kusken och hingstridaren; men då voro vi en trappa upp i värdshussalen.

---

teckn., II: 33, Adlersparre, Erinringar vid Bj:s anteckn., s. 140 m. fl. Enligt uppgift af B. v. Beskow (Lefnadsminnen s. 81) skulle J. Cederströms broder, stallmästaren And. Cederström hafva varit den »faux frère», som underrättat Järta om sammankomsten. Af J. Cederströms ofvan införda berättelse synes framgå, att han, huru gärna han än sett dådet utföras, dock gifvit Järta rätt mot Skjöldebrand. Någon brytning ägde ej heller rum mellan Järta och Cederström.

Hade vi trott oss tillräckligt starka och således varit nere på gården, så hade vi, så få vi voro, verkställt arresteringen utan någon svårighet.

Henning Wrangel och Karl von Hohenhausen foro på aftonen till Åland, hvarifrån de på permission varit i Stockholm, för att underrätta sina kamrater om hvad som inträffat. K. H. Anckarsvärd återvände till västra arméen och underrättade Adlersparre om det skedda och skulle tillika lämna den underrättelsen, att vi i Stockholm icke ansågo oss kunna bereda en ny förening till verkställandet af konungens arrestering, förrän någon armékår satt sig i rörelse mot hufvudstaden. Då den åländska arméen icke kunde därom anmodas, enär hvarje sken af enskild hämnd för den öfvergångna orättvisan borde undvikas, ehuru den... syntes bestämd att blifva afsiktligt uppoffrad..., var det endast på värmländska fördelningen af västra arméen, som vår förhoppning var riktad... Till den södra arméen i Skåne skickades med en återresande officer underrättelse om det förefallna.»

En tveksam modlöshet efterträdde för några dagar den raska beslutsamheten hos de sammansvurna, men nödvändigheten att handla utan uppskof framställde sig snart, dels genom det oväntade och lagstridiga påbudet om den nya krigsgärden, dels genom de förtviflade utsikterna för arméen på Åland och för landtvärnets behandling under det stundande fälttåget.

Antecknaren fortsätter: »För general Adlercreutz, som var kommen till Stockholm, tillställdes en middag i det s. k. Westmanska huset, med en vacker transparent, föreställande Svea, visande på historien, som tecknat namnen Lappo och Sikajoki jämte namnen Adlercreutz och Cronstedt. Adlercreutz var af mig förut vidtalad och underrättad om att på middagen voro endast förbundna, som helgat sig för Sveriges frälsning och som önskade att få räkna honom, Adlercreutz, såsom sin anförare, helst han genom sina krigsbragder stod främst bland Sveriges krigare. Han förklarade sig benägen att medverka till Sveriges frälsning och yttrade därvid, att han icke kunde inse, huru man kunde sätta i fråga, att icke åländska armékåren vore den, som borde uppbryta mot hufvudstaden, i stället för den värmländska fördelningen af västra arméen. Denna sistnämnda vore i fiendens åsyn lika med den förstnämnda, men den ägde öppen kommunikation med landet och kunde genom sin bortgång från gränsen öppna

fienden tillfälle till invasion på rikets västra gräns och till att till äfventyrs bemäktiga sig Bohuslän med Göteborgs stad; då däremot den åländska arméens ställning med hvarje dag blefve mera förtviflad, helst en enda dags stark storm kunde bryta isen på Ålands haf, då hvarje man af denna armé vore för Sverige förlorad. Gardesregementenas enskilda förhållande till konungen ansåg han vara något så underordnadt, att det icke alls borde få tagas i beräkning af dem, som förenat sig för landets frälsning. Han frågade, hvad dessa regementen skulle i opinionen vinna på att denna armé jämte dem blefve för Sverige förlorade? Funnes det något regemente i svenska eller finska arméen, som, efter de fullständiga relationer, hvilka blifvit till alla lämnade öfver gardesregementenas förhållande... icke erkände deras oförtjänta behandling och vore villigt att offentligen förklara det? Slutligen frågade han, hvem som kunde klandra, att en armékår undandrog sig en ohjälplig undergång.

Jag bad honom med den kännedom om general Döbelns personlighet, han ägde, säga mig, om han trodde, att denne general skulle utan konungens order kunna förmås att retirera öfver hafvet. — Han svarade: 'Däri har ni rätt, det gör han aldrig; men,' tillade han, 'ni som förenat er om att för landets frälsning arrestera konungen, kunna ni icke förena er om att låta arrestera Döbeln?'

Jag bad generalen besinna, att Döbelns arrestering omöjligen kunde verkställas utan ett myteri, hvilket, mot en man som Döbeln, svårligen kunde aflöpa utan strid, hvilket åter mellan trupper och general, som är älskad, icke är tänkbart. Att dö med eller för sin general, då denne är älskad, därtill är hvarje soldat villig, men ingen att strida emot honom. Försök hafva flera gånger blifvit gjorda att med general Döbeln inleda öfverläggning om de utsikter för krigets fortsättning, som förefunnos, för att därifrån komma till meddelande om hvad som i Stockholm bereddes. Men hvarje gång har han alltid tvärt svarat: 'Hvad angår sådant oss? Hvad veta vi om de medel, konungen för krigets fortsättning kan disponera? Oss tillhör att fullgöra vår plikt som soldater och veta dö på vår post.'

General Adlercreutz sade ändtligen: 'Medel att få Döbeln aflöst finnes icke, och lika litet att utverka order för honom att draga arméen från Åland till Sverige. Jag har redan talat med Lagerbring, statssekreteraren, härom. Konungen synes rädd att få hem

gardesregementena och låter hellre hela åländska arméen gå förlorad. Jag måste alltså medgifva, att i denna förtviflade belägenhet annan utväg icke finnes än den ni valt, då befälhafvaren för värmländska fördelningen är villig att uppbryta och de trupper han kommenderar att följa honom.'

Sedan denna tvistefråga sålunda blifvit undanröjd, öfverenskoms med Adlercreutz om detaljerna. Så snart underrättelse erhållits om västra arméfördelningens uppbrott, borde arresteringen ske vid Haga, där konungen fortfarande var boende; emellertid finge inga samtal i ämnet äga rum, men väl ömsesidigt lämnas underrättelse om allt, som i något af hvad öfverenskommet var kunde fordra ändring.[1]

Den 7 mars klockan mellan 7 och 8 på morgonen kom grefve H. Hamilton vid lifregementets husarer till mig med bref från öfverstelöjtnant G. Adlersparre jämte ett inneliggande till general Adlercreutz, hvari han underrättade oss om värmländska fördelningens af västra arméen uppbrott, och lämnade oss hvardera ett exemplar af sin proklamation.[2] En sådan skulle jämväl af grefve Hamilton föras till Åland. Jag, som fann vådligt att låta Hamilton fara till Åland, anmodade J. P. Lefrén, tjänstgörande adjutant hos general Tibell, att skaffa sig permission att resa till Åland, och han reste med den släde, jag genast vid Hamiltons ankomst lät beställa att skjutsa till Enstads gästgifvaregård klockan 4 e. m. Hamilton, sedan vi ätit middag, färdades med mig i åkarsläde, sedan Lefrén afrest, till Hagalunds värdshus och därifrån med en bonde, som från Stockholm återfor till Barkarby, och sedan vidare med skjuts. Jag ville lämna min betjänt, som tillika var polisbetjänt, i den tron, att grefve Hamilton rest till Enstad... Det lyckades. Polisen, som af honom fått underrättelse om Hamiltons ankomst till staden och afresa till Enstad, lämnade i sin ordning rapport därom, hvilket medförde en order från general Tibell till general Döbeln att låta gripa grefve Hamilton och skicka honom under bevakning till Stockholm.

---

[1] Jfr Trolle-Wachtmeisters Anteckningar (se detta verk del IV, sid. 134 ff.) rörande samtal mellan Adlercreutz och antecknarens fader, riksdrotsen, som genom Henning Wrangel fått underrättelse, att Adlercreutz vore vidtalad.

[2] Jfr Hamiltons berättelse, tr. i Adlersparres 1809 års revolution, I: 46, II: 41. Adlercreutz ville ej mottaga honom, ännu mindre gifva något skriftligt löfte att biträda Adlersparres företag.

Emellertid anmodade jag klockan 10 på f. m. öfverste Gyllenstorm att gå till statssekreteraren Lagerbring med det bref, jag bekommit från Adlersparre genom Hamilton, att uppläsa det jämte inneliggande proklamation för honom och sedan lämna det till mig åter. Klockan 11 fick jag det tillbaka. Klockan 12 lämnade kungl. sekreteraren Hans Järta riksdrotsen grefve Wachtmeister del af dessa handlingar och klockan 4 e. m. samma jämväl till presidenten i statskontoret Lagerheim, hvarefter på kvällen, sedan jag kommit hem från Hagalund, Järta lämnade mig handlingarna tillbaka, som genast uppbrändes.[1] Sent på aftonen lämnade jag Adlercreutz sitt bref och underrättade honom, att jag i anledning af den erhållna underrättelsen låtit till mig följande afton kalla dem, som förenat sig för att arrestera konungen, att en skvadron af lifregementets dragoner skulle följa oss till Haga, samt att han genast, då konungen blifvit tagen och afförd till Vaxholmen, skulle blifva underrättad.

Följande dagen öfverenskoms med lifregementets dragoners officerare därom, att en skvadron skulle hafva sadladt vid elfvatiden på aftonen men icke rycka ut, förrän underrättelse kom genom löjtnant Trafvenfelt, att färden till Haga vore anträdd.

Onsdags afton den 8 mars klockan efter 10 voro några och tjugu personer samlade hos mig för att efter 11 följas åt till Haga. Men klockan half 11 kom tjänstgörande kammarherren hos konungen baron Claes Rålamb in, passerade rummen och sade mig i förbigående orden: 'Han är i hamn och häl efter mig'[2] — sprang ned, kastade sig på sin häst och red i sporrstreck till slottet. De församlade ville veta, hvad detta kunde betyda. Jag sade dem, att om konungen själf skulle komma upp till mig nu, behöfde vi icke begifva oss till Haga, men att han troligen endast kom in till

[1] Enligt Järtas berättelse hade Tersmeden jämte Lagerheim fått del af handlingarna. Däremot nämnes i hans berättelse icke riksdrotsen såsom invigd i hemligheten. Enligt H. G. Trolle-Wachtmeisters Ant. (IV: 144) var det Adlercreutz, som den 8 mars på morgonen upplyste honom (Tr.-W. d. y.) om nyheten.

[2] Enligt en (ännu otryckt) berättelse om revolutionen af J. C. v. Schoting (då lifpage hos konungen och kavalleriofficer, slutligen öfverste, för skånska dragonregementet) hade Rålamb, färdig att återresa till staden från Haga, där han besökt sin fader — för tillfället var han icke själf vakthafvande —, på stallgården hört, att order gifvits om den brådstörtade inresan, och anat, att någon fara hotade. Schotings anteckningar, som äro upplysande för stämningen inom hofvet och konungens närmaste omgifning, äro benäget meddelade af hans dotterson, v. bibliotekarien C. af Petersens.

staden och slottet. Om emellertid något rörande vårt förehafvande kommit till hans kunskap, vore det icke klokt att förblifva här samlade. Jag anmodade därför samtliga att åtskiljas och åter samlas på Arsenalsgården vid Dramatiska teatern åt sjösidan klockan efter 12. Där kunde de två à tre, promenerande på bron och öfver Blasieholmstorget, utan att väcka något uppseende alltid vara till hands att förenade följas åt till Haga, om konungen endast en kortare stund förblef i staden. Därmed voro alla belåtna och gingo, utom Hans Järta, som blef kvar hos mig. Järta tog ned från bokhyllan 'Bacchi tempel' och läste däri högt.

Klockan tre kvart till 11 kom konungen ridande, åtföljd af de vakthafvande officerarne, öfver Gustaf Adolfs torg och red upp till slottet. Klockan nära 12 kom en dragonordonnans upp till mig och lämnade ett visitkort från ryttmästaren vid lifregementets dragonkår Jakob Engeström, på hvilket med blyerts fanns skrifvet: 'Det blir arrestering. Jag har hört Melin befalla Berger att skaffa hyrvagnar. Förre polismästaren Liljensparre är på slottet.'*

Sedan ordonnansen var bortskickad, uppläste jag skriften på visitkortet och tände därpå eld på det samt kastade det i kakelugnen; när jag vände mig om, var Järta försvunnen. — Det förundrade mig, att han skulle vara så rädd för att bli gripen; men jag satte mig emellertid att fortsätta läsningen af Bacchi tempel, där Järta blef afbruten genom ordonnansens ankomst.

Innan klockan half ett kom Järta tillbaka. Vid inträdet slängde han sin hatt ifrån sig i ett hörn af rummet och satte sig bredvid mig. Jag frågade: 'Hvar har du varit? Din hastiga bortgång förundrade mig!'

Han såg upprymd och i hög grad genialisk ut och sade: 'Då du uppläst Engeströms underrättelse, sprang jag till Lagerbring, sade betjänten att gå in till statssekreteraren och säga honom, att kungl. sekreteraren Järta i ögonblicket vill tala vid honom. Betjänten sade, att statssekreteraren lagt sig. Jag svarade: Då får han stiga upp. Gå du genast in och sag honom, att kungl. sekreteraren Järta vill i ögonblicket tala vid honom; lyder du icke,

* Melin var tjänstgörande generaladjutant och Berger hans adjutant. — I Schotings anteckningar berättas, antagligen efter Cederströms egen uppgift, att denne, sedan de öfriga aflägsnat sig, haft besök af en »person med utseende af en polisbetjänt, hvilken gjorde sig förevändning att fråga efter någon, som bodde i huset. Då han fann Cederström ensam, aflägsnade han sig».

är du olycklig! Hör du? Betjänten mätte mig från hufvud till fot med förvånad blick, men på mitt yttrande: Skynda dig, eller du får ångra dig! — gick han in. Genom dörren såg jag Adlercreutz inne hos Lagerbring, som strax kom ut. Sedan betjänten på grund af ett tecken från mig blifvit af Lagerbring utvisad, sade jag till honom: Herr statssekreterare! Det blir arrestering i natt; den förste, som blir arresterad, är baron J. Cederström. Jag har kommit hit för att säga er, att jag är hans advokat. Det bref, han förliden gårdag erhöll från Adlersparre om västra arméens uppbrott emot Stockholm uppläste öfverste Gyllenstorm för er klockan 10 på f. m. Jag uppläste det klockan 12 middagstiden för riksdrotsen grefve Wachtmeister och klockan 4 på eftermiddagen för presidenten i statskontoret Lagerheim. Underrättelsen har varit eder meddelad för ett och ett halft dygn sedan, utan att ni därom underrättat konungen. Det blir alltså ni och inte han, som mister hufvudet. God natt, herr statssekreterare! — hvarpå jag skyndsammeligen begaf mig till dörren.

Herr kungl. sekreterare! ropade Lagerbring, får jag tala några ord! — I dörren svarade jag: Jag är Cederströms advokat! — sprang utför trapporna och till första hvalfvet närmast brinken, på Stadssmedjegatan, tog af mig hatten och tittade åt Brinken. Icke 15 minuter förgingo, innan Lagerbring i kappa och värja, med chapeau bas under armen, helt ensam i starkaste språng begaf sig till slottet. Och ser du, nu vill jag se, om det blir någon arrestering af!'

En hyrvagn var redan anländ till hörnet af operakällaren snedt emot min port.»*

* *
*

Anteckningarna sluta här, just i ögonblicket af den högsta dramatiska spänning. Kändt är, hvad som föranledde konungens plötsliga uppträdande i sin hufvudstad natten mellan den 8

* I den berättelse af Järta, som finnes tryckt i Hist. tidskrift 1894, är denna episod helt knapphändigt berättad och samtalet med Lagerbring, såsom det synes, afsiktligt uteslutet. Med ofvanstående uppgifter kan däremot lätt förenas det referat af Järtas berättelse (i en annan handskrift), som finnes infördt i De Geers Minnesteckning öfver Järta (s. 20). Jfr Hist. tidskr. 1894, s. 341; Adlersp. 1809 års revolution II: 60, 176. (Pantzarhjelms berättelse.)

och 9 mars och den nattliga konselj, som då hölls på Stockholms slott. Öfverste Rodais och den alltid lojale gamle krigaren och diplomaten Stedingk, som skyndat att hos konungen anmäla ryktet om västra arméens antågande och därigenom föranledt hela uppträdet, lönades illa för sitt nit. Sedan det lyckats andra — säkerligen var Lagerbring bland dem — att öfvertyga den föga skarpsynte monarken, att ryktet var falskt, fick Rodais gå i arrest, och Stedingk mottog förklaringen om konungens onåd. Rannsakningar och vittnesförhör ägde rum följande dagar, men utan resultat.

Konungens arrestering var emellertid genom hans brådstörtade färd till Stockholm sent på aftonen den 8 mars förekommen; och de män, som då varit församlade hos Jakob Cederström, voro icke desamma, som den ödesdigra 13 mars afgjorde Sveriges och Vasaättens öde.

Hvarken Adlercreutz, Silfversparre eller v. Greiff — de tre, som handgripligen verkställde arresteringen — tillhörde den cederströmska klubben. Den förstnämnde var dock, såsom vi sett, af Cederström vidtalad att i afgörandets stund ingripa; men de båda sistnämnda visste, om man får tro deras egna berättelser, icke hvad som förestod. Greiff var genom öfverstelöjtnant Suremain anmodad att infinna sig på slottet. De unga officerare, som inträngde i konungens rum i Adlercreutz' följe, tillhörde med få undantag kretsen af hans adjutanter eller voro af honom för tillfället samlade. Då Adlercreutz i den tidiga morgonstunden den 13 mars vidtog sina dispositioner, försummade han emellertid icke att sända Jakob Cederström en hälsning med anmodan att infinna sig i pelarsalen på slottet längre fram på morgonen — en anmodan som antagligen villigt efterkoms. Att en så stor samling af officerare kunde äga rum i konungaborgen, berodde på att den sedvanliga »måndagsparaden», till hvilken i staden vistande generalspersoner och stabsofficerare en gång för alla voro befallda att från slottet åtfölja konungen, icke blifvit afsagd. Man hade fått annat att tänka på än parader!

Cederström befann sig under det afgörande ögonblicket i händelsernas omedelbara närhet. Men hans berättelse förmäler, som sagdt, intet om den 13 mars, lika litet som om de närmast föregående dagarnas tilldragelser. I någon mån upplyses dock hans förhållande på själfva revolutionsdagen genom samtidas an-

teckningar samt genom en och annan af honom själf nedskrifven anmärkning till andras skrifter.

Hans roll var — och måste på grund af hans ofärdighet vara — den passive iakttagarens. Han befann sig sålunda, jämte ett stort antal andra officerare, i den s. k. pelarsalen, belägen i följd med de entresolerade smårum, hvarest konungens arrestering ägde rum. Från pelarsalen bevittnade han, berättar en samtida,* konungens försök att undkomma: genom de öppna dörrarna såg han, huru konungen sprang genom nedre galleriet, och kände bittert sin oförmåga att med sina kryckor hinna honom. — Sedan Greiff lyckats gripa konungen och han var införd i »hvita rummet», synes Cederström hafva inställt sig där, jämte åtskilliga andra, som nitälskade för en omsorgsfullare bevakning än den, som ägnats den kunglige fången af grefve Ugglas och general Strömfelt. Obehagliga uppträden skola där hafva förefallit: konungen, som satt handfallen och sjuk, besvärad af kräkningar, skall hafva blifvit behandlad med en stötande vanvördnad, och några af hans forna motståndare sägas hafva skymfat den fallna storheten. Bland dem, som på det allra råaste sätt skulle hafva förgått sig, har särskildt nämnts Jakob Cederström.

Upphofsmannen till denna sistnämnda beskyllning torde hafva varit Crusenstolpe, genom uppsatsen »Nya facta eller ett ögonvittnes anteckningar om revolutionen i Sverige», införd i samlingsverket »Portefeuille», band III, 1842. Det icke namngifna »ögonvittnet», som, i förbigående sagdt, synes hafva varit allestädes närvarande, förekommer i en 1859 utgifven anonym skrift af Crusenstolpe, »Revolutionen den 13 mars 1809. Åsyna vittnens hågkomster», som är ett uppkok på den nyssnämnda, under beteckningen »Tertius interveniens». Man behöfver icke vara synnerligen förtrogen med den tillgängliga litteraturen i ämnet för att finna, att båda dessa skrifter äro ett fabrikat af Crusenstolpe, utgörande en sammanarbetning af de tryckta berättelserna och gängse hörsagor, gjord med hans vanliga talang och likgiltighet för historisk sanning. I ingen af oss känd *verklig* samtida berättelse förekommer emellertid beskyllningen mot Cederström.

Crusenstolpe låter det »åsyna vittnet» från början uttrycka sin ringaktning för Jakob Cederström, hvilken skildras som en exalterad fanatiker, intagen af ursinnigt personligt hat till den olycklige

* Den ofvannämnde Schoting, som citerar Cederström själf som sagesman.

monarken. Under uppträdet i hvita rummet skulle Cederström hafva uppfört sig »pöbelaktigt» och »oanständigt» och förgått sig ända därhän, att han på konungens bön att lossa hans hårdt tillknutna halsduk, svarat: »Det skall tusan djäflar göra. Spy så mycket du vill, din rackare!»

Yttrandet skulle, om det blifvit fälldt, hafva röjt en oförlåtlig råhet och hjärtlöshet; och på inre kriterier skulle man, med kännedom om det ridderliga i Cederströms karaktär, kunna anse det omöjligt i hans mun, huru ifrig han än varit att åstadkomma konungens arrestering. Med all sin häftighet var han för mycket af en »preux chevalier» för att vilja håna olyckan. Men äfven andra skäl finnas för vederläggning af denna smädliga berättelse; och det torde icke sakna sitt allmänna intresse att med ledning af samtida källor söka utreda, huru det verkligen tillgick under de dystra förmiddagstimmarna på Stockholms slott den 13 mars 1809.[1]

Att den fångne konungen ej behandlats med den vördnad, som honom tillkom, medan han, utmattad efter sinnesrörelsen och plågad af kroppsligt illabefinnande, satt i en länstol i »hvita rummet», är intygadt genom mångas samstämmiga vittnesbörd, ehuru den skildring af uppträdet, som först syntes i tryck, torde hafva varit öfverdrifven och osannfärdig. Den finnes införd i en berättelse, som under kanslipresidenten v. Ehrenheims namn finnes tryckt i Adlersparres »Handlingar»;[2] och såsom sagesman nämnes hofkansleren Zibet. Han fann, heter det, det rum, hvari konungen vistades, i oordning, drottningens toalett midt på golfvet, konungen sittande

[1] Crusenstolpe hade, såsom redaktör af den regeringsvänliga tidningen Fäderneslandet, i uppsatsen »1809 års män» (1832, n:r 180) prisat Cederströms hållning med afseende på den andel, honom tillkom i revolutionen. Han hade, heter det där, i motsats till Adlersparre aldrig »bröstat sig» däröfver; hans förfarande såsom offentlig person hade utmärkt sig genom öppenhet och flärdfrihet o. s. v. Anledningen till Crusenstolpes förändrade uppfattning torde dels vara att söka i hans förändrade ställning öfver hufvud, hvilken gjorde honom fientligt stämd mot Karl XIV Johans vänner, dels i personliga förhållanden. Familjetraditionen i Cederströmska släkten berättar om en häftig ordväxling mellan J. Cederström och Crusenstolpe, som slutat med att denne i yttersta förbittring och under hotelser om hämnd aflägsnat sig från Cederströms bostad. Han höll ord; och hans äreröriga beskyllning har gått igen i litteraturen, ej blott i hans egen roman »Morianen» och den tyske författaren Mügges historiska roman »Erik Randal» utan ock i — Anreps »Svenska adelns ättartaflor»!

[2] III: 156 o. f. På goda grunder har hela berättelsen stämplats såsom understucken. Se Montgomery Anm. vid Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste historia, afd. 2, s. 25 o. f.

afbleknad och matt i en länstol med hatten på hufvudet, »häftigt ansatt af uppkastning samt blodig på handen och rockskörtet». Rummet var fullt af »militära och civila personer, som promenerade af och an, sluskigt klädda i syrtuter, och kastade sig vårdslöst i stolarna»; bland dem funnos åtskilliga af oppositionsmännen från 1800 års riksdag, som afsagt sig adelskapet. Zibet, som under sin vistelse i detta rummet sökte lindra konungens obehag genom att råda honom att begagna friskt vatten, skulle sedan hafva förmått general Adlercreutz att bortvisa alla obehöriga personer.

I en efterlämnad anteckning har Cederström på det bestämdaste förnekat sanningen af denna Zibets föregifna skildring, hvars trovärdighet för öfrigt icke ökas genom beskaffenheten af det aktstycke, hvari den finnes införd. »Ingenting», säger Cederström, »var i oordning i det rum, där konungen bevakades. Zibet kom in, klädd uti en smutsbrun frack, ställde sig midt för konungen, men på min tillsägelse, att han där icke var på sin plats, aflägsnade han sig genast utan att yttra ett enda ord.» Adlercreutz var, sedan bevakningen blifvit ordnad och konungen blifvit införd i rummet, icke där förrän sent på kvällen, då han följde konungen ned till vagnen, hvari han affördes till Drottningholm.[1]

De uppträden, som föreföllo, torde emellertid hafva varit stötande nog. Om, såsom Greiff berättar, några af de sammansvurna genom »grimaser» visade konungen sitt förakt och förbittrade honom genom att sätta på hattarna,[2] så lärer ej heller den kunglige fångens beteende hafva varit ägnadt att stäfja dylika utbrott af den upprörda sinnesstämningen. En officer, som stått utanför samman-

[1] I sammanhang härmed beriktigar Cederström den i en annan berättelse, införd i samma samling (Band III: 82), förekommande, ofta upprepade anekdoten, att konungen vägrat att dricka vatten, hvarpå Adlercreutz utropat: »E. M:t lärer tro sig vara omgifven af mördare!» och drack så ur glaset. — »Behöfde Adlercreutz», säger Cederström, »låna af öfverstelöjtnant Suremain förtjänsten af att, då konungen var sjuk, skaffa honom ett glas vatten? Då konungen sköt det häftigt ifrån sig utan att säga ett ord, drack han ur hälften och lämnade åter glaset till konungen, som då tog emot och drack ur det.»

[2] Greiffska papperen, s. 27. Anmärkas bör, att Greiff om Jakob Cederströms äldre broder, frih. Ulrik Cederström, som säges hafva varit »en besynnerlig personnage» och som ej lärer gjort släkten någon heder, berättar, att han flera gånger visat sig hos den arresterade konungen med oskickliga åtbörder (s. 5). Möjligen kan denna omständighet hafva föranledt Crusenstolpes uttalande om Jakob Cederström. Den afsiktliga förväxlingen låg nära till hands.

svärjningen, var d. v. kaptenen, sedan generallöjtnanten Akrell. Han blef beordrad att tillsammans med löjtnant Gripenwald — känd för sin delaktighet i planen mot Gustaf IV Adolfs lif på Åland — bevaka konungen revolutionsdagen. »Vår första vakt», säger Akrell,[1] »utmärkte sig genast med retsamma frågor af Gustaf Adolf och opassande, ohyfsade svar af Gripenwald och slutligen med yttranden och beteende, som hos den förre visade ej endast slöhet, utan rent af rubbning i förståndet.»

Bland de objudna gästerna voro tvenne, genom hvilkas närvaro konungen särskildt lär ha funnit sig sårad: oppositionsmännen från riksdagen 1800, kaptenen Claesson (förut Cederström) och stallmästaren Schultz (förut Schulzenheim). Den sistnämnde hade äfven, såsom bekant är, varit verksam vid förhindrandet af konungens flykt. En väl underrättad iakttagare, som med bedröfvelse bevittnade tilldragelserna den 13 mars, öfverceremonimästaren v. Hauswolff, har i ett otryckt bref,[2] som skildrar denna dags uppträden, äfven bestyrkt detta, men på samma gång afgifvit ett vittnesmål i frågan om konungens och Jakob Cederströms förhållande, som bör tillmätas en helt annan vikt än Crusenstolpes obestyrkta beskyllning. Den gamle hofmannens försiktiga ord förtjäna anföras in extenso.

»Bevakningen blef efter denna scen, som man önskat kunna undvikas — Greiffs gripande af konungen —, starkare. Därvid lärer litet glömska hos vederbörande varit, att de med surtouter och just ej rätt klädda infunnit sig i hans rum och kring hans person, samt att tvenne mindre behagliga personer, herr Schultz och herr Claesson, adelsmän, som i Norrköping afsade sig adelskapet, äfven voro där; och baron Jakob Cederström, som i detta krig förlorat det ena benet, var där äfven. Surtouterna etc. tillsade H. Exc. Klingspor dem att aftaga eller gå hem och kläda sig; och konungen yttrade, att om han skulle bevakas, borde det ske af verkliga officerare och ej af sådana, som ej mera vore det. Cederström har H. Maj:t varit nådig mot och befallt honom sätta sig, efter det ej kunde annat än fatiguera honom att så länge stå. Huru de andra bägge, som man tycker ej bort kunna komma in i

[1] Minnen, I: 37.

[2] Till grefve N. Posse 16/3 1809, tillhörigt vice bibliotekarien C. af Petersens. Äfven Schotings ofvan citerade anteckningar omtala konungens förargelse öfver att finna Claesson och Schultz i sin närhet.

slottet, när så sträng bevakning var, kommit därifrån, vet jag intet; men Cederström lärer länge varit kvar.»

Det anförda må vara nog, kanske redan för mycket, till belysning af detaljerna i detta efterspel till den afgörande katastrofen på morgonen den 13 mars. Den hade ett viktigare efterspel, som var rikets ständer förbehållet; det var uppsägandet af tro och lydnad åt Gustaf Adolf och hans ätt samt antagandet af den nya regeringsformen. »Katastrofen den 13 mars», säger den man, hvars anteckningar vi följt, »var icke slutscenen i Gustaf IV Adolfs tragedi: den inträffade först den 10 maj på rikssalen.» Vid den nya grundlagens införande var Jakob Cederström ifrigt verksam, och ifrigt nitälskade han för att den skulle hållas i helgd.

Från början hade det för honom varit klart, att Gustaf IV Adolfs detronisering endast borde vara medel, icke ändamål. Hans anteckningar bära därom ojäfaktigt vittne, och detta länder honom till heder. Ej alla 1809 års män, äfven de som gingo försiktigare till väga än den högröstade unge krigaren, hade detta så klart för sig som han.

III. LUNDENSISKA INTERIÖRER

»Tidens tecken» och den stridande kyrkan.

Adertonhundratrettiotalet är tvifvelsutan en af det slutande århundradets minst lysande perioder. Det var en afmattningens tid. De stora hvälfningarna vid sekelskiftet och i seklets första årtionde, revolutionen och kontrarevolutionen, hade lämnat efter sig en viss trötthet; och de väldiga personligheter, som brytningstiden framkallat, hade antingen begrafts under spillrorna eller åldrats — i ett otium med eller utan »dignitas». Det var julimonarkiens, det borgerliga konungadömets tid. Visserligen var det äfven parlamentarismens och pressens begynnelseskede, men bådadera voro ännu i sin ynglingaålders kitsliga period. I Sverige satt den gamle krigaren från revolutionens tidehvarf med ära på Sveriges tron; men med hans växande år hade icke, såsom han hoppats, tacksamheten och vördnaden hos hans undersåtar vuxit till. De funnos, som syntes vilja plocka bort hans mannaålders lagrar bit för bit. Den nya tidens krafter och sträfvanden rörde sig ännu i oklara, obestämda former. — »Nil admirari», så lydde dagens lösen; den heroiska stämningen var försvunnen; prosan och nykterheten — nämligen förståndets, ingalunda kroppens — voro rådande. Först årtiondets slut och 1840-talet medförde nya uppslag och stämningar.

I den lilla universitetsstaden i Sveriges sydligaste provins afspeglade sig, skulle man kunna säga, till en viss grad dessa allmänna förhållanden, om än i minimal skala. Äfven här rådde, särskildt under årtiondets första år, en viss senil afmattning efter de bättre, innehållsrikare tiderna under århundradets första tiotal. Först mot decenniets slut var det, som ungdomligheten och de friskare strömningarna åter gåfvo karaktären åt det hela. De berömda professorerna från tiden omkring sekelskiftet — Lundblad, Norberg, Fremling — hade gått till sina fäder. Det ena af högskolans under 1810- och 1820-talen mest lysande namn prydde biskopsstolen i Växjö, det andra skulle just förflyttas till Karlstad;

och de af Esaias Tegnérs och C. A. Agardhs samtida, som stått dem nära, uppehöllo ingalunda de stora traditioner, som under deras tid gjort Lund till en af den svenska litterära odlingens hufvudpunkter. Återväxten, som skulle ersätta hvad som mistats, saknades väl icke alldeles; men dels var den ännu icke långt hunnen, dels hade den svårt att bryta sig fram och få luft bland vindfällena.

Parlamentarismen i Lund, om man, för att fortsätta jämförelsen, så ville kalla debatterna i det akademiska konsistoriet, var visserligen gammal, men den genomlefde under första hälften af 1800-talet en period, som man skulle kunna kalla gubbålderns slyngelår. Den fria pressen representerades af »Lunds Veckoblad» och »Skånska Correspondenten» — af hvilka särskildt det förstnämnda värdigt höll på det bestående — samt därjämte under en kort tid af det berömda skämtbladet »Gefion», ungdomens föga hänsynsfulla organ.

Säkerligen låg anledningen till att fattigdomens tid följde så snart efter rikedomens icke blott i den historiens allmänna lag, som åskådliggöres genom pendelns svängningar. Den berodde ock på vissa lätt i ögonen fallande brister hos den tidsålder, som man kan kalla ej blott snillenas utan äfven snilledyrkans. Snillets privilegier ansågos oinskränkta: till den snillrika personlighetens absoluta frihet hörde äfven rättigheten att göra sig oberoende af samhällets vanliga fordringar på plikttrohet, ordning och goda seder. Föredömena i detta afseende funno lätt efterföljare hos dem, som voro snillenas samtida utan att vara deras jämlikar. Så var det under romantikens tid, långt innan dess efterborne kusin, Nietzsches »öfvermänniska», i våra dagar uppfanns. I det yttre ägde under nämnda tider dessa privilegierade därjämte rättighet att låta personlighetens egendomligheter ogeneradt framträda. Särskildt i den lilla universitetsstaden funnos många små, som ansågo det bekvämt att i detta afseende följa de storas efterdömen. Så frodades »originalen», och originalens anspråk räckte längre än — originaliteten. Lund kunde på 1830- och 40-talen förete ett rikt urval af både yngre och äldre original. Några lefde kvar ett stycke in på det senare halfseklet, ett slags reliktfauna från en naivare, mindre kritisk och mindre nivellerande tidsålder.

* * *

Kritiken öfver de lundensiska universitetsförhållandena var emellertid tidigt på färde; och vederbörande själfva sörjde onekligen för att den icke blef sysslolös. Början gjordes med den på sin tid beryktade skandalartikeln »Tidens tecken», införd i Helsingborgsposten 1830. Den var författad af en läkare, som nyss förut studerat vid Lunds universitet, samt förestafvad af personlig hämnd och ovilja. Kritikern sparade icke på sina tillmälen. Ungdomen i Lund, hette det, stod »likt Herkules vid skiljovägen mellan tvenne kvinnor, den gamla och den nya tiden, af hvilka den förra ropade: läs och begrunda! den senare: sup och spela!» — och modern Svea måste »tveka, om hon borde lämna sina söner i okunnighetens tillstånd vid plogen eller utsätta dem för faran att genom bildningsanstalter komma på schavotten». I denna och i en följande artikel, »Tidens tecken förklarade», framkastades beskyllningar, särskildt mot de yngre akademiska lärarne, för att visa deras demoralisation, sedernas råhet och det helas förfall. Följande jämförelse mellan förr och nu uppdrogs: »T. — i den senare skriften sades om detta »T.», att därmed i logiken menades Titus, i vanlig skrift Titulus; naturligtvis åsyftades Tegnér — »T. bildade omkring sig en krets af humorister, så goda som för tillfället funnos att tillgå. I deras sällskap vistades han, så ofta han behöfde en rekreation... Bacchus hade väl sin plats i laget, men ej som hufvudperson, ty T. hade själf förbehållit sig direktörskapet. T. försvann. Nu var örnen bortflugen, men sparfhökarna, som roat honom med sitt skrik, voro kvar.»

Skriften var obestridligt en verklig skandalskrift, full af lögnaktiga och obevisade påståenden, och skulle såsom sådan hafva ansetts äfven i våra dagar. Då, innan man vant sig vid pressens bruk och missbruk, var verkan oerhörd. Protester haglade, författaren boycottades i socialt afseende, tryckfrihetsåtal anställdes, intyg trycktes från Lunds magistrat, borgerskap, dess ridderskap och adel. Universitetets utmärktaste penna — C. A. Agardh, då ännu kvar — skref i Lunds Veckoblad artikeln »Tidens tecken, sedda till höger», lifligt, briljant som alltid och ännu i dag af vida allmännare intresse än eljest en försvarsskrift för dagen mot ett lumpet anfall.

Men detta oaktadt gick det som så ofta med smädelsen: »Semper aliquid hæret», därför att man, såsom det hette i Agardhs artikel, är benägen att tro på satsen »ingen rök utan eld». Och

med alla öfverdrifter och osanningar var det nog så, att sedan »örnen» flugit från Lund, de mindre kungliga fåglarna genom sina hesa skrik gjorde sig bemärkta mer, än som varit önskligt för lärosätets anseende. Hvad som syntes utifrån var icke så mycket »eld», utan snarare »rök». Kort därpå följande tilldragelser bekräftade också, att allt icke var, som det borde.

Ändlösa tvister begynte inom det akademiska konsistoriet utspinna sig till följd af ett par befordringsfrågor — sedan gammalt den svaga punkten i våra universitets organisation, akilleshälen hos »alma mater». Kändt är äfven hos en yngre generation, hvilka fejder som utkämpades för återbesättandet af domprostbefattningen i Lund efter den för sin goda aptit berömde domprosten Wåhlin: tre år förgingo, innan han kunde få en efterträdare. Det blef omsider den fromme Hellstenius, en fridens man, men i vetenskapens häfder föga berömd; hans medtäflare hade varit Thomander, den nya tidens son, med snillets märke och det jäsande ungdomsmodet, Reuterdahls medarbetare i Theologisk Qvartalsskrift — det enda frisinnade och med vetenskapens framsteg förtrogna kyrkliga organ i dåtidens Sverige.

Thomanders ifrige förespråkare under denna fejd var den framstående teologie professorn Ahlman; och Köpenhamns teologiska fakultet gaf Thomander ett afgjordt företräde framför de andra medsökande. Dessa voro ursprungligen icke mindre än 11. Bland dem var det företrädesvis tvenne, adjunkten i österländska språk, Kahl — sedan känd som en varmhjärtad tecknare af den tegnérska tiden — och teologie doktorn och kyrkoherden i Norrhviddinge L. P. Wåhlin, som gjorde buller emot Ahlman och fakulteten för att häfda sin kränkta rätt.

Den förre utgaf »Antiqvartalskrift», hvilken besvarades af Thomander med »Anti-vandalskrift». Wåhlin, som var en gammal akademiker med höga vitsord för aflagda lärdomsprof, förgrymmades väldigt öfver Ahlman, hvars renlärighet han bestred. Han begaf sig, sedan befordringsfrågan var utagerad i konsistorium, till lärdomsstaden och försvarade där en akademisk afhandling, som skulle ådagalägga, att han verkligen befann sig på höjden af sin tids vetenskap.

Denna disputationsakt, som blifvit benämnd »fältslaget den 17 december 1831», var en cause célèbre i den akademiska världen. Den ägde rum i universitetets stora, öfverfyllda festauditorium och

bevistades, såsom en yngre åhörare skrifver, af »biskop och professorer, teologie och medicine doktorer, präster från landet, inspektorer och militärer, jurister och kameralister». När den af teologiska fakulteten utsedde opponenten kom fram, afvisades han af præses på flödande latin med orden, att præses redan för aflagda akademiska prof fått mer än 40 laudatur och icke ville ha ytterligare vitsord af en så beskaffad teologisk fakultet som den nuvarande. Såsom teologie doktor hade han nämligen rätt att, utan fakultetens tillstånd och dess bedömande, disputera när honom lyste. Därefter kom den originelle prosten i Kvistofta, titulärprofessorn David Munck af Rosenschöld — äfven han talade sitt latin med gammaldags färdighet — och argumenterade, skenbart mot afhandlingen men i verkligheten mot prokansler, fakultet och Theologisk Qvartalsskrift, hvilka rekommenderat kättare till befordran och uteslutit de renläriga. Signaturen H. R. (Reuterdahl) i den nämnda tidskriften uttyddes parodiskt såsom »hominum reformator»; det påstods, att från Norrhviddinge komme bättre folk än från Söderhviddinge — biskop Faxe hade ju varit kyrkoherde där, innan han blef professor i teologiska fakulteten! — o. s. v. Äfven medsökanden Kahl opponerade, men katederstriden bestod i ömsesidiga loford: Kahl nämndes af præses »religionens pelare, som skyddar landet för danskar och otro». Sedan höllo de präster från landsbygden, som kommit in för att bevittna stiftschefens och fakultetens nederlag, en fest tillsammans med den segerglade præses och David från Kvistofta, en fest, i hvilken äfven deltog en och annan »renlärig» ledamot af det akademiska konsistoriet; bland dem nämnes särskildt — Brunius.

Det var detta uppträde, som föranledde »Gefion» att ironiskt tala om det nya teologiska lif, som inträdt vid lärosätet. »Präster från landet», hette det, »hafva inträdt i våra lärosalar och med vattentäta stöflar söndertrampat villfarelser såsom huggormar.»

»Antivandalskriften» och »Gefion» ökade bitterheten. Det nya och det gamla Lund delades i tvenne skaror; och spenamnet »de vandaler» var gängse om de gamla idéernas försvarare. »Gefion» var onekligen ett kitsligt och öfvermodigt blad, och anstöt väckte med rätta särskildt en artikel med öfverskriften: »Vördsam anmälan till alla älskare af ett grundligt teologiskt studium rörande subskription till en marmorbyst åt Achatius Åke Kahl.»

Där gycklades obarmhärtigt med »Antiqvartalskriftens» ut-

gifvare och hans »drabanter vid sidan af den stora österlandsstjärnan» — professor Brunius och teologie docenten Pettersson, en af de 11 sökande. Där sades, att man äfven tänkt sig »vår Kahl såsom statue equestre, föreställd som S:t Göran, eller som triumfator, sittande i en med tvenne oxar bespänd skånsk char eller rapphöna, fastkörd i en *kal* rågåker; därunder skulle sättas den enkla inskriften Å. K.».

Man finner af vitsarna i slutet af det anförda profvet, att äfven Gefions kvickheter kunde vara sökta. När bladet slutligen nästan uteslutande fylldes med utdrag ur protokoll och handlingar i akademiska tvistefrågor, ofta under rubriken »Anthologia Consistorii Academici Lundensis», ledsagade af ironiska kommentarier, så blef det till mera skada än nytta. Det blottade ej blott skoningslöst utan med förkärlek bristerna och oenigheten inom lärosätet. Med bekymmer skref den yngre lärare, ur hvars bref vi lånat skildringen af den ryktbara disputationsakten: »Jag fruktar, att den gräl- och partianda, som nu fått insteg, ej skall häfvas utan genom ett häftigt slag, t. ex. akademiens upphäfvande eller förflyttning... Skola ej studenterna i stället för med vördnad och aktning följa sina pöbelaktigt grälande lärare med förakt och åtlöje?»

Ej blott den ofvannämnde David Munck af Rosenschöld talade i en af sina beryktade »Qvistoftaartiklar» (i Dagl. Alleh. 1833) om de »hjärtlösa, skuggrädda, inskränkta tänkesätt, hvilka såsom ett evigt töcken hvilade öfver de lärdes panna, liksom de skånska dimmorna öfver domkyrkotornen och observatoriialtanen». Öfver hela landet väckte dessa teologiska tvister uppseende. Den allvarlige, ortodoxe biskop Wingård talade i bref till Tegnér om »schisma magnum mellan påfvarne i Lund. Det kan man kalla odium theologicum af gamla slaget.» Och hans ämbetsbroder i Växjö svarade, djupt bedröfvad öfver dessa »skandalösa tvister» på en plats, som varit honom kär, med hårda ord. Han for ut öfver »råheten, okunnigheten, den teologiska och symboliska ilskan» och ömkligheten, att »hvarje präst antingen biter sin ämbetsbroder eller åtminstone biter i sin egen prästkrage. Det är som under reformationsseklets råaste tider, då kyrkans mobb stod som retade tuppar mot hvarandra på symbolikens dynghög... Hvad skall nationen tänka om ett sådant ofog under de heliga fanorna?»

De vreda vågorna lade sig omsider, sedan den teologiska befordringsfrågan var afgjord. Fullt så skyhöga gingo de åtmins-

tone icke i den därpå följande tvisten af samma slag — om tillsättandet af den zoologiska (naturalhistoriska) professionen. Liksom det för några gällt att från den teologiska fakulteten utestänga Thomander, så gällde det nu att hindra den berömde zoologen och arkeologen Sven Nilssons framgång. Föga fattades, att Lunds universitet så hade kommit att sakna tvenne af sina berömdaste namn. Att den akademiska myndighet, som skulle väga de sökandes förtjänster, kunde föredraga Hellstenius för Thomander och Zetterstedt för Nilsson, förefaller eftervärlden vidunderligt och länder hvarken dem till heder, som sutto såsom domare, eller den lagstiftning, som inrättat så beskaffade vetenskapliga tribunal som de akademiska konsistorierna.

Pluraliteten uppförde (maj 1832) å förslaget i främsta rummet akademisekreteraren och botanices demonstratorn Zetterstedt, i andra Nilsson, som var t. f. professor i zoologi och intendent vid Vetenskapsakademiens zoologiska samlingar, samt i tredje rummet den unge docenten Dahlbom, entomolog liksom Zetterstedt, med uteslutande af docenten och medicine doktorn Sundevall. Denne sistnämnde blef, vid sidan af Nilsson, Sveriges berömdaste zoolog; att han nu fick stå tillbaka för Dahlbom, var således fullkomligt i stilen af det hela. Äfven handlingarna i detta mål trycktes och väckte uppseende. I »Nya Argus» debatterades saken utförligt, sedan i »Stockholmsposten» genom lundensiska tillskyndare varit införd en för Nilsson nedsättande anmälan af första delen af hans — tolf år förut utkomna! — Fauna, som beskylldes för att vara plagiat.

Att befordringsfrågan hade sin särskilda ekonomiska sida, ställde dess behandling i en ingalunda vacker dager. Då Nilsson emottog förordnandet såsom vikarierande professor och lämnade sin framgångsrika verksamhet i Stockholm, hade han genom särskildt kungligt bref fått löfte om ordinarie professorslön, så fort han blifvit befordrad. Löneförhållandena vid lärosätet voro den tiden så underliga, att de sist utnämnda professorerna icke uppburo professorslön. Nu funnos tre dylika löneexpektanter, som genom Nilssons befordran skulle utestängts från sin tur. Dessa blefvo också hans gifna motståndare, och med dem förenade sig andra. Den egna fördelen kom i konflikt med »salus reipublicæ».

* * *

De konsistoriella debatterna hade emellertid ett för den tiden ovanligt efterspel, som då det studeras i samtida aktstycken gör ett uppfriskande intryck ofvanpå det föregående grälet. Det var ungdomen, som tog sig för att demonstrera i den riktning, dit dess rättskänsla visade.

När anslaget på »svarta taflan» om konsistoriets förslag blef synligt, berättar en samtida, »väckte det hos ungdomen förvåning, häpnad och harm. Klockan 7 e. m. samlades de studerande på Lundagård och tågade till Nilsson, som hälsades med sexdubbla vivatrop.» Ungdomens taleman lärer hafva varit docenten i numismatik Hildebrand — sedan Sveriges riksantikvarie, som, i förbigående sagdt, längre fram i tiden på fornforskningens fält bröt sina lansar ej blott *för* utan äfven *mot* Nilsson. Nilsson tackade den entusiastiska skaran och uppmanade ungdomen att »alltid bevara och som en helig eld vårda den ofördärfvade känslan för rätt och sanning». Sedermera uppvaktades äfven Sundevall med vivatrop, och ynglingaskaran återvände till Lundagård, där folksången afsjöngs och man därpå i all stillhet åtskildes.

Men efterspelet hade också ett efterspel. Ehuru det endast stod i tämligen lösligt sammanhang med denna studentopinionsyttring, kan det så betraktas, och det var icke heller utan sin förbindelse med den föregående teologiska befordringsfrågan.

Det var slagsmålet hos »Krumlindes», stadens gästgifvaregård, på aftonen efter bönsöndagen 1832.

De stridande voro dock icke studenter — dylika kommo endast med som vittnen — utan tvenne akademiska lärare och till på köpet tvenne prästmän, af hvilka den ene var teologie doktor och den andre docent i teologiska fakulteten, båda vid tillfället klädda i prästerlig dräkt. Det var professorn, teologie doktor Engeström och docenten Johannes Pettersson.

Den sistnämnde — vi hafva redan nämnt honom bland de sökande till domprostbefattningen — hade klockan mellan 8 och 9 blifvit inkallad i ett rum innanför värdshuslokalen, där Engeström och hans vän professor Bolmeer sutto och förplägade sig, och af dem blifvit ställd till ansvar för att han bidragit att utsprida ett rykte om Bolmeers tillärnade deltagande i den ofvannämnda studentdemonstrationen. P. förnekade, att han härvid låtit något komma sig till last; men en ordväxling uppstod mellan honom och Engeström, hvilken enligt den anklagelseskrift, som den förstnämnde in-

gaf till den akademiska domstolen, consistorium minus, slutade med att Engeström »anföll mig med ena handen i håret och andra handen i rocken samt skakade och lufvade mig».

Utom professor Bolmeer instämdes fem studenter, värdshusvärden och hans hustru, två pigor och en minderårig kypare som vittnen i detta mål. Det förevar till behandling vid sex konsistoriisammanträden, under ordförandeskap af rektor, professor Brunius, och var naturligtvis ägnadt att väcka stort uppseende. Försök att i godo bilägga saken hade blifvit gjorda; men den förfördelade förklarade, att han vore tvungen att söka upprättelse för att icke alldeles stänga sin framtida bana, helst som han redan rönt så vidriga öden, särskildt i befordringsfrågan inom den teologiska fakulteten. Pettersson tillskref sina motgångar vid ansökningen en »förmans förfäktande af ensidiga åsikter, hvarigenom han varit blottställd för inhemsk och utländsk förföljelse». »Förmannen» syftar tydligen på Ahlman; den »utländska» förföljelsen på köpenhamnsfakultetens omdöme. Hela yttrandet, om också ej hela uppträdet, får anses som ett bevis på, huru den bedröfliga befordringsfejden genomsyrat alla förhållanden.

Af de många vittnenas utsago kan man göra sig en föreställning, huru saken tagit sig ut i den skumma källarsalen i våraftonens skymning. Med häpnad hörde spisgästerna — allesammans studenter — och tjänstfolket från det innanför belägna rummet de lärda herrarnes alltmer högljudda ordväxling och utropet: »Så låter jag, min själ, inte hundsvottera mig!» Slutligen slogs dörren upp, och samma röst ropade på »vittnen». »Se här, mina herrar, huru jag handteras af doktor Engeström!» Docenten Pettersson syntes då sträfva att komma ut, under det att Engeström med ena handen höll honom i prästrockens krage och med den andra i nacken. Studeranden Delin, Göteborgska nationens kurator, en af den tidens studentkoryféer och en behjärtad man, som från början varit i docenten Petterssons sällskap, grep delinkventen från motsatta sidan i kragen och befriade honom. Därpå slogs dörren igen inifrån med en sådan fart, att nyckeln flög långt utåt golfvet, och de stridande parterna aflägsnade sig, först den anfallne, åtföljd af sin räddare, sedermera, en stund efteråt, hans antagonist med sällskap — under synbart bemödande att dölja ansiktet för de häpna vittnena i källarsalen.

Så gick det till. Hvad som förelupit inne i kammaren lärer väl

icke varit något egentligt slagsmål: att teologie doktorn gripit teologie docenten i kragen hade, enligt hans egen bestämda förklaring, skett endast af omtanke för den unge prästmannens eget väl: han ville hindra denne att komma ut och i sin uppretade sinnesstämning göra skandal bland ungdomen! Bestämdt förnekade han, att han »lufvat» sin antagonist; och den andre professorn försäkrade också, att sådant »icke kommit i fråga», om också docenten Petterssons »hår kommit i någon oordning».

Den vidlyftiga rannsakningen i målet, under hvilken en af bisittarne i rätten begärde, att kypargossen skulle höras, huruvida professor Engeström vid tillfället varit nykter eller af starka drycker öfverlastad, syntes emellertid endast åstadkomma half bevisning mot den anklagade; och domstolens utslag blef, att han ålades att fria sig med värjemålsed, att han icke med »ruskning, skuffning eller hårdrag ofredat eller på annat sätt genom våldsamhet förolämpat docenten Pettersson».

Handgripligheter bildade i hvarje fall sluttablån i denna serie af bilder från den »stridande kyrkans» historia vid Lunds universitet. Uppbyggliga hafva de för visso icke varit. Men äfven från skuggornas tid kan vara något att lära. Ty huru än tiderna gått framåt under den offentliga kontrollens dagar, så äga senare släkten ej rätt att fariseiskt slå sig för sitt bröst och ropa: Jag tackar dig Gud, att jag ej är som dessa syndare! Och till lärdomarna höra äfven vissheten, att ljuset ej ständigt kan skymmas af töcknen. I den lilla värld, från hvilken vi sökt fram några gamla interiörer, hafva föryngringens makter haft sina naturliga målsmän: det var ungdomen och dess lifaktighet, som småningom bröt de senila traditionerna.

Studentdemonstrationer på 1830-talet.

1. När studenterna hurrade för sjuttiotvåan.

Sjuttiotvåan? Hvad var väl den att »hurra» för? Så tyckte många af dem, som 1834 hörde till de visa och förståndiga och sågo ned på ungdomens upptåg; andra voro af motsatt mening. Nu, 65 år efteråt, torde väl de finnas, kanske icke så alldeles få, som fråga: Hvad *var* egentligen »sjuttiotvåan», och hur kom det sig, att man hurrade? Kanske är det icke alldeles öfverflödigt att gifva en liten orienterande inledning rörande detta stora »rabaldernummer» från riksdagen 1834.

»Sjuttiotvåan» var, i korthet sagdt, den ännu i dag gällande 72:a § i vår regeringsform, hvars första moment lyder: »Riksbanken förblifver under riksdagens (rikets ständers) egen garanti och vård, så att den ostörd må få förvaltas af de fullmäktige, ständerna därtill förordna» o. s. v. Den grundsats, som i dessa ord är fastslagen, är den gamla och länge oomtvistade, att den första statsmakten icke äger någon bestämmande myndighet vid riksbankens förvaltning, hvilken ensamt tillhör representationen och dess ombud. Grundsatsen ansågs såsom ett frihetens palladium, och de funnos, som ansågo det såsom ett helgerån att röra vid den. Detta var emellertid hvad som syntes hota vid riksdagen 1834.

Den invecklade ställning, hvari myntbestämningsfrågan småningom råkat, hade under Karl XIV Johans regering väckt tanken på en förändring i lagstiftningen för riksbanken. Efter vidlyftiga öfverläggningar hade vid 1828—30 års riksdag väckts förslag om en ändring af 72:a § därhän, att »banken, för alltid skild från rikets statsverk, skulle stå under konungens och rikets ständers *gemensamma* garanti och förvaltas af ständernas fullmäktige, enligt af konung och ständer gemensamt stiftade lagar». Denna grundlagsförändring hade af alla fyra stånden, oaktadt det tydliga upphäf-

vandet af den ofvannämnda principen, förklarats hvilande till behandling vid nästkommande riksdag; och det var sålunda fullkomligt i sin ordning, att 72:an i denna nya redaktion, hvilken innebar en tillökning i den konstitutionella regeringsmakten, framlades till ständernas godkännade vid 1834 års riksdag. Regeringens förslag härom följdes af ett förslag till ny banklag, byggdt på förutsättningen af 72:a §:s nya lydelse.

Men tiderna hade ändrats. Hvad som 1830 accepterats af rikets ständer, fann 1834 ett bestämdt motstånd dels inom riksstånden själfva, där frågan, från att betraktas såsom en väsentligen ekonomisk angelägenhet, tillspetsades till en konstitutionell maktfråga, dels af den oppositionella pressen, den tredje statsmakt, som under de sista åren med ungdomens hela ifver gjorde sig gällande. Det hjälpte icke, att den gamle excellensen Rosenblad med afseende på tidningsskrifveriet uttalade den åsikt, att det vore en »från afgrunden i senare tid uppstigen oren ande att störa samhällets och de enskildas lugn». Ett oväder uppväxte mot den gamle kungen och hans rådgifvare, hvartill man ännu ej sett maken under det nya statsskicket. Aftonbladet och Dagligt Allehanda, Nya Argus och den liberala pressen öfver hufvud stridde för 72:ans bestånd, som om saken gällt fäderneslandets väl eller ve. Å andra sidan försvarades ändringen till konungamaktens förmån med ifver af regeringens organ, Posttidningen, Svenska Minerva, Journalen o. s. v. Å ömse sidor försöktes alla medel för att vinna röster inom stånden. Vid riksdagsmiddagar och klubbar, såväl som på baler hos konung, kronprins och »excellentissimus» grefve Brahe dryftades saken. Aftonbladet skref: På den bal, som hans excellens grefve Brahe »i går gaf kungliga familjen och till hvilken åtskilliga medlemmar af riksstånden voro inbjudna, förmodar man, att sjuttiotvåan spelat en lika lysande roll som någon af balens lysande tärnor». »Sjuttiotvåan» blef nästan ett personligt väsen, som hade sina entusiastiska beundrare och sina svurna fiender.

Alla ansträngningar oaktadt, och fastän regeringen uppenbarligen, med framskjutande af den gamle konungens person, gjorde förändringen till ett äskadt förtroendevotum, föll ändringsförslaget. Med stor majoritet afslogs det af borgarståndet — Thore Petré, den sedan så berömde oppositionstalaren, vann då sina riddarsporrar. Det förkastades ock af bondeståndet, där de kända riksdagstalarne Anders Danielsson och Nils Månsson hörde till dess motståndare.

Därmed var frågan fallen. I prästeståndet och på riddarhuset gick förslaget visserligen igenom, men det hade hos adeln den ringa majoriteten af endast 55 röster, hos prästerskapet den ännu mindre af blott 5 röster. Särskildt på riddarhuset var debatten hetsig. Regeringens nederlag var uppenbart; och det blef icke det sista vid denna riksdag. Här är icke platsen att redogöra för bankfrågornas vidare öde vid riksdagen och för den därmed i sammanhang stående realisationsfrågan. Den gamle konungens tämligen onådiga afsked till ständerna var snarlikt det, som Gustaf III bestod rikets ständer vid riksdagen 1786.

* *
*

»Sjuttiotvåan» hade emellertid under de första månaderna af 1834 varit det samtalsämne, som framför andra afhandlats öfver hela landet, från Ystad till Haparanda. Äfven i Lund hade den varit lifligt debatterad, och den ena af stadens tidningar, »Skånska Correspondenten», hade ifrigt förfäktat paragrafens bestånd. Meningarna torde väl här som annorstädes hafva varit delade; men det yngre släktet var, som vanligen plägar vara fallet, stämdt för den åsikt, som ansågs beteckna framåtskridandet — det vill säga, i föreliggande fall, den omtvistade paragrafens bibehållande.

Det var när underrättelsen om utgången af denna riksdagsfråga kom till den lilla universitetsstaden, som »studenterna hurrade för sjuttiotvåan». Demonstrationen ägde rum på Lundagård en vacker afton tidigt på våren, den 18 mars 1834, medan den sjunkande solen sände sina strålar mellan de olöfvade kronorna i de gamla träden på den ännu muromgifna platsen. Efter vår tids begrepp var den så oskyldig som möjligt, ehuru den af deltagarne själfva nämndes med det något anspråksfulla namnet »opinionsfest». Förloppet var följande:

Nämnda dags eftermiddag klockan 4 inställde sig hos docenten och t. f. professorn i estetik Assar Lindeblad, enligt dennes egen berättelse, några studenter med begäran, att han ville å »studentkårens» vägnar yttra några ord vid den sammankomst, som var beramad att äga rum klockan 5 på e. m. samma dag. Assar Lindeblad, den bekante skalden, »tegnériden» framför andra, var af ungdomen högt uppburen för sin älskvärda och blida personlighet och ej mindre för sin skaldegåfva, som ägde något af improvisa-

tionens lätthet. Han var, säger en af hans biografer, på den tiden »ungdomens antesignanus, ej därigenom att han sökte en dylik position, utan därigenom att ungdomen älskade honom och ville se honom främst bland sig. Till all musik, som genomklingade ynglingasinnet, fordrades ord af honom... Lindeblad besjöng i de dagarna *allt*, ty hela världen var för honom idel poesi, domprosten Wåhlin såväl som den skönaste prinsessa.»

Det var därför, som ungdomen för sitt förehafvande nu sökte hjälp hos denne deras egen och musernas älskling. Han hade sina betänkligheter att uppträda oförberedt och hade gäster hos sig, hvilka han ansåg sig ej kunna lämna. Mot självfva demonstrationen hade han dock ingenting att invända och lät snart öfvertala sig. Han visste, säger han, att det icke kunde blifva fråga om att brista i undersåtlig vördnad för konungen, och han tillägger — vi känna igen samtidens konstitutionella fraseologi: »Ty som det är ungdomen klart, att en konstitutionell konung representerar folkets majestät, så finnes bland denna ungdom visserligen ingen, som ej högt älskar och vördar den faderlige monarken på Vasas tron, ingen, som ej förstår att skilja mellan konung och regering, mellan fäderneslandet och det egna intresset.»

Skalden hade snart tänkt ut sitt tal; förut hade han nedskrifvit en »Svensk frihetssång»:

»Söner af göternas mandom och ära
blomstra vi upp i den kraftiga Nord.
Fri är vår ande som himmelens lära,
fri är vår älskade fädernejord.»

Den ungdomliga dikten slutar:

»Lyfte sig landet i strålande ära!
Ungdomen pryde sin fädernejord!
Frihet och ljus är vår kungliga lära,
ljuset och friheten lefve i Nord!»

Frihetssången afsjöngs jämte andra fosterländska sånger vid studentsammankomsten samma eftermiddag på Lundagård, och den förblef sedermera länge en lundensisk studentsång. Den sjöngs ännu på 1860-talet af studentgenerationer, som icke anade, att den första gången varit hörd vid ett så kritiskt tillfälle som 72:ans hyllning.

Sedan sångerna förklingat och ungdomsskaran samlat sig framför »gamla akademien» — nuvarande biblioteksbyggnaden —, höll Lindeblad sitt tal. Det var helt kort och ganska ungdomligt men innehöll lika litet som frihetssången något förgripligt. Där nämndes med vördnad »hjältekonungen» samt hyllades »de ädla representanter vid innevarande riksdag, som, trogna sitt kall, hafva kämpat och kämpa för landets väl, för folkets självständighet. I en maktpåliggande fråga hafva, enligt vår mening, i synnerhet borgerskapet och bondeståndet utmärkt sig, och bland borgerskapets medlemmar vilja vi med tacksamhet säskildt erinra oss herr Petré, bland bondeståndets Anders Danielsson och Nils Månsson.»

Detta var allt. De studerande, fortsätter berättelsen, vandrade sedan »i lugn och glädje hem hvar och en till sin bok. Solen, som varit vittne till denna fredliga frihet, gick ner, och en skönare afton sade sig mången ej på länge upplefvat, och Lunds invånare hafva ej sett en lugnare.»

Men denna »fredliga frihet» väckte utanför Lundagårds murar mycken oro. »Skånska Correspondentens» och »Aftonbladets» berättelser om uppträdet — i den förstnämnda skildrades, huru »den samlade massan af hvad nationen har friskt och ofördärfvadt, den vimlande skaran af deltagande åskådare af alla klasser gjorde ett djupt intryck» — framkallade protester från regeringsvänligt håll. Bref från Malmö och från Lund infördes i Posttidningen och »Svenska Minerva», hvari påstods, att uppträdet ingalunda gillades af den allmänna meningen i provinsen, och framhölls, att ungdomen härvid gått i andras ledband. Dessa »andra» voro »präster och docenter och tidningsredaktörer», som gingo bakom och »liksom korpralerna vid mönstringen ropade hurra»! »Huru många akademiska lärare och präster, som voro instuckna bland lederna, vill jag lämna osagdt», hette det i Minerva. »Få kunde höra, hvad Lindeblad sade, och mången bland studenterna skrattade däråt.»

Men äfven höga vederbörande lade sig i saken. Kronprinsenkanslern infordrade redogörelse från universitetets rektorsämbete; och det var till upplysning härvid, som Lindeblad afgaf den förklaring öfver sakens förlopp, ur hvilken utdrag ofvan anförts.

Då intet obehörigt tilldragit sig, fanns ingen möjlighet för den styrande makten att ingripa. Men den fromme Lindeblad, som äfven försyndat sig genom att dikta en sång till ära för den

bekante riksdagsbonden Nils Månsson i Skumparp, betraktades länge såsom en farlig ungdomens förledare, som i en framtid borde näpsas. I Svenska Minerva ondgjorde sig Askelöf, själf en gammal lundensare, förskräckligt öfver Lindeblads förklaring. Dennas högstämda slutord: »För idéer, så sköna som fädernesland, konung och konstitution, är jag redo att både ridderligt kämpa och falla» — föranledde följande vresiga anmärkning: »Kämpandet tro vi, att han saklöst kan öfvergifva, emedan ingen fiende torde visa sig på banan. Hvad åter fallet angår, så kommer det sannolikt att stanna vid ett fallande — utför trapporna.» Det hela karakteriserades som ett upptåg, tillställdt af docenter, hvari ynglingarne snarare föreställt komparser än skådespelare och där de hade infunnit sig på kallelse. »Om de unga herrarne roa sig med att ropa vivat eller pereat för herrar Petré, Danielsson och Nils Månsson eller för några professorer, behagliga eller misshagliga, är icke af större vikt det ena än det andra. Ingen af de beskrikna kommer därigenom ett enda steg närmare odödligheten.»

Äfven från andra håll förnummos missljud med anledning af denna s. k. »opinionsfest». Anmärkningsvärdast var det uttalande, som gjordes från biskopsstolen i Växjö samma år af honom, som framför andra var ungdomens vän och länge gällt som de liberala idéernas målsman vid Lunds universitet. Det var i ett skoltal, där han afhandlade frågan »I hvad förhållande stå de unga till statens styrelse och dess politiska lif?» Det var utan tvifvel tänkvärda saker, som samtiden där fick höra; men den stränga dom, som fälldes öfver opinionsyttringar från ungdomen, var säkert oväntad för många. Detta skoltal har också sin biografiska märkvärdighet. Det kan i självfva verket i sin helhet anses beteckna den vändning i politiska åsikter, som inträdde i den åldrande skaldens sista år, hvilka för honom blefvo en skuggornas tid. »Ynglingen», säger han, »är ännu icke medborgare, utan han går i skolan för att en gång blifva det. Ännu mindre är han lagstiftare, ty han har därtill hvarken ålder eller erfarenhet eller den öfversikt af allmänna värf, som endast kommer med åren och icke ens alltid med dem, såsom vi tyvärr postdagligen erfara. En känsla för landets väl, för landets ära kan han, bör han hafva; men en egen öfvertygelse, huru bägge skola befordras, kan han svårligen äga. För allmän människofrihet, för allmän människorätt, må hans hjärta klappa

varmt; men huru bägge häfdas i stort inom hardernesland, detta ligger näppeligen inom hans omdömeskrets.»

Huruvida »sjuttiotvåan» verkligen var rt att »hurra för», må här lämnas oafgjordt. Långt efter den som nu är i fråga, har denna lagbestämmelses lämplighet varit i asatt. Obestridligt är, att representationens envälde i bankstyrel kan missbrukas och har missbrukats till partibelöningar, hvilka nde funnit sitt korrektiv genom samarbete med regeringsmak Och sant var nog också, att bland de ynglingar, som opiner på Lundagård i den vackra vårkvällen 1834, icke funnos mår om ens någon, som kunnat bilda sig en egen öfvertygelse i de segslitna tvistefråga.* Men det hela var dock ett utbrott af un mlig frihetskänsla och vittnade om ett vaknande intresse för fädeslandets allmänna angelägenheter, som väcker eftervärldens npati och äfven synes hafva förtjänt samtidens. Att denna op nsyttring, oskyldig som den var, kunde komma så stor uppstånd åstad, visar blott, huru ovan man då var att höra dylika uttaden vid våra universitet, vare sig från de akademiska fäderna från ungdomen.

Särskildt under 30-talets stagner e förhållanden gör detta studentuppträde i det gamla Lund et pfriskande intryck. Men det torde kunna antagas, att »Studen orpsen» i Lund — det var på 1830-talet som denna benämning sammanslutningen af den studerande ungdomen blef vanlig icke åtnjöt det allra bästa rykte hos »höga vederbörande» efte etta uppträde. Studenterna skulle emellertid ett par år efteråt ynda sig ännu värre, ehuru just ej i politiskt afseende, än n de hurrade för sjuttiotvåan. Men de skulle också kraftigt demo rera för att ådagalägga sina lojala tänkesätt och för att utplåna t ofördelaktiga intrycket.

Därom skall i det följande be tas.

———

2. När Lundagå muren ramlade.

Den plats vid västra utkant af Lundagård, där nu prydliga blomsterrabatter och buskager dja ögat, var ännu in på 1860-talet stenlagd och kallades »la Torg». Tre årtionden längre tillbaka skildes detta torg frå undagård genom en väldig grå

* År 1897 vidtogs omsider e rundlagsändring, inrymmande åt regeringen inflytande på riksbankens styrelse. *Senare anm.*

mur, som för profanum vulgus stängde utsikten till den akademiska helgedomen. Den studerande ungdomen älskade denna afstängdhet. Lundagård blef genom denna mur i en viss grad, tyckte de, deras särskilda egendom. Förnekas kan icke, att det muromgifna Lundagård måste hafva ägt något karakteristiskt, något stilmässigt, som man ej utan afsaknad kunde uppoffra.

Men många af deras högt uppsatta betraktade lundagårdsmuren med oblida ögon och redan 1816 hade universitetskanslern Lars v. Engeström stadfäst beslutet, att den skulle rifvas, så snart den fattiga akademikens tillgångar medgåfve. När han åtta år efteråt nedlade sitt kansleriat, hvilket, såsom bekant, omfattade Lunds universitets mest ärofulla period, testamenterade han omsorgen om detta beslutets verkställighet till det akademiska konsistoriet: därigenom skulle Lundagård förskönas och friska fläktar genomströmma det akademiska området.

Omsider 1837, alltså 13 år sedan beslutet fattats, blef man färdig med dess utförande. Skyndsamhet i ärendenas behandling har aldrig hört till de lärda fädernas egendomligheter; men härvid var det kanske en känsla att själfva företaget icke var så alldeles populärt, som bidrog till det långa dröjsmålet. När nu omsider afröjningsarbetet skulle börja och murbräckan anlitas, sattes detta, med eller utan grund i sammanhang med den tillfälliga förflyttningen af biskopens och prokanslerns residens — medan den gamla biskopsgården vid Kraftstorg, öster om Lundagård, skulle ombyggas — till ett hus, beläget vid Lundagårds västra sida vid Lilla Torg. Utsikten därifrån skymdes genom den fula gråa muren; af Lundagårds friska grönska såg man endast topparna på kastanjeträden, och afundsjukt doldes hvad som af den glada ungdomsskaran förehades innanför muren. Småningom utbreddes den meningen, att det var för att glädja biskop Faxe, eller kanske ännu mera hans biskopinna, ett nöje, som studenternas älskade mur skulle falla; och det började jäsa i sinnena. Petitioner afgåfvos såväl från studentkretsar som från yngre akademiska lärare, att muren måtte få stå kvar. Men konsistorium förstockade sitt hjärta, och en vacker dag i april 1837 började rifningsarbetet.

Omedelbart därpå förmärktes manifestationer, som röjde missnöjet. Smärre samlingar af studenter ägde rum; tankarna vände sig naturligt nog kring attentat mot murbräckan, det förhatliga förstörelseredskap, som skulle användas vid vandaliseringsarbetet. En

afton — det var den 6 april — afhämtades af ett tiotal studenter detta redskap, som utgjordes af en grof trästock. Den fördes upp till Helgonabacken och sönderságades; och en annan stock, afsedd att tjäna samma uppgift, blef från Lundagård buren till biskopshusets trappa. Där försökte man dels att låta den göra tjänst som murbräcka på förstugudörren åt gatan, dels att sönderbryta trappans järnstaket, hvarvid dock stocken, som torde hafva varit något murken och icke just lämplig vid stormningar, bröts sönder. Ingen polis syntes till.

Dessa attentat, i synnerhet det sistnämnda, som betänkligt störde husfriden hos stadens och universitetets högst uppsatte ämbetsman, voro utan tvifvel högst klandervärda. Men ändå vida betänkligare blef saken, då mot midnattstiden en sten kom flygande in genom fönsterrutan och fann vägen till den säng, där den gamle biskopen omsider lagt sig till hvila efter aftonens oro, och — träffade honom i hufvudet, så att blodvite uppkom.

Förskräckelsen i biskopshuset var stor, icke blott för beskaffenheten af det blodiga märke, som stenen lämnat i biskopens hufvud, utan ock för de faror, hvilka syntes hota från den uppretade ungdomsskaran. Tillkallad läkare lugnade dock snart farhågorna för blodvitet: intet men skulle däraf följa. Men icke mindre stor var uppståndelsen hos den akademiska styrelsen.

Klockan sju på morgonen, så fort saken blifvit känd, sammanträdde i det akademiska konsistoriet alla nationernas inspectores och beslöto att energiskt tillhålla sina landsmän att verka för sakens utredning och våldsverkarnes upptäckande. Endast så kunde studenterna frigöra sig från misstanken att hafva gillat eller deltagit i detta illdåd. Därjämte skulle nationskuratorerna uppmanas att inställa sig hos biskopen och uttala landsmännens »afsky» för hvad som händt. Sedan begåfvo sig rektor och professorer på sjukuppvaktning till biskopshuset; och längre fram på dagen mottog biskopen nationskuratorernas deputation, medan den studerande ungdomen samlades utanför. Deras talman försäkrade om ungdomens deltagande kärlek och vädjade till den talrika samling, som stod där ute; och den gamle biskopen med sitt förbundna hufvud tackade i hjärtliga ordalag. — Landshöfdingen i länet kom resande från Malmö; polisen sattes i rörelse, rapport afgick till universitetets kansler, kronprinsen — allt samma dag.

Det gick, såsom det ofta går i dylika fall — den egentlige gär-

ningsmannen upptäcktes icke. Stenkastningen hade också ägt rum en timme, sedan det öfriga oväsendet upphört. Men dettas anstiftare röjdes, och icke mindre än 11 studenter dömdes af konsistorium till relegation för längre och kortare tid. Straffet var välförtjänt. Hela uppträdet var, äfven oafsedt stenkastningen, icke blott en yttring af ungdomligt öfverdåd utan äfven ett uttryck af våldsamhet och hänsynslöshet, mot hvilket förmildrande omständigheter knappast kunde anföras.

Men orätt vore det dock säkert att antaga, att ofoget hade någon djupare grund af illvilja eller vanvördnad mot den gamle prokanslerns person. Biskop Faxe hade i sin krafts dagar varit en utmärkt ämbetsman med lifligt intresse för studier och vetenskapliga samlingar. Såsom biskop hade han fört ett representativt hus; ungdomen var gärna sedd i hans familjekrets. Nu var han sjuttio år, en blid patriark med ett vördnadsbjudande yttre och ett väsen fullt af välvilja. Esaias Tegnér, som i yngre åren ofta låtit sitt skämt spela och sin lyra klinga i det faxeska huset, hedrade honom vid hans jubelpromotion året efter detta attentat med ett kväde, där han erinrade,

»hur tiaren sitter skönt,
fridens sinnebild, emellan
silfverhår och lagergrönt.»

Mot denne fridens man kastades säkert ingen sten i afsikt att skada, på sin höjd för att demonstrera.

Men huru som helst, saken var ägnad att ådraga lärdomssätet en föga behaglig uppmärksamhet, då det nämligen icke kunde betviflas, att demonstrationerna företagits af upphetsade studenter. Den tidens »ligapojkar», gesällerna, sågo icke ogärna, att lundagårdsmuren ramlade och att studenternas tillhåll ej vidare liknade en befästad borg. — Ryktet visste berätta om andra våldsamheter af studerande. Rektor skulle den första maj ha blifvit öfverfallen med knuffningar och ohöfliga tillmälen. Uppgiften dementerades i stadens tidningar; men det var tydligt, att oro rådde i sinnena.

* *
*

Om studenterna i Lund efter dessa tilldragelser mångenstädes voro mindre väl anskrifna, så var det icke att undra öfver, helst

som minnet af den förgripliga 72:an ännu icke var utplånadt. Hvad nu skett var dock vida värre; det kunde möjligen af konung och regering uppfattas som rebellion mot all ordning. I både ungas och gamlas ögon var det därför af vikt att hos höga vederbörande söka återställa ungdomens goda rykte — och äfven dess sångares, Assar Lindeblads. Denne sistnämnde kunde naturligtvis icke af någon misstänkas för delaktighet i ofoget vid Lundagård; men hans politiska renlärighet kunde måhända ännu synas tvifvelaktig hos dem, som makten hade. Tillfälle för den älskvärde skalden — fortfarande färdig att vara ungdomens föresångare — så väl som för studenterna och universitetet i dess helhet att visa sin lojalitet erbjöd sig vid »allerhögsta vederbörandes» besök i Skåne samma år.

Först kom kronprinsen Oskar, stadd på resa till Tyskland. Han passerade den 15 maj Ystad. Universitetet skyndade att ditsända en deputation, anförd af rektor, för att bringa honom en afskedshälsning. Den orättvist misstänkte skalden Lindeblad hade skrifvit verser, som afsjöngos, då fursten gick ombord:

»Utöfver vänlig bölja
DU gungar från vår strand;
men våra hjärtan följa
DIG hän till Söderns land.
Se, Nordens hjältehamnar
omsväfva DINA spår,
och Sveas kärlek famnar
sin OSKAR, hvar han går.»

I september samma år fick Skåne ett besök af den gamle konung Karl Johan; och den hyllning, som då bragtes honom, var otvifvelaktigt afsedd att borttaga alla tvifvel om lojaliteten i den akademiska ungdomens sinnen. Studenterna och deras skald spelade en hufvudroll vid de högtidligheter, som ägde rum i den gamla lärdomsstaden.

Dessa voro för öfrigt de, som vanligen förekommo vid kungliga besök i de svenska städerna, innan järnbanorna funnos: ridande eskort af stadens borgerskap, hälsningstal vid tullen af stadens honoratiores, illumination och transparanger, hvartill — som i våra dagar — kommo presentationer, festmiddagar, tal och skålar. På Akademiska föreningens transparang lästes:

Med oliv och lagerkrans
klassisk är din segerära.

H. M:t bodde hos öfverstekammarjunkaren baron Gyllenkrook, den kände människovännen, stiftaren af Råby räddningsinstitut. Vid ankomsten till sin bostad hälsades konungen af akademistaten och den studerande ungdomen. En del af denna sistnämnda hade utbedt sig att under konungens vistelse i Lund få utgöra en hedersvakt kring hans person. »H. M:t genomgick genast de bevärade ynglingarnes leder... Det var skönt att se den kraftfulle svenske konungen bland en liflig, svensk ungdom under svenska fanan.» Sedan afsjöngs »af valda röster» en hälsningssång, å den studerande ungdomens vägnar författad af Assar Lindeblad. Vid den officiella middagen samma afton förekommo äfven verser af Lindeblad; och då konungen följande dags eftermiddag lämnade staden, afsjöngo studentsångarne åter ett kväde, äfvenledes författadt af samme skald. Nog borde den oförtrutne sångaren anses härmed hafva gjort bot för sången öfver Nils Månsson i Skumparp.

Den gamle kungen med sitt lättrörda sinne och sin sydländska liflighet var icke okänslig för denna hyllning från ungdomen. Särskildt var den forne krigaren intresserad af de unga krigarämnen, som bildade hans lifvakt: han samlade dem i krets omkring sig och, heter det i festberättelsen, »de studerande fingo af Högstdensamme mottaga de nådigaste och mest faderliga försäkringar». Afskedssången åhörde han med rörelse; han förklarade, att »de dagar, på hvilka han vunnit sina segrar, icke skänkt honom större tillfredsställelse än den närvarande». Det var en kunglig hyperbol, jämförlig endast med den ungdomliga, som innehölls i den nyssnämnda afskedssångens slutord:

»Stormarna må skaka
fjällens grund: för Dig, för Dig
en orubblig tron likväl
står på hälleberget i vår själ.»

Men den kungliga välviljan hade äfven tagit sig mera reella uttryck. Konungen förnyade och ökade sina stipendiestiftelser för universitetet, och — han gaf amnesti åt de studenter, som blifvit relegerade för delaktighet i uppträdet den 6 april. Detta sistnämnda skedde på biskop Faxes förbön. Utan tvifvel bidrog det att öka den entusiasm, som tjusningskraften af den gamle kungens personlighet och glansen af hans minnens ära ofelbart framkallade i unga sinnen.

Konungabesöket i Lund 1837 och de uppträden, som föranleddes af lundagårdsmurens fall, fingo sålunda ett sammanhang, hvarigenom dissonansen löstes. Men — murarna restes icke åter med sång, och ingen önskade dem nu tillbaka.

* *
*

En epilog till de händelser, vi här antecknat, utspelades en af de sista dagarna i september vid stranden af Öresund. Konung Karl Johan hade från Lund begifvit sig till Malmö och skulle därifrån resa till Engelholm utan att passera igenom Lund. Studenterna ville dock ånyo bringa honom sin afskedshyllning: de samlades och tågade manstarka till det en mil väster om Lund belägna Lomma, där de försport, att han skulle färdas fram. Uppställda på ömse sidor om vägen hälsade de monarken med en ny afskedssång. Återigen var det Assar Lindeblad, som strängat sin lyra, denna gång till metrisk vers:

»O, förlåt vår längtan, som gick till Sundets
glada strand, att strö på din väg en blomma
och att åter läsa ditt kungaögas
lågande kärlek.»

Den gamle kungen tackade med rördt hjärta de entusiastiska ynglingarne för detta bevis på tillgifvenhet och fortsatte så sin färd. Men ännu ett »stormande vivat» ägnades honom: de ungdomliga skarorna ilade efter kungens resvagn, sedan den redan hunnit ett godt stycke vidare på vägen. upphunno den och bragte ännu en sista hyllning åt den åldrige landsfadern, hvars personlighet tydligen gripit deras sinnen. Sedan tågade de i stillhet tillbaka till Lundagård, och vandringen afslöts med folksångens afsjungande. »Aldrig har den utförts med mera värme och högre sinneslyftning än denna gång», säger stadens krönikeskrifvare.

Det ligger i denna omisskännliga, omedelbara hänförelse bland ungdomen något verkligen gripande. Det är dess sköna privilegium. Formerna, hvilka hänförelsen söker, kunna vara mer och mindre lyckliga, och den sång, som tidens sed fordrade, var kanske entonig nog. Obilligt vore det äfven att begära, att den lyra, som fem gånger inom så kort tid stämdes till kunglighetens

lof, alltjämt skulle ha nya toner. Men det *lyriska* elementet saknades icke ändå. Det är hos ungdomen oförgängligt i alla släkter och består utan både rim och meter.

Den uppflammande hänförelsen för det verkligt stora hos den gamle hjältekonungens personlighet kastade sitt försonande skimmer öfver hvad ungdomen kanske i hans ögon brutit. I hvarje fall visar den medaljens framsida hos ungdomssinnet. Den bör icke döljas, när man framhållit frånsidan genom att skildra det ofog, som bedrefs under den lika ungdomliga harmen öfver att lundagårdsmuren ramlade.

En folktribun och en frihetsskald från 1840.

»Förliter eder icke uppå förstar!» — så utropade vid början af den oroliga riksdagen 1840 en af de »redlige dannemännen» i det hedervärda bondeståndet. Detta varningsrop riktades mot den gamle konung Karl XIV Johan och gällde hans löfte i trontalet om skattelindringar. »Den enfaldiga allmogen», sade talaren, hade hittills trott, att »kungsord» borde gälla som de högtidligaste af alla försäkringar. Men denna fromma tro hade blifvit satt på ett hårdt prof, ansåg han, genom statsverkspropositionens anspråk på ökade anslag oaktadt löftet om skatternas nedsättning. Att ökade tillgångar medgåfvo både anslagens ökning och skattelindring, förteg han visligen.

Det vanvördiga ordet flög kring land och rike. Det ansågs af många, i dessa det jäsande missnöjets dagar, just slå hufvudet på spiken. Talaren blef i hast en populär man, nästan en hjälte, nämligen hos regeringens många vedersakare; af dess försvarare betraktades han såsom en genom sin hätskhet och tilltagsenhet jämte sin begåfning högst farlig person. Mannen var bondefullmäktigen från Älfsborgs län Hans Jansson. Genom sitt hänsynslösa uppträdande vid 1840 års riksdag vann han en viss ryktbarhet, om den ock blef kortlifvad nog. Mångenstädes hyllades han då framför sina ståndsbröder såsom en folktribun.

Hans Jansson, utgången från ett fattigt bondehem på Dalsland, hade börjat sin bana som klockare och vaccinatör och hade genom sitt goda hufvud och sin talgåfva tidigt fästat hembygdens uppmärksamhet. Såsom dess representant i bondeståndet hade han bevistat tvenne riksdagar före 1840 och under dem ställt sig i oppositionens leder under den bekante bondehöfdingen Anders Danielssons fana. Vid 1834 års riksdag invaldes han bland fullmäktige i riksgäldskontoret och blef ledamot i ett par kommittéer.

Då Anders Danielsson 1839 gick ur tiden, var Hans Jansson väl ingalunda skickad att öfvertaga den märklige mannens ledarroll, men han tillhörde dock bondeståndets mera bemärkta ledamöter. Och hvad mera var — under sin stockholmsvistelse hade han knutit nära förbindelser med den liberala pressens män. Af dem begagnades Hans Jansson för oppositionella syften; till gengäld bidrogo de att skapa hans rykte.

Hans ställning var härigenom sådan, att regeringen under de kritiska förhållandena vid början af riksdagen 1840 ansåg sig böra erbjuda honom talmansbefattningen i bondeståndet, hvarigenom hans inflytande såsom oppositionsman skulle i någon mån hafva neutraliserats. Ryktet om denna plan spridde sig, men den gillades icke af den liberala pressen, som ville hafva honom till språkrör. Aftonbladet, i hvars redaktionsbyrå Hans Jansson var mycket hemmastadd, rådde honom att gå på operan och se »Robert af Normandie» och sjunga, liksom Robert, när Isabella och Bertram kämpa om honom: Nej, nej, nej, nej, nej, nej, nej! »Går han segrande ur detta eldprof, skall det lyfta honom högre i allmänhetens ögon, än något talmanskap skall göra.» Hans Jansson lydde och afsade sig uppdraget.

Men vid det företräde hos den gamle konungen, till hvilket Hans Jansson kallades genom en vän från hans hembygd, kaptenen Lilliestierna, sedan känd som författare till »En åttioårings minnen», bedyrade han, enligt dennes uppgift, sin tillgifvenhet för monarkens person. Karl Johans imponerande väsen och de ord han talat gjorde, efter hvad Hans Jansson försäkrade den konungatrogne Lilliestierna, ett gripande intryck: den tillärnade talmannen tänkte med smärta, sade han, på huru denne »store, äd'e man nu på gamla dagar vore belönad».

Huru föga uppriktiga dessa försäkringar voro, ådagalade Hans Janssons uppträdande i bondeståndet få dagar efteråt. Han kan sägas hafva anslagit ståndets direkt förolämpande ton mot den gamle konungen och hans rådgifvare. Han uppläste i bondeståndet förslag till en svarsadress på konungens trontal. En dylik adress, innehållande kritik öfver konungens tal och redogörelse för vissa önskningsmål, var en nyhet i den svenska riksdagens praxis, och det väckte därför stort uppseende, då detta förslag med mycken emfas frambars af Hans Jansson. Adressen blef i ståndet mottagen med högljudt bifall, och de öfriga stånden inbjödos att

deltaga i dess framläggande för tronen. Frågan förföll dock genom de öfriga ståndens vägran att deltaga i denna opinionsyttring och genom konungens afvisande af bondeståndets särskilda deputerade.

Det värsta var, att denna beryktade adress alldeles icke var författad af Hans Jansson utan af Lars Hierta! Dennes egenhändiga koncept har återfunnits och förvaras nu i Kungl. Biblioteket. Att Hans Jansson härvid lyst med lånta fjädrar gjorde emellertid ingenting till saken. Framför andra blef han nu en af bondeståndets koryféer; och då han några dagar efteråt, den 15 februari, utslungade sitt berömda: »Förliter eder icke uppå förstar!», blef han en »nationens man», som vid sidan af C. H. Anckarsvärd och Thore Petré skulle göra slut på »allenastyrandet» och utkräfva sträng räfst med konungens rådgifvare, genomdrifva representationsreformen o. s. v. Han insattes i konstitutionsutskottet, hvars »anmärkningsmemorial» mot statsrådet öfverträffade allt hvad man hittills upplefvat vid riksdagarna. Han väckte motion, att riksdagen, genom att nedsätta bevillningen till hälften, skulle tvinga regeringen att före årets slut åter sammankalla ständerna. Antagandet af »ett nytt statsskick», förberedt vid den redan började riksdagen, skulle vid den kort därpå följande genomdrifvas med eller mot regeringens vilja. Liksom den beryktade svarsadressen var ett lån af Lars Hierta, så härledde sig denna motion egentligen från Anders Lindeberg; men detta förringade icke verkan af den populäre folkrepresentantens ord. När hans meningsfrände inom ståndet, den oförsynte Sven Heurlin, yrkat, att vid bestämmandet af statsrådens aflöning borde förfaras efter samma grunder som vid »städjandet af tjänstehjon», var den förre färdig att följa samma tankegång. Ständerna borde känna sig såsom en »husfader», som läte anslagens frikostighet bero af den grad af »flit, sparsamhet, erkänsla och aktning för husfaderns vilja», som visats af öfriga familjemedlemmar — d. v. s. statsråden och regeringsmakten. Det är parlamentarismens princip, uttryckt i patriarkaliska ordalag.

Sin ställning som en af bondeståndets hufvudpersoner bibehöll Hans Jansson till riksdagens slut, ehuru han under dess fortgång gjorde mindre buller af sig än under dess begynnelse. Ett vidlyftigt anförande till bondeståndets protokoll vid ett af dess sista sammanträden ansågs såsom ett slags »afskedsadress» och

innehöll följande tirad: »Vi kunna tryggt vädja till nationen och framtiden. Döme de öfver oss!» — Det har ansetts sannolikt, att detta slutstycke i Hans Janssons verksamhet vid 1840 års riksdag flutit ur samma penna som hans adress vid dess början.

Okändt var det visserligen icke för dem, som stodo riksdagsförhållandena nära, »att böndernas höfdingar antogo sufflörer», såsom det heter i Palmblads politiska ströskrift »Politisk Camera Optica», med tillägg att »Hans Jansson hämtar besked ur Anckarsvärds salonger». Och det var den tiden icke ondt om skrifkunnigt folk, som satte memorialerna i dannemännens händer och bidrogo att skapa deras parlamentariska rykte: Lars Hierta och Gustaf Hierta, T. Sandström, V. F. Dalman och And. Lindeberg. Men för dem, som på afstånd betraktade riksdagsskådespelet eller sågo det genom den liberala pressens glasögon, var Hans Janssons storhet oomtvistad. För dem var han framför alla »nationens man», folkfrihetens oförfärade försvarare, en ny lagman Torgny. Till honom ville man hyllande ropa, liksom skalden i Fritiofs saga:

> »Hell dig, du frie man af järn,
> du bonde god!»

Sådan var Hans Janssons ställning vid den sista riksdagen i »gamle kungens tid». I hans efterträdares »nya system» passade det bättre att göra den radikale bonderepresentanten till ståndets talman. Vid riksdagarna 1844 och 1847 fungerade han såsom sådan; han blef äfven ledamot i representationskommittéen 1846. Men den nimbus, som omgifvit oppositionsmannen från 1840, skingrades snart, ehuru hans riksdagsvana gjorde honom talmanskapet vuxen. Situationen 1840 hade skapat hans rykte, och då den var förbi, gick ryktet också snart sin kos. Då Hans Jansson 1854 slutade sina dagar på sitt hemman på Dalsland, tillhörde han icke längre bondeståndets representanter vid riksdagen. Han dog nästan glömd; och ehuru hans minne vid underrättelsen om hans död hedrades inom ståndet med ett minnestal, som infördes i dess protokoll, lämnade han icke efter sig något tomrum inom Sveriges offentliga lif.

Historien har icke åter upprättat hans korta rykte. I det svenska bondeståndets häfder är hans plats icke jämförlig med vare sig Anders Danielssons eller Nils Månssons i Skumparp, som

båda voro hans närmaste föregångare. Han hörde icke till dem, som sutto vid styret och bestämde farkostens riktning öfver det upprörda hafvet; på sin höjd var han en fräsande svallvåg, något högre än de andra, i dess kölvatten.

Trumpetstötarna vid början af riksdagen 1840 trängde äfven till det från händelsernas skådeplats aflägsna bildningscentret i Sydsverige; och de framkallade äfven i Lund ett eko, särskildt bland de unga. Hos den tidens ungdom fann svärmeriet för ideala mål bättre resonansbotten än hos ungdomsgenerationerna under seklets senare hälft. För politisk frihet och människorätt, för folkets förbrödring och stamfränders sammanslutning, för tankens frihet, ej mindre än för det sköna i konsten och litteraturen, svärmade i denna idealistiska tid en rättskaffens student — en af dem, som voro »Herrer i Aandens Rige», såsom de nämndes af den samtida danske skalden. Vaket var det unga släkte, som kring 1840-talet rörde sig på Lundagård, skandinavismens pioniärer, hvilka dels mottogo sina intryck från det vaknande politiska lifvet i Danmark, dels stodo under inflytande af de strömningar, som rörde sig inom »das junge Deutschland».

Studentpoesien florerade. Det gamla »Lunds Veckoblad», som i århundradets början bjudit sina läsare på Esaias Tegnérs ungdomsdikter och sedan upptagit så många alster af »tegnéridernas», särskildt Assar Lindeblads poesi, ägde vid denna tid bland sina poetiska medarbetare, utom N. Lilja och Isr. Tollin, hvilka båda kunde räknas till tegnériderna, tvenne unga diktare, hvilkas namn gått till eftervärlden: Herman Sätherberg och C. V. A. Strandberg. För åren 1840—43 utgaf Bernh. Cronholm kalendern »Hertha, svensk-dansk nyårsgåfva» — ett sydskandinaviskt motstycke till den samtida uppsalakalendern »Linnea Borealis» — med bidrag från båda sidor af Öresund.

Akademiska föreningen, grundlagd 1830 och inrymd i en nu försvunnen tvåvåningsbyggnad i närheten af den plats, där det nuvarande ungdomsslottet reser sig, blef småningom ett centrum för ungdomens sång och vittra idrott. I studentlifvet spelade den af Otto Lindblad grundlagda studentsången en väsentlig roll. I föreningens »sociala afdelning» samlades under ledning af denna

afdelnings »förman» ungdomen till »soaréer» med musik, deklamation och föredrag. Den nyss nämnde B. Cronholm, då filos. magister och sedan docent i kemi, mest känd såsom grundläggare af den bekanta malmötidningen »Snällposten», hade väsentligen bidragit att gifva dessa samkväm sin hållning och form.

I »Lunds Veckoblad» lästes den 26 februari 1840 följande notis: »Bland redliga och manliga 1840 års riksdagsmän är Hans Jansson särdeles utmärkt. Hans namn uppbäres med förtjänta loford kring hela fäderneslandet. Af stämmor till hans pris hörde vi häromdagen *en*, hvilken fann återklang i allas bröst, hvilka densamma förnummo. På en af soaréerna i härvarande studentförening ... uppträdde nämligen en ung man af redan kända lofvande skaldeanlag med en hälsning till folkrepresentanten Hans Jansson.» Därpå följer ett referat af styckets innehåll och dess slutstrofer jämte tillkännagifvande, att poemet komme att särskildt utgifvas.

Den unge mannen med de »lofvande skaldeanlagen» var Carl Vilhelm August Strandberg, då en tjugutvåårig student, sedan två år akademisk medborgare i Lund. Det var i »Lunds Veckoblad», som alstren af hans skaldegåfva först sett dagen. Där hade man af signaturen »Talis Qvalis» läst naturskildringar och stämningsbilder, såsom »Fantasi på Lundagård pingstnatten» eller »En septemberkväll på Helgonabacken», men också politisk lyrik efter tyska förebilder. Kvädena voro ungdomliga och omogna, ofta dystra, öfverlastade till uttrycket, deklamatoriska och oklara, och de förlorade sig gärna i allmänneligheter. Men omisskännligt röjdes i dessa försök en genius af högre ordning, en dristigt flygande fantasi samt en sällsynt uttryckets kraft och ursprunglighet, äfven där främmande inflytande var tydligt. Det var en ung atlet, som öfvade sig att utdela hugg med ett väldigt slagsvärd, och äfven när han, såsom ej sällan skedde, högg i luften, förstod man, att han en gång skulle komma att föra sitt vapen med säker och stadig hand.

Han sjöng »Ord och inga visor. Till mina kamrater», och där fälldes hotande ord om

— — — »de blottade svärden,
som svängas för frihet och ordning och rätt
och ljus åt den hånade människoätt».

»Vid folkvännen Anders Danielssons graf» är Talis Qvalis' äldsta politiska poem i Lunds Veckoblad (1839). Om den bekante folkrepresentantens lif, gärning och personlighet förekommer intet — antagligen visste den unge skalden föga besked därom. Stycket utgöres af allmänna betraktelser i demokratiskt syfte:

»Du stolte ädling, tag en vandringsstaf
och vallfar till den simple bondens graf!
Där kan du mången dyrbar runa lära
om bondens värde och om bondens ära,
som djärft du smädar och vill ej förstå.
Den segrar dig förutan väl ändå.»

»Hälsningssång till folkrepresentanten Hans Jansson», som upplästes i »Akademiska föreningens sociala afdelning» den 22 februari 1840, var ett större motstycke till dessa betraktelser på Anders Danielssons graf. Äfven här är det icke egentligen fråga om den besjungnes bedrifter: af sångens 15 trycksidor har endast den sista någon direkt personlig hänsyftning på Hans Janssons verksamhet. Dennes namn är egentligen en tillfällig skylt på en frihetssång till den nya tidens ära. »Huru skönt det blixtrar!» är ett slags omkväde i dikten.

Den nya tiden står med blixt i hand
och strålig panna öfver alla land — —
Despotens bila krossas uti stycken,
och rätt ej vränges efter furstenycken.»

Där skildras vidare, huru

»Tunga dimmor skocka sig kring Norden.
Se dig omkring! Utöfver fosterjorden
far moln på moln, och blixt där inne bor. — —

En dof förbittring skakar sina vingar
kring hela landet; i allt större ringar
som ormen löper hon sin cirkelgång.»

Därefter framkallades bilden af den tid af götisk mandom, då nordbon ännu ej lärt att »som slafven sjunga sitt gissels lof», utan bonden på tinget »talte sanning, järnhård sanning». Ännu funnes det, heter det vidare, »oförsagde medborgsmän», som träda fram ur kojan och »ila till tings att strida för rätt i landet».

»Och ryktet flyger öfver berg och dalar
och hänryckt om den svenske bonden talar.
Hvad stort han verkat för, i häfdens famn
förevigas tillika med hans namn.»

Stycket slutar med följande apostrof:

»Bär sanning oförskräckt till kungatronen.
Se upp! Till ryggvärn äger du nationen.
Hvarhelst hon dig i kämparaden fann,
hon jublar högt: Hell dig, du folkets man!»

»Hälsningssångens» yttre form, dess versslag, sättet för dess offentliggörande röjde uppenbarligen afsikten att vara ett protesterande motstycke till Tegnérs bekanta, särskildt utgifna poem »Till svenska riddarhuset vid 1840 års riksdag» och dess föregångare »Georg Adlersparres skugga till svenska folket», i hvilka »nyhetskrämarns dårskap» och den makt, som har »dagblad till sin kröningsmantel», gisslas i vredgade ord. Den unge skalden, den nya tidens son, vänder sig beklagande till den åldrande apollobrodern, från hvilken hans lyra, äfven i det föreliggande stycket, lånat så många toner:

»Om äfven han med ömkan blickat neder
på våldets legoknektar, hvilkas leder
allt mera glesnade; om mången gång
en värld stått hänryckt vid en manlig sång —
och nu han sviker tidens höga kraf
— liksom en mor invid sin älsklings graf
i stilla vemod stannar kvar och gråter,
hans tid beklagar honom och — förlåter.»

Det har sitt intresse att se, huru Esaias Tegnér själf bedömde saken. Han skref (i ett otryckt bref den 20 mars 1840) från riksdagen, där han intog en framskjuten ställning bland »rabulismens» motståndare: »Kände man denne Hans Janssons obetydlighet så väl som jag och visste man, att han icke skrifvit själf en rad af hvad som utgått i hans namn, som alltsammans är »förfärdigadt» af Gustaf Hierta och andra publicister, så skulle man ej göra så mycket väsen af en sådan..., äfven om hans tänkesätt ej vore så samhällsupplösande som de äro. Hvad Talis Qvalis angår, så saknar han icke en viss rimgåfva, men på en så stenbunden och stenig grund som dagens liberala politik växer ingen poesi.» Han

yttrade sig icke rörande den unge »rabulistiske» skaldens anfall mot honom personligen, men han klagade, att »rabulismen går som en epidemi öfver land och rike».

Tiden var för mycket upprörd, att ett skaldestycke med titeln »Hälsningssång till Hans Jansson» icke skulle blifva föremål för uppmärksamhet såväl inom den krets, där det först framträdde, som utanför lärosätets murar. Det spriddes i många exemplar; man uppgaf, att upplagan hastigt måste ökas från 500 till 2,000 exemplar. Då hälsningssången först upplästes i »sociala afdelningen» af Bernhard Cronholm, var, säger en samtida, bifallet allmänt »men tyst», och ingen politisk demonstration föreföll. Cronholm fann, att stycket andades »en ren och med ungdomlig lifiighet uttalad kärlek för konung och fosterland» och ägde poetiskt värde. Han tillmätte saken ingen vikt och hade inga betänkligheter mot dess uppläsning, helst som föreningens stadgar föreskrefvo »föredrag och deklamatoriska öfningar» vid samkvämen utan ringaste inskränkning med afseende på valet af ämne.

Men andra hade motsatta åsikter, och dikten väckte genom den behandling, den kom att röna, ett uppseende, hvartill den lilla lärdomsstaden sällan skådat maken. Äfven tidningspressen, såväl den liberala som den konservativa, blandade sig i saken och bedömde poemet från olika ståndpunkter. Aftonbladet fann det »moderat och sansadt»: de, som tyckte annorlunda, såge »spöken midt på ljusa dagen». I Upsala-Correspondenten däremot infördes dels poemet »Skymningen eller ufvarnas krig mot sångfåglarna» till Hälsningssångens förlöjligande, dels en hälsning till de konservativas ledare Hartmansdorff, hvari det hette till slut:

»Har han ej bakom sig nationen,
stå sanning, lag och häfden där.»

Äfven »Svenska Biet» skämtade med den unge lundaskaldens uttryck »till ryggvärn äger du nationen» och anmärkte, att stycket »dignar under öfvermått af blixtar, svärd, klingor, despotism, furstenycker, förtryck, bojor och ilska». Med afseende på de republikanska idéernas verkan på vissa ynglingar gjordes följande all-

männa, ganska befogade anmärkning: »De se i de lagbundna monarkerna idel asiatiska tyranner, hvilka de tro sig kallade att uppmana folken att störta. Om en riksdagsman i Sverige, underblåst af tidningarna, tar munnen full och börjar klandra likt och olikt, så se de i denne en folkets man, kallad att bryta tyranniets bojor och krossa despotismens välde.»

Men allra störst var, såsom nämndt, uppståndelsen i Lund. De debatter, som den ungdomliga dikten framkallade man och man emellan, torde väl ännu vara i minne hos en och annan högt bedagad. Akademiska föreningens protokoller äro en hufvudkälla för historien om de brytningar inom den yngre akademiska världen, som däraf framkallades. De räckte nästan året ut; diskussionerna erbjuda en bild af tidsförhållandena jämte bidrag till de mera framträdande personligheternas karakteristik.

Universitetsbibliotekarien och teologie adjunkten Reuterdahl, sedermera Svea rikes ärkebiskop, en man som i många afseenden var en prydnad för Lunds universitet, hade ännu icke börjat den politiska bana, som skulle föra honom dels till statsrådstaburetten, dels till det kyrkliga primatet och gifva honom namn såsom en af konservatismens pelare. Hvar den lärde teologens sympatier lågo inom politiken — i vetenskapen var han frisinnad —, var emellertid ingen hemlighet. Det var han, som först ingrep i frågan om Hälsningssången, då han från sin paternella ståndpunkt ansåg, att den studerande ungdomen kunde och borde lefva i en »bättre värld än dagsopinionernas och dagskäbblets».

Sedan åtskilliga år var Reuterdahl såsom föreståndare för Akademiska föreningens Athenæum (tidningsafdelning) en af dess förtroendemän. Han vände sig nu till föreningens styrelse (»deputerade») vid ett sammanträde, sammankalladt tvenne dagar sedan Lunds Veckoblad innehållit notisen, att sången till Hans Jansson blifvit uppläst inom sociala afdelningen — således innan den var tryckt —, med en skriftlig anhållan om vidtagande af åtgärder i frågan. Han förklarade, att han icke kände styckets innehåll eller dess författare, och att han själf såsom ledamot af föreningen och universitetet icke tillhörde eller ville anses tillhöra något politiskt parti. Men då af Lunds Veckoblad syntes framgå, att ett uttalande af bestämd politisk syftning förekommit vid en offentlig sammankomst inom föreningen, uttryckte han den mening, att det vore i hög grad »obehörigt», att man där sysselsatte sig med poli-

tiskt opinerande, hvartill flertalet af dem, som besökte sammankomsterna, saknade mognad. Dylikt skulle skada föreningens anseende, och den välvilja, hvarmed den varit omfattad af högre myndigheter, kunde förspillas. Därför borde man först förebygga, att saken upprepades. Vidare borde föreningen anmäla sin åtgärd hos konsistorium, på det att detta skulle vara i tillfälle att kunna upplysa kanslern-kronprinsen, föreningens välgörare, att dess styrelse sökt förekomma, att politisk propaganda där ägde rum.

»Sociala afdelningens förman», mag. B. Cronholm, uppträdde nu till försvar för hvad som förekommit på den af honom föranstaltade soaréen, med förklaring, att ingen politisk demonstration ägt rum, och att det upplästa poemet icke innehållit något samhällsvådligt. Motsatsen kunde endast påstås af »den, som far fram i otid och rädsla». Saken skulle icke hafva tillmätts någon vikt, om den fått oanmärkt passera. »Skall hvarje samtal, hvarje ord här sålunda censureras, så göra vi bäst att icke gå dit; då kunna vi äldre af ungdomen blifva hemma och låta våra yngre kamrater gå i mörkret och bedrifva hvad upptåg de vilja.» Han tillade följande, utan tvifvel välbetänkta ord: »Skulle något förfluget ord blifvit yttradt i våra samkväm, eller skulle någon öfverspänd idé vilja uttala sig, då har allt detta sitt korrektiv inom sig själf och modereras alltid genom lämpa och foglighet, utan att det göres behof af att ringa till storms, då ingen fiende varit synlig.»

Utgången af debatten blef ett förkrosande nederlag för förslagsställaren. Reuterdahls motion föll med 4 röster mot 23: den skulle icke till någon åtgärd föranleda.

Men saken var därmed ingalunda slut. Ett förslag om ändring i föreningens stadgar i syfte att från dess samkväm utesluta allt, som rörde dagens politik, väcktes af Bernhard Cronholms äldre broder, adjunkten i historia, Abraham Cronholm, en man, som oaktadt sina personliga egenheter var en af läroverkets mest ansedda yngre lärare och produktivaste författare. Vid ett följande sammanträde inom de »deputerades» parlamentariska församling behandlades detta förslag. Då stod den egentliga hufvuddrabbningen mellan dem, som ville häfda ungdomens frihet att yttra sig i dagens frågor, och dem, som ville värna Akademiska föreningen mot att få dåligt rykte såsom en tummelplats för politiska strider. Frågan uppblåstes till stora dimensioner, och å

båda sidor fälldes yttranden af nästan storpolitisk innebörd, för att använda ett modernt uttryck.

Förslagsställaren, adjunkten Cronholm, motiverade sitt förslag med ett karakteristiskt anförande. Politiken vore »en främmande tjänsteande», som borde bortvisas; »subjektiva känsloutgjutelser, emfatiska och ihåliga resonemanger öfver dagens strider och oredliga drömmar, som afspegla dagens efemärer i helt andra gestalter än verklighetens, borde ej få förekomma». Hans yttrande innehöll äfven ett omdöme öfver »Hälsningssången», hvilket dock icke kom att intagas i protokollet men i stället trycktes i Lunds Veckoblad. Poemet nämndes där en »pamflett», en »flygskrift, som kan misstydas»: »det blixtrar visserligen starkt i poemet, men ändå skingras ej det mörker, som gör intentionen endast till en halfkväden visa». Skarpt protesterades mot »snubborna» åt Tegnér: »en ung författare vågar skänka sin medömkan åt en diktare, öfver hvilken Sverige är stolt». — Äfven ordföranden, den populäre professor Lovén, ställde sig på Reuterdahls och Abraham Cronholms sida och uttalade en grundsats, som väl ingen ungdom i världen någonsin vill godkänna, nämligen att »den studerande ungdomens egentliga verkningssfär ligger i det förflutna. Dettas betraktande och bearbetande lämnar honom de rätta byggnadsämnena till en fast operationsbas att sedermera manligt och säkert röra sig på det närvarande och verka för det tillkommande.»

Motsidans talan fördes med talang af Bernhard Cronholm och af föreningens sekreterare, filosofie adjunkten Alexis Lindblom, hvilka visserligen icke önskade, att politiken skulle spela någon roll vid studentsamkvämen, men framhöllo det obehöfliga i de föreslagna åtgärderna och vådan af att väcka split mellan föreningens medlemmar och att lössläppa dåliga passioner: »*föreningen* hotade att blifva *söndring*». Men den egentlige hufvudtalaren för ungdomens fria yttranderätt var förste amanuensen vid universitetsbiblioteket Edv. Berling, som alldeles icke delade sin förmans, bibliotekarien Reuterdahls åsikter. Han blef sedan Reuterdahls efterträdare.

Med hela sin ärliga naturs frimodighet drog han i fejden och utdelade väldiga hugg mot »nutidens obskuranter och förskräckte», hvilka med afseende på politiken förfara så, som »samma slags patroner under medeltiden», då de slogo »blå dunster i ögonen på folket och höllo undan bibeln, under förevändning, att den ändå

icke kunde begripas af allmänheten». Ingen fara vore, att föreningen skulle urarta vare sig till en jakobinklubb eller till en kannstöparverkstad. »Låt också vara, att studentens opinion ofta är omogen, full af misstag, en 'oredig dröm'. Det är bättre, att misstagens skärseld genomgås i förberedelseskolan till statslifvet än i detta senare själft. Den tid skall komma, då det äfven i vårt land skall blifva allmänt att ej mera anse politiken farlig, då politisk uppfostran skall blifva en nödvändig ingrediens i bildningsanstalterna. Det tillhör ett ungdomsfritt samfund som Akademiska föreningen att föregå med godt exempel och inse, att den så högeligen fruktade främmande tjänsteanden icke är så svår att sämjas med.»

Men Berlings vältalighet var förgäfves. Bladet hade vändt sig: samma »deputeradekammare», som den 29 februari hade med öfvervägande majoritet beslutat, att Reuterdahls förslag om restriktiva åtgärder icke skulle till någon åtgärd föranleda, beslöt den 11 mars att ändra en paragraf i sociala afdelningens reglemente därhän, att där icke finge förekomma afhandlingar, tal och skaldestycken, som berörde politik eller innebure »hyllning af personer och meningar, som kunde få utseende af en politisk opinionsyttring».

Men nu kom det jäsning i de ungas sinnen. Sympatierna hos studenternas flertal voro naturligtvis på den unge skaldens sida; men han, som de, saknade säte och stämma bland de deputerade. Många af ungdomsskaran ansågo, att dessa svikit sina kommittenters förtroende, och fordrade annullerandet af det nya stadgandet, som inskränkte den frie studentens yttranderätt. Redan den 18 mars fattade blekingska nationen beslutet att hos deputerade fordra den nya paragrafens upphäfvande; småländska nationen hotade att gå ur föreningen o. s. v. Sociala afdelningens förman, Bernhard Cronholm, såväl som hans suppleant nedlade sina förtroendeämbeten, då de ansågo beslutet innebära ett misstroendevotum, och läto, oaktadt alla försäkringar om motsatsen, icke beveka sig att kvarstanna.

I Lunds Veckoblad hade, såsom nämndt är, införts Abraham Cronholms ur protokollet uteslutna kritik af poemet; tidningen innehöll äfven en »Replik» af dettas författare. Dess slutord voro karakteristiska för honom och för tidens ungdom med dess högstämda framtidsdrömmar och djärfva fjärrsyner. »Småsinnet och kortsyntheten», heter det, »låtsa ignorera de stora planer, tiden

hvälfver inom sin barm. Man ser dess brister men blundar för dess omätligt öfvervägande förtjänster. Välan, låt så vara! Tidens flod flyter ändå framåt, medan hela generationer af dess häcklare obemärkt försvinna i dess bottenlösa djup och lämna intet spår efter sig. På tankens örn binder man icke numer vingarna; han lider ingen länk om foten; fri måste han vara — eller dö.»

Under oro i sinnena och lifliga tankeutbyten om denna brännande fråga gick emellertid vårterminen 1840 till ända. Men frågan dykte upp vid första tillfälle på hösten; och sammanträdet i föreningens styrelse den 4 november medförde en ny vändning i frågan. Då frambar å blekingska nationens vägnar en af dess deputerade, magister Mörk, en energisk fordran på det nya stadgandets upphäfvande. Och »Hälsingssångens» författare Karl Strandberg var nu själf medlem af styrelsen såsom representant för Södermanlands nation. Han tog nu till orda med hela ungdomens ifver och sitt skaldelynnes patos.

»Förutsätter man», så föllo hans ord, »hos ungdomen vid en af landets högsta bildningsanstalter en sådan likgiltighet för allt hvad nutid och framtid heter, att den med flit skulle blunda för dem för att så mycket mer ogeneradt få drömma sig in i det förflutna? Då känner man icke ungdomen eller vill icke känna den. Har den akademiske medborgaren icke annat syftemål utom en akademisk examen? Äger han icke ett fädernesland, och är han icke äfven medborgare i det största samfund, mänsklighetens? — Han har rätt att såväl i politiska som i andra ämnen själf tänka och gifva andra del af det tänktas resultater. Den stat är att beklaga, hvars ungdom så sjunkit, att den ej längre intresserar sig för sitt fosterlands väl och ve. Vägra ungdomen att tänka eller tala fritt, och den skall snart på ett eller annat sätt återkräfva denna rättighet.»

De äldre, försiktiga männen, med Reuterdahl i spetsen, sökte begrafva förslaget hos en kommitté och erinrade om faran att ånyo väcka tvisten till lif. Det hjälpte icke — nu var det de yngres tur att segra i voteringen. Den parlamentariska församlingen ändrade för tredje gången under året ståndpunkt: med 18 röster mot 5 beslöts att upphäfva den nya paragrafen.

Men sedan kom ett efterspel, som smakade något af de gamles hämnd. Akademiska föreningen skulle den 1 december, Oskars-

dagen, fira sin första decenniefest, och i dess program ingick ett festtal, som skulle hållas från talarstolen i universitetets festauditorium, »Karolinasalen». Den lilla tvåvåningsbyggnad, som föreningen då disponerade, hade ingen rymlig festlokal. Svårighet yppades att få festtalare, och efter flera försök på andra håll utsågs af de »deputerade» den unge Strandberg. Men från de akademiska fäderna förspordes då, att de icke ärnade tillåta, att katederns helgade rum finge beträdas af en ograduerad studerande, eller med andra ord, att ett festtal af »Hälsningssångens» misstänkte författare icke finge äga rum inom universitetets murar. För att rädda situationen åtog sig föreningens sekreterare, adjunkten Lindblom, att hålla festtalet, och Strandberg afsade sig uppdraget i en ton, som röjde, att han insåg det personliga syftet i konsistoriets åtgärd.

Festtalet hölls af Lindblom på Karolinasalen. Tidens vanliga tillfällighetsskalder strängade sina lyror, men Strandbergs lyra var stum. I förbigående må nämnas, att denna oskarsdags högtidligheter i Lund började klockan half sex på morgonen med kanonsalut och slutade klockan 3 på natten efter en bal på stadshuset. Klockan mellan 5 och 6 i den mörka decembermorgonen var illumination och fyrverkeri af »herr Magito», hvilka åskådades af studentkåren utanför Föreningen, och i daggryningen tågade studenterna under sång och musik kring Lundagård. Klockan 10 hölls festtalet, och därefter utfördes på Lundagård folksången med regementsmusik. — Det var ingen brist på lojalitet vid kronprinsen-kanslerns höga namnsdag, oaktadt den omtvistade paragrafen var utvoterad. Tidigt var man åtminstone på benen för att lägga sina undersåtliga känslor i dagen; och de, som äfven voro med på balen, där biskop Faxe höll tal, hade gjort ett styft dagsverke.

* *
*

Vidlyftigt, kanske alltför vidlyftigt, hafva här små händelser i en trång krets skildrats. Men de hafva sin bakgrund i tidens allmänna förhållanden och afspegla dess brytning mellan nytt och gammalt. De äldres farhågor, tvifvelsutan ärligt menade och föranledda af omtanke för ungdomens bästa, kommo lyckligtvis på skam. Akademiska föreningen i Lund blef, oaktadt politiken icke

portförbjöds genom reglementariska föreskrifter, ingen jakobinklubb; och de unga män, som försvarade den fria yttranderätten i föreningens »deputeradekammare», blefvo inga samhällsomstörtare. Bernhard Cronholm gjorde sig såsom »Snällpostens» utgifvare icke känd som »rabulist»; Strandberg skref några år därefter sången: »Ur svenska hjärtans djup en gång», som sedermera blef kungssången, och slutade som redaktör af Sveriges officiella tidning. Jämte Reuterdahl, antagonisten från 1840, intog han sin plats vid Svenska akademiens bord.

Hans Jansson, »folktribunen» från 1840, har icke lefvat länge i eftervärldens minne. Den »Hälsningssång», hvarmed den unge frihetsskalden hyllade honom, har ej heller med skaldens namn gått till odödligheten. Själf uteslöt han, och med rätta, detta ungdomligt omogna kväde ur samlingen af sina dikter. Hvarken Hans Janssons eller »Hälsningssångens» minne äro egentligen förtjänta att åter upplifvas. Men dessa anteckningar, liksom några af de föregående, hafva afsett att lämna ett bidrag till kännedomen om det lif, som rörde sig i det gamla Lund för ett par mansåldrar sedan. På samma gång kunna de få anses såsom ett blad ur den svenske skalds lefnadssaga, som efter ungdomsdagarna i Lund växte hufvudet högre än andra samtida och hvars namn blifvit ett af Sveriges största sångarminnen efter vår litterära storhetstid i seklets trenne första årtionden.

"Kuggis".

(Ett minnesblad 1897.)

»Non dubito fore plerosque», säger Cornelius Nepos — så alldeles få äro de väl icke, som vid anblicken af ofvanstående rubrik känna obehagliga minnen stiga upp ur det förflutna. Namnet täljer mera om nederlag än om seger.

Osaliga ord, osaliga byggnad! Öfver din port borde ha stått som i Dante:

»Per me si va nella città dolente» —

»Jag leder in till staden, plågohäktet,
jag leder in till kval och ve.»*

Nåväl, allt hafver sin tid, och »Kuggis'» tid är ute. Innan hösten gått till ända, skall icke sten på sten vara lämnad af detta hus, inom hvilket så mången yngling trädt med klappande hjärta och med sviktande knän, mera sviktande, ju lättare lärdomsbördan varit. Och dessa stenar skola spridas som fyllnadsgods i andra byggnader i stället för att tala om hvad de skådat af bekymmer och vedermödor vid unga mäns inträde på den akademiska banan, såväl som vid afgången därifrån.

Och dock har »Kuggis» äfven andra minnen än af de vedermödor, som dess namn antyder. Själfva namnet är icke ens rätt gammalt, om det än för mången klingar som ett dystert minne från flydda dagar. Ingen »kuggning» har här ägt rum på länge. Under en kortare tid har detta hus visserligen varit ett »plågohäkte» för — kattor, grodor och kaniner, med hvilka man gjorde fysiologiska experimenter, då »fysiologiska institutionen» provisoriskt var här inrymd. Sedan har dammet fredligt fått lägga sig

* Lovéns öfversättning.

öfver de tomma salarna i öfre våningen och öfver de bokförråd, som till följd af brist på utrymme i universitetsbiblioteket måst magasineras här i husets nedre våning.

I själfva verket är det mer än en människoålder som gått till ända, sedan »Kuggis» i större mått gjorde skäl för sitt namn. Det var i den gamla »*studentexamens*» tid, innan denna aflöstes af maturitetsexamen vid läroverken. I de verkliga akademiska examina, som ägde rum där, blef man mera sällan kuggad. Kuggningen undangjordes i den enskilda tentamen hos vederbörande professor; och där och hvar vid Lunds krokiga gator lågo hus, som man kunde kalla »lilla Kuggis» och som betraktades med vördnad af den förbivandrande studenten. Men i den gamla studentexamen var det annorlunda. Dess drama utspelades helt och hållet inom dessa murar, som nu skola ramla; och från trappan på gafveln var det oftast, som utgången afkunnades med ljudlig stämma.

Vi, som voro med om dessa dramatiska uppträden under tider, som ligga tre och ett halft årtionde eller längre tillbaka i tiden, tillhöra nu »det släkte, som går», men utgöra dock ännu en — ej blott genom åldern — aktningsbjudande minoritet. Kanske kan det för en och annan af detta äldre släkte ha sitt intresse att uppfriska ett bleknande ungdomsminne, hvars bittra sorg eller jublande glädje länge sedan upphört att vibrera i hjärtat. Kanske kan det för det yngre släktet »klinga som ett äfventyr» att höra omtalas, om än i största korthet, huru dess fäder i denna yttre omgifning förvärfvade rättigheten att kallas »cives academici».

Aspiranter till denna hederstitel kommo från många skilda håll; de som voro ordentligt dimitterade från läroverken och som i allmänhet hade goda chancer att lyckas i sin studentexamen; de som åtnjutit enskild undervisning på annan ort; och slutligen den stora skaran af »studentkandidater», som från Sveriges olika landskap samlats i lärdomsstaden och hämtat examensvisdom på någon »studentfabrik» eller under privatlektioner hos äldre studenter, kandidater eller magistrar. I en och annan af de studerande nationerna kunde dessa »examinander» få inskrifvas, redan innan studentexamen var aflagd, och det hände med en och annan äfven

af dessa, att deras akademiska bana ej hann längre än till »studentkandidatens».

För icke så få af »studentkandidaterna» var dock det akademiska medborgarskapet endast att anse såsom en nödvändig anhaltstation på vägen ut i lifvet. Att förvärfva de »sex betygen» — motsvarande vitsordet »godkänd» i sex ämnen — var för mången till fyllest.

Dessa berömda »sex betyg» kunde dock förvärfvas på mångahanda sätt. Var man till exempel skicklig i matematik och naturvetenskap och kunde i hvartdera af dessa ämnen erhålla betyget »laudatur», hvilket gällde som tre betyg, så behöfdes, strängt taget, ej mera än »admittitur» i hela den öfriga betygsserien. Och hade man öfver hufvud ett högre betyg i något ämne, hvilket som helst, så upphjälpte det ett motsvarande minus i ett annat. Därtill kom, såsom en viktig faktor, examinatorernas förbarmande välvilja. Denna skapade det s. k. »sjätte betyget», som helt säkert för många var räddningsplankan undan det hotande skeppsbrottet. Det bestod i löftet, att om fem betyg voro klara, det återstående skulle fås på köpet. De funnos, som utverkade sig både femte och fjärde betyget.

Och ändå, med allt detta, kuggades det ganska friskt. Examinander funnos, som blefvo som barn i huset i »Kuggis»; de gingo där ut och in, eller rättare in och ut, vid hvarje termins början och dess slut, utan att dock förvärfva den blåa mössan med den hvita randen. Den hvita studentmössan, en efterbildning från Uppsalas studentmärke, infördes i Lund, i förbigående sagdt, först efter afskaffandet af gamla studentexamen.

Ett korrektiv mot en alltför stor eftergifvenhet i själfva studentexamen, i dess gamla såväl som i dess nya form, voro de skriftliga profven. Äfven dessa aflades på »Kuggis» och bestodo dels i en svensk kria, dels i en latinsk stil. På dessas beskaffenhet berodde, huruvida man admitterades till den muntliga examen; och alltför grofva bockar i den latinska stilen voro tillräckliga för att göra hela examen om intet. Men ungdomen hittade på utvägar i nödens stund, och man räckte hvarandra handen till hjälp, då det behöfdes. Svårigheterna härvid voro icke oöfverstigliga. Skrifningarna öfvervakades visserligen af någon bland examinatorerna, men det var hart när omöjligt att hindra hvarjehanda »fusk» mellan olyckskamraterna, som sutto tätt uppradade på långa

bänkar vid gemensamma bord i ett af auditorierna och som stundom kunde uppgå till 60 à 70. Fasligt mycket väsen gjordes icke heller af en liten handräckning i det kritiska ögonblicket. I Sjögrens och Lindfors' latinska lexika skickades månget latinskt stilkoncept för genomseende till kamrater i grannskapet och återsändes, efter förmåga rättadt och förbättradt. Jag minns från min egen studentexamen, huru min personligen alldeles obekante granne, som bland kriaämnena valt att skildra »Karl XI och hans män», efter att i tvenne timmar fåfängt hafva gnuggat sitt ingenium, på en hoprullad papperslapp sände mig frågan: »Hvilka voro Karl XI:s män?» Han fick på samma lapp nödtorftig upplysning, sådan jag kunde gifva den; och vid »studentrullan» efter examens slut kom han strålande och berättade mig, att mitt svar räddat honom från undergången. Hvarpå den räddande ängeln och den räddade drucko brorskål. Hvad han hette, har jag länge sedan glömt, ty våra vägar hafva sedan dess aldrig korsats.

Jag förbigår den muntliga examen, där man var på nåd och onåd öfverlämnad åt vederbörande examinatorer. Dessa voro i regeln »akademiadjunkter», stundom äfven docenter, och hade af examina en liten inkomst, väl behöflig såsom förbättring af knappa löner. Två och två af examensoffren sutto vid hvarje bord; och här var det omöjligt att, när »kuggfrågorna» haglade, komma hvarandra till hjälp som i skrifningarna. Lustiga historier berättas från dessa sokratiska samtal, men utrymmet medgifver icke anförandet af dylika. Jag erinrar mig, att jag fick en kuggfråga af examinatorn i latin, på hvilken jag blef svaret skyldig: »Hvad hette Herkules' broder, han som skrek, när Herkules i vaggan klämde ihjäl ormarna?» — Kanske skulle mängden af mina »akademiskt bildade» läsare också blifva svarslös, om denna prisfråga utsattes till hastigt besvarande.

Det mest dramatiska af det hela var den scen, då examens utgång från »Kuggis'» trappa kungjordes genom filosofiska fakultetens notarie, sedan kollegiet af examinatorer haft sitt sammanträde och betygen summerats — hvarvid det berömda »sjätte» oftast vållade bekymmer. En brokig skara hade då samlats utanför »Kuggis»: studentkandidater från förr och nu och äfven sådana, som ännu ej pröfvat lyckan, skolynglingar i de öfversta klasserna, äldre anförvanter och yngre studenter, som gladdes öfver att detta för dem var en öfvervunnen ståndpunkt. Och så ljödo

domsluten, men endast de godkändas namn uppräknades: »N. N.: sex betyg, godkänd»; »N. N.: åtta betyg, godkänd». Redan »tolf betyg, godkänd» var ett godt vitsord; och hände det någon gång att det hette: »aderton betyg, med beröm godkänd», så väckte det häpen förvåning. Ett högre allmänt betyg än »godkänd» i studentexamen hörde på den tiden till de verkliga sällsyntheterna. Domslutet afkunnades äfven stundom inomhus i konsistoriesalen, dit populasen då insläpptes.

Sedan man genomgått skärselden, kom man just icke därför i paradiset. Men glädje gjorde den blåa mössan, äfven om den var förvärfvad med ringa heder, ja, kanske just mest glädje, när den bars af ynglingarne med sex betyg. För dem hade mera stått på spel än för deras kamrater med större insikter. Med den akademiska lärdomsutrustning, som kännetecknades af de sex betygen i studentexamen, kunde befordran vinnas till åtskilliga civila tjänster — helst om därtill lades »kameralen», som kunde expedieras på en termin — samt på den militära banan. Genomgåendet af Karlbergs krigsskola var då icke obligatoriskt. Med sina sex betyg på fickan har månget lofvande officersämne dragit svärdet framför sin trupp och sedermera med heder fört sin skvadron, sin bataljon eller till och med sitt regemente på exercisplatsen och fältmanövern. Hade det gällt på skarpa allvaret, på stridsfältet, så hade några betyg mera i det kritiska ögonblicket säkerligen hjälpt föga.

Och ej blott de, för hvilka studentexamen utgjorde en nödvändig gradpassering, äfven sådana unga män, som ägnade sig åt fleråriga akademiska studier, kunde — med vederbörlig komplettering — hinna långt från denna ringa början. Till predikstolen och till lärarens kateder, till domarbordet och till ämbetsbyrån, till den omfattande läkarpraktiken kom man med de sex betygen, lika väl som med de aderton. Tänker man tillbaka på hvad samtidas studentexamen lofvat eller låtit befara och erinrar sig, hvart den fört, så måste man medgifva, att lika litet som »Kleider machen Leute», lika litet skapa betygen framtiden.

Äfven bland dem, som krossats i kugghjulet och hvilkas namn till deras egen och deras närmastes bittra grämelse icke fått ljuda från kuggistrappan i den afgörande stunden, skall man finna många, som gjort gagn och vunnit heder på den lefnadsbana de valt. Säkerligen äro bland dem ej få, som sett spåren af en visare

ledning i just hvad som på sin tid gjorde dem till Kuggis' offer. Det hände och händer ännu, att de, som befinnas till bokliga studier mindre bekväma, i det praktiska lifvet finna en självständigare verksamhet af större betydelse än den byråkratiska slentrian, till hvilken akademiska examina ej sällan utgjort begynnelsen.

* *
*

»Kuggis» var dock, såsom sagdt, något vida förmer än dess vanvördiga namn innebär. Själfva namnet torde ock vara åtminstone fyra årtionden yngre än byggnaden. Då denna 1802 blef färdig, inrymdes i dess nedre våning ämbetslokaler för universitetets höga myndigheter på platsen — dess »Rector Magnificus» och dess »senat», »Amplissimum Consistorium Academicum». Den öfre våningen användes till förvaring af naturaliesamlingarna m. m. Sedermera förflyttades dessa sistnämnda till särskilda institutioner. Det skedde på 1840-talet; men konsistorium och rektorsämbetet stannade kvar i nedre våningen, medan i den öfre inrymdes auditorier.

Dessa lärosalar — ifall man får begagna ett så eufemistiskt talesätt om de till större delen oansenliga lokalerna — kunde såväl som »våningen inunder» förtälja många minnen från det akademiska lifvet under årtiondena före 1882, då den nya universitetsbyggnaden invigdes. Många släkten af ungdom hafva sedan 1840-talet här växlat, till dess stugan blef för trång; och rektorerna och konsistorieledamöterna hafva aflöst hvarandra i de små kanslirummen och i sessionssalen med kungaporträtten.

De akademiska titlarna äro fortfarande desamma. Med ännu större skäl än förr, då rektorsämbetet gick i tur, tilltalas ännu i dag dess valde innehafvare med titeln: »Eders Magnificens». Konsistoriet kallas visserligen nu officiellt »det större» eller »det mindre»; men när romarspråket användes, så kommer det superlativa »amplissimum» — det högförnäma — åter till sin rätt, och i högtidligt språk kan man väl ännu få höra talas om »senatus academicus». Den akademiska grandezzan med sina titlar och sina högtidligheter hör till de egendomligheter, som längst bibehållit sig under släktenas växling. Ingen har rätt att klandra dessa former, därför att de äro gamla. De erinra om sammanhanget med tider, på hvil-

kas axlar vi stå, och de åskådliggöra på sitt sätt, att våra dagars lärda bildning är endast en länk i en oändlig kedja. De nya länkarna göras icke i hastigheten om efter alldeles ny modell, om ock nya tider åt dem gifva modifierade former.

Rektorskåpan och purpurhatten med sina guldgaloner buros under två århundraden såsom festdräkt af universitetets rektorer. De hänga nu i ett skåp på kulturhistoriska museum. Rektor bär till tecken af sin värdighet i våra dagar en väldig riddarkedja öfver axlarna. De purpurklädda voro förvisso ej alltid konungar i vetenskapens rike; men riddersmän till hållning och tänkesätt borde visserligen de män vara, som väljas till innehafvare af sina medbröders högsta förtroende.

Då konsistoriet 1802 inflyttade i den »nya akademien» — så nämndes byggnaden dåförtiden —, bars rektors purpurmantel af medicine professorn, konungens förste lifmedikus J. Engelhart, hvars medicinska rykte icke hindrade, att han slutade sina dagar som — kyrkoherde i Fellingsbro stora pastorat. Åttio år senare tågade konsistorium ut därifrån till det ansenliga nya universitetshuset. Det skedde under anförande af professor G. Ljunggren, svenska vitterhetens häfdatecknare, som — i motsats till föregångaren från 1802 — blifvit sin kärlek till universitetet och forskningen trogen. Han blef den förste, som bar rektorsämbetets nya insigne, riddarkedjan med konungens bild och de fyra fakulteternas emblemer.

De åttio åren från Gustaf IV Adolfs tid till Oskar II:s hade då medfört sina omskiftelser äfven i den lärda republiken. Glömskans damm hade sänkt sig öfver många anspråk, som en gång gjort sig breda här i denna trånga omgifning; och forskningen hade med hvarje ny generation sökt sig nya banor. Mången bedrift inom den lärda världen, som samtiden funnit vara af betydelse, har icke af minnet blifvit bevarad, vare sig inom denna värld eller därutom.

Men å andra sidan möta oss, vid en blick tillbaka, många namn från seklets första årtionden och från dess midt, som skola vara väl bekanta ännu vid det kommande århundradets ingång, och detta ej blott i den lokala häfden; och därjämte ett och annat namn, hvars minne skall lefva genom århundraden.

* * *

Bland de medlemmar af Lunds »akademiska senat», som 1802 intogo sin plats i »Kuggis'» nedre våning vid konsistoriets långa bord med det blåa klädet, märktes utom rektor, den förut nämnde Engelhart, de båda filologerna Mattias Norberg och J. Lundblad, filosoferna L. Munthe och M. Fremling samt de båda naturforskarne Arvid H. Florman och A. J. Retzius, hvilkas minne ännu i dag hedras bland grundläggarne af det nittonde århundradets svenska naturforskning.

Tänka vi oss tvenne årtionden längre fram i tiden, omkring 1820, så befinna vi oss midt uppe i det tidehvarf, som kan kallas Lunds klassiska tid, då Esaias Tegnér här från katedern tolkade Homerus och Pindarus, medan under hans låga tak vid Gråbrödersgatan diktades »Axel» och »Frithiofs saga», och då C. A. Agardh tydde naturens hemligheter, på samma gång som han i dagens frågor förde den nya tidens idéer å bane. Det var under samma tid, som J. Holmbergsson ensam på starka skuldror bar den juridiska undervisningen, men så, att det räknades som en hederstitel att vara hans lärjunge; det var den tid, då den geniale läkaren E. Z. Munck af Rosenschöld ingaf respekt för sin vetenskap och sin originella personlighet och då Ahlman, teologen, genom sin verksamhet lade grunden till det stora anseeende, som i en följande generation kom Lunds teologiska fakultet till del.

Bland dessa teologer af en senare uppsättning möta oss Thomander och Reuterdahl, den förre med snillets, den senare med plikttrohetens och flitens adelsmärke, den lärde bibeltolkaren Melin, den blide, rättrådige och skarpsinnige E. G. Bring. Dessa namn höra till Lunds universitets bästa under årtiondena kring seklets midt. De stora snillena hade då dragit sina färde; och lärosätet kunde vid denna tid just icke sägas vara blomstrande. Men om de geniala personerna voro få, så voro »originalerna» ännu talrika; och såväl bland dem som bland mera vanliga dödliga funnos lärda män och betydande personligheter med stort rykte. För hvem äro icke namnen Brunius och Hill välbekanta? — K. J. Schlyters vetenskapliga namn öfverglänste icke blott inom fäderneslandet hans lärare Holmbergssons. Till de nämnda teologerna kunde läggas ett par ännu lefvande, som nått svenska kyrkans höjder. Läkarvetenskapen hade i P. E. Gellerstedt, naturforskningen i N. J. Berlin och Sven Nilsson vida kända representanter. P. Genbergs lärarverksamhet vid universitetet var kort, innan han

kallades till större värf, men hans samtida i Lund sågo upp till honom såsom en af lärosätets yppersta; och i hans efterträdare Axel Nyblæus hade filosofien länge en utmärkt målsman, hvars anseende växte med åren. Den klassiska filologien fick genom Eks lärarverksamhet den riktning, som den moderna vetenskapen kräfde, och hans lärjunge Kr. Cavallin blef under ett senare släktled en af Nordens främsta filologer. Orientalisten K. J. Tornberg hade bland sina forskningsfränder ett rykte vida öfver Sveriges gränser; och K. A. Hagberg, Shakespeares tolkare, gaf åt Lund glansen af sitt berömda namn och sin ädla personlighet.

Respekt för dessa minnen! Och tillbörligt erkännande åt minnet af många andra bland de gångna släktenas män, hvilkas verksamhet gamla »Kuggis» bevittnat!

* *
*

Af olika slag var emellertid denna verksamhet inom den akademiska världen, och *alla* slag voro icke lika tacknämliga eller förtjänta att bevaras af den tacksamma eftervärlden. Nedre våningen i »Kuggis» har i allmänhet mindre högstämda minnen att förtälja än den öfre.

Längre och kortare tider och med större och mindre ifver hade de flesta af de män, om hvilka här erinrats, och deras samtida samlats kring konsistoriebordet för att, vid sidan af sin lärda idrott, hafva hand om universitetets angelägenheter. I tur och ordning hade de flesta burit purpurmanteln som rektorer. Den lärda republiken var en stat i staten med egen jurisdiktion och förvaltning; och dess angelägenheter behandlades under äldre tider med förkärlek i det akademiska konsistoriets plenarförsamling. Där förekommo då, såsom en af dess ryktbaraste medlemmar en gång yttrade sig, »täta öfverläggningar om skuldfordrings- och konkursmål, om gatusopning och lykttändning». Och äfven under senare tider voro öfverläggningarna stundom hvarken vetenskapliga eller vittra. Egendomligt är, att dessa konsistoriella öfverläggningar sedan äldsta tider utöfvat sin särskilda dragningskraft på de lärda, ehuru de visserligen ingalunda i allmänhet bidragit vare sig till deras trefnad eller berömmelse. De akademiska fäderna hafva sedan gammalt i hvarje generation bland sig hyst

»stridbara män», och skarpa hafva stundom huggen fallit vid konsistoriebordet. Berömda och oberömda män hafva haft sin del i »de spektakel, som consistoriales improviserat inom fyra väggar».*

Det är just dessa »Kuggis'» fyra väggar, som skulle kunna berätta, huru det lät på den tid, då »de agardhister» mätte sina krafter med »de gardister», då »professor Tommegap gapade med sin mun så bred» och då om en teolog, som blifvit sjuk, därför att han råkat svälja ett ben, af en hans medbroder uttrycktes den förmodan, att det varit ett — »människoben»! Tider funnos, då man kunde tala om ett »östgötaparti» såsom inflytelserikt inom konsistorium, andra, då de autoktona lundensarne ifrigt mätte sina krafter med »uppsaliterna», de från det större universitetet hit förflyttade professorer, genom hvilka det mindre erhållit en ej sällan väl behöflig förstärkning af sina lärarkrafter. Förändrad lagstiftning har befriat konsistoriet från handläggning af »skuldfordringsmål och konkurser». Men öfverläggningarna hafva därför icke blifvit kortare, i synnerhet när de gällt befordringsfrågor. Stundom hafva dessa för olyckliga sökande slutat som — vetenskapliga konkursmål.

Men väggarna tala icke, och äfven konsistoriets protokoller tiga med mycket, som blifvit sagdt inom dessa murar under de åttio år, som lågo emellan lifmedikus Engelharts andra och professor Ljunggrens sjätte rektorsår.

* *
*

På andra sidan den hvälfda förstugan lågo tre små rum, utmärkta för en spartansk enkelhet i utstyrsel; men där residerade »rektorsämbetet». I det allra innersta kyffet fick man, sedan man passerat »pedellens» och akademisekreterarens rum, företräde för Hans Magnificens universitetets rektor, som dock i denna omgifning icke uppträdde i purpurmantel, icke ens vid de högtidliga tillfällen, som kallades rektorsförhör. I äldre tider voro dessa icke så alldeles sällsynta, och de förekomma äfven, ehuru mera ojämnt, i våra

* »Jag har tillbragt min bästa tid i en akademisk bondby, där man sällan ser andra spektakel än dem studenterna improvisera på gatorna och consistoriales inom fyra väggar.» (Esaias Tegnér till G. F. Åkerhielm 1826.)

dagar. I hvad mån de tjänat att injaga hälsosam skräck hos vederbörande orostiftare, har berott på rektors personlighet och sätt att taga saken. I regeln torde det hafva gått patriarkaliskt till väga: den yttre omgifningen kunde i »Kuggis» sannerligen icke imponera genom sin ståt.

I anspråkslösare ämbetsrum har väl aldrig en myndighet med en så klingande titel utöfvat sin makt. Här, vid detta svartmålade furubord, undertecknades alla från universitetet utgående skrifvelser. Väggskåpen — med öppna gallerdörrar, fyllda med universitetets arkivhandlingar — utgjorde de egentliga möblerna och bildade en dammig bakgrund till det hela. Men nog funnos de utanför stående, som det oaktadt med bäfvan trädde in i detta allra heligaste, liksom äfven de, som kände sig höjda öfver människors vanliga måttstock, när de i ämbetsutöfning intogo sin plats på rektors gamla trästol vid det simpla bordet.

Om detta var en suggestion — hos de unga som hos de gamla —, så var den förklarlig, jag skulle vilja säga: tillbörlig. Alldeles utan dylika omedvetna blickar bakom det, som för ögonen är, vore lifvet tomt, icke blott vid universitetet utan öfverallt.

Från föreläsningssalarna i öfre våningen har »Kuggis» tvifvelsutan sina *bästa* minnen. Hvad som där under årtiondenas lopp sagts till ungdomens undervisning har naturligtvis i mycket burit den mänskliga ofullkomlighetens prägel. Visdomsord hafva icke alltid ljudit från katedrarna, och lärarnes personligheter hafva icke alltid varit ägnade att framkalla odelad vördnad och lyftning i unga sinnen. Deras egenheter hafva stundom varit löjeväckande och gifvit stoff för anekdotsamlare. Men å andra sidan hafva här bjudits frukter af redligt arbete och flitig forskning; och månget ynglingasinne har härifrån medfört ej blott väckelser till fortsatt sträfvan på kunskapens fält utan för lifvet bestämmande intryck och minnen af öfverlägsna personligheter. Tacksamt skall mången erinra sig, hvad han inom dessa oansenliga lokaler i ungdomsåren fått lära; och tacksamheten skall säkert hos de flesta vara den öfvervägande känslan.

Vi hafva nämnt några af de mest bemärkta bland dem, som

tillhörde den »akademiska senaten» i gamla tider. Det var icke sagdt, att de, som då i nedre våningen framför andra gjorde sig gällande, voro desamma, som i husets öfre våning betydde mest för undervisningen. Kämparne vid konsistoriebordet medföra icke alltid till katedern hvad ungdomen framför allt värderar. Men af de ofvan namngifna männen efter 1840-talet torde väl de flesta, om också icke alla, lefva i sina lärjungars tacksamma minnen, ehuru på olika grunder; och flera skulle kunna tilläggas i raden af framstående föreläsare.

Auditorierna voro, åtminstone sedan 1850-talet, under vintermånaderna eldade; men man satt med ytterrockar och galoscher och gjorde sina anteckningar, stundom med betäckt hufvud, om professorn, såsom under äldre tider var regel, behöll hatten på. Den akademiska kvarten iakttogs samvetsgrant: när den slog, skyndade föreläsarne upp från den korta ingången midt emot »Kuggis»-trappan tvärsöfver Lundagård; det var där, som de lärda fäderna företrädesvis togo sig motion. Något annat samlingsrum för lärarne fanns icke. Åhörarne, som plägade vara tillstädes redan innan professorn inträdde, hälsade vördnadsfullt; katedern bestegs, och föredraget började — stundom fritt, stundom efter koncept, stundom mer, stundom mindre förberedt, olika efter hvars och ens individualitet. Åhörarnes uppmärksamhet var mer eller mindre spänd; och de förblefvo mer eller mindre trogna från terminens början till dess slut och från den ena terminen till den andra. Men de flesta af de lärare, som gjorde sig möda med sina föreläsningar, hade genom åratal en stab af lärjungar. — Katederföreläsningen hade då sin betydelse såsom den nästan enda formen för akademisk undervisning.

De olika lärosalarna voro icke fästa vid bestämda fakulteter eller läroämnen. Naturvetenskap och medicin föredrogos dock i regeln annorstädes, på »Fysiska auditoriet», på »Anatomicum», på »Nosocomium». Men i »Kuggis» kunde man i samma auditorium den ena timmen få höra den bistre Schrevelius — alla juristämnens buse i tentamen — föreläsa civilrätt och den andra den blide Bring läsa pastoralteologi. Han kunde i sin tur aflösas af Brunius, som späckade sina föreläsningar öfver Tucydides med hvarjehanda kraftord o. s. v. Valet af auditorier stod ofta icke i förhållande till åhörarskarans storlek. De små auditorierna voro ofta öfverfulla,

medan den enda större föreläsningsalen (n:r 1) var nästan öde och tom. Det kunde hända äfven berömda föreläsare att tala för nästan tomma väggar. V. E. Svedelius, som var en stor vältalare vid festliga tillfällen, hade i hvardagslag en viss benägenhet att fördjupa sig i detaljer; och följden blef, att han någon gång, under senare delen af en vårtermin, föreläste för ett fast auditorium af — två personer, af hvilka den ene var läsarens ödmjuke tjänare. I den stora lärosalen hade Svedelii kraftfulla stämma med bergslagsbrytningen sålunda fritt tillfälle att göra sig gällande.

I samma sal föreläste äfven längre tider K. A. Hagberg dels estetik, dels nordiska språk; men han hade i allmänhet större publik. Äfven han hade en kraftig, malmfylld stämma och kunde vara vältalig — äfven i hvardagslag. Man glömde honom ej lätt, när man en gång hört honom från katedern, och ej heller den träffande minnesbild, som ägnats honom af hans ungdomsvän Orvar Odd (Sturzen-Becker):

Du såg de allvarsamma anletsdragen,
en typ, ur någon isländsk saga tagen,
du hörde denna stämma utaf brons
— en fjällflods tonfall, ingen herdesångs;
och du tog hatten af: respekt och ära,
det billigt är, åt den, som äras bör! — —

Men det tillägges:

. . . Det skall vittnadt bli och icke jäfvadt,
att där i detta bröst ett hjärta slog,
ett varmt, af fina känslor genombäfvadt,
och att den stränga masken dig bedrog.

Sådan var han, Shakespeares och Eddans tolk.

Ej alla hafva, såsom Hagberg, förtjänt skaldens eftermäle, ej heller alla hafva haft den utpräglade personlighetens gåfvor. Men vid många af dem, hvilkas stämma har ljudit för lyssnande ungdomsskaror, dröjer gärna minnet. Sin ära äro de värda, många af dessa

visdomens fäder i grånade leder,
hvilka från lageromskuggad kateder,
ned till cypressernas rike ha gått.*

* Strandberg, Kantat vid Lunds universitets jubelfest 1868.

Gamla »Kuggis»! Plats, där lärdomens frukter bjudits åt vetenskapens ämnessvenner, visdomstempel, hvars dörr många fåfängt belägrat, med dina minnen af ungdomssläktenas framgångar och nederlag, af hoppfull sträfvan och framtidsväckelse! Snart är du själf blott ett minne, och förgängelsen skall hafva lagt sig öfver dig, liksom öfver dem, som i århundradets början sågo din byggnad resa sig vid Lundagård, öfver dem, som vid dess midt verkade här som lärare, och öfver många af dessa sistnämndas lärjungar.

Ett minnesord kan du hafva förtjänat. Om det varit sant, att

— »öfver mycket skönt ändå
hvälfver Lundagård sin krona»,

så har den byggnad, som nu jämnas med jorden, bättre än andra kunnat bära vittne därom från detta nittonde århundrade, som nu nalkas sitt slut. Liksom i dettas minnen hafva här sol och skugga skiftat; men äfven här har lyst en stråle af århundradets ljus.

IV. ÖSTRABO 1826—1840

Östrabo.

(Fragment.)

På Östrabo nedskref Esaias Tegnérs efterlefvande maka den 24 april 1849 följande anteckning:

»Med upprördt sinne böjde jag mig under nödvändigheten att inom några timmar lämna detta mitt tjugutvååriga hem. Då jag återgår till denna flydda tid, har jag visserligen mycket att tacka den store nådige Guden för. Men jag skulle icke vilja åter lefva denna tid, om också under lugnare dagar, än de senare åren varit. Här har jag lärt känna lifvets allvarliga sida, och innan jag lämnar detta hem, vill jag knäböjande ännu säga mitt farväl.

Dig, min alltid älskade oförgätlige make, hvars ande nu sväfvar öfver mig — dig har jag med trohet och ömhet tillhört. Men ack! Har jag därför nog värdigt uppfyllt mina plikter i allt, vid sidan af din storhet? Nej, jag känner, att min förmåga ej svarat mot mina önskningar. — Långt mera tillfredsställelse känner jag från de år, då jag sträfvade att vara dig behjälplig för uppfyllandet af våra dagliga behof. Aftonen kom då så lugn och mild oss till mötes bland våra små jollrande barn, hvilkas språk äfven var ditt ... Barnens kärlek var vår rikedom. Men förstod jag själf rätt att alltid vinna den? Ack! Häruti känner jag också min svaghet. Men älskat mina barn har jag, innerligare kanske än tusen andra mödrar — —.»

Den gamla var ensam, då hon nedskref dessa rader. Ensam hade hon, heter det i samma anteckning, hört auktionsklubbans slag, ensam sett det kära boet skingras och bäras bort till främlingar. Tjänares och tjänarinnors tårar vittnade om deras saknad: troget hade hon mot dem uppfyllt sitt matmoderliga kall — därom vittnade hennes själfpröfning utan tvekan. Anteckningen slutar: »Nu farväl, mitt minnesrika Östrabo, farväl!»

Så gick hon till doms med sig själf, den vördnadsvärda gamla.

Hennes hela lif på Östrabo hade — därom fanns icke mera än en mening bland hennes samtida omgifning — i ovanlig grad varit ägnadt åt ett samvetsgrant fyllande af plikter, som med åren blifvit alltmera ansvarsfulla. I hennes hem hade glädjen och sorgen växlat och på samma gång pliktuppfyllelsens art. Äfven när dagarna där blefvo som mörkast, gjorde hon sin plikt i oförtröttad kärlek. Här i hemmet på Östrabo hade hennes kraftiga, gammalsvenskt redbara personlighet, full af hjärtats välvilja och godhet, kommit till sin fulla utveckling och fått sitt fulla erkännande.

Det var en yttring af sinnets ödmjukhet, att hon, när hon gick till rätta med sig själf, kände sin mänskliga svaghet. Då Esaias Tegnérs änka några år efteråt gick ur tiden, fanns det ingen af hennes närmaste, som jäfvade sanningen af hvad som sjöngs vid hennes graf:

Hon var det band, som höll de rosor samman,
dem han omkring sig ymnigt strödde hän;
hon var vid sidan af den höga flamman
den friska källan mellan skogens trän.

Och sist, när mattad var den höga sången
och skalden satt, en bruten hög gestalt,
hvad hon för honom var, det vet ej mången,
men Gud det vet, och grafven gömmer allt.

I den nu göms det moderliga, varma,
det trogna hjärtat, nyss så mångas stöd,
så rikt på hjälp och tillflykt för de arma,
så öppet för all glädje och all nöd.

Efterföljande blad vilja lämna några bidrag ej blott till kännedomen om hvad Anna Myhrman »var för honom», hvars namn för sin storhet icke behöfver, att hennes undanskymmes, utan ock hvad han var för henne samt hvad de båda voro för den familj, som i deras hägn fostrats i Lund och som under östrabotiden mognade, bildade nya hem och där äfven delvis skattade åt förgängelsen.

Den tidrymd, till hvilken denna framställning är begränsad, omfattar åren 1826—40. Östrabohemmet ägde bestånd efter detta sistnämnda år, då skaldens krafter brötos, till hans död 1846 eller, om man så vill, till den dag, då hans änka nedskref den nyss anförda anteckningen. Men det intresse, som fästes vid Östrabo under 1840-talet, är ett annat än det, som tillhör föregående skeden

af den tegnérska växjötiden. Skaldens tid *hade varit*, om ock den forna glansen stundom glimmade fram under askan. Familjen var skingrad åt olika håll: en dotter var bosatt i Skåne, en annan bildade sig ett nytt hem i Uppsala. Fördubblande sina omsorger stod hon troget vid hans sida, den gamla, på hvars omtanke husets bestånd nu ensamt hvilade. Det var aftonens stilla tid, om hvilken icke mycket af allmännare intresse finnes att förtälja utöfver hvad som betecknar förgängelsens framsteg.

Men lifvet på Östrabo hade äfven en gång — under 1820-talet — haft sin middagshöjd, då solen lyste öfver lyckliga och glada människor, en tid som fick sin färg af husets förhoppningsfulla ungdom och då ohälsa och dystert grubbel endast infunno sig som tillfälliga, ovälkomna gäster, en tid då kärlekslycka och glädje förenade detta hem med de nya, som byggdes i dess omedelbara grannskap.

Åren gingo, och med 1830-talet kommo molnen och skuggorna. Tiden omkring 1834, det dystra koleraåret, kan sägas beteckna en vändpunkt i östrabolifvet. Det medförde äfven där förluster, som kändes djupt. Nyårsdagen 1835 gjordes husets yngsta dotter till änka. Hon återvände till fädernehemmet tjugutvåårig med, såsom det syntes, för alltid brutna förhoppningar. Hon och hennes fader »grubblade nu i kapp och funno lifvets hvardagslag rätt osmakligt», säger han själf 1835. Det är de mörka skuggornas, själssjukdomens, mjältsjukans tid, som nu kommit på allvar. Mjältsjukan hade skickat sina förebud 1825, då den ryktbara dikten med detta namn nedskrefs.

När han, som var medelpunkten, kring hvilken alla tankar i hemmet kretsade, försjönk i denna stämning, då var det icke gladt på Östrabo. Äfven under denna tid lyste väl stundom solen fram ur molnen, och då rådde åter hopp och glädje, fast ej såsom förr. Men det skedde alltmera sällan. Sorgset, ofta bittert, falla hans ord i bref och i tal, offentligt och enskildt. Ensamheten sökes. »Klosterlefnaden i eget hus — det är min Valle Ombrosa. Till den rätta Valle Ombrosa, skuggdalen, där lugnet och glömskan bo, måtte jag väl ej ha långt kvar», skrifver han.

Hvad som omsider inträffade 1840 borde icke hafva kommit som en öfverraskning till den grad, som det synes hafva varit fallet. Den, som från början klarast såg sjukdomens natur, var han

själf, »fantasiens martyr», som i stundom djupt rörande, stundom förskräckande uttryck gifvit luft åt de lidanden den medförde.

Huru lifvet på Östrabo gestaltade sig under dessa olika skeden skall blifva föremål för denna skildring. Den företages icke utan betänkande, icke utan medvetande af ansvar. Men det har känts som en plikt att lämna detta bidrag till Esaias Tegnérs historia, medan de källor af familjetradition och familjepapper ännu finnas i behåll, hvilka ej stå främmande och kommande generationer till buds. De skriftliga vittnesbörden äro ej få. De utgöras af bref, växlade mellan medlemmar af den tegnérska familjen, förtroliga meddelanden från husfadern och husmodern till deras barn och från dessa sistnämnda till husets äldste son, som icke hade sitt fasta hem på Östrabo. Med kärlek bevarad, lämnar denna brefskatt nästan vecka för vecka en inblick i det tegnérska hemmets dagliga lif. Brefväxlingens förtroliga karaktär endast ökar dess vittnesgillhet; och när sanningen kommer till sin rätt, sker intet helgerån, därigenom att denna samling begagnas såsom historisk källa.

Äfven de små dragen äga sitt värde; genom deras anbringande i rätt tid och på rätt ställe kunna missteckningar, gjorda på fri hand, förekommas och rättas. Faktiska förhållanden kunna genom dessa detaljer uppvisas, hvilka på ett slående sätt vederlägga hvarjehanda litteraturpsykologiska hugskott. Sådana hafva alltför länge fått frodas kring det tegnérska minnet, uppvuxna ur en skola, som stundom tyckes anse, att en historisk eller biografisk undersökning förmår genom konstruktioner på fri hand nå en högre sanning än den, som vinnes genom forskning i förhandenvarande källor för faktisk kunskap. I föreliggande skildring finnes intet utrymme för dylika förslagsmeningar; ej heller skall den öka antalet af redan framlagda försök till tolkning af den psykologiska gåta, som »en rik men sönderbruten harmoni» i en stor mans lif alltid innebär.

Ej blott till skaldens och biskopens historia och till kännedomen om hans familjelif torde anteckningar ur detta tegnérska arkiv kunna lämna bidrag utan ock till en bild af de umgängesförhållanden, som för tvenne mansåldrar sedan rådde i den småländska stiftsstaden och dess närmaste omnejd. Ett och annat rörande Esaias Tegnérs resor, enskilda förhållanden och personliga förbindelser, särskildt under hans långvariga vistelser i hufvudstaden

vid samma tid, torde ock lämpligen kunna inrymmas under denna ram.

I.

Det var icke biskopsbostället Östrabo, som blef det närmaste målet för Tegnér och hans familj, då de i maj 1826 flyttade från Lund. Hans företrädares, biskopen baron Ludvig Mörners, änka åtnjöt ännu nådår och lämnade först 1827 sitt residens. Tegnér uppbar under denna tid endast lönen af sitt professorspreben-de, Reslöf, i Skåne. För att kunna på ett bekvämare sätt än från Lund utöfva sitt ämbete såsom biskop i Växjö hade han för ett år hyrt landstället Tufvan, innan han tillträdde Östrabo. Stället var vackert beläget, en fjärdedels mil utanför Växjö, på den plats, där nu slottet Teleborg är uppfördt. Tufvan hade en prydlig men, jämfördt med Östrabo, föga ansenlig byggnad, och Leopold skref därom: »Parnassen har aldrig burit ett modestare namn.» Lifligt har Tegnér själf i bref från denna blygsamma »parnass» beskrifvit dess läge mellan kullar och sjöar, mellan allvarsamma furulundar och björkdungar, som stodo i löfsprickningen, när han med de sina där slog ned sina bopålar. Allvarsamma tankar och dystrå aningar rörde sig dock hos skalden. Midt i skildringen af ställets vackra belägenhet förekommer i ett bref till Brinkman det märkliga yttrandet: »I fonden tvärs öfver sjön är domkyrkan och grafvarna och evigheten, men mellan dem och mig synes likväl hospitalet, en betydelsefull utsikt.»

Men på den täcka Tufvan framlefde Esaias Tegnér och hans familj ett lyckligt år, i familjens traditioner bevaradt såsom en fridsam idyll i den friska naturen. En bland de första gäster, som detta landtliga hem mottog, var en tysk professor från Erlangen, kyrkohistorikern Engelhardt, som på resa till Stockholm gjorde den nye biskopen i Växjö ett besök. Hans intryck af detta »liebliche Landsitz» och af den krets, som där var församlad, voro tydligen de mest gynnsamma. Han skref till Tegnér efter sin återkomst till Tyskland: »Edert och eder hustrus namn såväl som namnen Disa och Götilda skola höra till dem, vid hvilka ett tyskt hjärta känner sig varmt och fullt af saknad, och hvarje svensk sång skall erinra mig om den vänlighet, med hvilken eder älskvärda systerdotter sjöng sina vackra fosterländska sånger för främlingen.»

Främlingen nämner här, utom det biskopliga paret, den gästvänliga Tufvans kvinnliga inbyggare: husets båda döttrar Götilda, nu i sitt sextonde, och Disa, nu i sitt fjortonde år, båda af en tidigt knoppande fägring, samt biskopens systerdotter, Sara Hertz, uppfostrad i sin morbroders hus och af sina kusiner betraktad som en äldre syster. Götilda Tegnérs och Sara Hertz' musikaliska talanger spridde mycken trefnad i hemmet på Tufvan och på Östrabo. — Af sönerna i huset var den äldste, Kristoffer, då en nittonårig student i Lund och vistades endast under ferierna i sina föräldrars nya hem. Familjens yngste medlem, den tolfårige Lars Gustaf, var en scholaris, som dröjde i hemmet till 1830, då han drog till sjöss i tanke att gå in vid amiralitetet. Hans bana blef dock icke sjö- utan landtofficerens.

Men huset hade vanligen äfven andra invånare än familjen. Det stod ständigt öppet: långa besök, som räckte månader, halfva och hela år, gjordes på Tufvan och Östrabo af personer, som hade förbindelser med familjen. Gammaldags var gästvänligheten; både värd och värdinna hade lärt den i Värmland. Ej blott släktingar gjorde dylika långa besök: unga studenter vid universitetet hade där sitt stamhåll under mellanterminerna, barn till husets vänner fingo där sedan sina tidigaste år sin uppfostran och bildning. Bland de yngre gäster, som på slutet af 1820-talet gärna trifdes i det gästfria biskopshuset, kan särskildt nämnas magister Bror Emil Hildebrand, sedermera riksantikvarien. Han var nära förbunden med husets äldste son och förblef lifvet igenom med tillgifvenhet fästad vid de tegnérska minnena, vid Esaias Tegnér själf och vid hans familj.

I denna familjekrets var samhörighetskänslan i ovanlig grad liflig. Smeksamt och ömt var medlemmarnes sätt inbördes. Smeknamnen användes nästan uteslutande: »Store Bore», »lille Bore», »Tito» och »Ito» betydde »store bror» och »lille bror», Göthilda och Disa. Familjefaderns smeknamn var »Lallen», åsyftande hans vana att stundom småsjunga. Modern kallades »Adam», därför att hennes syster hette Eva. Under äldre tider användes i bref dock oftare smeknamnet »Molla» (mor lilla), någon gång aflöst af det skämtsamma »Trafvander», med afseende på Mollans rörliga och verksamma väsen.

Det ansågs inom denna familj såsom en oeftergiflig plikt mot dess frånvarande medlemmar att genom flitig brefskrifning låta dem

följa med det dagliga lifvets små detaljer i hemmet. Veckokrönikor afsändes i tur och ordning. När familjefadern var på resa eller vistades i hufvudstaden, växlades postdagligen bref mellan honom och hans hustru.

Det är inga »världshistoriska händelser», såsom Tegnér någon gång ironiskt uttrycker sig, som omförmälas i dessa hvardagsbref. Det är små tilldragelser från hemmets värld, husliga bestyr, besök, förströelser, längre fram små antydningar om hjärtehemligheter, som fylla de unga syskonens förtroliga meddelanden, medan handstilarna blifva allt mindre barnsliga och koncepterna efter hand mogna. Husmoderns bref röra samma hvardagsämnen, men det moderliga hjärtats känslor söka sig ofta i dem vackra uttryck, stundom i högstämda men aldrig i konstlade toner.

Närhelst Esaias Tegnér själf satte pennan på papperet, så fingo äfven de hvardagligaste saker sin prägel af hans personlighet och sin färg genom hans egendomliga, korta och målande uttryckssätt. I sina bref till hustru och barn är han ofta ganska lakonisk och besvärar sig i regeln icke med långa känsloutgjutelser, men uttryck af hans hjärtas ömhet för de sina saknas ingalunda. Rörande äro i dessa bref de många utbrotten af hans längtan att få återvända till sin husliga härd. När han vid riksdagen 1828 var tvungen att tillbringa julen i Stockholm, utbrister han sorgset: »Gud gifve eder samtliga en glad och lycklig jul, och tänken därvid på ensam fågel på kvist, stackars pappa! Tusen hälsningar till mina kära!»

För »de kära ungarnas» nöje hade han mycken omsorg, till och med, oväntadt nog, för deras »paryr». När han fann det gällande stockholmsmodet att bära »nackar» (löslockar i nacken) klädsamt för unga flickor, ville han på eget bevåg skaffa sina döttrar en dylik prydnad och begärde prof på deras hår. Under riksdagen 1829 skref han till sin hustru: »För de små puttorna ber jag, att du ej måtte vara alltför sträng under spektakeltiden. Jag går själf aldrig på spektaklet här i Stockholm, med undantag af plenum och utskott, emedan det är obeskrifligen uselt. Låt detta kommo dem till godo! De stackarna få icke bevista det stora nationalspektaklet, som jag är så lycklig att se dagligen.»

Ej mindre ömma omsorger hyste han för sin hustrus, »sin lilla rara Mollas» välbefinnande. När sjukdom hotade, skickade han skyndsamt medicin från Stockholm och sparade icke på för-

maningar till försiktighet. Vackert uttryckte han till henne sina nyårsönskningar under 1829 års riksdag: »Min egen välgång är så nära förenad med din, att jag hvarken kan eller vill skilja dem åt. Gud gifve oss alla mindre långvariga skilsmässor, mindre bekymmer för dagen, mod och kraft att hvar i sin stad arbeta för hvad rätt är, tålamod i motgången och sansning, ifall någon medgång skulle förunnas oss. När jag, icke som de andra fariséerna i templet och gatuhörnen utan i mitt innersta hjärta, ber till Gud, att han måtte ge mig kraft och mod att verka hvad litet godt jag kan, då ber jag äfven med detsamma för dig och de mina, emedan jag väl vet, att mitt bästa äfven är edert bästa.»

Familjens minnesdagar firade han äfven på afstånd. Minnet af hans och Anna Myhrmans förlofningsdag den 4 augusti framkallade följande uttalande (1829): »Jag tackar dig i mitt sinne för all den kärlek och öfverseende med mina brister, som du i 27 år bevisat mig. Gud löne dig därför och låte oss bägge, men ej skilda från hvarandra som nu, ofta få fira denna dagen.» Med större högtidlighet firades af honom ett par veckor därefter minnet af bröllopsdagen den 22 augusti med en festlig middag på Mosebacke tillsammans med åtskilliga af familjens gamla vänner. »Sedan vi ätit, bestod jag en bål, som kostade 18 rdr, hvarefter vi drucko din och barnens och dagens skål. Mormor och släkten glömdes ej heller. Jag tackade, såsom tillbörligt, Gud för mitt lyckliga tjugutreåriga äktenskap. Och det ges i sanning intet skönare ställe i Stockholm, kanske i Sverige, att tacka Gud och glädjas på än Mosebacke, som utan all jämförelse är den vackraste punkten i vår vackra hufvudstad .... Dagen var rätt munter. Gifve Gud, att jag måtte få fira många sådana, men hemma och icke här!»

Vid återkomsten efter dylika skilsmässor mellan familjen och dess öfverhufvud stod glädjen högt i tak. »Här är sus och dus», rapporterades i ett familjebref vid en dylik festdag, »alla släktingar, militärer och lektorer äro här. Här sjunges, må du tro, härligt och duktigt, och jag önskar, att du vore här och delade dagen, som är full af glädje och förnöjelse.»

* *
*

De första rader, som biskopinnan Tegnér skref från Östrabo, finnas i behåll såväl som de förut anförda sista. »Med mycken rö-

relse och känsla för den osedda tiden gjorde vi vårt inträde här i onsdags den 9:e (maj 1827) kl. 5 e. m. Vi hade ämnat den 10:e till vårt inflyttande, för att fira den dagen, då vi lämnade Lund, men torsdagarna anses i Småland för olyckliga flyttedagar, och ehuru fördomsfria, ville vi ej trotsa den allmänna opinionen.»

Till en början måste familjen inhysa sig i en af flygelbyggnaderna, ty hufvudbyggnaden tarfvade en genomgripande reparation. »Den måste», sades det, »skållas och vädras för att utdrifva de mångblandade parfymerna af sur mjölk, ost, brännvin och rökadt kött.» Snyggheten tyckes icke hafva hört till de dygder, som under den närmast föregående tiden varit hemmastadda på Östrabo. »Själfva konsistorierummens väggar», skref Tegnér, »voro fullsmorda af skinkor och smörtunnor, en bild af *pinguis Minerva* innanför. I åkrar och ängar florerar tistel, i sängarna vägglöss. Sparrissängarna äro de enda, där man ännu ej upptäckt dem.»

Det var i en kritisk stämning, som den nye biskopen tog sin ämbetsbostad i besittning. Från Tufvan hade han skrifvit, att Östrabo vore byggdt på skryt, obekvämt, såge ut som en saltpeterslada o. s. v. Sedermera ändrade han dock sin åsikt. Efter byggnadens iståndsättande och genom de omsorger, som af familjen gemensamt nedlades på ordnandet af det nya hemmet, blef detta både vackert och bekvämt. I senare bref har Tegnér ej sällan uttryckt sin belåtenhet med bostaden på Östrabo.

Det var och är ännu en ansenlig byggnad. Både till sitt läge och sina dimensioner har den prägeln af att vara residens för en öfverhetsperson — en »habitation seigneuriale», höjd öfver de mindre ansenliga bostäderna vid kullens fot, såsom man ofta ser i södra Europas medeltidsstäder. Till medeltiden gå emellertid ingalunda Östrabos anor. Byggnaden daterar sig från biskop Wallqvists tid: uppförd på domkyrkans bekostnad, uppläts den till biskopsbostad 1795. Jämte domkyrkan synes Östrabo vidt omkring i den omgifvande bygden. Det ligger några minuters väg öster om staden på sluttningen af Gelboberget. Vägen dit, skuggad af en allé med åldriga träd, går öfver S:t Olofs gärde. I närheten hade man »S:t Sigfrids källa». Helgasjön, belägen ej långt därifrån, erinrar ock genom sitt namn om andra bygdens helgonminnen. Värends martyrer, Unaman, Vinaman och Sunaman, höra samman med berättelsen om dess apostel, den helige Sigfrid.

Åbyggnaderna voro rymliga, äfven flyglarna, af hvilka den

södra, såsom nämndt är, på sommaren 1827 användes till biskopsresidens. Sedermera tjänade den till bostad åt biskopens »domesticus», som predikade i hans prebende Hemmesjö och skötte jordbruket på Östrabo, samt åt sönerna i huset, då de voro hemma. Norra flygeln användes till kök och domestikrum, ett par vindsrum därstädes till gästrum. Bakom och på sidorna af hufvudbyggnaden lågo trädgården och parken, som erbjödo promenad- och lekplatser. Odlade fält utbredde sig i grannskapet. Till bostället, upptaget till ett mantal, hörde äfven åker och äng.

Då det stora boningshuset efter afslutad reparation på hösten 1827 togs i besittning af familjen Tegnér, valde familjefadern till sina enskilda rum dem som voro belägna till vänster på nedre botten. Där hade han under de första åtta åren sitt bibliotek och sitt arbetsrum. Ett af rummen midt emot på förstugans högra sida var, såsom ännu i dag, upplåtet åt domkapitlet, hvilket där hade sitt sessionsrum. En mindre sal utanför konsistorierummet användes af familjen till matsal. I konsistorierummet förrättades äfven, enligt sed från Wallqvists och Mörners dagar, ej sällan prästvigningar.

Sedan Östrabo 1835 undergått en ny reparation, ändrades bostadens fördelning. Konsistorierummet och matsalen på nedre botten förblefvo desamma, men biskopen flyttade en trappa högre upp. De rum på nedre botten, som han förut innehaft, voro efter denna tid familjens hvardagsrum. Sådan förblef anordningen till skaldens död. Huru den tegnérska bostaden då tedde sig, är ännu i friskt minne hos åtskilliga växjöbor, och samtida beskrifningar saknas icke.*

Bottenvåningen, där den besökande mottogs, innehöll, såsom nämndt, till vänster om hufvudingången familjens hvardagsrum: först en sal med piano, teserveringsbord m. m. och där innanför ett mindre förmak eller kabinett, hvars väggar pryddes af Tegnérs porträttmedaljong, modellerad af Byström, samt af hans porträtt i svartkrita af Marie Röhl — båda utförda 1829 och välkända genom reproduktioner. Vid förmakets sida låg biskopinnans sängkammare. Ett större, väl möbleradt förmak, beläget åt trädgårds-

* En bland dem, som tidigast besökte Östrabo i dess ändrade skick, var den unge C. A. Adlersparre, sedan känd såsom skriftställare under signaturen Albano. Dels i sina tryckta anteckningar, dels i en utförligare otryckt uppsats (från 1835), förvarad på Lunds universitetsbibliotek, har han beskrifvit detta hem.

sidan, tjänade jämte salen till hvardagsrum för husets damer. Dess väggar pryddes med i tapisseri utförda taflor: evangelisten Johannes efter Domenichinos bekanta tafla och »Krigare med sin son» efter en tafla af Hillebrand. Dylika konststycken af kvinnoslöjd hörde till tidens sed; husmodern, som själf utfört dem, ägde stor skicklighet i sådan.

En trappa upp voro, såsom nämndt är, skaldens egna rum belägna, äfvenledes till vänster i förstugan. Öfver salen på nedre botten låg hans biblioteksrum, som inrymde hans rätt ansenliga boksamling. Ett stort svartmåladt bord stod midt i rummet och vid dess sida en bekväm hvilstol. Från taket vid fönstret hängde tvenne ståltrådsburar med kanariefåglar, hvilka skalden själf plägade mata. Rummet innanför var hans egentliga arbetsrum. På långväggen midt emot ingången stod en stor grönklädd soffa, framför denna skrifbordet med en skrifpulpet och en jättelik foliantpärm, afsedd att tjäna till förvaring af papper. På ett bord vid fönstret voro ställda tvenne mindre byster af Luther och Melankton. På väggen öfver soffan syntes ett stort porträtt af Goethe, därunder mindre bilder af Walter Scott och Byron. Samma vägg pryddes äfven med porträtt af tvenne af Tegnér besjungna damer, friherrinnorna Martina von Schwerin och Elise Åkerhielm. I rummet innanför på gafveln var Tegnérs sängkammare. Där hade skaldens sjukbädd ofta varit redd under åren efter 1840, innan den den 2 november 1846 blef hans dödsläger.

Det återstående utrymmet i ofvanvåningen upptogs af tvenne stora sällskapsrum, en stor gästabudssal samt sof- och gästrum. Ett förmak, beläget bredvid biblioteket, pryddes med byster af E. G. Geijer, af skalden själf samt af den tyske teologen Schleiermacher, hvars bekantskap Tegnér gjort under sin resa till Tyskland 1833.*

Från den rymliga altanen öfver hufvudingången såväl som från Tegnérs arbetsrum hade man en vidsträckt utsikt öfver Värendsbygden med dess sjöar och skogar, öfver staden med dom-

* Schleiermacher gjorde samma år ett besök i Sverige, dock innan Tegnér återvändt från Tyskland, samt passerade äfven Växjö, hvarest han lofvat att besöka Tegnérs familj. Omständigheterna hindrade dock utförandet af denna plan, hvartill äfven bidrog, att han hade sig bekant, att biskopinnan »spricht nur französisch und von den deustch redenden Töchtern war keine zu Hause». Se vidare »Aus Schleiermachers Leben in Briefen», II.

kyrkan, då ännu i det skick den erhållit vid ombyggnaden i midten af 1700-talet, samt öfver det närbelägna gymnasiehuset, en byggnad från det karolinska tidehvarfvet, ännu kort förut tornbeprydd.

Högt var det till taket i biskopshuset. Bohaget, ehuru icke dyrbart, erbjöd anblicken af trefnad och prydlighet. Utrymmet var beräknadt för många gäster och för ett representativt hus. Sådant var också biskopshuset i Växjö på Esaias Tegnérs tid.

Redogörelsen för dess umgängesförhållanden skall bestyrka detta. Först må dock i detta sammanhang något nämnas om de ekonomiska förhållanden, under hvilka huset fördes.

Inkomsterna af biskopsstolen voro relativt goda. Utom bostället Östrabo innehade biskopen i Växjö två prebendepastorat: Gårdsby och Hemmesjö med annexet Tegnaby, af hvilket släkten Tegnér har sitt namn. Därjämte uppbar han 326 tunnor kronotionde. Enligt Tegnérs egen uppgift var denna indelning i vanliga år värd minst 5,000 riksdaler banko (7,500 kr.), hvilket väl skulle motsvara dubbla beloppet i våra dagars penningvärde. Men något nämnvärdt öfverskott lämnade dock icke denna inkomst. Ännu sju år efter Tegnérs tillträde till biskopsämbetet hade han enligt egen uppgift en skuld af 15,000 riksdaler banko. Ställningen förbättrades i tidens längd, äfven genom inkomsten af försålda skrifter och icke minst sedan biskopinnan fått den afgörande ledningen af husets ekonomi; men det sätt, på hvilket huset fördes, medgaf icke samlande af kapital. Hela behållningen i Tegnérs bo, öfverskjutande skulderna, utgjorde vid hans död, sedan han i nitton år uppburit biskopsinkomster, enligt bouppteckningen endast 3,500 riksdaler riksgälds (kronor).

Detta kan dock hvarken tillskrifvas misshushållning eller oordning i affärerna. Det visar blott i sin mån de sociala anspråk, som ställdes på ett biskopshus på denna plats, visserligen också att dessa anspråk fylldes på ett rundhändt sätt. Något berodde det väl också på den opraktiska anordningen af prästerskapets aflöning, hvilken Tegnér kallade »religionens indelningsverk». Realiserandet af spannmålslönerna, som uppburos in natura, och skötandet af boställen måste göra kyrkans högsta såväl som dess

lägsta tjänstemän till landtbrukare och spannmålshandlande eller ock ställa dem i beroende af dylika. Till en början medförde dessa bestyr med därtill nödiga utrustning och kreditsystem verkliga bekymmer för den nye biskopen, ehuru han stundom kunde skämta öfver dessa. »Jag måste, för det mesta utan pengar, köpa fäkreatur — lefva med dem får jag för intet — samt sädeskorn, plogar och harfvar och gödsel med hvad mera, som hör till religionens indelningsverk här i landet», skref han. Det hände, att spannmålslönen för mer än ett år ej kunnat säljas. En gång lågo ända till 900 tunnor spannmål osålda. »Jag kan ingenstädes göra rätt för mig», skref han betänksamt från riksdagen under en dylik förlägenhet. Af sitt riksdagsarfvode, som sent utföll och var knappt tillmätt, måste han då dela med sig till hushållet i Växjö. Det var under sådana omständigheter, som han, icke alldeles på skämt, plägade tala om de »kostdagar», som han i så rikt mått åtnjöt inom de gästvänliga hus i Stockholm, hvilka täflade om att se den berömde mannen såsom middagsgäst.

Utan alltför stora svårigheter redde sig likväl dessa trångmål, och med sitt stora ordningssinne och sin i grunden praktiska blick och vidsträckta syn på tingen fäste Tegnér icke mera vikt, än nödigt var, vid dem. Ehuru han, enligt sina egna ord, »alltid haft ett dyrt hushåll och mycken skuld», kunde han skrifva: »För mig är en beräknad utgift en till hälften betald, emedan jag alltid lefvat på kredit och kalkyl. Utan den sistnämnda blir äfven den rike fattig och den fattige kommer på gäldstugan»... »Jag har ingenting ärft», skrifver han 1832 till sin äldste son, »men förvärft mycket och depenserat ännu mer, emedan jag föraktat penningen. Men huru jag föraktar den, har jag dock alltid kalkylerat däröfver och därigenom uppehållit min kredit.»

Ingenting skulle vara oriktigare än att tro, att de ekonomiska intressena i någon väsentligare grad lågo Tegnér om hjärtat, om än dylika frågor ofta äro på tal i hans bref, äfven i dem som föreligga tryckta. Stundom behandlar han dessa frågor med ironiens öfverlägsenhet, stundom och oftare på rent allvar, mest likväl för att reda och ordna förhållandena. Med ingen har han af naturliga skäl så ofta utbytt sina tankar i ekonomiska frågor som med sin kloka och praktiska hustru. Inför henne har han en gång (från Stockholm 1828) aflagt en ekonomisk trosbekännelse, som kan förtjäna att här förvaras.

»Du fruktar», skrifver han, »att våra inkomster icke räcka till, och det är också sant i år och till dess vi komma i ordning och få vårt förlag inom- och utomhus, men sedan tänker jag det bär sig ungefärligen. För första delen af mina arbeten, som måste tryckas i höst, får jag i sommar förskottsvis 6,000 riksdaler rgs... Affärerna äro visserligen för det närvarande bekymmersamma, men då hjälpmedlen äro säkra, lägger jag sådant aldrig på sinnet. Gifve Gud jag vore så trankil med afseende på mitt ämbete, prästerskapets bildning, uppfostringsverket och kommittéen! Det publika, med ett ord, oroar mig mer än mitt lilla obetydliga privata, vare sig i poetisk eller ekonomisk väg. Såsom fruntimmer anser du detta orätt, men hade jag från min ungdom tänkt annorlunda, så vore jag något ännu sämre, än jag nu är eller vill vara. Att samla rikedom har aldrig varit min önskan, men väl att ha ett ärligt, ja äfven ett aktadt namn. Det arfvet är icke alldeles att förakta, och om mina fattiga barn ej få något annat, så hjälper väl dem ändå Gud och svenska nationen, som jag hoppas ej glömmer mig.»

Till de beräknade inkomsterna hörde, såsom vi se, äfven hvad som kunde inflyta genom försäljning af Tegnérs skrifter. Efter tidens förhållanden var det icke alldeles obetydliga belopp, som inflöto för »Fritiofs saga» och »Smärre samlade skrifter» under 1820- och 30-talen. De torde väsentligen hafva bidragit att minska författarens skuldbörda. Utgifvandet af hans »Tal vid särskilda tillfällen» visade sig däremot icke vinstgifvande. Det ekonomiska bestyret med dessa bokhandelsaffärer sköttes på ett lika oegennyttigt som omsorgsfullt sätt af Tegnérs praktiske svåger Olof Myhrman. Hans åtgärder voro under de outvecklade bokhandelsförhållandena af synnerlig vikt för det ekonomiska resultatet.

Förläggarverksamheten i Sverige var ännu i sin första begynnelse. Marknaderna voro de tillfällen, då bokspridningen egentligen ägde rum i landsorten. Men för böckernas transport gafs i regeln intet annat medel än att anlita tillfälliga resande. Någon öfver hela riket ordnad paketpost fanns nämligen icke. Tegnérs brefväxling upplyser till exempel, att det först var i januari 1829, som hans redan i midten af december 1828 utkomna »Smärre samlade dikter» sändes till Växjö, detta med en från Stockholm resande grefve Hamilton och mot betalning af halfva skjutslegan. Antalet då sända exemplar var 225, men af dessa skulle 175 exemplar med annan lägenhet fraktas till marknaden i Lund. Ett exemplar till-

trodde sig dock författaren att redan på nyåret 1829 i förväg genom sin svågers försorg skicka på Järnkontorets post till sin hustru, dock med den blygsamma förmaningen: »Lämna ej ut det, emedan man sedan ej köper det, när det kommer ned.» — Föga förhoppningsfullt skref han om bokens afsättning strax sedan den utkommit: »Olof hoppas det bästa, emedan 100 exemplar voro sålda till middagen, men jag fruktar med skäl, att man icke köper boken, sedan man börjat läsa därpå.» Några dagar därefter, sedan det visat sig, att »försäljningen tyckes gå bra nog», tillskref han detta endast allmänhetens nyfikenhet.

Utan tvifvel erhöllo Fritiofs saga och dikterna redan vid sitt första framträdande ojämförligt större afsättning än något dittills i Sverige utkommet skaldeverk. Fritiofs saga upplefde två upplagor redan 1825 samt ytterligare fyra under åren 1827—40, och 1832 visade sig en ny upplaga af dikterna nödvändig. Men i ett annat land och under mera utvecklade bokhandelsförhållanden skulle tvifvelsutan dessa populära diktverk vunnit en vida större spridning. Synnerligen omfångsrika voro de emellertid icke, och äfven arkantalets ringhet måste inverka på försäljningsbeloppet. Att betrakta inkomsten af sin pennas alster såsom något annat än en välkommen biförtjänst föll hvarken Tegnér in eller någon annan af hans samtida under Sveriges stora litteraturperiod.

Omsorgerna för det stora och gästfria husets inre förvaltning hvilade naturligtvis i främsta rummet på husmodern, som skötte sina bestyr med kraft och praktiskt förstånd på gammalt svenskt sätt och med värmländska traditioner. Under hennes verksamma ledning bakades och slaktades, stöptes ljus o. s. v. För husets behof brändes, såsom allmän sed bjöd, äfven brännvin, för användning af öfverblifven potatis. Redskap för brännvinsbränning i större skala fanns icke, och dylik borde ej komma i fråga. »Jag vill ej vara krögare och lefva på det allmänna fördärfvet», skref biskopen.

Hvad det fattiga Småland och det lilla Växjö icke mäktade åstadkomma, särskildt i mat- och toalettväg, måste skaffas från Stockholm eller de skånska städerna. Rökta gåsbröst beställdes från Skåne, snus för biskopens näsa* från Malmö, böcker köptes hos

* Att snusa hörde till Tegnérs såväl som till de flesta af hans samtidas vanor. Hans alltid vårdade yttre bar dock aldrig spår däraf. Däremot rökte han sällan, i äldre åren nästan aldrig.

södra Sveriges förste bokhandlare Gleerup i Lund, ofta i moträkning mot försålda exemplar af Fritiofs saga. I Stockholm skulle köpas husgeråd, vaxljus, toalettsaker för damerna m. m. Och där var det icke blott de små uppdragen från hemmet, som omtanken gällde. Biskopen klagar, att han måste vara »privat ombudsman» för en hel provins: »Smålänningarne skicka mig med hvarje post elfva à tolf kommissioner, så att jag nu har 50 eller 60 sådana obesvarade.» Lyckligtvis kunde en god del af dessa bestyr anförtros åt hans trotjänare, betjänten Petterson, som alltid var honom följaktig.

Till kännedomen om kommunikationsväsendets brister lämnar brefväxlingen rörande dessa kommissioner många bidrag. För allting, som icke kunde skickas med skuta till Karlshamn eller Karlskrona, skulle plats tiggas eller betalas hos resande, som tillfälligtvis passerade Växjö. Eller också skulle sakerna ligga, till dess kommissionären själf kunde medtaga dem på sin resvagn. Skämtsamt bekymrad skref Tegnér en gång, då han och domprosten Heurlin skulle färdas tillsammans från Stockholm: »Jag har hört, att vi få icke mindre än fyra mössaskar, ty fru Heurlin skall också ha sin. Jag hoppas väl, att vi ändå få rum på kuskbocken!»

II.

En biskops ställning såväl i socialt som i politiskt afseende var under de första årtiondena af 1800-talet egendomlig nog. Gustaf III:s tid hade brutit de traditioner från äldre dagar, hvilka ännu frihetstiden respekterat. Den teologiska lärdomen, den kyrkliga renlärigheten, åldern i kyrkans tjänst betraktades icke längre såsom väsentliga villkor för en befordran till biskop. En sådan befordran blef lika ofta lönen för lärda och vittra förtjänster eller för verksamhet på andra områden än kyrkans. Biskoparnes politiska ställning såsom prästeståndets självskrifna ledare vid riksdagarna kom äfven härvid i betraktande. Ingen af de vår litteraturs stormän från denna tid, som beklāddes med biskopsvärdighet, hade varit teolog, låt vara att det akademiska lönesättet gjort de flesta af dem till prebendarier. Att Franzén och Wallin, Agardh och Tegnér ansågo det såsom en plikt att i sin ställning af biskopar tillägna sig tidens teologiska lärdom — detta var fallet ej minst

med den sistnämnde — berodde på personligt intresse och särskild begåfning snarare än därpå, att något dylikt kraf låg i tidens allmänna medvetande. Geijer, som ifrigt uppmanades att mottaga biskopsstolen i Karlstad och otvifvelaktigt erhållit detta ämbete, om han icke vägrat att mottaga det, var icke ens prästvigd. Detta var icke heller förhållandet med andra samtida, som då de lämnade konungens rådsbord, erhöllo reträttplatser såsom biskopar: A. C. af Kullberg och sedermera P. Genberg, Kullbergs efterträdare såsom biskop i Kalmar.

Otvifvelaktigt såg man denna tid i biskopen mera ämbetsmannen än prästen. Han var en af kyrkans chefer, men i den prästerliga gärningen behöfde han icke taga del. I följd häraf väntade man icke heller af en biskops skick och väsen den »stränga observans», som fordrades af prästerskapet i lägre grader. Den biskopliga värdigheten var icke densamma som den, hvilken kräfdes på predikstolen eller vid andaktsöfningen. Med sitt stifts prästerskap såväl som med ståndet öfver hufvud skulle en biskop väl känna solidaritet, men han behöfde icke med dem dela känslan af ståndsmässig begränsning. Såsom ämbetsbröder kunde han räkna icke blott präster och biskopar utan ock statens öfriga högre ämbetsmän. Sitt umgänge behöfde han icke företrädesvis välja bland sina ståndsbröder, borde det knappast. Hans samhällsställning satte honom i beröring med samhällets alla klasser.

Mindre än någon var Esaias Tegnér »den stränga observansens» man. Han tillät sig i tal och lefnadsvanor åtskilligt utöfver hvad som äfven vid denna tid af biskopsämbetets sekularisering ansågs vara med dess värdighet förenligt.* I ett bekant bref till Franzén (1825) har han själf uttalat sina åsikter om hvad därtill hörde och ärligt bekänt, att han ej ville eller borde visa sig »annorlunda än han var, därför att han händelsevis fått ett stift». »Umgänget vore liksom poesien en fri konst.» Hans vänner ville också helst hafva honom såsom han var — äfven damerna, hvilkas sällskap han i glädjens stunder gärna sökte. Gärna förlät man snillet och den personliga älskvärdheten hvad man knappast skulle tillstadt någon annan af hans samtida.

* I viss grad betecknande var, att han under de första åren af sin biskopstid i sällskapslifvet nyttjade den världsliga fracken, icke prästrocken. 1828 skaffade han sig en ny frack, hvilken han dock redan följande året ville afstå till sin äldste son, därför att den så sällan kom till användande.

Hvad nu beträffar de umgängesförhållanden, som i följd af den ofvan antydda uppfattningen af en biskops ställning utbildade sig på Östrabo, så fanns både hos biskopen och hans maka för mycket af gammaldags traditionell gästfrihet, för att någon begränsning i denna skulle kunna väntas. Biskopshuset stod öppet för medlemmarne af ortens aristokrati såväl som för stadens småborgare, för lektorer och landtpräster, för adliga fänrikar såväl som för gymnasister och skolgossar, uppvuxna i bondens koja.

Den lilla stiftsstaden bland Smålands skogar och sjöar var icke så blottad på umgängesresurser, som man i betraktande af dess ringa invånarantal skulle förmoda. Detta utgjorde omkring år 1830 icke mera än 1,700 personer. Om detta umgänge icke i allmänhet tillfredsställde högre anspråk, och om den nye växjöbiskopen, den tid han ännu personligen oftare deltog i stadens umgängeslif, ofta lät sina sarkasmer spela mot dessa »societéer», där man »vid vaxljusupplysning talte franska och småländska om hvart annat», så voro dock 1820- och 30-talen i Växjö hvad man kallar en »lyster tid».

Äfven de tegnérska familjebrefven bestyrka, att man i Växjö då förstod, som det hette, att »roa sig». Societéer, baler, slädpartier och spektakler aflöste hvarandra i brokig blandning. Växjösäsongen kulminerade i februari vid sigfridsmässan, årets stora marknad, till hvilken de högre klasserna af provinsens befolkning strömmade. Förevändningen var att göra affärer, men ändamålet var att dansa, äta festmåltider, spela hasardspel, se hvad Djurströms och andra kringresande teatertrupper hade att bjuda samt — att taga växjöboarnes gästfrihet i anspråk.

En viss yttre förfining saknades icke i detta umgänge, huru trång den omgifvande ramen än var och huru föga dessa förströelser torde hafva erbjudit af djupare innebörd. En värdig, stundom aristokratisk hållning, som af ålder tillhört de svenska bildade klassernas umgängeston, var kanske då ännu mera betecknande för dess former än nu. Vissa gustavianska traditioner dröjde ännu kvar, och särskildt Växjö hade på grund af personalförhållanden anspråk på att äga en »fin societé». Det kallade sig också, såsom äfven hände med andra små residensstäder — »lilla Stockholm». Förnämt folk fanns det godt om i Växjö och dess närmaste grannskap: åtskilliga af den svenska adelns mest lysande namn voro där representerade såväl som hvad Tegnér

brukade kalla »den småländska knaperadeln». En mängd officerare vid de småländska regementena hade där sitt stamhåll.

På Kronoberg i Växjös närmaste grannskap bodde »en af rikets herrar», hans excellens grefve K. S. Mörner, förut landshöfding i Växjö, samt hans grefvinna. Deras son, grefve K. Mörner, innehade nu landshöfdingbefattningen och bebodde residensbyggnaden vid stadens torg. Fältmarskalken och riksståthållaren i Norge hans excellens grefve Mörners änka var äfven bosatt i Växjö; äfvenså för någon tid grefvinnan Cederström, gift med hans excellens generalamiralen och statsrådet grefve Rudolf Cederström. Damsocieteten i Växjö räknade sålunda icke mindre än tre »excellensor» (»rikets fruar»). I stadens grannskap bodde ytterligare: på Orsaby generallöjtnanten Hederstierna, på Araby öfversten, sedermera generaladjutanten baron Wrede och på Bergkvara den grefliga familjen Posse, genom giftermål förbunden med general Hederstierna. Något längre bort, på Hofmantorp, bodde generallöjtnanten baron Rosenblad. Bergsrådet Aschan på Lessebo hörde ock till ortens större potentater.

Med samtliga dessa familjer ur den småländska aristokratien, hvilka från sina landtgods ofta gjorde besök i Växjö och ansågos tillhöra dess societet, hade östrabofamiljen tidtals ett lifligt umgänge. Äfven medlemmar af släkten Leijonhufvud, hvilkas hem ej hörde till Växjös grannskap, voro där ofta och gärna sedda gäster. Så den gamle baron Abraham Leijonhufvud på Asa, i hvilkens hus Tegnér vistats som informator, och skaldens forne lärjunge, baron S. A. Leijonhufvud, nu president i Göta hofrätt och Smålands högst uppsatte ämbetsman samt en af hans mest trofasta vänner. Den gamle friherren och en ogift dotter bosatte sig längre fram i Växjö. Bland i staden bosatta militära och civila ämbetsmän, landshöfdingen oräknad, voro väl kammarherren och majoren Lind af Hageby samt domhafvanden i orten, lagman Leander, de förnämligaste. »Kleresiet», såsom presterskapet ofta nämnes i familjebrefven, omfattade domkapitlets ledamöter, domprosten och gymnasielektorerna med konsistorienotarien, lärarne vid läroverken, stadens prästerskap samt biskopens »domesticus».

Med domkapitlets ledamöter stod Tegnér å tjänstens vägnar naturligtvis i liflig beröring och personligt umgänge. Hans närmaste man under de första biskopsåren var den gamle domprosten

Lamér, hans medtäflare om biskopsstolen. Men redan 1828 slutade denne sina dagar. Hans efterträdare blef — oaktadt landshöfdingen grefve Mörners bemödanden för att hindra det — till följd af Tegnérs inflytande C. I. Heurlin. Han var Tegnérs vän från universitetsåren och förblef det lifvet igenom. Till ingen af sina samtida torde Tegnér, sedan han lämnade Lund, hafva stått i så nära personligt förhållande, ehuru visserligen många olikheter funnos såväl i skaplynne som i åsikter. Äfven Heurlins familj blef nära förbunden med den tegnérska.

Bland de öfriga consistoriales i Växjö torde väl filosofie lektorn Ahlstrand, sedermera domprost, afliden på 1870-talet i den höga åldern af 84 år, hafva varit den, som Tegnér mest värderade. Lektorerna Lindgren (i historia) och Ekstrand (i matematik) voro jämte sina familjer gärna sedda gäster i biskopshuset. Båda öfvergingo senare i kyrkans tjänst. Den förre erhöll, då han lämnade läroverket, hederstiteln professor, såsom vid denna tid stundom plägade ske. Professorstitel bar äfven trivialskolans rektor, Lundelius, hvars namn i detta sammanhang äfven bör antecknas. — Af biskopshusets umgänge i staden äro vidare att nämna stadens läkare: Hillers, Westrell och Selldén, samt ett par »handelsmän», Areskog och Ahlstrand.

Härtill kommo stadens ungherrar, i främsta rummet fänrikar, kornetter och löjtnanter, af hvilka icke få blefvo ganska hemmastadda på Östrabo, i synnerhet så länge husets unga damer där utöfvade sin dragningskraft. De båda biskopsdöttrarna hade vid flyttningen till Växjö icke ännu uppnått konfirmationsåldern, men de gjorde tidigt sitt utträde i växjövärlden, där de blefvo föremål för mycken uppmärksamhet. En ung magister från Lund, gammal bekant i huset, gjorde vid ett besök på Tufvan 1827 den iakttagelsen, att »flickorna vuxit till sig i alla afseenden. Jag måste säga detsamma som en kaptenska på en af Växjö baler, att hon hellre än gärna betalte entréen flera gånger för att få se Götilda.»

Det såg ut, som om biskopens döttrar icke funnit särskildt behag i »de svarta kroppar», som officiellt inbjödos t. ex. vid prästvigningar. När hans systerdotter Sara Hertz litet spefullt skref om »våra goda vänner militärerna», så syntes det dock, som om hennes sympatier gått i något annan riktning än husets döttrars. Under tiden sjöng hon, husets sångfågel, ballader och visor, sånger ur Fritiofs saga, »Förr mitt värf så glad jag skötte» och

»Tyst och ensam vandringsmannen går» eller andra sångstycken af 1820-talets repertoar. En viss magister Mellin, som kunde blåsa flöjt, hörde då till de intresserade åhörarne. Jämte henne uppehöll löjtnanten baron Karl Rappe, ackompanjerad af Götilda Tegnér, med mycken bravur musiklifvet, först på Tufvan och sedan på Östrabo. Vid sina besök åtföljdes han gärna af sin kamrat vid Kronobergs regemente, löjtnanten J. P. Kuhlberg, född i Finland och son till en finsk major.

Några detaljer från de första åren af familjens vistelse i sitt nya hem må här anföras såsom exempel på utsträckningen af umgängeslifvet i biskopshuset.

Listan till den första middagsbjudning, som familjekorrespondensen från Tufvan sommaren 1826 bevarat, visar en profkarta på dessa brokiga umgängesförhållanden. Där nämnas excellensen Mörners, baron Wredes, baron Leijonhufvuds, grefvinnan Cederström, doktor Hillers, domprosten Lamérs, löjtnanten baron Rappe, professor Lundelius och magister Ahlstrand. Några dagar efteråt beskrifves »ett förfärligt visiterande» på den lilla Tufvan. »Jag visste knappast, huru jag skulle rangera de kommande», skref biskopinnan. »Somliga måste jag bjuda stiga in och somliga ut.» De visiterande, som därefter uppräknas, synas hafva varit samtidigt minst ett dussin af olika samhällskretsar. Till Tufvan hittade de besökande gärna och blefvo, äfven om biskopinnan var borta, mottagna af husets unga damer. »Mamma var bortrest i söndags, men vi togo emot visiter: Rappe och Kuhlberg, grefvinnan Cederström och excellensen Mörner, Knut Mörner och löjtnant Lode. Hvad säger du om, att vi togo emot på eget bevåg, utan att mamma var hemma, så många vackra pojkar?» skrifver den då femtonåriga Götilda Tegnér till sin äldre broder.

På vinterns assembléer och baler gick det äfven, enligt biskopinnans omdöme, »högst gentilt till» och med utmärkt ordning. Den ännu icke femtonåriga Disa Tegnér, som redan nu fick vara med och »gjorde skäl för sig i dansen», skickade listan på sina kavaljerer. Det var idel löjtnanter och fänrikar: Silfversparre, Frölich, Lagerstråle, Ridderstedt, Kuhlberg o. s. v. Det hände visserligen under första tiden, att de unga damerna då och då saknade Lund, men småningom vaknade deras kritik öfver unga män från den lärda staden, då dessa visade sig i den förfinade växjö-

kretsen. Då skrattade de i mjugg och sade sinsemellan: »Se, det kan man kalla lundafasoner!»

Andra situationer från ett följande år må antecknas. »Vi voro alla på handelsman Ahlstrands och fru Aspelins bröllop», skrifver en af husets döttrar. »Mamma och pappa föreställde brudens föräldrar, Sara (Hertz) och fru Elmgren voro värdinnor samt Disa och jag brudtärnor. Vi lyste prästen under vigseln.» — På hösten samma år hette det i ett bref från biskopinnan: »Det är omöjligt att lägga alldagliga händelser på minnet, men säkert är ingen dag utan främmande. I går voro här en mängd pojkar ur alla klasserna; gymnasisterna återstå. I dag är husförhör i biskopsgården, och till följd däraf är prästerskapet bjudet till middag och afton.»

Husförhören medförde nämligen äfven gästabud, »husförhörskalas», inom de hus i staden, där de höllos. Stundom kommo de olägligt, såsom när ett dylikt, biskopen oåtspord, utsattes i hans hus den 13 november, hans egen födelsedag! — När stadens hela kleresi och dess damer, förmodligen äfven inberäknadt läroverket, voro inbjudna, kunde antalet af dessa gäster på Östrabo gå upp till femtio personer.

Växjösäsongens glanspunkter voro, såsom nämndt är, de årliga marknaderna i februari. Ett år i början af 1830-talet uppfördes, enligt statistik i familjebrefven, under marknaden femton spektakler och två konserter, därtill gåfvos två offentliga baler och en maskerad. »Utom dess voro här till beskådande vaxkabinett, rundmålningar, tyska damer med positiv, som gingo både natt och dag»... »I lördags», skref biskopinnan, »hade vi vårt marknadskalas för bara landtboar, och det sträckte sig till femtio personer.» —

Man spelade vid dessa tillfällen på Växjö teater, där det stundom var »dödande kallt», större skådespel (Kellgrens »Gustaf Vasa», Oehlenschlägers »Axel och Valborg» m. fl.) såväl som mindre stycken. Scribes »Smekmånaden» lockade genom sin titel de unga damernas nyfikenhet: »Den skall ej bli så ledsam att *på förhand* se på.» Det befanns dock, att »Smekmånaden ej var så särdeles bra». — Naturligtvis inträffade det, att Talias ädla konst kom i kollision med sigfridsmässans andra nöjen. »I går», berättas det, »hade vi Djurström till middagen. Han var *så där* belåten med sin sejour här. De många danserna hade gjort mycken förlust för honom som för mången annan.»

Teaterdirektören mottogs, såsom man ser, i biskopshusets societet. Äfven musici på konsertturnéer rönte samma välvilja. Särdeles intagande synes en ung tysk flöjtist vid namn von Brochen hafva varit. Han icke allenast blåste »alldeles charmant» utan hade — hvilket i Byrons tid gjorde honom ännu mera intressant — »något vemodigt i sitt väsen». Också blefvo en vacker växjöfru och en högvälboren fröken »alldeles blixt kära i honom». För öfrigt rönte han den vänligheten, att såsom amatörer på hans konsert biträdde — löjtnanten baron Rappe och m:lle Götilda Tegnér, som ackompanjerade denne sistnämnde.

Det föll af sig själft, att alla festdagar af offentlig eller enskild betydelse högtidlighöllos. Konungens och kronprinsens namns- och födelsedagar firades med baler, ett bröllop medförde en oafbruten serie af kalaser, resandes besök likaledes, en utnämning till riddare af vasa- eller nordstjärneorden äfvenså. Begrafningar och barndop vållade äfven stora gästabud, och visiter föranleddes af alla familjetilldragelser. Stundom var det, som om växjöfruarna »kappades om» att öka folkmängden, och då fick man göra »barnsängsvisiter i parti». En gång togs biskopinnan inom fjorton dagar icke mindre än tre gånger i anspråk att såsom »gudmor» frambära nya världsborgare till dopet. Hennes medverkan ansågs så hedersam, att det hände, att en liten nyfödd hedning gömdes hela tre veckor för att bereda honom denna förmån, då biskopinnan hunnit återvända från en resa. Gammal sed fordrade eljest då ännu, att dopet skulle hafva verkställts åtta dagar efter födelsen. — Nyårsvisiterna i biskopshuset började så fort det var dager och fortgingo till skymningen. Alla bjödos på glödgadt vin och bakelser.

När ortens förnämsta fru, »excellensan» Mörner på Kronoberg, firade sin födelsedag i maj 1828, föranstaltades ett storartadt utklädningsupptåg af de unga i Växjö bosatta officerarne, under ledning af regementschefen baron Wredes fru, som i allmänhet var själen i växjösocietetens nöjen. De unga martissönerna föreställde småländskt bondfolk på ett bröllop — bruden var en ung fänrik, som friherrinnan Wrede själf klädt. Han, bruden, uppvaktades af brudtärnor, som dock icke voro militärer, utan verkliga unga damer, bland dem biskopsdöttrarna. Sällskapet tågade i sina dräkter från Wredes hem, Araby, till Kronoberg, slog sig ned där vid en dukad taffel och öfverraskades där — enligt pro-

grammet! — af grefvinnan Mörner, som inträdde under utropet: »Charmant, charmant!» Därefter sjöng den löjtnant, som föreställde klockare, några verser och höll ett prydligt tal till »höga hennes nåd». Sedermera dansades kronan af bruden. Den, som fick kronan, var dock lyckligtvis ingen af de till värendsdäkor utklädda krigarämnena, utan Disa Tegnér.

* *
*

Så gick det till i den lilla gästfria staden, och motsvarigheter torde icke hafva saknats i andra residens- och stiftsstäder under denna tid. Men äfven detta lustiga lif blef tröttsamt i längden, och både yngre och äldre i biskopshuset tyckte snart nog, att det var för mycket af det goda.

Biskopen drog sig för sin personliga del snart alldeles undan sällskapslifvet i Växjö. Under en senare tid blef den rådande sällskapssjukan och nöjeslystnaden ett stående ämne för hans stränga filippiker i skoltal och vid andra tillfällen. Men redan i början af 1830-talet skref han till sin äldste son: »Härifrån intet nytt, ty det ständiga och oförnuftiga kalasandet är gammalt och fortgår nu som starkast. I går var det hos domprosten, i dag hos postmästaren, i morgon jag minns ej hvar, och så hela veckan ut. Jag är därvid ogenerad, ty jag mottager ingen bjudning. Jag hade besparat mycken både tid och kostnad, om jag för sju år sedan, då jag flyttade hit, vidtagit denna princip, men bättre sent än aldrig. Växjö är ingenting annat än ett mat- och spelbord; ämbete och yrke endast bisak. Min själ vämjes vid denna uselhet. Den, som ej anser, att lifvet har någon annan bestämmelse än att på detta sätt dräpa tiden, hör egentligen ej till något annat samhälle än dår- och tukthuset.»

Blidare än den för tillfället förtörnade biskopen betraktade hans hustru dessa förhållanden, men äfven hon fann, att detta oafbrutna kalasande var »fullt af tråkigheter» i längden. När för många baler stötte tillsammans, fingo de unga damerna försaka dem. »Vi vilja ej, att flickorna skola dansa så utom alla gränser», heter det. Och då fingo »flickorna» till ersättning, åtminstone en gång, roa sig med att sitta i fönstret och räkna vagnarna, som foro förbi på vägen till balen på Orsaby hos general Hederstiernas.

Redan andra året af växjövistelsen fann den romantiskt anlagda Götilda Tegnér det plågsamt att icke hafva varit ledig en enda dag under en hel vecka. »Ack, huru gärna skulle jag icke vilja bo i ett torp!» Och när hon var på bal, hände det, att hon kunde ha mycket roligt »ej så mycket under dansen som under mellanakterna».

För henne voro andra nöjen intressantare, särskildt att göra musik och läsa italienska med baron Karl Rappe. Denne var stadens förnämste sångare och societéskådespelare, därjämte en ovanligt bildad och språkkunnig officer, som innan han valde den militära banan varit student både i Uppsala och Göttingen. Under Rappes ledning började Götilda Tegnér att studera italienska, redan kort efter deras bekantskap. Snart nog inberättades från Östrabo om Götilda och dessa lektioner: »Hon är — om ej något annat! — så ganska avancerad i sin italienska.» Själf skref hon i början af 1829: »Jag läser nu Tasso och har således fullt upp att göra. Dessutom är jag sysselsatt med att skrifva italienska, hvilket oändligen roar mig och är nödvändigt för att kunna tala språket. Rappe skrifver bref till mig på italienska, hvilka likvisst blifva besvarade på svenska; men med tiden skall väl äfven jag kunna begagna mig af detta sköna språk.»

Brefvet fortsätter, målande situationen för ögonblicket: »Löjtnant Kuhlberg kommer nu på gården och efter honom en stor täckvagn. Vi veta ej ännu hvad den hyser. Jag skyndar att se efter. — — Den stora täckvagnen förde hit friherrinnorna Wrede och Louise Leijonhufvud. De äro nu resta, men Kuhlberg är kvar och sitter och — kurtiserar.»

Ja, löjtnant Kuhlberg stannade kvar och »kurtiserade» — alldeles som både han och baron Rappe länge gjort i biskopshuset. Under åren 1826—29 hade dessa båda officerare småningom blifvit dagliga gäster där. Vi hafva redan sett deras namn skymta i skildringen af husets umgängesförhållanden. »Hjärtans gärna», hade den barnsligt oskyldiga femtonåriga Disa Tegnér svarat på löjtnant Kuhlbergs fråga, om han och en kamrat finge göra sällskap på en promenad. De följde då med till Östrabo och beságo de efter reparationen 1827 nyss färdiga boningsrummen, äfven husets döttrars. »Således voro de de första kavaljerer, som vi mottogo i vårt rum», skrifver hon. »Om natten lade vi hvar sin slant under hufvudet för att få veta hvad våra blifvande män komma

att heta. Och på morgonen fick jag genast se en tiggare på gården. Jag sprang ned och frågte hvad han hette. Till min förargelse hette han Emanuel, det otäckaste namn jag vet!» — Säkerligen tyckte hon, om ej just då så icke långt efteråt, att namnet Johan Petter var mycket vackrare.

Besöket på hösten 1827 följdes af många, många andra. »Då var Disa lycklig», skrefs det från Östrabo. De båda systrarna skvallrade på det älskvärdaste sätt om hvarandras hjärtehemligheter för sin äldste bror. »Ito sitter vid fönstret, tittar genom jalusierna, om han icke skall komma. Han brukar som oftast göra morgonvisiter, eller också går han utåt vägen förbi parken, där vanligtvis Ito gör sin morgonpromenad. Där stå de på hvar sin sida om gärdsgården och tala, men du kan väl tänka, att detta ej är bekvämt!» — Och »Ito» hade några veckor förut skrifvit om »Tito»: »I dag är att supponera, att baron R—e hitkommer, emedan han ej varit här sedan onsdagen, och tror jag att *åskilliga* personer vänta honom med säkerhet i dag.» —

En annan gång beskrifves ett slädparti från Östrabo till Tufvan, det gamla hemmet, som för tillfället var upplåtet till danslokal för det glada sällskapet. I främsta slädan åkte biskopinnan, i den tredje löjtnant Kuhlberg och Disa Tegnér, i en följande Götilda — »kavaljeren är öfverflödigt att nämna!» — samt därefter Sara Hertz och magister Mellin. »Men huru roligt vi hade där, kan du aldrig få veta, ty det är ej möjligt att beskrifva», säger Disa. Ännu mera energiska uttryck använder den äldre systern för att skildra sin glädje vid ett annat tillfälle. Då var det »så obeskrifligt roligt, att om hela jorden vore papper och alla sjöar vore bläck och alla trän vore pennor, så vore det ändå omöjligt att beskrifva hur roligt det var».

Unga oskyldiga hjärtan! Hvarför skulle icke eftervärlden få kasta en blick äfven in i deras helgedom? De känslor, som där rörde sig, höra till hvad de unga tärnornas fader kallat »naturens stereotyper»: generation efter generation har genomlefvat dem. Lifvet kom med sina tunga pröfningar äfven för brefskrifvarinnorna, men nu var det glädjens tid och de jublande förhoppningarnas.

När det obeskrifligt roliga slädpartiet (i början af 1829) ägde rum, var en af de nämnda deltagarinnorna redan förlofvad med sin körsven, konsistorienotarien magister S. G. Mellin. Hon hade,

såsom vi sett, en viss förkärlek för »de svarta kropparna». Redan kort efter flyttningen från Lund hade denna förbindelse låtit tala om sig, och 1829 stod Sara Hertz' och Mellins bröllop. Hon framlefde i Växjö ett tioårigt äktenskap och dog där i bröstsjukdom 1839. Hennes man förflyttades sedan från sin befattning vid Växjö domkapitel till ett pastorat i Linköpings stift, där han slutade sina dagar. Han var i Växjö mindre saknad än hans goda hustru, för hvilken familjen på Östrabo hade mycken tillgifvenhet.

Något längre dröjde det med de unga biskopsdöttrarnas bröllop. Med stor förvåning hörde deras fader i början af 1829, då han vistades i Stockholm, talas om att den sextonåriga Disa skulle kunna tänka på att blifva husmoder. »Säg henne, att den lille rare ber henne att hålla sig till dockorna tills vidare», skrifver han skämtsamt till sin hustru, ehuru han på samma gång medgaf, att »med femtonde året vaknar kvinnan invärtes, ehuru barnet ännu en tid kan spela på ytan». Under årets lopp häfdes de faderliga betänkligheterna; småningom lärde han sig äfven uppskatta sin yngsta dotters älskade såsom »en utmärkt redlig, verksam och äfven på sitt sätt bildad man».

De unga hemmen reddes till 1830. Det ena, Rappes och Götildas, i den lycklige äkta mannens egen gård i Växjö; det andra på Tofta, ett af Kuhlberg arrenderadt militieboställe, vackert beläget en mil norr om Växjö mellan Helgasjön och Toftasjön.

Den 13 november 1830, Tegnérs födelsedag, stod på Östrabo hans döttrars bröllop.

Den skönaste af dina drömmar träder
i bröllopsdräkt framför din syn i dag.
Ditt varma fadershjärta rördt sig gläder,
och glädjen ser på dig med dotterligt behag.
Blott kärleksstjärnor ifrån himlen skina:
Välsignad vare du, välsignade de dina! —

sjöng vid bröllopsfesten »tegnériden» Assar Lindeblad, husets vän och skyddsling sedan dess lundatid.

III.

Tegnér trifdes väl på resor, men han älskade icke att vara länge borta från hemmet. Hans ämbetsverksamhet och offentliga

uppdrag samt under senare år vården om hans hälsa föranledde ofta, nästan årligen, längre eller kortare resor. Någon vidsträcktare färd utom fäderneslandets gränser kom han dock under sin styrkas dagar icke att företaga, utom en badresa till Karlsbad 1833. Den blef för honom en serie af oväntade hyllningar från beundrare på andra sidan Östersjön och finnes delvis rätt utförligt skildrad i skaldens bref till hans hustru.*

Som oftast gällde hans färd hufvudstaden. Till det honom sedan gammalt kära Lund återvände han gärna. Under senare åren af 1830-talet besökte han hafsbaden på Sveriges västkust. Värmland, sina fäders bygd, och sina anförvanter därstädes såg han under åren 1826—40 endast en gång.

En resa på 1820- och 30-talet var i och för sig ett företag af helt annan omfattning och tidsutdräkt än i våra dagar. Vägarna voro svåra, under vintrarna efter starka snöfall stundom ofarbara. Detta kom sig däraf, heter det skämtsamt i ett bref, att »landshöfdingarne i Småland aldrig gå som de borde för plogen, ej en gång för snöplogen». För »förbudssedlarnas» skull måste marschruten i förväg noga fastställas. Uppenbarligen togs vid resor i Småland härvid i betraktande, att biskopen skulle få se så mycket som möjligt af sitt stift. Var resvagnen väl iordningställd och pålitlig kusk anskaffad, så måste slutligen, med minne af Dumboms erfarenhet rörande gästgifvargårdarna i Småland, att där

lär ätas mycket bra,
ifall man matsäck har som duger,

dragas försorg om en dylik, tillräcklig och välförsedd. I det torftiga Småland, där ej blott om gästgifvargårdarna utan äfven om prästgårdarna den nyss nämnda versen kunde citeras, var det stundom både klokast och mest grannlaga att »refusera erbjuden gästfrihet i förtröstan på korgen». Den ömsinta biskopinnan höll säkerligen genom »korgens» rika utrustning sin make skadeslös. Men ännu rundhändtare synes domprostinnan i Växjö hafva varit. Det hände en gång, då biskop och domprost följdes åt på en resa, att den senare befanns hafva med sig »en hel hökarbod af matvaror i vagnen».

Men ingalunda behöfdes det alltid att »förtrösta på korgen».

---

* Till större delen tryckta i Saml. skrifter, VI.

Stundom kunde det gå ståtligt till äfven i de småländska prästgårdarna, såsom vi strax skola se.

Årligen återkommo resorna i det vidsträckta stiftet, åt hvars angelägenheter Tegnér ägnade nitisk omsorg. Af dess tolf härad fanns det intet, som han icke för någon biskoplig förrättning — visitation, kyrkoinvigning, installation — upprepade gånger besökt, från det föga bebyggda, ödsliga Västbo härad vid halländska gränsen till Vista härad, beläget längst i norr vid Vätterns strand.

Från dessa resor och den ämbetsverksamhet, som de medförde, förvarar samlingen af Tegnérs kyrkliga tal dyrbara minnen. Hans uttalanden visa äfven hans personliga hållning vid dessa tillfällen. Han betygade sin vördnad för »silfverhåriga gamle», som med ära verkat i kyrkans och församlingens tjänst, män sådana som prostarne Johan Ståhl i Skirö och K. M. Agrell i Skatelöf, men han kunde också tala straffande ord till dem, som tredskades: så till »männerna af Pjätteryd och af Nottebäck» i fråga om försummad kyrkobyggnad.

Hans första biskopliga förrättning utanför stiftsstaden var installationen af hans ungdomsvän Heurlin såsom kyrkoherde i Tolg. Heurlin blef sedermera hans närmaste man i stiftsstyrelsen, slutligen hans efterträdare. Det var redan i juni 1824, kort sedan den nye biskop, för hvars val Heurlin så lifligt varit verksam, i Uppsala blifvit invigd till sitt ämbete. Han talade till honom vackra ord om deras ungdomsvänskap och dess minnen. »Utan rodnad», sade han, »kunde dessa inträda och visa sig i Herrens tempel, ty vänskapen är i sig själf något heligt.»

Men ej blott offentliga uttalanden, äfven de enskilda meddelanden, hvilka Tegnér under sin frånvaro från hemmet aldrig försummade att sända sin hustru, åskådliggöra de förhållanden på den småländska landsbygden, som mötte stiftets biskop, när han var stadd på resa där, antingen det gällde ämbetsförrättningar eller icke. Några exempel, hämtade från denna brefväxling, må anföras.

På Visingsö, som »liknade ett antikvitetskabinett i en trädgård», blommade körsbärsträden; prästgården befanns nybyggd och vacker, och prosten Ekman var en hygglig och nitisk man. Detta enligt biskopens bref, när han gjorde visitation i maj 1827. »Där gick allt pompöst till», heter det, »och med en elegans, som visade, att värdinnan var ordentlig och snäll. Efter visitationen

var middag, där le beau monde från ön var församlad och det trakterades med champagne.»

I Värnamo kyrka föreföll en dag i juni månad det i en landtkyrka ovanliga skådespelet af en prästvigning. Anledningen var, att den nuytnämnde lektorn i matematik Ekstrand ofördröjligen borde prästvigas för att kunna söka ett ledigt prebendepastorat. Biskopen var stadd på resa till Varberg. För att icke bebehöfva återvända till stiftsstaden hade han i Värnamo stämt möte med den blifvande prebendarien och dit låtit hämta den biskopliga skruden. Till invigningsakten, som ägde rum klockan nio på morgonen, hade samlat sig »en mängd af ortens fruar», hvilka »begapade kåpan och dess innanmäte», skref biskopen. Kyrkoherden i Värnamo var Tegnérs promotionskamrat och ungdomsvän J. Öhrnberg, en af stiftets mest framstående prästmän. Hos honom var stort kalas och »ortens knaperadel samlad».

Särskildt ståtligt plägade det gå till vid kyrkoinvigningar. Af sådana förrättade Tegnér under sin ämbetstid personligen icke mindre än 18. Tillsammans 31 kyrkor invigdes under samma tid. På tre kyrkoinvigningar efter hvarandra hade Tegnér vid pingsttiden 1832 gjort sig beredd, men han måste på grund af ett svårt sjukdomsanfall afstå från sin afsikt att själf förrätta dem. Den ena af de nya kyrkorna tillhörde domprosten Heurlins prebende Nöbbeled. Domprosten fick nu uppläsa biskopens tal. »Heurlin var så ledsen, att han grät», skref biskopinnan. »Han hade sökt göra allt så pompöst som möjligt, och det skulle lyckats så bra, så när som på biskopens och hans skruds frånvaro.» Dagen därpå (annandag pingst) skulle Väckelsångs kyrka hafva blifvit invigd. »Ännu ståtligare än i Nöbbeled hade prosten Wieslander i Väckelsång ställt till», heter det i samma bref. Regementsmusik var beställd, och expressbud hade gått med »tempelkaka» från Karlshamn. När Sandsjö kyrka 1839 skulle invigas, hade tillrustningarna tagit stora dimensioner: viner och desserter hade hämtats både från Köpenhamn och Karlskrona. Där vankades dadlar och likörer, honung från Hymettos, allt medfördt genom en medelhafsexpedition. Taffelmusik bestods och kanonsalut vid alla skålarna.

Biskopinnan Tegnér, som lämnat denna skildring, deltog själf i detta lysande »kyrkbröllop», såsom hon nämner det. Stundom var hon nämligen sin man följaktig på hans ämbetsresor. Så vid invigningen af Skeda kyrka 1837, om hvilken hon skrifver: »Dagen

i Skeda kyrka skulle jag ej vilja ha bortbytt mot den största fröjd på jorden.» I sina bref från de båda makarnes gemensamma resa till prästgårdarna i Östra härad prisar hon trefnaden, gästfriheten och hjärtligheten i de småländska prästhus, som hon gästade.

Vidlyftigare karakteristiker öfver ämbetsbröderna och deras hem förekomma i regeln icke i Tegnérs bref. En gång omnämner han i sin resekrönika en kyrkoherde med epiteten: »gammal, försupen och suspenderad». En annan gång heter det: »Prosten är försupen», men med tillägget: »huset är ordentligt och förestås af giftasvuxna döttrar».

Det framgår i allmänhet, att Tegnér väl kände sitt underlydande prästerskap: de täta ämbetsresorna och det ständigt öppna biskopshuset ökade kretsen af hans personliga bekantskaper.

På sina resor lärde han äfven känna annat folk i smålandsbygden än prästerna. Bland dem är det i synnerhet damerna, som i hans enskilda meddelanden göras till föremål för omnämnande. De vittra smålandsfruarna — sådana funnos äfven, och de ville framför andra närma sig skaldebiskopen — voro ej de, som i främsta rummet behagade honom. Däremot fann han mera behag i unga småländska prästgårdsflickor, som spelade gitarr och klaver och sjöngo hvad de lärt af Fritiofssångerna. En bland dem var Vendela Åstrand, sedan under namnet Vendela Hebbe känd såsom författarinna. Egendomlig var den hyllning, som på en småländsk herrgård en gång ägnades Fritiofs skald. Alla sockerkakorna voro försedda med inskriptioner ur Fritiofs saga.

Resorna utom stiftet gällde vanligen, när icke uppdrag i hufvudstaden kallade, badorter vid västkusten. Särskildt förtjäna ett par af Tegnérs utflykter att omnämnas — en till Lund och en till Värmland.

Den sistnämnda företogs i augusti 1827. Sin barndoms hembygd hade Tegnér besökt senast 1823; efter detta besök återsåg han Värmland först 1841, som en bruten sjukling. Hans besök där 1827 gällde barndomsvänner och anförvanter, särskildt den ålderstigna modern, som i Kölns prästgård uppe vid norska gränsen tillbragte sin ålderdom hos sin dotter och måg, prostinnan och prosten Lidén. Tegnér fann sin 83-åriga moder »sig alldeles lik; hon ser och hör väl, är mycket rörlig och ser ännu yngre ut än sin äldsta dotter». Hennes ålderdom var lycklig. — I Karlstad träffade han utom sina ungdomsvänner, som nu blifvit män i staten,

sin gamle välgörare från barndomsåren, assessor Branting. — Han gästade på Gustafsvik vid Kristinehamn grefve Georg Adlersparre, för hvilken han alltid hyst stor beundran, och blef i dennes hus mottagen med mycken utmärkelse. »Gubben är treflig, och frun är söt» — sådant var, enligt orden i resebrefvet, Tegnérs intryck af besöket på Adlersparres gods.

Med afseende på den gamle Branting hade Tegnér under denna resa med ledsnad erfarit, att han på ålderns dagar lefde i små och bekymmersamma villkor. Ett par år senare, under sin vistelse vid riksdagen, erhöll Tegnér från Branting själf underrättelsen, att denne måst göra konkurs och vore nödsakad att flytta från Karlstad. »Det skär mig i hjärtat», skref Tegnér vid denna nyhet till sin hustru, »att min gamle 75-årige fosterfar skall vara i en sådan belägenhet och jag icke kan hjälpa honom. Jag tänker väl gå med en lista för honom, men huru mycket kan den väl inbringa? Det är bra hårdt att vara fattig!» — Men några veckor efteråt kunde han inberätta: »I går kunde jag skicka 500 riksdaler banko till Branting.» Detta var just det belopp, som angifvits såsom nödvändigt för inlösen af hans bo. »Däraf», tillägger brefskrifvaren, »måste jag dock gifva anvisning på 100 riksdaler banko till min bokhandlare i Karlstad.» Säkerligen hade Fritiofsskaldens popularitet underlättat hans bemödanden att hjälpa den gamle fosterfadern i hans betryck.

Från denna värmlandsresa medförde Tegnér till hemmet på Östrabo sin svärmoder, bergsrådinnan Myhrman, som där i den tegnérska familjekretsen tillbragte de närmaste fem åren. Esaias Tegnérs och hans bröders brefväxling visar, huru varmt de voro fästade vid Anna Myhrmans älskvärda moder. Esaias Tegnérs bref under hans ungdomsår visa äfven hennes omvårdnad om den flitige studenten, från den stund han inträdde i det patriarkaliska hemmet på Rämen och till dess han såsom en mera mognad ung man kunde därifrån hemföra sin brud. Fru Myhrman blef nu en vördad och älskad tillökning i familjekretsen på Östrabo, till dess hon 1832 därifrån flyttade till sin andra dotters, fru Eva Billows hem, Ön i Dalarne.

* * *

Sitt särskilda kapitel kunde resorna till Lund från Östrabo förtjäna. Tegnérs besök vid magisterpromotionen 1829 har ju en så att säga historisk betydelse genom skaldemötet och Oehlenschlägers bekransning i Lunds domkyrka samt genom den nya »epilogen» med skandinavismens otaliga gånger citerade instiftelseord. Mångenstädes finnes denna lagerfest beskrifven jämte dess efterspel i Köpenhamn. Här må det vara nog att hafva erinrat om denna solbelysta dag i Lunds historia, därigenom äfven minnesvärd i Tegnérs. Nio år efteråt, 1838, gästade Tegnér åter Lund vid en magisterpromotion. Ögonblicket blef icke så historiskt betydelsefullt, men äfven då hade han strängat sin lyra. Det var till ära för hans gamle vän, biskop Faxe, som då blef jubelmagister. Den tillfälliga yttre anledningen till dessa promotionsbesök var, att 1829 skaldens äldste son och 1838 hans brorson lagerkröntes.

Vid tillfälliga besök under mellantiderna hade Tegnér ytterligare ett par gånger på genomresa återsett det gamla Lund. Ett något utförligare omnämnande förtjänar hans första återseende af Lund 1827 och det sätt, på hvilket han då blef mottagen. Men först må i sammanhang härmed vidröras frågan, huruvida det, såsom ofta påståtts, för Tegnér varit lyckligast, om han aldrig lämnat sin verksamhet där.

Det har sagts såsom en självklar sak, att universitetet var den plats, där Tegnér borde alltjämt fått lefva för litteratur och vetenskap, och att den biskopliga verksamheten, helst med en undangömd småstad såsom Växjö till operationsbasis, omöjligen kunde vara tillfredsställande för en man med hans skaplynne och intressen. Han hängde där upp sin lyra, säger man, och slog sig på de praktiska göromål, hvilka tillhörde honom såsom stiftschef och eforus; han studerade dessemellan tysk teologi i stället för de gamla grekerna och den moderna vitterhetens heroer. Under tiden blef hans sinne dystert och förstämdt, dels till följd af isoleringen i yttre afseende, dels därför att det episkopala, särskildt de kyrkliga plikterna, ju borde kännas tryckande för en man med Tegnérs fria åsikter i teologiska frågor och ofta uttalade tvifvel om ortodoxismens välsignelser. Från början af hans biskopstid skulle, säger man, på denna grund en bitter känsla af disharmoni rådt i hans inre och egentligen aldrig öfvergifvit honom. En och annan synes

nästan hafva förmodat, att dysterheten under hans sista år haft sin grund i religionsgrubbel.

Äfven bland skaldens samtida funnos de, som menade, att det varit bättre för hans poetiska rykte, om han stannat i Lund och förblifvit professor. Men säkerligen voro de samtida lätt räknade, som ansågo, att han verkligen bort undanbedja sig den erbjudna biskopsstolen, utan visshet om någon motsvarande befordran. Den götiske förbundsbrodern M. Bruzelius protesterade visserligen i bref till Tegnér på det ifrigaste mot att han skulle blifva biskop i Växjö, men detta skedde egentligen på den grund, att Bruzelius, själf kyrkoherde i Lunds stift, ville hafva sin gamle vän till biskop där och, såsom det heter i hans bref, »under hans baner fortfarande få strida emot midgårdsormen och alla hans odjur». Friherrinnan M. von Schwerin frågade försynt: »Blir ej biskopsmössan för trång för ert fria, höga, ädla sinne?» — Men själfve den fromme Franzén, hvars yttranden om Tegnér och dennes episkopala värdighet föranledt den redan förut (s. 415) anförda förklaringen af Tegnér själf, ansåg att det skulle hafva varit orätt, om denne afsagt sig förtroendet, orätt i alla afseenden, äfven mot vitterheten, »som därigenom förlorat den triumf hon nu vunnit» genom den stora röstpluralitet Tegnér fått.* Särskildt torde tankarna på att Tegnér skulle hafva grubblat öfver sin bristande renlärighet hafva förefallit ganska främmande för hans samtida vänner.

För att rätt bedöma dessa förhållanden måste man känna det Lund, som Tegnér gick att lämna, känna hvad ett biskopsämbete på hans tid innebar och slutligen hvad han själf ansåg som dess hufvuduppgift. Och innan man talar om den stora förlust, som den svenska litteraturen lidit genom Tegnérs förflyttning till Växjö, hade man i den kronologiska förteckningen öfver hans skrifter bort se efter, om skillnaden mellan hans produktivitet före och efter 1826 verkligen är så stor. Likaså hade man äfven i renlärighetsfrågan bort göra en jämförelse med hvad växjöbiskopen offentligen och i sina kyrkliga tal yttrat och de enskilda uttalanden, i hvilka han oförbehållsamt sagt sin mening i religiösa frågor.

Låt oss först taga frågan om Tegnérs vittra produktion i betraktande. Det är sant: perioden 1826—1840 framkallade ingen Fritiofs saga, ingen Axel, inga Nattvardsbarn, och antalet af tillfällighetsdikter minskades kanske något med åren, såsom

* Ur Esaias Tegnérs papper s. 192, 195, 197.

gemenligen plägar ske hos de flesta skalder. Kanske hade Gerda blifvit färdig, om författaren stannat kvar på den plats, hvars minnen särskildt inbjödo till behandlande af detta ämne. Kanske också icke. I hvarje fall måste man fråga: hvarför blef då denna dikt, som påbörjades minst fem år före flyttningen, icke färdig i Lund, om detta varit rätta platsen för Tegnérs poetiska produktion? Man bör besinna, att denna aldrig varit synnerligen ymnig, huru stor den lätthet än var, med hvilken han strödde omkring sig verser.

Men hvad bjöds dock icke från Östrabo under de nämnda åren! Ett sådant oöfverträffadt praktstycke som Sången vid Svenska akademiens jubelfest, skaldeverk sådana som de metriska talen i Svenska akademien, grafsånger sådana som de öfver Leopold, Olof Myhrman, Wallin, för att icke nämna åtskilliga andra, slutligen de gripande kyrkliga dikterna vid Gårdsby kyrkas invigning och vid Gustaf Adolfs minnesfest 1832 — allt detta kunde väl uppväga tillfällighetsdikterna och Idunasångerna från 1810—1825. Och hvem ville väl i den svenska litteraturen sakna den härliga raden af Tegnérs skoltal och hans kyrkliga tal, hvilka nästan alla tillhöra denna period? Äfven de äro blad i kransen af hans vittra ära, och de hafva i författarens ämbetsställning sin direkta anledning.

Redan i det föregående har lämnats en antydan om huru en biskops ställning uppfattades vid den tid, då Tegnér såsom professor i grekiska och ett årtionde efteråt hans vän Agardh, professor i botanik, kallades till biskopsstolar. Det prästerliga i detta ämbete ansågs utan tvifvel mindre viktigt än dess egenskap att vara en chefsplats. Att hålla ordning i de kyrkliga förhållandena innebar enligt tidens uppfattning mera öfvervakandet af lefvernet än öfvervakandet af läran. Åt en biskops åligganden att vara chef för undervisningsverket i sitt stift tillmättes enligt samma uppfattning synnerlig vikt. Till dessa uppgifter kunde otvifvelaktigt en universitetslärares föregående verksamhet vara en synnerligen lämplig förberedelse. Personer af oomtvistad intellektuell och moralisk öfverlägsenhet i denna ställning, äfven icke teologer, voro utan tvifvel bättre skickade att möta dylika uppgifter än sådana kyrkans män, som Tegnér plägade kalla »bondkaplaner med guldkors».

Att en man med Tegnérs stora rykte som skald, som talare,

som snillrik man skulle komma i fråga till en dylik chefsplats, var under dessa förhållanden en gifven sak. Mera förvånande skulle det hafva varit, om detta ej inträffat. Att han, då saken sattes i fråga, önskade att icke stå tillbaka för dem, som han med full rätt kunde anse sig underlägsna, och att hans stolthet sårades af de tvifvelsmål, som uttalats rörande hans förmåga och lämplighet att sköta ett biskopsämbete, må man ej förtänka honom. Han kände väl sina krafter och hade på förhand uppgjort sitt program såsom stiftschef. Bland sina företrädare satte han Olof Wallqvist synnerligen högt. Han har en gång om Wallqvist yttrat: »Ich spüre was in mir von seinem Geist», och han ville träda i hans fotspår, fullt medveten som han, enligt sina egna ord, var därom, att Wallqvist väl icke var prästerlig i trångbröstad mening men så mycket mera eforus och ecklesiastik organisatör. Detta mål förblef Tegnér alltjämt trogen, ehuru han stundom på äldre dagar med missmod kunde klaga öfver bristande framgång i sitt arbete. Det var såsom lärare och uppfostrare, såsom sedlig väckare, som han framför allt ville verka. Uppgifterna att arbeta för höjandet af de småländska prästernas andliga nivå, att främja ungdomens bildning genom läroverkens förbättring, att bringa hyfsning, ordning och reda, där förut varit slapphet, dryckenskap och sömnaktighet — detta var dock en värdig uppgift för en man i sin kraftigaste ålder. Den ekonomiska sidan af saken må i enskilda bref och i hvardagslag hafva ventilerats lika mycket som dessa allmänna synpunkter, men att den icke, såsom det påståtts, vid denna vändpunkt i Tegnérs lif varit den i främsta rummet bestämmande är säkert. Man skall bra litet känna till skaldens ärliga och högsinta själ för att sätta tro härtill. Dessutom behöfde han mindre söka sin befordran af denna orsak, sedan han kort förut erhållit Reslöfs prebende. Helt annorlunda var det, då han önskade få Munktorps och Fellingsbro pastorat för att »slippa dö författardöden».

Hvad skulle nu den tillärnade biskopen i Växjö hafva gått till mötes, ifall han afböjt förslaget och kvarstannat i Lund? Han var och skulle säkert länge hafva förblifvit det lilla lärdomssätets berömdaste man, högt uppburen af sina kolleger, afgudad af ungdomen. Umgänge efter hans sinne kunde honom där bjudas, gamla vänner omgåfvo honom, som kände hans väsens egendomligheter. Tacksamt har han också erkänt, hvad Lund skänkt ho-

nom, och har mångenstädes gifvit vackra uttryck åt sin kärlek till denna plats. När han lämnade den, kändes det, skref han, »som om hans väsen skulle uppryckas med rötterna».

Men åtskilligt annat väntade honom därjämte, som innebar mindre lockande utsikter. Det Lund, där Tegnér och hans samtida vuxit upp, var ett litet och trångt samhälle, den högskola icke undantagen, som lefde sitt stilla lif inom Lundagårds murar. Där trifdes vänskapen i de trängre kretsarna, men där utkämpades äfven de konsistoriella tvisterna, i hvilka det var så godt som en ämbetsplikt att deltaga. Det kunde vara en tacksam uppgift att föreläsa för ungdomen öfver Greklands litteratur; men man kunde också få nog däraf, helst som vetenskapens kraf ej fingo spännas alltför högt. Och att examinera och »gå i fakultet och konsistorium» var i längden föga tillfredsställande. Eftervärlden har kallat denna period för »Lunds stora tid», men allt där var dock ingalunda stort. Lefnadsvanor och personliga förhållanden voro långt ifrån mönstergilla. Genom den stämpel, som öfverlägsna personligheter förmå trycka på sin omgifning, kan åtskilligt, som i grunden är smått och trångt, få en viss anstrykning af storhet. Så hade skett i Lund, och det var ingen hemlighet hos hvem förtjänsten egentligen låg. Men de små makterna i lifvet veta ock att hämnas. De förstå att i sin ordning göra sig gällande på de storas bekostnad och kunna, åtminstone skiftevis, behålla segern. Hvem vet, huru länge den splitets och afundsamhetens ande skulle hållits tillbaka, som är alla små samfunds förbannelse och som kort efter Tegnérs afgång från Lund vållade, att han bittert måste klaga öfver högskolans förfall? Kanske skulle han icke allenast icke mäktat förebygga detta nedåtgående utan själf fallit offer för den trånga omgifningens svagheter. Han stod den i många afseenden för nära för att känna sig fullt fri.

Tvifvelsutan har Tegnér såsom en frigörelse känt den isolering, som följde af hans högre ämbetsställning och nya verksamhet. Har det också funnits ögonblick då han, såsom det heter i bref till Agardh, »gärna önskat vara bland vännerna på Gråbrödragatan», så har han dock aldrig på allvar önskat att återvända dit som professor, knappast som biskop, eller öfver hufvud önskat att utbyta sitt biskopliga ämbete mot det akademiska, som han lämnat.

Om det alltså kan dragas i tvifvelsmål, huruvida Tegnér behöft Lund för sin personliga lycka och sin äras fullkomnande, så var det af hans samtida där ingen, som icke kände, att Lund behöfde honom.

Då Tegnér och hans familj den 10 maj 1826 afreste från Lund, mottogo de många bevis på tillgifvenhet och saknad. Det var utan tvifvel ett uttryck för den allmänna stämningen inom universitetet och samhället, när C. Lundblad vid den stora afskedsfesten några dagar förut sjöng om »alma mater Carolina»:

»Sin äras härold lämnar hon, sitt hopp,
se, afskedståren hennes öga skymmer.»

Något öfver ett år hade gått sedan afskedet från Lund, då Tegnér en dag i början af juli 1827 åter anlände till den gamla universitetsstaden efter gästbesök på åtskilliga platser i dess omnejd. Prosaiska bestyr — företrädesvis afträdessyn på hans professorsprebende, Reslöf — hade fört honom till Skåne. Det festliga sätt, på hvilket han där mottogs af gamla vänner och beundrare, visade, att man ej glömt hvad Lund och hela provinsen i honom ägt och att man fortfarande ville hafva honom såsom sin särskilda tillhörighet. Ett par af hans närmaste vänner reste för att vara honom till mötes i Gullarps prästgård hos prosten Jonas Ahnfelt. Andra, bland dem biskop Faxe och hans hustru, mötte honom i Käflinge, gästgifvargården en mil norr om Lund. I det gästfria biskopshuset gjordes en stor fest för 60 personer. Glanspunkten af detta lundabesök var en subskriberad middag, till hvilken Thomander hade skrifvit verser:

»Säg oss, fyller ej ett älskadt minne
af de flydda solskensrika dar,
då du främst din Lundas stolthet var,
än på Sigfrids biskopsstol ditt sinne?
— — — — — — — — — — —
Till sin glans din Lunda dig behöfver.
Namn hon äger, gård och tempel ock,
jord af minnen full; dess himmel dock,
diktens himmel spände du däröfver.*

På sitt lakoniska resebrefsspråk beskrifver festföremålet själf denna fest: »På eftermiddagen voro alla fruntimmer i staden

* Tryckt i »Kometen» 1827 n:r 67. Tegnérs besök i Lund finnes beskrifvet af Thomander i dennes bref till Dahlgren den 8 augusti 1827 (Tankar och löjen, utg. af Ahnfelt, s. 76).

bjudna i akademiträdgården. I [orangeri-]salen stod mitt porträtt, måladt af Malmqvist[1] på ett altare. Rummet var klädt med girlander. Te, konfekt och champagne vankades i öfverflöd. Till slut kröntes jag af damerna med en lagerkrans, hvilket föreföll mig besynnerligt. Allt gick i öfrigt rätt hyggligt till.»

Äfven på de skånska herresätena var Tegnér under denna resa en firad gäst. En dag var han »med Faxes och halfva staden» bjuden till friherre Nils Trolle på Klågerup. Få veckor efteråt sjöng Tegnér vid hans graf:

»Sof, Nils Trolle, man med fria sinnet,
man med tankens ljus, med hjärtats tro.»[2]

Hos sin vittra väninna, friherrinnan Martina von Schwerin på Sireköpinge, gjorde han en dags besök. På hemvägen till Växjö uppehöll han sig på inbjudning af grefve Trolle-Wachtmeister, den bekante, af honom högt värderade mecenaten och forskaren, på Årup för att där sammanträffa med hans och Tegnérs gemensamme vän Berzelius.

IV.

Ett slags resor voro alltid motbjudande för Tegnér, och skilsmässorna från hemmet kändes vid dem särskildt påkostande. Det var riksdagsresorna. »Gud bevare honom!» — var hans hustrus fromma bön, när han anträdde en dylik. Någon gång följde hon honom på väg, men skilsmässan framkallade alltid tunga sorgemoln. En liten familjeinteriör, målande för en dylik afskedsstämning, äro följande rader ur ett familjebref från Östrabo i oktober 1828: »Vi äro visserligen vana vid att sakna pappa, men den långa tiden och blotta namnet riksdag förskräcka oss... Det kostade mera än vanligt på pappa själf att denna gången lämna de hemmavarande, i synnerhet dagen före afresan... Pappa kom upp till oss på aftonen, nedstämd och tyst som alla vi andra. Aldrig har någon afton förefallit mig så sorglig som denna. Gråten, som hela eftermiddagen suttit mig i halsen, försökte jag förgäfves

[1] Förvaras numera på Lunds universitetsbibliotek.
[2] Saml. skr., II: 489.

att svälja, och en och annan snyftning förrådde mig. Jag fick snart sällskap af mamma och Disa.»

Stockholmslifvet medförde sina växlande stämningar. Stundom kunde dessa, oaktadt den starka hemkänslan, för skaldebiskopen vara uppsluppna nog, men han upphörde aldrig, midt under hufvudstadslifvets brokiga sysselsättningar och nöjen, att längta till familjekretsen på Östrabo.

Sedan sin ungdom, då Esaias Tegnér såsom informator 1803 vistades i hufvudstaden, var han där hemmastadd. Han återsåg Stockholm 1812 såsom professor och pristagare i Svenska akademien och 1819, då han höll sitt inträdestal i samma akademi. 1823 och 1824 gjorde han äfven korta besök därstädes, sistnämnda år på väg till Uppsala för att vigas till biskop i Växjö. Såsom ledamot i den stora undervisningskommittéen tillbragte han i Stockholm ett par månader på hösten 1826 och en stor del af förra halfåret 1828. Sistnämnda års höst- och vintermånader samt större delen af året 1829 vistades han äfven därstädes, kvarhållen af den långvariga riksdagen, hvars slut han dock icke afvaktade. Från riksdagen 1834 lyckades Tegnér vinna ledighet, med undantag af ett par sommarmånader, juli och augusti. Koleran kom och gjorde slut på denna riksdagsvistelse. Ett par månaders arbete i kyrkolagskommittéen på våren 1839 samt ett halft års deltagande i riksdagen 1840 (januari till juni) äro äfven att nämna. Uppbrottet från den sistnämnda riksdagen betecknar slutet på Tegnérs offentliga bana. Hans kraft var då bruten. Han återsåg visserligen Stockholm på ett kort besök 1841, men han var då ej längre densamme. Till dessa längre eller kortare vistelser i hufvudstaden torde endast vara att lägga ett tillfälligt sommarbesök 1830, då Tegnér följde sin yngste son ombord på det fartyg, med hvilket denne skulle göra sitt första försök i sjömanslifvet.

Det synes af ofvanstående redogörelse, att det egentligen var under åren 1826—29, som den nye växjöbiskopen vistades i landets hufvudstad. Han tillbragte under dessa år i själfva verket där längre tid än i Växjö. En resa från Småland till Stockholm var den tiden förenad med både kostnad och tidsutdräkt; och då Stockholmslifvet aldrig lockade Tegnér, var det ej att undra på att hans vistelse där med åren alltmera inskränktes.

När Esaias Tegnér 1826 kom till Stockholm för att deltaga i den berömda kommittés arbeten, om hvilken det sades, att den

inom sig slöt alla landets snillen, hade han nått höjden af sitt rykte och sin popularitet. Och under de närmast följande åren mottog han i landets hufvudstad ständigt nya bevis på att bådadera voro oförminskade. 1825 hade Fritiofs saga utkommit färdig; 1828 utgaf skalden sina »Smärre samlade dikter». De senare befästade Fritiofsångarens rykte. Han var och förblef under dessa år, hvilka, såsom nämndt är, till största delen tillbragtes i Stockholm, kanske i högre grad än någon annan svensk man före och efter honom hvad han själf kallade »på modet» i hufvudstadens olika kretsar. Hans otryckta brefväxling med sina närmaste visar, huru eftersökt och firad han var och huru man täflade om att visa den frejdade mannen uppmärksamhet, från konungaborgen och till ungdomsvännernas anspråkslösare kretsar.

Men denna brefväxling visar också, huru snart han tröttnade vid detta lif af förströelser, och huru föga värde han satte på sin popularitet. Ej sällan förekomma uttryck af verklig leda vid stockholmslifvet, uttryck hvilka likväl, såsom i allmänhet de starka orden i skaldens bref, ofta torde vara att betrakta blott såsom reflexer af tillfälliga stämningar. Utan tvifvel knöt Tegnér under denna tid åtskilliga personliga förbindelser, hvilka för honom blefvo af värde och hvilade på djupare grund än den tillfälliga bekantskapens. Utan tvifvel blef också hans personliga ställning till samtida en helt annan än den, som kunnat bjudas i det undangömda Växjö eller det föga större Lund.

Det kan här icke blifva fråga om att närmare redogöra för Tegnérs deltagande vare sig i kommittéens eller riksdagens arbeten. Han var en för samvetsgrann och fosterlandsälskande man för att taga någotdera af dessa uppdrag lättvindigt, ehuru hans skämt stundom lekte med de långsamma formerna. »Den egentliga riksdagsledamoten är den jag sitter på», säger han, »och min tid upptages väsentligen af tvenne slags sittningar, nämligen bordssittning och kommittésittning.» Hans anföranden, af hvilka några finnas tryckta i jubelfestupplagan af de Samlade skrifterna, vittna om hans plikttrogna arbete, och icke mindre de enskilda bref, som han under denna tid skref till sina närmaste. Att de stora frågornas lösning låg honom varmt om hjärtat är ögonskenligt. Detta förklarar äfven den otålighet och det missmod, som stundom röjer sig i dessa förtroliga meddelanden, när kommitté- och riksdags-

ärenden där äro på tal. Särskildt gjorde det honom ondt, när gensägelser mötte honom från sådana håll, där han önskat och väntat öfverensstämmelse i åsikter.

Detta var t. ex. fallet i undervisningskommittéen. Kändt är, att Tegnér därstädes, liksom Agardh och Berzelius, ifrade för undervisningens ordnande efter moderna grundsatser med utrymme för de lefvande språken och naturvetenskaperna. Till dessa åsikters afgjordaste motståndare hörde Hans Järta och E. G. Geijer. I synnerhet bekymrar honom den förstnämndes hållning. »Sedan Järta kommit in i kommittéen», skrifver han, »är ingen fred att vänta. Han är helt och hållet polemisk, och det gamla systemet, som förut låg under, har i honom fått en ganska god advokat. Jag kan ej undgå, så fredlig jag är, att strida emot honom, då svårligen någon annan kan hålla honom stången.» (Januari 1828.) Och några dagar efteråt heter det: »Det gör mig ondt att finna E. G. Geijer på hans sida; de öfriga frågar jag ej efter.» Äfven från en annan gammal vän, C. P. Hagberg, hade meningsolikheter i kommittéarbetet för tillfället aflägsnat Tegnér och Agardh. — För Järtas »talang» uttalade han emellertid stor aktning, och när tidningarna begynte sysselsätta sig med frågan och, såsom han uttryckte sig, »på ena sidan skrefs ovett mot Järta och Geijer, på den andra mot mig», så oroade det förra honom mest. — Debatterna inom kommittéen synas emellertid hafva varit ganska hetsiga — »en dispyt utan ända och utan mål». »Till slut hoppas jag väl, att det ändå går som jag vill, men för att vinna ett sådant ändamål måste jag också arbeta mer än de flesta. Men det är min skyldighet, och om jag ingenting kan uträtta, vill jag åtminstone ej ha något att förebrå mig.»

Äfven vid riksdagen 1828—29 häfdade Tegnér inom prästeståndet sin ställning såsom en af framåtskridandets män och tog från början bestämdt afstånd från det högvördiga ståndets ledande män, för så vidt de af honom ansågos »ifra för obskurantism» eller »tillhöra hofpartiet». Han ville här, liksom förr i den litterära fejden mellan akademister och fosforister, intaga en själfständig ställning. Från början fann han dock spänningen stark mellan regering och representation, hvilket vållade honom lifliga bekymmer. »Jag önskar uppriktigt landets väl, både regeringens och folkets, och det skär mig i hjärtat, när jag ser, huru falskhet, ensidighet och oförstånd förfuska allt. Äfven kostar det på mig, när

jag är tvungen att tala emot mina vänner», skref han till sin hustru. Han ansåg regeringens anspråk öfverdrifna, i prästeståndet väcktes endast »småaktiga och egennyttiga frågor»; riksdagsförhandlingarnas långsamma gång fann han odräglig. »Det dumma, odrägliga pratet lägger oss hvarje dag på sträckbänken. Om icke kläppen tages ur de ljudande riksdagsklockorna, så blir här aldrig tyst», heter det längre fram. Och särskildt tillskref han »de båda bondestånden, det adlade och det oadlade», att riksdagen omåttligt förlängdes.

Själf hörde han icke till de oftast ljudande »riksdagsklockorna». Visserligen hade han, enligt prästeståndets protokoll, ordet 89 gånger denna riksdag, men hans anföranden voro vanligen korta inlägg i diskussionen. För att bevaka undervisningsfrågans intressen hade han önskat och äfven erhållit plats i »allmänna besvärs- och ekonomiutskottet». Han arbetade där flitigt och uppsatte ett och annat af dess betänkanden. Mest bekant är utlåtandet om indragning af helgdagar; det väckte mycket uppseende, liksom äfven det polemiska stycket »Oppositionstalare», föranledt af diskussionen på riddarhuset angående detta betänkande. Bådadera äro naturligtvis på tal i Tegnérs bref till hemmet.[1]

En fråga, som låg Tegnér varmt om hjärtat, var beredandet af löneförbättring åt lärare vid högskolor och gymnasier; han begagnade sitt inflytande till utverkandet af en kunglig proposition i detta syfte. Till ledning för denna tjänade en af Tegnér till statssekreteraren Nordin aflämnad promemoria. Han var glad att hafva medverkat härtill. »Skulle det lyckas», skref han, innan frågan var afgjord, »så hafva lektorer och professorer mig ensamt att tacka.» Ingen annan hade tänkt att göra något för denna sak, ansåg han. Likväl klandrades Tegnérs åtgöranden härvid. Man ansåg, att universitetslärarnes intressen ej blifvit tillräckligt tillgodosedda. Särskildt Geijer anmärkte offentligt och enskildt, att universiteten blifvit vanlottade, samt ansåg, att Tegnér härvid »illa begagnat ett stort anseende».[2] Tvisten härom såväl som kontroverserna i den stora kommittéen synas hafva vållat en viss misstämning mellan de båda stora männen, ehuru endast öfvergående. Mot riksdagens slut skref Tegnér: »Geijer, ehuru i många

---

[1] Se Saml. skr., IV: 456, II: 408.
[2] Geijer, Saml. skr., VIII: 638.

stycken en narr, är dock en stor man, och jag vet få, som jag håller så af, ehuru vi i nästan allt tänka olika.»

Till sina ståndsbröder stod växjöbiskopen i vänskapligt förhållande, ehuru han personligen ej torde hafva särdeles mycket umgåtts med dem, de gamla vännerna oräknade. Han besökte, i olikhet med de andra biskoparne, aldrig prästeståndets klubb och gjorde ingenting för att vinna ledamöternas bevågenhet. »Jag söker aldrig någon popularitet, populariteten må söka mig, annars kan den gärna uteblifva», säger han. Äfvenså undvek han så vidt möjligt att »gå i hoftrapporna»; eller »åtminstone går jag där rak». Påtryckningar inom riksstånden från »allerhögsta ort» hörde till tidens riksdagstaktik men voro honom misstänkta och förhatliga. Särskildt befarade han ett dylikt inflytande i frågan om tryckfriheten, som var föremål för öfverläggningar 1829 och hvars inskränkning genom indragningsmakten var honom mycket emot. Han yttrade sig i prästeståndet varmt och vältaligt i frågan om jury i tryckfrihetsmål* och förklarade, att han »älskade tryckfriheten såsom människosinnets allmänna rätt, som bildningens organ, som samhällets lifsprincip, som grundlagens kärna». Bland åtta biskopar ansåg han sig vara den ende, som ville strida för denna »nationens dyrbaraste frihet». »Hofpartiet», skref han, »som är starkt i prästeståndet, gör hvad det kan. Jag skall göra hvad jag kan däremot, ehuru få för närvarande begripa, huru ärligt jag menar det med svenska nationen.»

Såsom »obskurantism» och »intolerans» ansåg han den hemliga agitation, som väcktes inom prästeståndet mot drottning Desiderias kröning, därför att hon ej afsvurit sin katolska bekännelse. Detta förslag att vägra kröningen ogillade han på det bestämdaste, ehuru visserligen icke för att vara hofvet behaglig. »Till en sådan intolerans lämnar jag mig aldrig Jag har i dag ätit alldeles privat med Wallin, då han sökte omvända mig, men däraf blef ingenting.» Längre fram uttalade han sin fruktan, att denna meningsskiljaktighet skulle grumla förhållandet mellan honom och Wallin, detta dock utan grund. De ej sällsynta fall, då Wingård, vid denna tid ännu biskop i Göteborg, och Tegnér bröto sina meningar mot hvarandra i undervisningskommittéen och i prästeståndet, kvarlämnade ej heller någon bitterhet i den senares sinne, ehuru skarpa ord af honom stundom fälldes om Wingårds »obskurantism».

* Se Saml. skr., IV: 473 f.

Tegnér skref till sin hustru: »Wingård är utan all fråga den bäste af våra biskopar, och jag vill ej gärna vara ovän med honom.» Aktningen öfvergick sedan till en verklig vänskap, af hvilken Wingårds och Tegnérs märkliga brefväxling under 1830-talet är ett dyrbart minne. Den inleddes med ett i många afseenden anmärkningsvärdt bref från Tegnér till Wingård från slutet af år 1830.

Vackert har skalden i sin »Majskål» inom prästeståndet 1829 sjungit om

— »den frihet, som ej heter yra,
och den lydnad, som ej heter träl»,

och uttryckt sina önskningar för

»himlens grundlagsfrågor här på jorden,
förädlad mänsklighet och religion».

* *
*

Oaktadt Tegnér sålunda vid sin första riksdag stundom uttalade sig på ett sätt, som han förmodade icke skulle väl upptagas på allra högsta ort, rönte han dock af konung Karl XIV Johan mycken personlig utmärkelse och ännu mera af kronprinsen Oskar. Sedan kommittéarbetet stod Tegnér kronprinsen personligen nära och vände sig gärna till honom, när det gällde genomdrifvandet af önskemål, vid hvilka en mäktig gynnares ord kunde vara af nöden. Han var bjuden eller, som det hette, »befalld» ej blott som andra personer i hans ställning till de offentliga festerna på slottet, utan äfven, och hos kronprinsen till och med ganska ofta, på enskilda samkväm. »Vid en middag hos konungen vid början af 1828», berättar Tegnér, »höllo både värd och värdinna tal för mig öfver en timma, mest om Fritiof, som nu blifvit öfversatt på fransyska och därigenom fått lif på hofvet.» — Ett vedermäle af Karl Johans bevågenhet var kommendörsgraden af nordstjärneorden, som Tegnér erhöll vid drottningens kröning på sommaren 1829. Denna utmärkelse gjorde honom dock föga nöje. »Hvarken samtid eller eftervärld lärer fråga efter, om jag burit en liten eller en stor stjärna. Dessutom kostar denna bagatell mig 300 riksdaler banko, som jag vida bättre kunde använda än på min toalett.»

På följande sätt beskrifver Tegnér en fest hos kronprinsen, där han själf i viss grad synes hafva varit föremål för hyllning. »I går var jag på konsert hos kronprinsen jämte supé. Där var mycken och rätt vacker sång. Prinsen har komponerat »Stjärnsången» för flera stämmor, med särskild musik för särskilda strofer samt stark kör. Prinsen själf och Beskow, fru Montgomery, Rosen och Ridderstolpe hade solosångpartierna. Kören, som var det bästa, var mycket rik. Det hela gjorde god effekt. Prinsen ville låta litografiera musiken och erbjöd mig ett exemplar åt Götilda.»

Hofkretsarna voro dock ej de, där Tegnér företrädesvis trifdes. Om de »sminkade hofdamerna» och de främmande diplomaterna, helst de ryska, förekomma hvarjehanda hvassa uttalanden i hans bref. Bland sina värmländska landsmän fann Tegnér en krets af släktingar och vänner, i hvilken han hellre dvaldes. Närmast bland dessa stodo honom väl hans båda ungdomsvänner och svågrar, Gustaf och Olof Myhrman, båda ansedda och dugande män, den förre kansliråd, den senare advokatfiskal i kammarrätten. Olof Myhrman var, såsom vi sett, hans ekonomiska hjälpreda i fråga om utgifvande af hans skrifter. I en af sina vackraste dikter har Tegnér besjungit denne trofaste ungdomsvän.

Liksom en mängd andra värmlänningar tillhörde bröderna Myhrman götiska förbundet: G. Myhrman hade där namnet Hjorvarder, Olof kallades Torsten Vikingsson, Tegnér, såsom bekant, Bodvar Bjarke. Med glädje hälsades »Bodvar Bjarke», den ryktbaraste af alla göter, af dem och de öfriga värmländska förbundsbröderna välkommen till Stockholm. Förbundet hade då visserligen upphört att hålla regelbundna »stämmor», och sedan 1824 hade intet häfte af dess tidskrift Iduna utgifvits. Men 1829 samlades de åter i festligt lag kring Bodvar Bjarke, som då sjöng förbundets svanesång:

»Så länge det finns af den fria ätt
blott två mellan fjällen och Sundet,
som låga för sanning och våga för rätt,
så länge bryts icke förbundet så lätt.
En skål för det fasta förbundet!»*

Bland de »göter», bosatta i Stockholm, i hvilkas hem Tegnér blef en välkommen gäst, kunna nämnas E. G. Geijers broder, kam-

* Saml. skr., II: 161.

reraren Karl Fredrik Geijer (Torgny), kammarrättsrådet A. Lewin (Starkotter), majoren Kjellin (Hjalmar), bildhuggaren Byström (Vaulunder) m. fl. I dessa värmländska kretsar, till hvilka den berömde bellmanssångaren A. A. Raab gärna sällade sig, äfven han en götisk förbundsbroder, gick det uppsluppet till på gammalsvenskt sätt, oftast, som det vill synas, under Olof Myhrmans ordförandeskap.

Göterna höllo fester på Stallmästargården, firade där »lussedagen» tillsammans, arrangerade äfven baler. När någon resande främling från Järnbäraland skulle ha en »gloria», flödade ymnigt Backi safter. Vid sådana tillfällen sjöng Raab »gudomligt», ehuru hans »aftonpsalmer» kanske ej alltid voro så uppbyggliga. I denna krets firade Tegnér på »Lilla sällskapet» sin födelsedag 1828 med glädje och gamman. »Då jag ej kunde fira dagen hemma», skref han, »så var det ändå väl, att det kunde ske bland släktingar och närmare vänner.» — En bal på Stallmästargården räckte i detta sällskap till klockan fem på morgonen, då damerna reste hem, under det att herrarne dröjde kvar ända till klockan tio f. m. »Balen tyckes hafva varit animerad, och till sist lärer man hafva supit okristligt.»

I dylika nattliga orgier tog biskopen aldrig del, icke ens bland glada värmlänningar. Till hans lefnadsvanor hörde alltid att tidigt gå till sängs och tidigt stiga upp, och han ansåg det »skandalöst», om han icke klockan tio hvarje afton låg i sin säng. Äfven från de största fester på hofvet begaf han sig hem klockan nio, och när hans lefnadslustige vän Olof Myhrman en gång ville fresta honom att gå på — maskeradbal(!), så lyckades det icke, dels för nattsölets skull och dels af ekonomiska skäl. Det skulle »med allt tillbehör kosta 7 rdr».

Det är möjligt, ehuru oaktadt biskoparnes sekularisering knappast sannolikt, att Tegnér, om han gått på maskeraden, där funnit någon eller några andra biskopar. Vid den stora bellmansfesten på sommaren samma år voro fyra biskopar med såsom subskribenter till Bellmans byst. På samkvämet efteråt var stämningen hög. Tegnér berättar härom: »När man var i begrepp att hissa mig och Henning Wrangel hotade att rifva sönder mina byxor, smög jag mig bort klockan tio och gick hem.» Gripen af intrycket från den vackra festen, som var »den högtidligaste han sett», tillägger han: »Det är

skönt, att en hel nation står upp och firar sina stora mäns minne så enhälligt, så lugnt, så vördnadsfullt.»

Bildhuggaren Byström, Tegnérs värmländske landsman och vän från ungdomsåren, hörde ock till dem, med hvilka han gärna trifdes. Byström begagnade tillfället, då han 1829 på höjden af sitt konstnärsrykte återvändt från Rom, att modellera Tegnérs porträttbyst och medaljong. Af dem ansåg skalden själf bysten vara mest lik. Beskow och Olof Myhrman ställde till en middag för att hedra Byström, och Tegnér skref verserna.[1]

Äfven andra konstnärer hörde till kretsen af Tegnérs stockholmsbekanta från denna tid. Så historiemålaren Sandberg, som i början af 1828 målade hans porträtt. »Jag tycker ej, att det blir likt», skref Tegnér. »Professor Krafft har erbjudit sig, men jag har sagt nej; det är både dyrt och ledsamt.»

Gynnsammare var hans omdöme om Marie Röhls porträtt, ritadt i svartkrita 1829: »Jag tycker själf, att det är det likaste jag sett.» Konstnärinnan skänkte porträttet till Tegnérs familj. Genom henne blef han bekant med gravören Forssells familj, hos hvilken hon bodde. »Ett alltför trefligt hus», till hvilket skalden gärna återvände.[2]

Värmlänningarnes, göternas och konstnärernas kretsar voro dock ingalunda de, som framför andra fingo lägga beslag på Tegnérs umgänge. Dit hörde äfven Stockholms högre ämbetsmannakretsar, och det är lättare att nämna dem af Stockholms civila och kyrkliga chefer, till hvilkas hem han icke var bjuden, än dem, hos hvilka han var hemmastadd. Grefve Posse, sedermera justitiestatsministern, presidenten Poppius, generaldirektör Ekström och biskop Hedrén hörde till hans närmaste umgänge. Då denne sistnämnde 1829 befordrades till biskop i Karlstad, hade Tegnér både af regeringen och stiftet varit erbjuden att erhålla biskopsstolen i sin fädernebygd, men han undanbad sig att vid utnämningen ifrågakomma, då liksom 1834. Vid en afskedsfest för Hedrén före

[1] Saml. skr., II: 338.

[2] Såväl Sandberg som M. Röhl fingo till minne af denna bekantskap emottaga hvar sin dikt af Esaias Tegnér (se Saml. skr., II: 324, 348). Sandbergs tafla (i olja) finnes nu vid Lunds universitet. Det är den bild, som, ofta reproducerad, ingår i Sandbergs »Galleri». Skalden är här framställd i prästdräkt med biskopskors och ordensstjärnor. — Det röhlska porträttets original förvaras hos en medlem af släkten Tegnér. Det finnes reproduceradt i första bandet af första upplagan af Samlade skrifter (i gravyr) och i Bd 2 af Jubelfestupplagan (ljustryck).

flyttningen till Karlstad sände han en vacker hälsning till den gemensamma fädernebygden, en hälsning till »de gamla kära templen» och de dödas stad där utanför, »där våra fäder sofva i stilla kamrar».* Hedrén afhörde denna hälsnings uppläsande med tårar af djup rörelse. Af en tillfällig opasslighet var författaren hindrad att personligen närvara vid festen.

Med Svenska akademiens ledamöter, de yngsta såväl som de äldsta, stod Tegnér under sina stockholmsvistelser i jämn beröring. Vid en af akademiens sammankomster i december 1828 uppläste han de utarbetade delarna af »Gerda», hvilket, skrifver han till sin hustru, »tyckes hafva blifvit väl nog upptaget». Af de vittra männen voro Franzén och Brinkman de, som han sedan gammalt stod närmast, men han var äfven ofta gäst hos Wallin och Kullberg såväl som hos Beskow, akademiens yngste ledamot. Af icke akademister gästade han sina gamla ungdomsvänner Ling och Askelöf och syntes någon gång hos Marianne Ehrenström samt hos M. M. af Pontin, »Sveriges blåa band» m. fl.

Den gamle Leopold, akademisten framför alla, och Tegnér hade redan före den närmare personliga bekantskapen växlat bref, som kunna räknas till den svenska breflitteraturens yppersta alster. Med hänsynsfull vördnad uppehöll Tegnér alltjämt förbindelsen med den gamle och hade besökt honom några dagar innan denne afled.

Tegnér hade i uppdrag att i Vitterhetsakademien hålla minnestal öfver Leopold, men däraf blef intet. Så mycket mera bekant blef hans kväde vid den gamle gustavianens graf.

Mycket gladde det Tegnér, att han i Svenska akademien lyckades af Leopolds pension åt Geijer utverka 800 riksdaler banko. Äfven J. E. Rydqvist, då verksam såsom utgifvare af Heimdal, fick genom Tegnérs bemedling en del af detta leopoldsarf. »Geijer behöfver det rätt väl», skref Tegnér till sin hustru, »och du bör ej missunna honom det. Jag får äfven min pension fördubblad till 200 rdr banko och troligtvis snart mera. I allt fall är man vid sådana tillfällen icke sig själf utan andra närmast.»

Ett sorgehus, som Tegnér besökte under lifligt upprörda känslor, var Franzéns. Den blide skaldens andra hustru, född Wester, afled i oktober 1829 helt hastigt och oförmodadt. Med varmt del-

* Se dikten till Hedrén, införd i Saml. skr., II: 340. II: 334 läses ett poem till biskopinnan Hedrén.

tagande har Tegnér i bref till sin hustru skildrat det beklagliga tillståndet i Franzéns hus efter denna tilldragelse. »Franzén, som hela dagen varit omgifven af sina vänner, är tämligen lugn, men jag fruktar för natten, då han är ensam. Hvad huset, som skall befinna sig i mycket svaga ekonomiska affärer, förlorar vid detta dödsfall, kommer väl tyvärr snart att visa sig, ty hon sammanhöll ensam det stora hushållet. Gubben är alltför poetisk och sorglös för att kunna sammanhålla en sådan familj. Det är i sådana hus nästan olyckligare, när hustrun går bort än mannen. Gud bevare dig för oss alla!» — »Till fru Franzéns begrafning hade Beskow skrifvit verser och förekommit mig», skrifver Tegnér. »Han har en vacker talang, och jag vet verkligen ej hvad jag skulle kunna sagt bättre», tillägger han blygsamt.

Egendomligt nog är, att minnet af lundaprofessorn Anders Lidbecks dödsbädd äfven är att anteckna från Tegnérs vistelse vid riksdagen 1829. Professor Anders Lidbeck var hans ungdomslärare och förste beskyddare vid universitetet, »den man», säger han, som

»tog mig i faderlig vård och lärde mig skalan till sången».

Han vistades såsom riksdagsman för Lunds universitet i Stockholm och dog där i maj 1829. Omständigheterna vid hans bortgång voro sorgliga. Han bodde ensam i en osund bostad. Hans hustru och dotter, som bodde i närheten, voro af sjukdom hindrade att närvara vid hans dödsbädd. Ingen anade, att den gamles dagar så snart voro räknade. »Stackars Lidbeck», skref Tegnér till sin hustru. »Han dog likaså enslig som han lefvat. Mig har han visat många tjänster, mycken oegennyttig vänskap. Hade jag kunnat föreställa mig hans fara, sannerligen jag skulle uppfyllt hustruns och dotterns plats bredvid hans öfvergifna dödssäng. Frid öfver hans stoft!» Vid magisterpromotionen i Lund samma år ägnade han Lidbecks minne en vacker hyllning:

»Ryktet må glömma hans namn, men jag tackar den glömde i grafven,
ack, i en främmande graf, ty han dog i befolkade öknen.»

Det brokiga hufvudstadslifvet hade, såsom vi se, sina omskiftelser: lustbarheterna för stunden bröto sig mot påminnelserna om förgängelsen. För skaldens känsliga sinne voro de senare alltid djupt gripande. Ännu vid en tredje dödsbädd under denna stockholmsperiod fick han sörja. Det var vid en ädelboren kvinnas, som

han högt värderade, friherrinnan Elise Åkerhielms, född af Ugglas. Hon själf och hennes familj tillhörde ett annat samhällslager än de lärdas och vittras. Men hon var medelpunkten inom den krets, där Tegnér under sin stockholmsvistelse lärt att känna sig hemmastadd.

Vid sitt besök i Stockholm 1823, då Tegnér gjorde Brinkmans personliga bekantskap, hade han genom denne blifvit införd i hvad han skämtsamt kallade »Brinkmans seraglio». Den gamle diplomaten beredde sig själf och sina vänner i Stockholms högsta umgängeskretsar ett nöje genom att förmedla bekantskapen mellan dem och Fritiofs skald; och Tegnér skref till Brinkman kort därefter, att han »i denna krets, så liten den vore, dock lärt känna det älskvärdaste och intressantaste i Stockholm». »Äfven i litterärt afseende», tillägger han, »kan jag ej annat än på det högsta gilla din princip att så vidt möjligt är lefva med stadens καλοκἀγαθαί hvilket också deras män, i anseende till din kända platonism, ej lära misstycka.»

En umgängeskrets, tillhörande detta samhällslager, i hvilken Tegnér snart nog framför andra blef förtrolig, bildades af de befryndade husen Ugglas, Åkerhielm, Björnstjerna och Stedingk. Detta umgänge har också lämnat spår efter sig i hans dikter. Till den gamle fältmarskalken Stedingk sjöng han på dennes åttionde födelsedag. Äfven hans döttrar, grefvinnorna Björnstjerna och Ugglas, ägnade han ett par dikter.[1]

Med statsrådet Ugglas' syster, friherrinnan Åkerhielm, såväl som med hennes make, den vittre friherre G. F. Åkerhielm, slutligen statsråd, var Tegnér särskildt nära förbunden. I bref till Brinkman talar han om »sokratiska måltider» och »sokratiska samtal i friherrinnan Åkerhielms soffa». Bekantskapen, knuten 1823, räckte ej länge. Tidigt bruten af sjukdom, afled friherrinnan Åkerhielm redan 1828 vid fyrtiotvå års ålder, och Tegnér har i en af sina vackraste grafsånger gifvit en intagande bild af denna ädla och renhjärtade kvinna.

»Som en ängels stämma klingar,
som han kännes på sin blick,
fast han gömmer sina vingar,
så hon genom lifvet gick.»[2]

[1] Saml. skr., II: 329, 337, 368.

[2] Äfven Valerius hade skrifvit verser vid begrafningen, och Franzén höll ett grifttetal. För bådadera hade Tegnér endast beröm. »Valerii verser värderas mindre,

I rörande ord uttryckte hennes förkrossade make sin tacksamhet för denna minnesgärd, innan hennes stoft ännu var nedsatt i grafven: »Änglasången är såsom jag väntade den af ditt hjärta och ditt snille. Den är den sannaste och skönaste teckning af min ängel och ett testamente åt mig för lifvet och döden. Gud välsigne dig därför. Jag har kysst ängelens hand, hälsande från dig, denna hand, som fordom fört och nu vinkar mig till lycksaligheten.»

Skaldens bref till hans hustru vittna, huru djupt personligt han kände denna sorg, och upplyser de förhållanden, i hvilka han stod till henne och hennes närmaste. »Du kan väl veta, huru uppriktigt jag sörjer henne. Hon var mig på en gång som en mor och en syster och en af de få stockholmsdamer, för hvilka jag haft eller kan få någon aktning. Hon var dessutom den egentliga kärnan i de familjer, Ugglas, Björnstjernas och Stedingks, med hvilka jag enligt gammal vana mest lefver. Alla dessa familjer, som alltid visat mig mycken vänskap och i det hela äro de älskvärdaste i detta Sodom, äro nu för en längre tid sprängda och sakna all verklig moralisk föreningspunkt. Åkerhielms belägenhet är högst betänklig, och troligtvis insjuknar äfven han. Jag tillbragte i går en bedröflig eftermiddag hos honom. Brinkman är otröstlig. Händelsen var för min enskilda trefnad i Stockholm den olyckligaste, som kunde inträffa.»

Ännu en tid efteråt klagade han efter ett besök hos grefve Ugglas, att »själen är förlorad i deras aftonkrets». Ett slags minnesfest öfver »ängeln» arrangerades på hösten samma år hos Brinkman. Tegnér var där »med en mängd grefvinnor». »Anledningen var», skrifver han, »att friherrinnan Åkerhielms porträtt, ritadt af mamsell Röhl, vackert men icke likt, då aftäcktes. Hon är föreställd med vingar och den första strofen ur mitt poem öfver henne skrifven inunder.» Det var detta porträtt, som prydde Tegnérs arbetsrum på Östrabo (se ofvan s. 409).

Den nämnda familjekretsen fortfor alltjämt att betrakta Tegnér såsom sin särskilde vän. Han var inbjuden att inom den tillbringa julaftonen 1828, och julgåfvor sändes honom, då han ej ansåg sig böra uteblifva från julfesten hos sina värmländska släktingar. Då Tegnérs födelsedag 1829 högtidlighölls med stor fest-

än de förtjäna», skref han, »ehuru de i det hela äro bättre än mina.» Att dessa väckt uppseende erkännes dock.

middag[1] inom en annan krets af hans vänner, hade Åkerhielm honom till ära samlat några af hans vänner, bland dem Brinkman, hvilka på bästa sätt firade Tegnér såsom en frånvarande hedersgäst.

Till denna mera intima familjekrets kommo andra, tillhörande stockholmssocietetens genom rang och rikedom mest bemärkta hus, där damerna särskildt lade beslag på Fritiofs firade skald. Hans i sällskapslifvet mindre eftersökta kolleger skämtade stundom öfver »Tegnérs sköna och sentimentala grefvinnor». För dem var en vers af hans hand eller ett skämt från hans mun ett dyrbart minne, och det var uppenbart, att man täflade om att komma i den ryktbare skaldens grannskap.

Ett rikt och förnämt hus, i hvilket Tegnér infördes af sin forne lärjunge, presidenten baron Abraham Leijonhufvud, var hofmarskalken baron Ridderstolpes. Han fann, att detta hus var »alltför hyggligt. Man är där mycket ogenerad, mannen mycket rik och flickorna rätt vackra.» Ett par poem, »Födelsedagen» och »Nattvardsbarnet», införda i Tegnérs Samlade skrifter,[2] äro minnen från skaldens bekantskap i denna krets. Äfven hos h. exc. grefve Karl De Geer till Löfsta var Tegnér ej sällan gäst. Redan medan han var bosatt i Skåne, hade han gjort bekantskap med grefvinnan U. De Geer, född Sprengtporten, vid hennes besök på hennes kusin friherre Axel Gyllenkrooks egendom Björnstorp, i närheten af Lund.

»Jag minns de sköna, allt för korta stunder,
då du med mig i Björnstorps parker satt»[3]

sjöng han till henne. Och i bref till Brinkman har han yttrat sig om hennes allvarliga och melankoliska väsen. »Hon tillhörde de intressanta naturer, som glöda liksom grufbrand på djupet, medan ofta de förståndigaste fruntimmer brinna som spiritus med blå låga, som hvarken värmer dem eller andra.»

Med Bernhard von Beskow, då kammarherre hos kronprinsen,

---

[1] Det var hos »fru Axelsson», stadens finaste enskilda spiskvarter, som gjort sitt bästa för att täfla med excellenserna. »Faxe förde ordet och orerade otroligt», skrifver festföremålet. »Verser, författade af Beskow, sjöngos af honom själf. Champagne dracks både under och efter måltiden.»

[2] II: 342, 343.

[3] Se Saml. skr., II: 335.

1829 invald i Svenska akademien, knöt Tegnér under sina stockholmsvistelser nära personliga förbindelser. Längre fram på 1830-talet kan von Beskow sägas hafva intagit främsta platsen bland Tegnérs litterära vänner i Stockholm, till och med framför Brinkman. Dennes personliga egenheter, till hvilka hörde en med åren allt större vorden meddelsamhet rörande nästans angelägenheter, synas i någon mån hafva bidragit att aflägsna Tegnér och Brinkman från hvarandra. Beskows ställning i umgängeslifvet i Stockholm var så att säga allsidig. Han tillhörde både hofkretsarna och de akademiska; i de vittra och konstnärliga gillena var han hemmastadd såväl som bland ämbetsmän och penningstyfva medlemmar af borgerskapet.

Beskow införde honom i sin moders, gamla fru Beskows, hus på en julbjudning 1829. »Det är ett gammalt rikt hus, där man äter på silfver, i öfrigt ett trefligt borgerligt ställe», skref Tegnér. Hos »unga Beskow» var några dagar därefter fest. »Där var mycken sång af fruarna Montgomery, Ridderstolpe, Croneborg, mest ur Fritiof, men jag öfvergaf hela härligheten, innan borden dukades... Af Beskow har jag fått löfte om 'Näktergalens klagan', som dock är en särskild nåd för Götilda, emedan den annars ej utlämnas.»

Fritiofssångerna voro, såsom man ser, på modet. Några dagar förut hade skalden på ett annat ställe bevistat en dylik musikalisk fest. »I lördags var jag på te hos general Sparre, där icke mindre än nio utländska damer voro, Brinkman inberäknad. Där sjöngs idel Fritiof, i synnerhet af friherrinnan Croneborg, en tyska från Wien. Matilda[1] var med och sjöng en egen, rätt söt komposition af 'Fågelleken'[2] och 'Stjärnsången', men ingendera ville hon lämna ut.»

---

[1] Friherrinnan Montgomery, född d'Orozco. Af Tegnér besjungen under namn af Mathilda, Saml. skr., II: 321.

[2] Rörande första framträdandet af »Fågelleken», hvilken utgafs tillsammans med Crusells bekanta musik af kompositören efter öfverenskommelse med författaren, skrifver Tegnér den 2 mars 1828: »I går var jag med flera andra bjuden hos Crusells för att höra Fågelleken för första gången. Den sjöngs af Sellström, som anses för vår förnämste sångare, och speltes på piano af fru Sandberg. Stycket vann mycket bifall, nämligen i afseende på musiken, den jag också fann vacker och uttrycksfull, ehuru jag ändå måste föredraga 'Flyttfåglarna'. Att nu få en afskrift är icke så lätt. Crusell säger sig icke ha något annat exemplar än det, som är på trycket... Crusell skall ha två tredjedelar af vinsten och jag blott en tredjedel.»

Det heter vidare i samma bref: »I går och i förrgår var jag också bortbjuden, men åt hemma. I dag måste jag äta med Leijonhufvud, i morgon hos Åkerhielm, nyårsdagen hos Ekström o. s. v. Gud nåde den, som så är på modet: jag försäkrar dig, att det icke är det roligaste!» — Det anförda må sluta raden af exempel på huru utbredt det umgängeslif var, som lade beslag på Tegnér. Det gick honom i Stockholm nästan som det gick hans familj i Växjö: knappast någon dag var ledig från gästabud. I början af 1828 skrifver han, sedan han redogjort för de sista fem dagarnas bjudningar — tolf till antalet: »Du kan alltså trösta Disa, att jag ej *svälter* synnerligt, utan har *kostdagar* öfver hela staden. Det kommer väsentligen an på att ej för ofta begagna dem, och jag blir tvungen att ta mitt parti att ej gå bort mer än två eller tre gånger i veckan.» Från »de förgyllda hästskoborden» längtade han till »hemmets lilla runda bord». Af hälsoskäl hade han lagt bort att äta mer än två à tre rätter mat vid de stora gästabuden. »Jag dricker ej heller mer än en sorts vin, nämligen portvin, ehuru jag hos De Geer räknade fjorton sorter, hos Hedrén tio o. s. v. Men jag märker, att jag ändå mår bättre, om jag äter hemma för 24 skilling om dagen.»

Och missmodet växte, ju längre riksdagen varade. »Det stygga Stockholm», »Sodom», får allt sämre och sämre vitsord: »Här går allting så långsamt, emedan man väsentligen ej annat gör än äter och dricker.» I oktober 1829 heter det: »Jag är verkligen alldeles utledsen vid detta lefverne, vid penninge- och andra bekymmer, vid allmänna ärendenas förvända gång, hela landets billiga missnöje öfver långvarigheten af en onyttig riksdag. Jag upprepar, att jag i december, om jag lefver, far hem, ehuru jag tänker, att riksdagen varar till våren.»

Så skedde ock. Tegnér kunde fira julen 1829 på Östrabo i kretsen af sin så länge saknade familj.

Under kommittétiden 1828 bodde Tegnér tillsammans med Agardh, under riksdagen 1828—1829 tillsammans med Heurlin. Större delen af sistnämnda period hade de båda vännerna sitt kvarter i Salviigränd, hvarest de hos assessor Olde hyrde fyra möblerade rum. I sina bref till hemmet prisar Tegnér ofta detta sitt värdfolk, vid hvilket han blef fästad med verklig vänskap. Stundom uppsändes från Växjö till de båda prelaternas extra för-

plägning ostar och korfvar, hvilka senare af betjänten Petterson »anrättades på det kostligaste». Det kunde emellanåt gå rätt gladt till i denna ungkarlsvåning. Så t. ex. när Heurlin blifvit utnämnd till domprost (28 mars 1829), hvilket af honom och hans biskop firades i deras gemensamma bostad tillsammans med några andra gamla vänner, präster och lekmän. Där dracks punsch och champagne. »Till kvällen angrepo de min korf med sådan framgång, att nu icke ens skinnet däraf är kvar. Samtliga voro rätt muntra, och vi kunde ej bli af med dem förrän klockan 11.» — Hvarken Agardh eller Heurlin deltogo särdeles mycket i Stockholms sällskapslif.*

* *
*

Från riksdagen 1834 begärde Tegnér med bifogande af läkarbetyg tillstånd att uteblifva, hvilket äfven för större delen af riksdagstiden medgafs. På enträgna uppmaningar såväl från regeringen som från ståndsbröderna måste han dock, ehuru ogärna, inställa sig i Stockholm efter midsommaren 1834. Riksdagens förlopp under den tid den då varit samlad kunde icke göra det lockande att blifva riksdagsman för någon, allra minst för den, som haft så obehagliga minnen från den närmast föregående. »Våra riksdagar», skref Tegnér till Geijer, »äro ju ett uppenbart narrspel, och denna ser ut att blifva sämre än någon af sina fäder. Illa, ja skamlöst inledd, fortgår den med oförstånd och bitterhet och ökar allt mer och mer söndringen, där den icke borde finnas.» — Sina insikter i finanserna, hvilkas ordnande var denna riksdags hufvuduppgift, ansåg han så ringa, som »om han vore ordförande i bankoutskottet».

Under de båda sommarmånaderna juli och augusti 1834 torde icke något synnerligen energiskt riksdagsarbete hafva bedrifvits. De, som kunde, såväl bland riksdagsmännen som bland stock-

* Det saknar icke sitt kulturhistoriska intresse att anteckna hvad som finnes nämndt om prisen för möblerade rum i Stockholm vid denna tid. Hotell i våra dagars mening funnos egentligen inga. Fyra rum och betjäntkammare i Storkyrkobrinken kostade i februari 1828 8 rdr och 16 sk. banko i *veckan*. De ofvannämnda rummen i Salviigränd, inberäknadt ljus och kaffe, kostade 50 rdr banko i månaden. Då fråga en gång väcktes, att biskopinnan Tegnér skulle tillbringa vintern i Stockholm, beräknades, att en våning och hushållskostnader skulle stiga till 750 rdr i månaden. Lefnadskostnaderna, voro, som man ser, alldeles icke billiga.

holmarne, hade under den ovanligt varma sommaren flytt från stadens kvalm. Tegnér måste öfvertaga en plats såsom suppleant i statsutskottet och deltog i dess öfverläggningar, men protokollen i prästeståndets plena för 1834 förvara intet yttrande af hans mun. »Jag kan ej så noga säga hvad där passerade», skref han skämtsamt, »af brist på kyrkstöt under de långa profpredikningarna.»

Icke heller kunde under denna årstid fråga blifva om ett så utsträckt deltagande i sällskapslifvet som under föregående stockholmsvistelser. Hans vänner hade, såsom nämndt är, flyttat på landet eller voro stadda på uppbrott till resor — så t. ex. Ugglas' och Beskows —, och han kände sig, såsom det heter i ett bref, »utan stamkvarter». Han begärde ej heller bättre än »slippa ifrån kalaserna», och sådana hotade redan vid ankomsten öfver höfvan: två dagar därefter kunde Tegnér berätta, att han var bortbjuden för hela veckan! Han ursäktade sig med nödvändigheten att dricka brunn i Kungsträdgården. Äfven vid en bjudning till den gamle kungen ursäktade han sig med denna brunnsdrickning. Under ett långvarigt enskildt samtal med monarken fann han, att denne »mycket åldrats och tappat något af sin förra lifighet. I öfrigt höll han för mig en medicinsk föreläsning öfver lefversjuka, ty han förstår ju allt, och slutade med att erbjuda mig att skicka en låda bordeauxvin, som han synnerligen rekommenderade.»

Brunnsdrickningen — åtta glas marienbader dagligen — bekom »hvarken väl eller illa» och var, skrifver han, »en galenskap af det slag, hvari omständigheterna alltjämt inveckla mig». Gästabuden undgick han icke alldeles: han var hos excellensen Brahe, hos grefve Ridderstolpe, hos Minerva Askelöf, Stockholms förnämste finsmakare, för att endast nämna några. Till Stäket, där friherre Åkerhielm nu bodde öfver sommaren, gjorde han en utflykt och fann det vara »ett riktigt paradis». Gästvänligt hade hans landsman och ungdomsvän, generaldirektören Ekström, åt honom upplåtit sin våning i staden, medan han själf vistades på landet.

Men öfver Tegnérs väsen hade vemodets stämning börjat falla. Det berättades visserligen från Stockholm, att Tegnér vid samkväm där var munter och uppsluppen. Men själf ville han icke medgifva, att munterheten kom från ett gladt sinne. De ensamma stunderna voro mörka. »I sällskap slår jag mig väl stundom lös och kan säga likaså många sottiser som fordomdags. Omkring klockan

åtta hvar afton samla sig dock vanligtvis flera af min vänner hit och blifva kvar öfver couchéen.»

Dessa »couchéer», hvilka äfven fortsattes vid senare besök i Stockholm, fingo en viss ryktbarhet. Bland dem, som mera regelbundet deltogo i dem, voro de gamla vännerna Agardh och Heurlin, båda för tillfället riksdagsmän i prästeståndet.

Den 22 augusti — »på årsdagen af vår bröllopsdag», anmärker Tegnér i bref till sin hustru — tog Agardh sitt inträde i Svenska akademien med sitt minnestal öfver riksmarskalken Fleming. Han hälsades där å akademiens vägnar välkommen genom det ryktbara tal,* i hvilket man först ville spåra ett omslag i Tegnérs politiska åsikter och som föranledde öppnandet af det fälttåg mellan honom och de liberala tidningarna, hvilket förbittrade de sista åren af hans offentliga lif. Frågan om de politiska meningarna i denna dikt må här lämnas å sido; men ögonskenligt är, att dess allmänna grundstämning är en annan än den man dittills lärt känna såsom den tegnérska. Skymningens tid nalkades:

»Från lifvets höjder stiger mannen ner,
om ej med tomma händer, dock med trötta,
med sårade; och all hans lefnads vinst,
hur fattig är den mot hans ungdoms drömmar!»

Men han slutar med den resignerade visdomens ord:

»Det bästa når ej mänskan. Men det goda
är också godt. Gå hän och lef för det.»

Som ett olycksbådande moln hade kolerafarsotens annalkande under den kvafva sommaren 1834 hängt öfver hela Sverige. I början af augusti skref Tegnér med bitter ironi: »Utsikterna för landet äro rätt vackra: missväxt, kolera, fäpest, och riksens ständer ändå friska!» Sedan kommo underrättelserna om kolerans utbrott i Göteborg och dess fruktansvärda härjningar i Jönköping samt utsikten till dess vidare utbredning öfver hela landet.

Till en början fann Tegnér, att det »var ömkligt att se den allmänna räddhågan för koleran, som rider som en trollpacka på en sopkvast genom rymden utan att fortplantas genom människor». För sin egen del fann han det också likgiltigt, om hans död skulle inträffa ett år förr eller senare. Stockholm med dess »odrägliga

* Se Saml. skr., II: 217.

kvalm och tyngd, som om himmeln vore en vulkanisk ugn», blef småningom outhärdligt. Och när Växjö syntes hotadt genom grannskapet till Jönköping, ansåg Tegnér, att det vore en skyldig omtanke om ämbetet och hemmet att vara på den plats i samhället, där han blifvit ställd.

I sällskap med domprosten Heurlin anträdde han den 26 augusti hemresan öfver Norrköping. »Jag är mycket lugn», skref han till sin hustru. »Var du det äfven, och förmana de andra därtill!» — Vägen från Stockholm lades så, att spärrade ställen undvekos. Spärrningssystemet florerade då såsom bäst och, såsom vi skola se, i en ovis tillämpning. Koleramedicin medfördes.

Första dagsresan öfver Nyköping gick allt bra. Men då de resande hunnit till sitt andra nattkvarter, Krokeks gästgifvargård i Östergötland på Kolmården, möttes de af förbud att fortsätta resan. Alla resande från Stockholm till Norrköping skulle, enligt landshöfdingämbetets befallning, undergå karantän. Tegnér och Heurlin inhystes här tillsammans i en liten kammare. I närheten låg Stafsjö, baron Ridderstolpes egendom, och i förbifarten hade de resande iakttagit, att hela bruket var omgifvet af rökande tjärgrytor. Oaktadt de många bevis på gästvänskap, som Ridderstolpe och hans familj visat Tegnér under vistelsen i Stockholm, ansåg denne mest grannlaga att fara förbi Stafsjö, då han måste antaga, att dess värdfolk voro rädda för smittan.

»Vi äro här», skref Tegnér från Krokek till sin hustru den 29 augusti, »redan 20 à 30 personer, och huru de skola rymmas, då allt strömmar hit och uppehålles på denna punkt, inser jag icke, ty gästgifvargården är liten och ligger midt i skogen på Kolmården utan några bebyggda trakter ikring. Men folket är villigt, och på lifsmedel och sängkläder har hittills ej varit någon brist. Äfven finnas här läkemedel, men ingen läkare, hvilket i en karantänsanstalt är orimligt...

I går morse mådde jag illa med äckel och hufvudvärk. För kolera fruktade jag icke men väl för en gastrisk feber, som var allmänt gängse i Stockholm och är långsam, ehuru ej dödlig. Jag tog emellertid genast mitt parti, nämligen kräkmedel och därpå svettdrifvande med fläder och kamfer. För att emellertid trankilisera värdfolket och mina karantänskamrater skickade jag en express till Norrköping, två och en kvarts mil härifrån, för att begära läkare. Men budet återkom med det svar, att alla läkare

voro hindrade, och ingen kunde komma. Detta var så mycket nedrigare och mera feghjärtadt, som ingen epidemi är i den spärrade och krukaktiga staden. Hade jag nu verkligen haft kolera, så hade det alltså varit ett förträffligt tillfälle att dö på fri hand utan något läkarpass. Detta är dock oanständigt, och Heurlin har redan anmält förhållandet hos landshöfdingen i Linköping.

För mig återstod alltså intet annat än att skicka bud till Ridderstolpe, som har en bruksläkare, hvilken dock bor i Norrköping, och be honom rekvirera denne. Han heter Rislachi och kom mot aftonen. I dag är jag alldeles frisk.» —

Tegnér hade gjort sina vänner Ridderstolpes orätt, då han antog, att de skulle afskräckas från beröringen af fruktan för smitta. Både baron Ridderstolpe och hans måg, grefve Taube, skyndade till Krokek vid första underrättelsen, att Tegnér befann sig där, och äfven husets damer gjorde sitt besök på gästgifvargården. Allt hvad som kunde behöfvas till supplerande af ställets ringa förråd anskaffades, såvidt möjligt, från herrgården.

Ett minne från Tegnérs förbindelser med familjen Ridderstolpe under denna koleratid är följande vers i sångerskan friherrinnan Ridderstolpes album — hon var svägerska till ägaren af Stafsjö:

»På glödgad himmel lik en pestböld sitter
den röda solen, smittan går sin gång,
och kyrkogården blifver snart för trång,
och lundens fåglar tystna med sin sång,
så sjung i stället du, och låt oss dö i sång.»*

Dagen sedan detta bref skrifvits, var karantänen slut, och färden fortsattes men i korta dagsresor och under ständig fara att blifva uppehållna på andra karantänsanstalter. Brefvet slutar med förmaningar till försiktighet och preservativer på Östrabo: där borde rökas med tjära på gården o. s. v. »Var lugn och öfvertygad, att vi iakttaga all möjlig försiktighet, den må vara frivillig eller påtrugad. Sedan man gjort hvad man kunnat, stå vi alla i världsstyrelsens hand, och jag är för min del resignerad, jag kunde väl säga liknöjd. Gud bevare och välsigne eder alla!»

Utan vidare äfventyr aflopp resan till Växjö, och i början

* Saml. skr., II: 369.

af september finna vi biskopen och domprosten där. Farsoten uppträdde i Växjö men tog där ingen svårare form. Med ängslan hade emellertid familjen på Östrabo afbidat husfaderns hemkomst, och hans äldste son hade från sin moder mottagit uppmaningen att skynda dit från Skåne. »Vi må då lefva och dö tillsammans, om det är Guds vilja. Hvem skulle vårda dig så ömt som jag? Och huru är det icke tusen gånger mera bekymmersamt att lefva i ovisshet om de sina!»

De försiktighetsåtgärder, som under denna den första kolera-förskräckelsens tid iakttogos på Östrabo, beskrifvas på följande sätt: »Vi iakttaga sträng diet, äta ej fisk, ej rökt, ej potatis, ingen slags frukt eller rotsaker, akta oss för förkylning, gå ej ut fastande, äta och dricka måttligt, röka i rummen och äfven på gården och hålla oss i öfrigt vid friskt mod. Från staden isolera vi oss icke, i synnerhet för att icke ännu mera öka farhågan.» Däremot ansåg man sig, heter det i ett följande bref, icke böra resa ut på landet »för att ej injaga förskräckelse». »Här tros allmänt, att landtborna äro så rädda för farsoten, att de röka sina bref och äta fläsk med kniptång, af farhåga att koleran skulle fara ur den ena svinahjorden i den andra.»

Den från riksdagen nyss återvände biskopen skämtade bittert nog öfver slutskedet i denna koleraepisod. Han berättar, att en mängd fall af nervfeber yppat sig i Växjö, under det att koleran icke fått någon synnerlig utbredning. »Fordom trodde man, att där koleran visade sig, absorberade hon alla andra sjukdomar och regerade envädigt, men nu äro tiderna så konstitutionella och representativa, att till och med sjukdomarna göra såsom ständer sin rätt gällande inför den suveräna. Det är en vacker riksdag de hålla.»*

V.

Tjärkrukorna kring gården på Östrabo hade längesedan upphört att ryka, och längesedan hade man slutat att på allvar frukta, att koleran »ur den ena svinahjorden skulle fara i den andra». Men sorgen syntes hafva ärnat att där och i dess käraste grannskap för beständigt slå ned sina bopålar.

* Se Saml. skr., VI: 257, 259.

Den 15 augusti — således någon tid innan biskopen återvändt från hufvudstaden — hade Disa Tegnérs make, löjtnant Kuhlberg, som anträdt en resa till Finland för att dit ledsaga sin moder, plötsligt på grund af sjukdom måst återvända. Ur en bondvagn, sådan som i hastigheten kunnat påträffas, steg han stapplande in i salen på Östrabo. De ängsliga fränderna, som icke väntat honom så hastigt tillbaka, sågo i honom ett kolerans redan märkta offer, då han, skälfvande och svartblå i ansiktet, visade sig för dem. Den rådiga biskopinnan tog patienten om hand, till dess han kunde hinna föras vidare till sitt en mil därifrån belägna hem, Tofta, hvarest hans maka snart med samma oro mottog honom.

Sedan började en tid af ängslan och bekymmer. Sjuklingen fördes fram och tillbaka mellan biskopshuset och den landtliga bostaden, allteftersom hans sjukdom och behofvet af särskild läkarbehandling, såsom bad m m., kunde göra det nödvändigt.

Flitigt ingingo rapporter öfver sjukdomstillståndet till frånvarande familjemedlemmar. Det är vid sådana tillfällen, som man bäst lär känna den lifliga och starka familjekänsla, som sammanknöt detta hus. Kring den arma Disa, redan förut allas älskling, koncentrerar sig allas deltagande, och hennes makes fara kom hans förträffliga egenskaper och hans dugande kraft att framträda i allt större tydlighet. Sjukdomen visade sig vara en långsamt smygande nervfeber, som behöfde en tid af flera månader för att bryta den starke mannens krafter. Redan i midten af november hade sjukdomen dock tagit en vändning, som lät befara det värsta; och i slutet af det bedröfliga året 1834 hämtades Kuhlberg för sista gången till Östrabo för att där, omgifven af den till julen samlade familjekretsen, sluta sitt lif. Det skedde själfva nyårsdagen 1835. Under hela den tid familjehemmet på Östrabo ännu ägde bestånd, förblef nyårsdagen där framgent en minnesdag af djupt sorglig innebörd.

Och slaget hade icke kommit ensamt. Något mer än en månad förut hade skaldens moder i sitt nittioförsta år aflidit, en förlust som djupt nedtryckt hans förut bekymrade sinne. Och ytterligare några månader förut gick man på Östrabo i sorgdräkt efter makarne Karl och Götilda Rappes yngsta dotter Götilda, ett litet fyra månader gammalt barn, som sällan haft någon hälsodag och som hennes morfader, djupt upprörd öfver den under riksdagen i Stockholm mottagna underrättelsen om hennes bortgång,

alltid nämnde »den stackars lilla martyren». Han skref till sin hustru: »Det var ju eget, att flickan skulle komma att begrafvas på vår förlofningsdag. Mänskliga lifvet är fullt af dylika symboler, ehuru få akta därpå. Lycklig är den, som dör så oskyldig och glömmes så snart som hon! Ett barns dödssäng är väl för åskådaren den plågsammaste men också den lärorikaste af alla.»

Äfven efteråt kommo, under de närmast följande åren, sorgeposter om nära vänners och anhörigas bortgång, särskildt inom släkten Myhrman. En af dem förkunnade Olof Myhrmans död, ungdomsvännens, kammarkamratens, hans som hoppat öfver Rämens masugnslågor och som äfven under mannaålderns hufvudstadslif, enligt hvad nyss är nämndt, mången gång »anfört leken»:

— »kraft och heder i förening,
en man, en man i ordets högsta mening.»

Men djupast och tyngst kändes sorgen på Östrabo kring den friska graf, på hvars sten det lästes:

»När änkan på den slutna grafven beder,
där hennes lefnads glädje gömmer sig,
då hviskar saknaden: O, tag mig neder!
Men hoppet svarar: Tag mig upp till dig!»

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Efterskrift till samlingen »Från farfarsfars och farfars tid».*

Den skildring af dödens härjningar inom östrabokretsen, som de närmast föregående sidorna innehållit, blef min käre, saknade broders sista verk. Fyra dagar efter det han med vanlig lätthet och säkerhet, om ock med mattad röst, hade dikterat ned dessa sidor, skördade döden honom själf. Ett svårt hjärtlidande, som han under åratal burit med en aldrig sviktande sinnesstyrka, hade omsider hunnit fullborda sitt förstörelseverk. Den 26 februari detta år bortrycktes han från ett lif, som åt hans närmaste beredt oförgätligt kära minnen, ett lif hvars stora betydelse jämväl för fosterlandet på mångfaldigt sätt erkändes kring hans, mänskligt att skåda, alltför tidigt öppnade graf.

Att min broder ej hann afsluta sin påbegynta teckning af det tegnérska hemmet på Östrabo må med skäl beklagas. Ingen skulle förmått att sannare och känsligare än han utföra denna tafla. Ingen var så förtrogen som han med de skriftliga källorna för denna tid. Och härtill kom, att han i sitt säkra minne bevarade en skatt af blott på muntlig väg fortplantad kunskap om åtskilliga af de förhållanden, som skildringen skulle hafva berört.

Utan att på något sätt vilja försöka att fylla den lucka, som min broders oafslutade skildring företer, bör jag måhända med ett par rader antyda, huru han tänkt sig fortsättningen af det påbörjade kapitlet. Ofta under sin sista tid talade han om dessa ämnen.

Han ville hafva visat, huru skaldehemmet under senare delen af 1830-talet höljdes af allt mörkare skuggor. Dels familjesorger af mera enskild natur, dels — och det i mycket väsentlig grad — grämelse öfver vissa förhållanden inom vårt offentliga lif, dels ändtligen sjukdom och kroppslig nedsättning rubbade mer och mer jämvikten i den lättrörde skaldens sinne. Yttringar af ett dystert,

* Utgifven på P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1900.

människoskyggt och människofientligt svårmod blefvo allt vanligare, omväxlande med utbrotten af en ysterhet och frispråkighet, som ej alltid visste sitt mått.

Till teckningen af dessa disharmonier skulle vidare hafva slutit sig uppvisandet af att de rätteligen borde betraktas såsom förebud — i början mera smygande, efterhand alltmer öppet framträdande — för den kris, som omsider inträffade 1840, då sinnessjukdomen tog en fullt akut form. Yttranden af skalden skulle hafva anförts, som ådagalade, huru väl han själf i ljusare stunder insåg, att de mer eller mindre öfverretade stämningar, af hvilka han under denna tid esomoftast behärskades, de obilligt människofientliga såväl som de uppjagadt känslovarma — ty äfven sådana förekommo —, i grund och botten hade karaktären af en vansinnigs tvångsföreställningar. Han själf afskydde dem, men han mäktade ej frigöra sig ur de demoniska makternas våld.

Af de uppsatser, som denna bok innehåller, äro den första, om diplomaten, poeten och filosofen v. Brinkman, och den sista, om lifvet på Östrabo under 1820- och 1830-talen, nya och ej förut publicerade. Uppsatsen om Jakob Cederström och revolutionen 1809 har varit tryckt i *Historisk tidskrift* år 1895, uppsatsen om Lundagårdsmurens fall har stått att läsa i jultidningen *Öresund* år 1899. De öfriga hafva, jämte flera andra här ej meddelade skisser, varit intagna i Sydsvenska Dagbladet under åren 1896, 1897 och 1899.

Min broder hade själf förberedt hopförandet af dessa spridda uppsatser till en bok, men det förunnades honom icke att fullfölja sin plan.

Må nu samlingen, då den bortgångne författaren ej själf fick utgifva den, i stället framträda såsom en gärd åt hans minne. Må den för vännerna af hans författarskap, och framför allt för hans många personliga vänner, blifva en ny anledning att tänka på hvad denna boks författare en gång var. Och må den förmå att, ännu sedan han icke mer finnes ibland oss, förvärfva åt honom nya vänner.

Lund, oktober 1900. *Es. Tegnér.*

Register.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

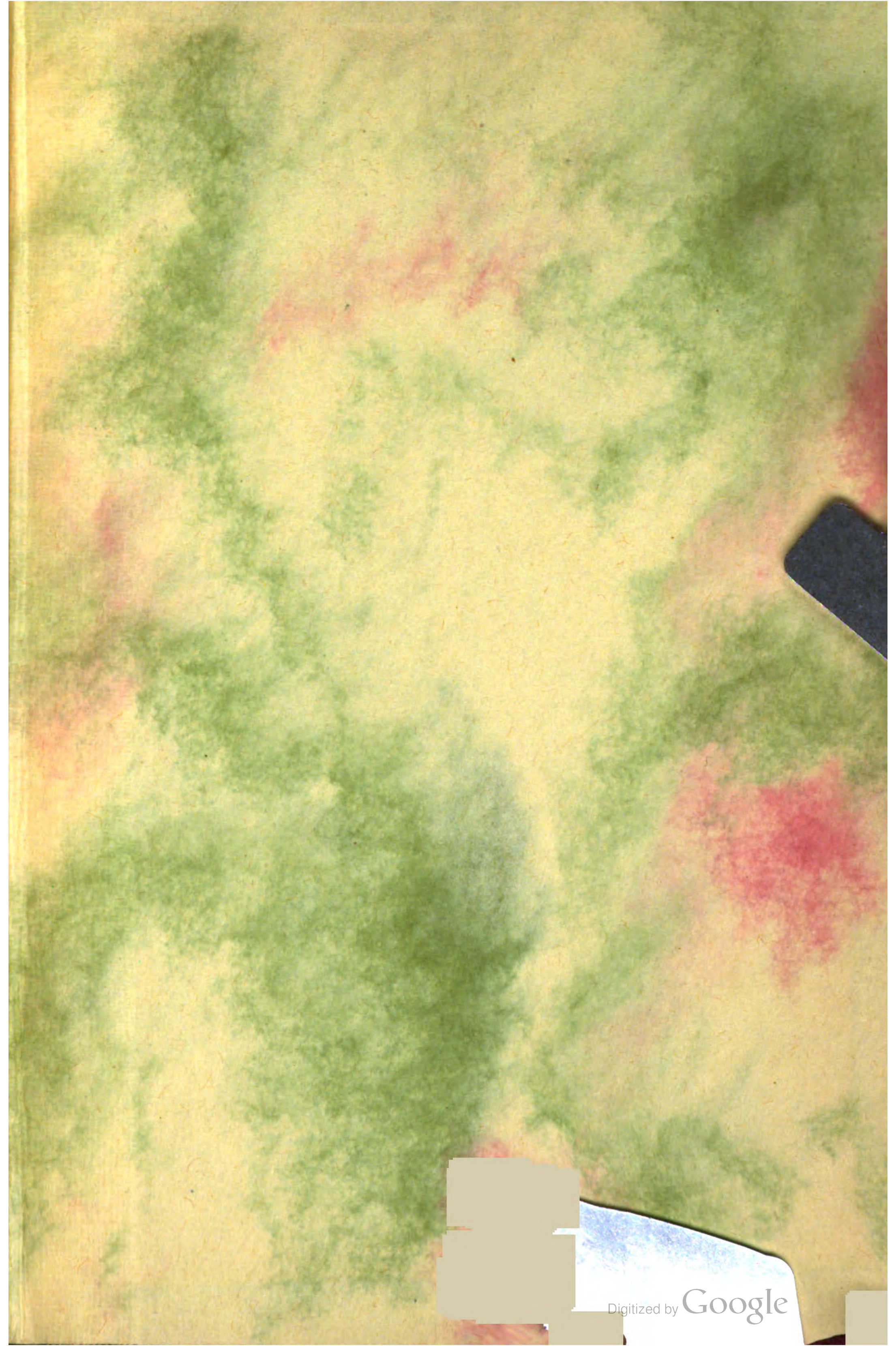
X.

Y.

Z.

Å.

Ö.

Widener Library
3 2044 105 509 897